

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

Sayı: 27 / Kiş 2000 / Üç Ayda Bir Çıkar

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

MADDE 1. - Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

MADDE 2. - Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

MADDE 3. - Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ve ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı «İstiklâl Marşı»dır.

Başkenti Ankara'dır.

MADDE 4. - Anayasanın 1'inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2'inci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3'ÜNCÜ MADDESİ HÜKÜMLERİ DEĞİŞTİRİLEMEZ VE DEĞİŞTİRİLMESİ TEKLİF EDİLEMEZ.

YENİ AVRASYA
STRATEJİLERİ EKİ
"TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ"

Yeni Avrasya

Aylık Haber ve Kültür Dergisi Kasım 2000 1.500.000 TL

Kırgızistan Cumhurbaşkanı
Askar AKAYEV:
GELECEĞİMİZ BİR OLACAK

NUH'UN GEMİSİ NEDEN ÖNEMLİ ?

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

İHARA A

BL ENİLLARINA
NE OLDU ?

Kapak Resmi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın
1., 2., 3., 4. maddeleri

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe / ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21
Abone İşleri: (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

2.000.000.TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

AYRILIK KAYIT NO
Dergisi
Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

Cilt: 7, 2000 / KİŞ 27

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. : Şerif AKTAŞ
İmran BABA
Uzm. : Songül BOYBEYİ
Dr. : Müjgân CUNBUR
Feyzi HALICI
Prof. Dr. : Sadık TURAL
Prof. Dr. : Berin YURDADOĞ

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan
AKMATALİYEV
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı

CAN

REKLAMEVİ BAŞIN YAYIN MATBAACILIK
TİC.LTD.ŞTİ.

Tel: (0.312) 229 70 72 - (0.312) 230 46 60
Faks: (0.312) 230 46 67 e.mail:cantugtr@yahoo.com.

27 Bu sayıda

Sadık TURAL	: Bazılarının Türkler'e Duydukları Kin Veya Ermenileri Sermaye Yapma Hevesleri	3
Feyzi HALICI	: Hacı Bektaş-ı Veli'nin İç Aydınlığı	11
Hamza ZÜLFİKAR	: Doğru Yazalım, Doğru Konuşalım	18
Abdullah ŞENGÜL	: Altay Türklerinde "El-Oyın" Kutlamaları	21
Nazım Dünder SAYILAN	: Birinci Askeri Tarih Seminerinden Birkaç Anekdot	24
MAKALELER		
HAFIZOĞULLARI-TARAKÇIOĞLU:	Sayısal Yayın Çağı ve Yasal Düzenlemeleri	28
Hamit PEHLİVANLI	: Büyük Selçuklularda İstihbaratçılık	31
Süleyman KAZMAZ	: Tarih ve Medeniyet	36
Zeynep ZAFER	: Lev Nikolayeviç Gumilyov ve Sanatçı Ailesinin Stalin Dönemindeki Kaderi	41
Sefa YÜCE	: Cazibe Merkezi Tanpınar	49
Süleyman KAZMAZ	: Asya'ya Doğru :III	56
Cemile GASANZADE (Akt: Dildar Atmaca)	: XIII.Asrın Sonu-XV. Asrın Başlangıcı Tebriz Minyatür Okulu'nun Oluşum ve Gelişim Merhalesi	62
BASINDAN		
Taha AKYOL	: Atatürk Kurumu	66
Cumhuriyet	: Dil ve Tarih Kurumu 17 Yaşında	67
KİTAPLAR		
İsmail AKA	: "Ortaçağ İslam Dünyasında İtiryat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi"	68
Kayahan ÖZGÜL	: İğneyle Kuyu Kazmak, Yahut Osmanlı Periyodiklerinin Bibliyografyasını Yapmak	71
Azize AKTAŞ-YASA	: Atatürk Kültür Merkezinin Türk Kültürüne Yeni Bir Katkısı:"Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildiri Kitapları"	74
Songül BOYBEYİ	: "Cenup'ta Türkmen Oymakları-I"	79
Önder GÖÇGÜN	: "Seçme Şiirler"	82
Sevay ATILGAN	: "Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı"	85
Selami TURAN	: Şâhî Mahlaslı Çilekeş Bir Şehzâde : Bâyezid	88
Vedat Ali TOK	: "İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvif Emir Buhari"	91
Nermin ŞAMAN-DOĞAN	: "Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi"	94
İbrahim TÜZER	: Cengiz Aytmatov'un "Kassandra Damgası"	97
İbrahim TÜZER	: Sanal Dünyadan Kitap Kurtlarına	100
Nail TAN	: "Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemekleri"	104
Aysu ÇANPOLAT	: "Şi'riy San'atlar ve Mümtaz Kafiye"	106
Neval KONUK	: Demokraside Aldığımız Yol ve Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?	108
Kamil Veli NERİMANOĞLU (Akt: Dildar Atmaca)	: Yeşil Rengin Işığı	113
Aynura KADIRMAMBETOVA (Akt: Kalmamat KulamshaeV)	: C. Aytmatov'un "Betme Bet" Öyküsü Hakkında	115
Songül BOYBEYİ	: "Denetim Alt Sistemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma"	118
Yavuz UNAT	: "Takiyüddin'de Matematik ve Astronomi"	120
Neval KONUK	: "Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri"	122
Mehmet TOPRAK	: "Türklerde Yönetim Kültürü"	126
Hüseyin GÜL	: "Ölümcül Kimlikler"	128
Pervane BAYRAM	: "Azerbaycan-Türkiye Diplomatik Siyasi Münasebetleri"	130
Necati SUNGUR	: "Heves-name" Şairi Tacî-zade Cafer Çelebi'den 15. Yüzyılda Kozmolojiye Felsefi Bir Yaklaşım	134
Kudret ALTUN	: "Yatağına Kırgın İrmaklar"	136
Reşide GÜRSE	: "Sokaktaki Yabancı İşyeri İsimlerine Yansıyan Kültürel Eğilimler"	139
Neval KONUK	: Ergun Sav'ın Kitabından	141
DERGİLER		
Durmuş BUNARCIOĞLU	: "Cumhuriyet Özel Sayısı II"	143
Alev KÂHYA-BİRGÜL	: "Stratejik Analiz"	146
Kalmamat KULAMSHAEV	: "Avrasya Dosyası"	149
Azize AKTAŞ-YASA	: Bir Arkeoloji Dergisi : "Azerbaycan Arkeolojisi"	151
Zaim GÖK	: "Yüce EreK"	153
Mehmet TOPRAK	: "Türksoy"	156
Semih ÖZEL	: Yedinci Sayısıyla "Bizim Külliye"	157
DERS KİTAPLARI		
Nilay İŞIKSALAN	: Osmanlı Dönemi Orta Öğretim Kurumlarında Okutulan Türkçe-Edebiyat Ders Kitapları	160
Ömer ÇAKIR	: "Demokrasi ve İnsan Hakları"	163
Mehmet BOYBEYİ	: "Mantık"	166
HABERLER		
ERCEBECİ-CANPOLAT	: Günümüzün Tarih ve Kültür Kocan İki Şehrindeki (Hatay-İskenderun)Bilgi Şöleni'nin Ardından	168
Abdülkadir AÇAR	: 24 Kasım Öğretmenler Günü'nde	175
Esin KÂHYA	: Üçüncü Bin Yılın Eşiğinde Türk Uyarlığı Kongresi (Dünü, Bugünü, Yarını)	177
Azize AKTAŞ-YASA	: I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Konya'da Yapıldı	178
Filiz ÇOLAK	: 14. CIEPO Uluslararası Sempozyumu, Türk Kültürü İncelemeleri	180
İmran BABA	: 2000 Felsefe Kongresi	182
Ergüvün KOCATÜRK	: Atatürk Kültür Merkezi Kütüphanesi	183

Bazılarının Türkler'e Duydukları Kin veya Ermenileri Sermaye Yapma Hevesleri

Anahtar Kelimeler : Kültür, Kirli Bilgi, Türk Tarihi, Ermeni Komitacılarının Yalanı, Avrupa'da Türk Düşmanlığı.

Prof. Dr. Sadık TURAL

Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı

Değerli Dinleyenler;*

İnsanlık tarihinin en eski kültürlerinin de, medeniyetlerinin de sahipleri¹ var:

Türk Kültür ve Medeniyeti; Çin Kültür ve Medeniyeti; Hint Kültür ve Medeniyeti; Mısır Kültür ve Medeniyeti Arap Kültür ve Medeniyeti; Roma Kültür ve Medeniyeti.

Kültür kelimesini, son 20 yıl içinde çeşitli yayınlarımda tanımladım ve tartışmaya açtım.

Bugün burada, yeni bir tartışma açmak üzere değil, savunduğum mantığın zeminini göstermek üzere, her iki kavramı yeniden, tanımlayacağım:

Kültür; bir insan topluluğunun çevresindeki varlıkları algılayış, anlamlandırış yönünde oluşturduğu kavramlar, kabuller ve geliştirdiği âletlerin toplamından oluşan yaşayış biçimidir. Kültür adlı, özel yaşayış biçimi, hem mânevî, hem maddî ihtiyaçlar bakımından, o topluluğun beklentilerini karşılar, gelişim yönünü belirler. Tarih içinde devam eden her kültür, varlık gösterdiği ana coğrafyasında, kendi içinde bir bütünlük oluşturan yapısını devam ettirirken, komşu kültürlerle ilişkisi ve ihtiyacı oranında, kaçınılmaz bir biçimde etkileşir. Bu etkileşmenin, dar gruplarda kalması gerçekten anlamlı ihtiyaç olması veyahut yabancılaşmaya yol açması ayrı bir konudur.

Herhangi bir kültürün, başka kültürlerle câzip görünecek yanları ve yönleriyle genişleyip bağımsız olan kültür alanlarını etkileyip biçimlenmesini ve oluşumunu zenginleştiren büyük ortak paydaya medeniyet diyoruz. Bu açıdan öncelikle komşu, sonra komşu olmayan kültürlerle, **bilgi, teknoloji, iman ve ibadete** ait "vericilik" yapabilen, böylece kendi adının damgasıyla birlikte bir yaşama dünyası kuran genişlemiş kültürlerle, **medeniyet** adı uygun düşer.

Türk kültürü, Asya döneminde komşu kültürlerden özellikle, -Orhun Anıtlarında da şikâyet edildiği üzere-, Çin'den çok etkilendi. Bâbü Oğullarının Hint, Selçukluların İran kültüründen etkilendiğini de belirtmeliyiz; hattâ, İran kültüründen etkilenme oldukça fazladır ve azalan ölçüyle Osmanlılarda da devam etmiştir.

Kültür, millî benlik temeli üstüne oturan, millî kimlik vitrininde sunulan bir hayat alanı; **medeniyet**, çağın bilgi ve teknolojisinin, benimsenen dinin iman ve ibadet esaslarının bir kişinin, topluluğun veya toplumun öz benliğini ve kimliğini ortadan kaldırmayacak biçimde, gönüllü tercihlerle, başka kültürlerin ihtiyaçlar dünyasına taşınmasıdır.²

Türklerin Anadolu ve Avrupa yakasına Selçuklularla geldiği bilgisi eksik olduğu için yanlıştır. M.Ö. 5000. yılda Dicle ve Fırat nehirlerinden faydalanmayı öğreten, yazıyı bulan Sümer veya Sümer adlı halk ile onun bir bölümü olan Etiler (Hititlerle Etiler aynı millet değildi; Etiler Sümerlerin bağımsızlaşmış bir kolu olduğu hâlde Hititler ayrı bir millettir.) Türk atadan geldiği bilinen Türkçe konuştuğu belgelerle ortaya çıkan bir halktır.³

Sakaların (İskit, İskif, Skif) Ukrayna üzerinden Balkanlara aktığını da, M.Ö. 1200'li yıllarda Mezopotamya'ya geldiğini de biliyoruz. İranlıların Afrasiyap, Türklerin Oğuz Ata dediği kişinin, bugünkü Filistin bölgesine ulaştığını, Bağdat, Şam ve Antakya yerleşim merkezlerinde 10 yıl süre ile kaldığını, yabancı kaynaklar söylüyor.⁴

Batı Hunlarının büyük komutanı ve Devlet Başkanı Atilla'nın ise, günümüzden 1550 yıl önce Roma'ya geldiğini, Vatikan'daki resmî kayıtlar ve tablolar ifade ediyor.

Marko Polo⁵ adlı batılı, **İbn-i Fadlan**⁶ ve **İbn-i Batuta**⁷ adlı Arap seyyahlarının Türk kültürü için söylediklerini, Arap tarihçilerinden **İbn-i Bîbî**⁸'nin yazdıklarını ve **El Câhiz**'in "**Türklerin Faziletleri**"⁹ isimli kitabında ortaya koyduklarını okumanızı isterim; bunlar Türkçemize çevrildi.

İsa'dan sonra 500-520 ile 700 arasında bugünkü Elazığ ile bugünkü Kamışlı arasına Hazarlar geldiler. Hazarlar, savaşçı fakat ileri teknoloji bir Türk soylu topluluk idi. İslâm misyoner ve ordularının gelişi üzerine bir kısmı Müslüman oldu, diğer kısmı, Ukrayn ve Avrupa'ya göç ettiler.¹⁰

820 yılından itibaren Müslüman misyonerlerin Asya'daki çalışmalarına karşılık olmak üzere, çeşitli adlar altında yaşayan (uruk, kabile, tire) Türk toplulukları, kitleler hâlinde ve gönüllü olarak Müslüman olmaya başladılar. Karahanlı Sultanı Saltuk Buğra ise, resmen İslâmiyet'i kabul edip, bu dinin yayılmasını sağladı. Yaylak, kışlak düzenli bir hayat yaşayan toplulukların yeni dine girince, Türk kültürünün yeni bir açıyla genişlediğini ve şehirleşme ihtiyacını hızla artırdığını, bu yüzden de yeni bilgi ve teknolojilere ulaştığını görüyoruz.¹¹

Selçuklu Devleti'nin kurulması, büyümesi ve batıya doğru akarak Bizans'ı yenip Anadolu'ya yerleşmesi 150-200 yıllık bir süreci gerektirdi.

İşte problem burada başladı;

Arapların İslâmiyet'i Afrika ve Güney Doğu Asya coğrafyasına yaymayı başarmaları sonrasında, yeni bir güç ve medeniyet hâlindeki Türk kültürü, İslâmın sınırlarını Avrupa'ya dayandırmıştı.

Ehli kitaba karşı saygılı olan Selçuklu sultanlarının hoşgörü ve âdil yönetime dayalı medeniyetleri, Roma Papasını da, İstanbul Patriğini de rahatsız etti. Birbirlerinden, akideleri bakımından uzak olan, neredeyse din görünümü iki ayrı mezhebin dinî lideri, Müslüman Türklere karşı kiliselerde başlattıkları, kralları afaroz tehdidiyle genişlettikleri Haçlı Seferleri'ni hazırladılar. Haçlı Seferleri'nin, Papa ve Patriğin emri ile yola çıkan öfkesi ve amacı bir cümle ile ifade edilebilir:

Cesur, savaşçı ve yeni girdiği dinin samimi bir taraftarı olan Türkleri, kurdukları devlet ve medeniyetle Hıristiyanları hayran bırakan Selçukluları, Anadolu'dan, Ortadoğu'dan atıp geldikleri yere göndermek.

1. ve 2. Haçlı Seferleri'nin Selçuklulara ne ölçüde zarar verdiğini bir kenara bırakıp bu konuda Osman Turan¹², Mehmet Altay Köymen¹³, Faruk Sümer¹⁴, Ali Sevim¹⁵, Aydın Taneri'nin¹⁶ kitaplarını okumalısınız. Bu yazarların kitaplarını okuduğunuzda göreceksiniz ki, Hıristiyan taassubu ve öfkesi, bazı kilise mensuplarınca kaynatılan fitne, her zaman devam etmiş...

Osmanlı yönetiminde ise, 1300-1450 yıllarında **Türk kültürü**'ne dayanan bir hayat alanı, idare, maliye, hukuk, ticaret ve askerlik alanlarına hakim oldu. 1450'den sonra ise, şehirleşme hızla artarak ve Türk kültürü, medeniyetleşerek, genişlediği coğrafyaya damgasını vurdu. Balkanların ve Doğu Avrupa'nın Türk medeniyetinin izlerini taşıması Papanın ve Patriğin yeniden derin bir öfke ile geliştirdikleri stratejilere sebep oldu. 1683'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, bu derin kin ve öfkenin yönlendirdiği ordularla savaştı. Bugün kiliselerin ve sarayların duvarlarını süsleyen tablolarda Türk kellelerini kesmiş olmakla övünenler, müzelerinde Türklere ait eşya ve kemik saklayarak tatmin olanlar, bu kin ve öfkelerini örtemediler.¹⁷

19. yy.'da bu kin ve öfke artık Papa ve Patrik merkezli olmaktan çıkıp Kral, Çar ve Devlet merkezli hâle dönüştü. Kilisenin etkisi ve yönlendiriciliği ortadan kalkmadı, sadece vitrinden çekildiler. 18. ve 19. yy. boyunca kiliselerde hazırlanan tahrik plânları, Osmanlı yönetimindeki Hıristiyan

azınlıkların, kanlı isyanlarına sebep oldu. Önce Yunan (Rum), sonra Romen ve arkasından Sırp, Hırvat isyanları geldi. Diğer taraftan Rus orduları ve Çarları görünüşte Hıristiyanları kurtarmak, aslında Müslümanları yok edip sıcak denizlere inmek plânıyla Osmanlı devletine saldırdı.

Osmanlı devletini yıkmak, Müslüman Türk halkını yok edip Asya'ya sürmek işinin kimin önderliğinde yapılacağı bir sıkıntı oldu. Oluşacak yeni hâkimiyet veya nüfuz alanının kendilerinin hakkı olduğuna inanan 5 devlet, alttan alta itişip kakıştı: Çarlık Rusya, İngiliz İmparatorluğu, Fransız İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve İtalya. Bu beş ülke, bu itişip kakışmalar arasında Osmanlı Rus Savaşı veya diğer adıyla 93 Harbi, Çarlığı geçici olarak öne çıkardı; diğer devletler, hem Balkan halklarını, hem de kuzey Afrika Arap topluluklarını Osmanlı aleyhine kışkırtma işini sürdürdüler. Bulgar çetecilerinin arkasında Fransa'nın bulunduğu, Sosyalist, Komünist Komitacılara destek verdiği bugün artık biliniyor. Bu konuda Türkçe'ye de çevrilmiş olan araştırma kitapları var.

Balkanlarda 500 yıla yakın iç içe yaşayan halkları kilise desteğinde kışkırtan Avrupa'nın, o halkların kafasına öncelikle neyi sokmak istediğini öğrenmek mi istiyorsunuz? Okuyun Ömer Seyfettin'in **Nakarât** hikâyesini.

Hıristiyan halkları koruma adına İngilizlerin programlarını öğrenmek mi istiyorsunuz? Okuyun Milliyet yayınlardan çıkan **Sir Henri Woods'un Anılarını... Bilge** dergisinin 26. sayısında yayınlanan İngilizlerin hazırladığı Balkan raporunu okuyun.¹⁸

Anadolu'nun çeşitli yerlerinden göç ederek Balkanlara yerleştirilmiş (Ankara, Kırşehir, Konya, Antalya, Mersin ağırlıklı) olan insanların 400 yıl sonra sağ kalanlarının yürüyerek İstanbul'a ulaştığı büyük bir bozgun, Balkan harpleri.

Türkleri Anadolu ve Trakya ile Balkanlardan kovma proje ve stratejilerinin adına "*Şark Meselesi (Orientalische Frage)*" derler. Türkleri ezme, çökertme, sindirme ve 'geldikleri yere gönderme' politikalarıyla ilgili Batıda yayılmış eserler de var.¹⁹ "Doğu sorunu"nun asıl adı "Siz burada niye varsınız?"dır ve Türk toplumu çözümler gösterdikçe parçalayıp, çökertme, aşışılama ve nihayet 'kovma' plânları masaya getiriliyor.

Böyle dediğimizde, Atatürk'ün 'beyinsiz' anlamında kullandığı bazı "sebûkmağz"lar, "Avrupa Birliği" veya "Batı" yahut "uygarlık" düşmanı olduğumuzu ileri sürmek üzere titremeye başlarlar. Onlara göre "*Herkesi düşman görmek hastalıktır, bizim yabancılardan korkmamız da hastalıktır. Bu kafayla biz adam olmayız, biz, Batı'yla bütünleşmek için*", "*tarihî suçlamaları da tarihle barışmak olarak kabullenip*" yabancılardan dediğini yapmalıyız.

Bu türden kafalara Mustafa Kemal Atatürk cevap veriyor:

"*Efendiler, maddî ve özellikle manevî çöküş, korku ile... güçsüzlükle başlar. Güçsüz ve korkak insanlar, herhangi bir felâket karşısında, milletin de uyuşukluğa düşmesine ve çekingen bir duruma gelmesine yol açarlar. Güçsüzlük ve kararsızlıkta o kadar ileri giderler ki, âdeta kendi kendilerine hakaret ederler. Derler ki, 'biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olmamıza imkân yoktur; biz, kayıtsız ve şartsız olarak varlığımızı bir yabancıya teslim edelim.'* Balkan Savaşı'ndan sonra, milletin ve özellikle ordunun başında bulunanlar da başka türlü; fakat, yine aynı zihniyeti benimsemişlerdi."

İtalyanların Libya'da Fransızların Tunus ve Cezayir'de yaptığı kışkırtma, Hıristiyan öfkesine değil, bu Müslüman halkları Osmanlı'nın "sömürdüğü" yalanına dayanıyor. Biz Kuzey Afrika'nın nesini sömürecektik? Fransızlar, hem sömürüp semirdiler, hem de dillerini vererek kültür bakımından asimile ettiler.²⁰ Fransızların yaptığı bu kültürel Jenositin gündeme gelmediği bir dünya düşünün.

Gelelim Ermeni Meselesi'ne...

Avrupa'nın Türklerin katlettiğini söylediği Ermenileri ayrı mezhepten olmakla suçlayıp katliama tâbi tutan Bizans Devletidir; bunun belgelerini Ali Sevim Hoca²¹da, Bizantinistler de, Ermeni araştırmacılar da yayımladılar.

Ermeniler, Ortodoks Patrik'e karşı arkalayan Türkler ile, 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar dostluk, huzur ve güvene dayalı hem de ticareti yönlendiren bir güçlü topluluk olarak yaşadılar.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması konusundaki "Şark Meselesi" adlı plânlar, 19. yüzyılın başında devreye sokulunca, araçlardan biri de Ermeniler oldu.

1880 sonrasında, bazı kiliselerin Papazları ile sosyalist Ermeni gençleri kışkırtma işlevini üstlenip, isyanlar çıkardılar. Asıl problemler 1915'ten sonra büyüdü. Bakın nasıl?

Çarlık orduları 1915'de Doğu Anadolu'yu işgal ettiler. Erzurum'u merkez yaparak Anadolu'da terör estirdiler. 1917 Ekim İhtilâli'nden 1 ay sonra ülkelerine çekip gittiler. Fakat ne yazık ki, 33 aya varan işgal sırasında Çarlık Rusya'nın subayları ve erleri iki büyük kötülük yaptılar:

1. Çevrede katliam yaptılar,

2. Ermeni kiliselerinin çetecilerine asker elbisesi ve silah vererek katliam yapılmasına destek verdiler.

Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'nda beş ayrı cephede savaştığından, Anadolu genç erkek nüfus bakımından perişan. Tarlaları eken, hayvanları güden, çocuklar ve yaşlı erkeklerle çileli kadınlar.

Yalnız Çanakkale'de 260 bin şehit verdiğimizizi düşünürseniz, bizden, 500 bin genç erkeğin Birinci Dünya Savaşı'nda yerine konmayacak bir şekilde kaybedildiğini anlayabilirsiniz.

İç savunması ve güvenliği yaralı bir ülkede, Rusya destekli, kilisece tahrik edilmiş Ermeniler (Bildiğiniz gibi onlar askere alınmıyordu) Van, Bitlis, Erzurum, Erzincan, Maraş, Adana şehir, kasaba ve köylerinde büyük katliamlar yaptılar.

1918 yılının Kasım ayında Türk orduları yenilmiş sayılıp, askerlerimiz terhis edildiği zaman, bir öfke ve hesaplaşma olmadı. Cepheden dönen Türklerin sağduyusu galip geldi, bir hesaplaşma olması mümkün olduğu hâlde, o günkü hükümetler de imkân vermedi:

Sevgili arkadaşlarım, sevgili meslektaşlarım;

Bu noktada size başka bir şey düşündürmek üzere anlatmam gereken beş husus var:

1. ABD iç huzuru ve dengeyi bozdukları iddiasıyla, yaklaşık 60 yıldır kızıldirilileri tel örgülerle sınırlarını belirlediği bir alanda yaşatıyor.

2. Fransa'nın 1950-1960 yılları arasında Cezayir'de yaptığı katliam da, kültürel jenosit de unutturulmaya çalışılıyor.

3. 1939-1945 Harbi sırasında ABD, 'muhtemel bir Japon baskını' gerekçe göstererek bir kanun çıkardı. Bu kanuna göre ABD'nin sınırlarına 200 km'ye yakın bir alanda yaşayanların hepsi merkez sayılan alanlara toplandı.

Japon, Çinli, Mançuryalı ve hattâ Türk orijinli halklar, birkaç hafta içinde, trenlerle yerlerinden alınarak Washington'ca plânlanan yerlere toplandılar. Yerleşme kampları ve kesin yerleşim konusunda bugün Amerika'da 300'e yakın yayın var. Bildiğim kadarıyla bu insanlar bir daha ayrıldıkları yere dönemediler. Başkan Reagan zamanında bunlardan özür dilendi, bazılarının zarar ziyan tazminatı olmak üzere 20 bin'er dolar ödenmiş.

4. Stalin aldığı bir kararla Kırım yarımadasında yaşayan 5 milyon Türk'ü, 'Hitler'e yardım ettikleri iddiasıyla' bazı kaynaklara göre %70'ini katletti, %30'unu ise, Asya'nın çeşitli yerlerine trenlerle bir hafta içinde göç ettirdi.

Kırım katliamı ve Kırım dramı hiç kimsenin ufkunda yoktur.

5. Osmanlının yurtstuz Yahudileri İspanya'dan İstanbul'a davet ettiğini biliyorsunuz. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde kalanlardan, özellikle Almanya ve Polonya'da yaşayanlara Almanların yaptıklarını da biliyorsunuz. Çünkü Yahudiler kendilerine yapılanları, Türkler gibi sineye çekmediler.

Bu beş tabloyu hatırlattıktan sonra size söyleyeyim ki, Ermenilerin soykırım (jenosit) iddiası temelden yanlış, yalan ve uydurmadır. Bugünkü Ermenistan'daki nüfus kadar insan öldüğünü

söyleyenlerin sahtekârlığına, kargalar da, kazlar da gülüyor...²² Nüfus meselesi bu iddianın yalan olduğunu ortaya koyar ama, 1915'e döneyim...

Ermeni çetecilerinin Anadolu'da yaptıkları katliam sırasında birçok Ermeni aile bu işlere karşı olmak istemedikleri gibi, daha güvenli yerlere gitmek istediler. Bu türden insanların vilayetlere müracaatları üzerine, göç etmek isteyenlere yardım ve kolaylık gösterilmesi için zamanın hükûmeti tarafından Haziran 1915'ten itibaren çeşitli genelgeler yayımlandı. Tehcir (zorla göç ettirme) genelgeleri olarak bilinen bu metinlerin tamamı, zamanın hükûmetinin ne kadar hassas davrandığını gösteriyor. Asıl kararname, ise Rusların çekilip gitmelerinden sonra devletin koruyucu tavrı olarak resmîleşti.²³

Bursa, İzmit ve İstanbul'a, buradan ise, Avrupa'ya geçmek isteyen zengin (sarraf, kuyumcu, tefeci, tüccar) Ermeniler ile sosyalist Hınçak ve Taşnak çeteciler arasında, fikir ayrılıklarından doğan katliamlar olduğu da biliniyor.

Bu konudaki iddialardan biri de göç sırasında ölümler: Bu göç sırasında hastalananlar, ölenler olmuş mudur? 'Evet' desem yanlış, 'hayır' desem yanlış; belgesi yok... Yalanı çok...

Bazı açık göz Ermenilerin kalpazanlık ettiği, kâğıt para ve altın, gümüş, sikke ürettikleri bilinir idi. Andonyan isimli bir sahtekârın belgeler üretilip piyasaya sürdüğünü de –biz değil- Alman bilim adamları ispatladı. Büyük sahtekâr tarihçi Andonyan'a cevapları Türkkiye Ataöv'den okuyabilirsiniz.

1919'da İstanbul'da işgalcilerin emriyle kurulan sıkıyönetim mahkemesi (Divan-ı Harbi-i Örfi) başkanı Nemrut Mustafa adıyla tanınan bir kişi idi. Cemal, Talat ve Enver Paşalar Kasım 1918'de ülkeyi terk ettiklerinden, bu mahkeme akıl hocası saydıkları Ziya Gökalp ile bazı uygulayıcıları İttihat Terakki Partisi'nin çeşitli işleriyle ilgili muhakeme ettiler. Bu mahkeme sırasında 'Ermenilere yönelik öldürme olayları var, katliam iddiaları var ne dersiniz?' sorusuna Gökalp'in yaptığı konuşmayı bulup okuyun; ama ilk cümleleri hemen hemen şöyle:

"Kim katletmiş, kimi katletmiş, biz kimi katletmişiz?" "İnsaf ile düşünün, bir katliam varsa onlar yaptılar, onlar başlattılar. Bu sebeple ki, bir mukateleden sual açmamız gerekir." Evet. Ben size bir şeyin altını daha çizerek biraz okumanızı ve meseleyi öğrenmenizi isteyeceğim.

Bugünkü Ermenistan'da 1.400.000 (birmilyondörtüyüzbin) Ermeni yaşamaktadır; İran'da 140.000 (yüzkırkbin), Suriye ve Lübnan'da toplam 100.000 (yüzbin), Türkiye'de ise, 45.000 (kırkbeşbin) Ermeni var. İz'an, insaf sahibi olmadıkları gibi matematik de bilmeyen bazı Ermeni militan veya inatçı propagandistler, kin ve öfke kusmaya, kirli bilgi üretilip yaymaya devam ettiler.

Bugün Türkiye'de Ermeni vatandaşlarımız var ve şikâyetleri yok; yalan üreten merkezlerden de en çok onlar rahatsız.

Genç Ermeni militanların hem sosyalist ateist olanlarının, hem de dindarlarının bu işten para kazananların oyununa geldiğini, son otuz yıldır 1.5 milyon bile nüfusu olmayan Ermenistan ile bazı papazların fitne körüklediğini herkes biliyor. Peki bu fitneyi kim kullanıyor? Öncelikle Türkiye düşmanı Avrupalı devlet ve kuruluşlar, sonra Güney komşularımız.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yıkmak, içinden kendilerine bağlı devletçikler çıkarmak, askerî işgalle yapamadıklarını, siyasetle becermek isteyenler, şu anda çok öfkeli. İsviçre'nin Sevr şehrinde 80 yıl önce imzalattıkları parçalanma anlaşmasını tekrar önümüze koyuyorlar; topraklarımız üzerinde Ermenistan Devleti kurmaya çalışıyorlar.

İç dengelerimizi bozmak üzere, millî benlik ve kimliğimizi yaralamak niyetiyle, basılı ve görüntülü yayınlarda halkın manevîyatını yıkıcı yayınlara destek veriyorlar. Papa alenen, Ermeni soykırımı yaptığımız gerekçesiyle bizi kınıyor. Fransa Parlamentosu bizden hesap soruyor.

"Siz bizim istediğimiz idarî, siyasî, askerî, hukukî ve ekonomik yapıya dönüşeceksiniz. Avrupa Birliği'ne girmenizin ön şartı, bizim dikte ettirdiğimiz emirlere uymaktır." diyorlar. Yunanistan'a Kıbrıs'ı ; 'Ermenilere, Anadolu'dan toprak verin, tazminat ödeyin.' diyorlar...

Avrupa ve Amerika'da kiliselerin destek verdiği 300'e yakın yalan yanlış üretilmiş kitap yayımlatıp, kamu oyu yaratanlar, bizi dinlemeye niyetli değiller...

Bu konuda Dr. Erdal İter'in hazırladığı²⁴ "Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası"nı görmeyi isterim. Kemal Türközü'nün yazılarını,²⁵ Salâhi R. Sonyel'in²⁶ müthiş belgelerini okumanızı bekliyorum. Esat Uras'ın²⁷, Fahrettin Kızıoğlu²⁸, Kamuran Gürün²⁹, Bilal Şimşir'in³⁰ kitaplarını ve vicdan sahibi yerli ve yabancı yazarların demografik (nüfus bilgisi) gerçeklere dayalı kitap ve yazılarını dikkatle okumanızı rica ederim. Bu konuda söylediklerime iki kitap daha ilave etmek istiyorum. Prof. Dr. Enver Konukçu³¹ ve Prof. Dr. Azmi Süslü'nün³² kitapları. Onları da okuyun.

Şimdi size önce bir soru sorayım:

Yaşı 14-24 arasındaki bir Türk genci bu doğruları okuduğu okulların 9-12. sınıflarında DERS KİTABINDAN öğrenmezse, nereden öğrenecek? Yunanlıların Anadolu'yu baştan başa yaktığını, Ermenilerin ise en son Merzifon'u -hem de 80 sene önce- yaktıklarını, Ermeni komitacıların katliamlarını Tarih dersi öğretmeyecek, kim öğretecek? Bu sorunun peşine düşün, olumsuz cevapları verenlere dikkat edin ve araştırın. Türk kültürünün ve Atatürk'ün istediği ve özlediği Türk uygarlığının önündekileri görün ve herkese gösterin.

Bazı profesör ünvanlı Andonyan kılıklı tarihçiler belge üretmek veya yakalamak çabası içindeler. Bunların son yirmi yıldaki mal varlıklarının artmasını araştırır iseniz, bazı Ermeni kuyumcu, banker ve vakıflarının nasıl yardım ve destek verdiğini de anlarsınız; araştırın ve bulun...

Atatürk'ün kurduğu bu devleti hazmetmediler, etmiyorlar, etmeyecekler. Lozan'da kabul ettiklerini, bugün inkâr edip ekonomik sıkıntılarımızı kullanarak öfke ve kinlerini istedikleri biçimde alınacak kararlara imza ettirmek inadını sürdürüyorlar. Sevr antlaşmasındaki dayatılan maddeler ile son elli yıldaki antlaşmalarımızı gözden geçirirseniz müteşekkir kalırım.

21. yüzyılın başında, %60'ı kırk yaşın altındaki bir genç nüfusun, 70 milyonluk Türkiye'nin gelecekteki işlevini önlemek... Kafkaslardaki, Orta Doğu'daki, Balkanlardaki ve Doğu Avrupa'daki işlevini... Daha önemlisi ise, Türk dünyası olarak adlandırılan 200 milyonluk kültürel bütünleşmesi sağlanmış bir kütle içinde Türkiye'nin işlevini önlemek...

Türklere ve Türk dünyasına düşmanlık edenler, dâima bir araç bulabilirler; kin ve düşmanlığı doğru belirlemek ve derhal tepki vermek... Millî benlik ve millî kimliğin gereği olan bilinçli, ısrarlı ve uygar tepki...

Kindarlar karşısında tepki verme çağrım, hem Türk gençlerine, hem de bu yalanlara karşı çıktığına inandığım Ermeni vatandaşlarımıza... Türkiye, bölgede barışın da, istikrarın da, güvenliğin de teminatı olabilir... Bunu istemeyenlerin oyunları ve taraftarları sayıca artsa da, bu toprakların suyunu içmiş, ekmeğini yemiş, hür havasını solumuş olanlar bilinçli, ısrarlı ve uygar direnişleriyle yeni sayfalara yeni imzalar atacaktır.

"Ey Türk istikbâlinin evladı! İşte bu ahval ve şerâit içinde dahi vazifen, Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur." Diyen sesi duymaya çağırıyorum.

Bu hitap hepimizdir, gereğini yapmaya çağırıyorum. İnternet ağlarıyla hem bizim yerli "sebükmağz"lara, hem de yabancılara karşı, haklarımızı ısrarlı biçimde savunmaya çağırıyorum.

NOTLAR

* 13 Ekim 2000 günü Gazi Üniversitesi ile Niğde Üniversitesi'nin Türk Edebiyatı bilim uzmanlığı (master) öğrencileri ile bazı uzmanların katıldığı, katılanların "Ermeni Meselesi Nedir?" konusunu belirleyip düzenlenen konuşmanın bant çözümüdür. Metin gözden geçirilmiş, dipnotlar daha sonra ilave edilmiştir.

1- Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, XVI+452 s.

2- Sadık Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*, 1. bs., İstanbul, 1982; 2. bs., Ankara, 1991; Sadık Tural, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, 1. bs., Ankara, 1988; 2. bs., Ecdat Yay., Ankara, 1992; Sadık Tural, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, A.K.M. Yay., 4. bs., Ankara, 2000; Sadık Tural, *Bilgelerin Yolunda*, A.K.M., Yay., 3. bs., Ankara, 2000.

3- Sümerler için bkz.

a) Emin Bilgiç, "Gilgameş Destanı Hakkında", *Türk Edebiyatı*, S. 145, Kasım, 1985, s.58-60; Emin Bilgiç, "Sümerce ve Akadca Borç Mukavele ve Senetlerini Karakterlendiren Fiil Formülleri", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, T.T.K. Basımevi, s.XIV, c.1-2, Mart, Nisan, 1956.

b) Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1966, VIII+510 s.

c) Mübahat Türker-Küyel, "Edebiyatımızda Sümerli Kültürü İzleri Var mıdır?", *Erdem*, S. 6, Ankara, 1990, s.359-297; Mübahat Türker-Küyel, "Türklerde Felsefe Geleneği", *Türk Yurdu*, Nisan 1991, s.5-14.

d) Osman Nedim Tuna, *Sümer ve Türk Dilleri'nin Tarihî İlgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi*, T.D.K. Yay., Ankara, 1991, 57 s.

4- Zeki Velidi Togan, *Reşideddin Oğuznâmesi*, İstanbul, 1972; Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 1. bs., İstanbul, 1946; 2. bs., İstanbul 1970.

5- Pol Vidal Lablaj, *Marko Polo'nun Seyahati*, (Çev: Emiroğlu Ziya), İstanbul, 1932, 34 s.; *Marko Polo Seyahatnâmesi* (Yay. Haz: Filiz Dokuman), 2 c., İstanbul, 1976, 1. c., 195 s., 2.c., 227 s.

6- Zeki Velidi Togan, *İbn Fadlan's Reisebericht*, Leipzig, 1939, 336+45 s.; *İbn-i Fadlan's Seyahatnâmesi* (Haz.: Ramazan Şeşen), İstanbul, 1975, 160 s.

7- *İbn-i Batuta, Seyahatnâme*. İstanbul, 1335; *İbn-i Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, *İbn-i Batuta*, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), M.E.B. Yay., Ankara, 1989.

8- *İbn-i Bibî, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* (Çev: M. Nuri Gençosman), Ankara, 1941.

9- El-Cahiz, *Türklerin Faziletleri*, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Yay., Ankara, 1974.

10- Arthur Köstler'in, *Kaybolan 13. Kabile* adlı eserine bakılabilir.

11- İsmail Hami Danişmend, *Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur?*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1959, 219 s. Türklerin İslâma, girmesiyle Arapça'nın bilim dalı olmasıyla ilgili olarak bkz. Sadık Tural, *Bilgelerin Yolunda*, A.K.M. Yay., Ankara, 2000, 3. bs., s.131.

12- Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1980; Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul, 1971; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1973.

13- Mehmet Altan Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, T.T.K. Yay., 1. bs., 1954; 2. bs., 1992; Mehmet Altan Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1972.

14- Faruk Sümer – Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1971, XXII+79+69 s.; Faruk Sümer, *Çepniler: Anadolu'daki Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu*, T.D.A.V., 1992; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara, 1972.

15- *İbnü'l Adîm, Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb, Seçmeler*, (Çev: Ali Sevim), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1982, 258 s.; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1983, 44 s.; Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilatı ve Kültür*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1995.

16- Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Menâkibü'l-Arifin'in Değerlendirilmesi*, Akın Basımevi, Konya, 1977, 106+2 s.

17- "Mustafa Paşa (Merzifonlu Kara)", *Türk Ansiklopedisi*, c. XXIV, M.E.B. Basımevi, Ankara, 1976, s.502-503; "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu", 8-11 Haziran 2000 tarihinde Merzifon'da düzenlenmiştir. Sempozyum'un bildiriler kitabı Aralık 2000 tarihinde yayımlanacaktır.

18- Metin Hülagü, "İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Balkanlardaki Politikasına Dair Bir Rapor", *Bilge*, A.K.M. Yay., S.26 (Güz 2000), Ankara, s.64-69.

19- Trandafir, G. Djuvara, *Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, T.D.V., Yay., Soyaltıp Tamçelik, "Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)", *Erdem (Cumhuriyet Özel Sayısı)*, c.11, Nu.33, s.1067-1097.

20- 25-28 Ekim 2000 tarihlerinde Hatay ve İskenderun'da "Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri" adlı bir toplantı yaptık; gerek Arap yarımadasından; gerek Kuzey Afrika'dan, gerekse Avrupa'dan gelenleri dinlerken bir şey anlaşıldı: İtalyan ve İngiliz Ermenileri Şam'da bir yayınevi kurup Türkiye ve Türkler aleyhine Arapça yayın yapmışlar ve yapmaya devam ediyorlar. Bildiriler kitabımız basılınca çok yararlanacak yabancı ve hattâ yerli tarihçiler var...

21- Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1983, 52 s.

22- Justin McCarthy, *Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York and London, New York University Press, 1983, XII+248 s.; Türkçe Trc., İhsan Gürsoy, *Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 1995, 232 s.

- 23- Salâhi R. Sonyel, "Yeni Belgelerin Işığında Ermeni Tehcirleri", *Belleten*, c.XXXVI, S. 141 (Ocak 1972), s.31-49; *İng. Trc.*, "Armenian Deportations: A Re-Appraisal in the light of new documents", *Belleten*, Vol. XXXVI, Nr. 141 (January 1972), s.51-69.; Salâhi R. Sonyel, "Tehcir ve Kırımlar Konusunda Ermeni Propagandası, Hıristiyanlık Dünyasını Nasıl Aldatı", *Belleten*, S. 161 (Ocak 1977), s.137-156; *İng. Trc.*, "How Armenian Propaganda Nurtured A Gullible Christian World in Connection with the Deportations and Massacres", *Belleten*, Vol.XLI, Nr.161 (January 1977), s.157-175.; Salâhi R. Sonyel, "Büyük Devletler'in Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü", *Belleten*, S. 195 (Aralık 1985), s.647-656; *İng. Trc.*, "The Role of Christian Minorities in Efforts by the Great Powers to Dismember the Ottoman Empire", *Belleten*, Vol. XLIX, Nr. 195 (February 1985), s.657-665.; Salâhi R. Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelere Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1980-Aralık 1909)", *Belleten*, S. 201 (Aralık 1987), s.1241-1289; *İng. Trc.*, "The Turco-Armenian Adana Incidents in the light of secret British Documents (July 1908-December 1909)", *Belleten*, Vol. LI, Nr. 201 (December 1987), s.1291-1338.
- 24- Erdal İtler, *Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası*, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 1997, 300 s.
- 25- Kemal Türközü (Erdal İtler), *Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi*, 2. bs., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1983; 3. bs., Ankara, 1995, XII+115 s.; *İng. Terc.*, *Armenian Atrocity According to Ottoman and Russian Documents*, Institute for the Study of Turkish Culture Publication, Ankara, 1986, IX+93 s.; Kemal Türközü, *Türkmen Ülkesi (=Doğu Anadolu) Adı ve Emperyalizmin Etkileri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1985, VI+50 s.; Kemal Türközü, *Ermeni Terörizmi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1985, 16 s.
- 26- Salâhi R. Sonyel, "Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayri-Müslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim – 3 Kasım 1989, Ankara)*, Ankara 1994, s.339-351; *İng. Trc.*, a.g.e., s.353-388.; Salâhi R. Sonyel, "Türk-Ermeni İlişkileri ve Musevi Soykırımı", *Belleten*, c.LIV, S. 210 (Ağustos 1990), s.739-755; *İng. Trc.*, "Turco-Armenian Relations in the Context of the Jewish Holocaust", *Adı Geçen Dergi (a.g.d.)*, s.757-772.; Salâhi R. Sonyel, "Turco-Armenian Relations and British Propaganda During The First World War", *Belleten*, S. 222 (Ağustos 1994), s.381-449; Ayrıca bkz.. XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990, Ankara), c.V, Ankara 1994, s.2137-2139.
- 27- Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ankara, 1950, 785 s.; Genişletilmiş 2. bs.: Belge Yay., İstanbul, 1987, CCXLVI+798 s.; *İng. Trc.*, *The Armenians in History and the Armenian Question*, Documentary Publications, İstanbul, 1988, XIV+1048 s.
- 28- Fahrettin Kırzioğlu, *Kars ve İli Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)*, Kars Turizm ve Tanıtma Derneği Yay., Ankara, 1970, 135 s.
- 29- Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, 3. bs., T.T.K. Yay., Ankara, 1985, VIII+321 s.; *İng. Trc.*, *The Armenian File: The Myth of Innocence Exposed*, London, Published jointly by K. Rustem & Brother and Weidenfeld & Nicolson Ltd., 1985, XVII+323 s.; *Fr. Trc.*, *Le Dossier Arménien*, Triangle, Paris, 1984, 360 s.; Kamuran Gürün, "Ermeni Sorunu Yahut Bir Sorun Nasıl Yaratılır", *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu: Tebliğler ve Panel Konuşmaları*, Manisa, 1983, s.15-28.; Kamuran Gürün, "Ermeni Terörizminin Sebepleri ve Mücadele Yolları", *Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara, 1984, s.243-250; *İng. Trc.*, "Causes and Preventi on of Armenian Terrorism", *International Terrorism and The Drug Connection*, Ankara, 1984, s.251-259.; Kamuran Gürün, "Dünya Devletleri Politikalarında Ermeni Meselesi", *Tarih Boyunca Türkler'in Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 1985, s.281-284.; Kamuran Gürün, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Avrasya Etüdleri*, c. 3, S. 1 (İlkbahar 1996), s.54-64.
- 30- Bilal Şimşir, *The Genesis of the Armenian Question*, Ankara, Turkish Historical Society, 1982, 24 s.; Bilal Şimşir (Ed.), *British Documents on Ottoman Armenians*, c.I, 1856-1880, LXXIII+767 s., c.II, 1880-1890, LXXVII+782 s., c.III, 1891-1895, LXXVII+684 s., c.IV, 1895, LIX+703 s., T.T.K. Yay., Ankara, 1982-1990.; Bilal Şimşir, *The Deportees of Malta and the Armenian Question*, Foreign Policy Institute, Ankara, 1984, 83 s.; Bilal Şimşir (Ed.), *Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes*, c.I, 1886-1893, CLI+577 s., c.II, 1894-1895, LXXII+673 s., Publications de la Societe Turque d'Histoire, Ankara, 1985, 1989.; Bilal Şimşir, *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, 508 s.; Bilal Şimşir, "The Deportees of Malta and the Armeian Question", *Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)*, Boğaziçi University Publications, İstanbul, 1984, s.26-41.; Bilal Şimşir, "Tarihte Ermeni Terörü ve Sivas Vilâyeti", *Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, 1986, s.77-102.
- 31- Prof. Dr. Enver Konukçu, *Ermenilerin Yeşil Yayla'daki Türk Soykırımı 11-12 Mart 1918*, Ankara 1990.
- 32- Prof. Dr. Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara 1990.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin İç Aydınlığı

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Yesevî, şiir, manevi hayat.

Feyzi HALICI

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

X II.yüzyılda Anadolu topraklarına gönderdiği gönül ve inanç erleriyle, Anadolu'da yaşayan insanları tarih bilinci içinde Türk-İslam düşüncesiyle maya maya yuğuran ve eğiten Ahmet Yesevî, onlara yepyeni bir yaşama sevinci veren bir büyük veli, bir yeryüzü öğretmenidir.

Ahmet Yesevî, bu anlamlı gönül yolunda eşref-i mahlukat olmanın yüceliğini bir çerağ gibi tutuşturup Orta Asya'dan yola çıkan Türk boylarını civanmert akıncılarının gönüllerine mühür mühür sırlamış, onları bu kutsal yolda başarılı kılmıştır.

Ahmet Yesevî, İlahi gerçeği herkesin anlayacağı sade bir Türkçeyle dile getirdi. Gerçeği allayarak, pullayarak, abartarak söylemeye ne gerek vardı ki? Yesevî sahip olduğu kerametleri dahi, olduğu gibi açıklama ve söyleme yeteneğine sahip bir veliydi. Türk boylarının konuştuğu, anlaştığı Oğuz Türkçesiyle İslamiyetin engin hoşgörüsünü, insani eşrefi mahlukat olarak tanımlayan hikmet'lerini dur'suz, duraksız coşku içinde söylüyordu. Anadolu'yu yaşayan, Anadolu'da yaşayan insanlar Ahmet Yesevî'nin hikmet'lerine bir can kurtaran simidi gibi sarılmışlar, bu öğütlerden nasiplerini almasını bilmişlerdi.

Bu hikmet'ler asırlar sonrasına elbette yayınlanmış eserler halinde değil, gönül diliyle iletilmişlerdir. Esas önemli olan da budur. Gerçek ve güzel olan, gönülden gönüle bir "varoluş" esprisi içinde iletilendir. Sanatı seven sanata gönül veren Türk boyları, Türk halkı bu hikmet'leri XVI., XVII. yüzyıllara gönül gönül taşımasını bilmişlerdir.

Anadolu'yu Anadolu insanını bir ideal, bir duygu etrafında birleştiren bütünleştiren, Anadolu insanını gönül diliyle eğiten Ahmet Yesevî'den, O'nun hikmet'lerinden aldığımız, alabileceğimiz nasip, ilham ve ders nice'dir? Cidden bunu araştırmamız gerekiyor. 1986 tarihinde Kazan'da yayınlanan bir kitapta Ahmet Yesevî'nin 4440 hikmet'inin yer aldığını biliyoruz. Yurdumuzda bu güne kadar yapılan çalışmalarda 250 civarında hikmet'inin günümüz Türkçesine çevrildiğini, bunların da ancak 76'sının yayımlandığını söyleyebiliriz. Bu miktar Kazan'da yayınlanan nüshanın altmışta birini karşılıyor. Şimdi bir noktayı ince ince düşünmemiz gerekiyor. Yurdumuzda 1993 yılı "Ahmet Yesevî Sevgi Yılı" olarak kabul ve ilan edildi. Türkistan'da uluslararası Yesevî Kongreleri düzenlendi. Biz altmışta bir bilgi imkânıyla bu kongrelere katılmış olduk. Bunu bir eksiklik olarak kabul ediyoruz. Bizim bilebildiğimiz Hikmet'ler de onaltıncı, onyedinci yüzyılda yazma eserlerde ve mecmualardaki parçalardır.

Türkistan'da ve Dünya'nın belli başlı merkezlerinde ve kütüphanelerinde bulunan hikmet'lerin eksik veya yanlış denmeden, en kısa zamanda toplanıp yayınlanmasında büyük faydalar vardır. Bunlar, derin su balıkları gibi antenleri çağları kucaklayan gönül ve bilim adamlarının katkılarıyla elbette bir sıralanmaya konurlar. Büyük gönül adamları için yazılan ve söylenen menkıbeleri, bir çağın insanlarına ilham veren, yol gösteren gönül destanlarını çağdaş insanlara da virgülüne, noktasına

dokunmadan olduğu gibi sunmalıyız. Düş gibi masal gibi de olsa, anlatılan olaylardan alacağımız çok dersler vardır.

Günümüzde insanoğlu bir arayış içinde. İnsan kendi varlığını, kendi benliğini arıyor. Belki belirli şekil ve kalıpların monotonluğu içinde bir bunalımı bu, insanoğlunun... Yirminci yüzyıl insanının maddeye esir oluşunun tabii bir sonucu bu. Batı bilim adamları böyle söylüyorlar. Huzurun, gelirin, mutluluğun yüksek olduğu Batı dünyasının ileri ülkelerinde 1950'li yıllarda özellikle gençliğin, içine düştüğü bir bunalımı hepimiz hatırlıyoruz. Alabildiğine hür olmak, serazad olmak, kayıt ve sorumluluklardan kaçmak... Olağan değil bu, olması gereken hal bu değil elbette.

İnsanoğlu yirmibirinci yüzyılda maddenin ötesinde, manevi bir huzur, bir ferahlık, bir mutluluk reçetesi arıyor.

Bugün Amerika'dan başlayan bir inanç, bir gönül turizminin kısacası yeni bir İpek Yolu'na eş, gönül yolunun yolcuları bu reçeteyi aramanın, en kısa zamanda bulmanın özlemini canevlerinde duyuyor ve yaşıyorlar.

Washington'dan Londra'ya, Paris'e, Berlin'e Roma'ya uğrayan bu gönül yolcuları, Yunanistan'dan Türkiye'ye uğruyor, bu mutlu arayışın yurdumuzla ilgili envanterini gönüllerine nakşediyorlar. Bu altın yol İran ve Afganistan'dan sonra Hindistan ve Pakistan'da son buluyor.

Yurdumuz, son çeyrek yüzyılda gönül turizminin yolcularını kültür turizmi esprisi içinde, tatlı dille, güler yüzle ağırlamakta. Batı dünyasının maddi arayış içinde olmasına karşılık, doğu dünyası, özellikle İslamiyetin doğuşuyla insanı keşfetme yolunu tercih etmiştir. Eşref-i Mahlukat olan insanın, sınırsız, süresiz, sonsuz bir zaman boyunca, Hakk'ın birliğinde mutluluğunu, huzurunu, doğunun gönül adamları, bilim adamları aramış ve bunun sonucunu en veciz, en anlamlı, en güzel şekilde belirlemişlerdir.

Türk-İslam düşüncesinin engin hoşgörüsüyle dopdolu olarak insanoğlunu enaniyeti içinde gönül eğitimine tabi tutan Alperenler, Horasan Erleri, insanoğluna insan olmanın paha biçilmez değerini aşikar bir şekilde göstermişlerdir. İnsanoğlu sonsuzdur, sınırsızdır. Doğu dünyasının insana verdiği değer kutsaldır, ilahidir.

Karşılıklı sevgi, saygı, ilgi, hoşgörü, insanların ortak vasfı olmalıdır. Yardım ve cömertlikte akarsu gibi olmak, başkalarının kusurunu örtmede gece gibi olmak, hiddet ve asabiyette ölü gibi olmak... Bunlar ne asil ne, ne güzel dileklerdir. Büyük gönül eri Ahmet Yesevî'nin söylediği gibi;

*"Sünnet imiş kafir olsa incitme sen,
Hüda bizardır, katı yürekli gönül incitenden,
Allah şahit, öyle kula hazırdır siccin,
Biginlerden duyup bu sözü söyledim işte."*

Ayrıca benimseyip uyguladığı şu özdeyişin inceliğine, güzelliğine kulak veriniz.

*"Hak yolu çarkeyle, gönlünü garkeyle,
Gerçeği farkeyle, benliği terkeyle."*

Anadolu'yu hal ve kal ilmiyle aydınlatan, Anadolu insanına coşkulu, sevecen ve hoşgörülü bir yaşama reçetesi sunan Hünkar Hacı Bektaş Veli, söz ve gönül mülkünün sultanı olarak, güzel sanatların üç dalı ile, yani şiir, müzik ve raks (sema, semah) ile insanları gönül gönül eğitmiş, "bir nefes sıhhat" örneği yumuş, yıkamış, onlara yepyeni bir dünya görüşü kazandırmıştır.

İşte bu gönül erinin paha biçilmez özdeyişlerinden altın damlalar:

"Hiçbir milleti (toplumu) ve insanı ayıplamayınız."

"Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu."

"İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır."

"İncinsen de incitme."

“Marifet ehlinin ilk makamı edeptir.”

“Her insan okunması gereken kitaptır.”

Bu öz , özet deyişler, bütün insanların okuyup, düşünüp ders alması gereken öğütlerdir.

Ahmet Yesevî’den itibaren onüçüncü yüzyılın gönül erleri, tekmil insanlığı huzura kavuşturan, insan sevgisinde ve hoşgörüsünde mutluluğu simgeleyen düşüncelerini her vesileyle dile getirmişlerdir.

Roma Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Başkanı Ord. Prof. Dr. Anna Masala, yirmibeş yıl önce Konya’da bir Kongrede bütün dünyaya bu gerçeği şu cümlelerle sunmuştu:

“Batı’maddeyi ve eşyayı, doğu manayı ve insanı keşfetti. Batı keşfettiği maddenin adeta esiri oldu.Çünkü Batı dünyasının genç kuşakları maddeye kısa bir süre sonra bağımlı hale geldiler. Sizler mana yolunun daima arayış içinde olan yolcularısınız. Birgün, Batı dünyası, sahip olduğunuz bu manevi kültür varlığını elinizden almak için kapılarınıza dayanacak. Kültür varlığınıza sahip olmanın yolunu, yöntemini biliniz!”

Onüçüncü yüzyılın tasavvuf dünyasında Türk mutasavvıfları, Horasan erleri, Alperenler özet olarak “insan” sevgisinde birleşen gönül erleri hep bu arayışın içinde olmuşlardır.

Hacı Bektaş Veli “Ara, Bul” derken elbette canlıların en şerefli olan insanı gündeme getirmiştir. Mevlana’da da aynı arayışı görüyoruz.

“Bir can var canında o canı ara.”

Büyük bir toplumun gören gözü, duyan kulağı ve konuşan dili olan bir garip âşık hüviyetinde görünen, yanardağ örneği ateşli şiirler söyleyen Yunus Emre dört kelimeyle cihanı tapşırın bir gönül haritası çizer:

“Senden ayrıl sana kaç !”

Hünkâr Hacı Bektaş Veli canlıların en şerefli olan insanın, süresiz, sonsuz mutluluğundan yanadır. Enaniyetin ötesinde benlikten, gıybetten, hırstan, cimrilikten, kötü zanda bulunmaktan bütün insanları korumak ister.

Bu bir gönül eğitimi işidir. Kimseyi töhmet altında bırakmadan, izzeti nefsinin rencide etmeden, bağıra, çağıra ürkütücü bir dil kullanmadan, yumuşak bir şekilde, kalbi kırmadan, yapıcı okşayıcı, hak verdirici bir üslup içinde gerçeği bildirmek, olgun insanların yoludur, yöntemidir, görevidir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli hangi konuda olursa olsun, ikna edici, bilgilendirici, tamamlayıcı bir dille olayların çözümünü ortaya koyar, karşısındaki dost veya yabancı kim olursa olsun, onu zevkle dinler, teselliye, gerçeği onun sözlerinde, sohbetlerinde doyasıya bulurlardı.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli **Vilayetnâme**’sinde, toplum olaylarının, değişik konularda o kadar veciz ve anlamlı örnekleri var ki, insan bunları okuyunca, insan olmanın şerefi kadar, ondan daha fazla olarak, sorumluluğunu duyuyor. Boşa akan çavgın bir ırmak gibi , “*Kendime ne kazandırdım, topluma niye daha fazla yararlı olmadım.*” diye acı acı düşünmek sorumluluğunu can evinde duyuyor.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli iki kelimeyle bir gönül haritası çiziyor. Zamanlar boyunca kilometrelerce yürütürsünüz. Bir duygu ve duyarlılık bulutundan avuçlarınıza, gözbebeklerinizden yanaklarınıza, yüce gerçeği, insan olmanın, inananlara yar ve yardımcı olabilmenin yağmur taneleri serin dökülüyor.

Artık zamanı adım adım yudum yudum şekillendirdiğinizin siz de farkına varıyorsunuz. Bazen de bir güvercin şeklinde dolu gönül, dolu kanaat enaniyete gem oluyorsunuz. Kutsal arayışlara yön ve yöntem oluyorsunuz.

Bu bir ilahi tecellidir, yeniden var oluştur. Orta Asya’dan yola vuran “hareket ediyorum, o halde varım” düşüncesinin gönül erleri, bir yenice zaman, bir yenice iman, bir yenice vatan düşüncesinin tarifsiz sevinci içinde Horasan üzerinden Rum diyarına yürüyorlar. Bu Anadolu, coğrafyasının tarihe dönüşümünün bir ilahi çağrısı ve müjdesidir. Bundan ötesi düşle gerçek, hikaye ile masal, şiirle zamanları tapşırın nota salkımları ve sazlar, adımlar, kudümler, dolu dolu yudumlarla bir gökyüzü ve yeryüzü seranadır. Canın can, insanın insan olduğu, ceylanla arslanın bir kucakta, bir ocakta tek bir benlik içinde var olduğu, kuzuyla kurdun ezelden ebede yar olduğu bir destanın bir menkıbenin

zamanı zaman yapan yankısıyla heyecandan sırlıklam dirice, irice “varoluş” felsefesinin bir yenice başlangıcı olursunuz. Zamana mühür vurmak kolay mı? Güvercin kanadıyla gökyüzlerini nakışlamak ve gönüllerini sırlamak kolay mı ?

Elbet **Vilayetnâme**'de, Eflaki Baba da, Aşık Paşazade de Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi güvercin donu içinde Horasan'dan Rum illerine geldiğini naklederler. Olaylar bundan sonra yarı düş, yarı masal ve destan havası içinde gelişir.

Hacı Bektaş Veli, güvercin donunda Rum erenlerinin Anadolu'ya gelmesine mâni olmak gayesiyle, yaptıkları engelleri aşır, gelir bir taş üstüne konar, Suluca Karahüyük'te. Mübarek ayakları hamura gömülür gibi taşa gömülür, iz bırakır. Rum erenlerinden bir yiğit, Hacı Doğrul , “*Şahin şeklin vurunup, onu yakalayıp getireyim*” der. Kanatlanıp gökyüzüne süzülür. Güvercin görüp pençelerini açarak üzerine hamle yapar. Hacı Bektaş Veli hemence âdem donuna girip şahini elleriyle boğazından yakalayıp sıkıya başlar sonrada yere bırakır. Halsiz bir biçimde Hacı Doğrul hatasını anlayıp, el kavuşturup başını öne eğir “*kem bizden eksiklik ettik, siz erenlerden kerem*” deyip, ileri gelir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin ellerine sarılıp öper, geri çekilir durur. Hünkâr “*Ya Hacı Doğrul, er ere böyle gelmez öyle kim, siz bize zalim donunla geldiniz. Oysa biz size mazlum donunda geldik. Eğer güvercinden daha mazlum don bulaydık o donla gelirdik*” der. Hacı Doğrul'un şahsında Rum erenlerine anlayış dolu sitemle karşılık ilk eğitici uyarısını yapar.

Vilayetnâme dostluk ve muhabbet kitabıdır.Yaşadığı çağın insanlarını fazilete, adalete davet eder. Hem cinslerine yararlı olmalarını, hayvanlara dahi şefkatli davranmaya özen göstermelerini ister. Kara canavarlar bölümündeki çan hikayesi ne kadar anlamlıdır.

Makaalât'ında Hacı Bektaş Veli şöyle söyler: “*Benim üç dostum vardır. Ben öldüğüm zaman biri evde kalır, birisi yolda, birisi de benimle gelir. Evde kalan malımdır. Yolda kalan yakınımdır. Benimle gelen iyiliğimdir.*”

Yine **Makaalât**'ında da kulun günah işleyebileceğini, önemli olan Allah'a karşı kulun tövbeyi elden bırakmamasını öğütler: “*Her zaman özür dilemek sizden, kabul eylemek Tanrı'dan*” der.

Su, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin hayatında önemli bir yer tutar. **Vilayetnâme**'de anlatılan, yaşanan, örnek gösterilen her olayın içinde, çevresinde, üstünde su sesleri duyar, su şırıltısıyla serinler, suyla kanmazlık içinde yunarsınız, yıkanırınız.

Su kutsal, su mübarek, su aydınlık ve temizlik simgesidir. Su, Hacı Bektaş Veli'nin adeta imajıdır. **Vilayetnâme**'de su, sınırsız bir serenat örneğidir. Başlangıçtan sona değin çağıl çağıl çağlar durur. Ta çocukluk çağlarında Hünkâr suyla haşır neşirdir. Suyla oynar, suyla halleşir, su adeta kerametlerinin bir bengi-nakışı,duygu ve duyarlılığın Hak gerçeğine dolun dolun akışıdır.Her insan görür-bakar, okur-görür suyla bütünleşir, birleşir, nükte olur, söz olur şiirleşir. Göz yaşı olur insanın yanaklarından süzülür. Su, Kerbela'da bir özlem çiçeği olur yapraktan ince aziz canlıların şahadetine adeta gül suyu örneği niyazlarla, dualarla serpilir, bengi-su kasidesi kesilir. Aman Allah'ım bu nice bir haldir. İnsanın yüreği param parça olur, nutku tutulur, sabır taşım çatlatan bir ağıt örneği, zamanlar boyu söylenir durur.

Şeyh Lokmanı Perende, er olur erende, Hak'ka gönül verende, bilgisinin evveline söz başı açanda, Hacı Bektaş bilgisinin sonundan haber verirdi.

Çocukluk yaşlarında Lokman'ı Perende'in ders ve öğütleriyle gönül ilminin burcunda kanat kanat uçarken bir gün hocası, “*evladım ibrik leğen getir de abdest alayım*”der. Bektaş, hocasına “*Hocam bir nazar etseniz bir dua buyursanız da medresenin ortasından bir pınar aksa*” der. Şeyh Lokman “*Buna bizim gücümüz yetmez*” diye cevap verir. Bektaş el açar, dua eder. Hocası duanın sonunda “*âmin*” der. Bektaş secdeye kapanır. Bir çavgın pınar medresenin ortasından gürül gürül akmaya başlar.

Su serenadı, su şiiri, su gerçeği bir bengi-su güzelliği içinde **Vilayetnâme**'yi bir gönül barajı haline getirir. Su bir özlemdir, su bir vuslattır artık, devam eder sayfa sayfa, asır asır Seyyid Battal Gazi'ye değin, Mevlâna'ya değin. Okursunuz, dinlersiniz şaşır kalırsınız, hayran olursunuz, bir damlada sınırsız sonsuz deryayı bulursunuz.

Birgün Sarı İsmail Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin huzuruna giriyor. "Su ısıttım, lütfedip gelseniz, yıkanıverseniz" der. "Şimdi yıkanmanın vakti değil, tez Konya'ya Molla Celaledin'in huzuruna çık. Onlarda bir kitabımız var, alıp gel" diye cevap verir.

Sarı İsmail Konya'ya yola çıkar. Konya'ya yaklaşıncı bakar ki Molla Celaledin çıka gelir. Karşılıklı niyazlaşıp görüşür, konuşurlar.

Sarı İsmail, Hünkâr'la konuşmalarını aynen anlatır. "Bu sebeple huzurunuza geldim. Mübarek yüzünüzü gördüm, şeref buldum" der.

Mevlâna Celâleddin bu sözleri duyunca der ki "Hünkâr Hacı Bektaş Veli katına hergün yedi deniz, sekiz ırmak uğrar. Onların Suya girmeye ne ihtiyaçları var ki böyle dedin", erenler Sarı İsmail bu sözü duyunca, "efendim müsaadenizle kitabı verirseniz gitmeye destur isteyeyim."

Mevlâna Celâleddin kitaptan maksat bu anlattığımız öğüttü der. Sarı İsmail vedalaşıp Suluca Karaca Höyüğü'ne döner.

Bilinen en eski **Vilâyetnâme** 1624 tarihinde Ali Çelebi tarafından kopya edilen nüshadır. Ankara Kütüphanesi'ndedir. Başlangıcı şöyle başlar: "Tanrı'ya hamdü senâ, Muhammed Peygamber'le soyuna salat ü selâmdan sonra bilinmelidir ki bu kitap, Hacı Bektaş-al Horasani'nin menkıbelerini, kerametlerini bildiren bir Vilâyetnâme'dir. Güneşten zerre, denizden katre mesafesince erenlere dost olan gerçekleri okumaları, cankulağıyla dinlemeleri için meydana getirildi."

Önsöz, Hünkâr Hacı Bektaş Veli hakkında şu güzel sözlerle son bulur.

"Hacı Bektaş Hünkâr, bütün ömrü boyunca bir kerecik olsun nefsinin muradını vermedi. Hiç kimsenin ayıbını görüp yüzlemedi."

Hak yolunda Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin çizdiği yörüngede aşkla dolup taşanlara, insanlara hizmet için her engeli aşanlara, sınırsız sevgiye, sonsuz güzelliğe inançla yaklaşanlara ne mutlu.

HACI BEKTAŞ-I VELİ'den

"OKUNACAK EN BÜYÜK KİTAP İNSANDIR."

Aşk ilmiyle gönlüne
Mutludur, bilim eken.
Bir kitaptır her insan,
Okunması gereken.

"EN YÜCE SERVET İLİMDİR."

En faydalı ,en kutsal
Serveti bulan kimdir?
Canlar, en büyük servet
Yeryüzünde ilimdir.

"ÖZÜNÜ BİLİRSEN ÖZÜRDEN KURTULURSUN."

Bu bir kutsal özdeyiş,
Özünü öz bulasın.
Özünü özden bil ki,
Özürden kurtulasın.

"ÖLÜ, CANINDAN HABERSİZ OLANDIR."

Kul yaşadığını bilmez,
Yoksunsa imanından.
İnsan elbet ölüdür,
Habersizse canından.

"AŞK MEYDANI ERENLERİN VE BİLENLERİNDİR."

Aşk meydanı bu meydan;
Can-dostun,can-erindir.
Yücelerin katında
Aşk bilenlerindir.

"DİNİNE DİZİNLE DEĞİL,KALBİNLE BAĞLAN,"

Yüce dinine can-dost,
İki dizinle değil;
Temiz gönülle bağlan,
Tekmil gönülle eğil.

"YAZININ BAŞLANGICI DA NOKTADIR,SONU DA NOKTA."

Yazının başlangıcı,
Nicedir var'da ,yok'ta?
Yazının başlangıcı
Noktadır;sonu nokta:...

"İŞİNİ AYDINLIKTA GÖR, KARANLIĞA BIRAKMA,"

Aydınlıkta işini
Gör, başka söze bakma!
Aydınlıktadır gerçek,
Karanlığa bırakma!

"DOĞRULUK DOST KAPISIDIR."

Gönül bu, Hak yapısıdır,
Aşk ve birlik tapusudur.
İyi bir cümle alemi
Doğruluk, dost kapısıdır.

"MARİFET NEFSİ SİLMEK DEĞİL,BİLMEKTİR."

Bir marifet değildir,
Nefsi tek milce silmek.
Esas hünerdir dostlar,
Nefsi gönülce bilmek.

"TURAPLIK TESLİMİ RIZA OLMAKTIR."

Dikkat eyle olmasın halin harap,
Mânevî ilhamı her an sundu rab.
Hakk'ını kalbiyle tasdik eyledi,
Bir rıza teslimle oldu kul, tarap.

"HAK YOLUNDA, AŞIĞIN AYAĞI YÜZÜDÜR."

Salih kulun gecesi ,gündüzüdür,
İnanç yoluyla Allah'ın cüzüdür.
Niyaz niyaz gönül durmaz yol alır,
Aşığın ayağı elbet yüzüdür.

"GERÇEK FARZ, ALLAH'A MUHABBETTİR."

Her gönül göstermede bir ayrı tarz,

---

*Kul eder imanını Allah'a arz.
Bir muhabbettir sunar kul Rabbine
Ol muhabbet Hak için, elbette farz.*

"İMANIN KEMALİ AHLÂK GÜZELLİĞİDİR."
*Bil ki ahlakla olur kalp, süt liman
Bir güzellikle bulur en sonra, can.
İnsan imanla erer olgunluğa
Olgun olmak muteberdir her zaman.*

"AYAĞA KALKACAKSAN, HİZMET İÇİN KALK."
*Hak yolda, hizmet için bütün zamanın dolsun ,
Tekmilce uğraşları Hak rızası için sun !
Kutsal bir hizmet için ikrar verip de
Ayağa kalkacaksan surf hizmet için olsun.*

"ADALET, HER İŞDE HAKK'I BİLMEKTİR."
*Hakka bağlan bir şeye olma âlet,
Yaşarken Hakkı sevmektir asâlet.
Gerçeğin ol daima takipçisi,
Hak için Hakkı bilmektir adâlet.*

Sayın Prof. Dr. REŞAT GENÇ
Bişkek-Türk Manas Üniversitesi'ne
eş rektör
olarak atanmıştır.
Kutluyor, başarılarının
devamını diliyoruz.

Atatürk Kültür Merkezi

Doğru Yazalım Doğru Konuşalım

Anahtar Kelimeler : Türk Dili, On Kasım, umut etmek, etki etmek, salonu teşrifleri kelimeleri üzerine.

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

Türk Dil Kurumu Başkan Vekili

Her yıl olduğu gibi bu yılın “On Kasım”ında da milletçe Atatürk’ü andık, onun çeşitli yönlerini birbirimize anlattık, duygulandık, eşi az bulunan böyle bir öndere sahip olduğumuz için övündük.

Bu gün dolayısıyla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bir panel düzenledi. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Yardımcısı Dr. Devlet Bahçeli panelde bir konuşma yaptılar. Atatürk’ü, onun ilkelerini uyguladığı değişim ve dönüşümleri anlatan konuşmacılar, çağımızın sorunlarına değindiler ve dikkat çekici tespitlerde bulundular.

On dakikalık bir aradan sonra Prof. Dr. Sadık Kemal Tural’ın başkanlığında Prof. Dr. Berrin Yurdadoğ, Prof. Dr. Gülnihal Bozkurt, Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu’nun konuşmalarına geçildi. Konuşmalar oldukça bilimsel, gerektiği kadar eğitici ve duyguluydu.

Bir ara “Ankara Radyosu, bu konuşmaları bütün Türkiye’ye anında duyursaydı” diye düşünürken dönüp salona baktım. Bütün kameralar. Muhabirler, basın deminki kalabalığı salonu çoktan terk etmişti. Aslında hep böyle oluyor. Onlar, devlet büyüklerinin konuşmalarını, geliş gidişlerini haber yapmak için salonları dolduruyorlar ve devlet büyükleriyle birlikte konferans salonundan ayrılıyorlar. Bilim adamlarının konuşmaları, değerlendirmeleri onları ilgilendirmiyor. Halbuki basınımız, burada ortaya konan düşüncelerden topluma bir şeyler aktarmalıydı. Bu etkinliğin duygu yönü kadar düşünce yönü de toplumumuza da anlatılmalıydı. Durum böyle olunca akşam haberlerinde de televizyonlar On Kasım konuşmaları ile ilgili bu etkinlikten söz etmedi. Hatta TRT, düzenlemeyi yapan kurumun adını bile anmadı. Oysa Atatürk’ün çeşitli yönlerinin anlatıldığı bu konuşmalardan halka aktarılacak pek çok şey vardı. Yalnızca bu düzenlemede değil, başka konferanslarda böyle oluyor. Bilenler, bilenlere anlatıyor; bilgi tazeliyor. Bu kötü gidişle biz, toplum olarak karanlığa, bilgisizliğe, kimliğimizi yitirmeye, ülke gerçeklerinden uzaklaşmaya daha hızlı bir biçimde sürükleniyoruz. Yakın tarihimizdeki büyük çöküntüden sonra varılan düzeyi bilememekten, anlayamamaktan doğan boşluğun günümüzde nasıl doldurulmaya çalışıldığı tarif etmeye sanırım gerek yoktur.

Bizi bu kötü gidişe iten, dilimizi yozlaştırmaya çalışan nedir? Yakın tarihimizi bize unutturanlar, anlatmayanlar, öğretmeyenler kimlerdir ? Bütün bunları barışçı olma uğruna mı yapıyoruz ?

Devrim Tarihi dersleri sınıf geçmek, bu dersten geçerli bir not almak için mi okutulur? Kuru maddelere ve sınıflandırmalara dayanan; ruha, duygulara hitap etmeyen; örneksiz, cansız Devrim Tarihi dersleriyle gençliği, toplumumuzu ilgisiz, duyarsız kıldık. Cumhuriyet Treni’ni illerimizde, şimdi de yurt dışında dolaştırıyorlar. Tren dolaştırmakla Atatürk sevgisi ne derece verilebilir? Devletin TRT’si On Kasım münasebetiyle Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde TÜBİTAK salonunda yapılan

Atatürk Paneli ile ilgili toplantılardan neden görüntü vermez, neden konuşmalardan derlenmiş etkili birkaç cümle aktarmaz?

Bütün bunları düşünürken gözlerimin önüne 1932 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen kurultay geliyor. O günün gazeteleri bu haberlerle dolup taşıyor. Dolmabahçe'deki konuşmalar, İstanbul'dan radyo aracılığı ile Türkiye'nin her köşesine aktarılıyor. Burada genç devletin dili inceleniyor, işleniyor. Dünyanın çeşitli ülkelerinden ve yurttan gelen bilim adamları, yazarlar, edipler bu salonda toplanmış. Atatürk, bilgisine ve çalışkanlığına güvendiği, Türk Dil Kurumunun ilk kurucusu Samih Rifat'ı hasta yatağından kaldırıp saraya getiriyor, onu kendi doktorlarına tedavi ettirmeye çalışıyor. Ayakta duramayacak kadar ağır hasta olan Samih Rifat on gün süreyle kurultayı izliyor. Son gün bütün gücünü toplayarak ünlü konuşmasını yapıyor:

“...Yorgun başım, yüksek itimatınızın verdiği huzur ile dinlendi. Geçgin başım kendini dinç ve ayakta görüyor. Bir gün bütün arkadaşlarımla muhterem heyetinizin huzuruna çıktığımız zaman, geceleri ışıklarımızı söndürmeden çalıştığımızı size belgelerle ispat etmek bir namus borcu olmuştur. Kurultayın kapanmasıyla kitaplarımızın açılması arasında en kısa bir zaman bile geçmiyecek.

...

Size başka diyeceğim yoktur. Önümüzde yeni bir ufuk açıldı. Türk'ün ruhu, öz dilinin yarınki sesleri gelen sonsuz bir âleme doğru yükseliyor.

Alkış olsun bu kurultayı kurana, alkış Türk dilini kurtarana...”¹

Samih Rifat bu tarihten birkaç ay sonra (3 Aralık 1932) vefat etmiştir. Nereden nereye geldiğimizi göstermek ve dile bugünkü bakışımız ve tutumumuzla bir karşılaştırma yapmak için bu tarihi olayı burada sunmak istedim.

Samih Rifat'a ve onun ömür boyu Türk diline verdiği hizmetlere, özverili çalışmalarına alkış olsun. Ondan sonra bu bayrağı taşıyıp ömrünü Türkçeye verenlere alkış olsun; bugün Türk diline ilgisiz kalanlara, onu yozlaştıranlara kargış olsun. Kargış olsun *nesil*, kuşak varken *jenerasyon* diyenlere; *mutabakat*, *uzlaşma* varken *konsensüs*'ü dillerden düşürmeyenlere; Tahlil'i, çözümleme'yi kullanmayıp *analiz*'i seçenlere..

Umut Etmek

Şemsettin Sami'nin 1901 yılında tamamlayıp yayımladığı **Kamus-ı Türki** adlı sözlüğünde umut sözü bulunmamaktadır. Bu söz Farsça kökenli ümit(umid, ummid) sözü örnek alınarak Cumhuriyet Döneminde Türkçe *ummak* fiilinden umut biçiminde türetilmiştir. Umut ile ümit. Türkçenin söz varlığında bir süre belirli sıklıkta bir arada kullanılmıştır. Gözlediğim kadarıyla *umut* sıklık açısından şimdi ümit'in önünde bulunmaktadır. Bununla birlikte umudunu kesti diyenlerin yanında ümidini kesti biçimini kullananlar da var. İkisinde çekime girip ünlü ile başlayan bir ekle kullanılınca umudu, ümidi biçimlerinde son ses değişip *d* olur. Bu ses benzerliğinden dolayı da *umut* ile *ümit* pek ayırt edilemiyor, konuşmalarda birlikte kullanılabilir.

Tevfik Fikret'in *Ferda* şiirinde *Gençler, bütün ümid-i vatan şimdi sizdedir. Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin* diye sürüp giden *Ferda* (yarın) şiirinde geçen Farsça kökenli *ümmid* zamanla yerini *umut*'a bırakırken pek çok deyimde de taban oluşturmuştur.

Umudunu kesmek, ümidini kesmek, umudunu kırmak, ümidini kırmak gibi bazı deyimlerin bu ikili durumları çağımızda birbirinden ayırt edilemeyecek derecede kullanılır oldu.

Bu kısa açıklamadan sonra *umut*'lu biçimlerin ağır basacağını varsayarak aynı isimlere dayalı *umut et-* ve *ümit et-* birleşik fiilleri üzerinde durmak gerekir. *Ümit etmek* birleşik fiili *ümit*'in fiil olarak kullanılmamasından doğmuş bir yapıdır. *Et-fiili*, onun cümlede kullanımının bir zamana, bir şahsa bağlanmasını sağlamıştır. Bu normal gelişmeye bakıp Türkçe kökenli *umut* sözünü de *umut etmek* diye kullanmamız kanaatimce doğru değil. Bu, bir tür cümle olur. *Umut etmek* yerine bunun kökü olan *ummak* fiilini kullanmamız çok daha doğru olur. *Umut ederim* yerine doğrudan *umarım* demeliyiz.

Etki etmek

Tesir için önerilen *etki*'nin bir de *etkilemek, etkilenmek, etkilendirmek* biçiminde fiilleri vardır. *Tesir etmek* fiilinin *tesirlenmek* diye bir biçimde rastlanmaz. Dolayısıyla *etkilenmek* fiili *tesirlenmek* diye bir biçimden örnek alınarak yapılmamıştır. *Tesir etmek, etkilemek* biçimine karşılık olarak üretilmiş ve buradan *etkilenmek* yapılmıştır.

Bir yandan fiil olan et-esas alınarak bundan –ki ekiyle isim türetilmiş (etki), bunun üzerine isimden fiil yapma eki olan –le getirilerek etkilemek türetilmiş, bu fiile dönüşlü çatı eki eklenerek etkilemek elde edilmiş.

Yapı ile ilgili bu açıklamadan sonra *etki*'nin *tesir*'e, *tesir etmek*'in ise *etkilemek* fiiline karşılık olduğunu, *etki etmek* yerine *etkilemek* fiilinin kullanılması gerektiğini bildirelim. *Etmek* yardımcı fiilinden yapılmış *etki*'yi kökteş olan *etmek* fiiliyle kullanmak ses tekrarlarına yol açıyor. Öte yandan *etki etmek, tesir etmek*'in kötü bir örneği, biçiminde bir aktarımı oluyor.

Ummak gibi bunu da *etkilemek, etkilenmek* biçiminde kullanalım. Bu durumda *etki etmek*'ten daha canlı olarak fiilin *etkilendirmek, etkilendirilmek* gibi öteki çatıları da kolayca yapılabilmıştır. *Tesir etmek* ise üretmeye bu ölçüde elverişli değildi.

Salonu teşrifleri

Devlet büyüklerinin bir salona girişlerinde kullanılan ... *salonu teşrifleri arz olunur* sözü her zaman dinleyenlerin dikkatini çeker. *Salona teşrifleri mi? Salonu teşrifleri mi ?* Yani salon, a yönelme ekini mi yoksa –i belirtme (yükleme) durumu ekini mi almalı?

Bir yeri şereflendirdiler, bir yeri onurlandırdılar derken Arapça kökenli bu kelimenin –i ile yani belirtme (yükleme) durumu ekiyle kullandığı dolaylı olarak hatırlatıyor. Bundan bir de, şereften yoksun bir yere bir büyüğün gelip o yere şeref katmış olması anlamıda çıkabilir. Bana kalırsa, burada Türkçe düşünmüyoruz. Türkçe düşünecek olursak, şerefli, saygın bir kimsenin bir salona bir yere gelmesi söz konusudur. Temelde yatan anlam “gelmek”tir. *Dolayısıyla sayın şahsiyet (devlet büyüğü, saygın kişi...) salonumuza teşrif etmektedirler, salonumuza teşrif ettiklerini arz ederim* biçiminde duyurular daha Türkçedir.

NOTLAR

1- Saadettin Nüzhet, Samih Rifat'ın Hayatı ve Eserleri (XVIII-CXIII.s.)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BİR ÜNİVERSİTEDİR

Altay Türklerinde “El-Oyin” Kutlamaları

Anahtar Kelimeler: Altay Türkleri, El-Oyin kutlamaları, gelenek, görenek, âdet.

Yrd. Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

A tayurdunu görmenin heyecanı ile, Antalya’dan uçağımız havalandığında tarifi mümkün olmayan duygular içindeydik.

Hava alanında geçirdiğimiz sıkıntılı saatlerden sonra yaklaşık bir saatlik mesafedeki iç seferlerin yapıldığı diğer hava alanına indik. Ekte bu topraklara daha önce defalarca gelen Prof.Dr. Reşat Genç ve Prof.Dr. Sadık Kemal Tural’ın bulunması endişelerimizi biraz olsun dağıttı. Ancak Altay Cumhuriyeti’ne bağlı Koş-Ağaç ilçesinde yapılacak “El-Oyin” törenlerine katılabilmek için daha uzun ve zorlu bir yolculuk bizleri bekliyordu. Bu törenlere davet edilmemizi sağlayan ve gerçek bir hanımefendi olan Nadia Yuguşeva’dan bölge ile ilgili aldığımız bilgiler, bu topraklara bir an önce gitmek için sabrımızı zorluyordu. Nihayet dört buçuk saat süren bir uçak yolculuğundan sonra Barnaul’a (Altaylılar buraya Çöl (Ova) Altay diyorlar) indik. Buradan yaklaşık beş saatlik bir araba yolculuğu ile Altay Cumhuriyeti’ne geldik.

Sınırdaki Altay Cumhuriyeti yazısı bizi bir hayli heyecanlandırdı. Adeta uzun yıllar yurdundan ayrı kalmış insanların telaşıyla, “Altay Cumhuriyeti” yazısı önünde fotoğraflar çektiler, hasret gidermeye çalıştık. Sadık Tural Bey’in bu topraklara duyduğumuz özlemi anlatan konuşması karşısında duygulanmamak mümkün değildi. Buradan başkent Gorno-Altay’a (Dağlık Altay) geldik. Nadia bizimle beraber yolculuk yapmasına rağmen, misafirlerini ağırlamak için adetâ kendini paralıyordu. Çok kısa bir sürede mükellef bir sofraya oturması ısrarımıza verdiği “*Ev sahibi acıkmaz*” cevabı Türk’ün geleneksel konukseverliğinin özdeyişi gibiydi.

Ertasi gün “El Oyin”ın yapılacağı Koş-Ağaç ilçesine gitmek üzere kiraladığımız bir minibüsle yola çıktık. Yaklaşık 600 km. mesafeyi 12 saatte alabildik. Yolculuk sırasında her tarafı ormanlık olan ve Kadın Susı (Kadın Irmağı) denen ırmağın güzelliği bir tabiat harikasıydı. Altay Cumhuriyeti sınırları içinden doğan bu ırmak, Çuy Susı (Çuy Irmağı) ile birleşiyor. Altaylılar ırmağa bir kutsiyet atfediyorlar. Mesela çocuğu olmayan kadınlar bu ırmakta yıkanırsa çocuklarının olacağına inanıyorlar. Yine ırmak içindeki kayalıklara bağlı olarak anlatılan efsaneler, Anadolu’da anlatılan efsanelerdeki taş kesilme motifine benziyor.

Altay Türkleri, Kadın Irmağı’nı Altay kadınına benzetiyorlar. Tıpkı Altay kadını gibi güzel, öfkeli, ne zaman nasıl olacağı belli olamayan, bazen çok sakın ama sonbaharda çok güzel bir ırmak.

Yolculuk esnasında, Altay Şamanları, geçitlerdeki ağaçlara bez bağlıyorlar. Bezi kışın solmayan iğneli ağaçlara bağlamayı tercih ediyorlar. Böylece yolculuklarının iyi geçeceğine, kazalardan ve belalardan kurtulacaklarına inanıyorlar. Yine aynı niyetle yol kenarındaki taş yığınına küçük taş yığını tütüslüyorlar. Nadia Yuguşeva, yolculuğumuz esnasında geçtiğimiz Aşubaşı ve Çikedaman geçitlerinde ağaçlara bu niyetle bez bağladı.

Koş-Ağaç'a varmadan geceyi geçirmek için Nadia Yuguşeva'nın köyü Kızıltaş'ta konakladık. Kızıltaş , Altay bölgesinde Koray Kolhuzuna bağlı büyük bir köy. Ev sahibimiz Roza bir Anadolu kadını sıcaklığıyla bizi karşıladı. Küçük evinde bizlerin rahatını sağlamak için adeta kendini parladı. Hatta kızlarına çeyiz için hazırladığı kaftanları, üşümememiz için üzerimize örttü.

Sabah kahvaltısından sonra bizleri tiyatro binasına götürdüler. Tiyatro köyün en büyük binası. Milli kıyafetlerini giymiş genç kızların dansı son derece disiplinli ve güzeldi. Orta yaşın üzerindeki bayanlar, şarkı söylediler. Tiyatro binasının duvarlarına asılan yaşlı kadınların fotoğrafları dikkatimizi çekti. Bunların kolhoza en fazla hizmet edenlerle köyde en çok doğum yapan kadınlar olduğunu öğrendik.

Koş-Ağaç'a gitmek için yola çıkmaya hazırlanırken, Roza Ana hepimizi teker teker tütsüledi. Böylelikle her türlü kötülüklerden korunacağımızı söyledi.

Köyün kuzeyindeki Aktoru (AkDovurak) dağının başındaki buzulları bize gösteren köylüler: "Siz buralardan gittiniz. Aktoru'nun başındaki karlar eridiğinde hepiniz geri geleceksiniz" diyerek, yarına ait inançlarını kaybetmediklerini gösterdiler. Benzin almak için durduğumuz bir köyde, Türkiye'den geldiğimizi öğrenen bir Altay ailesi, bizi çadırına davet edip, ikramlarda bulundu. Batıların Donjuan dedikleri Donhuan (Huan-huan) Türklerinden olduklarını ve atalarının Göktürk Devletinin kurucusu olduğunu söyleyen bu aileden ayrılışımız hayli zor oldu.

Kızıltaş köyünden sonra yaklaşık bir saat mesafedeki Koş-Ağaç ilçesine doğru yola çıktık. Yolumuz üzerinde Tukadgu Köyü'nde durduk. Burası bir rivayete göre Cengiz Han'ın mezarının bulunduğu bir köy. Bugüne kadar onlarca kitaba konu olan kayıp mezarla ilgili olarak şu efsane anlatılıyor:

Cengiz Han öldükten sonra bir çok mezar kazılıyor. Bunlardan birine Cengiz Han defnediliyor. Bütün mezarlar kapatılıyor ve atlara haftalarca çiğnetiliyor. Bu olayın tanığı olan atlar ve süvariler öldürülüyor. Tarım yapılmayan bu arazideki mezarların büyüğünün Cengiz Han'a ait olduğu zannediliyor. Bu bilgiyi, mezarların yağmalanacağı düşüncesiyle sakladıklarını ifade ediyorlar.*

Nihayet Koş-Ağaç'a (Çift Ağaç) geldik. 4000 metre yükseklikte bulunan bu ilçenin ovada bulunan iki ağaçtan aldığını söylüyorlar. "Koş" kelimesi D.L.T'de de geçiyor, "koş bıçak: makas". Bu ilçe, Dağlık Altay Türkleri çoğunlukta Rus nüfus hemen hemen hiç yok. Koş-Ağaç'tan daha yükseklerde Kazak Türkleri var. Bu bölgede bulunan Ermenilerin de kendi istekleriyle ayrıldıklarını söyleyip, onlardan kalan ve yıkılmış olan evlerini gösterdiler.

Bayramın burada yapılmasını, geleneklerin bu bölgede daha iyi korunduğuna bağlıyorlar. "Mini Bir Türk Olimpiyatı" diyebileceğimiz bu oyunlar, iki yılda bir tertip ediliyor ve Altay bölgesinde yaşayan Türk Boyları katılıyor.

Oyunların yapıldığı bölge Koş-Ağaç'a 50 km. mesafede bir vadi. Altaylı çocuklar "El-Oyın'a katılan misafirlerin arabalarına su atarak karşılıyorlar. Bu âdet , dostluk ve güzellik dileği anlamına geliyormuş.

Eski Türk geleneklerini yaşatmak amacıyla yapılan bu bayramı bölge halkı çok önemiyor. "El-Oyın"a katılacak her oymağı temsil edecek ekiplerin tespiti için, daha önce eğlence tertip ediliyor. Yaklaşık 30.000 kişinin bu bayrama katılması 'El-Oyın'a verilen önemi gösteriyor.

"El-Oyın" 8 Temmuzda resmi olarak başlayacaktı. Ancak 7 Temmuz gecesi tertiplenen programla bayrama katılacak olan Aymak (Oymak) lar teker teker tanıtıldı. Sonra Dağdan ellerinde meşalelerle gelen atlılar "El-Oyın Ateşi"ni tutuşturdular.

8 Temmuzda sabah erkenden açılış töreni başladı. Törene katılan oymaklar, Dünya Şampiyonu bir Altay güreşçisinin at üzerinde taşıdığı "El-Oyın" flamasının ardından tören alanına geldiler. Tören geçişinden sonra flama bir tepenin üzerine alkışlar eşliğinde asıldı. Protokol konuşmalarından sonra törenlere katılan misafirler tanıtıldı. En çok alkışı Türkiye'den katılan ekibin alması son derece anlamlıydı. Prof.Dr. Sadık Tural, bu alkışlara teşekkür etti.

Açılış töreninden sonra , önceden tespit edilen programa uygun olarak çeşitli etkinlikler 10 Temmuz akşamına kadar devam etti. Otantik yapısının korunmaya çalışıldığı bu yarışmaları kısaca tanıyalım:

1- *At, Tööv (çift hörgüçlü deve) ve Sarlık (boynuzlu küçük bir binek hayvanı) yarışları*: Belli bir mesafenin koşulduğu yarışmada kazananlara çeşitli hediyeler veriliyor. Ayrıca birincilerin bellerine tören hostesleri tarafından kuşak bağlanıyor.

2- *Emdik At Üretgeni (Acemi At(Tay) terbiyesi)* : Üçer kişilik gruplar halindeki yarışmacılar çitlerle çevrili bir alan içindeki taylor arasından önceden tespit ettikleri bir at tutarak eyerleyip binmeye çalışıyorlar.Bu işi en kısa sürede yapanlar birinci seçiliyorlar.

3- *Tebek (Tepük) Oyunu (Tepik Oyunu)*: Keçi derisinden yarım daire şeklinde ,altına demir yapılandırılmış bir top. Ayaklarıyla en uzun mesafeye atmaya çalışıyorlar.

4- *Kamçı Oyunu*: Yan yana dizilmiş ağaç kütüklerini belirli bir mesafeden kamçı ile teker teker düşürme oyunu. Hızla fırlatan kamçıyı kütüğe sarıp, çekerek düşürmeye çalışıyorlar.

5- *Çoy Godürür (Tunç Götürür)*: Ağırlığı 25.kg olan ve el tutma yerleri olan güller her iki kolla baş üzerine kadar kaldırılıyor.Belirli bir sürede en çok kaldıran yarışçı kazanır.

6- *Taş Götürüş Oyunu*: Boyu 1 metre 20 cm olan bir kütüğün üzerine en ağır taşı yerden alıp koyanın kazandığı oyun. “El-Oyun”da birinci olan yarışmacı 180 kg.lık bir taşı kütüğün üzerine koymayı başardı.

7- *Oğca Carışı (Ok Yarışı)*: Yaklaşık 25 metre mesafedeki “tanma” adı verilen nişangahlara atılan beşer oktan en fazla puanı alanın kazandığı oyun.

8- *Altay Güreşi* : Bellerinde kırmızı (kıızıl) ve mavi (gök) renk kuşak bağlayan iki güreşçi karşılıklı kuşaklarından tutup güreşiyorlar. Kendine has kuralları olan bu güreş belirli bir sürede devam ediyor. Eğer rakipler bu süre içinde birbirlerine üstünlük sağlayamamışsa en fazla puan alan galip ilan ediliyor. Güreş minder üzerinde yapılıyor.

Ayrıca Grokoromen ve Serbest sitilde güreşler de bu oyunlar sırasında yapıldı.

9- *Şatra Oyunu* : Bir tür Altay satrancı.

10- *Dastrakay Oyunu* : Tek kişilik sahne üzerinde çeşitli karakterleri dramatize ettiği komedi ağırlıklı bir oyun. Günümüzde Stanbay adı verilen oyunları andırıyor.

Törenlerin en dikkate değer yönlerinden biri de Altay Türklerinin destanı olan Oçı Bala (Savaşçı Kız) destanının dramatize edilmesiydi. 1994 yılında Pazırık Kurganları’nda kendini halkına adanmış Oçı Bala’nın mumyalanmış cesedi ve bu kahramana ait olduğu zannedilen birkaç araba bulunmuştu. Destan dramatize edilirken, aslına uygun olarak yapılan araba, bir hayli ilgi uyandırdı.

Üç gün boyunca geceleri çeşitli konserler verildi.Genellikle Altay müziğinin ağırlıklı olduğu konserlerin sonuncusu Ülgen Konser (Büyük Konser) muhteşemdi.

Son olarak Altay Bölgesinde yaşayan ve törenlere iştirak eden Aymak (Oymak)ların isimlerini verelim : Göksu Oğuz Aymağı (Göksu Ağzı Oymağı), Kan Ozi Aymağı (Kaan Özü Oymağı), Onguday Aymağı (On Tanrılı Oymağı), Şebalino Aymağı, Mayma Aymağı, Çoy Aymağı (Tunç Oymağı), Çemal Aymağı, Koş-Ağaç Aymağı (Çift Ağaç Oymağı), Ulağan Aymağı, Duraçak Aymağı (Duracak Oymağı).

* 15 Eylül 200 tarihli Ulusal basında, 1277’de ölen Moğol hükümdarının mezarının bulunduğu yer konusunda haberler yer aldı. Uzun süredir Cengiz Han’ın mezarını bulmak için araştırmalar yapan Çinli arkeologların, mezarın Sincan’ın kuzeyindeki Qinghe’de, yapay kanalla birbirine bağlanan iki gölün yanında bulunduğunu açıkladıkları duyuruldu.

Birinci Askeri Tarih Semineri'nden Birkaç Anekdöt*

Anahtar Kelimeler: Askerlik tarihi, Birinci Askeri Tarih Semineri, anı.

Nazım Dünder SAYILAN

Araştırmacı-Yazar

TÜRK TEĞMENİ BANA TUTSAK GİBİ DAVRANSAYDI, BUGÜN MAREŞAL ELBİSESİYLE KARŞINIZDA BULUNAMAZDIM

Emekli Korgeneral Adnan Orel, Albay rütbesinde Londra Ataşemiliterimizdir. O sırada İmparatorluk Genelkurmay Başkanı değişir. Yeni gelen Field Mareşal Festinga'dır. Londra'daki ateşeler topluluğu O'nun onuruna bir yemek tertiplerler. Böylece tanışacaklardır. Doğal olarak Mareşal da bir konuşma yapacaktır.

Mareşal konuşmasını yapmak üzere ayağa kalkar. İlk sözü Türk Ateşemiliterin'i tanımak istediği olur. Salonda 50-55 ordunun, Londra'da akredite temsilcileri arasında bir ayrıcalık görmenin insanı üzeceğini tahmin etmek zor değildir. Albay Adnan Orel ayağa kalkar ve Mareşalı selamlar. Sayın Mareşalın ilk cümlesi şudur : "Ben bu üniformanın sahibi olan ordunun mensupları sayesinde şimdi şu anda Genelkurmay Başkanı olarak karşınızdayım." Arkadaşım da dinleyiciler de şaşırırlar. Mareşal konuşmasını sürdürür ve kısaca yaşam öyküsünün bir parçasını dile getirir :

Teğmen rütbesinde iken Çanakkale Saavaşı'na katılmaktadır. Cephe hatlarının hemen gerisinde, ufak bir sahra kilisesi yapılmıştır. Her pazar oraya gidilir. Yine cephenin sakin bir pazar günü, beş altı silahsız askerle birlikte ellerinde İncil'eri kiliseye giderlerken on-onbeş metre mesafedeki siperler arasında yollarını şaşırırlar ve bizim siperlere girerler.

Mehmetçikler silahlıdır. Önce bu düşman askerlerini tutsak alırlar. Teğmen Festinga Türk Çavuş'a silahsız olduklarını, kendilerinin gördükleri gibi kiliseye ibadete gittiklerini, Türk ordusunun bu gibi hallerde silahsız düşmanlarını tutsak almak adetinde olmadığını söylerler ve bırakmaları içinde Türk çavuşundan ricada bulunurlar.

Çavuş inanırsa da kendisini yetkili göremez. Komutanlarına gitmeyi önerir. Türk takım komutanı öyküyü dinler:

-Elinizdeki kutsal kitaba yemin edebilir misiniz? der. Memnuniyetle yemin edilince, hemen onları emniyetle cephe dışına çıkaracak gediği tarif eder. Ve serbest bırakılmasını sağlar.

Mareşal devam eder: "İngiliz Askeri Onur Yasası'na göre savaşta tutsak düşen İngiliz subayları memlekete dönüşlerinde mutlaka askeri mahkemeye verilirler. Tutsak olmalarında suç, hatası görülenler ordudan tard edilir. Hatası olmadığı halde tutsak olanlar da mutlaka emekliye ayrılırlar." İşte İngiliz İmparatorluğu'nun yeni Genelkurmay başkanı anılarını böylece tazeledikten sonra sözlerini şöyle tamamlar:

"Eğer Türk ordusunun silahsız düşmana silah atmamak ve silahsız tutsak saymamak geleneği olmasaydı o günlerde Türk teğmeni bana tutsak muamelesi yapabilirdi. Ben de dönüşte en aşağıdan emekli olur ve bugün Mareşal elbisesiyle karşınızda bulunamazdım.

Bu nedenle dünya ordularının güzide temsilcisi subaylar karşısında bu soylu ve mert ordunun Ataşemiliterini selamlayarak konuşmama başlamaktan gurur duyuyorum."

ÇANAKKALE SAVAŞLARI ŞÖVALYE SAVAŞLARI'NIN SONUNCUSUDUR

Mehmetçik verilen bir emri ulaştırmaya çalışırken birbirine çok yakın olan karşı tarafın siperlerine düşer. *"Şu tüm okul kitaplarında yer alabilen tek Çanakkale anısı şaka öyküsü değildir."* Siperde, Bir İngiliz Binbaşı'sıyla burun buruna gelir. Subay silahsızdır. Mehmet silahlı. Mehmetçiğe "silahını at, öyle döğüşelim" anlamında işaretler yapar. Şart kabul olunur. Mehmet silahını atar. Kolakol, başabaş dövüşeceklerdir. İngiliz Binbaşısı bir boksördür.

Bir iki sert kroşeden sonra, Mehmet yeri bulur ve işin ciddiyetini anlar. Kendisi de köyünün çevresinin Karakucak güreşinde başaltı şampiyonudur. Fırsatını bulur, İngilizin suratına iki alaturka şamar kondurur, kafa oyunuyla Binbaşıyı koltuğunun altına sıkıştırır ve 19 ncu Tümen komutanı Yarbay Mustafa Kemal'in karşısına götürür.

İngiliz'i sorguya çekerler. Olayın hâlâ bir sportif kavga türü üzerinde duran Binbaşının sözleri, Mustafa Kemal'in dikkatini çeker. Kendisine bizim askerinin sportif yönünü nasıl bulduğunu sorar. Adam belki on beş dakika bir spor kritiği yazarı gibi, Mehmetçiğin hatalarını sayar döker.

Bu sefer Komutan bir de bizim Mehmed'in görüşünü öğrenmek ister: *" Bak döğüşmüşsünüz ama o senin döğüşme biçimini beğenmemiş sen ne dersin bakalım?"* Yanıt gayet kısadır, ama sayfalarla tutacak bir kitabın tam özüdür: *"Bu gavur bir araba laf etti, hiçbirini anlayamadım, ama huzurunuzla ben ilettim, Komutanım."* demekle yetinir.

Büyük laf edenlere çok rastlarız. Genellikle ufak işleri de beceremezler. Mehmetçik yararlı iş yapacak yerde, gereksiz konuşanlara adeta ders vermektedir. Sözüünü şöyle tamamlar: *"Eğer onun dediği doğru olsaydı şimdi ben karşıdaki komutana ifade verirdim."*

DÜNYA ASKERİ TARİHLERİNDE GÖRÜLMEDİ...

Conkbayırı'na doğru yokuşu çıkarken, minimini bir tahta levha görürsünüz: *" 57 nci Alay Kumandanı'nın kabrine gider,"* Bu basit ve haddinden fazla mütevazı levhacığın karşısında, bugünün sözleriyle, zamanı geri götürürseniz Dünya Askeri Tarihlerinde görülmeyen haşmetli bir olayı seyredersiniz.

Mustafa Kemal'in Çanakkale anılarında sıkça bahsettiği 57 nci Alay olayıdır bu. Orada: *"Bu Alayımız Kumandanından son erine kadar şehit olmuşlardır"* der. İşte bu alayımız; 19 ncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in; *"Sizlere taarruz değil, ölmeyi emrediyorum"* diye emir vererek hücumu kaldırdığı ve hepsinin Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni Bey'den saka erine kadar şehadet rütbesine eren kahramanlar alayıdır.

Milletlerin Askeri Tarih'lerinde vatan ve görevleri uğruna kahramanca savaşmış, büyük kayıplar vermiş alaylara elbette rastlıyorsunuz. Her millet bu menkibelerle hakkıyla övünür. Anıtlar diker onlar için. Besteler yapılır, piyeseler oynanır, filmler çekilir. Okul kitaplarına menkibeleri geçirilir. Böylece onların topraklar altına giren cesetleri, yeni yetişecek kuşaklar için millî eğitim ve kültür kaynağı olur.

57 nci Alayımızın, hepsinden farklı olduğunu söylemişim. Alay bütünüyle şehit olur. Elbetteki alay sancakları da düşman eline geçer. Seneler sonra emekli bir kurmay Albayımız Avustralya hükümeti nezdinde ilk Büyükelçimiz olur. Seferatimizi kurar.**

Eski düşmanlarımız, ANZAKLAR, Türk Büyükelçisinin eski bir asker olmasını ilgi ile karşılarlar. Dernek olarak ülkenin politikasında çok etkendirler. Büyükelçimizin iş problemlerini çözmek için bütün olanakları temin ederler. Bizim bile bilmediğimiz Türk kahramanlıklarını onlardan dinleriz.

Büyükelçimiz bir gün Melbourn Müzesi'ni ziyaret eder. Müze'nin en muteber köşesinde Çanak-kale'den getirilmiş bir Türk alay sancağı vitrin içinde sergilenmektedir. Altında büyük levhalarla şu yazılar okunmaktadır:

"Bu Alay Sancağı Gelibolu Savaş Alanı'ndan getirilmiştir. Ama tutsak edilmemiştir. Çünkü Türk ordusunun milli geleneklerine göre, bir alayın sancağı, alayın sonuncu eri ölmeden teslim edilemez. Bu sancak, sonuncu muhafızının da altında ölü olarak yattığı bir ağacın dalına asılı olarak bulunmuştur. Kahramanlık timsali olarak karşınızda duran bu Türk alay sancağını selamlamadan geçmeyiniz."***

ALMAN İMPARATORU II. WİLHEM ANLATIYOR

Rahmetli büyük insan Orgeneral Kazım Orbay'dan, başka bir Galiçye öyküsü dinlemiştik. Alman imparatoru II. Wilhem asıl kaynağıdır öykünün. Sayın Orbay, Enver Paşa ile beraber genel karargâhta Kayzer'in konuklarıdır. İmparator Galiçye'de döğüşen Türk askerine ait öyle ilginç öykülere sahiptir ki, birini anlatamadan yapamaz:

Galiçya'da cephe gerisinde bir istasyonda, Alman askerleri kara vagona bir makineli tüfek katırını bindirmeye çalışmaktadırlar. Malum bu yaratığın inadı. Hele bir de kötü muamele görünce. Tam vagonun kapısına gelince ayaklarını dayatır. Ne yaparlarsa yapsınlar geri geri gider ve girmez içeri

Sekiz on asker her çareye başvururlar olmaz. Bu manzarayı karşıda oturup kavun yiyen bir grup Türk askeri de gülererek seyretmektedir. Alman Çavuş'u bu sefer bizimkilerin davranışlarına sinirlenir, sataşır ve niye güldüklerini sorar.

Mehmet bir süredir Avrupalıdır. Üç beş kelime ile de derdini anlatacak kadar Almancayı bilmektedir. Alman Çavuş'una bu işi beceremediklerine güldüklerini de söyler. Alman iyice kızar ve *"Haydi bakalım becer de görelim"* der.

Bizimkilerden yalnız bir tanesi ayağa kalkar. Asabi hayvancığı yularından tutar. Biraz açıkta bir tur yaptırır. Biraz okşar sever, sonra cebinden köyden ayrılırken yavuklusunun verdiği kenarı işlemeli çevreyi çıkarır, hayvanın gözlerini bağlar, bir tur daha yaptırır.

Baş tarafından değil, arka tarafından katırı vagonun kapısına getirir ve ileri doğru çekmeye başlar. İnadım inad ille geri geri gidecek ya. Yine geri geri gider ve kolayca vagonun içindedir artık. İki milletin zeka yarışması sona ermiştir. Alman Kayzer'i bu basit olayda Türk'ü tanımıştır. Daima tekrarlar.

Mehmetçik Avrupa'dan yıllar sonra uzak doğuya gitti. Aynı kanın insanı olarak tugayın içinde ve dışında diğer milletlere hiç benzemeyen davranışlar gösterdi. Ben bu öyküleri Birleşik Amerika'da çok dinledim. Güldüm, zevklendim, gururlandım.

Umarım ki, tugaylara katılan arkadaşlarımızdan biri " Mehmetçik Avrupa'da" ya nazire olarak bizlere " Mehmetçik Uzakdoğu'da"yı versin. Bir kaç savaş muhabirimizin günlük gazetelerde yazdıklarından başkasına ben rastlayamadım.***

ÇEKİL ORADAN ÇOCUK

Eski istihbarat Başkanlarından rahmetli General Pertev Gökçe'nin babası Mustafa Kemal'in 19ncu Tümen'in alay komutanlarından birisidir. Pertev Gökçe'den dinlemiştik. Her sene Anzac'lar Çanakkale'ye gelirler, ziyaretlerini yaparlar, çelenklerini koyarlar, çevreyi gezerler.

Bu ziyaretlerinin birinde, yaşlı bir eski muharip Anzac'ın davranışları dikkat çeker, her gördüğü Türk köylü çocuğuna, Türk askerine iltifatlar eder, hatıracıklar, hediyeler vermeye çalışır. Kendisine

bu içten yaklaşımın sebebini sorarlar. Yanıtı çok enteresandır. Ben bu öyküyü eğitimcilik yaşantımda çok yararlı bir biçimde kullandım. Buraya da aynen alıyorum. Benden sonraki eğitimciler de kullansınlar isterim.

“17-18 yaşındaydım, gönüllü olarak Gelibolu’ya geldim, savaşa katıldım, ama hemen de gerçekleri gördüm. Bana henüz savaşa hazır olmadığımı, daha çocuk çağıda bulunduğumu bir Türk askeri öğretti” der.

“ Bir gün siperde silahsız olarak otururken birdenbire dev yapılı, siyah koca bıyıklı, elinde süngüsüyle bir Türk askeri siperde atlar. Karşı karşıya gelirler. İşte Azrail’i karşısındadır. Türk askeri tetiğe dokunsa veya süngüsünü batırsa her şey bitecektir.

Korkudan büyüyen ve galiba da yaşlanan gözlerle Mehmetçiğe bakar ve hemen ellerini yukarıya kaldırır. Türk askeri ne yapar bilir misiniz? elinin tersiyle kuvvetli bir tokat atar suratına ve kendi ifadesiyle,

-Çekil oradan çocuk” der.

Elindeki silahlarının hiçbirini kullanmaz, siperden fırlar, düşmanın derinliklerine doğru yine Allah Allah diye bağırarak hücumunu sürdürür. Kendi çapında düşünecek bir düşman arar. Görüyoruz ki Mehmetçik, silahsız ve kendisine akran görmediği bir düşmanı öldürmeye tenezzül etmemiştir ki, o insan acımasızca vatanın topraklarını işgale gelmiş ve bir gün önce bölüğündeki, mangasındaki arkadaşını şehit eden bir düşman askeri olsa dahi.

NOTLAR

* *Burhan GÖKSEL Em. Hv. Kur. Alb. Bildiriler IV 1983.*

** *Şehit Binbaşı Hüseyin Avni Bey; Hava Kuvvetleri eski Komutanlarından ve Senato Başkanlarından Hava Orgenerali Tekin Arıburnu'nun babasıdır.*

*** *Emekli Kurmay Albay Baha Vefa KARATAY.*

**** *Nazım Dündar SAYILAN Kore Harbi'yle ilgili olarak iki kitap yazdı. 1.'cisi “Kore’de Türk Askeri”ni Genelkurmay bastı. Aynı yapıtı Kültür Bakanlığı da basarak yayınladı. 2. 500 sahife olan “Kore Harbi’nde Türklerle” yapıtını Milli Eğitim Bakanlığı 5000 basarak yayınladı. Kısa bir süre içinde tükendi. Verdiği konferansların konusu da: “Kore Harbi'nin dört kez kaderini değiştiren Tugay.”dır.*

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

web: www.akmb.gov.tr.

e-mail: www.mrks@akmb.gov.tr

Sayısal Yayın Çağı ve Yasal Düzenlemeleri

Anahtar Kelimeler: Sayısal yayın düzeni, Radyo ve TV yayıncılığı, yasal düzenleme ihtiyacı, bilgi çağı.

Prof.Dr. Zeki HAFIZOĞULLARI

TRT Yönetim Kurulu Üyesi

Ahmet Arif TARAKÇIOĞLU

TRT Bilgi İşlem Dairesi Başkanı

Giriş

Modern dünyayı yaratan teknolojik devrimlerin ilki olan Matbaa Devrimi'nin takip ettiği yörüngeyi, 300 yıl sonra Endüstri Devrimi ve bugün ise Bilgi Devrimi takip etmektedir.¹

Bugün, Bilgi Devrimi'nin bulunduğu nokta, James Watt'ın 1776 yılında geliştirdiği buhar makinesi ile başlayan Sanayi Devrimi'nin 1820'li yıllarda bulunduğu noktadır. Bir başka ifade ile, Buhar makinesi, nasıl sanayi devriminin tetikleyicisi oldu ise, 1940'lı yıllardaki ilk bilgisayarlar da, Bilgi Devrimi'nin artırıcısı olmuştur.

Buhar makinesi ilk kez 1785 yılında dokuma tezgâhı olarak kullanıldı ve Sanayi Devriminin ilk 40 yılı içerisinde üretimde büyük artışlar sağlanırken, maliyetler inanılmaz ölçüde düştü. Ancak tüm toplumu, ekonomiyi ve politikaları etkileyen değişim, 1829 yılında demiryolunun, ürünleri ve insanları uzak mesafelere taşınmasıyla yaşanmaya başlandı.

1455 yılında Gutenberg'in Matbaa devriminden bu yana geçen 500 yıl içerisindeki tüm teknoloji tabanlı devrimler gibi, Bilgi Devrimi'nin gelişiminde de, ilk 50 yıl içerisinde görüldüğü gibi, yeni endüstriler yaratan yeni teknolojiler ortaya çıkmaktadır.

Bugün artık, radyo ve televizyon yayıncılığı, telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojileri arasındaki farklılıklar ortadan kalkmış ve bu durum, üç ayrı endüstrinin de buluşması sonucunu doğurmuştur. Bu yeni endüstri ile, Bilgi Devrimi'nin gerçek anlamdaki devrimsel etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Artık, evdeki geleneksel tüketiciye, sadece radyo ve televizyon kuruluşları değil, telekomünikasyon, veri hizmetleri, dağıtım şirketleri ve bankalarla da ürün taşınabilmektedir.

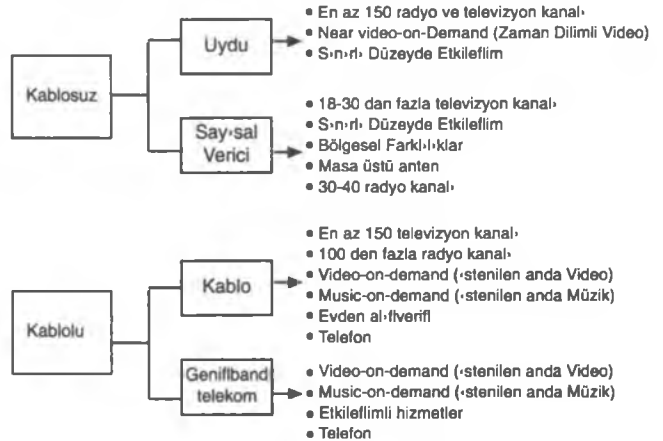
Sayısal Yayın Teknolojisi ve Yayıncılığın Geleceği

Bu durum, günümüz radyo ve televizyon yayıncılığında hızlı bir değişim sürecini başlatmıştır. Bu süreç içerisinde, sadece daha fazla radyo ve televizyon kuruluşları değil, aynı zamanda daha fazla hizmet ve daha fazla medya türleri ortaya çıkmıştır. Bu değişim, hızını artırarak sürmektedir.

Önümüzdeki birkaç yıl içerisinde izleyici kitleleri, yüzlerce yayın kanalına erişmek imkânı elde edeceklerdir. Tüm iletişim ortamlarında bilginin yeniden üretilmesinde, saklanmasında ve taşınmasında sayısal teknolojinin kullanımı hızlı bir şekilde yaygınlaşmaktadır. Bu da telekomünikasyon ve radyo televizyon yayıncılığındaki gelenekli farklılığın ortadan kalkmasına ve herhangi bir yapıdaki içeriğin (sabit veya hareketli görüntü, ses, metin ve veri) herhangi bir iletişim ortamı üzerinden ulaştırılabilir olması anlamına gelmektedir. Bugün, artık, internet üzerinden radyo ve televizyon yayınlarına ulaşmak mümkün olmaktadır.

Sayısal Dağıtım Sistemleri

Sayısal Yayın Teknolojisi tümüyle hayata geçirildiğinde, yayın kuruluşları için görüntülü ve sesli hizmetlerin üretimi, yayınlanması ve taşınması inanılmaz ölçüde kolay ve hızlı olacaktır. İzleyici açısından ise, en önemli değişim, sunulan yayın hizmetlerinin çeşitliliğinde olacak ve mevcut yayın teknolojisinin sınırlamaları olan frekans yetersizliği ve iletişimin tek yönlü olması ortadan kalkacaktır.

Sonuç olarak, tüketicinin seçenekleri çoğalacak ve çok geniş kapsamlı muhteva çeşitlerine pek çok farklı iletişim sistemleri üzerinden ulaşması mümkün olacaktır. Tüketici, istediği hizmete, kendine en uygun olan zaman dilimi içerisinde erişebilecek ve iki yönlü iletişimin etkileşimli olarak kullanılmasının imkânlarından yararlanabilecektir. Bir başka ifade ile, radyo

televizyon yayıncılığında, seyirci veya dinleyici, kendi program akış çizelgesini kendisi oluşturabilecektir.

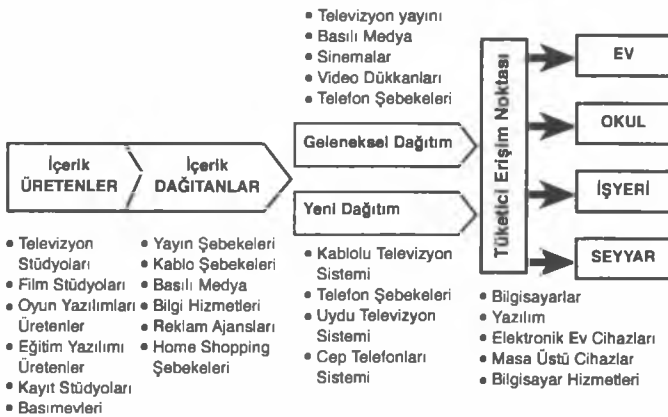
Radyo ve televizyon yayıncılığı, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri arasındaki teknolojik duvarların ortadan kalkması, üç ayrı endüstrinin buluşması sonucunu doğurmuştur. Artık, evdeki tüketiciye, sadece radyo ve televizyon kuruluşları değil, telekomünikasyon, veri hizmetleri, dağıtım şirketleri ve bankalarla da ürün taşımaya başlamışlardır.

Yakın bir gelecekte bu erişim, ya bir kişisel bilgisayar ya da kişisel bilgisayar yetenekleri ile donatılmış bir televizyon seti üzerinden gerçekleştirilecektir. Endüstrinin bu yeni yapısında, tüm şirketlerin ortak amaçları şu şekilde özetlenebilir: Ticari değeri olan görsel ve işitsel materyal üreticisi olarak, rakipleri tarafından engellenmeden seyircisine veya tüketicisine ulaşabilecek en uygun erişim noktasını elinde bulundurmaktır...

En uygun erişim noktasını elde tutabilmek, görüntülü veya sesli yayın endüstrinin her yönünde rekabet edebilmek için, satın alma ve birleşmeler yoluyla büyük medya oluşumları ortaya çıkacaktır.

Endüstrinin Yeni Yapısı

Radyo ve televizyon yayıncılığının yukarıda anlatılan bu yeni dünyasında dağıtım araçları ve tüketiciye erişim noktaları, hayatı önemi olan araçlar haline gelecektir. Her ne kadar 4 ayrı dağıtım sistemi -kablo, uydu, karasal, geniş band telekom- olmasına karşın, aynı eve birden fazla sistemin girmesi ender bir durum olacaktır. Benzer durum, erişim noktası olan televizyon setleri veya televizyon setine bağlanan kutular içinde geçerli olacaktır. Tüketici sadece tek bir şifreli yayın sistemini kullanmak isteyecektir.

Sayısal yayın teknolojisinin artık sadece bir deney projesi olarak değil, Amerika ve Avrupa da olduğu gibi Ülkemizde de gerçek uygulamalar olarak ortaya çıktığı bu günlerde TRT, evdeki seyircisine ulaşabilmek

için, bundan böyle diğer radyo televizyon kuruluşlarının yanı sıra, bankalar, bilgisayar firmaları, telekomünikasyon şirketleri ve dağıtım şirketleri ile de rekabet etmek durumunda kalacaktır.

Dolayısıyla bu dağıtım araçlarını ve erişim noktalarını elinde bulunduranlar, tekeli bir anlayışla, kalite, hizmet ve fiyat rekabetini en alt düzeye indirebilirler. TRT'nin radyo ve televizyon yayıncılığının bu yeni dünyasında lider konumda kalarak "demokratik bir kamuoyunun" oluşmasına, kitlelerin doğru bilgi almasına, etik, estetik değerlerinin gelişmesine, vs., katkıda bulunarak kendisini doğrudan finanse eden halkın televizyonu ve radyosu olması isteniyorsa, her şeyden önce, kanal stratejilerinin yenilenmesi, operasyonel verimliliğinin artırılması ve örgüt yapısının yeniden yapılandırılmasına kadar bir dizi önlemlerin alınması gerekiyordu.

TRT üst yönetimi bu durumun önemini kavramış ve kurumu sayısal yayın dünyasına hazırlamak için yeniden yapılanma çalışmasını şimdiden başlatmıştır. MC Kinsey & Company Firması tarafından hazırlanan raporda öngörülen "Değişim Programı", Yönetim Kurulumuzun 15/12/1998 tarih ve 1998/358 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Uygulanmasına karar verilen "Değişim Programı"nı yönetecek ve yönlendirecek bir ekibin kurulması için Kurum mevzuatında düzenlemeler yapılmış ve Yönetim Kurulunun 16.03.1999 tarih ve 1999/49 sayılı kararı ile bir "Değişim Ofisi" kurulmuştur.

TRT, Avrupalı diğer kamu yayın kuruluşları gibi, sayısal yayın teknolojisinin sunduğu olanakları kullanarak, yayıncılığın bu yeni dünyasında, seyircisinin ve izleyicisinin istek ve ihtiyaçlarına, yeni ve farklı yollar geliştirerek cevap verebilecektir.

Ancak, sayısal yayın teknolojisi ve medya pazarındaki küreselleşme bugün içinde bulunduğumuz radyo ve televizyon yayıncılığının yapısı gereği kompleks olan yasal çerçevesini, daha da kompleks hale getirmiştir.

Ülkemizde Radyo-Televizyon Yayıncılığının Esasları

Ülkemizde radyo ve televizyon yayıncılığının esasları, Anayasanın 133. maddesinde ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda düzenlenmiştir. 2954 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kanunu, genelde özeli ifade etmektedir.

Hukuk düzenimizde, her çeşit hakkın ve hürriyetin sınırı, Anayasanın, 1., 2. ve 3. maddelerinde yer almış olan "cumhuriyetçilik", "demokratiklik" ve "millîlik" ilkeleridir. Anayasamız, Avrupa İnsan Hakları Sözleş-

mesi, haklar ve hürriyetlerin kullanımının “mutlak” olmadığını, tüm haklar ve hürriyetlerin kısıtlanabilir olduğunu kabul etmiştir. Böyle olunca, ülkemizde, radyo-televizyon yayıncılığı, Anayasanın 1., 2. ve 3. maddeleri hükmüne aykırı olarak yapılamaz, yani kurumlaşamaz, mal ve hizmet üretiminde ve yayın faaliyetinde bulunamaz.

Anayasamız, radyo-televizyon yayıncılığını, basın hürriyetinden farklı olarak, “kişinin hakları ve ödevleri” arasında yer vermemiş, her nedense, “Yürütme erki” içinde “İdarenin” bir unsuru saymış, ancak “merkezî idarenin dışında tutarak, 133. maddesinde, kendine özgü bir “yerinden yönetim” biçiminde düzenlemiştir.

İleriki yıllarda, ülkemizde, bir düzenlemeye dayanmayan özel radyo-televizyon yayıncılığının başlaması sıkıntıları da birlikte getirmiştir. Bu bağlamda olmak üzere, Anayasanın 133. maddesi 8.7.1993-3913/1 Sk. ile değiştirilmiş, böylece, radyo ve televizyon işletmeciliği ve yayıncılığında, “radyo-televizyon yayıncılığı tekeli” kırılmış, bu tür yayıncılık yanında, aynı anayasal konumda, “özel radyo-televizyon yayıncılığına” da yer verilmiştir.

Gerçekten, Anayasa, yapılan bu değişikliklerle, gerekleri birbirinden farklı bu iki çeşit radyo-televizyon yayıncılığını, yürütme erki içerisinde ama merkezi idare dışında “F. Radyo ve Televizyon İdaresi ve Kamuyla İlişkili Haber Ajansları” başlığı altında öngörmüş ve bunların “kanunla” düzenlenmesini emretmiştir. Bu durumda, gerek Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, gerekse özel radyo-televizyon kuruluşları, Devletin yürütme erki içinde yer alan Devletin radyo-televizyon kuruluşlarıdır. Kuşkusuz, bunların ortak temel niteliği, “kamusallıkları” olmaktadır. Bu demektir ki, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ne kadar kamusal nitelikteyse, Devletin özel radyo-televizyon kurumları da, o kadar kamusal niteliktedir.² Kaldı ki, tüketici ünvanlı yayın izleyicisinin hukukî hakları olması gerektiği de açıktır.

Ancak, Anayasa, ortak bu genel ilke yanında, 133. maddesinin 2. fıkrasında, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’na vazgeçilmez bazı ek nitelikler izafe etmiştir. Gerçekten, Anayasa, “Devletçe kamu tüzel kişiliği olarak kurulan tek radyo televizyon kurumu”nun “özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esasdır” hükmüne yer vermiş, böylece, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun, özerk ve yayınlarında tarafsız bir kamu tüzel kişisi olmasını emretmiştir.

Anayasanın, 133. maddesinde, kamu radyo-televizyon yayıncılığını düzenleyen bu buyruğu, kanun koyucu tarafından, yeni bir düzenleme olan 3984 sayılı Kanun çıkarılarak yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Ancak sayısal yayın teknolojisindeki bu hızlı gelişmeler ve telekomünikasyon sektöründeki özelleştirmeler³, bu yasayı çoktan zorlamaya başlamıştır. Öte yanda, zaten yürürlükte bulunan 2954 sayılı Kanunun da ise, hiç bir değişiklik bugüne kadar yapılmamıştır.

Kanal sınırlamalarının bulunduğu ve tekelci yayın dünyasının yasal çerçevesini tanımlayan 2954 sayılı yasa ile yine kanal sınırlamalarının bulunduğu ve bu kez çoğulcu bir yayın dünyasının yasal çerçevesini tanımlayan 3984 sayılı yasaların, yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Her iki yasada da değişiklik yapılması radyo ve televizyon yayıncılığının bu yeni dünyası için bir mecburiyet haline gelmiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 1996 yılında yayınladığı tavsiye kararında da görülebileceği gibi, komite, üye ülkelerin hükümetlerine “Kamu hizmeti yayın kuruluşlarının faaliyetlerini belirleyen ulusal yasa veya araçlara, bu tavsiye kararının ekinde sıralanan yönergeler doğrultusunda, söz konusu kuruluşların bağımsızlığını garanti altına alan hükümlerin ilave edilmesini ve bu talimatları kamu hizmeti yayın kuruluşlarını denetleyen yetkililere ve kamu hizmeti yayın kuruluşlarının yönetici ve çalışanlarına bildirmeyi” tavsiye etmektedir.

Diğer yandan, Avrupa Birliği tarafından 1989 yılında kabul edilen, “Television Without Frontiers”⁴ direktifi, 1997 yılında, teknolojide ve pazardaki gelişmeler doğrultusunda yeniden düzenlenmiş ve üye ülkelerin, kendi ulusal yasalarını, bu direktife uygun hale getirilmesi zorunluluğu getirilmiştir.⁵ Amerika ve Avrupa’nın “ulusal çıkar” konusundaki yeri geldikçe ortaya çıkan ısrarlı tutumları ayrı bir konudur.

Sonuç

Yukarıda belirtilen gerektirici durum karşısında medya politikalarının esasen ulusal düzeyde ele alınması gereken konular olmasına rağmen, batı Avrupa kamu yayıncılığının son 10 yıllık tecrübesini yansıtan ve Anayasamızın 133. maddesi hükmüyle de çatışmayarak tam bir uyum gösteren Avrupa Konseyi bakanlar Komitesi’nin tavsiyelerini dikkate alarak 2954 sayılı yasada; 3984 sayılı yasada gerekli değişikliklerin ivedi yapılmasının uygun olacağı kanısındayız.

NOTLAR

1- Peter F. Ducker, *Beyond the Information Revolution, The Atlantic Monthly* Oct.1999.

2- “Nasıl Bir TRT ve Bir Kamu Tüzel Kişisi olarak TRT’nin Özerkliği ve Tarafsızlığı Meselesi” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1998 cilt:47 Sayı:1-4.

3- Prof.Dr. Hayrettin Köymen, <http://www.isyam.bilkent.edu.tr>

4- <http://europa.eu.int/comm/dg10/avpolicy/twff/direc-en.html>

5- *Legal Guide to Audio Visual Media in Europe*, 1999.

Büyük Selçuklularda İstihbaratçılık

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, devlet yapısı, istihbarat teşkilatı,
Alp Arslan, Nizamü'l Mülk

Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş:

Selçuklularda daha önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi istihbarat teşkilatına sahiptir. O dönemin devlet adamları da milli menfaatlerin ve ülke çıkarlarının korunabilmesi için istihbarat teşkilatına sahip olmanın zaruretine inanmaktadır. Büyük Selçuklu Devletinin en önemli devlet adamlarından Nizamü'l-Mülk bunların başında gelmektedir. Devlet yönetimi ve siyaset bilimine dair önemli eseri “**Siyaset-nâme**”de Nizamü'l-Mülk devletin, istihbarat için adamlar göndermesinin gerekli olduğunu yazmaktadır. Ona göre hükümdarın uzak, yakın ülkenin her tarafına gönderilecek elemanlar aracılığı ile halkın ve ordunun durumunu sormak, öğrenmek ve genel bir bilgi sahibi olmak mecburiyeti vardır. Ülkenin ve halkın durumunu bilmek ve ona göre tedbirler almak durumunda-mecburiyetinde-olan devlet başkanının bu işleri yapabilmesi için mutlaka haberci (sahib-i haber)ye ihtiyacı vardır. Taşra yönetiminin sultana karşı tutumları ve isyanlarına karşı istihbaratçı görevlendirilmesi zaruridir. Nizamü'l-Mülk bu düşüncesinde pekiştirmek için de “*.cahiliyette ve İslam'da padişahların bütün şehirlerde hayır veya şer olup-bitenden haberdar olan sahib-i Beridi olmuştur*” diyerek tarihi, düşüncelerine şahit göstermiştir. Hatta bu hadiseye o kadar önem vermektedir ki iyi bir hükümdar olmanın olmazsa olmaz şartı gibi değerlendirmektedir. Zira, sahib-i haber ve münhi tayin etmek, (padişahın)adalet, uyanıklık ve basiretindedir.¹ Selçuklu döneminde (XI-XIII. Yüzyıllarda) Nizamü'l-Mülk'ün dışında da devlet idaresine dair eserler yazan en dindar, hatta tasavvuf akidelerine bağlı müelliflerin bile memlekette olup biten her şeyi hükümdara bildir-

mekle mükellef bir istihbarat teşkilatının lüzumunda müttelik olduklarını görüyoruz.²

I. İstihbarat Teşkilatının Devlet Teşkilatındaki Yeri:

Selçuklu merkez teşkilatında yürütme organı olan “Büyük Divan” en önemli devlet organıdır. Vezir-i azamın başkanlığında devlet işleri bu organ tarafından hükümdar adına yürütülürdü. Bu divan, bugünkü bakanlıklara tekabül eden divanlardan meydana gelirdi. Her divanın başında “Sahib-i Divan” adını taşıyan bir bakan vardı. Bütün divan üyeleri bir araya geldikleri zaman “Büyük Divan”ı oluşturmaktadırlar.³ Selçuklular idare teşkilatını büyük ölçüde Sâ mânî ve Gaznelilerden almıştır. Ancak daha önceki devletlerde merkez teşkilatında önemli bir yere sahip olan bazı divanların Selçuklularda büyük divana dahil olmadığı görülmektedir. Bunlar arasında en önemlilerinden biri de posta divanı olup, nazır veya reisine “Sahib-i Berid” denilmektedir. Büyük divan üyesi olmamakla beraber bu divana çok önem verildiğini görüyoruz. Zira “Sahib-i Berid”in tayini bizzat hükümdar tarafından yapılmaktadır. Yine bu makama tayin edilen kişilerin ekonomik ihtiyaçların azami ölçüde karşılandığı ve kafi derecede maaş verildiği bilinmektedir.⁴ Ancak Selçuklu sultanları arasında sadece Sultan Alp Arslan'ın devletin “posta ve istihbarat” işlerine bakan “Divan-ı Berid”e çok önem vermesi, özellikle istihbarat kısmını büsbütün kaldırması o dönem devlet adamlarınca tenkit edilir. Bununla birlikte Selçuklu devlet teşkilatının da bazı birimlerinin dışında daha önceki geleneği devam ettirdiği görülmektedir.⁵

Sâ mânî'ler devrine ait olduğu tahmin edilen bir eserde (**Zafername**) istihbarat teşkilatı başkanı “Sahib-i Berid”in vasıfları şöyle sıralanmaktadır : a-Davaları dinleyip, hükmetmekle mükellef olduğu için bütün Şeri meselelere vakıf, zahid, müttaki, âlim ve salih olması, b-Her işi yeterince araştırması, c-Doğru sözlü olması, d-İyi huylu olması, e-Herkesin iyiliğini isteyen bir yapıda olması, f-Olayları arz ederken etraflı düşünmesi, yani ani karar vermemesi gereklidir.⁶

Sultan Alp Arslan zamanında Nizamü'l-Mülk'ün bütün ısrar ve telkinlerine rağmen İstihbarat teşkilatına önem vermediği, hatta kaldırıldığı görülmektedir. Tarihi kaynakların müşterek ifadelerine göre casusluk ve casuslardan nefret eden Sultan Alp Arslan bu divanın istihbarat kısmını kaldırmıştır. Bir kaynaktan bu konuda şunlar yazılıdır: “*.Alp Arslan Muhammed bin Davud tahta çıktı, Niza-mü'l -Mülk haberciler nasb etmek hususunu, Alp Arslan'a arz etti, Alp Arslan şöyle cevap*

verdi: habercinin bize lüzumu yoktur,dünyanın her kıtasında (şehirinde) dostlarımızda, düşmanlarımızda bulunur. Haberci bize bir haber getirdiği zaman kendinin bir garezi varsa, dostu düşman, düşmanı dost suretinde gösterebilir.”⁷ İstihbarat teşkilatı hakkındaki kanaatini bu şekilde ifade eden sultan teşkilatı kaldırmıştır. Aslında Sultan günümüzde de üzerinde durulan çok önemli bir meseleye parmak basmıştır. İstihbaratın sınırı, yani istihbarat hukukunu işaret etmiştir. O günün şartlarında bu günkü manada bir istihbarat hukuku kavramı ve belirlenmiş uluslar arası normlara dair belgeler elimizde bulunmamaktadır. Ancak Sultan Alp Arslan’ın vezirine söylediği sözlerden nereye kadar, nasıl, ne şekilde istihbarat yapılacak ve bilgiler ne amaçla, niçin, ne şekilde kullanılacaktır meselesine önem verdiğini anlamaktayız. İstihbarat elemanlarının yetkilerini istismar edeceği noktasından meseleye yaklaşmaktadır. Aslında bu endişesinde haksız da değildir. Selçuklu öncesi devletlerde de örneğine çok rastlanan bu istismar konusunda titizlenmesinde bir devlet başkanı olarak haklıdır. Ancak ortaya koyduğu çözüm şeklini doğru kabul etmek mümkün değildir. Yetkili bir devlet başkanı olarak istihbaratçıların görevini kötüye kullanmalarını önleyecek tedbirler alabilecek durumdadır. Daha sonra konuya ahlaki açıdan yanaşmakta ve tecrübeli vezir Nizamü’l-Mülk’ün tekliflerini reddetmektedir. Halbuki istihbarat teşkilatı, teşkilat içi kontrolü yapmakta ve elemanları başka istihbaratçılarla takibe almaktadır. Dolayısıyla Sultanın endişeleri teşkilat tarafından da dikkate alınmaktadır. Selçuklu Devleti’nde istihbarat teşkilatının en zayıf olduğu dönem hemen hemen Sultan Alp Arslan zamanıdır denilebilir. Büyük bir devlet adamı olduğunda şüphe olamayan Sultanın, istihbarat teşkilatı konusunda gösterdiği bu zafiyet kısa zamanda kendini gösterecektir. Mesela Batniler Selçuklu İmparatorluğu içinde gizli faaliyetlerde bulunurken birden bire kuvvetli bir şekilde ortaya çıkacaklardır. Daha sonra Nizamü’l-Mülk’ü faaliyetlerine engel olduğu için de öldüreceklerdir. Teşkilatın kaldırılmasının aslında bir hata olduğu kısa süre sonra görülecektir. O devrin tarihçileri bu durumun ortaya çıkmasını Berid (İstihbarat) teşkilatının kaldırılmasına bağlamamaktadır.⁸

Günümüzde o dönem ile ilgili çalışan araştırmacılar arasında Sultan Alp Arslandan sonra teşkilatın yeniden canlandırılıp canlandırılmadığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. İbrahim Kafesoğlu, Sultan Alp Arslan tarafından kaldırılan “Berid teşkilatının Nizamü’l-Mülk’ün bütün ısrarlarına rağmen Melikşah devrinde yeniden kurulduğuna dair de kati deliller

yoktur”⁹ diye yazmaktadır. Ancak Fuad Köprülü bu kanaatte değildir. Köprülü “..bu kadar kuvvetli ve geniş bir imparatorluk iradesinde, merkezi idare ile vilayetler ve büyük sultan arasında süratle muharebeyi temin edecek resmi posta teşkilatının ve her türlü istihbarat vasıtalarının bulunmamasına asla ihtimal verilemez”¹⁰ demekte ve Melikşah, Sultan sancar zamanından bazı örneklerle düşüncesini pekiştirmektedir. Mehmet Altay Köymen’de Kafesoğlu’nun aksi kanaattedir. Köymen “mamañih, Melikşah zamanında istihbarat ve devlet posta teşkilatının tekrar faaliyete geçtiği anlaşılıyor”¹¹ diyerek örneklerde vermektedir. O da Köprülü gibi düşünmektedir. Gerçekten de her ne kadar Sultan Alp Arslan casusluk ve casuslardan hoşlanmadığı için teşkilatı kaldırmışsa da, bu durum daha sonra ki dönemlerde hiçbir suretle resmi posta teşkilatının ve menzill tertibatının bozulduğunu göstermez.

H. İstihbarat Teşkilatı, Kaynakları ve Usulleri:

Eskiden beri kervancılar vasıtasıyla elde edilen haberlerin Selçuklular zamanında bizzat devlet eli ile yürütüldüğü görülmektedir. Divan-ı Berid-in vilayetlerde “Sahib-i haber” denilen memurları vardı. Memleketin her tarafından haber getirmek üzere “Peyk” ler yani piyade “Sai”ler istihdam edilirdi. Peyklerin Nakip ismi verilen tımar sahibi âmirleri vardı.¹²

Raporlar derviş veya satıcı kılığındaki Sailerle gönderilirdi. Gizliliğe son derece riayet edilirdi. İstihbarat elemanının yakalanması halinde raporların düşman eline geçmesini önlemek için bir takım usullere baş vurulmaktadır. Bilgiler bazen bir mum içinde veya bir asa arasına yerleştirilmek suretiyle gizlenmektedir.¹³

Haberler değişik usullerle gerekli yerlere ulaştırılırdı. Bu iş için at, güvercin, bilhassa Suriye ve Irak taraflarında deve gibi hayvanlar kullanılırdı.¹⁴

İstihbarat teşkilatında görevli kişilere “Münhî”de denilirdi. İstihbaratın en önemli unsurlarından olan güvenilir haberleşmenin düzenli ve hızlı yapılabilmesi için yollar üzerinde karakollar ve daimi kontrolü gerektiren yerlerde kontroller için ribatlar kurulurdu.¹⁵ Nizamü’l-Mülk’e göre büyük yolların mühim noktalarında ribatlar yapmak hükümdarların başlıca vazifelerindedir. Stratejik mevkiilerde kurulan ve haberleşmede önemli rol oynayacak olan bu ribatlar askeri amaçlı olarak ta kullanılmaktadır. Ordunun herhangi bir seferde yiyecek sıkıntısı çekmemesi ve ihtiyaçlarından dolayı halka eziyet etmemesi için menziller çevresindeki arazinin devletleştirilmesi uygun görülmektedir. Böylece elde edilen mahsul ribatlarda ve çevresindeki köylerdeki ambarlarda saklanmalıdır. Düşmanın durumu

ile alakalı bilgi toplamada başka unsurlardan da yararlanılmaktadır. Ateş kuleleri ve davul çalmak bunlar arasındadır. Düşman hücumu karşısında ateş kuleleri ile uzaklara haber verildiği gibi, civardaki ahaliye de davullarla tehlike işareti veriliyordu. Bundan sonra herkes ribatlarda toplanıyor, müdafaa için hazırlıklar yapıyordu.¹⁶

İşlek yollar üzerinde kurulan bu merkezlere elli fersah mesafesindeki yerlerden haber toplamak üzere belli ücret mukabili peykler tayin edilirdi. Böylece günlük olarak ülkenin her tarafından haber sağlanmış olurdu. Teşkilat gizli ve açık istihbarat ile bilhassa meşgul olmaktadır.¹⁷

III. İstihbarat Elemanlarının Vasıfları ve Görevleri :

Nizamü'l-Mülk devlet için istihbaratın yapılmasını ve bu amaçla eleman görevlendirilmesini istemektedir. Ona göre *"bu iş nazik ve çok üstün bir iştir. İstihbarat haklarında şüphe bulunmayan kimselerin eline, diline ve kalemine bırakılmalıdır. Zira memleketin salaha kavuşması ve fesada uğramaması onlara bağlıdır."*¹⁸ İstihbarat işlerini yapacak elemanların gelişmiş seçilmeyip, birtakım ahlaki faziletlere sahip olmaları gerektiği o devrin eserlerinde belirtilmektedir. Ancak teşkilat elemanlarının suistimallerine karşı tedbirler alınmasını da tavsiye etmektedirler. Bunun önüne geçmek için istihbarat elemanları da başka elemanlar aracılığı ile kontrollerinin gerekliliği şarttır. Bütün bu tedbirlere rağmen bazı istihbarat elemanlarının kendi maddi menfaatlerini temin etmekten başka bir şey düşünmedikleri anlaşılmaktadır. Başka yollardan gönderilen hususi mektuplarla herhangi bir olayın çarpıtılması, saklanması mümkün olmadığı halde bu tip memurların zaman, zaman merkezi yalan haberlerle oyalamaya çalıştıkları görülmektedir.¹⁹

İstihbarat elemanlarının görevlerini yaparken şüphe çekmemek için herhangi iş, sanat, meslek erbabı olarak hareket ederek gizliliği sağlayacakları da belirtilmektedir. İstihbaratçılar tüccar, seyyah, sufi, derviş, satıcı, eczacı, elçi vs. kılığında ülkenin çeşitli yerlerine giderek olan biteni hükümdarlara bildireceklerdir.²⁰

İstihbarat teşkilâtı ve elemanlarının oldukça geniş görevleri vardır. İç istihbarat görevi, kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla bu teşkilata yüklenmiş durumdadır. Ülkenin her tarafındaki kumandanların, valilerin, kadılar ve maliye memurlarının hal ve hareketlerini takip etmektedirler. Yine bu görevlilerin hükümdara karşı besledikleri niyetleri tetkik ederek en kısa zamanda

merkeze bildirmektedirler. Resmi teftiş vazifelerinden başka sultanın hususi casusluğu görevini de ifa etmektedirler. Melikşah ve Nizamü'l-Mülk'ün hususi casuslar kullandıkları bilinmektedir. Mesela Sultan Melikşah'a oğlu Davud'un ölümü esnasında içki ve eğlence tertipleyen İbn Behmenyar'ı, Sâhib-i Berid bildirmiştir. Yine Sultan Sancar'ın Edib Sabir'i casusluk amacı ile Harezm'e yolladığı ve onun gönderdiği bir resim sayesinde aleyhinde hazırlanan bir suikasttan kurtulduğu bilinmektedir.²¹

Sultanın istihbarat teşkilatı mensuplarını resmi görevleri dışında hususi maksatlar için kullandığını yukarıda belirtmiştik. Ayrıca özel istihbarat için başkalarının da görevlendirildiğini görüyoruz. Özellikle saray çevresindeki devlet adamlarını, bilhassa vezirin hal ve hareketini kontrol için bir takım insanları kullandığı bilinmektedir. Bunlar arasında saray hizmetkarlarının, gözdelelerin ve şarkıcıların istihbarat toplamak gayesiyle görevlendirildiklerinden hiç şüphe yoktur.²²

İdâri, malî büyük yolsuzluklar yapanlarla, kötü niyet besleyen askeri ve idari amirler, istihbarat memurlarının durumlarını merkeze bildirmelerini önlemek istemektedirler. Çeşitli usullerle istihbaratçıları kandırmaya çalışmaktadırlar. Bir kısım valilerin istihbarat elemanlarının raporlarını kontrol etmek istedikleri, hatta raporları kendi istekleri doğrultusunda yazdırmak istedikleri görülmektedir. İstihbarat teşkilatı bu tarz olaylarla karşılaştığında ne yapacağını gayet iyi tespit etmiştir. Mahalli idarecilerle arayış açmamak için onların istekleri doğrultusunda raporlarını göndermektedirler. Ancak hemen aynı hadise ile ilgili asıl gizli raporları yine emirlerindeki gizli adamları aracılığı ile merkeze gönderirlerdi. Onun için böyle durumlarda merkezi idare veya hükümdar ve memur arasında evvelce karşılaştırılmış özel bir işaret yoksa gelen rapora itimat edilmezdi. Hatta gelen rapor istihbarat elemanının el yazısı ile yazılmış ve mührü ile mühürlenmiş olsa bile buna güvenilmezdi. Seyyar satıcı veya serseri bir derviş kılığında merkeze ulaşan asıl elemanın getirdiği rapora göre hareket edilirdi. Bağımsızlık sevdasına düşen ve isyan etmek isteyen valiler derhal istihbarat elemanının vazifesine son verir ve merkezle olan resmi irtibatı kesme yoluna giderdi. Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde görülen bu uygulamalar ve görülen noksanlıkların aynı devlet teşkilatını hemen, hemen devam ettiren Büyük Selçuklularda da görüldüğünü söyleyebiliriz.²³

IV- Askerî, Stratejik ve Dış İstihbarat :

Nizamü'l-Mülk dış istihbarat ile askeri ve stratejik istihbarat görevini elçiliklere yüklemektedir. O hükümdarların birbirlerine elçi göndermelerinden maksadın,

sadece haber ulaştırmak yada mektup göndermekten ibaret olmadığını belirtmektedir. Elçiler görünen resmi görevlerinin dışında bir çok gizli vazifeleri yerine getirmekle mükelleftirler. Onlar ülke için önemli olan stratejik ve askeri istihbarat yapmak zorundadırlar. Bunun için yolların, boğazların, suların, otlakların durumunun nasıl olduğunu tespit edeceklerdir. Yani ordunun herhangi bir sefer esnasında yollar ve boğazlardan kolaylıkla geçip, geçemeceği; o günün şartlarında ordu için stratejik bir madde olan otun nerelerde bulunup, bulunmadığı gibi hususlarda istihbarat yapacaklardır. Yine asker sayısının tespit, alet ve teçhizatın miktar ve mükemmelliğini de istihbar edeceklerdir. Hedef ülkenin yönetimi ve yöneticileri ile memurları hakkında bilgi toplayacaklardır. Günümüzde de istihbaratçıların çok önem verdikleri biyografik istihbarat yapılarak, kim oldukları, karakterleri, şahsiyetleri hakkında sağlam bilgiler elde edeceklerdir. Ortaçağda ülke yönetiminde ve komşular arası ilişkilerde hemen, hemen tek ve mutlak belirleyici olan hükümdarın her bakımdan tahlili yapılacaktır. Hükümdarın meclisinin, sofrasının, sarayının, oturuş ve kalkışının nasıl olduğu dikkatle gözlenecektir. Huy ve tabiatı, bahşış veriş, çalışması, çehresi ve işi hakkında bilgi toplanacaktır. Halkı ve ülkesi ile ilişkileri incelenecektir. Bu meyanda, zalim mi, âdil mi; ülkesi mamur mu; harap mı; ordusu kendisinden hoşnut mu, değil mi, halk zengin mi, fakir mi araştırılacaktır. Yine hasis mi, cömert mi, devlet işlerinde uyanık mı, gafil mi, dindar mı, doğru (dürüst) mu, yoksa aksi mi, sevdiği sevmediği şeyler nelerdir öğrenilecektir. Hükümdarın ve yanındaki devlet adamlarının tahlili de önem arz etmektedir. Bu bakımdan elçiler, hükümdarın kabiliyetli bir veziri, iş bilir, tecrübeli komutanları; zarif ve liyakatlı nedimleri var mı, yok mu tetkik edeceklerdir. Hükümdarın kişiliğinin önemli bir göstergesi sayılan himmet ve şefkati, ciddiyeti açık, saçık, boş sözlere, gulamlara veya kadınlara rağbet edip, etmediği de elçilerin öğrenmeye çalıştıkları hususlardır. Nizamü'l-Mülk elçilerin tespit ettiği bu bilgilerin ne maksatla kullanılacağını da açıklamaktadır. Hedef ülke ve hükümdarı hakkında elde edilen bu bilgiler, o hükümdarın ele geçirilmesi veya ona karşı alınacak tavırlarda belirleyici rol oynayacaktır. Yani şahsiyeti, açık ve noksan tarafları, ülkesinin ve yöneticilerinin durumu bilindiği için ona karşı gerekli tedbirleri almakta güçlük çekilmeyecektir. Bu yüzden Selçuklu döneminde elçilere karşı çok dikkatli davranılmakta ve açık verilmemeye azami gayret gösterilmektedir.²⁴

Semer kand hükümdarı elçisi, satranç oynadıktan sonra kazandığı bir yüzüğü sağ elinin parmaklarına

taktığı için Nizamü'l-Mülk'ün rafizi olduğu kanaatine varmıştır. Bu kanaati Şemsu'l Mülk'e Selçukluların bir zafiyeti olarak anlatmıştır. Nizamü'l-Mülk hem Semerkandlıların Selçuklular hakkındaki düşüncelerini öğrenmek; hem de Sultan Alp Arslan'ın karşı tarafa gönderdiği elçisini takip etmek için özel olarak gönderdiği elçisi (ajanı) Danişmend Eşter'den bu bilgileri alınca çok korkmuştur. Zira elçinin anlattıklarını Sultan Alp Arslan duyarsa kendisini öldürteceğinden endişe etmiştir. Bu haberin sultan tarafından duyulmaması için çok paralar harcamıştır. Bu amaçla 30.000 dinar kadar bir parayı ihsan olarak, hilat ve hatta maaş olarak karşı tarafa vermiştir. Bu olayda dikkati çeken bir başka husus vezirin, sultanın elçisini dolayısıyla sultanı kontrol altında tutmak istemesidir. Vezirin sultana getirilecek bilgilerin tamamından haberdar olmak ve sultan karşısında karşı taraf hakkında eksik bilgi sahibi olarak zor duruma düşmemek istediği açıktır.²⁵

Sonuç :

İnsanlığın varlığından beri istihbarat ve istihbarat teşkilatı vardır. Eski çağlarda basit bir şekilde de olsa başlayan istihbarat kurumu gelişerek devam etmiştir. Selçuklularda bu tarihi zaruretten elbette kendini kurtaramayacaklardır. Selçuklular hemen, hemen bütün müesseselerinde olduğu gibi istihbarat teşkilatında da kendilerinden önceki Türk-İslam devletlerini örnek almışlardır. Ancak istihbarat kurumu bazı hükümdarlar zamanında diğer devlet kurumlarının aksine görmesi gereken itibarı önceki devletlerdekine göre daha az görmüştür. Burada dikkat çeken bir husus ta şudur. Vezir Nizamü'l-Mülk ve diğer devlet adamlarının bu kuruma önem vermelerine karşılık, özellikle Sultan Alp Arslan bütün ikaz ve isteklere rağmen istihbarat teşkilatı ve elemanlarına pek, hatta hiç sıcak bakmamıştır. Posta ve istihbarat görevi yapan "Berid" teşkilatının istihbarat kısmını ihmal etmiştir. Ahlaki ve hukuki gerekçelerle bu teşkilata karşı çıkan Sultanında endişelerinde haklı olduğu gerçektir. Zaten günümüzde de istihbaratın sınırı-özellikle iç istihbaratta-meselesi istihbarat hukuku kavramını doğurmuştur. Uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Özellikle iç istihbarat konusu açık ve toplumsal sonuçları bakımından da önemlidir. Sınırlarının iyi tespit edilmesi ve çok iyi araştırmalardan sonra karar verilmesi gereken bir konudur. Zaten sultan da bilhassa bu husus üzerinde durmakta ve istihbaratçıların verecekleri bilgilerin ".dostu düşman, düşmanı dost suretinde gösterilebileceği"ni vurgulamaktadır. İnsan hakları ve istihbarat hukuku bakımından çok önemli, isabetli ve günümüze ışık tutacak nitelikte

bir düşüncedir. Ancak bu sakıncaları kaldıracak uygulama, teşkilatı ihmal etmek veya ortadan kaldırmak olmamalıydı. Daha önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi teşkilat içi kontrol mekanizmalarını kuvvetlendirecek tedbirler alınmalıydı. Bu dönem istihbarat teşkilatı ile alakalı fazla ve net bilgiler yoktu. Ancak istihbaratsız devlet olamayacağını gösteren bir çok olay ve uygulama da söz konusudur. Zaten Sultan Alp Arslan'ın bu tavrının bir devlet politikası haline gelmediğini de görüyoruz. Melikşah ve sonraki hükümdarlar zamanında "Berid" teşkilatının istihbarat kısmının yeniden faaliyete geçirildiği yukarıda da yazıldığı gibi çok açıktır. Zira bir çok yıkıcı ve bölücü faaliyetin tehlike sınırına gelmeden önlediği dikkate alınırsa teşkilatın canlandırıldığı ve iyi bir şekilde çalıştığını söylememize imkan tanınmamaktadır.

NOTLAR

1. Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname* (Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen), Ankara 1982, s80-81; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1984 (3.b), s.45; Abdulkadir Özcan, "Casus", *TDV. Aİ.*, c.7, İstanbul 1993, s.166.
2. M.Fuad Köprülü, "Berid", *İ.A.II.c.*, İstanbul 1970, s.546.
3. Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı", *İ. A.III. c.*, Ankara 1992 s.156.
4. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1984 (3.b), s.44-45; "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, 7.c, İstanbul 1988, s.198 ve 204.
5. Köymen, "Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı", *III. c.*, Ankara 1992, s.156; Köprülü, "Berid", *İ.A., I.c.*, s.546. (Berid, Barid kelimesinin Latince "posta hayvanı" manasına gelen "Veredus"tan geldiği tahmin edilmektedir. Bütün ortaçağ İslam devletlerinde "Posta Hayvanı, süvari postacı, devlet postası, posta menzili" ve nihayet "iki posta menzili arasındaki mesafe" manalarında da kullanılmıştır. Latin menşeli bu kelimeyi, ilk İslam fatihlerinin Suriye ve Mısır'da tesadüf ettikleri Bizans Posta Teşkilatı'ndan aldıkları açıktır. Ancak geniş coğrafi sahaları sahip eski şark imparatorluklarının merkezi bir idare kurabilmek için böyle bir posta ve istihbarat teşkilatına muhtaç oldukları düşünülürse, bunun köklerini Roma'dan daha evvelki devletlerde aramak daha doğru olur. Gerçekten Ahamanidler (Dara I zamanında) İmparatorluğu'nda muntazam bir devlet postası kurulduğunu görüyoruz. Herodot bile Serahs zamanında böyle bir teşkilatın mevcudiyetinden bahseder. Sasaniler devrindeki devlet posta ve istihbaratının da bundan farklı olmadığı düşünülebilir. M.Fuad Köprülü, "Berid", *İ.A.II.c.*, İstanbul 1970, s.541; ayrıca Berid Divanı için bkz. A.Mez, "Orta zaman Türk-İslam Dünyasında İdare Teşkilatı" (Almanca'dan Çev.Cemal Köprülü), *Ülkü Halk Evleri Dergisi-IX.C.*, sayı. 50 (Nisan 1937), s.123-124; Abdülkadir İnan, "Orta Asya'da Muğkale Harfîyatında Bulunan Vesikalar", *Belleten*, VII.c. (Temmuz 1943), sayı. 27, s.617.; Mehmet Zeki Pakalın, "Berid", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, I.c, İstanbul 1971 (2.b), s.207-208.
6. Köprülü, "Berid", *İ.A., II.c.*, s 544.
7. Nizamü'l-Mülk a.g.e., s.89 (Nizamü'l-Mülk eserinde bununla ilgili Ebu'l-Fazl Sigi zi ile Sultan Alp Arslan arasında geçen şu diyalogu

aktarmaktadır: "Ebu'l-Fazl Sigi zi şehid Sultan Alp Arslan'a "niçin sahib-i haberlerin yoktur?" dedi. Alp Arslan: "mülkümü havaya uçurmak mı taraftarlarımı benden ürkütme mi istiyorsun?" dedi Ebu'l-Fazl: "Niçin?" dedi. Alp Arslan: "Bir sahib-i haberi nasıl göreyim?; beni seven, dostluğuna yeganeliğine itimadım tam olan (kimse) sahib-i habere önem vermez ve ona rüşvet vermez. Muhalif ve düşman olan ise, onunla dostluk kurar ve ona para (mal) bahşeder. Böyle olunca sahib-i haber mecburen bizim dostlarımız hakkında kulağına daima kötü (sözler); düşmanlar hakkında da iyi sözler ulaştırır. İyi ve kötü söz ok gibidir; biri hedefini bulur. Bu sebepten, her gün gönlümüz dostlara (karşı) daha fazla kırılır, onları (nezdimizden) daha fazla uzaklaştırırız ve düşmanları ise kendimize daha yakınlaştırırız. Bakıtığın zaman az zamanda bütün dostlar düşman olurlar ve düşmanlar onların yerini alırlar. O zaman padişahlıkta hiç telafi edilmeyecek bozukluklar doğar" dedi. Eğer bu böyle ise de sahib-i haberin olması daha tercihe şayandır. Yalnız (o) itimada değer ve dindar olmalıdır. Padişahın bütün fenalık isteyenlerden gam çekmeyecek ve endişe duymayacak kadar, akıllı ve dirayetli olması lazımdır. İnşallahu Taala", Nizamü'l-Mülk, a.g.e., s. 89); İmad al-Din al-İsfahani, *Zuddat al-nusra*, (Türkçe tercümesi: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, Çeviren: Kıvameddin Burslan), İstanbul 1943, s.67.

8. İmad al-Din al-İsfahani, *Zuddat al-nusra*, (Türkçe tercümesi: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, Çeviren: Kıvameddin Burslan), İstanbul 1943, s 67-68; Köprülü, "Berid", s.545; Uzunçarşılı, a.g.e., s.45; İbrahim Harekat, "Berid", *T.D.V.İ.A.*, s.499-500.
9. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s.154-155.
10. Köprülü, "Berid", *İ.A.II.*, s.546.
11. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, III.c, Ankara 1992, s.156.
12. Uzunçarşılı, a.g.e., s.45.
13. Köprülü, "Berid", *İ.A.*, s.545.
14. "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, 7.c., s.204.
15. İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular" *İ.A.*, 10.c., s.400; "Türkler", *İ.A.*, 12/2.c, s. 270.
16. Fuat Köprülü, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, II.c., Ankara 1974 (2.b.), s.269-274; Georges Marçais, "Ribat", *İ.A.*, IX.c., İstanbul 1971, s.734; Oktay Aslanapa, "Ribat", *İ.A.*, IX.C., s.737.
17. Köprülü, "Berid", *İ.A.*, s. 544-545.
18. Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname* (Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen), Ankara 1982, s.80-81.
19. Köprülü, "Berid", *İ.A.*, s.543-546.
20. Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname* (Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen), Ankara 1982, s.94; Abdülkadir Özcan, "Casus", *TDV. İ.A.*, s.166.
21. Nizamü'l-Mülk, a.g.e., s.94; Köprülü, "Berid", s.546; ayrıca bkz. M.Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, III.c, s.156 da dipnotla, Ankara 1992.
22. Aydın Taneri, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezirlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi (D.T.C. F.Yay.)*, V.C., Ankara 1967, sayı: 8-9, s.129.
23. Köprülü, "Berid", s.543-544.
24. Nizamü'l-Mülk, a.g.e., s.120-122; Köymen, a.g.e., s.133-134.
25. Nizamü'l-Mülk, a.g.e., s.122-125; Köymen, a.g.e., s.134-136.

Tarih ve Medeniyet

Anahtar Kelimeler: Tarih, Türk tarihi ve medeniyeti, medeniyetlerin karşılaştırılması.

Süleyman Kazmaz

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Bir canlı niteliğiyle yer yüzüne gelen insan, akıl yeteneği ve bilgi gücüyle öteki canlılardan farklı bir özellik taşır; akıl Tanrı vergisidir; bilgiyi insan sonradan kendisi edinir. Canlıların farklı bir yönleri daha vardır; onlar davranışlarını, sınır ve ölçü tanımaksızın, içgüdüleriyle gerçekleştirirler. Fakat insan öyle değildir, yaşantısını, sınır ve ölçüye dayandırdığı içgüdüleriyle birlikte akıl ve bilgi üzerine kurar. Bundan ötürü insanın varlığı değişik şekilde kendini gösterir ki o da eser olarak tanımlanır.

Canlılar dünyaya gelirler, yaşarlar, hiçbir iz bırakmadan geçer giderler. Fakat insan, tabiatın verdiği vücut dışında birçok varlıklar meydana getirir, onları hayatı boyunca kullanır, ömrünü tamamlayınca da arda kalanlara eser bırakır.

Konuyu bir başka yönden ele alalım.

Canlılar hayatlarını, bir süre kendilerini dünyaya getirenlerle birlikte sürdürür, ardından tek başlarına yaşarlar. Oysaki insan yalnız yaşayamaz, daima soydaşlarına ihtiyaç duyar; sadece beden varlığıyla yaşantısını gerçekleştiremez; gücü buna yetmez. Eksiklerini toplum hayatı, aklını ve bilgisini kullanarak meydana getirdiği, eser adını verdiğimiz alet ve vasıtalarla tamamlar. Bu olay bizi medeniyete götürür.

İnsan dünyaya ayak bastığı zaman kendini, varlığından gelen ihtiyaçlarla birlikte bir mücadele ortamı içinde ve düşman güçler arasında bulur. Önce vücudu beslenmek ihtiyacını duyar. Ardından sıcak, soğuk, yağmur, kar fırtına gibi tabiat olayları karşısında giyinmek ve barınmak meselesiyle karşılaşır. Mücadele bununla bitmez; soydaşlarının ve öteki canlıların saldırılarını göğüslemesi gerekir. Böylece ortaya çıkan beslenme, giyinme, barınma ve savunma ihtiyaçlarını yerine getirmek için alet ve vasıta gerekir. Medeniyete giden yol böyle başlar.

İnsanın bedeninden başka düşünce, duygu, heyecan ve hayalden oluşan iç dünyası vardır. Bu dünyadan kaynaklanan ihtiyaçlar da fikir ve sanat eserleriyle karşılanır. Bundan başka bir arada yaşamayı sağlayacak, toplum ve insan ilişkilerini düzenleyecek kurallara ihtiyaç vardır. Şu halde medeniyet, kişinin sadece beden gücüyle ve tek başına gideremediği ihtiyaçları yerine getirmek için aklını ve bilgisini kullanarak tabiat kaynaklarını şekillendirmek suretiyle meydana getirdiği manevî eserlerden oluşur. Böylece insan, yarattığı medeniyet sayesinde yeni ufuklara ve yeni dünyalara doğru yol alır. Görülüyor ki medeniyeti doğuran etken ihtiyaçtır; ihtiyaçları karşılayan vasıta maddî ve manevî eserlerdir; bu eserlerin ortaya konulmasını sağlayan yetenek, akıl, güç bilgi, kaynak da tabiattır. Medeniyet dediğimiz büyük olay bu temeller üzerinde yükselir.

Medeniyetlerin doğuşları kadar yayılışları da özellik taşıyan bir konudur. Medeniyeti oluşturan eserler yaratıldıkları bölgede, yaratıldıkları toplumda kalmazlar, başka yörelere, başka toplumlara da aktarılırlar. Bu da medeniyetlerin yayılması şeklinde nitelenebilir.

Medeniyetlerin doğuşları ve yayılışları değişik şekillerde gerçekleşir. Bazı toplumlar medeniyetlerini, başka milletlerden aldıkları bilgiler üzerine kurarlar. Bu tür hareketler milletlerin sadece kendi ülkeleri için medeniyet kurmak ihtiyacından kaynaklanır. Başka bir deyimle bazı toplumlar başka milletlerden aldıkları bilgi üzerine medeniyet kurmak suretiyle ihtiyaçlarını giderirler. Bu tür medeniyetlerde bir de kaynak konusu vardır.

Kaynak açısından yeterli imkânlarla sahip olmayan ülkeler, ihtiyaç duydukları medeniyetleri kurmak ve geliştirmek için başka ülkelere el atarlar, o ülkelerin kaynaklarını kendi memleketlerine aktarırlar. Bu tür medeniyetlere dış kaynaklı medeniyetler diyebiliriz. Bu sebeple medeniyetlerin yayılma konusunu geniş bir açıdan incelemek gerekir.

Medeniyetler, insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yöneliktir. Onun için, yukarıda da değindiğimiz gibi, hiçbir medeniyet eseri, yaratıldıkları ülkenin sınırları içinde kalmaz, başka ülkelere de yayılır. Ancak kaynak ve güç bakımından yeterli olmayan ülkelerde ortaya konan medeniyet yayılma açısından bütünüyle bencil bir nitelik taşır. Başka bir deyimle bu ülkeler dış kaynaklı medeniyetleri sayesinde oluşturdukları gücü sadece kendi menfaatleri için kullanarak yayıldıkları ülkelerin kaynaklarını, servetlerini kendi memleketlerine taşırlar, kaynak ülkelerin insanlarını kendileri için çalıştırırlar. Bunlar yayılmacı, Yeni Çağ deyimleriyle, sömürgeci olarak adlandırılırlar.

Başka bir medeniyet türü daha vardır. Yeteri kadar bilgi ve kaynağa sahip olan ülkeler kurdukları medeniyeti yalnız kendileri için değil başka toplumlar içinde yararlı duruma getirirler bu tür medeniyetlerde yayılma menfaat sağlama amacına değil, başka milletlere hizmet sunma düşüncesine dayanır. Türk medeniyetiyle Avrupa medeniyeti bu açıdan incelendiği zaman dikkate değer sonuçlara varılır.

Yeni Çağ'da Avrupa'da yeni bir medeniyet kurulmuştur. Müsbet ilim ve sanayiye dayanan bu medeniyet, eriştiği güç sayesinde siyasi ve iktisadî bakımdan dünya hakimiyetini ele geçirmiştir. Bu düzeye yükselen Batı medeniyetinin özelliği doğuş ve kaynak bakımından başka ülkelere dayanmasıdır.

Avrupa medeniyeti, bölgede yaşayan toplumların ihtiyacından doğmuştur. Orta Çağ Avrupası, kilisenin, derebeylerinin baskısından başka, yaşama vasıtaları açısından tam bir perişanlık içindeydi. Buna karşılık komşu kıtada, Asya'da, üstün bir refah vardı. Böylesine derin bir farklılık Avrupa'yı yeni arayışlara sürüklemişti. Amaç, yoksulluktan kurtulmak, refaha, güzel bir yaşantıya ulaşmaktı. Ne varki bu özlemin gerçekleştirilmesini sağlayacak bilgi ve kaynak Avrupa'da yoktu; her ikisi de Asya'daydı. Onun için Avrupa'dan Asya'ya, Doğu'ya doğru yüz yıllar boyu süren hareketler başladı. Haçlı Seferleri, Marko Polo'nun seyahatleri, Fârâbî'nin, İbni Sînâ'nın kitaplarının Lâtince'ye çevrilerek okullarda okutulması bu girişimlerin sonucudur.

Orta Asya Türk medeniyeti zaman içinde büyük gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda yetişen Fârâbî, İbni Sînâ ve Yusuf Has Hacib'in başlattıkları bilgi edinme yöntemini kapsayan müsbet ilim akımı 17. yüzyılda Kâtip Çelebi'nin eserleriyle gelişmiştir. Avrupalılar Türk Dünyasından edindikleri bu bilgiler vasıtasıyla özlenen refahı tabiatın sağlamak imkanlarını elde etmişlerdir. Ancak gerekli kaynaklara sahip değillerdi. Marko Polo'nun yine Türk diyarından getirdiği Coğrafi bilgilerden yararlanmak suretiyle okyanuslara açılan Batı denizciler Hindistan'a, Asya'ya, daha doğrusu kaynaklara ulaştılar. Türk medeniyetinden gelen müsbet bilgi akımını geliştirmek ve hayata aktarmak suretiyle büyük sanayi inkılâbını gerçekleştiren Avrupa kaynak ve pazar, gerçek deyimiyile sömürge düzenini kurdu, Asya'nın, Afrika'nın servetini ülkesine taşıdı, üstün imar ve rafaha kavuştu, iktisadî ve siyasi bakımdan dünyaya hakim duruma geldi.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Avrupa medeniyeti denilen olay kıtanın, refah ihtiyacından doğmuştur. Türk medeniyetinden alınan bilgi üzerine kurulmuştur, dünyaya yayılması da kendi men-

faatleri içindir. Ayrıca, hareket noktasının yaşama amacı olmasından ötürü madde dünyasının sınırlarını aşamamış, Doğu medeniyetinin manevî değerlerini alamamıştır. Ancak yüzyıllar sonra manevî unsurlara bürünmek istemiş, fakat başarıya ulaşamamış, maddîlikten kurtulamamıştır. Bencil niteliği de kıta menfaati için yayılma tutkusundan kaynaklanmıştır. Avrupa bununla da kalmamış, yayıldığı, gerçek deyimiyile, sömürge haline getirdiği toprakların insanlarını yalnız kendisi için çalıştırmıştır. Ne varki bu suretle kurulan sömürge imparatorlukları uzun ömürlü olmamış, Birinci Dünya, özellikle Çanakkale Savaşı'ndan sonra Asya ve Afrika topluluklarının bağımsızlıklarını kazanmaları dolayısıyla gerileme sürecine girmiştir. Bundan başka Avrupa medeniyetinde insan ve toplum ilişkilerinin maddî unsura dayanması, bencilliğe yönelik bir hürriyet anlayışının hakim duruma gelmesi yüzünden aileler dağılmış, insanlar yalnızlığa sürüklenmiş, böylece süratli bir yıkılış dönemine girilmiştir.

Şimdi Türk medeniyetini inceleyelim.

Türk Medeniyeti Orta Asya'da doğmuştur, tarihin en eski medeniyetidir, hayvanların evcilleştirilmesi, madencilik ve tarım alanındaki buluşlar, hizmet esasına dayanan devlet anlayışı, insanın temel değer sayılması, bu medeniyetin maddî ve manevî eserlerini oluşturur.

Türk medeniyeti akınlarla yer yüzüne yayılmıştır. Bering, boğazından Amerika kıtasına, Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'dan geniş bir alanı kaplayan Türk medeniyeti günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kızılderililerin dillerindeki Türkçe kelimeler bu yargının delillerinden biridir. Mısır medeniyetinde geniş yer tutan mumya ve ehyatlar Orta Asya'dan kaynaklanmıştır. Kuzey Afrika'da yaşayan Berberilerde görülen el değirmeni, yayık, yer ocağı gibi maddî eserler, Eti tanrıçasının uzantısı olan Malta Venüsü bu yayılmanın sadece birkaç örneğidir.

Geniş alanları kaplayan Türk medeniyetinin başlıca özelliği yalnız kendi toplumuna değil, başka toplumlara da yarar sağlama amacını taşımasıdır. Öteki nitelik de toplumların kaynaklarını, servetini kendi ülkesine aktarmadan uzak kalmasıdır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde açık bir şekilde görülmektedir. On milyon kilometre karelik bir alana yayılan Osmanlı Devleti'nin, tarihin en uzunlu ömürlü bir imparatorluğu olmasını sağlayan güç, yönetimi altındaki ülkelere hizmet götürmesi, aldığından fazlasını vermesinden doğmuştur. Rumeli'nin, Suriye, Arabistan, kısaca Yakın Doğu ülkelerinin imarı bu durumun en canlı göstergesidir.

Her iki medeniyetin niteliklerini genel çizgileriyle gözden geçirdikten sonra Türk medeniyetinin Atatürk'le ulaştığı yeni dönem üzerinde durmak istiyoruz.

Atatürk'ün mücadele hayatı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'yla yüzyıllar boyu yaptığı savaşlar yüzünden yıkılışa doğru sürüklendiği döneme rastlar.

Osmanlı İmparatorluğu'yla Avrupa arasındaki savaş, aslında iki medeniyetin mücadelesiydi. Avrupa'nın madd'i perişanlıktan kurtulmak için Asya kaynaklarına doğru giriştiği yayılma hareketinde karşılaştığı en büyük engel Osmanlı Devleti'ydi. Bu sebeple bir yandan Batı'ya doğru gitmek ya da Afrika'nın güneyinden dolaşarak amaca ulaşmak girişimlerini sürdürürken öte yandan da Osmanlı Devleti'yle savaşmaktan geri kalmadı. Sonunda İmparatorluk tarihe mal oldu.

Osmanlı Devleti'nin yenilmesi Avrupa'nın güçlülüğünden değil kendi kusurundan kaynaklanmıştı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Farabî, İbni Sina ve Yusuf Has Hacib'in başlattığı Kâtip Çelebi'nin geliştirdiği müsbet ilim akımını 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde iktidar da bulunan yöneticiler ve din adamları tarafından, yalnız dinî yorumlar ve saplantılar sebebiyle bir yara bırakmış, bu yüzden Yeni Çağ'ın temel gücü olan olan sanayii kuramamış, aynı akımı geliştirerek müsbet ilim ve sanayi dönemine ulaşan Avrupa karşısında yenilgiye uğraması kaçınılmaz olmuştur. Yine aynı hareket dolayısıyla Osmanlı Devleti geride harap bir Anadolu, maddî bakımdan tükenme noktasına varan bir millet bırakmıştı. Atatürk'ün mücadele hayatı bu şartlar içinde başlar.

İstiklâl Savaşı zaferle sonuçlandıktan ve yeni Türk Devleti kurulduktan sonra çözümlenmesi gereken mesele milletin güçlendirilmesi, Orta Asya'ya kadar uzanan, bitmeyen savaşların yarattığı mücadele ruhunun yenilenmesi ve Anadolu'nun imarıydı. Böylece askerî ve siyasî mücadeleden sonra eserin üçüncü aşamasını oluşturan yeni bir medeniyet kurma mücadelesi dönemi başlatıldı. Bu da iki kavrama dayanıyordu: Tarih ve medeniyet.

Tarih kavramı üzerinde dururken kaynaklara kadar inmek gerekiyordu. Osmanlı Devleti, Türk tarihinin başlangıcından itibaren Batı'ya doğru yayılan düşünce ve bilgi akımlarından uzaklaştığı için yıkılmıştı. O halde tarihi bütünüyle ele almak, İmparatorluğun yıkılışına yol açan gerileme havasını ortadan kaydırmak, mücadele ruhunu güçlendirmek gerekiyordu. Atatürk'ün getirdiği tarih görüşü bu noktada başlar.

Orta Asya Türk medeniyeti dünyanın en eski medeniyetiydi, akımlarla yer yüzüne yayılmıştı; Ana-

dolu ikinci vatan edinilmişti. Anadolu'nun ilk sakinleri Etiler, Orta Asya'dan gelmişti; Anadolu' en az M.Ö. 4000 yıldan beri Türk yurdudur. Atatürk'ün, ana hatlarıyla belirtmeğe çalıştığımız tarih görüşü yanında yer alan ikinci kavram medeniyet konusuydu. Harap Anadolu'yu imar etmek, milleti refaha kavuşturmak yeni bir medeniyet kurma hareketinin başlatılmasına bağlıydı. İş bununla da bitmiyordu; millî kültürü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak şarttı. Milletler arası rekabet ve mücadele alanında Türk Milleti'nin haklı olduğu yeri alması, başarı sağlaması buna bağlıydı. Ancak dikkat edilecek bir nokta vardı. Atatürk Batı medeniyetini amaç ya da örnek olarak göstermemişti. Kuşkusuz bencil ve maddeci bir medeniyetin düzeyine ulaşmak sözkonusu edilemezdi; onu aşmak gerekiyordu. İki dünya arasındaki yüz yılları kaplayan mücadele bunu gerektiriyordu. Mesele bununla da bitmiyordu.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Batı Medeniyeti yalnız Avrupalı içindi, kaynak ve pazar düzeninden kurtulamayan bir sanayi medeniyeti niteliğindediydi. Bu sebeple insanlığa umulanı getirmediğinden başka kapsadığı sakinler yüzünden iniş dönemine girmişti. Bu sebeple dünyanın yeni bir medeniyete ihtiyacı vardı. Atatürk'ün getirdiği medeniyet anlayışının temel ilkesi budur. Yer yüzünü bir kıtaya mahkûm eden, sadece kendi toplumuna hizmet veren bir medeniyet yerine bütün insanlığın yararlanacağı bir medeniyet. Atatürk bu görüşünü güneş kavramıyla ifade etmişti. Yusuf Has Hacib'in deyişiyle güneş, sıcaklığını aydınlığını bütün halka eriştirir. Medeniyet böyle olmalı, bütün insanlara yarar sağlamalı. Bunu da ilk medeniyeti yaratan Türk Milleti yapacaktır. Atatürk'ün **10. Yıl Nutku**'nde geçen, "*Türk Milleti atının yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır*", ibaresini bu şekilde anlamak ve yorumlamak gerekir. Bu amaca nasıl ulaşılacaktır?

Atatürk 1924 yılında "*hayatta en hakikî mürşit ilimdir, fendir*", demişti. **10. Yıl Nutku**'nda bu düşüncüyü pekiştirmişti: Türk Milleti yeniden müsbet ilim çağına girmiş, 10 ve 11. yüz yıllarda başlayan müsbet ilim akımı hayata geçirilmişti. Bu bakımdan Atatürk dönemi Türk medeniyetine dönüş çağıdır.

Şimdi yukarıdaki açıklamaların ışığı altında **Türk Tarihi 1** adlı kitapta konuyla ilgili olarak yer alan bazı düşünceler üzerinde durmak istiyoruz.

İlkin Türklerin Anadolu'ya gelişine ilişkin olan şu cümleyi ele alalım. "*Türklerin Türkiye'ye gelmesi nisbeten yeni bir olaydır. Aşağı yukarı 1000 yıllık bir geçmiş var.*" Oysaki Anadolu'nun ilk sakinleri Etiler'dir; Etiler Orta Asya'dan gelen Türklerdir ve M.Ö. 4000 yılında Anadolu medeniyetini kurmuşlardır. Yu-

karıda da belirttiğimiz gibi Atatürk'ün tarih görüşü bu esasa dayanmaktadır.

Atatürk daha okul sıralarındayken tarihle meşgul olmaya başlamıştır. Atatürk'ün Türk tarihi üzerindeki çalışmaları mücadele hayatının en yoğun olduğu zamanlarda bile devam etmiştir. Bu konuda Fuat Köprülü'ye yazdığı mektubu okuyalım.

Yıl 1339(1923) Fuat Köprülü **Türkiye Tarihi** adlı kitabını yayımlamış, Ruşen Eşref Ünaydın'ın teşvik ve tavsiyesi üzerine Atatürk'e takdim etmişti. Buna karşılık Atatürk, Fuat Köprülü'ye şu mektubu yazmıştı: *"Türkiye Tarihi'nizin, gönderilen birinci kitabını büyük zevk ve istifade ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir. Bunu vücudu getirmek için sarfettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim. İhtisasınızı tecelli edecek eserleri millete, Cumhuriyete ifa olunabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde bulunacaktır.*

İlim feyzine teşne olanlarla beraber müteakip kitaplarınızın intişarına intizar ederim efendim."

Türkiye Reiscumhuru

G.M.Kemal

Tarih, 6 Kanunuevvel 1339.

Bu mektubun ardından Atatürk, **Türkiye Tarihi**'nin sonraki ciltlerinin basılması için gerekli maddî yardımda bulunulması hususunda Millî Eğitim Bakanlığı'na emir vermiş, Bakanlık da durumu Fuat Köprülü'ye bildirmiştir.

Atatürk'ün tarih görüşünün köklü sebepleri vardı. Namık Kemal, *"Cihangirane bir devlet yarattık bir aşiretten"*, demişti. Bu mısra isabetsiz bir şekilde yorumlanmıştı. Şiire verilen anlama göre Türk tarihi Osmanlı tarihinden ibaretti, Osmanlı Devleti de bir aşiretten doğmuştu. Osman Bey Kayı kabilesinin reisiydi, ama devleti kuran Türk Milleti'ydi. Bu tarihi olayı, Türk devletinin bir aşiretten doğduğu şekline dönüştürülmesi yanlıştı. Medeniyetler yaratmış, birçok devletler kurmuş bir milletin tarihi böyle bir görüşe dayandırılmazdı. Bunu düzeltmek gerekliydi.

İkinci sebep dış kaynaklıydı ve Türk Milleti'nin küçümsenmesi şeklinde anlatılıyordu. Bu yanlış görüşde düzeltilmeliydi.

Üçüncü bir sebep daha vardı. Gerileme döneminin kalıntısı olan kötümserliği ve güvensizliği ortadan kaldırmak, zengin tarihten güç alarak parlak geleceğe doğru yol alma inancını kazandırmak.

Atatürk, yukarıda özetlediğimiz tarih görüşünün gerekçesini şöyle açıklıyordu: *"Türkler bir aşiret olarak*

Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lâzımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır." Bu düşünceden hareket eden Atatürk'ün emriyle Türk tarihini başlangıcından günümüze kadar araştırmak için Türk Tarih Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruldu, Anadolu'da kazılar yapıldı. Varılan sonuçlar, ortaya çıkan gerçekler, Atatürk'ün getirdiği tarih görüşünü pekiştirdi.

Atatürk Türk Milleti'nin engin tarihini, zengin medeniyetini ortaya koymak için ömrünün sonuna kadar çalıştı, büyük eserini en ileri düzeye ulaştırdı. hasta yatağında Atatürk şöyle demişti: *"Tarih tezi olgunlaştı. Onun üzerinde yürümek, durmadan çalışmak lâzımdır. Bazı imansızlar olabilir. Bunlar yol kesenlere benzer. Aldırmayınız."*

Son günlerinde bile Türk tarihiyle meşgul olan Atatürk, millete engin bir tarih sevgisi kazandırdı. Bu sevgi aynı zamanda güç kaynağı oldu. Cumhuriyet dönemin eserleri, parlak bir gelecek inancı bu güçten kaynaklandı.

Söz konusu ettiğimiz kitapta Atatürk düşüncesiyle bağdaşmayan bazı ifadeler bulunduğuna değinmek isteriz. Kitabın 47. sayfasında yer alan şu cümleleri okuyalım: *"Atatürk bugün heykelleri, büstleri dikilmeye başlanan ve resmî doktrinle kültürel-siyasal dayanaklar olarak benimsenen Osmanlı Sultanları için çok ağır konuşur. Onlardan mecnunlar, müsrifler sefihler, gasipler, serseriler diye söz eder. Onlar zulüm ve istibdat asırları boyunca milletin saltanatını gaspetmişlerdir. Osmanlı sarayı ve etrafı bir baştan memleketi soyarlar, diğer yandan milletten aldıkları askerle Viyana'yı, Mısır'ı, İran'ı zaptetmek için fetihlere kalkarlardı. Oysa milletin o fetihlerde hiçbir millî amacı, vicdanî arzusu ve menfaati yoktu. Fetihler zararlı maceralardı ve milletimiz de böyle fetihlerin arkasından serserilik etmişti."*

İlkin şu hususu belirtelim. Atatürk'ün ne konuşma ve ne de yazı uslubu yukarıdaki metinde geçen kelimeleri kullanmaya elverişli değildi; O'nun hiçbir konuşmasında ve yazısında bu tür kelimeler yer almamıştır. Düşünce itibarıyla de Atatürk'ün Türk tarihine olan sevgisi, aslında birer Türk devleti başkanı olan sultanların bu şekilde nitelenmesine imkân vermez. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 17. yüzyıldan itibaren yanlış tutumları yüzünden imparatorluğun yıkılmasına sebebiyet verenler olmuştur. Sonuncu sultan da bir İngiliz gemisine binerek vatanını terketmiştir. Atatürk'ün onları eleştirmesi tabiidir. Tarihte yeni bir devir açan Fatih, ordusunun başından ayrılmayarak imparatorluğu muhteşem bir düzeye yükselten Kanunî başta olmak üzere

bütün Osmanlı sultanlarını kitapta yazıldığı şekilde nitelenmesi, Atatürk'ün düşünce düzeniyle bağdaştırılamaz.

Yazıda fetihler hakkında kullanılan kelimelerin de yerinde olduğu söylenemez. Türk medeniyetinin taşıdığı özellik bakımından incelendiği zaman fetihlerin hiç de yazıda nitelendiği şekilde olmadığı görülecektir. Yayılma, Türk medeniyetinin başlangıcından beri taşıdığı bir özelliktir. Fakat bu yayılma başka toplumları kendisi için çalıştırma amacına değil, insanlığa hizmet amacına yöneliktir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki fetihler bu nitelikte bir yayılma hareketidir.

Gerçek şudur ki Osmanlı dönemi fetihleri gidilen yerlerin servetini memlekete taşımak için değil, yönetilen topluluklara hizmet için yapılmıştır. Birçok fetihlerin yerli halkın isteğine dayanması bunun açık bir göstergesidir. Birkaç örnek verelim. Mora, Attika ve Kıbrıs adaları yerli halkın isteği üzerine fethedilmiştir. Kıbrıs'ta Venedik sarayındaki Venedik bayrağını indirerek Türk bayrağını Çeken bir Rumdur. Tunus ve Libya, halkın isteği üzerine Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Birçokları Osmanlıları kurtarıcı olarak karşılamıştır. Maddî medeniyet eserleri bakımından da durum budur. Rume-li'ni, Suriye'yi, Arabistan'ı imar eden Osmanlılardır. İsrail'de, Arabistan'da kullanılan demiryolları Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısıdır. Akka'da Osmanlı döneminin eserleri hâlâ hizmet görmektedir. Mısır'daki su kanallarını Mehmet Ali Paşa açmıştır; Mısır'a pamuğu getiren de Mehmet Ali Paşadır.

Yukarıda sadece birkaçını açıkladığımız eserler de göstermektedirki fetihler zararlı hareketler değil. Osmanlılar kadar yerli halka da yarar sağlamak bakımından takdire değer nitelik taşımaktadır. Ayrıca tarih

boyunca Türk Milletinin insanlığa yaptığı hizmetlerin bir devamıdır. Bir devletin kendi toplumuna olduğu kadar başka toplumlara da hizmet amacına yönelik hareketlerini zararlı maceralar olarak nitelemek mümkün değildir. Açıklamalarımızın özeti olarak belirtmek isteriz ki Türk Milleti zamanın akışı içinde insanlığa hizmet yolunda yer yüzüne yayılmış, yılmayan mücadele ruhuyla, engin insan sevgisine dayanan dünya görüşüyle ve eserleriyle varlığını daima duyurmuştur. Atatürk'ün getirdiği tarih ve medeniyet görüşü bu nitelikleri ortaya koymak suretiyle yeni bir dönemin simgesi olmuştur. Türk tarihi yabancı düşünce düzenleriyle değil Atatürk düşüncesiyle incelendiği ve yorumlandığı zaman varılacak sonuç budur.

KAYNAKÇA

- 1- Süleyman Kazmaz, *Kutadgu Bilik, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Ankara, 2000. sayfa: 202.*
- 2-T.T.T.C. *Tarih I İstanbul 1932, sayfa : 380.*
- 3- Maarif Vekâleti, *Türk Tarihinin Ana Hatları, Methal Kısmı, İstanbul, 1931, sayfa: 87.*
- 4-Süleyman Kazmaz, "Fas ve Berberiler", *Türk Kültürü Dergisi, Aralık 1999, sayı: 440.*
- 5- Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilik, Çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, sayfa 296.*
- 6- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1952, sayfa 296.*
- 7- *Türk Tarihi I, (Çok yazarlı) Osmanlı Devleti'ne Kadar Türkler, Baskı Milliyet Ofset, İstanbul, sayfa: 520.*
- 8- Şemsettin Günaltay, *Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1 Nisan 1939, Sayı: 10, sayfa: 274.*
- 9- Fuat Köprülü, *Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayını, sayı: 10, 1 Nisan 1939, s.278.*
- 10- Afet İnan, *Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayını, sayı: 10, 1 Nisan 1939, s.244.*

LÂTİFÎ TEZKİRETÜ'Ş ŞÛARÂ VE TABSİRATÜ'N-NUZAMÂ (İnceleme-Metin)

RIDVAN CANIM

Atatürk Kültür Merkezi Yayını
çıkıyor

Lev Nikolayeviç Gumilyov ve Sanatçı Ailesinin Stalin Dönemindeki Kaderi

Anahtar Kelimeler: Rusya, Stalin dönemi, şair Ahmatova, Lev Gumilyov.

“Ya uje gotov dlya smerti”
“Ben artık ölüme hazırım”
O. E. Mandelştam²

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ZAFER

G.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Rus Dili
ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Lev Nikolayeviç Gumilyov’un (1912-1992) gençliği ve orta yaş dönemi, Rusya’da pek çok insanın suçsuz yere ölümle cezalandırıldığı bir döneme rastlar. Lev Gumilyov’un talihsizliği, babasının ünlü Rus şairi Nikolay Stepanoviç Gumilyov (1886-1921), annesinin ise ünlü şair Anna Andreevna Ahmatova (1889-1966) olmasından da kaynaklanır. Bu nedenle Gumilyov on üç buçuk yıl ceza evlerinde, kamplarda kalır ve sürgüne gider. Buna rağmen kendisini bilime adanmış bir kişi olarak bir çok eser ortaya koyarak, Doğu bilimine ve Doğu tarihine büyük katkıları olmuştur.

Lev Gumilyov’un babası N. Gumilyov, Petersburg yakınlarındaki Tsarskoye Selo’da doğdu. Şairin çocukluğu, Rus şairlerin ve çarların yuvası, şiir sanatının merkezi olan Tsarskoye Selo’da geçer. Büyük Rus şairi A. S. Puşkin’in (1799-1837) de okuduğu liseden mezun olan N. Gumilyov, henüz on iki yaşındayken şiir yazmaya başlar. Ciddî bir şekilde şiir sanatının inceliklerini öğrenen genç şair ilk şiirini liseye başlamadan önce, 1902’de, ilk şiir kitabını da "**Fetihçilerin Yolu**" (**Put konvistadorov**) 1905’te yayımlar. 1907-1914 yılları arasında Paris ve Petersburg’ta filoloji eğitimi görür. Paris’te kaldığı sıralarda Fransız edebiyatı derslerine katılır ve önceden de ilgilendiği bu edebiyatı ayrıntılı bir biçimde öğrenir. 1908’de "**Romantik Çiçekler**" (**Romantiçeskiye tsveti**) adlı ikinci şiir kitabını yayımlayan N. Gumilyov, aynı sıralarda Afrika gezilerini yapar (1907,1908). 1908 yılının Kasım ayında

Tsarskoye Selo’ya döner ve Peterburg Üniversitesi’nin önce Hukuk, sonra da Tarih ve Filoloji Fakültesi’ne kayıt olur. Burada pek çok şiir yazar, aynı zamanda da dönemin ünlü şair ve yazarlarıyla tanışıp arkadaşlık kurar.

Sovyet yayınlarında uzun yıllar boyunca “utanç verici”³ olarak değerlendirilen 1917 İhtilâli öncesi, aslında coşkulu bir kültür patlamasının gerçekleştiği, bir çok şair ve yazarın en iyi eserlerini yarattığı bir dönemdir. Bu yıllarda genç şair N. Gumilyov’un yeteneği gelişip yüksek bir düzeye ulaşır. İhtilâlden sonra N. Gumilyov, XX. yüzyılın ilk yıllarını, Rus kültürünün gelişmesi açısından parlak bir dönem olduğunu iddia etmekten çekinmez. Böylesine uygun bir ortamda yetişen ve çalışkan şair, 1909 yılının son baharında tekrar Afrika gezisine çıkar. Şair 1910 yılının Ocak ayında döner ve Nisanda “İnci” (Jemçuga) adlı üçüncü şiir kitabını yayımlar. Bu kitap sayesinde adını duyurmayı başarır ve şiir sanatıyla ilgili V. Ya. Bryusov (1873-1924) ve V. İ. İvanov (1866-1949) gibi zamanın ünlü şairlerin görüşleri yayımlanır. 25 Nisan 1910 yılında N. Gumilyov, yeni şiir yazmaya başlayan ve sonra Ahmatova takma soyadını alan Anna Andreevna Gorenko ile evlenir. İki genç aynı yıl Paris’e gider, N. Gumilyov ise aynı yılın sonbaharında tekrar gittiği Afrika’dan 1911 yılının Mart ayı sonunda döner. N. Gumilyov bölgeden derlediği şarkıları, ev eşyalarını ve yerli ressamların yaptığı tabloları beraberinde getirir.

1911’de N. Gumilyov, akmeizmin (daha sonra sembolizme karşı çıkan bir şiir akımı) temelini oluşturacak “Şairlerin Üretim Yuvası” (Tseh poetov) adlı şiir grubunu kurar. Bu grupta eşi Anna Ahmatova ve yakın arkadaşı O. E. Mandelştam da yer alır. Bu grubun programı, aynı yılın Şubat ayında açıklanır. Bunun yanı sıra N. Gumilyov grubun sanatla ilgili anlayışını, 1912’de “**Yabancı Gökyüzü**” (**Çujoe nebo**) adlı altında yayımlanan ve İtalya’ya yaptığı yolculuktan esinlenerek yazdığı bir dizi şiirinin de yer aldığı kitapta anlatır. 1912’de N. Gumilyov ve Anna Ahmatova’nın Lev adını verdikleri oğulları dünyaya gelir. N. Gumilyov, 1913’te Rus Bilimler Akademisi Antropoloji ve Etnografya Müzesi tarafından bilimsel araştırma yapmak amacıyla Afrika’ya gönderilir. Şair, gezgin ve bilim adamı olan N. Gumilyov, belki de bilimsel amaçlarla bu toprakları dolaşan ilk Avrupalılar arasındadır. O topraklardan getirdiği eşya ve sanat eserleri, Etnografya Müzesi’nin Afrika Bölümünün temelini oluşturur.⁴ Şair, yalnızca Batı Avrupa ve Afrika’ya değil aynı zamanda Yakın Doğu’yu da gezer. Hayatı daha uzun sürseydi, gezmeyi ve araştırma yapmayı çok seven şair şüphesiz dünyanın başka bölgelerine de gidecekti.

1907'de N. Gumilyov, sağlık nedenlerinden dolayı askerlikten muaf edilir ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'te gösterilen iltimaslar sayesinde gönüllü olarak Rus Silahlı Kuvvetleri'ne katılır ve gösterdiği büyük cesareten dolayı madalya aldığı savaşta 1917'ye kadar savaşır. Sonra 1918'de Paris'teki Rus Kurmayı'nda görev aldığı sıralarda yaşadığı yasak aşktan sonra Rusya'ya dönen N. Gumilyov, bu aşkı duyan karısının isteği üzerine aynı yıl ondan ayrılır. 1918'de yazarın altıncı şiir kitabının "**Afrika Poemi**" (**Afrikanskaya poema**) ve de Çince'den yaptığı çeviri çalışmasını yayımlanır. N. Gumilyov, Ahmatova'nın daha sonra ifade ettiği gibi parasızlık nedeniyle bir çok devlet kuruluşunda edebiyatla ilgili konferanslar vermek zorunda kalır.

N. Gumilyov, Paris'ten Rusya'ya döndüğünde, ülkede Bolşevikler iktidardadır. Siyasetten uzak olan şair, eserlerinde yeni yönetim ve yapılan ihtilâl konusunda hiçbir görüş belirtmemiştir. Eskisi gibi yalnızca sanatla ilgilenmeye devam eden şair, hiçbir harekette bulunmamasına rağmen Bolşevikler tarafından bir düşman olarak değerlendirilir. Ahmatova, ölümünden sonra N. Gumilyov'un özgeçmişini yazmaya çalışan üniversite öğrencisi P. N. Luknitski'ye (1902-1973) şunları söyler: "*Son yıllarda o durumunun trajik olduğunun farkında değildi. Yaşamının son yıllarında ise ölüme mahkûm olduğunu hissetmiyordu. Şiirlerinde bu durum hiç belli olmuyor. Ona göre her şey normal gidiyordu...*"⁵

Şiirlerinde Ekim İhtilâli'yle ilgili görüşünü hiç işlemeyen N. Gumilyov, ayrıldıktan sonra da görüştüğü eski eşi Ahmatova'ya şu sözleri söylemiş olmalı ki, Ahmatova Luknitski'ye: "*İhtilâl, hatta onunla ilgili temiz fikirler bile ona çok yabancıydı*"⁶ der. Eski eşine ve en yakın çevresine görüşlerini açıklayan şairin peşinde, büyük ihtimalle casuslar vardı; hatta yakın arkadaş olarak bildiği kişiler söylediklerini polise bildirme görevi üstlenmişlerdi. Çünkü Ahmatova'ya göre, ünlü Rus şairi Sergey Yesenin (1895-1925) gibi N. Gumilyov da arkadaşları tarafından yok edilmiştir.⁷

Son yıllarda N. Gumilyov'un yanında olan yakın arkadaşı şair Mandelştam da Luknitski'ye şunları söyler: "*Ben onun sözlerini anımsarım: 'Beni hiçbir şey tehdit etmiyor. Herkese açık olarak monarşi yanlısı olduğumu anlatıyorum. Onlar için (yani Bolşevikler için) en önemli şey benim açık olmamdır. Onlar beni biliyor ve benimle uğraşmıyor'*"⁸ Rahat bir şekilde hareket eden N. Gumilyov olacaktan habersiz olduğu için hayatının son üç yılında (1918-1921) büyük bir özveriyle çalışmalarına devam eder. Şair "Vsemirnaya

literatura" yayınevinde çalışır, "Şairlerin Üretim Yuvası" grubunu yönetmeye devam eder, genç şairlerle görüşür, bir çevirmenler grubunun başına geçerek kendisi de bazı İtalyan, Fransız ve İspanyol şairlerin eserlerini çevirir. Aynı dönemde üniversitede ders vermek üzere davet edilir ve şiir sanatıyla ilgili notlar hazırlar. İdam edildiği 1921 yılının Ağustos ayında eleştirmenler tarafından en iyi çalışması olarak kabul edilen "**Ateşten Sütun**" (**Ognenniy stolp**) adlı son şiir kitabını hazırlar. Aynı yılın Ağustos ayında tutuklanır ve kurşuna dizilir. Sözde N. Gumilyov, Sovyet yönetimine karşı hazırlanan darbeye yer almıştır. Olayın aslı ancak idamdan uzun yıllar sonra ortaya çıkarılır. N. Gumilyov'un "suçu" şudur: Şaire subayların kurduğu ve darbe yapmaya hazırlanan gruba üye olması teklif edilir, N. Gumilyov reddeder ancak, arkadaşlarını ihbar etmez. 1987'de Sovyetler Birliği'nin eski başsavcı yardımcısı F. A. Torehov "**Noviy Mir**" dergisinin 12. sayısında bu konuda bir açıklama yaparak 61 kişiyi kapsayan idam kararının 24 Ağustos 1921 yılında imzalandığını ancak idamın ne zaman gerçekleştirildiğinin tam olarak bilinmediğini söyler.⁹

1938'den itibaren N. Gumilyov'un adının bir sanatçı olarak kullanılması yasaklanır. Bazı şiirleri ancak kırk sekiz yıl sonra 1986'da ilk defa yayımlanır, 1991'de ise hukukî açıdan suçsuz olduğu kabul edilir. N. Gumilyov, şiir ve çeviri dışında düz yazı ve tiyatro eserlerinin de yazardır. Aynı zamanda o akmeizm akımının teorisini geliştiren, edebiyat eleştirileri yazan bir sanatçıdır. Uzun yıllar okuyucudan saklanan bu edebi miras artık Rus okuyucusuna, çevirileriyle de dünya okuyucularına ağıttır.

Lev Gumilyov'un annesi Ahmatova, Odessa'nın yakınlarında dünyaya gelir. Gençlik yılları, lise öğrenimini de yaptığı Tsarskoye Selo'da geçer. 1907'de Kiev Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'nde okur, sonra da Peterburg'ta Filoloji Bölümünü tamamlar. İlk şiirlerini 11 yaşındayken yazmaya başlayan Ahmatova'nın ailesinin yaklaşımı ve seçtiği takma soyadı konusunda 21 Mart 1940'ta Lidiya Çukovskaya (1907) şunları yazmıştır: "*Ben soyadının kim tarafından verildiğini sordum. 'Tabii ki hiç kimse. O zaman kimse benimle ilgilenmiyordu. Ben, başı boş biriydim. Henüz 17 yaşında deli dolu bir kızken, bir Rus şairi için Tatar soyundan gelen bir soyadı bulabildim. Bu, Orta'da yaşayan son Tatar Prensinin soyadıdır'*"¹⁰ Ahmatova'nın annesi İna Erazmova Gorenko (1856-1930) ise Luknitski'ye büyük annesinin Ahmat Han'ın kızı olduğunu söyler.¹¹

1910'da N. Gumilyov ile evlenen Ahmatova'nın şiirleri, güzelliği ve bilgisi, aralarında O. E. Mandelştam,

A. A. Blok'un da (1880-1921) bulunduğu dönemin pek çok şair ve yazarının ona aşık olmasına neden olmuştur. Ahmatova, 1918'de N. Gumilyov'dan ayrılır ancak hayatının sonuna kadar ona olan saygısını kaybetmez ve sürekli olarak onun suçsuz olduğunu savunur.

Ahmatova'nın ilk şiir kitabı "Akşam" (Veçer) 1912'de yayımlanır ve büyük yankı uyandırır. Bir yıl sonra yayımladığı "Tespih" (Çyotki) aynı yıl içinde on bir baskı yapar. 1922'de "Anno Domini" adlı şiir kitabı yayımlandıktan sonra hakkında çıkan gizli ve özel bir parti direktifi sonucunda uzun yıllar boyunca hiçbir şiiri yayımlanmaz. Bu süre içinde şair Puşkin'in (1799-1837) eserleri üzerinde çok değerli çalışmalar yapar. 1940'ta "Altı Kitaptan Derleme" (İz şesti knig) adlı şiir kitabına yeni şiir dizisini "Söğüt" (İva) adı altında ekleyen Ahmatova, savaş sırasında, Leningrad'ın Almanlar tarafından kuşatıldığı 1943'ta Taşkent'tedir ve burada yeni şiir kitabını yayımlar. 1946'da ona ve ünlü yazarı M. M. Zoşçenko'ya (1884-1958) karşı çıkan yeni bir parti direktifiyle yeniden şiirlerinin yayımlanması yasaklanır. 1946'da yayımlanan iki şiir kitabı yok edilir. Ahmatova'nın şiirleri konusunda "pesimizle dolu, (...) gençliğimizi yetiştirme programına zarar verdiğinden Sovyet edebiyatında var olmaları mümkün değildir"¹² şekilde bir değerlendirme yapılır. Şair, Yazarlar Birliği'nden ihraç edilince savaştan sonra yazdığı düz yazı eserlerini yok eder. Sovyet Komünist Partisi'nin XX. Kongresinden sonra Ahmatova'nın şiirleri yeniden yayımlanmaya başlanır ve hayatın son yıllarında yurt dışına gitmesine izin verilir.

Ahmatova, 1964'te İtalya'da "Taormina" ödülüne, 1965 yılında ise Oxford Üniversitesi'nin Doktor unvanına lâyık görülür. Ahmatova, 1988'de bir şair olarak ilk defa Sovyet edebiyat tarihi ile ilgili ders kitaplarında yer alır. 1940-1962 yılları arasında yarattığı ancak korktuğu için yazmadığı ve en yakın arkadaşlarına okuyup ezberlemelerini isteyen Ahmatova'nın son ve büyük eseri "Kahramansız Poem" (Poema bez geroya) önce yurtdışında, sonra da 1989 yılında Sovyetler Birliği'nde yayımlanır. Ahmatova, 1966 yılında Moskova'nın yakınlarında bulunan Domodedovo'da ölür.

Ahmatova'nın hayatı ve bir sanatçı olarak şiirleri için verdiği mücadele, aslında o dönemde Sovyetler Birliği'nde yaşayan ve sonuna kadar görüşlerinden vazgeçmeyen Rus aydın sınıfının biyografisi sayılabilir. Birbirinden çok farklı iki dönemde yaşamış olan büyük kadın şairin yaşadıklarını birkaç cümleyle ifade etmek mümkün değildir. Sevdiği her şeyin yok edilmesine seyretmek zorunda kalan Ahmatova, büyük acılar ya-

şar. Gençliğinin geçtiği, öğrenim gördüğü, evlendiği, Puşkin'in ve başka bir çok ünlü sanatçının yetişme yuvası sayılan Tsarskoe Selo'yu N. Gumilyov'un özgeçmişiyile ilgili bazı bina ve yerleri göstermek için Luknitski'yle birlikte gezerken şunları söyler: "Düşünün, bu şehir tüm Rusya'nın en temiz şehriydi. Buraya büyük bir özen gösterilirdi, burası için çaba gösterilirdi! Hiçbir zaman bir çöp bile görmek mümkün değildi... Bu şehir âdeta bir tür yarı Versailles'dı... Artık Tsarskoye Selo yok..."¹³

N. Gumilyov'un idamından sonra eski eşine karşı ve Ekim İhtilâli'ni destekleyen tek bir satır yazmayan Ahmatova için kötü bir dönem başlar. Bunun yanı sıra şair önceden kullandığı üslûbundan da vazgeçmez. Bu nedenle eski dönemi desteklediği düşünülür. Ahmatova, çok kötü şartlar altında yaşamak zorunda kaldığı halde hiçbir zaman bundan şikâyetçi olmaz. 29.10.1925'te Luknitski bu konuda şunları yazmaktadır: "AA kendi maddi durumundan söz etmiyor. Sanki ben görmüyorum muyum? Daha kötüsü olabilir mi? Ahmatova'nın tramvay için 7 kuruşunun bulunmaması, ısıtılmayan, soğuk, nemli ve başkasına ait bir kiralık dairede oturması, yurtık, kaba ve başkasının iç çamaşırlarını giymesi vs. vs. sonsuza kadar, utanç verici değil midir? AA devamlı olarak hem annesine, hem Anna İvanovna Gumilyova'ya, teyzesine ve başkalarına para gönderiyor. AA annesine para gönderiyor ve İnnâ Erazmova için verilen emekli maaşı olduğu konusunda yalan söylüyor"¹⁴ Ahmatova'nın maddî sıkıntıları ve ev sorunu hayatı boyunca devam eder. 1961'de Çukovskaya bu konuda: "O, hasta ve güçsüz. Evi yok. Oysa yaşlılıkta evden başka hiçbir şey o kadar gerekli değildir"¹⁵ der.

N. Gumilyov'un otobiyografisini yazan Luknitski'nin iki ciltlik kitabı buna benzer pek çok örneklerle doludur. Ancak gururlu bir kişiliğe sahip Ahmatova, hiçbir zaman yalvarmaz, kendi durumundan söz etmeyi sevmez ve bütün bunlara katlanır. Oysa yalnızca o değil, eski döneme karşı çıkmayan tüm Rus aydınlarının durumu da onunki kadar kötüdür. Örneğin 23.11.1925'te Ahmatova, Luknitski'ye şunları anlatır: "'1920 yılının Ocak ayında o, (sanırım Şeleyko'ya ait) parasını almak için Sanat Evi'ne gider. (...) Eyhenbaum da oraya gelir. Sohbet etmeye başlarlar. AA 'kendi ayıbını itiraf etmek zorunda olduğunu, yani para için geldiğini' söyler. Eyhenbaum ona şöyle karşılık verir. 'Ben de kendi ayıbını itiraf etmeliyim; ders vermeye geldim ve sizin de gördüğünüz gibi hiç dinleyici yok' "¹⁶

Devletin tekelindeki edebiyat eleştirisi, Ahmatova'yı kilise sembolleri kullanmakla suçlar. Bir gün bu konuda görüşlerini açıklayan Ahmatova, Luknitski'ye

şöyle bir değerlendirme yapar: “*İkon ve kiliseyle ilgili semboller vs. vs. Başkaların şiirlerinde bunlar yok muydu. (...) Sanki Yesenin, Klyuev, Gumilyov, Blok, Sologub vs. vs. şairlerde bunlar yoktu? Ancak Klyuev Lenin’e yatırım yaptı, Yesenin Bolşevik ‘olmak’(!) istedi, Blok ‘On İki’ yi yazdı (ve öldü). Sologub Blagovest’i (İyi Haberci –Z. Z.) yazdı. AA susuyordu. O anlaşılıyor. Anlaşılması zor olan, onların tarafında olmadığı anlamına gelir. Aptalca.*”¹⁷

Luknitski, 1927’den sonra yoğunlaşan baskılardan dolayı çalışmalarını yarıda bırakarak artık Ahmatova’yla görüşmemeye karar verir. Böylece kendi geleceğini garanti altına alır. Ancak çok büyük acılar yaşayan şair, bir konuda şanslıdır. Etrafında onunla ilgili önemli olayları kaydeden başka kişiler de vardır. O. E. Mandelştam’ın eşi N. Ya. Mandelştam’ın (1889-1980) “**Anılar**” (**Vospominaniya**) kitabında, L. Çukovskaya’nın da “**Anna Ahmatova’yla İlgili Anılar, I, II, III**” (**Zapiski ob Anne Ahmatovoy, I, II, III**) eserinde şairin ondan sonraki hayatıyla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.

N. Gumilyov’un idamından sonra Mandelştam ve eşiyle sık sık görüşen Ahmatova 1934’te şairin evinden alınıp tutuklandığı o Mayıs gecesinde Moskova’daki evlerindedir. Cesur şair Mandelştam’ın sürgünü sıra-sında onun için yardım toplar, hatta onun bulunduğu Voronej’i 1936’da ziyaret etmeye çekinmez. Kısa bir süre sonra, yani 1935’te oğlu ve üçüncü eşi N. N. Punin (1888-1953) de tutuklanacaklardır.

Bilindiği gibi Stalin ve yönetimi herkes için farklı cezalar yaratabiliyordu. Sonuçta da bazıları sürgüne, kampa, ceza evine ve de ölüme gönderilirken, bazıları da serbest bırakılıyorlardı. Serbest kalmakla işin bitmediği bir gerçektir. Çünkü onların yakınlarına farklı cezalar veriliyor ve böylece çaresiz bırakılıyorlardı. Hiçbir suç işlemeyen Ahmatova’nın oğlu Lev Gumilyov, dört defa tutuklanarak toplam olarak on üç buçuk yıl ceza evi, kamp ve sürgünde kalır. Böylece yönetim, Ahmatova’ya bir anneye verilebilecek en büyük cezayı dolaylı olarak verir ve onu kontrol altında tutmaya çalışır. Aynı durumda olan büyük şair A. Belı (1880-1934) için N. Ya. Mandelştam şunları yazmıştır: “*İşte onun okuyucusunun ve arkadaşlarının kaderi çok acıktıydı; o yalnızca sürgüne gönderilen ve cezasını çekerek dönenleri karşılamaktan başka bir şey yapamıyordu. Kendisine dokunuyorlardı ancak etrafındaki herkesi temizliyorlardı. Eşini de götürdüklerinde, ki bu ilk defa oluyordu, o deliye dönmüş bir vaziyette dövünerek bağırırdı: Olayın olduğu o yaz bize ‘neden beni değil de onu götürüyorlar’ diye şikâyet ediyordu (...)*”¹⁸

1938’de oğlu ikinci kez tutukladığında, L. Çukovskaya Ahmatova’nın yaşadıklarına şahit olmuştur. Artık şair yüksek sesle konuşmaya, şiirlerini yazmaya çekinmektedir çünkü takip altındadır. Bu nedenle Çukovskaya, notlarına onunla ilgili yaptığı görüşmeleri bazı şifreli sözcükler kullanarak kaydeder. O dönemi iyi bir şekilde hissettirebilmek için bu değerli kitabının önsözünde yer alan uzun bir alıntı vermek yararlı olacaktır: “*‘Beni ziyaret eden Anna Andreyevna ‘Requiem’den mısraları alçak sesle okuyordu. Onun evindeyken yani Fontannı Dom’dayken sessizce okumaya bile cesaret edemiyordu. Aniden konuşmamızın ortasında susuyordu ve gözleriyle tavanı ve duvarı göstererek bir parça kâğıt ve kurşun kalem alıyordu; sonra da yüksek sesle sıradan bir şey söylüyordu: ‘Çay ister misiniz?’ veya ‘Çok yanmışsınız’, sonra kâğıdı hızlı bir şekilde yazıyla doldurarak bana uzatıyordu. Ben şiirleri okuyordum ve onları ezberleyerek hiçbir şey söylemeden ona geri veriyordum. Yüksek sesle ‘Sonbahar erken geldi’ söyleyerek Anna Andreevna kibrit çakıyor ve kültablasının içinde kâğıdı yok ediyordu.*”¹⁹

Ahmatova’nın şiirlerini yayınlama konusunda hiçbir umudu kalmamıştır. Onun tek isteği zamanının birinde yani gelecekte bu şiirlerin okuyucuya ulaşmasıdır. Ancak gereken parayı sağlamak için başka bir yol vardı: çeviri yapmak. Ancak şair bunu yapamıyor. Ahmatova bu konuda Mandelştam’la çok benzediklerini belirterek “*‘Ben çeviri yapmasını beceremiyorum. Bir kez Osip bana öylesine acıklı bir şekilde şunları söyledi: ‘Beni herkes çeviri yapmam konusunda zorluyor. Herkes çeviri yapınız, çeviri yapınız diyor. Ben ise yapamıyorum.’ İşte ben de yapamıyorum*”²⁰ diyor.

1939’da çeviri yapamadığı konusunda bu şekilde konuşan Ahmatova’nın çeviri beceriksizliği konusunda 19.12. 1941’de Çukovskaya, şunları yazmıştır: “*‘O, düşünceli ve keyifsizdi. Ben bunların neden kaynaklandığını hemen anladım: Lütfi’yi²¹ çeviremiyordu. (...) ‘Ben çeviri yapamıyorum. Ben hiçbir zaman bunu yapamadım. Şimdi Özbekler alınacak. İşte çevirmek üzere şiir alan herkes çeviriyor, herkes, yalnızca ben hiçbir şey yapmadan şiirleri geri veriyorum ve onlar bunun gururumdan kaynaklandığına karar verecekler...’*

-Hayır, neden...

‘Hayır değil, evet. Edebiyatçı olan biri çeviri yapamıyor. Hiçbir şekilde inanmayacaklar. Ben ise hiçbir zaman bir mısra bile çeviremedim. Yoksa bütün bu yıllarda neden açlık çekeyim, neden çorapsız ve ekmezsiz yaşayayım? İşte çeviriler mükemmel ödeniyor...’”²²

Ancak kötü şartlar Ahmatova'nın çeviri yapmaya zorlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeviri, onun temel uğraşı haline gelir. A. İ. Gitoviç'le birlikte çeviri yapmaya başlayan Ahmatova, hayatının sonuna kadar otuz farklı dilden yüz elli şairin eserlerini Rusça'ya tek başına veya başkalarıyla yaptığı ortak çalışmalar sonucunda çevirir.²³ Ahmatova, kendisine teklif edilen her eseri değil, düşünce ve sanat anlayışına uygun şiirleri çevirmeye çalışmıştır.

Stalin'in ölümünden sonra (1953) oğlunun özgürlüğü için mücadelesine devam eden Ahmatova, çeviri yapar ve ezbere bildiği son dönemin şiirlerini en yakın arkadaşlarına okumaya devam eder. Bu şiirler arasında oğlunun hayatını ve bir annenin duyduğu acıyı anlatan "Requiem" adlı şiiri vardır. 1956'da Hruşçov tarafından Stalin'in yaptıklarının anlatıldığı günlerde Ahmatova, bu dönemin çok iyi bir değerlendirmesini yapar. Bu açıklama Stalin dönemini suçlayan en gerçekçi ve unutulmaz değerlendirmeler arasında yer almaya lâyıktır: "*Bizim yaşadıklarımız' diye yastıktan konuşuyordu Anna Andreevna, 'evet, evet hepimiz, çünkü herkes iş-kence tehlikesiyle karşı karşıyaydı ve bunlara benzer olaylar hiçbir edebiyata geçmemiştir. Shakespeare'in dramları, bütün bu gösterişli kötülükler, ihtiraslar, düellolar herkesin hayata kıyasla ufak çocuk oyuncadır. İdama mahkum olanlarla ve kampta kalanların yaşadıklarından söz etmeye ise cesaret edemiyorum. Bunlar sözlerle anlatılamaz. Bizdeki sağsalim geçen her hayat, Shakespeare dramının kırk mislidir. Sessiz ayrılışlar, her ailede sessiz kanlı ve kara haberler, anne ve eşlerin görünmeyen yası. Şimdi tutuklular dönecek ve iki Rusya birbirinin gözlerine bakacak; mahkum eden Rusya ve mahkum edilen Rusya. Yeni bir dönem başladı. Biz de bu dönemi gördük.*"²⁴

Ahmatova'nın oğlu artık serbesttir. Şairin bazı hakları iade edilir ancak tam anlamıyla özgür değildir. Ahmatova, eskisi gibi şimdi de çok nadir olarak tek başına sokaklarda dolaşma cesareti bulur. O her an önceden planlanmış bir kaza beklediği için yanında başka birisiyle dolaşabilirdi ancak : "(...) Anna Andreevna yalnızca olağanüstü durumlarda tek başına sokaklarda dolaşma cesareti bulurdu. O tüm araçların ona karşı olduğunu ve yalnız şans eseri, bir otomobil veya trolleybüsün tekerlekleri altında ölümden kurtulduğunu düşünüyordu"²⁵

Büyük Rus doğu bilimcisi ve tarihçi Lev Gumilyov'un yetiştirdiği ve yaşadığı dönem, yalnızca devletin ve polislin uyguladığı baskılardan değil, aynı zamanda bazı aydınların kendi geleceğini garanti altına almak amacıyla, ihtilâli büyük bir coşkuyla karşılamayan di-

ğer aydınlara karşı yaptıkları hareketlerden dolayı dehşet verici sözleriyle değerlendirilebilir. Çukovskaya'ya göre Anna Ahmatova sık sık büyük bir üzüntüyle V. Pertsov'un 27. 10. 1921'de "**Jizn iskusstva**" adlı dergisinde yer alan sözlerini tekrarlar. Pertsov, şair hakkında şunları söyler: "(...) Ahmatova'nın konuştuğu dilin, çağdaş dilimizle ortak yanı yoktur; yeni ve canlı nesil, geç doğmuş veya ölmeyi beceremeyen kadının iniltisine karşı soğuk ve acımasız kalıyor ve böyle kalacaktır..."²⁵ Başka bir sohbet sırasında da ona karşı söylenen diğer çirkin sözleri şöyle anımsar: "*Örneğin Korneliy Zelinski eskiden benimle ilgili şunları yazmıştı: 'Ahmatova ölmüş gibi yapıyor ancak aslında Leningrad'ta yaşıyor'*"²⁶

İdam cezasına çarptırılmış bir babanın ve basında hakkında bu kadar çirkin yazılar çıkan bir annenin oğlu olmak hiç de kolay değil. Bu dönemde yaşayan Lev Gumilyov çocukluğundan itibaren psikolojik bir baskı altındadır. Doğu bilimcisi ve tarihçi Lev Gumilyov'un hayatı annesi ve babasının hayat öykülerinden farklı olmakla beraber bazı noktalarda birleşir. O da suçsuz olmasına rağmen hükümet tarafından baskı görür, büyük acılar yaşar. Bunun yanı sıra 1912'de doğan Lev Gumilyov, annesi ve babası ayrıldıktan (1918) sonra annesinin hastalığı ve yaşadığı ev sorunlarından dolayı N. S. Gumilyov'un ve Ahmatova'nın akrabalarının yanında, üçüncü eşi olan Punin'in evinde, bir süre de Mandelştam ailesinin yanında kalır.

Gumilyov, orta okul ve lise döneminde babası ve annesi gibi şair olmak istediği için şiir yazar. Ancak daha sonra bu kararından vazgeçmiş olmalı ki 1934'te Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Bilimler Fakültesi'nin Tarih Bölümüne kayıt olur. 1935'te tutuklanıp üniversiteden uzaklaştırılan Gumilyov, bir süre sonra serbest bırakılır. 1937'de tekrar üniversiteye dönmeye izin verilir ancak 1937'de yeniden tutuklanır. 1943'te kadar kampta kalan genç, 1944'te sürgünde bulunduğu Turuhan bölgesinden savaşa katılır. Aynı yıl üniversitedeki eğitimine devam eder ve iki yıl sonra okulda asistan olarak işe başlar. 1948'de "**İlk Türk Kaganlığı'nın Siyasi Tarihi (546-659)**" (Politiceskaya istoriya pervogo tyurkskogo kaganata. 546-659 gg.) adlı master tezini savunur ancak aynı yıl işine son verilir. 1948'de Altay bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılara katılan Lev Gumilyov yeniden tutuklanarak 1948'den serbest bırakıldığı 1956'ya kadar Kazakistan'da bulunan bir kampta kalır. 1959-1964 yılları arasında Hazar Hanlığının bulunduğu bölgedeki arkeolojik kazılarda yer alır. Gumilyov, 1960'ta "**Hunlar. Eski Çağda Orta Asya**" (Hunni. Sredinnaya Aziya v drevnie

vremena) kitabını yayımlar, 1961'de "VI.-VII. Yüzyılda Eski Türkler" (Drevnie Tyurki VI-VII vv.) adlı doktora tezini savunur. Aynı zamanda 70'li yıllarda "Dünyanın Etnogenezisi ve Biosferi"yle (Etnogenezi biosfera Zemli) ikinci kez doktor olur.

Gumilyov eski Türkleri, Avrasya'nın bozkırlarında yaşayan diğer milletleri, coğrafi şartlarla bağlantılı olarak halkların tarihi ve kültürel özelliklerini, Orta Çağ Tibet sanatının tarihini ve eski Rus edebiyatını inceler. Gumilyov'un başlıca eserleri şunlardır: "Hunlar, 1960" (Hunni), "Hazar Devleti'nin Bulunuşu, 1966" (Otkritie Hazarii), "Eski Türkler, 1967" (Drevnie Tyurki), "Var Olmamış Bir Çarlığı Ortaya Çıkarma Arayışları, 1970" (Poiski vımişlennogo tsarstva), "Hunlar Çin'de: Çin'in Bozkır Halklarıyla III.-VI. yy.Jarda Yaptığı Üç Yüzyıllık Savaşı, 1974" (Hunni v Kitaye: Tri veka voynı Kitaya so stepnımi narodami III-IV vv.), "Eski Buryat Resim Sanatı, 1977" (Staroburyatkaya jıvopis), "Eski Rusya ve Büyük Bozkır, 1988"(Drevnaya Rus i Velıkaya step), "Eski Rusya'dan Yeni Rusya'ya Doğru, 1992" (Ot Rusi k Rossii), "Hazar Denizi Çevresinde Binlerce Yıl, 1992" (Tısaçeletiya vokrug Kaspiya) vb.

İsimlerini verdiğimiz önemli eserlerinden de görüldüğü gibi Lev Gumilyov, yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen, en kötü şartlarda bile hiç yılmadan bilimsel çalışmalarına devam etmiştir. 1935'te ilk defa tutuklandığında gerçeklerle ilgisi olmayan bir gerekçe ortaya atılır: bu gerekçeye göre o, üniversitedeki öğrenci protestolarının hazırlıklarına katılmıştır. Tutuklandıktan sonra Ahmatova oğlu için bir mektup yazar ve zamanın bazı ünlü yazarlarının yardımıyla Stalin'in sekreterine iletmeyi başarır. Böylece Gumilyov serbest bırakılır.

1938'de o tekrar tutuklanıp kampa gönderilir. Bu defa Lev Gumilyov'a karşı uydurulmuş başka bir suçlama vardır. Sözde Lev Gumilyov, annesi Ahmatova tarafından dönemin KGB başkanı N. Jdanov'u öldürmeye teşvik edilmiştir. Böylece idam edilen N. Gumilyov'un intikamı alınmış olacaktır. Ahmatova, Stalin'e yazdığı ancak hiçbir sonuç almadığı ikinci mektubunda ona karşı yöneltilen bu asılsız suçlamayla ilgili "Herkes kendi geleceği için yaşıyor ve ben, üzerimde öylesine kara bir lekenin kalmasını istemiyorum"²⁷ der.

Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde rejim düşmanları olarak tutuklanıp idam edilen veya kamplarda kalan bir çok kişinin eşleri ve çocukları, hatta başka akrabaları bile ceza almışlardır. 1938'de eşini kaybeden N. Ya. Mandelştam, Lev Gumilyov'un kine benzer olaylarla ilgili şöyle yazar: "Ceza evinden sonra insanlar iki yere gönderiliyordu: ya kampa, ya da öbür dünyaya.

(...) Kadın ve çocukların bile artık sürgüne değil özel kamplara gönderilmesi tercih ediliyordu. Çocuklar için, hatta reşit olmayan çocuklar için bile özel çocuk evi uygulamasını çıkardılar. Bu çocukları, gelecekte babalarının intikamını alacak birer kişi olarak görüyorlardı."²⁸

Lev Gumilyov'un ailevi özellikleri, gerçek olmayan bir suçlama yapılması ve baskı uygulanması açısından uygundu. Böylece babasının idamı nedeniyle doğacak muhtemel intikam isteği yüzünden kapalı tutularak üzerinde baskı uygulanacak ve en önemlisi onun aracılığıyla annesine büyük acılar yaşatılarak yaşantısı kontrol edilecekti. N. Ya. Mandelştam'a göre Ahmatova'ya karşı uygulanan baskı, oğlu Lev rehin tutularak gerçekleştirilir.²⁹

Ahmatova da bunların farkındadır ve gerçek nedenin, yazdığı şiirler olduğunu bilmektedir. Bu nedenle hiçbir suç olmamasına rağmen olan bitenlerden kendisinin sorumlu olduğuna bile karar verir. Gece gündüz tüm olayları gözden geçiren üzüntülü anne, 13 Kasım 1940'ta Çukovskaya'ya "Biliyor musunuz, bu günlerde her şeyden kendimin sorumlu olduğumu anladım. (...) Merkez Komitesi her konuda haklı. Evet evet. Onlar şiirlerimi yayımlamak istedi. Yayınevi şiirlerimden bir kaç tane seçti ve Moskova'ya gönderdi. Orada bu şiirler kabul edildi. O zaman ben, hiç kimseye sormadan yeni şiirler ekledim, evet, üstelik en başa en hüznümlü şiirimi koydum, bu yetmiyormuş gibi bir şiir dizisine bu adı verdim. Sonra editör de eski şiirlerimden otuz kadarını ekledi. Böylece izin verdikleri ve görmek istedikleri kitaptan çok farklı bir kitap ortaya çıktı. Tartışmasını yapmayın lütfen. Her şey tam böyle gelişti. (...)

-Böyle bir şey yapmasaydım, diye bitirdi Anna Andreevna, Lev evde olacaktı."³⁰ der.

Ahmatova, oğluna yardım etmek amacıyla başka insanlara zarar vermeden elinden gelen her şeyi yapar. İdarecilere yazdığı mektupların yanı sıra aralarında A. A. Fadeev (1901-1906), M. A. Şolohov'un da (1905-1984) bulunduğu dönemin rejim tarafından kabul gören yazarlarına ve Lev Gumilyov'a değer veren profesör ve bilim adamlarına mektup yazar, onlarla görüşür ve bu konuda girişimlerde bulunmalarını rica eder. 1955'te Çukovskaya, Ahmatova'nın oğluyla ilgili gösterdiği çabadan söz ederken şunları yazar: "Lev'le ilgili dilekçeleri bir ciltlik malzeme oluşturabilirdi. Bu Ahmatova'nın eserlerine eklenecek altıncı cilt olacak; yani eserlerinin ekini oluşturacak bir cilt. Belki de Lev'in mahkemesinden bazı alıntılar da eklenebilir ancak böyle bir şeyin mevcut olduğundan şüpheliyim; o, Nikolay Stepanovi'çin oğludur ve her şey bundan ibaret."³¹

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi Ahmatova, sürekli olarak oğlunu kurtarmak için çaba gösterir. Hatta tüm girişimlerden herhangi bir olumlu sonuç alamayan, acılar içinde kıvranan anne son çare olarak bazı yöneticilerin tavsiyelerinden sonra hayat boyunca utanç duyacağı ve pişman olacağı bir şey yapmak zorunda kalır. Şair, 1950'de Stalin'i yücelten şiir dizisini yazar. Bununla ilgili L. Çukovskaya şunları söyler: "Bu aşağılayıcı durum onun hayatında en ağır durumlar arasındaydı."³²

Ancak bu şiirlerinden olumlu bir sonuç almaz. Tüm olan bitenlerden haberdar olmayan Lev Gumilyov, birkaç kişinin de kışkırtmasıyla annesinin serbest bırakılması konusunda hiçbir şey yapmadığına karar vererek daha sonra Lev Gumilyov'un ilk özgeçmişini yazan E. G. Gerşteyn'e bir telegraf gönderir. Telgrafın içeriğini öğrenen Ahmatova çok üzülür. 14 Ocak 1955'te Çukovskaya şunları yazmıştır: "Üç gece uyumamış. (...) Lev'den, Anna Andreevna'ya göre yalan dolu mektuplardan etkilenerek suçlamalar içeren bir telgraf var"³³ Telgrafi alan Gerşteyn bu konuda açıklama yapmıştır: "1954 Aralık ayının sonuna doğru Ahmatova yazarlar kongresi için delege olarak seçilmişti. Lev'in bu konuda bilgisinin olup olmadığını hatırlamıyorum ancak kongrenin açılışından önce ben ondan bir telgraf aldım... Telgrafın içeriği ise 'Anneme benim için çaba göstermesini hatırlatın' şeklindeydi. 'Hatırlatın'... diye devam ediyor Gerşteyn. 'Ahmatova, bir dakika olsa bile onu unutabilir miydi!'"³⁴

Stalin'in ölümünden hemen sonra oğlunun gelmesini bekleyen Ahmatova, yeni hükümet tarafından da cezalandırılır. Oğlu kampta bulunmasına rağmen Ahmatova'ya önem verdiklerini göstermek amacıyla şairi, yazarlar kongresine delege olarak seçmiş olsalar da şiirlerinin yayımlanması konusunda hâlâ bir izin çıkmaz. Eski yasalar geçerliliğini yitirmemiştir. Lev Gumilyov nihayet 15 Mayıs 1956'da eve döner. O önemli günde Çukovskaya, bu olağanüstü haberle ilgili şunları yazar:

"Lev döndü.

Fadeev³⁵ intihar etti.

Bunlar 'son ve başlangıç sayılır', bir dönemin sona ermesi demektir; biri yeni bir hayatın başladığını, diğeri ise eski hayatının bedeli olarak hayatına son verdiğini göstermektedir.

Büyük harflerle LEV DÖNDÜ şeklinde belirtmek isterim."³⁶

Bilime aşık olan Lev Gumilyov, bulunduğu farklı kamp ve sürgün yerlerinde çalışmalarına devam etmeye çalışır ve bir çok eserini bu kötü şartlar altında yazar.

Örneğin "Hunlar. Eski Çağda Orta Asya" adlı kitabının el yazısını E. G. Gerşteyn aracılığıyla Prof. Dr. N. Yo. Konrad'a (1891-1970) gönderir. "Konrad, Lev'in kampta yazıp bana Ekim 1955'te gönderdiği (20 sayfa) el yazısından oluşan Orta Asya'nın tarihiyle ilgili yazdıklarını okuduktan sonra Gumilyov'a büyük bir yakınlık gösterdi. Ben, el yazısını daktilo ederek Konrad'a götürdüm. Yazısını koyduğum dört kırmızı dosyayı tartıyormuş gibi ne kadar büyük bir sevimlilikle tutuyordu."³⁷

Lev Gumilyov, serbest bırakıldıktan sonra da bir çok sorunla karşılaşır. Tüm evler devlete ait olduğundan kiralar devlet tarafından sağlanıyordu. Lev Gumilyov hem ev sıkıntısı yaşamaktadır, hem de uygun bir işe yerleştirilmektedir. Lev Gumilyov'un sorunlarını anlatan Çukovskaya'nın söylediklerinden de anlaşıldığı gibi Ermitaj'a çalışmak için başvuru yapan talihsiz bilim adamı oraya alınmayınca Etnografya Müzesi'nde hizmetli kadrosuna alınır. Bu haksızlığa anlam veremeyen Çukovskaya : "Nasıl olabilir? Onun yüksek lisansı var, o bir bilim adamıdır..."³⁸ demektedir.

Buraya kadar özetini verdiğimiz Lev Gumilyov yaşadığı tüm acı ve sıkıntılara rağmen, bilime hizmet etmek, önemli eserler yaratmak hayalinden vazgeçmez. Çok geç olsa da Lev Gumilyov, doktorasını verir, sonra da profesörlüğe kadar yükselmeyi başarır. Ancak Ahmatova, oğlunun başarılarına sevinmeye korkuyor gibidir çünkü Lev Gumilyov'tan istediği tek şey bir daha asla ceza evine götürülmemesidir. Büyük engellerle karşılaşan Rus Doğu bilimcisi ve tarihçi Lev Gumilyov'un yaptığı çalışmalarla Türk dünyasına da büyük katkıları olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Çukovskaya, L., *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1938-1941, tom I, izd. Soglasie, Moskva, 1997.*
2. Çukovskaya, L., *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1952-1962, tom II, izd. Soglasie, Moskva, 1997.*
3. Çukovskaya, L., *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1963-1966, tom III, izd. Soglasie, Moskva, 1997.*
4. Hrenkov, Dm., *Anna Ahmatova, izd. Lenizdat, Leningrad, 1989.*
5. Vinskaya, O., *Godis Borisom Pasternakom, izd. Libris, Moskva, 1992.*
6. Kazak, V., *Leksikon russkoy literaturı XX veka, izd. RİK "Kultura", Moskva, 1996.*
7. Kralin, M. M., *Anna Ahmatova, tom I, izd. "Tsitadel", Moskva, 1997.*
8. Luknitski, P. N., *Vstreçı s Annoy Ahmatovoy, tom I 1924-1925, izd. YMCA-PRESS, Paris, 1992.*
9. Luknitski, P. N., *Vstreçı s Annoy Ahmatovoy, tom II 1926-1927, izd. YMCA-PRESS/RUSSKIY PUT, Parij-Moskva, 1997.*

10. Mandelştam, N. Ya., *Vospominaniya, Kniga perbaya*, izd. YMCA-PRESS, Paris, 1982.

11. Ozerov, L., *Nikolay Gumilyov. Kogda ya bıl vlyublyon*, izd. ŞKOLA-PRESS, Moskva, 1994.

NOTLAR

1- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1938-1941*, tom I, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s. 105.

2- Büyük Rus şairi ve yazarı O. E. Mandelştam (1891-1938) Stalin'e karşı yazdığı şiirleri nedeniyle tutuklanıp gönderildiği kampa ölür.

3- Bkz.: Ozerov, L.: *Nikolay Gumilyov. Kogda ya bıl vlyublyon*, izd. ŞKOLA-PRES, Moskva, 1994, s. 12.

4- A. g. e.: s. 13.

5- Luknitski P. N.: *Vstreçi s Annoy Ahmatovoy*, tom I, 1924-25, izd. YMCA-PRESS, Paris, s.115.

6- A. g. e.: s. 90.

7- Luknitski P. N.: *Vstreçi s Annoy Ahmatovoy*, tom II, 1926-1927, izd. YMCA-PRESS/RUSSKİY PUT, Parij-Moskva, 1997, s.17.

8- Luknitski, P. N. : *Vstreçi s Annoy Ahmatovoy*, tom I, 1924-1925, izd. YMCA-PRESS, Paris, 1991, s 115.

9- Bkz.: Ozerov, L. : *Nikolay Gumilyov. Kogda ya bıl vlyublyon*, izd. ŞKOLA-PRESS, Moskva, 1994, s.19.

10- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1938-1941*, tom I, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s. 93.

11- Bkz.: Luknitski, P. N.: *Vstreçi s Annoy Ahmatovoy*, tom II 1926-1927, izd. YMCA-PRESS/RUSSKİY PUT, Parij-Moskva, 1997, 129

12- Kazak, V.: *Leksikon russkoy lüteraturı XX veka*, izd. RİK "Kultura", Moskva, 1996, s.31.

13- Luknitski, P. N.: *Vstreçi s Annoy Ahmatovoy*, tom I, 1924-1925, izd. YMCA-PRESS, Paris, 1991, s. 111.

14- A. g. e.: s. 217.

15- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1952-1962*, tom II, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s. 462

16- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy*, 1938-1941, tom I, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s.268.

17- Luknitski, P. N.: *Vstreçi s Annoy Ahmatovoy*, tom II, 1926-1927, izd. YMCA-PRESS/RUSSKİY PUT, Parij-Moskva, 1997, s.203.

18- Mandelştam, N. Ya.: *Vospominaniyaa, Kniga pervaya*, izd. YMCA-PRESS/RUSSKİY PUT, Paris, 1982, s.163.

19- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1938-1941*, tom I, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s. 13.

20- A. g. e.: s. 21.

21- Lütfi-Özbek şairi.

22- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anna Ahmatova 1938-1941*, tom I, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s. 356.

23- Bkz.: Hrenkov, Dm.: *Anna Ahmatova*, izd. Lenizdat, Leningrad, 1989, s. 167.

24- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anna Ahmatovoy 1952-1962*, tom II, izd. Soglasıye, Moskva 1997, s. 189-190.

25- Hrenkov, Dm.: *Anna Ahmatova*, izd. Lenizdat, Leningrad, 1989, s.157.

25- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1952-1962*, tom I, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s. 130.

26- A. g. e.: s. 164.

27- A. g. e.: s. 16.

28- Mandelştam, N. Ya. : *Vospominaniya, Kniga pervaya*, YMCA-PRESS, Paris, 1982, s. 229.

29- Bkz. A.g.e., s. 160.

30- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1938-1941*, tom I, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s.219-221.

31- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1952-1962*, tom II, izd. Soglasıye, Moskva, s. 169.

32- A.g.e.: s. 705.

33- A. g. e.: s. 105.

34- A. g. e.: s. 630.

35- A. A. Fadeev (1901-1956) Stalin'in döneminde farklı görev üstlenir ve bir çok yazarın tutuklanmasından ve öldürülmesinden sorumludur. Stalin'in ölümünden sonra yeni hükümet tarafından eleştirilen ve görevlerini kaybeden Fadeev 13.5.1956'da intihar eder. Gumilov'un serbest bırakılması için bazı girişimlerde bulunur.

36- Çukovskaya, L.: *Zapiski ob Anne Ahmatovoy 1952-1962*, tom II, izd. Soglasıye, Moskva, 1997, s.205.

37- A. g. e.: s. 646.

38- A. g. e.: s. 223.

ERDEM

cilt:12, sayı: 35

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

Cazibe Merkezi Tanpınar

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, A.H. Tanpınar, değerlendirme.

Sefa YÜCE

Gazi Üniversitesi, TÖMER Okutmanı

"Ben hissi mizaçta yaratılmış bir adamım"

Tanpınar

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk edebiyatına yeni bir bakış açısı getiren, hocalığı, şairliği ve yazarlığı ile dikkat çeken, kendi akranlarını ve kendinden sonraki nesli de etkileyebilen, okundukça ve araştırıldıkça sevilen, takdir edilen, edebiyat dünyamıza gönül verenleri, cazibe merkezi gibi kendine çeken mümtaz bir şahsiyettir.

"Nevi şahsına münhasır" bir başka söyleyişle "ne kendi kimseye benzer ne kimse kendine" mısraı Tanpınar ve onun gibi şahsiyetleri tarif edebilir. Alan'ın dediği gibi "her insan kendi sahasında ebedidir." Tanpınar da eserleriyle ebedî olmayı ve 'mükemmel'e ulaşmayı gaye edinmiştir.

Çok yönlü bir sanatçı olan Tanpınar'ın, yetişmesinde Doğu ve Batı kültürlerinin önemli etkisi vardır.

Tanpınar'ın Mizacı

Mizaç "huy, tabiat ve karakter, yaratılış"¹ anlamına geliyor. Bir insanın mizacının oluşumunda, birçok etken rol oynar. İrsî ve çevre faktörü ile-aile başta olmak üzere-buna bağlı diğer iç ve dış etkenler, mizacın şekillenmesini sağlar. Mizaç, doğuştan gelen özellikler ile kültür ve hayat tecrübesi sonucu elde edilmiş birikimlerle oluşuyor.

Her insanda her hissini başlangıcı, tohumu, nüvesi vardır. Bazı duygular ise, dünyada mevcut ve gelip geçmiş bütün insanlar için ortak duygulardır. Fransızlar bu duyguları oluşturan unsura "l'eternel-humain", Almanlar "das Ewige Menschlich" derler. Sanatçı özel hislerini bu vasfı kazanacak hâle getirebilmeli veya hisleri arasında 'ebedî insanî' olanları seçebilmelidir.² İnsan ruhu (psyche) bütün bilimlerin ve sanatların

kaynağıdır. Bir yandan belli bir sanat eserinin oluşumunu açıklamasını, öte yandan bir kimseyi sanat bakımından yaratıcı kılan faktörleri ortaya çıkarmasını, psikolojik araştırmalardan bekleyebiliriz.³ Çok kültürlü bir sanatçı olan Tanpınar'ın çocukluğundan itibaren hayatını şekillendiren birçok psikolojik olay ve olgunun etkisini görmekteyiz.

"Herkesin hayatında kesif yaşanmış, bu yüzden şahsiyetinin uyanmasına yarayan, onu çabuklaştıran bir devir vardır. Benim hayatımda da 1916 Martından birinci teşrinine kadar olan devir çok mühimdir: Sonradan üzerinde düşününce insan talihi ile ilk defa bu aylarda karşılaştığımı anladım. Bu zamanın mühim bir kısmını annemin yol üstünde hastalandığı ve öldüğü Musul'da⁴ geçirdik. Onunla beraber evcek hastalanmıştık. Ölüm Arap memleketlerinde çok haşin oluyor; insanda hiç mukavemet hissi bırakmıyor. Çocukluğumun belki en garip hatırası, bu seyahatin sonudur. Teşrinievvele doğru Antalya'ya gelirken, denizi ilk gördüğümüz yerde, ailece her zaman yaptığımız gibi, arabadan inmiştik. Ben sevincimi göstermek için havaya bir el rövolver sıktım. Annemin ölümünü bir türlü unutamayan ve yıllarca bize yanında gülmeyi meneden babam⁵, beni tokatladı. Hakkı da vardı. Ben gerçekten, bir yolculukta gördüklerimin, duygularımın hepsini, hatta annemin ölümünü bile unutmak istiyordum. Fakat olan olmuştu. Arap salâları ve korkunç düşünce içime yerleşmişti."⁶ Çocuk yaşta annesini kaybeden Ahmet Haşim ve Yahya Kemal'de de, anne şefkatine hasret duyulur; babanın sert ve haşin tavrına karşı ise, tepki gösterilir. Aynı kaderi Tanpınar'ın da yaşadığını görmekteyiz. Bu durum, kendisini daha sonra Freud'a ve psikanalistlere götürür.

Tanpınar'ın üzerinde durduğu en önemli kelimelerden biri dikkat⁷ kelimesidir. Ona göre insan dikkati nisbetinde büyüktür. İnsanın bütün kabiliyetleri vücudundan gelir. Bu değerlendirmeyi yapan Tanpınar, kendisiyle ilgili ilginç bir tespitte bulunuyor: "Erganimadeni'nde üç yaşında iken bir gün kendime rastladım. Çok karlı bir gündü. Ben sıcak ve buğulu bir camdan karla örtülü bir bayıra bakıyordum. Sonra birdenbire kar tekrar yağmaya başladı. Bir çeşit çok lezzetli hayranlık içinde kalmıştım. Bu ânı her karlı günde hatırlar ve yağışı beklerim. (...) Siirt'te yıldızlı gece beni büyülerdi sanki. Sırrın içinde yüzyüyordum. (...) Antalya'ya 1916 sonbaharında geldim. Epeyce büyümüştüm. 1921 yılında Antalya'ya tatil için döndüğüm zaman bir gün Hastahane yolunda iki evin arasından tekrar güneşle birleşmiş, güneşin sarayı ve havuzu olmuş bu su ile karşılaştım. Manzara sadece muhteşemdi. Fakat bu

güzellik bana acayip bir ölüm düşüncesi arasından geldi. Hiçbir şey bu kadar insana yakın, buna rağmen bu kadar ezici, ondan ayrı olamazdı."⁸ Bu sözler, bizi bir insanın sonradan sanatçı olunamayacağını, sanatçının doğuştan gelen özellikler taşıması gerektiği fikrine götürüyor. O hâlde, sanatçı hangi belirgin özellikleri ile ortaya çıkıyor?

Bir insan için doğum ile ölüm arasında, şu anlaşılır ki o, bir canlının hazla ürperen beş küçük duyunun, harekete geçerek kasılan adalenin, hırslı ve huzursuz ellerin, bir şeyler söylemek için kımıldayan dilin, düşünmeye zorlanan zihnin uyarılışı ve davranışdır. Bir bütün olarak hayat gayesiz veya gayeli olabilir. Anlamı ve şümulü ne olursa olsun, neyi gizler veya açığa vurursa vursun, hayat bir tecrübedir. Tecrübenin bir yönü de sanat vasıtasıyla derinlik ve anlam kazanır.

Sanat ne demektir? Sanat, sadece heykel, resim, senfoni demek değildir. Sanat, hayatı anlayan zekânın, onu en ilgi çekici, en güzel şekillere sokması demektir. Önemli denmeye lâyık sanat, Aristo'nun belirtmiş olduğu gibi, konusu, tecrübenin bütünüdür; maddesi ve alanı, hayatın bütünüdür. Hayatın bütününe sanata çevirmeye çalışan bir sanatçının evrensel birçok özellikleri bünyesinde toplamış olması gerekir. Hayat, bir şekle girdiği nispette sanattır. Medeniyetin yerleşmiş düzensizliği, insicam kazandığı nispette bir sanat eseridir. Sanat ve zekâdan ayrı tecrübe yabancıdır, düzenden yoksundur; şekilsiz madde, gayesiz harekettir.

Hayat bazı insanlar için, çoğu kez ağır bir uyuşukluk hâlidir. Gözleri vardır, açık ve seçik olarak görmezler. Kulakları vardır, iyice ve güzelce işitemezler. Kendilerini düşünmeye ve duymaya zorlayan binbir şey vardır; uyuşup kalmışlardır, hareket edemezler. Dünyayı çekici hâle getirmek için sanatçı ne yapıyor? Şair, heykeltraş ve mimar nesnelere, şair ve romancı olaylara öyle bir şekil verir ki, göz duraklamak zorunda kalır ve bakmaktan zevk alır; kulak sadece dinlemek ister; zihin faydacılıktan uzaklaşarak keşfetmenin, merak ve hayret etmenin hazzını tadar. Sanat ve tecrübe farkedilmeyen noktaları görme, ona hayat verme sanattır.⁹

Tanpınar'ın estetiğinin oluşumunda şuurlu bir hareket vardır. O, asıl estetiğini rüya kelimesi ile ifade eder.¹⁰ Batı kültüründe, çoğu zaman hayat, uyanık iken görülen rüya olarak tasvir edilmiştir.¹¹ Estetikçilere göre, sanatın bir tanımı de, '*insan zekâsının tabiatı taklit etmesi, onu işleridir.*' Medeniyet geliştikçe, sanat ve kültür de gelişme kaydetmiştir. Tanpınar'ın sanat anlayışının oluşumunda medeniyetin önemli rolü vardır. Medeniyetin kaynağı Doğu olmasına rağmen, medeniyet, Batıda gelişmiş bugünkü seviyesine ulaşmıştır.

Milletler, kudret sahibi olabilmeleri için, medeniyet bakımından ilerlemiş olmaları gerekir. Bir yönüyle medeniyet, kültürlerin sentezidir. Bu bakımdan, Tanpınar, eserlerinde medeniyet kavramı üzerinde ısrarla durmuş, Doğu ve Batı'yı medeniyet seviyesi bakımından mukayese etmiştir.

Tanpınar'ın kültür birikimi ve estetik oluşumunda okuma zevkinin büyük payı vardır. Tanpınar'da okuma zevki ne zaman başlamıştır? Buna belki okuma ihtirası demek lâzımdır. "*Hiçbir zaman çalışkan bir talebe olmadım*" diyen Tanpınar, okumaya ve edebiyata bağlanışını bir kader gibi karşılamaktadır. "*Günün birinde kendimi edebiyattan başka bir işe yaramaz buldum. Hususî istidatlara inananlardan değilim. İnsanın biraz da şartlarının esiri veya mahsûlü olduğuna kaniim.*"¹² Tanpınar, okuma zevkinin çok genç yaşta başladığını söylüyor. Hatırlayamadığı kadar küçük bir yaşta Namık Kemal'in *Celâleddin Harzemşah*'ını ve *Cezmi*'sini, Cevdet Paşa'nın *Kısa-ı Enbiyâ*'sını okumuştur. Fakat müşahede zevkine ilâve olarak, kitaba ve bilgiye açılması Kerkük ve Antalya yıllarına rastlar. Kerkük idâdîsi, onun kitaplara gömüldüğü yıllardır. Fakat burada fazla kitap yoktur. Şemseddin Sami'nin *Kamus-ı Fransevi*'siyle âdetâ didişerek, Fransızca'yı sökmeye uğraşır. Kerkük'ün eski ailelerinden Kırdarlar'ın Necip ve Saffet adlı iki oğullarıyla arkadaşlığı vardır. Bunlar, İstanbul'daki akrabalarından (Tıbbiye'de okuyan) Lütfi Beyin (daha sonraları İstanbul valisi ve sağlık bakanı olacaktır) kütüphanesini Ahmet Hamdi'ye açarlar. Bu kütüphanede, Celâl Nuri'yi, Ahmet Rasim'i, Yakup Kadri ve Ahmet Haşim'in bazı kitaplarını okuma fırsatı bulur. En önemlisi de, Süleyman Nazif'in bir yazısında Yahya Kemal adıyla karşılaşır. Tanpınar, Kerkük'te matbû Osmanlı tarihiyle karşılaşmıştır. Edebiyat tarihi anlayışını, tarih ve medeniyet yorumlarıyla paralel olarak temellendiren Tanpınar, Kerkük'te bütün Osmanlı tarihini hatmettiğini söyler.¹³ Kitap¹⁴, Tanpınar için vazgeçilmez bir tutkudur. Ona göre edebiyatın zevkini okuyucular çıkarıyorlar. Yazmanın güçlüğünden bahsederek, hep okuyucu olmayı istediğini belirtir.¹⁵

Kitaptan korkan ve kitaba karşı mesafeli olan insanlara Tanpınar, daima tepki duymuştur. "*Kitaptan korkmak, insan düşüncesinden korkmak, insanı kabul etmemektir. Kitaptan korkan adam, insanı mesuliyet hissinden mahrum ediyor demektir. 'Bırak, senin yerine ben düşünüyorum!' demekle, 'Falan kitabı okuma!' demek arasında hiçbir fark yoktur. İnsanoğlu her şeyden evvel mesuliyet hissidir ve bilhassa fikirlerinin mesuliyetidir. Ondan mahrum edilen insan, kendiliğ-*

den bir paçavra hâline düşer.”¹⁶ Bugün hâlâ altmış milyonluk ülkede yeterli okur seviyesine ulaşamadık. İnsanın okumadığını, kitaplara gerekli ilginin olmadığından şikâyetçiyiz. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile ilgili farklı kriterlerden biri de kişi başına tüketilen kâğıt miktarıdır. Bugün ABD’lerinde Unesco’nun verilerine göre, kişi başına tüketilen kâğıt miktarı 394 kilogramdır. Bizim ülkemizde Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, yedi kilogramdır. Tanpınar, aydınlanmanın ve gelişmenin kaynağının kitap olduğuna inanmış ve kitapsız bir hayatın, insanlığın geleceğini karartacağına inanmıştır.

Tanpınar’ı farklı yapan özelliklerden biri de, sembollere önem vermesidir. Tanpınar, şiir ve nesirlerinde folklore¹⁷ pek yer vermemiştir. “*Küçük bir varlığa ait herhangi bir eşyada, geniş bir aile dünyası yaratabilmek ve o nesneyi bu dünyanın sembolü olarak görmek, sanatçılara vergidir. Tanpınar da bu işe çok kuvvetlidir. Onun için onun eserlerinde temel sembollerden hareketle, ortaya konulan hayale gidilebildiği gibi, tersini de yapmak mümkündür. Herhangi bir nesnenin hareket ederek onun bağlı olduğu sembole ulaşmak da imkânsız değil. Bu özelliği dolayısıyla, Tanpınar’ı sathî ilk okumalarda bir kelimeci gibi görebilenler olduğu gibi, üzerinde düşünen dikkatli okuyucuları için o, sembolik edebiyatın mümtaz bir şahsiyettir. Bu semboller tek başına değildir. Sembol yumaklarının çözülmesi, okuyucuların hazırlıklarına bağlı olduğu için Tanpınar hakkındaki değerlendirmelerde çok büyük farklılıklar görülür. Ayrıca onun tanınmasının gecikmesi de onun hemen çözülememiş olmasıyla ilgilidir. O, folklore düşmekten daima kaçınmıştır. Bu anlayış günümüz yazarlarını da önemli ölçüde etkilemiştir.”¹⁸*

Felsefî Eğilimler

Tanpınar, 1918 yılında Antalya’dan İstanbul’a geldi ve Baytar mektebine kaydoldu. Burada bir yıl kadar kaldıktan sonra, 1919 yılında Edebiyat Fakültesine girdi. Önce tarih, daha sonra felsefe bölümüne devam etmek istediye de, Yahya Kemal’in edebiyat bölümünde hoca olduğuna öğrenince, edebiyatı seçti.¹⁹

Edebiyat Fakültesinde, Yahya Kemal tarih ve dilden başlayarak öğrencilerini şuurlandırmıştır. Tanpınar ve arkadaşları, toprağa ve tarihe bağlanan millet telakkisini, ondan öğrenmişlerdir. Barres’in, ölülerin yattığı toprak fikrini, Yahya Kemal vatana ve tarihe bağlamış ve bir senteze varmıştır. Bu fikirler, daha sonraları Tanpınar’ın eserlerine yansiyacaktır.²⁰ Sanat tutumu ve anlayışı ile ilgili yaptığı teklif ve değerlendirmelerle ilgili şunları söyler:

“*Teklif ettiğim şey ne türbedarlık ne de mazi hırdavatçılığıdır. Bu toprağın macerasını ve kendi maceramızı bilmek, onun içinden büyüme, onun içinden tabii şekilde yetişmek ve batılı anlayışla, batılı ustaları severek eser vermektir.*”²¹

Felsefenin, Tanpınar’ın hayatında önemli bir yeri vardır. Etkisinde kaldığı felsefeciler Bergson²², Schopenhauer, Nietzsche ile psikanalistlerden Freud’dur.²³ Bergson, 1921-1923 yıllarında yayımlanan **Dergâh Mecmuası**’nın felsefî bakış açısında, etkin bir isimdir. Tanpınar da, **Dergâh Mecmuası**’nda yetişen gençlerdendir. O, Bergson’u, özellikle Schopenhauer’la²⁴ Nietzsche’yi²⁵ iyi okumuş olmasına rağmen, onun zaman konusu dışında bellibaşlı felsefe meseleleriyle uğraştığına dair bir ip ucu yoktur. Yalnız Nietzsche’nin sanat olaylarını açıklamakta kullandığı Apollon-Dionysos düalizminin akisleri eserlerinde sık sık karşımıza çıkar. İlgi çekici olan, çok az okuduğunu söylediği Bergson’un süre (durée) kavrayışı hakkındaki yaklaşımının fikirlerini kuşatmış olmasıdır. Tanpınar’da zaman kavramını anlamaya çalışırken Freud’un²⁶ psikanaliz ile Bergson’un sezgiciliğini gözden uzak tutmamalıdır. Bergson derinlik psikolojisini ve psikolojik tecrübeleri felsefenin esaslarından sayar. Bu bakımdan J. Segond’un psikolojizmi de Bergsonizmle ilgilendirilebilir. Özellikle, Bergson’un ‘keşfedici sempati’si aklî değil, ruhî kavrayışı öne çıkardığı için, iyiden iyiye psikoloji dahilindedir. Üstelik, Tanpınar’ın o kadar önem verdiği Bergsonist zaman kavramı da felsefeden çok psikolojiye yakındır.²⁷ Fakat Tanpınar, zaman konusunda da bir izah cehdiyle konuşmaz, daha çok zengin varyasyonlar hâlinde işler. Tanpınar’ın yorumlarını bir kültür ve tarih felsefesi katına yükselten, düşüncesindeki bu zaman boyutudur.²⁸

Bütün eserlerinin zaman düşüncesiyle yoğrulmuş olması, insanın en küçük hâtra izine kadar inmesi Tanpınar’da kendisine *zaman şairi* sıfatını verdirecek kadar mühim bir yer tutar.²⁹ Zaman insanın kendisidir. Bergson’daki anlamı ile zaman, başı sonu olmayan bir akış, yaratıcı evrim. Hayat dediğimiz oluş; duraksız bir hız.³⁰

Tanpınar’ın bütün eserlerinde üzerinde ısrarla durduğu *devamlılık* düşüncesidir. Bu düşüncesi, büyük ölçüde Bergson’un *durée* fikrinden kaynaklanmaktadır. *Millî hayat devamdır*. Tanpınar’a göre ‘*devam ederek değişmek, değişerek devam etmektir.*’³¹ Devam, yani süreklilik kavramı, Tanpınar’ın düşünce dünyasının temel unsurudur. Zaman³², kültür, yaşam sanat anlayışının ortak paydasıdır.³³

Tanpınar’da kültür, uygarlığı içine alacak kadar geniştir. Kültürümüzü, sanatımızı, geleneklerimizi,

muâşeretimizi, eğlence anlayışımızı, törenlerimizi, oyunlarımızı, tümünü kapsar ve bütün bunlar Tanpınar için bir estetik, daha doğrusu bir beğeni meselesidir. Tanpınar hayat şekillerine estetik açıdan bakar, çünkü belli bir uygarlığın içinde, halkın bilmeden yarattığı bu biçimler bir sanat eserine benzer; onlar da başka bir yerden alınmamış, kendimizin olan 'authentique' biçimlerdir ve Tanpınar'a göre özentisiz, içtenlikle yaratılıp yaşanan şeyler bir sanat eseri kadar güzeldir.³⁴ Tanpınar, bütün eserlerinde hayata belli bir kültür seviyesinden, estetik duyarlılıkla yaklaşır.

Güzel Sanatlar Akademisi'nde yıllarca estetik hocalığı yapan Tanpınar, mitoloji³⁵ ile birlikte resim, heykel, mimarî ve musiki kültürüne de sahiptir. Eserlerinde, sık sık bu sanatlara başvurur, onlardan yararlanır.³⁶

Yalnız Adam

Tanpınar, etrafında büyük ve geniş bir muhit bulunmasına rağmen yalnız adamdı.³⁷ Onun yalnızlığını, arkadaşlarına yazdığı mektuplarda da görmekteyiz. "İnsanların âleminde yaşamaktan bıktım. İstanbul'da yalnızım. Kutsi ile sizi de orada (Ankara'da) yalnız görüyorum. Bu yalnızlığı nâçiz şahsiyetimle tamamlamak istiyorum. Hakikaten Cevat Beyciğim, beni yanınızda görmek istemez misiniz? (...) Beni çemberin içinden alın, zannederim ki sizi ne mahçup, ne de pişman ederim. Hiç kimseyle konuşmayacağım şekilde her şeyi söyledim."³⁸ Cevat Dursunoğlu'na yazılan bu mektup, Tanpınar'ın milletvekili olma isteğidir. Onun meclise girme arzusu malî durumunu düzeltmek içindir.³⁹ 1946 yılında, VII. dönem Maraş milletvekili seçilir ve bir dönem mecliste görev yapar. Tanpınar, milletvekilliği süresince hiçbir aktif görev almaz.

Tanpınar, hocası Yahya Kemal gibi hiç evlenmemiştir. Bu sebeple daima sıcak bir yuvanın hasretini çekmiştir.⁴⁰ Evlenememesinin sebebini, sonu ıstırap ve acıyla biten bir aşka bağlar.⁴¹ Bu aşk, **Huzur** romanında ele alınır ve işlenir.⁴²

Tanpınar, Paris'ten gönderdiği mektuplarından birinde yalnızlıktan şöyle yakınır: "Benim tezgâhım, laboratuvarım, hep kafamın içi. Galiba ondan sıkılıyorum. Bir de Fransızlarla dost olamadım. Tesadüfün getirdiklerini ben beğenmedim, ısrar etmedim. Meselâ Malraux ile, Sartre'la, Camus ile dost olabilirdim. Fakat onlar küçük krallar. Benim haddimi aşmışlar. Beynelmîlel şöhretleri var. İşte bu yalnızlık yok mu? İnsanı çıldirtabilir."⁴³

Sonuç

İnsanı, bulunduğu çevre, mensup olduğu millet, milletinin geçirdiği fikrî ve ruhî safhalara göre incele-

yen, eser veren; bu eserlerle, başarılarını canlı olarak ayakta tutan sanatçılarımız vardır. Bu özellik çerçevesinde, kendi şahsiyetini ispatlamış olan Tanpınar, şiir ve nesirleriyle⁴⁴ düşünce dünyamıza zenginlik katmıştır.

Tanpınar, kişiliği bakımından çok karmaşık bir sanatçıdır. Bundan ötürü, onu anlamak, açıklamak, yorumlamak, eserleri hakkında kesin yargılar vermek güçtür.⁴⁵

Çalkantılı bir devirde yetişen, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu gören Tanpınar, gelenek ile modernizm arasında bir bağ kurmak istemiş; eserlerinde, "estetik haz ve bedîî zevk" ölçüsünden hareketle "mükemmel"e ulaşmaya çalışmıştır. Yaptıklarından hiçbir zaman tatmin olmayan Tanpınar, hayatı boyunca hep arayış içinde olmuştur. "Belki birşeyler yaptım; fakat tam istediğimi değil. Benim istediğim insanın ötesiydi, yoksa satıhtan toplama empresiyonlar, şark sanatlarının tek hususiyeti, her türlü acemiliği mazur gösteren ve hatta tatlı kılan bir ekspresyonizm değildi."⁴⁶

Tanpınar, Cumhuriyet dönemine de damgasını vuran Yahya Kemal ve Ahmet Haşim gibi iki büyük üstadın şöhreti karşısında, şiir sanatında kalıcı olamama endişesini taşımıştır. Şiire çok emek vermesine rağmen aradığını bulamamanın hüznünü, kendi ifadelerinde görmek mümkündür. Bununla birlikte Tanpınar, eserlerinden bîhaber gibi görünmeye çalışanlardan da son derece rahatsızdır. "Deniz manzumesi Türkçenin beş on manzumesinden biridir. Buna eminim. Buna makalelerimi de ilâve edin. Hayır, ben adımı, küçük şöhretimi hak ettim(...) Fakat niçin bu kadar haksızlık? Bu işte eksiğim nedir?"⁴⁷

Sanatta mükemmellik fikri arayan Tanpınar'a göre, şiirin yönü tecride, nesrin yönü hayata doğrudur. Şiiri bir susma işi ve kapalı bir âlem olarak gören Tanpınar, şiirde sustuklarını nesirde anlatmaya çalıştığını söyler.⁴⁸

Kendi kudret ve kabiliyetinin farkında olmasına rağmen mütevazî tavırlar sergileyen Tanpınar, ölümünden on üç gün önce yazdığı not defterinde⁴⁹ kendisi ile ilgili önemli açıklamalar yapar. "Geçtiğim yolu düşünürsem, kendimden memnun olabilirim. Fakat otuz yaşında kendimi bulduğum zaman ihtiraslarım çok değişti. Öyle ki şimdi kendimden hiç memnun değilim. Yapacağım daha çok şey var. Hayatıma rahat gözle bakamıyorum. Vaktim az. Tabiat ve tesadüfleri belli olmaz, belki otuz sene yaşarım. Fakat psikolojik zaman, o müphem istikbal fikrini kaybettim. Bununla beraber

çalışıyorum ve çalışmak azmindeyim. Iradesizliğe benzeyen bir iradem, tembelleğe çok benzeyen bir çalışkanlığım, cehaletin ta kendisi olan bir kültürüm var. Belki en büyük kuvvetim boşluklarımı, zaaflarımı bilmekliğim. Bir de hakikaten kültüre⁵⁰ inanmam, üniversite hocası sıfatı ile değil, şair ve romancı sıfatıyla (...) Bir yığın tezat içinde yaşadım. Dışardan bakanlar daima beni bu yüzden gülünç ve havada gördüler. Hülya adamı olmaktan hiç çıkmadım, onun yanı başında isyanlarım, memnuniyetsizlerim, etrafa meydan okuyan yersiz cesaretlerim oldu. Ancak mizacımdaki esaslının peşinden gitmeyi farkedenler beni kabul ettiler. Bazılarını ürkütüm, bazılarını darılttım.”⁵¹

Kendi devrinin sanat faaliyetleri ile ilgili bütün gelişmeleri takip eden, Doğu ve Batı kültürünü gayet iyi bilen, felsefi derinliğe ve geniş bir perspektife sahip olan Tanpınar, son yirmi beş yıl içinde edebiyat dünyasının cazibe merkezi haline gelmiştir. Türk toplumunda bilgi birikimi arttıkça, araştırmacılar, Tanpınar'ın eserlerindeki derinliği ve kültür boyutunun geniş açılımını farkettiler. Bugün edebiyat dünyasında Tanpınar hayranlığı ve sevgisi gittikçe artmakta.

Cumhuriyet döneminin en çaplı entellektüel olan Tanpınar'ı anlamak, büyük bir çaba ve kültür birikimi gerektirir. Sanatın ebediliğine inanan ve bu amaçla eserlerini büyük bir itina ile hazırlamaya çalışan Tanpınar, bundan sonra da edebiyat dünyasının ilgi merkezi olmaya devam edecektir.

NOTLAR

- 1- *Türkçe Sözlük*, c.3, MEBY, Ank.1996, s.1995.
- 2- *Âdile Ayda, Bir Demet Edebiyat*, İş Bank. Yay., İst.1998, s.225.
- 3- *Psikanaliz Açısından Edebiyat*, Çev. Selâhattin Hilav, Dost Kitabevi, İst. 1981, s.53.
- 4- *Tanpınar'ın annesi Trabzonlu Kansızzâdeler ailesinden Nesime Bahriye Hanımdır; 1916 yılında Musul'da tifüs hastalığından ölmüştür. Baba tarafının ailesi 'Mızrakçıoğulları' nâmı ile anılmaktadır. Aynı aile daha sonra babasının dedesinin müftü oluşu dolayısıyla 'Müftüzâdeler' ismi ile de tanınmıştır. Aile efradları Batumlu olduğu için, Tanpınar'ın babası Batumlu Hüseyin Fikri Efendi olarak da tanınır. II. Meşrutiyet kadırlarından olan Hüseyin Fikri Efendi Antalya kadısı iken emekli olmuş, 1935 yılında ölmüştür. Bk. Ömer Faruk Akün, İst. Üniversitesi Türk Dili ve Ed. Der., c.12, 1962, s.2; Bk. Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Ant. (1940-1950)* c.3, İst.1965, s.579.*
- 5- Adler, ana-babanın ve toplumun, insanın bebeklik ve ilk çocukluk yılları üzerindeki etkilerinin anlamına dikkati çekmiştir. Başkalarının, özellikle Freud'un yaptığı gibi, yetişkin insanların çevreye uyuma kalıplarının geniş ölçüde hayatın ilk yıllarında belirlenmiş olduğunu göstermiştir. Çocuk yalnızca kendi biyolojik etkileri ile değil, ana-babasının, erkek ve kız kardeşlerinin ve daha sonra öğretmenlerinin etkileri ile de çekişmek zorunda kalmaktadır. Çoğu zaman çocuğun kendi içtepilerinin özellikle ana-babasının içtepi-

leriyle birleşme şekli, yetişkin hâline geldiği zaman karşılaşacağı durumlardaki başarısını ya da başarısızlığını geniş ölçüde etkilemektedir. Adler, Freud'un öğrencisidir. Düşünce ve uygulama alanında ondan ayrılır. Bk. Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, İş Bank. Yay., İst.1998, s.XVI-XVII ; *Tanpınar'ın muhayyilesinde, belki de annesinin hatırasına bağlı, C.G Jung'un insan psikolojisinde mühim bir rol oynadığını söylediği anima arketipi* kuvvetli bir yer tutar. Onun roman ve hikâyelerinde bu arketip çeşitli şekillerde kendini gösterir. 1944 yılında *Ülkü* dergisinde çıkan “*Şiir ve Rüya*” adlı makalesinde şunları söylüyor: “Her sanat eserinin başında Orfeus hikâyesi vardır; ölüm diyarından sarışın Euridike'yi geri almak. Orfeus, ölmüş olan karısını ahirette sazının kuvvetiyle bulur. Gerçekte saz ile Euridike birdir. Her çehre, her hatıra, ömrün her vakası bize kendi hususi nağmesiyle gelir. Onu yeniden yaşamak için bu sesi bulabilmek lâzımdır. Bazen bu nağme kendiliğinden -dıştan gelen herhangi bir sebeple – satıhta yüzmeye başlar. Bu, zaman nehri tersine akmak istiyor, büyük uçurum yuttuğu bir şeyi geri veriyor demektir.” İster C.G. Jung'un bahsettiği anima arketipi, ister Freud'un çocuklukta sevilen ve sonra ölüm yahut sosyal şartlar sebebiyle uzaklaşan anne hayali fikriyle izah edilsin, birçok sanatçıda olduğu gibi, Tanpınar'da da kadın, ölüm, sanat ve edebiyet düşünceleri birbiriyle alâkalı teşkil etmekte ve bu bütün eserlerinde mühim bir yer tutmaktadır. Bk. Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İst.1983, s.34-35.

6- Ahmet Hamdi Tanpınar Anlatıyor, *Varlık*, S.377, 1951, s.5.

7- Mustafa Baydar'ın Ahmet Hamdi Tanpınar'la yaptığı bir konuşmada: “Sizce dehânın miyarı nedir?” sorusuna verdiği cevap, onun mizacının bir başka yönünü ortaya koymaktadır. “Dikkat. İnsan dikkatidir. İnsan, dikkati nisbetinde büyüktür, kuvvetlidir. Çünkü dikkat bize eşyanın ve kendimizin kapılarını açar. (...) Biz şeklimizle mevcut değil miyiz? Şeklimizle yani vücudumuzla. Bütün kabiliyetlerimiz vücudumuzdan gelmez mi?” Bk. Varlık, Ağustos 1955, nu: 421, s.6-7.

8- Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası 'Antalyalı Genç Kıza Mekiup' Dergâh Yay., İst.1983, s.25-256.*

9- Irwin Edman, *Sanat ve İnsan*, MEBY, İst.1998, s.14-17.

10- “Asıl estetiğim Valéry'yi tanıdıktan sonra teşekkül etti. (1928-1930 yıllarında). Bu estetiği ve şiir anlayışımı rüya kelimesi ve şuurlu bir çalışma fikirleri etrafında toplamak mümkündür. Yahut da musiki ve rüya. Valéry'nin 'Velev ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami şekilde uyanık olmalıdır.' Cümlesini 'en uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde rüya hâlini kurmak' şeklinde değiştiren benim şiir anlayışım çıkar.” Bk. M. Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, s.258.

11- Irwin Edman, a.g.e., s.15.

12- Orhan Okay, *Ahmet Hamdi Tanpınar (Bir Monografi Denemesi)* III, Dergâh, S.27, c.3, 1992, s.8.

13- Okay, S.27, s.8.

14- Tanpınar, koltuğunun altında daima kitap taşırdı. Okuduğu kitabı herkes görmesin veyahut gösteriş yaptığını sanmasınlar diye ciltleri bir gazetenin arasına kor, koltuğunun altına öyle yerleştirirdi. Çoğunlukla Rimbaud, Stéphane Mallermé, Paul Valéry ve Baudelaire'i yanından ayırmazdı. Bu şairleri çok iyi biliyor, bazen dakikalarca ezbere onlardan şiirler okuyabiliyordu.” Bk. Baki Süha Edib-oğlu, *Bizim Kuşak ve Ötekiler*, Varlık Yay. İst. 1968, s.36. Adı çok zikredilmemesine rağmen Tanpınar'ın tesirinde kaldığı şairlerinden biri de Gerar de Nerval'dir. Tanpınar, Nerval'den Yahya Kemal adlı eserinde bahseder (1995, s.47). Erdoğan Alkan, Tanpınar'ın,

Nerval'i çok kere taklit ettiğini söyler. Bk. Erdoğan Alkan, *Şiir Sanatı*, Yön, 1995, s.422-433.

Tanpınar, estetiği ile ilgili yaptığı değerlendirmede, kendi şahsiyetinin gelişiminde önemli olan isimlerle ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "Bende asıl tesir Fransız şairinden ve bu tesirin Baudelaire- Mallarmé- Valéry kolundan gelir. Fakat bu çizgi de tam değildir. Gérard de Nerval diye çok mühim bir Fransız şairini, Hoffman ve Edgar Allan Poe'yü, Faust'uyla Goethe'yi, Dede Efendi'yi, Mozart ve Beethoven'ı, Bach'ı sevdiğim Fransız, İtalyan ressamlarının, bazı modernlerin payını da ayırmak lazımdır. Nihayet bütün bunlara en sevdiğim romancı olan Marcel Proust'u ilâve gerekir." Bk. *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, s.258.

15- Ahmet Hamdi Tanpınar, 20. Asır, 9 Şubat 1956, nu:182, s.15.

16- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yay., İst. 1996, s.61.

17- "Tanpınar, edebiyat hocalığından geldiği için Divan, Tanzimat edebiyatlarını da yakından tanıyor ve biliyor, fakat halk şiirimize o kadar iltifat etmiyordu. Ancak Yunus Emre'ye ayrı bir kıymet veriyordu. Zaten Ahmet Hamdi'nin zevki folklore açık değildi. Yahya Kemal'in ve Fransız şairlerinin hissedilir derecede etkisinde kaldığı için Ahmet Kutsi gibi, Necip Fazıl gibi folklor alanına dalmıyor, belki de halk ozanlarımızı okuyup sevmeye vakit bulamıyordu. Ama bu konuda benim kanım odur ki, Hamdi, folkloru sevmiyordu. Kır çiçeklerinden ziyade imbiklerden geçmiş şehir esanslarını koklamayı seviyordu." Bk. Baki Süha Ediboğlu, s.36-38.

18- İnci Enginün, *Türk Dili, Tanpınar ve Semboller*, S.581, Mayıs 2000, s.400.

19- Akün, s.5.

20- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, Dergâh Yay., İst. 1995, s.47.

21- Nuri İyem, *Kitaplık*, Yapı Kredi Yay., S.40, Mart-Nisan 2000, s.Vesikalık III.

22- "Yahya Kemal bir gün Şekip (Tunç) Beye; 'Şekip biz hepimiz artık Bergsoncuyuz.' demişti. Bu, biraz da yarı şaka olarak söylenmiş bir sözdü. Fakat bir hakikati ifade ediyordu. Bergson bize sadece felsefesini nakleden hocalarla gelmiyordu. Her büyük feylesofun etrafında yetişen muharrirlerin edebiyatımıza yaptıkları tesirle de edebiyatımıza girmişti. Bununla beraber Durkheim ve Bergson yalnız başına değildiler. T. Ribot'nun, Spencer'in, William James ve Stuart Mill'in, Kant ve Schopenhauer'in isimleri âdeta yaşadığımız havada birbiriyle çatışıyordu. Bugün şüphesiz ki, feylesofların ve fikirlerin etrafında o ateş yok. Felsefe, yatağını bulmuş bir nehir gibi kendi âleminde akıyor." Bk. Canan Yücel Eronat, *Tanpınar'dan Hasan Âli Yücel'e Mektuplar*, Yapı Kredi Yay., İst. 1997, s.47.

23- "Şiir ve sanat anlayışında Bergson'un zaman telakkisinin mühim bir yeri vardır. Pek az okumakla beraber, o da borçlu olduğum insanlardandır. Fakat 1912 yıllarında Schopenhauer ve Nietzsche'yi çok okuduğumu da hatırlatayım. Rüya meseleleri beni Freud'a ve psikanalistlere götürür." Bk. *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, s. 259.

24- Ünlü bir Alman filozofudur (1788-1860). Schopenhauer'in felsefesi, özü bakımından dogmacı metafiziğin yıkıntıları üzerinde kurulmuş kötümser bir öğretilerdir. O, Alman idealizminin mantıksal sonuçlarını trajik bir anlayış içinde ele alır. Ona göre dünya ölümcül bir tiyatro oyunundan başka şey değildir. Kısaca dünya hazin bir görüntüdür. Ona göre bireyin özünü en iyi bencilik ilkesi açıklar. İnsanları bencilikten, yalnızca, varlıkların kozmik birliğinin bilinci olan merhamet kurtarır. Merhamet de, insanların dayanışma ilkesidir. Mesele, acının aşılmasıdır. Kurtuluşun tek yolu budur ve bunu bilgi değil, sanat sağlar. Schopenhauer'in anlayışında Tanrı yoktur.

Tanrıyı bir kenara atmak gerekir. Onun geliştirdiği sanat felsefesi, daha sonra Nietzsche'yi de etkilemiştir. Bk. *Felsefe Ansiklopedisi*, Orhan Hançerlioğlu, *Büyük Larousse*.

25- Friedrich Nietzsche (1844-1900) XX.yüzyılın önemli felsefecilerindendir. Nietzsche'nin bütün felsefesi, birbirini tamamlayan şu iki tema üzerinde toplanır. Sonsuz dönüş ve üstün insan. Filozof bütün hayat boyunca bu kavramlar üzerinde durmuş, onları açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Nietzsche'nin felsefesi, sistemli bir bütün olmaktan uzaktır. Onun felsefesi, bir varlık felsefesi değil, ama bir var olabilme felsefesidir. Nietzsche'nin felsefi tavırları, radikal özellik taşır. Her türlü yorumun ızaftı olduğu yorumuna dayanır. Nietzsche, Batı medeniyetini, radikal felsefi anlayışla ele alır. Eski Yunan felsefesini, trajediden itibaren ele alır ve değerlendirir. O da, Schopenhauer gibi, Tanrıyı bir tarafa bırakır. Tanrıyı öldürür. Nietzsche'ye göre, gerçek dünya, başka herhangi bir dünya gibi kurgudur ve hatta yaşama karşı girişilen en tehlikeli suikasttır. Nietzsche'de, Darwin'in, Spencer'in, Schopenhauer'in etkilerini görmek mümkündür. Bk. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*; Stefan Zweig, *Kendileri ile Savaşanlar*.

26- Freud, psikoloji ile ilgili çalışmalarında, psikanaliz üzerinde durmuş, psikanalizi "sinir hastalıklarının tedavi metodu" olarak tanımlamıştır. Kendisi bu metodu Viyanalı Dr. Breuer ile dostluğu sayesinde rastlantıyla bulmuştur. Freud, psikanalize herhangi bir psikolojik teoriyi benimsemeden, bir bilgin ve doktor olarak yönelmiştir. Freud, yaptığı çalışmalarla 'bilinç-dışı' kavramına somut bir muhteva kazandırmıştır. Bu muhteva ile, hem normal hayatta, hem de patolojik hayatta dile gelişlerini ortaya çıkardı ve ruhbilimin ikinci ilkesini ortaya çıkardı. Bugün 'bilinç-dışı' 'bilinç-altı' nın boş kelimeler ve kavramlar olmadığını Freud sayesinde biliyoruz. Bilinç-dışının somut bir gerçekliği dile getirdiğini; psikiş hayatın temel dinamiğini ve sürekliliği dolayısıyla bilinçte, açıklanamaz, rastgele, inanılmaz gibi görünen her şeyin köklerini ve şartlarını bilinç-dışında aramak gerektiğini de Freud'dan öğreniyoruz. Freud'un üzerinde durduğu önemli konulardan biri de cinsiyettir. Ona göre, cinsiyet, genel olarak insan hayatında ve özel olarak nevrozların hayatında çok önemli rol oynar. Toplumsal bakımdan cinsellik, sadece türün üremesi olayı bakımından ele alınmıştır. Günlük dil, üreme gibi faydacı bir fonksiyon haline gelmeden önce cinsiyetin geçirmiş olduğu merhaleleri gözönünde tutmaz. Aslında, bu faydacı fonksiyon, çocukluk çağından başlayarak kendini açığa vuran ve kimi bir seçime uğradıktan sonra şiddetlendirilen, kimi de ortadan kaldırılan birtakım süreçlerin (veritelerin) sonucundan başka bir şey değildir. Yetişkinlerde görülen cinsel sapıklıklar, çoğunlukla, Freud'un çocuk cinselliği dediği aşamaya geri dönüşten başka bir şey değildir. Bk. Sigmund Freud, *Cinsiyet ve Psikanaliz*, çev. Selâhattin Hilâv, Varlık Yay., 1981, s.9-12; Psikanaliz bize cinsiyetin sinsi ve içe işleyici salgınlarını tanıtmadan çok önce, Hristiyan ah-lâkçılar duyuların nasıl bir cinsiyet duygusu ile örtülü olduğunun farkında idiler. Duyuların canlanması demek, şuur altında veya tohum halinde bile olsa, cinsî bakımdan uyanmak demektir. Sanat zevkini meydana getiren o göz kamaştırıcı şiddetli bazı unsurları, hiç şüphe yok ki cinsiyetle ilgilidir. Sanatın "Dionysiac" yönündeki o başıboşluğun, o sarhoşluğun çoğu, açıkça cinsî bir karakter taşımaktadır. Bk. Irwin Edman, s.46; Freud, Adler ve Jung, insan ruhunun bilinçaltı gerçeklerini inceleyen bilim adamlarıdır. Onlar, sayesinde bilinçaltı gerçekleri romanın konusu oldu. Jung, Freud ve Adler'den farklı olarak, bütün insanların kolektif bir bilinçaltına sahip olduklarını, insan davranışlarını yönlendiren evrensel psikolojik kalıpların eski mitlerde bulanabileceğini iddia etmiştir. Bk. Sevim Karıncıoğlu, *Türk ve Dünya Romanında Modernizm* KTBY, 1988, s.34.

- 27- M. Kayahan Özgül, "Neredesin Tanpınar?", *Irmak Dergisi*, Haziran 1998, s. 7-14.
- 28- Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken, İst.1996, s.221-222.
- 29- Birol Emil, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiirine Dair", *Türk Edebiyatı*, S.183, Ocak 1989, s.24.
- 30- Ahmet Kutsi Tecer, "Tanpınar'ın Şiirleri", *Varlık*, S.548, 1961, s.6.
- 31- Ayvazoğlu, s.223.
- 32- Tanpınar, bellek, hatırlama, geçmiş, şimdi gibi kavramlara zaman kavramlarının içinden gelir. Bu kavram Tanpınar'da çeşitli yerlerde çeşitli niteliklerle belirlenir. Kimi zaman çekirdek zamandan söz eder, kimi yerde zamanı 'yekpare, geniş bir anın parçalanmaz akışı' olarak tanımlar. Bununla birlikte, Tanpınar, zaman konusunu ideler ve tartışırken yalnızca somut ve sınırlı bir zamandan söz açmaz. Onu kimi yerde insanın belli halleri içinden algılamayı seçer. Bu anlamda ölüm ve aşk onun sık sık başvurduğu kavramlar arasındadır. Bunun da ötesinde Tanpınar özellikle uyku ve rüya ile yakından ilgilidir. Her iki kavramın da farklı, başka başka zaman algılayışlarına imkan verdiği düşüncesindedir. Bk. Hasan Bülent Kahrman, *Doğu Batı*, Yıl 3, S.11, s.27.
- 33- Oğuz Demiralp, *Kutup Noktası*, Yapı Kredi Yay.1993,s.61
- 34- Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yay., İst. 1987, s.277.
- 35- Hasan Âli Yücel'in kızı Canan Yücel Eronat, Tanpınar'ın mitolojiye verdiği önemle ilgili şunları söylüyor: "Her zaman olduğu gibi neler okuduğunu sorgulardı. Ona göre mitolojiyi göz ardı etmemeliydim. Mitolojinin insan zekâsının en yaman icatlarından biri olduğunu söylüyordu." *Kitaplık (Vesikalık)*, s.II.
- 36- Tanpınar, *Yahya Kemal*, s.8.
- 37- Ediboğlu, s.39.
- 38- Zeynep Kerman, *Tanpınar'ın Mektupları*, Dergâh Yay., İst. 1992, s.50-52.
- 39- "Çok zor bir hayatı olduğunu biliyordum. Ablasıyla birlikte oturuyordu, hasta bir eniştesi vardı. Parasının çoğunu eniştesinin ilaçlarına harcardı. Benimle bu konuda sık sık dertleşirdi. Narmanlı Yurdu'nda ailemle birlikte oturduğum sıralarda aşağıda bir daire boşaldı; bir oda bir mutfak ve banyodan oluşuyordu. Tanpınar'a bu stüdyoyu ona tutmayı teklif ettim. Çok memnun oldu, oraya taşındı. Hiçbir şeyi yoktu. Bizim Melahat adında bir hizmet-

- çimiz vardı, ona perdeler, yorganlar dikmek istedi. Hamdi parası olmadığı için istemedi ama Melahat ona taksitle borçlanmasını teklif etti." Bk. *Kitaplık*, Yapı Kredi, Tatyana Moran, s.VI.
- 40- Ediboğlu, s.39.
- 41- Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İst. 1983, s.23.
- 42- "Hamdi sık sık âşik olurdu ama bir ara başına büyük bir iş açtı; evli bir kadına fena halde tutuldu. Kadının kocası da arkadaşımızdı. Bu aşk yüzünden hasta oldu, intihar etmeyi bile düşünmeye başladı ama kadın kocasından boşanmıyordu. Tamamen platonik düzeyde kaldı bu ilişki. Biz bu yüzden kaygılanırken, nasıl oldu bilmiyoruz, kendiliğinden çözüldü bu iş. Bir gün bana, 'Ben bu aşkı yaşama-saydım, bu sıkıntıyı çekmeseydim Huzur'u yazamazdım' dedi. Huzur'daki Nuran o kadındır." Bk. Tatyana Moran, *Vesikalık*, s.VII.
- 43- Kerman, *Tanpınar'ın Mektupları*, s.74.
- 44- İbrahim Zeki Burdurlu, *Ülkü*, 3. Seri 3 (37, 1950), s. s18.
- 45- Hikmet Dizdaroğlu, *Türk Dili*, S.155, 1964, s.840.
- 46- Kerman, s.153.
- 47- Enginün, *Türk Dili*, S. 581, 2000, s.442.
- 48- Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, s.259.
- 49- Kaplan, s.24-25.
- 50- Şair ve romancıda her şeyden önce geniş bir kültür birikimi arayan Tanpınar, bizde kültürün yokluğundan bahseder ve şunları söyler: "Roman ve hikâyede daha başka türlüyüz. Edebiyatçılarımızın zaafı bu sanatlarda daha kuvvetle görülüyor. Burada evvela romancı için çok lâzım olan o geniş kültürün yokluğundan bahsetmek icabeder. Küçük şöhretleri para makinalarını bir tarafa bırakalım, fakat gerçek romancı, dışarda, âlem-şümül bir kültürü olan adamdır. Balzac, Tolstoy, Proust, Flaubert, Joyce, Roger Martin du Gard. Bunlar hem şahıslarına mahsus çalışma tarzları, hem de geniş kültürleri ve dünya görüşleri olan adamlardı. Şu veya bu davanın emrine girip, onun arasından dünyaya bakmakla kalmıyorlar, dünyayı bir görüşün etrafında yaratıyorlardı." Bk. *Yaşadığım Gibi*, s.336 Dünya edebiyatının önemli eserlerinden olan ve insanın bilinçaltı ile ilgili durumunu anlatan Ulysses'i Tanpınar, her gece okuduğunu söylüyor. Bu da gösteriyor ki, Tanpınar, dünyadaki kültür ve sanat gelişmelerini çok yakından takip ediyor. Bk. A. H. Tanpınar, *Vesikalık* s. IV.
- 51- Kaplan, s.22-23.

In the Track of the Learned

(Bilgelerin Yolunda)

Prof. Dr. Sadık Tural

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

Asya'ya Doğru : III

Anahtar Kelimeler: Gezi, seyahatname, Asya Kültürü, kültür karşılaştırması.

Süleyman KAZMAZ

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi.

21.3.2000 Bangkok

Acentenin programına göre bütün isteyenler için ücret karşılığında kanal gezisi yapılacaktı. Fakat sabahleyin otobüse binildiği sırada rehber bu gezinin iptal edildiğini söyledi. Sekiz kişi katıldığı için yerli rehber bu sayıyla geziyi yapamayacağını söylemiş. Gösterdiğimiz tepki fayda vermedi. Çünkü programı düzenleyenler Ankara'da, İstanbul'da; onların sözü buraya ulaşmaz; bizimki de geçmez. Uygulayacak kişi ise kazancımı düşünür. Yaygın söylentiye göre yerli rehberler turist götürdükleri müesseselerden komisyon alırlarmış. Komisyon ya da kâr getirmezse acentenin düzenlediği program kâğıt üstünde kalır.

Bir konu daha var.

Acentenin belirlediği ücreti yüksek bulanlar, kendi aralarında bir topluluk oluşturarak geziyi daha ucuza malediyorlar. Bu gibiler aralarında bilgi verecek rehberin bulunmamasında sakınca görmüyorlar. Ancak bilgi edinme bakımından acentenin rehber eşliğindeki gezisini tercih edenler kayba uğramaktadır. Programda katılımın belli sayının altına düşmesi halinde gezinin yapılmayacağı hususunda bir işaret bulunmadığı için ayrı bir tertip yapmaya da imkan kalmamaktadır. Bugün de öyle oldu. Gezinin iptal edildiği haber verildiğinde böyle bir düzenlemeye gitmek için elverişli bir zaman yoktu. Bu bakımdan çok yararlı olacağını umduğumuz nehir gezisinden yoksun kaldık.

Kraliyet Sarayına ve Tayland'ın en büyük tapınağı olduğu söylenen Zümrüt Buda tapınağına gidiyoruz. Yollarda yoğun bir otomobil ve motorsiklet trafiği. Sokaklarda Kralın resimleri.

Sarayın kapısına geliyoruz. Giyim bakımından sert kurallar var; kıyafeti uygun olmayanlar içeri

alınmıyor. Tayland'a girişte sıkı bir denetim uygulanmadığı halde burada elbise konusunda hoşgörülü davranılmamaktadır.

Saray dört bölümden oluşuyor. Birinci bölüm asıl saray. Girişte Hint mitolojisinden alınmış şekiller resmedilmiş. Bunların en önemlisi Hint destanı Ramanaya'dan esinlenmek suretiyle meydana getirilen görüntülerdir. Cephede altın sarısı süslemeler. İçi seramik, dışı altın varakla kaplı olan en büyük pagoda burada. Dik çatı, tepede, saçaklarda uçan kuş simgesi ve altın kaplama sütunlar. 1. den 6. Rama'ya kadar bütün krallar bu sarayda yaşamış. Buda'nın yüce el yazısının bulunduğu kitap da burada. Her tarafta heykeller ve Buda'nın cennet ve cehennem anlayışını temsil eden resimler. İyilik Tanrıça'sının altın kaplama heykeli. Gümüş süslemeler.

Saray alanında birçok binalar var. Altın kaplamalı, mor, yeşil, pembe ve kırmızı renklerle süslü, saçaklarında uçan kuş simgesi bulunan bu gözalıcı güzellikteki yapılar birer sanat harikası. Büyük sanatkarların meydana getirdiği bu şaheserlerin parlak renkleri karşısında hayran kalmamak mümkün değil.

İkinci bölüm saray tapınağı. Burada Buda'nın gerçek zümrütten yapılan boy heykeli. Buda iki elini öne doğru kaldırarak "kavga etmeyin; savaş yok!" diyor. Duvarlarda Budacılıkla ilgili efsanelerden esinlenerek yapılmış resimler Budacılık'ın yayılışı.

Budacılık'a göre mevsimler ilkbahar, yaz ve kış olmak üzere üçtür. Bu düzenlemede Hindistan'ın meşhur muson yağmurları esas alınır. Üç mevsim gibi Buda'nın da üç elbisesi vardır. Elbiseler mevsim başında kraliyet ailesi tarafından törenle giydirilir. Bugün yapılan törenle yaz elbisesi giydirilmiş.

Tapınağa giriş serbest olmakla birlikte bazı kurallara uymak gereklidir; ayakkabılar ve şapka çıkarılacak ve yere oturulacak. Ayağı uzatmak yok. Kuralların uygulanması görevliler tarafından titizlikle denetlenir. Kurallara aykırı davranışlar, başı örtülü olanlar, otururken ayaklarını uzatanlar derhal uyarılır, şapkanın çıkarılması, ayakların toplanması söylenir. Tapınağın içinde bu kurallara uyan büyük kalabalık vardı; herkes başını açmıştı, ayaklarını toplayarak yere oturmuştu, kafasını öne eğmişti; sessizce duruyordu.

Sarayın üçüncü bölümü taht odası. Tahtın bulunduğu bu salonda taç giyme töreni yapılır. Parlamento ayda bir kez toplanır. Salonun kapıları ve sütunları açık ve koyu renklerle süslenmiştir; yapı mermer kaplıdır.

Sarayın dördüncü bölümü konukevi. Resmi kabul buraya yapılır. Ayrıca sarayın geniş bir bahçesi var.

Saray iki düşünceye yol açar.

Saraylar, milli kültür , özellikle sanat tarihi bakımından büyük önem taşır. Geçmiş dönemlerin ustalarının yarattıkları eserler olarak kuşaklar boyu gurur ve heyecanla seyredilir. Sanatın bu ölümsüz örnekleri zamanın akışı içinde titizlikle korunur. Fakat meselenin bir başka yönü daha vardır.

Hükümdarların, iktidar sahiplerinin saraylardaki hayatıyla halkın yaşantısı arasında tarih boyunca daima büyük farklar görülmüştür. Bir tarafın alabildiğine bolluk ve tokluk içinde ömür sürmesine karşılık öbür taraf büyük çoğunluk darlık ve yokluk sınırlarını aşamamıştır. O kadar ki Fransız İhtilalinde aç insan yığınları "Ekmek!" diye saraya hücum ettikleri zaman Kraliçe "Ekmek yoksa bisküvi yesinler!" diyebilmiştir. Tek kişilik iktidardan topluluk iktidarına, bugünkü deyimiyile, demokrasiye geçiş için yapılan kanlı mücadelelerin sebeplerinden biri de aradaki farkı en az düzeye indirmektir. Ne varki hâlâ amaca varıldığı ileri sürülemez. Onun için demokrasi, iktidarı ele geçirmenin, kendi düşüncesine göre bir düzen kurmanın, tek kişilik iktidar dönemini andıran üstün bir hayat düzeyine ulaşmanın vasıtası sayılmamalıdır.

Sarayı gezdikten sonra şehire dönüyoruz. Caddelerde dikkate değer görüntüler var. Bir yerde Arap harfleriyle hilal kelimesi yazılı. Ara sokakta eski bir ev. Şehir merkezine yaklaştıkça bu tür yapılar azalıyor. Bir evin bahçesinde Buda sunağı. Heykel ortada; kenarlarda sütun, üstte kubbe, önde tütsü çubukları ve güller. Şehir içinde yerli mimarının güzel bir örneği. Taylandlı genç kız yırtmaçlı siyah etek ve beyaz buluz giyinmiş; omuzunda çanta ; gençlerin elinde cep telefonu. Beri tarafta küçük Buda heykeli. Dükkanlarda indirim ilanları :10-30;% 50-70-80. Yoğun trafik. Taksi güçlükle ilerliyor. Sokakta iki rahip. Vücudu açık kahve rengi kumaşla örtülü;sağ kolu açık. Baş traşlı. Birinin ayakları çıplak;durakta bekliyor. Öbürü terlik giyinmiş yolun ortasından yürüyor.

Alışveriş merkezinde taksiden inerek dükkanları dolaşıyoruz. Bol veya çeşitli eşya. Değişik bir lokanta. Ortada suyun sürekli aktığı bir kanal tezgahı çevreliyor. Arka arka dizilen yemek dolu küçük sandal ve kayıklar suyun akıntısıyla kanalın içinde geçip gidiyor. Müşteriler tezgahın karşısında oturmuşlar. Önlerinde tabak, çatal ve kaşık ; yemeğe hazır durumda. Küçük kanaldaki kayak ve sandallara bakıyorlar. Her halde beğendikleri yemekleri alıyorlar.

Amerikan lokantasında mısır pastası ve kızarmış patates yedikten sonra çarşıdan ayrılıyoruz. Yol üzerinde

değişik bir heykel: üstü fil, altı şişman göbekli bir adam. Efsaneye göre ana fil, baba şeytan birleşince böyle bir yaratık meydana gelmiş. Bizdeki tepegöz gibi.¹

Heykel dört sütun arasına yerleştirilmiş, üstte süslü bir kubbe, önde tütsü çubukları. Oradan geçenler, heykelin karşısında duruyor,ellerini kavuşturarak çenelerine götürüyor,arkasından yollarına devam ediyor.

Böylece Bangkok gezisi sona erdi.

22.3.2000 Bangkok'tan Singapur'a

Otel lokantasında son kahvaltı. Çalışanlarda daha değişik kıyafet. Kızlarda önden yırtmaçlı uzun siyah eteklik, üstte yeşil buluz. Erkeklerde aynı renklerde buluz ve şalvar biçiminde yere kadar uzanan geniş ağı pantolon. Hepsi de ablak yüzlü, çekik gözlü insanlar.

Saat 9.15 (M.S.) 4.15 (B.S.) Otelden ayrıldık. Yolda çalışma. İşçilerin başında sarı renkte yuvarlak çelik başlık. İşçilerinden biri güneşten korunmak için olacak, başlığın altına omuzlarına kadar uzanan bir mendil koymuş. Rize dolaylarında tarlada çalışanlar, güneşli havalarda şapkanın altına mendil yerleştirirdi. Bazı yerlerde de şapka yerine yaprak kullanılır. Birbirinden habersiz insanlar tabiata karşı aynı yöntemi uyguluyorlar. Bunlar aklın ortak yönleri olarak nitelendirilebilir.

Yolda üç tür yapı şekli arka arkaya sıralanmış. Direkler üzerine kurulmuş iki katlı, bahçeli evler. Beyaz duvar ve sütunlar üstünde kırmızı kiremitli,altın sarısı renklerle süslü dik çatılı,şaçaklarının ucunda uçan kuş simgesi bulunan güzel yapılar ve altlarında dükkanlar. Yerli mimariden dünyayı saran betona geçiş olayının canlı görüntüleri.

Yollardaki trafik polisleriyle havaalanındaki trafik polisleri ağızlarına, burunlarına beyaz bez maskesi takmışlar.

Havaalanına geldik. Gümrük mağazalarında her türlü ürünlerle Amerikan sigarası var. Pasaport denetiminden geçtik. Uçak boş olduğu için bizi birinci sınıf bölümüne oturtular.

Saat 12.15 (M.S.), 7.15 (B.S.) Uçak hareket etti. Pencereden yeri seyrediyorum.

Bangkok; büyük bir şehir; yeşillikler içinde yerli mimarinin güzel örnekleri. Arazi dümdüz. Ancak fabrika bacası görünmüyor.

Her koltuğun arkasında küçük televizyon var. Ayrıca ortada büyüğü, yolcu her ikisini de izleyebiliyor.

Yerleşim yerlerinin, yeşilliklerin ve denizin üstün-
de uçuyoruz. Deniz durgun: gök mavi, zaman zaman
da beyaz bulutlar görünüyor.

Kulaklarım uğulduyor, ağrıyor. Belli ki uçak
inişe geçti. Uzakta deniz, beride kara parçası, ormanlık
arazi, dar yollar, su birikintileri. Denizdeki gemi etrafa
köpük saçarak ilerliyor. Kıyıda kırmızı toprak, adacıklar,
ağaçlıklı yeşil alanlar. Dümdüz arazi. Hava bulutlu ve
yağmurlu; yerler ıslak.

Saat 14.20 (M.S.), 9.20 (B.S.) Havaalanına indik.
Yolculuk iki saat sürdü. Pasaport denetimi için sıraya
girdik. Masanın üstünde bir tabak ve içinde şeker. Bu
"Hoş geldin!" şekeriymiş. Herkes bir tane alıyor.

Otobüsle hava alanından şehre doğru ilerliyoruz.
Yol ağaçlıklı; her yanda palmyeler. Rehber anlatıyor:

- Singapur'un nüfusu 3,5 milyon. Esas unsur
eskiden İngiliz, Çinli, Malaya ve Hintliydi. Şimdi%70
Çinli, %15 Malaya; gerisi Hintli. Taksiler taksimetrelî.
2,5 dolardan başlar. Saat'den sonra %50 zam. Alışve-
rişlerde pazarlık yok. Kapalı yerlerde sigara içme yasağı
var. Cezası 2.500 dolar.

Ankara'da bir dostum anlatmıştı. Singapur'da
sokaklarda bir tek sigara izmariti bulunmazmış. Söyle-
nenlerin hayal olduğunu gördüm.

Ağaçlıklı geniş caddelerden, palmyeler arasında
ilerliyoruz. Her taraf yeşil. 5-6 katlı beton binalar ve
gökdelenler. Aralarında geniş mesafe var. Birbirlerine
yakın değil. Bazı yüksek binalarda balkon yok. Olanla-
rın da çamaşır asılı. Yerli mimari örnekleri de var; dik
çatılı kırmızı renkli bina topluluğu, yeşil alanlar. Şehir
merkezine doğru yüksek binalar çoğalıyor. Arazi geniş
ve düz olduğu için gökdelenlerin arasına hayli mesafe
bırakılmış. Merkezde caddeler geniş; yüksek binalar
da çok. Bu bakımdan Singapur'a gökdelenler şehri
denilebilir.

Yarım saatte otele vardık. Otel 17 katlı. Oda
ücreti kişi başına 70 dolar.

Öğleden sonra şehrin ünlü Orkide caddesinde
dolaştık. Bu arada söylenenler acaba doğru mu diye
merak ettim ve çevreye baktım. Sokaklarda her hangi
bir şehirden fazla sigara izmariti var. Parklarda, çöp
bidonlarının yanında rastgele atılmış boş kutulardan
oluşan yığınlar. Singapur'un temizliği konusunda anla-
tılanlar, kendimizi küçük, başkalarını özellikle Avrupa-
lıları üstün görme saplantısının bir örneği. Rehberin
söyledikleri de gerçeikle bağdaşmıyor.

Müslüman bir Malezyalı kadınla alını boyalı Hintli
kadının çalıştığı küçük bir dükkana girdik, raftaki

kumaşlardan birini sorduk. Metresi 12 dolar. Sonra 7
oldu. Başka bir dükkancı traş makinasının fiyatını ilkin
128 dolar dedi, ardından 125 dolara indi; çıkarken de
100 dolar diye seslendi. Aynı makine başka bir dükkanda
50 dolardı.

Bu dükkandan fotoğraf makinesi için pil alacağız.
Kadın pili getirdi, fakat kağıdından çıkarıp makinaya
takmak istediğimiz sırada hemen geri çekti, parayı
aldıktan sonra verdi. Öyle ya kağıdını yırtıp pili alınca
belki parayı vermeden çıkıp gideriz ya da beğenmez
iade ederiz.

Ortalık kalabalık. Cadde yeni otomobillerle dolu.
Taksiler kırmızı renkte. Başka renkte olanlar da var.
Ancak cadde üzerinde duramazlar, belli yerlerden ya
da ara sokaklardan müşteri alabilirler. Kıyafetler düz-
gün. Kadınlarda pantolon ve buluz; sırta ya da omuzda
çanta. Erkeklerde pantolon gömlek; ellerde cep telefonu.

Singapur 14.yy.da Tayland'a bağlı bir toprak
parçasıydı. 1814'de İngilizlerin eline geçmiş; İkinci
Dünya Savaşı'nda Japon istilasına uğramış. 1945'de
İngiltere'ye geri verilmiş. 1949'da iç işlerinde bağımsız-
lığını kazanmış. 1965'de bağımsız küçük bir ada devleti,
ada ülkesi olmuş. Dil İngilizce ve Çince. Eğitim zorun-
luluğu yok. Fakat herkes çocuğunu okula gönderiyor.
Hayat düzeyi yüksek. Fiyatlar da o nisbette pahalı.
Kişi başına düşen gelir 18.000 dolar. 1 ABD doları
1.68 Singapur doları.

23.3.2000 Singapur

Büyük otellerde anahtarın yerini elektrikli kart
aldı. Hong Kong'ta kart sadece kapıyı açıyor. Bangkok'ta
kapıyı açmakla birlikte odanın elektrikliğini yanmasını
sağlıyor. Yine Bangkok'ta elektrik tesisatının bir özel-
liği var: Bütün lambalar bir yerden söndürülüyor. On-
dan sonra ancak karyolanın yanındaki beyinden tek
tek açılabilir.

Singapur'da kart üç iş görüyor: Asansör kartla
çalışıyor, kapı ve odanın elektriği de yine aynı kartla
açılıyor.

Sabahleyin şehir turuna çıktık. Şehir merkezi ve
doğu kıyı, Zafer Abidesi, Çin Mahallesi, Faber Tepesi,
Orkide caddesi Hindu tapınağı görülecek. Öğleden
sonra ücret karşılığı Safari ve Hayvanat Bahçesi'ne
gidilecek. Fakat programın bir kısmı uygulanmadı.

Şehir içinde kanal var. Ayrıca her taraf yeşil ve
ağaçlık. Önce Orkide Milli Parkı'nı, gezdik. Burası
büyük ağaçlarla dolu geniş bir alan. Bir bölümde sar-
maşıklar özel bir yöntemle budanarak hayvan şekline

sokulmuş. Öyle ki uzaktan bakıldığı zaman kurt, ayı ve benzeri hayvanlar canlandırılmış gibi görülüyor. Dikkate değer bitkilerden biri dans eden hanım çiçeği; etekleri, gövdesi, kolları ve başıyla tam bir kadın görüntüsü veren çiçek türü. Kedi heykelleri, eski İngiliz Başbakanlarından birinin adını taşıyan çiçek. Singapur'u ziyaret eden İngiliz ve Amerikalı ünlüler için dikilen levhalar.

Başka yerlerde olduğu gibi burada da turizmi hemen paraya çevirmek için bir satış merkezi kurulmuş. Yerli rehber biraz dolaştıktan sonra bizi oraya götürdü. Genişçe bir alanı kaplayan binada altın ve gümüşten yapılmış takılar, ayrıca da fotoğraflar satılıyor.

Bahçeden çıktık, yeşil alanlardan ve bir kilisenin yakınından geçtikten sonra nehir kıyısına geldik. Burada Singapur'u İngiliz kolonisi haline getiren kişinin heykeli dikilmiş. Tarih 1819. Nehirden gemiler geçiyor. İngiliz döneminden kalma iki katlı taştan yapılan kırmızı kiremitli binalar. Çevrede gökdelenler. 74 katlı otel; her gün doluymuş. Singapur'un simgesi: Altı deniz kızı olan arslan heykeli. Singapur, Sanskritçe'de arslan ülkesi demekmiş.

Nehir kıyısından Çin Mahallesi'ne ve Hindu Tapınağı'na gittik.

Çin Mahallesi zemin katları dükkan olan ve alçak yapılardan meydana gelen bir çarşı. Başka bir özelliğini görmedik. Yol arkadaşlarından bazıları burada alışveriş yaptı.

Hindu tapınağı genişçe bir salon. Ortadan parmaklıkla ikiye bölünmüş. Ziyaretçiler kapıda ayakkabılarını çıkararak parmaklıklara kadar gidebiliyor. Ötesi ibadet eden Hintlere ait. Onlar yere oturmuşlar, dua ediyorlar; içlerinden bazıları yemek yiyor. Dua sırasında davul ve klarnet çalınıyor. Çalgılar susunca dua bitiyor.

Hintlilerin ibadet ettiği bu bölümde heykeller var. Yerli rehberin söylediğine göre bunlar Buda'nın heykelleri değil; muhtelif din ve inanışlara bağlı kişilere ait. Salonun dip tarafında içerde ve sütunların altındaki heykel Sri Mariamman'ın. Salonun bir köşesindeki sarı, yeşil ve kırmızı renkteki kürsünün üstüne bir heykel konmuş. Onun da önünde bulunan kırmızı ve beyaz ocakta tütsü çubukları yakılıyor; Macau adasında gördüğümüz özel ağaçtan yapılan çubukların benzeri..

Sentosa adasına gitmek üzere Hindu tapınağından çıktık. Bizi adaya götürecek olan teleferik durağına geldiğimiz zaman acentenin rehberi,

-Herkes biletini kendisi alacak,

dedi. Öğrendiğimize göre Hindu tapınağından

sonra yerli rehber otobüsü alıp götürmüştü. Ondan sonra da Singapur'dan ayrılacağımız günün sabahına kadar görünmedi.

Gerekli biletler alındıktan sonra Sentosa Adası'na gitmek üzere teleferiğe bindik. Dünyanın en büyük ticaret limanlarından olan Singapur'u ve denizi yukarıdan seyrettik. Bir tarafta kurşini renkte dik çatılı tahta evler gördük. Bunların biri ya da bir kaçısı içindeydi, hepsi de direkler üstündeydi ve ilk çağlardaki göl evlerini andırıyordu.

Teleferikten indikten sonra ilkin Singapur Görüntüleri Müzesi'ni gezdik. Şehrin tarihini tablolarla canlandıran müzede bütün yazılar İngilizce. 6 Şubat 1819'da adayı İngiliz kolonisi durumuna getiren kişinin adaya gelişi ve yanında iki nöbetçi. 1830-1840 ticari etkinlikler. 1840-1880 dönemini canlandıran maketlerden biri sarı, sakallı, beyaz cübbeli düş adamını canlandırıyor. O zamanlarda Müslümanlık ve din eğitimi başlamış, ezan okunuyor. Dükkan, bina ve cami yapılmış. Bir ev ve işyerinde İslam dini öğretiliyor.

Singapur'un oluşması 1850'lerde başlamış. Büyük binalar, iş merkezleri kuruluyor. 1888'de orkide çiçekleri yerleştiriliyor. Çinliler toplu halde geliyor, mahalleler kuruyor, koloni oluşturuyor, 50 kişi çok kötü şartlar içinde bir arada yaşıyor; bir set üzerinde yatıyorlar, dönüş parası kazanmak için bu ağır şartlara katlanıyorlar. Kömür ateşinde yemek pişiriyorlar, gaz lambası kullanıyorlar. Elektrik döneminden önce bizde kullanılan gaz lambalarının aynı. Omuza asılan gezici terazi. Bangkok'ta tuz tarlalarındaki gördüğümüz terazilerin benzeri. İhtiyaçlar küçük dükkanlarda karşılanıyor, el sanatları icra ediliyor, toprak kaplar yapılıyor.

Yıl 1869. Kanal açılıyor; gemiler işlemeğe başlıyor. 1910-1920. Otomobil geldi; içinde bastonlu, kravatlı adamlar oturuyor. Otomobilin arkasında insanların çektiği araba. Bir bölümde gölge oyunu. İki sütun arasında beyaz perde gerilmiş. Üstte çatı ve orkide çiçeği. Arkadan ışık veriliyor. Perdede iki kişi karşılıklı oynuyor, ipleri aşağı yukarı çekiyorlar. Böylece şekiller hareket ettiriliyor. Bizim karagöz oyununun aynı. Bangkok'ta, Dimnin'deki karagöz şekilleri de dikkate alınır. Karagöz'ün, başka bir deyimle, gölge oyununun Güney Doğu Asya'da geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır; İncelenmesi gereken meseleler:

Bir başka bölümde topaç oyunu. İki çocuk karşılıklı topaç oynuyor, birisi ipi tutuyor, topacı döndürüyor. Öbürü de seyrediyor. Tıpkı bizde çocukların oynadığı topaç oyunu. Onun yanında bizim terzilerin benzeri. Bunlar medeniyetin ortak ve yaygın eserleri. Mukayeseli

Türk medeniyeti tarihi bakımından ele alınmaya, incelenmeye değer konular.

Müzedede birçok olaylar maket halinde sergileniyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında taraflar arasında yapılan müzakereler, savaş filmleri, evlenme törenleri, çocukların vaftizleriyle ilgili resimler.

Müzedden sonra tek raylı trene bindik. Dört kişilik küçük vagonlardan oluşan ve bir kadının yönettiği tren, ağaçlar, yeşillikler arasından geçiyor, limana iniyor. Burada denizden alınan kumu kıyıya yığan makineler görülüyor. Yine (centr) kelimesi ve Batılıların yiyecek satan kuruluşları.

Yaklaşık yarım saat süren tren yolculuğunun ardından akvaryuma gidiyoruz. Hong Kong'da gördüğümüzün benzeri, fakat biraz daha küçüğü; irili, ufaklı, beyaz ve çeşitli renkte balıklar, kaplumbağalar bir arada yüzüp duruyor.

Singapur'un zengin bir bitki hayatı var; parklarda, bahçelerde işçi olarak Hintliler, Çinliler çalışıyor.

Alaca karanlık başladı. Su dünyasını görmek için ışık gösterilerinin yapılacağı alana gittik. Anfi şeklinde bir yer. Tahta sıralar üzerine oturduk. Karşımızda Singapur'un simgesi olan arslan heykeli. Üstü arslan altı deniz kızı. Onu seyrediyoruz. Gözleri yeşil; cam gibi parlıyor, sürekli yanıp sönüyor; burnu kırmızı. Ağında, dişlerinin arasında sarı renkte ampuller parlıyor. Burundan zaman zaman duman çıkıyor. Vücudunun çeşitli yerlerinde ampuller var. Kocaman heykelin tepesinde insanlar dolaşıyor.

Gösterileri beklerken yağmur yağmaya başladı. Şemsiyesi olanlar korundu. Fakat hazırlıklı olmadığımız için önce ağaçların altına sonra da küçük bir binaya sığınarak ıslanmaktan kurtulduk.

Yağmur dinince alana döndük, ışık gösterilerini ayakta seyrettik. Havada çeşitli renkte ışıklarla değişik şekiller, bu arada hayvan ve ejderleri canlandıran resimler çizildi.

Gösteriler bitti. Dönüşte iki genç yurttaşımıza rastladık. Birlikte önce trene, ardından teleferiğe bindik, orta yerde indik. Otele gitmek üzere taksi bekliyoruz.

Taksilerin belli durak yerleri vardır. Biz de orada sıralandık. Nedense taksiler durağa gelmiyor. Meğer duraktan yolcu alınırsa saat açılacak. Bu durumda işlerine gelmediği için şoförler uzakta, durağın ilerisinde bekliyor. Çünkü orada pazarlık edilecek. Genç arkadaşımız "üç kağıda geldiler" şeklinde nitelediği durumu bildiği için ileriye doğru yürüdü, orada bir kişiyle konuştu, sonra bizi çağırdı. Hep birlikte taksiye bindik.

Tabii saat açmak yok. Otelin önüne giderken pazarlıkla kararlaştırılan para ödendi. Dünyanın neresinde olursa olsun, batısında, doğusunda acemiden, yabancından fazla para almak için çeşitli yöntemlere başvurular vardır. Gerçek bu.....

Acentenin programına göre bu gece safari gösterileri olacak, hayvanat bahçesi gezilecekti. Fakat hiç biri gerçekleşmedi.

24.3.2000 Singapur

Bugün öğleye kadar müzeleri gezdik. Önce Milli Müze.

Milli Müze'de Singapur'un tarihi, resimlerle gösteriliyor; yelkenli gemiler, atlı arabalar; ilk saçaklı bina, yerlilerle sömürgecilerin mücadelesi, 1791'de İngiliz'lerle yerlilerin savaşı; ev ve mutfak eşyası. Bunlar arasında bizde kullanılan mutfak aletlerinin benzerleri var. Taştan hamur açma takımı; üstte oklava, alta düz taş. El değirmenini andıran üst üste konulmuş iki yuvarlak taş. Altın bel kemeri ve leğen. Bunların hepsi bizim mutfakların demirbaş eşyası gibi. Birbirinden uzak olmasına rağmen aynı alet ve eşyanın Anadolu'da ve Singapur'da kullanılması mukayeseli medeniyet tarihi açısından tetkike değer bir konu.

Bir tabloda Anadolu'daki Eti kabartmalarına benzeyen sakallı bir adam ve savaş arabası resmi. Bunların dışında müzede kıymetli taşlardan yapılmış insan ve hayvan şekilleri, Siyasi olayları gösteren tablolar da müzede yer alan eserler arasında. Müzenin bir bölümünde öğretmen öğrencilere ders veriyor.

Güzel Sanatlar Müzesi'nde 19. ve 20. yy. ressamlarının yağlı boya ve karakalem tabloları sergileniyor. Müzenin yanındaki parkın kenarında kahverengi boyalı bir bina var. Üzeri Marsilya kiremiti adı verilen düz kırmızı kiremitle örtülü.

Asya Müzesi'nde seramik eserler, Asya yapıları, dik çatılı yapıların modelleri 17. yy. ait Arapça metinler, İslamiyeti, Budacılığı, Konfiçyus'u anlatan film, Anadolu'dan Japonya'ya kadar Asya'nın haritası. Bu binadaki merdivenin trabzanları bizde yapılanların aynı. Bu da ortak bir eser.

Dördüncüsü Denizcilik Müzesi. Burada denizcilikle ilgili resimlerle posta pulları sergileniyor. Aynı semtte araştırma ve inceleme salonlarını kapsayan Singapur Milli Arşivi'yle Milli Kütüphane var.

Müzelerden sonra mağazaları dolaştık. Batınının, Japonya'nın sanayi ürünleri buralarda satışa sunulmuş. Sınırsız ölçüde çeşitli eşya. Sanayi medeniyetinin sonu-

cu. Her gün yeni ve değişik bir eser ortaya koyarak insanı maddenin kulu, kölesi haline getirmek; yenilerini görüp eskiyi atmak, Yeni Çağ'da kişinin alın yazısı . Üretmek ve tüketmek.

Bir de küreselleşme diyorlar. Deyimin bir görünüşü bir de altında yatan gerçek var.O da başka türlü anlatılıyor. Milli devlet dönemi kapandı. Amaç milletler kişiliklerini, milli medeniyetlerini unutsunlar, milli değerlerini bir yana atsınlar, Avrupa'nın ölçülerine uysunlar, Batılılık içinde erisinler, Batı'nın ürettiklerini alsınlar, batının hakimiyeti altına girsinler. Maddi yönden dünyayı saran beton, kıyafet ve cep telefonu akımı gibi. Bir görüntü daha var.

Bir mağazanın önünde iki genç yan yana oturuyor. Delikanlı başını kızın omuzuna dayamış, uyuyor, biraz sonra uyanıyor; kız onun saçlarını okşuyor, kalkıyorlar; kız oğlanın gömleğini düzeltiyor: el ele tutuşup gidiyorlar. Aşk her yerde aşktır, ama, zaman boyunca değişikliğe uğradı; iki kişiye özgü kapalı bir dünya iken Yeni Çağ'ın havasına uydu; açıldıkça açılıyor.

Taksiyle otele döndük. Taksimetre 2,5 yazdı;on dolar verdik. Şoför beş dolar iade etti, üstünü vermedi. Direnemedik. Çünkü yabancıydık ve yabancı ülkedeydik. Şoförde bunu biliyordu. Halk kültürünün özlü sözü gözümde başka bir anlam kazandı : Allah devlete, millete zeval vermesin.

Dünkü para bozdurmayı da unutamadım.

1 ABD dolarınının 1.68 Singapur doları olduğunu söylemişlerdi. Bir dükkanda 1.64 den hesapladılar. Sebebini sorduk,

- Burası böyle,

dediler. Son yıllarda çok anlamlı bir deyim yaygınlaştırdılar: Serbest piyasa ekonomisi. Dileyen, dilediğini yapsın; dileyen, dilediğini alsın. Bir yönüyle hürriyetin kişilere, kişilerin çıkarlarına göre yorumlanması ve uygulanması, Batının eski ilkesinin yenileştirilmiş şekli. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler. Böyle derler, ama, kendilerine göre hayata aktarırlar. Batı'nın değişmeyen yöntemi.

25.3.2000

Memlekete dönüyoruz.

Sabah saat 5.50 (M.S.), 23.50 (B.S.) her taraf karanlık. Otelden ayrıldık. Otobüse bineceğimiz sırada

yerli rehber göründü; yüzü gülmüyor, pek neşeli değil. İlk günkü sıcak havası yok.

Alana geldik.

- Herkes biletini kendisi alacak,

dediler. Oysa ki ilk gün aynı işlemleri rehber yapmıştı.² Sıraya girdik. Çevreyi iyi görebilmek amacıyla uçağın arkasında ve pencere dibinde yer istedik. Rehber aracılığıyla bu dileği yetkiliye ulaştırmak istedik,ama , ya derdimizi anlatamadık ya da imkan bulunamadı. Kanat üstüne düştük. Bu yüzden iniş ve kalkışlarda sadece önümüzü görebildik, yol boyunca mavi göğü ve bulutları seyrettik.

Elimizdeki bilete göre hareket saati 7.15 (M.S.) Fakat uçak ancak 8.54 (M.S.), 2.54 (B.S.) hareket edebildi. Hava alanında sıkışıklık varmış, gecikme bu yüzden olmuş.

Hong Kong'a gidiyoruz. Oradan İstanbul uçağına aktarma yapılacaktır. İlk bir kara parçası ve dağları gördük. O kadar. Sonrası altta beyaz bulutlar yukarıda mavi gök.

Saat 12.15 (M.S.), 6.12(B.S.) Hong Kong havaalanına indik. Deniz kıyısında büyük bir meydan; her iki taraf kalabalık; gümrük mağazaları; geniş alışveriş imkanı, ama, bu konu da değerini yitirdi. Çünkü her yerde aynı eşya var.

Saat 15.04 (M.S.), 9.06 (B.S.) Hong Kong havaalanından yollandık. 11 saat sonra, bizim saatte 21.15'de İstanbul'da olacağız. 23.45 uçağıyla Ankara'ya hareket. 26 Mart'ın ilk dakikalarında Ankara'ya varacağız. Bir günün sabah karanlığında Singapur'dan yola çıkarak aynı günü gece yarısında İstanbul üzerinden Ankara'ya ulaşmak büyük bir olay. Mavi gökte, beyaz bulutlar üzerinde uçarken insanlığı bu noktaya getiren yolda ağır ağır yürüdüm.

NOTLAR

1- Efsaneye göre Oğuzlar'dan bir çobanın peri kızlarıyla oynaşması sonucu bir çocuk olmuş,sütünü,kamni emdiği insanlar ölmüş; akranlarının burnunu,kulağını koparmış,evden atılınca da adam yemeğe başlamış. Sonunda Basat adlı kahraman Tepegöz'ü öldürerek Oğuz'u kurtarmış. Ahmet Kutsi Tecer, "Büyük İstirap"Ülkü. Yeni Seri,16 Kasım 1942, sayı:28.

2- Rehber ve program konusu üzerinde ayrıntılı olarak durmamızın özel bir sebebi var. Memlekette günden güne artan dış gezilerin bilgi edinme bakımından yararlı geçmesi için acentelerin rehberleri ehil kişiler arasından seçmeleri, gezi başında müşteriye verdikleri programın uygulanmasını sağlamaları yetkililerin de bu alanda uyarıda bulunmaları gerekir.

XIII. Asrın Sonu-XV. Asrın Başlangıcı Tebriz Minyatür Okulu'nun Oluşum Ve Gelişim Merhalesi*

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Minyatür sanatı, Şark tarihi, XIII-XV. asırlar, Tebriz minyatürleri.

Dr. Cemile GASANZADE
Azerbaycan İlimler Akademisi

Azerbaycan minyatür sanatı, Yakın ve Orta Doğu halklarının, sanat tarihinde en ilgi çekici safhalarından birini oluşturur. Kitap süslemesinde kullanılan minyatür sanatının oluşumunda klasik şark şiir sanatının etkisi büyük olmuştur.

Antik mifolojinin eski Yunan sanatına etkisi olduğu gibi, klasik şark şiirinin de İslâm şark minyatür sanatının oluşması için mühim etkisi olmuştur.

Çağdaş sanat tarihi ilminin elde ettiği sonuca göre Azerbaycan minyatür sanatı Müslüman şarkta bu sanatın inkişafı (gelişmesi) için önemli rol oynamıştır. Yakın ve Orta Şarkta minyatür sanatının en eski numunelerinden sayılan bir çok eserler Azerbaycan'ın şehirlerinden Hoy'da, Marâğa'da, Tebriz'de yapılmıştır.

Bu belirti tesadüf değildi. XIII. asrın sonu XIV. asrın başlangıcında İlhanlı Devleti'nin merkezî şehri (başkenti) olan Marâğa ve Tebriz şarkın en önemli kültür merkezlerinden biri idiler. XIV. asrın başı Tebriz çevresinde yerleşen iki büyük ilçe gibi Gazaniye ve Reşidiyye'de ilim ve tahsil kuruluşları, büyük kütüphaneler, sanat atölyeleri bulunmaktaydı. Bu kütüphanelerde farklı ülkelerden gelmiş ressam ve hattat ustaları çalışırdı. Bu sanatçılar şarkın büyük âlim ve şairlerinin eserlerini, Reşideddin'in **Cami et-tavarih** eserinin mükemmel elyazma nüshalarını hazırlıyorlardı. Aynı zamanda onların minyatürlerle süslemesini yapıyorlardı.

Azerbaycan minyatür sanatının belli olan en eski numunelerinden **Varga ve Gülşa** (XIII. asr.), **Me'nafi el-hayvan** (1298), **Cami et-tavarih** (1308, 1314, 1318) elyazmalarının minyatürleri şarkta yeni bir okulun oluşmasını başlatıyordu.

Hülagiler devrinde İran'da ve Azerbaycan'da Hülagü hüküm sürmüş İlhanlıların / İlhanlılar sarayında

çalışan Uzak Şarktan davet edilmiş sanatçıların bir kısmını Çinliler oluşturmuştur.

D. Denike'ye göre Moğollarla birlikte İran'a gelen ve burada Çin kültürünün esasını teşkil eden birçok Çinli sanatçı, âlim ve ressam vardır. Avrupa alimlerinin bir kısmı E. Dits, E. Kühnel ve diğerleri haklı olarak bu sanatçıların millî köklerine göre Çinli değil, Uygur olduklarını savunuyorlardı. Bu fikrin hakikî olduğunu tarihi belgeler de tastik ediyordu. Raşideddin'in **Vekfname**'sinde Tebriz saray atölyesinde çalışan ressam ve sanatçıların isim listesi bulunmaktadır (Dumlun Buga, Tom Timu, Ayas, Altun Buga, Tagay Timur ve diğerleri). Gösterilen 20 isimden hiç birisinin Çinli adı olmaması, tam tersi Şarktan getirilmiş bu şahısların Türk-Uygur kökenli ustalar olduklarını ispat ediyordu.

Uygur sanatının yüksek gelişimi, Uygur sanatçılarının Yakın ve Orta Şarkta büyük şöhret kazandıklarına dair delil çoktur.

Le Kok'un Turfan'dan bulduğu resimler ve bunlar Uygur kökenli ressamların dünyanın en meşhur portreci ressamı oldukları ispatlanmıştır.

Uygur ustalarının Çin'de, Hindistan'da, Orta Asya ve İran'da mabed (abide) yapması ve onları duvar resimleri ile süslemesi gibi bir çok delillerle IX-XI asırlarda Uygur sanatının etkisinin kuvvetli olduğu bir sanat okulunun oluşmasına vasıta olmuştur.

Uygur ressamlarının Orta Şark, İran ve Azerbaycan'da tasviri sanat gelişiminde, Çin-Uygur sanatının an'anelerinin yaygınlaşmasında önemli rolü olmuştur. Tebriz Okulu'nun erken çağlarda minyatür sanatına yansımış Çin-Uygur etkisi bu devirde Marağa ve Tebriz'de çalışan Uygur ressamlarının sanat faaliyetlerinde de etkili olmuştur.

Tebriz Minyatür Okulu'nun erken çağlarında, bu okulun kendi üslubunun oluşmasında o devirde yapılan tüm elyazmaların rolü büyük olmuştur. **Me'nafi el-hayvan** ve **Cami et-tavarih** nüshalarını süsleyen minyatür resimlerde üslubun oluşum şekli belli olmaktadır.

Üslub hususiyetlerine göre bir ressam eliyle yapılmış minyatürlerde hayvan figürleri çok canlı ve gerçekçi tasvirlerdir. Resimde arka planı oluşturan sade bir manzara, ağaçlar dekoratif anlam taşıyorlardı. İkinci grup minyatürlerde Zümrüd-ü Anka kuşu, ağaç budaklarında dallarında oturmuş saksaganlar, kartal ve diğer hayvan tasvirleri üslub hususiyetleri bakımından birinciden tamamen farklı yön taşımaktadır. Bu minyatür resimler Çin resim sanatının kuvvetli etkisini taşımaktadır. Uzun ve inatçı arayışlar isteyen bu problemlerin çözümüne Tebriz ressamı **Cami et-tavarih** elyazma-

sının minyatürlerinde nail olurlar. Gazan Han'ın ve onun veziri, meşhur âlim ve devlet adamı Reşideddin zamanında Tebriz'de kitap sanatı yüksek gelişim noktasına varmıştır. Tebriz'in Şenbi-Gazan adını taşıyan bölgesinde yerleşen "Beytül-Kütüb" (Kitab evi) ve "Beytül Ganun" (Kanun evi) adlı iki devlet kütüphanesinden ayrı Reşidiyye'de Reşideddin'in kendi kütüphanesi vardı.

Reşideddin'in kütüphanesinde şarkın farklı ülkelerinden davet edilmiş kitap hattatları, ressam, minyatür ustaları çalışmaktaydı. Onlar Reşideddin'in **Cami et-tavarih** eserinin elyazma nüshasını hazırlayıp, minyatürlerle süsleyip, onları farklı şark ülkelerine dağıtıyorlardı. Reşideddin, kendi atölyesinde yazılmış ve süslenmiş olan **Cami et-tavarih** ve diğer eserlerin yabancı hattatlar ve ressam tarafından kopyalanmasına olumlu bakıyordu.

Şedideddin'in yaşadığı dönemde hazırlanıp şark ülkelerine gönderilen **Cami et-tavarih** eserinin elyazma nüshalarındaki üç minyatürü önemli bir yere sahiptir.

1307-1314 yıllarında iki tarihi nüsha Edinburg Üniversitesi'nin Kütüphanesinde ve Londra'da Kral Asya Birliği'nde muhafaza ediliyordu. Üçüncü nüshası ilk defa Ağaoğlu tarafından tetkik olunmuş 1318 tarihli İstanbul nüshasıdır.

Cami et-tavarih elyazmalarının farklı ressam tarafından yapılmış resimleri Azerbaycan minyatür sanatının gelişiminde önemli yer almaktadır.

"Hint Dağları", "Tibet Dağları", "Buddanın Ağacı" konulu resimler Tebriz ressamlarının tabiat manzaralarına olan tutkusunu sergilemektedir. Şark minyatür sanatında çok nadir rastlanan bağımsız manzara tarzını oluşturan bu eserlerin kompozisyon kuruluşu ortamı dekoratif (dağ ve ağaçların) realistik tasviri ile sunulmaktadır.

Tebriz ressamları tabiat manzaralarında, akan çay, göl gibi doğa tasvirlerini farklı dekoratif tarzda çizgilerle kullanmaktaydılar. Bu bakımdan "Suvarilerin Çaydan Geçiş" (İstanbul Topkapı Müzesi) ve "Nuh ile Ailesi Gemide" (Londra, Kral Asya Birliği) adını taşıyan minyatürlerinde deniz tasviri önemli ve çok orijinal dekoratif tarzda sunulmuştur. 1318 yılında Reşideddin, Olcaytu Han'ın zehirlenip öldürülmesi suçundan haksız yere idam edildi. Onun Rubi Reşidiye adlı kütüphanesini ve atölyesini yıktılar. Bu nedenle Tebriz'de kitap sanatı (hattatlık) gelişiminde durgunluk dönemini başlamış oldu. Tebriz elyazma kitaplarının ve minyatür sanatının yeni gelişim devri tahminen 10 yıl sonra başladı.

1328 yılında Reşideddin'in oğlu Gıyaseddin Abu Seyid'in sarayda padişahın yardımcısı olmasından sonra sanatta gelişim eski haline dönüşünü yaşamaya başlıyordu. Ülkenin sosyal-siyasî ve kültür hayatında babasının yolunu destekleyen, an'anelerini (geleneğini) devam ettiren Gıyasettin kitap sanatını (hattatlık) düzene kavuşturmak için kütüphanenin ve atölyenin yeniden inşasına başlamıştır.

1328-1336'da Gıyaseddin'in padişah yardımcılığı döneminde, Tebriz tarihine girenlerden "**Büyük Tebriz Şahnamesi**" veya Demott "**Şahnamesi**" olmuştur. 1330-1350 yılları arasında "**Şahname**" nüshası sanat ve edebiyat tarihinde çok önemli yer tutuyordu.

Orta Şark minyatür sanatının önemli eserlerinden sayılan Demott "**Şahnamesi**"nin minyatür resimleri devrimize çok berbat halde ulaşmıştır. Elyazmanın bir kısmı kaybolmuş, bir kısmı ise, XVIII-XIX. asırlarda tecrübesiz ressam tarafından çok kötü restore edilmiş ve orijinalliğini kaybetmiştir.

Büyük Tebriz "**Şahnamesi**"nin minyatürleri Avrupa ve Amerika Birleşik Devleti'nin birçok müze ve kütüphanelerinde ve şahsî koleksiyonunda bulunmaktadır. Şimdiki zamanda minyatürlerin farklı kitaplarda yayınlanmış 50'den fazla örneği vardır. Yüz ifadesi ve fikrin değeri açısından bir grup minyatür seçilmektedir. "**Firudin'in oğlunun ağlaması**", "**İrec'in ölüm haberi**", "**Erdevan ve Erdeşir**", "**Rüstem'in defni**", "**İskender'in cenazesi üzerinde ağlaşma**" ve diğer eserleri örnek olarak gösterilebilir.

"**Rüstem'in defni**" ve "**İskender'in cenazesi üzerinde ağlaşma**" gibi çok suretli insan yüzü tasvirinin bulunduğu kompozisyon eserlerde ressamın önemli meselelerinden biri minyatürde bulunan tüm kütleye psikolojik yüz ifadesinin verilmesidir. Minyatürde diğer önemli teknik taraf, figürleri yüzeyde düzgün yerleştirmek, hareket ritmi, renk uyumu, kompozisyon dekoratif ve duygusal etkisinin kuvvetli olması meselesidir.

"**Behram Gur ve Azade Avda**", "**İskender'in Lacuc ve Macuclara karşı duvar çektirmesi**", "**İskender'in yoldaşları ile ejderhayı öldürmesi**" ve diğer eserler, kompozisyon kurumu, manzara tasviri ve suretlerin etnografik taraflarına dayanarak "**Cami et-tavarih**" resimlerinden farklıydılar. Bu tarzın hususiyetlerinden biri de, saray hayatının toplantı ve maişet sahnelerini canlandıran minyatürlerde kendini bulmaktadır. "**Nuşirevan Çin hakanına mektup yazdırır**", "**Anası Rudabeni mezemmedir**", "**Rudabe ve Zal**" eserleri, Tebriz Sanat Okulu için önemli bir orjinallik

taşıyordu. Mimarlık yapıtları ve onların iç ve dış tarafının zengin dekoratif süslemesi, Tebriz Sanat Okulu'nun şeklini oluştururdu.

1336 yılında Giyaseddin idam edilir ve sanat atölyesi soyulur. Bu ülkenin, Tebriz'in sosyal, siyasi ve kültürel gelişiminin 20 yıla yakın devam eden bir gerilim (tenezzül) devrinin başlaması idi. Gerilimin kaynaklarından bazıları da merkezî devlet yönetiminin olmaması, hakimiyet uğruna yapılan kavgalar (savaşlar) olmuştur.

1358-1360 yıllarında güzel yazı yazan, edebiyat ve sanat heveskârı olan Soltan Uveys'in hakimiyeti devrinde, Tebriz atölyesi yeniden faaliyete başlıyordu ve kitap sanatının gelişiminde canlanma dönemi başlamakta idi.

1360-1370 yıllarında “Şahname” resimlerinin mevcut olan bir kısmı yapılabildi ama yapılmadı. 1360-1374 yıllarında yapılan “Kelile ve Dimne” İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde muhafaza ediliyordu. Farklı manada öğretim içerikli hikâyelerde maişeti (günlük hayatı) yansıtan resimlerden birinde, saf bir hırsızın yakalanma sahnesi tasvir ediliyordu. Minyatürde, ev sahibinin elindeki sopayla hırsız dövmesi ve yatağında oturmuş genç bir kadının bu sahneyi izlemesi tasvir ediliyordu.

“Kelile ve Dimne” eserinin minyatürlerinin kompozisyon açısından sade ve derli toplu oluşu, iç mimarinin rolü, figürlerin yüz ifadelerinin canlılığı ve gerçekçiliği dikkate değerdir.

Tahmini 30 yıl kadar önce, M. İpşiroğlu'nun bulup yayınladığı yeni malzemeler içinde, XIV. asır Tebriz Okulu'na mensup olan bir çok eser vardır.

“Cami et-tavarih” eserinde çizilmiş meçhul resimleri, dövüş ve av sahneleri, saray toplantılarının tasviri minyatürleri üslup özelliklerine göre bölümlere ayrılmaktaydılar. Yazar, onların Tebriz okuluna mensup olduklarını söylüyordu. Tebriz'de ve esasen yerli ressamların yaptıkları sanat eserlerinin ortaya çıkmasında İlhanlı hanlarının ve sultanlarının bir siparişçi (sponsor) rolünü üstlenmiş olmalarının payı büyüktür. Buna göre, bir halkın fikri ve estetik prensiplerinin tarih içinde yetişen ve gelişen bütünlüğü ve benzerliğini o devirde sanat geleneğinin hükümdarlık eden sülalenin adıyla bağlaması, “Moğol Okulu”, “Moğol Üslubu” olarak adlandırmak mümkün değildir.

XIII-XIV. asırlarda Tebriz'de oluşan minyatür sanatını “Moğollar Okulu” olarak değil, “Moğol Devrinde Tebriz Okulu” olarak adlandırabiliriz.

Azerbaycan'ı fethettikten sonra Timur bir çok sanatçıyı Semerkand'a götürmüştür. XV. asrın birinci yarısında Herat hakimi, devrinin meşhur sanatseveri ve sponsoru Baysungur Mirze'nin saray kütüphanesi ve atölyesi Orta Şarkta sanat merkezi olmuştur.

XV. asrın en meşhur güzel yazı yazarlarından Mevlana Cafer Tebrizî olmuştur. O, uzun süre Baysungur'un saray kütüphanesinin müdürü olmuş, sarayda çalışan 40 hattatın yazı işlerinden sorumlu olmuştur. Meşhur “Baysungur Şahnamesi”ni yazmış ve birkaç nadide hattat yetiştirmiştir.

“Hazret Baysungur Mirze'nin Tebriz'den üstad Seyyidi Ahmed nekkaşı (süs ustası), Hacı Ali Müseviri ve mücellit Cevametin Tebrizî'yi saraya getirme amaçlarından biri de Sultan Ahmed Bağdatlı'nın herkes tarafından büyük beğeni toplayan tarzını bu ressamların öğrenmesi ve büyük sanatçının devamcılarını gibi yetiştirmelerini istemesidir. Feridetdin ve Ceferî'ye cilt şeklinde kitaplar hazırlamaları ve Gevameddin'i de ciltler üzerinde kabarık tasvirler yapmaları için görevlendirilmişlerdir.”

Dust Mehmed'in bu bilgilerine göre, XV. asrın başlarında Tebriz Sanat Okulu'nun yüksek seviyede inkişaf etmesi, Azerbaycan ressamlarının yeri bulunmaz sanatçılar gibi şarkta şöhret kazanması ve komşu ülkelerde kitap süsleme sanatının gelişiminde faydalı rolünün olduğunu ispatlıyordu. Teymur ve Şahruh yönetimi devrinde, Herat'da birçok tanınmış yazı ustası ve ressam tarafından yapılmış elyazmalarının günümüze az miktarda sınırlı olarak ulaşması da hayret vericidir.

1930'lu yıllarda XV. asır Tebriz Okulu'na ait olan elyazmalarından bilim âleminde yalnız 2-3 numune belli idi. Bunlardan biri ve minyatür sanatı bakımından en meşhur olanı Nizami'nin “Hosrov ve Şirin” poemasının (manzumesi) bir nüshası idi. Washington'da Frir Galerisi'nde saklı bu elyazma, ilk defa Mehmed Ağa oğlu tarafından araştırılmış ve 1937 yılında eserin minyatürlerini yayınlamıştır. Bu poema, farklı konuları tasvir etmektedir. 5 zarif minyatürle süslenmiştir. Birinci kitabı süsleyen minyatürün konusu “Şirin Yıkanırken Hosrov'un ona rastlaması”dır. Bir süre sonra kalıba çevrilen kompozisyon, burada sade oluşu ile dikkat çekmektedir. Dağlar ve yeşillikten ibaret olan sade manzara fonu, ön planda pınarda yıkanan Şirin, solda ise ağaçların arkasına saklanan Hosrov tasvir edilmektedir.

Elyazmanın son iki minyatür resmi “Şirin'in Ferhad'ın yanına gelmesi” ve “Hosrov ve Şirin Gesri önünde” konulu tasvir edilen minyatürler,

kompozisyon kuruluğu ve simaların ifadeleri gelecekte tekrarlanacak bu konulara örnek teşkil edecektir.

XV. asrın birinci yarısında Tebriz Okulu'nun gelişim karakterini göz önüne seren diğer bir eser şimdiye dek belli değildi. "Hosrov ve Şirin" elyazması ve Abd el-Hoyun'un Soltan Ahmed Celair'in "Divan" eseri için yaptığı resimler XV. asrın birinci yarısında ilk numuneler olmuştur.

Tebriz minyatür sanatının gelişimini öğrenmek için bu sanat eserinde bulunan resimler yeterli bilgi vermektedir. Tebriz Okulu'nun bu devirdeki faaliyetinden övgüyle sözeden Alman bilim adamı F. Şults,

Tebriz minyatür sanatının komşu şark ülkelerindeki minyatür sanatının gelişiminde ve klasik okulun oluşumunda büyük rolü olan "ana-mektep" olarak adlandırılmaktadır.

* Bu makale Azerbaycan İlimler Akademisi Doktora öğrencisi ve A.K.M. proje uzmanı Dildar Şirzat-Atmaca tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

1- XIII. asrın sonu – XV asrın başlarında Tebriz Sanat Okulunun Oluşumu, D.Gasanzade, Bakü – 1999.

TÜRK DÜNYASI FİKİR VE EDEBİYAT METİNLERİ ANTOLOJİSİ

Birinci Cilt : ÂŞIK EDEBİYATI

600 Sayfa

Büyük Boy

çıkıyor

öğretmen ve öğrencilere

%30 indirimli

Objektif

21 EKİM 2000 MİLLİYET

t.akyol@milliyet.com.tr

Atatürk Kurumu

ATATÜRK Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı Türk Dil Kurumu'nca düzenlenen ödül törenindeyim.

Kısaca Atatürk Kurumu...

Başkan Prof. Sadık Kemal Tural, kurumun 17 yıllık faaliyetlerini anlatıyor:

"Yüksek Kurum ve bağlı kurumlar tarafından toplam 2058 eser yayımlanmıştır. Bunların 447'si süreli yayındır...

2000 yılı içinde toplam 156 eser yayımlanmıştır... Ayrıca, süreli yayınlar dahil olmak üzere basım aşamasında 191, inceleme aşamasında ise 147 eser bulunmaktadır..."

Bunlardan başka, "2000 yılı içerisinde 52 yerli, 47 yabancı bilim adamının katıldığı 5 uluslararası bilimsel toplantı gerçekleştirilmiştir..."

Atatürk Kurumu kitap ve süreli yayınlarını yurtiçinde 603 özel ve tüzel kişiye gönderiyor. Yurtdışında ise 239'u Türkolog, 117'si Türkoloji merkezi ve 74'ü dernek olmak üzere toplam 430 yere ücretsiz ve süreli yayın göndermektedir.

***

Bu rakamlar sadece Atatürk Kurumu'nun faaliyetleriyle ilgilidir. Başka sivil ve resmi pek çok kurumun ve kişilerin on binlerce yayını vardır. Atatürk konusunda hiçbir sır, hiçbir 'gizli' ya da 'saklanmış' konu yoktur.

Hatta o hale gelmiştir ki, birçok yayının, Atatürk'ün binlerce defa yayınlanmış sözlerinin 'şerh ve haşiyeleri' durumundadır artık.

Buna rağmen "Atatürk'ü iyi anlayamadığımız" şeklindeki 'mistik' yakınmaların sebebi 'anlatma' eksiği olamaz.

Eksigimiz Atatürk'e bakışta 'yeni perspektif'lerin yetersizliğidir.

Bunu aşmak için, Atatürk genel modernleşme tarihimize içinde ve başka ülkelerin modernleşme hareketleriyle mukayeseli olarak incelenmeli, Türkiye'nin ve dünyanın değişen temel dinamikleri ortaya konulmalıdır. İnceleme metodu tarih ve sosyal bilimlerin objektif metodları olmalıdır, halbuki büyük çoğunluğu 'pedagoji' metodlarıyla yazılmaktadır.

Günümüzde "küreselleşme"yi "yeni mandacılık" sanmak gibi anakronizmler oluyorsa ya da geçmişe dönük bir "altın çağ" romantizmi sergilenebiliyorsa, bunun sebebi temeldeki bu metod hatasıdır.

Çalışmalarını takdirle izlediğim Prof. Tural'ın dikkatine sunarım bu eleştirimi...

***

ÖDÜL töreninden sonra Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Ahmet Bican Ercilasun'a da bir eleştirimi belirttim. Türk Dil Kurumu, değişen çağın yeni ortaya çıkardığı kavramlar konusunda Türkçe terimler üretmekte yetersiz kalıyor...

Mesela bilgisayar dilimiz İngilizceleşme sürecindedir.

Prof. Bican'ın cevabı beni sevindirdi:

- Microsoft'un elemanlarıyla bir çalışma başlattık. 'Bilgisayar Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Kılavuzu'nu hazırlıyoruz...

Çok güzel...

Uluslararası bilim dili haline gelmiş bulunan İngilizcedeki ilgili terimlerin Türkçe karşılıklarının üretilmesi! Bunu söylediğim kurumun bilim adamlarından Prof. Fikret Türkmen, bana kurum yayınlarından iki ciltlik "İngilizce Türkçe Sözlük"ü armağan etti. Çok sevindim, teşekkür ettim.

Elbette ihtiyacı tam karşılayamaz ama yeni perspektiflere ihtiyaç olduğunu, hayat gibi dilin de gelişmesi gerektiğini görüp gayret etmek bile sevindirici...

Ödül için de yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

21 EKİM 2000 CUMHURİYET

Dil ve Tarih Kurumu 17 yaşında

■ ANKARA (AA) - Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun kuruluşunun 17. yıldönümü dolayısıyla Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli başkanlığındaki heyet, Anıtkabir'i ziyaret etti. Atatürk'ün mozolesine çelenk koyarak saygı duruşunda bulunan Bahçeli, Anıtkabir Özel Defteri'ne, "Kurumumuz Türk kültür, tarih ve sanatının araştırılması, geliştirilmesi ve tanıtılmasında önemli görevler ifa etmiştir. Bundan sonra da milli ve tarihi sorumluluklarının idraki içinde yeni çağın zorluklarını aşarak hizmetlerine devam edecektir" diye yazdı.

“Ortaçağ İslam Dünyasında İtiryat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi”

Anahtar Kelimeler : Ortaçağ İslam Dünyası, itiryat, gıda ve ilaç üretimi, simya çalışmaları.

Abdulhalik Bakır, **Ortaçağ İslam Dünyasında İtiryat, Gıda, İlaç Üretimi ve Tağşişi**, Ankara 2000, 340 s.

Prof. Dr. İsmail AKA

Ege Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Böl.
öğretim üyesi

Ortaçağ da Müslüman simyacılar, değerli maden ve maddeler elde etmek amacıyla büyük gayret sarfetmişler, bazı devlet adamları büyük hayaller kurmuş, simyacılar ise bu uğurda uzun yıllar harcayarak ömür tüketmişlerdir. İslam dünyasında bunun yanında itiryat sanayii ve üretimi büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Geniş İslam coğrafyasında veya komşu ülkelerde bu sanayi için gerekli olan hammadde bol miktarda mevcuttu.

Kaynaklarda itiryat üretimi ile ilgili bilgileri ele almak gerekirse; bunların genellikle hammaddeler, kokular ile ilgili bilgiler ve bu kokuları üreten ülkelerin adlarından ibaret olduğunu görüyoruz. Buna karşılık bu sanayi dalında çalışanların sosyal ve ekonomik durumu, işçi-işveren ilişkisi, işçi sayısı, imalathanelerin kapasitesi ve rekabet gücü hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat İslam dünyasında günlük hayatta, bayram gibi özel günlerde kullanılan veya armağan olarak verilen büyük miktarda koku göz önüne getirilirse, bu sanayi alanında pekçok imalathanelerin mevcut olduğu ve pekçok insanın geçimini bu yoldan sağladığı kolayca anlaşılır. Kaynaklarda ileri gelenlerin birbirine çok pahalı kokular armağan ettiklerine dair pekçok örnekler ve hikayeler nakledilmektedir. Günümüzde olduğu gibi o devirlerde de itiryata ayrı bir düşkünlük vardı ve elbetteki bu aşırı düşkünlük tüketime yol açıyor, sonuçta bu lüks maddenin bol miktarda üretilmesini sağlıyordu.

İslam dünyası Nil, Dicle, Fırat, Sirderya ve Amuderya gibi ırmakların suladığı geniş ve verimli topraklara da sahip olduğundan bu geniş coğrafyada çeşitli tahıl ürünleri, meyve ve sebze yetiştirilmekte idi. Hayvani ve deniz ürünleri de bol miktarda tüketiliyordu. Tarım ve hayvancılığın gelişmesi tabii olarak hayvanî ve bitkisel yağ, süt ve yumurta üretiminin artmasına yol açmıştı. Zeytin, pamuk, susam, keten gibi maddelerin bol miktarda üretilmesi, yağ sanayiinin de gelişmesini sağlamıştı. Yağın aynı zamanda aydınlatma malzemesi olarak kullanılması değerini daha da artırıyordu.

Fetihler sonucu çeşitli ülkeler ele geçirilince, tahıl ürünleri, et, süt, yağ, meyve, sebze ve şeker gibi maddelerin bol miktarda elde edilmesi, o kültürlerin tanınmasına da yol açtı. Firdevsî'nin çekirge ve kertenkele yediklerini söyleyerek alay ettiği ve küçümsediği Emevi ve Abbasi sarayları ile, ileri gelenlerin konaklarında yeni yeni pekçok yemek, tatlı ve içecek çeşitleri tüketilmeye başlandı. Bu zamanla Selçuklu ve Osmanlılar devrinde daha da gelişerek bugünkü Türk mutfağını meydana getirdi.

Keza Sincar'da portakal (s.202) ve Ortadoğu'nun en büyük limonlarının (s.204) yetiştirilmesi; Tunus'un Celula şehrindeki turunçlardan 4 tanesini bir devenin taşıyabilmesi (s.203); Ermenistan'ın Cenre şehrinde çok lezzetli muz üretilmesi (s.206) gerçeklere uymasa gerektir.

İran'ın Kirman bölgesinde Cıruft'un adı yanlış okunmuştur. Mesela: s.199 nr. 646: Cırfut; s. 200 ve s. 203 Cıreft şeklindedir.

İran'da Abehr olarak okunan (s.209) şehrin adı Ebher olacaktır.

Şeker ile ilgili olarak “*Osman Taran'ın bir tesbitine göre, Antalya'dan dış ülkelere ihraç edilen maddeler arasında şeker de bulunmaktaydı. Aynı zamanda Anadolu Selçukluları döneminde Alaiyye (Alanya) düzlüğünde, Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad tarafından inşa edilen bir şekerhane bulunmaktaydı. Bu ise, bu bölgede şeker kamışı ekiminin gerçekleştirildiği veya bu maddeyi diğer ülkelerden ithal edilerek burada üretildiğini ortaya koymaktadır*” kayıt ve ifadesi de (s.224) doğru değildir. Zira rahmetli Osman Turan beg, İbn Bibi'nin eserinde bu kelimeyi “Şekerhane” olarak böyle bir anlam vermiş olmakla birlikte, kelime aslında “Şikarhane” yani av köşkü, konağı şeklinde ve anlamındadır. Dolayısı ile bu tesbit doğru değildir.

“Ortaçağ'da Anadolu'nun Menbiç şehrinde...” diye başlayan cümleyi (s.232), Menbiç'in Suriye'de

olduğu şekilde düzeltmek gerekir. Memlûkler zamanında Mısır'da tanınmış bir içki olarak yazılan (s.255) temrbeğavi bir begin adı ile ilgili olup, Temirbogavi (Temürbogavi) şeklinde okunmalıdır.

Belirtilmesi gereken diğer bir husus ise yazarın iyi Arapça bilmesinden dolayı hemen hemen tamamen bu dildeki kaynak ve yayınları kullanıp, diğer dillerdeki araştırmaları kullanmamış olmasıdır. Eserin sonunda dizin bulunmaması da önemli bir eksikliklerdir. Pek çok yer, kişi, bitki, ilaç, ıtriyat, gıda maddesi adı geçen eserde okuyucunun bu durumda aradığını bulması da oldukça güçleşmektedir.

Yazar, eserin arka kapağında *“daha sonra düzeltmek şartıyla bir konunun eksiklikleri ile birlikte ele alınmasının, hiç ele alınmamasından daha iyi ve yararlı olduğuna inandığımızdan dolayı böyle bir konuyu seçtiğimizi belirtmek isteriz”* demektedir. Eser gerçekten büyük bir çalışma ürünüdür ve yazarını bu yorucu mesai ve Türkçeye böyle bir eser kazandırdığından dolayı tebrik etmek gerekir.

Ortaçağ İslâm dünyasında ilaç üretimi ve taşıması (s.261-320) başlığını taşıyan üçüncü bölüm; eskiçağda ve ortaçağda tıp ve cezacılık bilimi ve çalışmaları, ortaçağda ilaç üretiminde kullanılan hammaddeler, ortaçağda ilaç üretimi, ortaçağda hileli ve sun'î ilaçlar ara başlıklarından ibaret olup, ortaçağda ilaç üretimi başlığı altında; sıvı ilaçlar (şuruplar) reçel türünden ilaçlar, yağ türünden ilaçlar, merhem türünden ilaçlar, tiryak (panzehir) türünden ilaçlar, tablet türünden ilaçlar, macun türünden ilaçlar, eyâricât (ilahi ilaç) türünden ilaçlar, cevârişai türünden ilaçlar, sefufat türünden ilaçlar, la'ûkât türünden ilaçlar, hap ve selekât türünden ilaçlar üzerinde durulmaktadır.

Eserde bazı hususlara işaret etmek yerinde olacaktır. Mesela: Ortaçağlarda makbul bir esans olan mesûsen'in yapılışından söz edilirken, gerekli malzeme sayılarak birkaç okka mastaki denilerek (s.88) verilen dipnotunda (nr.229) *“Ege denizindeki Chio adasında yetişen ve içinden sakız gibi ağızda çiğnenebilen bir zamk çıkan bir ağaçtır”* deniliyor. Burada sözü geçen Chio, bilindiği gibi Sakız adasıdır.

Hububat ekiminden söz edilirken *“Yemen'in Hadremevi ve San'a şehri arasında yer alan Ma'rib bölgesindeki köylerde, buradaki barajdan temin edilen sularla, yılda üç sefer arpa yetiştiriliyordu”* denilerek (s.131)el-Kazvini'ye atıfta bulunuluyor, Verimli bir topraktan yılda bir kaç çeşit ürün mümkün olmakla birlikte, ekimi ve hasatı göz önüne getirilirse üç sefer arpa alınması mümkün değildir. Bu ortaçağ yazarlarının

abartmasıdır. Keza pirinç üretimi ile ilgili olarak verilen bilgiler arasında Ahvaz'ın durumu ile ilgili olarak verilen bilgiler ve burada her gün elli bin tandır yakılması vs.gibi bilgiler de (s.133) abartılıdır.

Pirinç pilavından söz edilirken, Ortaçağda henüz bilinmediği, ancak Timur zamanında ortaya çıktığı ifade ediliyor. (s.149) Verilen dipnotunda bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Pilavın Timur zamanında ortaya çıktığına dair kaynak belirtilse idi iyi olurdu.

Süt ve bununla ilgili gıda üretiminden söz edilirken, *“İran'ın El-Cebel bölgesinde”* deniliyor (s.180) Bu Cibâl bölgesinde olacaktır. Keza sayfa 219'da da Cebel şeklindedir. Yine aynı sayfede *“aynı ülkede önemli bir şehir olan Tirmiz”* deniliyor ki, bilindiği üzere Tirmiz İran'da değil, Maveraünnehr'de ve bugün Özbekistan'da bulunmaktadır.

Ortaçağ'da meyve ve sebze üretiminden söz edilirken, hurma ile ilgili olarak *“sonuçta bu gıda maddesi bir yandan Malatya ve Ayn Zerbe'de diğer yandan da Endülü's'te ve özellikle Elişe ve Ceyyan'da üretilmeye başlandı”* denilmektedir. (s.194) Buralarda hurma yetiştirilmesinin doğru olacağına inanmak güçtür. Eğer böyle olsa idi, bugün de yetiştirildi.

Ortaçağlarda önemli bir hammadde olarak birçok alanda kullanılan şekerin bulunuşu gıda ve ilaç üretiminde büyük bir çığır açtı. Bu zamanlarda İran ve Mısır şeker sanayiinin iki önemli merkezi durumunda idiler. Gıda maddesi olarak kullanılması dışında şekerin ilaç yapımında balın yerini almasından sonra, bu alanda büyük bir canlanma meydana geldi ve bunun sonucunda yeni ilaçlar üretilmeye başlandı. İlaç üretimi ile uğraşanlar ancak sıkı bir imtihandan geçtikten sonra bu alanda çalışabiliyorlar, kurallara uymayanlar ise işten el çektiriliyorlardı. Bu hususta oldukça sıkı denetime rağmen, ilaç üretimi ile uğraşan bazı kimselerin hileli ilaç üretimine engel olunamıyordu.

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri de ıtriyat, gıda ve ilaç sanayii ile ilgili bazı maddelerin sahtelerinin yapılıp, satılması idi.

Burada tanıtılması yapılan eser giriş, üç bölüm, sonuç ve bibliyografyadan meydana gelmektedir. Girişte kaynaklar ve araştırmalardan söz edildikten sonra, bir bilim olarak kimya ve bu alandaki çalışmaların Ortaçağlarda nasıl bir gelişme gösterdiği, Müslüman kimyacıların katkıları üzerinde durulmaktadır.

Eserin, Ortaçağ İslam dünyasında İtriyat üretimi ve taşıması başlığını taşıyan birinci bölümünde (s.55.126) Ortaçağlarda çok rağbet gören koku ve esansların imalinde kullanılan hammaddeler ve bunların hileli yollar-

dan üretilenleri ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca çeşitli İslam ülkelerinde üretilen ıtriyat çeşitleri ile imalatı hakkında bilgi verilmiştir. Hammaddeler olarak Misk, Amber, Ud, Kâfur, Sandal, Zâferan, Zebâd, Laden, Sümbül, Karanfil, Zarur, Lebeni, Beng, Bân, Mesusen, Elma suyu üzerinde durulurken; ıtriyat çeşitleri olarak ise Amber esansı, Galiye denilen esanslar, Nidd denilen esanslar, Müsellezât denilen esanslar, Ma'mudiye denilen esanslar, Nisaiyat denilen esanslar, Bermekiyyat denilen esanslar, buhur ve tütsüler, Tatriye denilen esanslar, Mücemmirat denilen esanslar, Lahlah denilen esanslar, Mesûhât denilen merhem ve yağlar, Halûk denilen esanslar, Zerîre denilen esanslar, su türünden esanslar, yağ türünden esanslar ele alınmaktadır.

Ortaçağ İslam dünyasında gıda ve taşıdığı (s.129-260) başlığını taşıyan ikinci bölüm ortaçağda hububat ve hububat kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda et ve et kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda süt ve süt kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda yağ üretimi, ortaçağda meyve ve sebze üretimi, ortaçağda şeker ve şeker kaynaklı gıda üretimi, ortaçağda içecek ve içki üretimi ara başlıklarından meydana gelmektedir. Burada ayrıca yemekler, yağlar, tatlılar ve içecekler ile ilgili sanayi nasıl bir gelişme gösterdiği, kullanılan hammaddeler ve ürünlerin hileli olanlarının ne şekilde imal edildiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Prof. Dr. Sadık TURAL

27 Eylül 2000 tarihinden itibaren

Atatürk Yüksek Kurumu

Başkanlığı'na

atanmıştır.

Yeni görevinde başarılar dileriz.

BİLGE YAYIN KURULU

İğneyle Kuyu Kazmak, Yâhut Osmanlı Periyodiklerinin Bibliyografyasını Yapmak

Anahtar Kelimeler: Osmanlı dönemi bibliyografyaları, süreli yayınlar, kataloglama.

Hasan Duman, **Osmanlı Sâlnâmeleri Ve Nevsâlleri** (2 C.), **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları Ve Gazeteleri** (3 C.), Ank., 2000, Enformasyon Ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Yard. Doç. Dr. M. Kayahan ÖZGÜL
Gazi Üni. Eğt. Fak. Öğretim Üyesi

Bibliyografya hazırlamak zor iştir, nankör iştir. Büyük bir sabırla hazırlarsınız; ama, değil eksiksiz olduğundan, hatâsız olduğundan bile emin değilsinizdir. Hazırladığınız bibliyografyanın “*Bugün ben yazdım, elbette yazar ahfâd nâ-kâfi*” diye tekmil ve tashihini başkalarına bırakarak tesellî bulmak isteseniz ya kimse ilgilenmez, ya da ilgilenenlerin yazdıkları doğrultusunda düzelttiğiniz yeni hâlini ikinci kere bastıramazsınız. Hasan Duman bütün bu sıkıntılarının üstesinden gelecek azme ve cesarete, çalışmasının ikinci baskısını yaptıracak imkâna sahip. Daha önce aynı konularda IRCICA tarafından neşrolunan iki bibliyografyasını, bu sefer de kurucusu ve başkanı bulunduğu Enformasyon Ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı yoluyla yayımladı. Önceki baskısında iki ciltten ibaret olan bibliyografyalar, ilâvelerle şişmanlamış ve örnek metin ciltleri de eklenince toplam beş kitap olmuş.

İlk cilt **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu** adını taşıyor. “*Sâlnâme*” ve “*Nevsâl*” kelimeleri bugün “*yıllık*” kelimesiyle karşılanmakta ve sâdece “*bir yılın dökümünün yapıldığı kitap*” olmakla kalmayıp “*yılda bir neşredilen kitap*” mânâsını da içermekte. Bu ikinci mânâsıyla yıllıkları da periyodikler kapsamında düşünmek doğru

olacak. Nitekim, bütün kusur ve hatâlarına rağmen, Ankara’daki Millî Kütüphane’nin **Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu** (1987)’nda nevsâl ve sâlnâmelere de yer verilmesi pek yerindedir. Duman’ın onları periyodik saymadığı için mi, yoksa özel durumları sebebiyle mi ayırdığı anlaşılmıyor. Yıllıkların Osmanlı dönemine âit olduğunu belirten bir kitap başlığı konduktan sonra, 1923 sonrasında âit yıllıkların -ki, sayısı otuzbeştir- niçin alındığını anlamak zor. Bu başlıktan, Cumhuriyete de âit olsa, eski harfli yıllıkların alınacağı kastediliyorsa, açıkça belirtilmeli, aksi hâlde yeni harfli olanları da eklenmeliydi. Aynı başlıktan hareketle, “Osmanlı” adının kapsamına giren azınlıklara âit ve üstelik bir kısmı Türkçe olan yıllık, albüm, takvim ve almanakların da kataloğa dâhil edilmesi doğru bir karar olur; büyük bir eksiği kapatırdı.

Devlet yıllıklarını belirlemek kolay ise de vilâyet yıllıklarının, bilhassa özel kurum ve şahıslara âit olan yıllıkları tesbit etmek pek zordur. Hasan Duman’ın büyük bir mesâi ve zaman sarfiyle belirlediği yıllıkların yanında, adını bilip kendini göremediği yıllıkları da anması gerçek bir sorumluluk eseri. İlk devlet sâlnâmesini **Ahmed Cevdet Paşa**’nın da yardımıyla o zamanlar henüz “*efendi*” olan **Ahmed Vefik Paşa**’nın hazırladığından haberdârız (Cemâleddin, **Osmanlı Târih Ve Müverrihleri**, İst., 1312, İkdâm Matb., s.126-127). Aynı şekilde, ilk vilâyet sâlnâmesini de **İbrâhim Hâlet Bey**’in tertip ettiği biliniyor. **Ahmed Cevdet Paşa**’nın Haleb Vâliliği zamanında Vilâyet Mektubcusu olan Hâlet Bey, muhtemelen paşanın da yönlendirmesiyle bir Haleb Vilâyeti yıllığı hazırlar. **Fihrist-i Vilâyet-i Haleb** adını taşıyan bu yıllık 1283 (1866) senesi için tertip edilmiştir ve ilk vilâyet yıllığıdır (bk. 06 Mil.Yz.A 5743/6, s.3). Sâlnâme Bâbîâli’nin ilgisini çeker ve her vilâyete bir tâne gönderilerek onların da bu yolda yıllık hazırlamaları teşvik edilir. **Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna** bu misâl üzere hazırlanan ilk yıllık olur. Fihristin kazandığı teveccüh üzerine, Hâlet hemen ikincisinin hazırlıklarına başlar.

“*İşte pek tez zamanda tertîbine muvaffak olunan sâlnâme-i vilâyetin muhasenâtı görülmeye ve vilâyetin her yerinde ne vardır, neye ihtiyacı vardır, meydâna çıkmağa başladı*”

cümleleriyle (**Furat Gaz.**, Nu. 19, 21 Eylûl 1283) sâlnâmenin ikinci kere çıkarılmasının niçin gerektiği anlatılır. Muammâ bundan sonra başlıyor; zîrâ, varlığına pekçok delil bulunan **Fihrist-i Vilâyet-i Haleb** hiçbir kütüphânemizde mevcut değil. Yıllığın adından “*fihrist*” diye söz ediyorsa da gazetede “*sâlnâme*” olarak anılması, ertesi yıl, 1284’te neşrolunan Haleb

sâlnâmesinde “birinci defa” kaydının bulunuşu (Ord. Prof. Ebul’ulâ Mardin de 1284’tekini ilk yıllık olarak gösterir: **Medenî Hukuk Cephesinedn Ahmet Cevdet Paşa**, İst., 1946, İÜ y., s.61, not 93), Haleb’de şemsî takvimin tercihi ve eğer 1283 târihi şemsî ise, bu yılın kebîse oluşu da çözümlü zorlaştırıyor. İşte Hasan Duman’ın uğraştığı meselelerden bir nebze. İstirad kabîlinden sunu da eklemeli: İbrâhim Hâlet 1293 yılı başlarında Maârif Nezâreti Mektubcusu olacak ve Haleb’deki hizmeti unutulmadığı için, 1294, 1295 senelerinin devlet sâlnâmesini hazırlama vazîfesi ona verilecektir. Kataloğun indeksindeki “Hâlet” maddesini “İbrâhim Hâlet”e tahvil doğru olacak.

Yıllıklara ayrılan ikinci ciltte belgeler yer alıyor. Baş tarafa konan bir “Açıklama”dan “özellikle seçilmediği” anlaşılan faksimilelerle yıllıklar tanıtılmaya çalışılmış. Böylece ortaya, 223 sahîfelik ilk ciltte anılan yıllıklardan rastgele seçilmiş yâni seçilmemiş 454 sahîfelik eski harfli metinleri çıkmış. Bana büyük bir israf gibi geldi. Bu hacimde bir cilt hazırlanması göze alındıktan sonra, pekâlâ biraz daha sıkıntıya katlanılarak seçme yıllıkların içindekiler, hattâ indeks bölümleri hazırlanabilirdi. Vilâyet harfalarıyla okuyucu zihninde mufassal bir Osmanlı harfatasının oluşması sağlanabilirdi.

Üçüncü ve dördüncü ciltler **Başlangıcından Harf Devrimine kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar Ve Gazeteler Bibliyografyası Ve Toplu Kataloğu (1828-1928)** başlığını taşıyor. Bu başlıktaki “*Osmanlı-Türk*” ibâresinin belirlediği sınırı anlamak biraz müşkil; zîrâ, bundan kasıt sâdece Osmanlı Türklerine âit periyodiklerin dâhil edildiği ise, bütün Türk dünyasından süreli yayınların bulunuşu açıklanamaz. Maksat zâten Türk periyodiklerinin tamamını kucaklamak ise, o takdirde “*Osmanlı*” sıfatına ihtiyaç yoktur. Sınırı Türkçe belirlesin isteniyorsa, sâdece Arap harfleriyle basılmış Türkçe periyodikler alınmayıp Kril, Yunan, Ermeni harfli Türkçe periyodikler de eklenmeli; Türkçe yayımlanmayan yâhut başka dillerin yanında Türkçe’ye de yer vermeyen periyodikler kataloğa alınmamalıydı. Sınırı bizim alfabe değişikliğimiz belirlesin isteniyorsa, İran, Irak gibi topraklarda bugün hâlâ o alfabeyi kullanarak periyodik neşreden Türklerin nereye dâhil edileceği de düşünülmeliydi. Bu sıkıntıları Hasan Duman’ın farketmediğini söylemek büyük insafsızlık olur. Farketmiş ve kataloğun başına koyduğu bir bölümde halletmeye çalışmış; lâkin, bu bölümün pekçok sorunun cevâbını vermekte yetersiz kaldığı da bir gerçek. Yine başlıktan çıkan bir soru(n) “*süreli yayın*” teriminin “*gazete*”yi niçin kapsamadığı hakkında. Hasan Duman, bunun

sebebini “*Türkçe’de süreli yayın denen*” ve süreli yayını da, gazeteyi de kapsayacak şekilde kullanılan bir terimle açıklıyor; ama, bu sefer de gazeteye “*süreli yayın*” denmeyecekse, neye denecek ve kataloğun önceki basımında başlıkta sâdece “*süreli yayınlar*” denirken ne eksikti, sorularına mantıklı bir cevap verilemiyor.

Hasan Duman, 1986’da periyodiklerin kataloğunu çıkarmak gibi meşakkatli bir işe soyunduğunda, İstanbul’daki 11 kütüphânedeki toplam 1804 yayın tesbit etmişti. Bibliyografyanın yeni basımından, Türkiye çapında 26 kütüphâne taranarak yayın sayısının 2526’ya yükseltildiği görülüyor. İlâve olarak 15 kütüphânenin taranması 722 yeni periyodığe ulaşmamızı sağlamışsa, başka kütüphânelerin taranmasıyla bu sayının kaçta ulaşacağına dâir tahminlerde bulunmak dahi heyecan verici. Bahsettiğim “*başka kütüphâneler*”in doğru seçimi yayın sayısını umulandan hızlı artıracaktır. Meselâ, köklü Türk ve azınlık okullarının kütüphâneleri hem öğrenciler tarafından çıkarılan periyodikleri, hem de eski mezunların bağışları arasında beklenmedik yayınları barındırıyor. Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi’nin kütüphânesinde, öğrencilerinin **Tevfik Fikret**’in gölgesinde çıkardıkları **Tîrâje Mecmûası**’nın bulunması; Heybeliada Papaz Mektebi kütüphânesinde, Jöntürklerin Atina’da neşrettiği **İcmâ-ı Ümmet**’in yer alması gibi. Sefârethâne, kilise kütüphâneleri, yardım istenebilecek şahıs kitaplıkları da Kahire’de çıkan **Hakayık-ı Şark**, **Folkestone**’da çıkan **Selâmet** cinsinden pekçok nâdir malzeme verecektir. Tam burada, Hasan Duman’ın cevaplayıp bibliyografyasının yapısını da ona göre şekillendireceği bir suâlî kendine sorması gerekiyor: Tek maksadım kütüphânelerde bir yer numarası bulunduğu için araştırmacıların ve meraklısının ulaşabileceği periyodikleri tesbit etmek mi, yoksa kütüphânelere girememiş olsa da -bir sahafta, bir şahıs kitaplığında- tesadüf ettiğim yayınları da dâhil ederek tama en yakın bir bibliyografyayı oluşturmak mı?

Kataloğun sonunda, okuyucunun ilgileri ve çalışma kolaylıkları düşünülerek çıkarılmış çok kullanışlı indeksler, listeler var. Bunlardan “*Emeği Geçenler Dizini*” -ki, kurum ve kişileri içeriyor- en hacimli. Hacmin bir sebebi bunca periyodikle ilgili şahısların sayısının da fazla oluşu ise, diğeri de aynı şahsın bâzen üç dört sebeple (ilk adına göre, ikinci adına göre, âile adına göre, soyadına göre, lâkabına göre...) tekrar tekrar indekse alınışdır. Hasan Duman, şahsın bir ismini esas alıp diğeri için ona göndermeler yapmak yerine, ismin her versiyonunda, bulunduğu bütün yerleri göstermeyi tercih eder; ama, bunda pek de başarılı olduğu söylenemez. Kimi şahısların isminin değişik şekillerdeki

kayıtları farklı şahıslara âit zannedilir. Soyadı olduğu hâlde belirlenememiş yâhut soyadlı ve soyadsız hâlleri farklı kişilere âit zannedilen isimler var.

Beşinci ve son cilt, süreli yayınlardan alınmış faksimilelerden ibaret. Tıpkı yıllıklar için yapıldığı gibi, bu cildin başına da bir açıklama konarak, 2526 yayının “150 kadarından hiçbir ayırım ve özel amaç gütmeden rastgele” derlenmiş “bazı sayfaları, olduğu gibi” aldıklarından söz edilmiş. Yıllıkların vesîka cildi için duyulan israf hissi tâzeleniyor. Olmasa olmaz maydı? Mâdem ki var, niçin rastgele sahîfeler? Rasgele seçilen sahîfeler niçin “belge” nâmını taşıyor? Bu periyodiklerin önemini araştırmacılar zâten biliyor, onlara tanıtmak gerekmez; diğerlerinin de ilgisini çekmez. O hâlde bu cilt kime hitap ediyor? Metinlerin tamâmı eski harfliyken, oradan buradan rastgele seçilmiş başlık-

ların dipnot şeklinde yeni harflerle okunuşunu göstermenin kime, ne yararı var? İlgisizleri ilgilendirmek ve bilgisizleri bilgilendirmek gibi bir maksat taşıyorsa, rastgelelikten kurtulmak ve faydalı olmak için periyodik mukaddemelerinden bir seçme yapıp yâhut önemli gazete ve dergi yazılarından örnek metinler bulunup yeni harflere çevrilebilirdi. Evet, zâten zahmetli olan bir iş böylece daha da zor bir hâle gelirdi; ama, biri yıllıklar, diğeri gazete ve dergiler için “belge” olduğu iddiâsındaki iki koca cilt böylece anlam ve önem kazanırdı.

Hasan Duman’ın katalogları, yıllar süren bir araştırmanın ürünü. Bundan sonra, gittikçe daha az malzeme bularak sürecekle ve bittiğinden asla emin olunamayacak bir iş. Samanlıkta iğne arama, bulduğu iğneyle de derin bir kuyu kazma cehdi. Hatâlar düzelir, kusurlar tamamlanır, ortaya ölümsüz eserler çıkar.

Ahıska Türk Folkloru

Asif Hacı

Aydın Poladoğlu

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

Neyli ve Divân’ı

Sadık Erdem

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

Atatürk Kültür Merkezi'nin Türk Kültürüne Yeni Bir Katkısı: "Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildiri Kitapları"

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Türk Sanatı, kongre, bildiriler.

**Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi
Bildirileri, I. Cilt** (4-7 Kasım 1997, Ankara), Ankara
1999, Yayına Hazırlayan: Azize Aktaş-Yasa,
VIII+464 sayfa.

**Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi
Bildirileri, II. Cilt** (4-7 Kasım 1997, Ankara), Ankara
2000, Yayına Hazırlayan: Azize Aktaş-Yasa,
XII+528 sayfa.

Dr. Azize AKTAŞ-YASA

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Türk kültürünün bir bütünlük içerisinde ve doğru olarak dünyaya tanıtılmasını ilmî bir görev sayan Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, kurulduğu 1983 yılından bu yana pek çok uluslararası kongre, sempozyum ve bilgi şöleni düzenlemiştir. Sayıları 22'ye varan¹ bu etkinliklerden dördü, dört yılda bir düzenlenen ve Türk kültürünü konu edinen bilimlik toplantılardır. Ankara'da yapılan Türk kültürü kongrelerinden ilki "Uluslararası İbn Türk, Hârezmi, Fârâbî, Beyrûnî ve İbni Sinâ Sempozyumu" (9-19 Eylül 1985)²; ikincisi "Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi" (4-7 Eylül 1989); üçüncüsü "Üçüncü Türk Kültürü Kongresi" (25-29 Eylül 1993); burada bildiri kitaplarını tanıtacağımız dördüncüsü ise 4-7 Kasım 1997 tarihleri arasında Stad Oteli'nde gerçekleştirilen "Dördüncü Türk Kültürü Kongresi"dir. Bu kongreye Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Nahçıvan, Dağıstan, Tataristan, Moldova, Çin, Suriye, Rusya Cumhuriyeti, İngiltere, İtalya, Almanya ve Macaristan gibi değişik ülkelerden 83, Türkiye'den 106 bilim adamı katılmış ve 191 bildiri sunulmuştur. Bildiriler 3 salonda "Türk Kültüründe Güncel Konular",

"Türk Kültüründe Mimarlık", "Türk Kültüründe Müzik ve Perde Sanatları", "Türk Kültüründe İnançlar", "Türk Kültüründe Süsleme ve El Sanatları", "Türk Kültüründe Bilim ve Felsefe", "Türk Kültüründe Kadın", "Türk Kültüründe Matbuat ve Yayınlar", "Türk Kültüründe Devlet ve Siyaset", "Türk Kültüründe Gelenek, Görenek ve Uygulamalar", "Türk Kültüründe Tarih ve Kavramsal Yaklaşımlar" ve "Türk-İslam Kazıları, Sorunları, Eski Eser Koruma Politikaları" başlıkları altında yapılan 48 oturumda tartışılmıştır.

Bildirilerin basımı esnasında konuların çeşitliliği ve çokluğu göz önüne alınarak bir tasnife gidilmesine karar verilmiş ve Sanat Tarihi alanına giren bildiriler ilk iki ciltte toplanmıştır. Bildiriler yazar soyadına göre alfabetik olarak dizilmiş, I. Cilt 1999'da, II. Cilt 2000 yılında basılmıştır.

III. Cilt de yayına hazır olup, "Bilim ve Felsefe Tarihi", "Müzik ve Perde-Sahne Sanatları" ile "Türk Kültüründe Kadın" konularına ayrılmıştır. Diğer seksiyonlarda sunulan bildiriler ise IV. Ciltte toplanacaktır.

Her iki ciltde 16.5 x 23.5 cm ebadındadır. Metin kısmı 90 gr birinci hamur kağıda, resimler ise 135 gr parlak kuşe kağıda basılmıştır. I. cildin kapak resminde Nakış Akgül Karamağaralı'nın bildirisinden alınan Ahlat Kazısına ait bir ibrik, II. cildin kapağında ise Prof. Dr. Günsel Renda'nın bildirisinden alınan "II. Selim'in Bayram Kabulü" minyatürü kullanılmıştır.

I. cilt Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın "Takdim" yazısı ile başlamaktadır. "Türk Kültürünü Arayan Kongrelerden Biri" başlıklı takdiminde 20. yüzyıl biterken, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının getirdiği sistem arayışları yanında, **Türk dünyası** kavramına bağlı oluşumların bir problem alanı olarak insanlığın önünde bulunduğunu belirten Prof. Tural sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bugün dünyada Türk Ata'ya bağlanabilecek ikiyüz yirmi milyondan fazla insan yaşamaktadır. Türk kavramı ise yalnızca Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hudutlarında yaşayan insanların adı olarak görülmektedir. Türk dünyasının müştereklerinin ortaya çıkarılması için, bilimlik bir zeminde araştırma ve değerlendirme yapılması ve ideolojinin karışmaması sağlanmalıdır. Bu hipotezleri temel alınca birkaç ana kavrama ulaşılır; kültür, tarihî müşterekler, kültürel kimlik vb."

Batılı toplumların kendi kültürlerini üstün, diğerlerini ise aşağı görme yönündeki telkinleri yanında, Sovyetler Birliği'nin beyin yıkama çalışmalarının Türk dünyasında, millî kimlikle ilgili duygu ve düşünce kirlenmesine yol açtığını ifade eden Prof. Dr. Sadık

Tural, "21. yüzyılın eşiğindeki Türk Soylu Halklar, başta Türkiye olmak üzere aydınları aracılığıyla halklarını bütünleştirmeli, millî kimliği etrafında bağımsız devletler oluşturmalarını sağlamalıdır" diyerek, "Türkiye 66 milyonluk nüfusuyla, millî benlik ve bütünlüğünü güçlendirici, millî kimlik ve benliğini öne çıkarıcı çalışmaları öne almak zorundadır. Bu bizim için vazgeçilmez bir varlık, varolup olmama sebebidir. Bu türden çalışmalar ise, Türk dünyası için örneklik edeceğimiz bir alandır" sözleriyle, Türkiye'nin bu konudaki misyonunu vurgulamıştır (s. 1-8).

Kongrenin açış konuşmaları, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Devlet Eski Bakanı Ahat Andican ve Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç tarafından yapılmıştır (s. 9-21).

I. Ciltte 24 bildiri bulunmaktadır. Nakış Akgül Karamağaralı tarafından sunulan "Bazı Orta Çağ İslam Seramiklerinin Yapılış Amacı Üzerine" başlıklı bildiri, Ahlat kazılarında Meydanlık Mezarlığı'nın iç kısmında ve zaviye denilen yapının etrafındaki mezarlar ile akıtlar içinde ve yanında bulunan seramiklerin mezar kültü ile bağlantılı oldukları ileri sürülmüş ve bu kabulün gerekçeleri üzerinde durulmuştur (Met. s. 23-29; Res. s. 289-291). Prof. Dr. Ayda Arel'in, "Anadolu'da Geleneksel Konut Düzeninde Kültürel Etmenler" başlığını taşıyan bildirisinde, geleneksel ev tipolojilerinin oluşum, dönüşüm ve evrimselleşmesiyle ilgili olarak Anadolu'nun Türkler tarafından iskânıyla başlayan sürecin ilk dönemlerine ilişkin dağınık ve kısıtlı bilgiler derlenip, değerlendirilmiştir (Met. s. 31-41; Res. s. 293-301). Prof. Dr. Oluş Arık, "Türk Kültürüne Yönelik Arkeolojik Çalışmalar ve Sorunları" konulu tebliğinde, bu çalışmaların kronolojisine değinmiş, konunun önemini vurgulamış, bugüne kadar yapılan çalışmaları değerlendirmiştir (Met. s. 43-59). Prof. Dr. Rüşan Arık, "Arkeolojik Araştırmalar Işığında Türkiye'nin Başlangıç Noktası: Malazgirt" başlıklı bir bildiri sunmuştur (Met. s. 61-67; Res. s. 303-310). Doç. Dr. Necla Arslan tebliğinde, "II. Mahmud ve Abdülmecid Dönemi Karakol Binaları"nı tanıtmıştır (Met. s. 69-84; Res. s. 311-315). Prof. Dr. Örcün Barışta, "İstanbul Eyüp Sultan Seramikleri" başlıklı tebliğinde, 1996 ve 1997 yıllarının yaz aylarında Eyüp Sultan'da, kendisinin bilimsel sorumluluğu altında yapılan iki kazı ve yüzey araştırması ile söz konusu kazılar çerçevesinde sürdürdükleri inceleme ve gözlemlerden elde edilen buluntular ve kalıntılar çerçevesinde Eyüp Sultan seramiklerini tanıtmıştır (Met. s. 85-93; Res. s. 317-326). Budapeşte Uygulamalı Sanatlar Müzesi Halı Seksiyonu Sorumlusu Ferenc Batári, "Macaristan'daki Klasik Türk Halıları" konulu bildirisinde eski

envanterler, çeyiz stok listesi, miras ve 16-17. yüzyıl kayıtlarından hareketle söz konusu yüzyıllarda Macaristan evlerinde en çok tercih edilen dekorasyon objesinin doğu halıları olduğu sonucuna varmış ve bu halılar içerisinden Osmanlı-Türk halılarını tanıtmıştır (Met. s. 95-101; Res. s. 325-334). Sadi Bayram'ın tebliğinin konusu ise, "XIV-XIX. Yüzyıl Vakfiyelerinde Türk Tezhip Sanatının Gelişimi, Batı Tesirleri ve Günümüzde Yorumlayanlar"dır (Met. s. 103-107; Res. s. 335-345). Ukrayna Ulusal Bilimler Akademisi, Arkeoloji Enstitüsü üyesi Dr. Svitlana Beliaeva, "Ochakiv'deki Türk Şehrinde Arkeolojik Araştırmalar" başlıklı bir tebliğ sunmuştur (Met. s. 109-114; Res. s. 347-356). Yard. Doç. Dr. Kenan Bilici'nin "Orhun Anıtları'nda 1997 Yılında Yapılan Çalışmalar: İlk Rapor" başlığını taşıyan bildirisinde, 5 yıllık bir proje olarak tasarlanan ve 1997 yılı Nisan ayında Ulaan-Baator'da belirlenen çalışma programı ile hayata geçirilen "Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi"nin 1997 yazında yapılan ön çalışma sonuçları anlatılmıştır (Met. s. 115-124). Dr. Ali Boran, "Bilinmeyen Kültür Varlığımız: Araban İç Kale Camii" başlıklı bir tebliğ sunmuş, tebliğinde ibadet mekânının zeminin altında yer alması, iç mekânın doğrudan savunma amacıyla kalın duvarlara sahip olması, kible duvarında iki hücre bulunması, mihrap kurgusu ve örtü sistemi bakımından özellik gösteren Araban İç Kale Camii'ni tanıtmıştır (Met. s. 125-130; Res. s. 357-363). Yard. Doç. Dr. Rüstem Bozer, "Başlangıçtan Günümüze Türk Dünyası Tarihi" projesi çerçevesinde Dr. Kubad Tabaldiev ile eş başkanlığını yürüttükleri Kırgızistan'ın Son-Köl Bölgesi'ndeki arkeolojik kazıları "Kırgızistan'ın Son-Köl Bölgesi'nde Yapılan Türk Kültürüne Yönelik Kazılar (1997 Çalışmaları)" başlığı altında sunmuş ve kazılar sonucu ortaya çıkan çarpıcı bulguları anlatmıştır (Met. s. 131-138; Res. s. 365-374). "Kırgız Halklarının Gelenekli Bezeklerinin Sembolik Anlamları" konusunda bir tebliğ sunan Dr. I. Coçunbayeva, Kırgız halılarında bulunan çeşitli bezekleri tanıtmış ve ikonografileri üzerinde durmuştur (Met. s. 139-141). Türkmenistan Bilimler Akademisi Uzmanı Maya Cumanıyazova, "Türkmen Halısı Evrenin Minyatürdeki Modelidir" başlığını taşıyan bildirisinde "evren" düşüncesi ile bunun Türkmen halısındaki yansıması konusunu ele almıştır (Met. s. 143-147; Res. s. 375-379). Mehmet Çayırdag, "Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Eserleri"ni konu alan bildirisinde, "Mimar Sinan'ın Hayatı", "Mimar Sinan Devrinde Kayseri" başlıklarından sonra, Mimar Sinan'ın Kayseri'deki üç eseri; Osman Paşa Camii, Hacı Ahmed Paşa Camii (Kurşunlu Camii) ve Hüseyin Bey Hamamı'nı tanıtmış; Mimar Sinan

Vakfiyesi'ndeki Hayratı ve Emlakı ve yine aynı devirde Kayseri'de yapılmış ancak Mimar Sinan'a ait olmayan diğer belli başlı eserler üzerinde durmuştur (Met. s. 149-176; Res. s. 381-391). Yard. Doç. Dr. Tülin Çoruhlu, "Osmanlı Cebehanesine Ganimet Olarak Giren Akkoyunlu Silahları" başlıklı tebliğinde, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferinden sonra İstanbul'a naklettirdiği Tebriz silah arsenalinden, Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı kazandığı Otlukbeli savaşından ve Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık ve Rideniye zaferlerinin ardından İstanbul'a getirttiği Memluk hazinesinden Osmanlı cebehanesine giren Akkoyunlu silahların teknik ve süsleme özellikleri açısından tanıtmıştır (Met. s. 177-189; Res. s. 393-396). Yard. Doç. Dr. Yaşar Çoruhlu'nun "Sultan Sancar Türbesi'nin İçerisinde Bulunduğu Tarihî Doku" adlı bildirisinde, bugünkü Merv'in yaklaşık olarak 6 km. batısında bulunan eski Merv (Köhne Merv) şehrinde bulunan mimarî eserler konu edilmiştir (Met. s. 191-204; Res. s. 397-411). Prof. Dr. Bekir Deniz, "Aksaray-Melik Mahmut Gazi Hangâhı (Darphane) Kazısı" konulu tebliğinde, 1993 yılında çevre temizliğini yaptıkları eserde, 1994 yılından itibaren başladıkları kazı çalışmalarının 1997 yılına kadarki seyrini anlatmış; mimarî buluntular ve küçük buluntuları değerlendirmiştir (Met. s. 205-216; Res. s. 413-420). Yard. Doç. Dr. Mustafa Denkteş, "Karaman Hamamları" başlıklı bildirisinde, Karaman ili merkezinde bulunan ve günümüze sağlam olarak ulaşan Süleyman Bey, Seki Çeşme, Lâl ve Yeni hamamları mimarî özellikleri açısından tanıtmıştır (Met. s. 217-241; Res. s. 421-434). Azerbaycan Ali Tatbiki İmler Koleji Rektörü Sabire Safıkızı Dünyamalyeva, "Azerbaycan Millî Giysilerinin Sanatsal ve Dekoratif Özellikleri"ni ele alan tebliğinde Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi, Gürcistan Devlet Tarih Müzesi, Lenkaran Devlet Tarih Müzesi ile özel koleksiyonlarda bulunan Kuzey Azerbaycan'ın çeşitli yörelerinden XIX-XX. yüzyıla ait Azerbaycan millî giysilerini incelemiş ve sonuçlarını sunmuştur (Met. s. 243-254; Res. s. 435-436). Azerbaycan Halı Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi Uzmanı Hatice V. Esodova'nın tebliği "Azerbaycan Halı Motiflerinin Oluşum Tarihi ve Türk Halılarının Ortak Malzemeleri" konusundadır (Met. s. 269-276; Res. 447-448). Bu kitabın son bildirisinde de halı konusunda olup, Azerbaycan İlim, Kültürel Araştırma Merkezi (AİKAM) Başkanı Doç. Dr. Kadir Golkarian'ın "İran Türkleri El Sanatları (Halı Üzerine)" başlıklı bildirisidir. Golkarian, konuyu halı üzerine teknik incelemeler, eskiden kalmış eserler üzerinde incelemeler, araştırmalar yapmak ve tarihleri üzerine kıyaslamalarda bulunmak,

halılar üzerindeki nakışların niteliği açılarından ele almış ve değerlendirmiştir (Met. s. 277-285; Res. s. 449-459).

II. cilt, Dr. Muhammed Görür'ün "Amasya Gök Medrese Camii Taş Süsleme Programı" başlığını taşıyan bildirisini ile başlamıştır. Görür, bildirisinde, Anadolu Türk Sanatı içerisinde cephe düzenlemesi ve süsleme programı açısından önemli bir yere sahip olan yapının taş süslemelerini geometrik kompozisyonlar ve bitkisel kompozisyonlar olarak gruplandırarak, değerlendirmiştir (Met. s. 1-10; Res. s. 349-355). F.F. Guliyev ve S.S. Dünyamalyeva, "Tasvirî Sanat Örneklerinde Azerbaycan Giyimleri" konulu bildirisinde çeşitli sanat eserleri üzerinde bulunan insan figürlerinin giyimlerinden hareketle Azerbaycan millî giysilerini tanıtmışlardır (Met. s. 11-22; Res. s. 357-358). Türkmenistan Bilimler Akademisi Ş. Batırov, Tarih Enstitüsü Mimarlık Bilimleri İlim Adayı Oğulceren Hacıyeva'nın ard arda sunduğu iki bildiriden ilki "Orta Çağ Türkmen Mimarlığının Dekorü" (Met. s. 23-29; Res. s. 359-362), ikincisi "Ressam Ayhan Hacıyev'in Yaratıcılığı" (Met. s. 31-34; Res. s. 363-369) üzerinedir. Kazakistan Memleketlik Üniversitesi, Dil Bölümü Başkanı Doç. Dr. Karlıgaş Kadaşeva "Kazak Dokumacılık Sanatında Halı-Kilim-Cicim-Keçe-Sumak ile İlgili Desen ve Bezek İsimleri" konulu tebliğinde, yukarıda adı geçen Dokumacılık terimleri ile ilgili desen ve motiflerin tekniğini, ifade ettikleri mânâ veya temsil ettikleri sembolleri, etnografik değerlerini ve ortaya çıkış sebeplerini ele almıştır (Met. s. 35-43). Prof. Dr. Haşim Karpuz, "Türk Kültürü ve Müzelerimiz" başlıklı tebliğinde, Türk müzelerinin Türk kültürüne ait maddî unsurlar ve kültür varlıkları bakımından yetersiz olduklarını ifade ederek, Türkiye'deki mevcut durumu ortaya koymuş, Türk Kültürüne ait eserlerin müzelere kazandırılabilmesi için çeşitli önerilerde bulunmuştur (Met. s. 45-50). Türkmenistan Bilimler Akademisi üyesi Doç. Dr. Gurbancemal Kuryeva, "Türkmen Halısı" isimli tebliğinde, Türkmen halı sanatının kökenini ortaya çıkarmaya çalışmış, bezemeleri üzerinde durmuş ve Türkmen halısının estetik-stilistik özelliklerinin XX. yüzyıl profesyonel tasvir sanatının meydana gelmesinde oynadığı rol ve etkisini araştırmıştır (Met. s. 51-58). Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi olarak görev yapan Babek Osmanoğlu Kurbanov, "Azerbaycan Sanatının Tarihî-Estetik Meslekleri" üzerinde durmuştur (Met. s. 59-69). Doç. Dr. İnci Kuyulu "İzmir Mekteb-i Sultanîsi (Mithat Paşa Endüstri Meslek Lisesi Binası)" konulu tebliğinde XIX. yüzyılda Batı'nın eğitim ilke ve kurumlarını örnek

alarak, seçmeci bir anlayışla inşa edilen İzmir Mektebi Sultanîsini tanıtmıştır (Met. s. 71-78; Res. s. 371-377). Chris Lightfoot, "Amorium: The History and Archaeology of an Ancient City in the Turkish Period" (*Türk Tarihi ve Arkeolojisi İçerisinde Antik Bir Kent: Amorium*) başlıklı tebliğinde, Amorium Antik kentinde Orta Çağ yerleşimi hakkında daha fazla bilgi edinmek için yapılan kazılar ile bu kazılar sonucu elde edilen önemli bulguları anlatmıştır (Met. s. 79-89; Res. s. 379-382). Dr. Banu Mahir "Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultan Portreleri" konulu tebliğinde, Sultan Osman Gazi'den, Sultan II. Murad'a kadar elinde altın küre tutan oniki Osmanlı sultanının seri olarak hazırlanan minyatür tekniğindeki portrelerini tanıtmıştır (Met. s. 91-98; Res. s. 383-388). Tağiyev Nureddin Mehmetoğlu bildirisinde, "Azerbaycan Secadeleri" ni konu edinmiştir (Met. s. 99-105; Res. s. 393-395). Atanur Meriç, "Kullanılan Malzeme, Tasarım ve Uygulama Aşamaları Doğrultusunda Türk Kitap Sanatlarında Tezhipli Bir Eserin Analizi" başlıklı tebliğinde, bir eserin tezhiplenmesini, ilk safhasından başlayarak, sonuna kadar anlatmış; teknik, biçim ve bezeme özellikleri üzerinde durmuştur (Met. s. 107-111). Prof. Dr. Selçuk Mülayim, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Sanat Kültürü"nü konu alan bildirisinde, söz konusu yüzyılın resim sanatını değerlendirirken, yaptığı yorumlarla bugüne kadar ki kabullerin dışına çıkarak, konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir (Met. s. 113-116). Natalia Nekrasova'nın tebliği "Door Rug Curtains of Turkic Peoples of Central Asia and Caucasus (Orta Asya ve Kafkas Türklerinin Kapı Kilim Perdeleri)" başlığını taşımaktadır (Met. s. 117-122; Res. s. 397-399). Prof. Dr. Taciser Onuk ve Araştırma Görevlisi K. Özlem Alp, Tarsus'un Çamlıyayla ilçesinde el sanatları ve özellikle yöreye has iğne oyaları üzerinde yaptıkları araştırmaları, "Çamlıyayla El Sanatı Ürünlerindeki Motiflerin Bezeme Türleri" başlığı altında sunmuşlardır (Met. s. 123-129; Res. s. 401-403). Prof. Dr. Hakkı Önkal, "Yıldırım Bayezid Türbesi Hakkında Bazı Mülahazalar" adlı bildirisinde, Yıldırım Bayezid Türbesi'nin kim tarafından yaptırıldığı veya kim tarafından tamamlattırıldığı sorularına cevaplar aramaktadır (Met. s. 131-138; Res. s. 405-407). Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu, ilk çağ yapılarını incelemek ve bu yapılarla ilgili bilgi toplamak amacıyla Kanunî Sultan Süleyman döneminde iki kez İstanbul'a gelen Fransız yeniden doğuş çağı yazarlarından Pierre Gilles (1490-1555)'in, *De Bosporo Thracio ve De Topographia Constantinopoleos et de Ilius Antiquitatibus* adlı eserlerinden yararlanarak hazırladığı "Pierre Gilles'e Göre Türklerin Övgüye

Değer Hamam Geleneği" isimli bir bildiri sunmuştur (Met. s. 139-145; Res. s. 409-412). Dr. Yıldırım Özbek, "Amasya Mehmet Paşa Camii'nin Minberi" ni konu alan bildirisinde, söz konusu minberi ayrıntılarıyla tanıtmış, minberin dekoratif özelliklerinden ve tarihî bilgilerden hareketle, sanatçısının hangi kültür çerçevesinde olabileceğini tartışmıştır (Met. s. 147-154; Res. s. 413-420). Yard. Doç. Dr. Hasan Özönder'in tebliği "Türk Mahallelerinde 'Sadaka Taşları'nın Yeri ve Önemi" konusundadır (Met. s. 155-161; Res. s. 421-422). Bildirisinde "Türkiye'de Halı ve Kilimciliğin Kaynakları, Kaynakçası ve Terminolojisine İlişkin Sorunlar"ı konu edinen Doç. İsmail Öztürk, Türkiye'de halı ve kilim konusunda çalışanların antropolojik anlamda karşılaştıkları sorunlar ile ilgili konulara değinmeye çalışmış, bu konudaki kaynak, kaynakça ve terminolojinin önemine dikkat çekmiştir (Met. s. 163-169; Res. s. 423-425). Dr. Ali Uzay Peker "Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisi ve Mistisizm" konulu tebliğinde, "Anadolu Selçuklu mimarî yapılarını biçimleyen ideolojik işlev" düzeylerinden birisi olan "kozmos" anlayışı üzerine temelenen kavramları incelemiştir (Met. s. 171-185). Prof. Dr. Günsel Renda'nın "III. Selim ve Resim Sanatı Üzerine Yeni Görüşler" başlıklı tebliğinde, III. Selim'in sanat koruyuculuğu ve resim sanatına getirdiği yenilikler üzerinde durulmuş, Paris müze ve kitaplarında yapılan araştırmalar ile Topkapı Sarayı ve Başbakanlık arşivlerindeki bazı belgeler ışığında, III. Selim ve resim sanatı üzerine bazı yeni görüşler getirilmiştir (Met. s. 187-197; Res. s. 427-433). Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Başkanı Yard. Doç. Dr. Vehbi Zeki Serter'in bildiri "Kıbrıs'ta Vakıfların Vatandaşlarda Etkileri" üzerinedir (Met. s. 199-221). Yard. Doç. Dr. Nermin Şaman-Doğan, "Alanya-Obaköy Medresesi Portal Süslemeleri: İkonografik Bir Çalışma" başlığını taşıyan bildirisinde, Obaköy Medresesi'nin portalinde bulunan ejder-balık figürleriyle, çark-ı felek, rozet, lotus ve palmet motiflerinden oluşan süslemeleri tanımlamış ve ikonografik açıdan yorumlamıştır (Met. s. 223-229; Res. s. 435-442). Azerbaycan Devlet Halk Müzesi Müdürü Doç. Dr. Rüya Tağiyeva, "Minyatür Ressamlığında Azerbaycan Halıları" konulu bir tebliği sunmuştur (Met. s. 231-237; Res. s. 443-452). Prof. Dr. Aysıl Tükel Yavuz, "Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Üzerinde Çalışmalar, Bilgiler, Bulgular-1997" başlıklı tebliğinde, Anadolu Selçuklu hanları konusu üzerinde değişenlerin, gelişenlerin, yeni bulunanların ve bunların sonucunda ortaya çıkan yeni bilinmezlerin neler olduğunu kendi araştırmaları ve birikimleri çerçevesinde irdelemiştir (Met. s. 239-259;

Res. s. 453-464). Yard. Doç. Dr. Nalân Türkmen, "Orta Asya Türkmen Kadın Takılarının Altaylara Kadar Uzantısı"nı incelediği tebliğinde, Orta Asya Türkmen kadın takılarının genel biçimleri, süsleyici elemanları ve taşıdıkları sembolik anlamları üzerinde durarak, söz konusu takıları tanıtmıştır (Met. s. 261-269; Res. 465-473). Yard. Doç. Dr. Kâmil Uğurlu tebliğinde "Registan'da Üç Medrese"yi Uluğbey, Şirdar ve Tilyekârî Medreselerini tanıtarak, Türk-İslam mimarîsi açısından değerlendirmelerini yapmıştır (Met. s. 271-277; Res. s. 475-479). Azerbaycan Cumhuriyeti Mimarlık Enstitüsü ve Sanat Akademisinden Doç. Dr. Kübra Ulusoy (Aliyeva) bildirisinde, "XVIII-XIX. Yüzyıllarda Kültür ve Zanaatkarlık Merkezi - Şuşa Şehri"ni küçük el sanatlarından mimarîsine kadar değişik özellikleriyle ele almıştır (Met. s. 279-286; Res. s. 481-490). Dr. Mustafa Ünal'ın, "Azerbaycan Mezartaşlarında Geleneksel Türk Dini ve İslamın Etkileri" konulu tebliğinde tarihî Azerbaycan topraklarının kuzey bölgesini oluşturan şimdiki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakü, Sumgayt, Kuba ve Kusar kentlerinde 1994 yılında yapılan alan çalışmasının ışığında günümüz Azerbaycan mezartaşı geleneği, dinî etkilenmeler açısından tartışılmıştır (Met. s. 287-296; Res. s. 493-494). Rusya İlimler Akademisi üyesi Prof. Dr. Dimitri Vasiliyev bildirisinde "Sibirya Müzelerinde Bulanan Gök Türk Heykel ve Sanat Eserleri Koleksiyonları"nı tanıtmıştır (Met. s. 297-302; Res. s. 495-469). Kazak Tarihi ve Kültür Abidelerini Koruma Derneği Başkanı Şat-Aman İdrisulı Velihan, "Kazak Mimarîsinin Tarihi"ni anlatmıştır (Met. s. 303-310). Prof. Dr. Yıldırım Yavuz'un konusu "Son Dönem Osmanlı ve Çağdaş Türk Mimarlığında 'Orientalist' Yaklaşımlar"dır (Met. s. 311-319; Res. s. 497-505). Dr. Turgay Yazar "Naḥçıvan Yusuf Bin Kuseyr Kumbeti" başlıklı tebliğinde yapıyı tanıtmış, süslemelerinin geometrisi üzerinde öneriler sunmuştur (Met. s. 321-338; Res. s. 507-522). Türkmenistan Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü üyesi Dr. Hemra Yusupov "Eski Gürgenç'in Mimarlık İşleri"ni konu alan tebliğinde Orta Çağ'da Köhneürgenç'de inşâ edilen anıtları ve işlevlerini tartışmıştır (Met. s. 339-346).

Her iki kitap da Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen kongre ve sempozyum (bilgi şöleni) bildiri kitaplarının kapaklarının resimleriyle son bulmuştur.

Atatürk Kültür Merkezi, IV. Türk Kültürü Kongresi ile Türk Dünyası'nın müştereklerini (ortak değerleri) ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalarına, Prof. Dr. Sadık Tural başkanlığında başlattığı ve başlatacağı projelerin yanı sıra bir de kongre ile katkıda bulunmuştur.

Özellikle Türklerin kökenine, tarihine, ana yurtlarına, kültürel miraslarına ilişkin çalışmaların yapılmasında yakın bir geçmişe kadar karşılaşılan zorluklar düşünüldüğünde, bu katkının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

20. yüzyılda meydana gelen önemli ve dünyanın kaderini değiştirecek nitelikteki gelişmelerin ışığı altında yeni ve objektif bir Türk tarihi yazmak, Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Türk sanatı açısından büyük önem taşıyan kültürel mirasını eksiksiz olarak ortaya koymak artık kaçınılmazdır. Türk sanatı ve arkeolojisinin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı Orta Asya sanatları üzerinde önemle durulmalı, bugüne kadar Rusların emperyalist baskıları, millî şuurlanmanın engellenmesi ve tarihî vakaların çarpıtılması gibi sebeplerle yeterince farkına varılmamış, araştırılmamış, bu bölgedeki sanat eserlerinin Türk sanatı çalışmalarına yeni boyutlar ve değerlendirmeler kazandıracığı unutulmamalıdır.

İşte bu bildiri kitapları ile, Atatürk Kültür Merkezi olarak bir yandan bilim alemimizdeki yeni araştırmalara, çalışmalara, gelişmelere tanıklık ederken, öte yandan Türk sanatı için önemli bir boşluğu kapatmayı hedefliyoruz. 2001 yılında gerçekleştireceğimiz V. Türk Kültürü Kongresi sanıyorum hedefimize ulaşmada daha hızlı yol almamızı sağlayacaktır.

NOTLAR

1- Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nca düzenlenen diğer kongreler şunlardır: *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu* (Ankara, 24-27 Ekim 1988); *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu* (Ankara, 7-10 Ekim 1991); *Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu* (Ankara, 30 Mayıs-1 Haziran 1994); *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni* (İğdır, 17-19 Mart 1995); *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni* (Ankara, 21-23 Mart 1995); *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni* (Ankara, 21-24 Haziran 1995); *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni* (Konya, 24-25 Haziran 1995); "Manas 1000." *Kutlamaları* (Bişkek-Kırgızistan, 21-31 Ağustos 1995); *Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz II. Bilgi Şöleni Bildirileri* (Ankara, 19-21 Mart 1996); *Türk Soylu Halkların Hali, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni* (Kayseri/Yahyalı, 27-31 Mayıs 1996); *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni* (İzmir, 24-26 Aralık 1996); *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov* (Ankara, 8-10 Aralık 1998); *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (Elazığ, 18-20 Mart 1999); *Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni* (Şanlıurfa, 5 Haziran 1999); *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni* (Ankara, 19-21 Ekim 1999); *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarîsi Uluslararası Sempozyumu* (Bulgaristan/Şumnu, 17-19 Mayıs 2000); *Orta Çağ'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni* (25-28 Ekim 2000).

2- Bu sempozyumun bildiri kitabı Türkçe ve İngilizce olarak iki dilde basılmıştır. (*Acts of the International Symposium on Ibn Türk, Khwârezmi, Fârâbî, Beyrânî and Ibn Sînâ*).

“Cenup'ta Türkmen Oymakları I”

Anahtar Kelimeler: Türkmenler, halkbilim, değerlendirme.

Ali Rıza Yalman(Yalgın), **Cenup'ta Türkmen Oymakları I-II**, Haz:Sabahat Emir, 3. baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, 310 s.(I. cilt) 555 s. (II. cilt).

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

“**C**enup'ta Türkmen Oymakları folklor tarihimizin kuşkusuz en ilgi çekici eserlerinden biridir” . “1940 yılına kadar, ayağında çarığı, içinde gürül gürül memleket sevgisiyle yılmak, usanmak bilmeden Torosları karış karış, oba oba dolaşmış; yürüklerin yaşayış, âdet, gelenek ve göreneklerini büyük bir azimle inceleyerek buraya ait etnografyayı şekil ve fotoğraflarla tespit etmiş ve bunları ‘Cenup'ta Türkmen Oymakları’ isimli eserinde toplamıştır.” Bu sözler yayına hazırlayıcının ifadesi ile Ali Rıza Yalman'ı anlatmaktadır. Sayın Yalman'm aynı adlı çalışmayı çeşitli tarihlerde 5 cilt halinde yayınlamış olduğunu bu kısımdaki açıklamalardan öğreniyoruz.

1. cilt, İst-1931-32 Burhanettin mat.
2. cilt Ank. 1933 Hakimiyeti Milliye mat.
3. cilt Ank. 1933 Hakimiyeti Milliye mat.
4. cilt Adana 1934 Türksözü mat.
5. cilt Adana 1939 Türksözü mat.

Eser daha sonra, 1977'de 30.000 adet, 1933'de 10.000 adet olmak üzere yeniden basılmıştır. Elimizdeki son baskı da 2000 yılında gerçekleşmiş olup, iki cilttir. Ancak biz burada yalnız birinci cildi ele aldık, ikinci cildi başka bir yazımızda sözkonusu edeceğiz.

Gelenekler, görenekler ve âdetler milletlerin asırlarca yaşadıkları ve geliştirdikleri kültürlerin temelleridir. Her milleti toplumsal benliğine, kültürel kimliğine kavuşturan bu etnografik unsurlardır. Çünkü gelenekler

yeri gelir toplumların düşüncesi olur, özlemleri olur, hayata, olaylara bakış açısı olur, yahut ta düş dünyası olur, toplumsal bütünleşmesi (entegrasyon) olur. Daha da önemlisi, kültürün edinilmesinde, kazanılmasında, yeni kuşaklara aktarılmasında temel taşı olur. İnsanın sosyalleşme süreci de kuşkusuz bu yapı içinde kazanılır. Bu bağlam içerisinde kültürü araştırmak, anlamak, öğrenmek ve öğretmek daha da bir önem kazanmış olur. “Cenup'ta Türkmen Oymakları” bu konuda yapılmış çalışmaların ilklerinden biri. Sayın Emir'in kitabın önsözünde belirttiği gibi “Halkın vicdan ve hafızasındaki manevi değerleri araştıran bir ilim olarak tarif edebileceğimiz folklor, bir milletin manevi hayatını diri tutmaya vesile olduğu gibi, tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, filoloji gibi ilimlere de malzeme veren çok zengin bir hazinedir,

Bizde 1890'dan itibaren başlayan folklor araştırmaları, temellerini milli kültüre dayanan cumhuriyet idaresi döneminde büyük hız kazanmıştır. Yeniden var olma ve dirilme yıllarında büyük bir insan ve memleket sevgisiyle gerçekleştirilen bu araştırmalar, Türk Folklor Kurumu ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Milli Folklor Enstitüsü'nün kurulmasıyla daha metodlu, daha ilmi, daha geniş bir çalışmaya yönelmiştir.

Folklor sadece ürünleri tespit işi değildir; aynı zamanda yaptığı işi anlama, sevmeye, gözleme ve tarafsız değerlendirme işidir. Folklor aşk ister, sabır ister, fedakarlık ister. ...”

Sayın Yalman Anadolu'nun güneyine düşen (Toros Dağları'da dahil) bu bölgeyi 10 yıllık bir zaman diliminde dolaşmış. 1922 yılında başlamış çalışmaya. Göksu Nehri ile Fırat Nehri'ne uzanan kuzey Torosları, en fazla Türkmenlerin yerleştiği Antakya, Amuk, Rakka ve Colap ile 3 yılını ayırdığı Gaziantep bölgesi Türkmenlerine ait özellikleri görmek bu eserde mümkündür. Dizgiden kaynaklanan hatalar ve atlanan dipnotlar ile ilgili problemleri bir tarafa bırakacak olursak, eser birinci hamur kağıda basılmış, konuyla ilgilenenlere ışık tutan değerli bir kaynak eser durumundadır.

Eser, Cenup'taki Türkmenlerin obalarının sayısını ve oymakları gösteren bir şema ile başlar. Böylece Sayın Yalman'ın daha ilk başta bir sistematığe gittiğini görüyoruz. Buna göre Cenup'taki Türkmenler ilk önce Elbeyli, (7 oba) Beydili ve Dağınık oymaklar (7 oba) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Elbeyli oymakları Berelli(5 oba) oymağı, Beydili oymakları Barak (12 oba) ve Bayındır (5 oba) oymağı; ve tekrar Beydili oymakları (12 oba) olarak ayrılmıştır. Yeri gelmişken Türkmenlerle ilgili diğer bazı çalışmalardan söz etmek istiyoruz.¹ Eserde, daha sonra Türkmen oymaklarının

reislerinin adları verilmiştir. 49 obadan oluşan Türkmen oymakları, obanın ismi, reisinin ismi, bağlı bulunduğu köyün ismi ve reisinin uyuğu verilerek belirtilmiştir.²

“Anadolu Tetkikleri” adını verdiği birinci kısımda Sayın Yalman, Elbeyli Türkmenlerinin incelenmesi ile işe başlar. Elbeyli Türkmenlerinin yaşadığı evlerin planından üç örnek verir. (Zengin evi, orta halli bir çiftçinin evi, fakir evi) Türkmen giysileri, kap-kacakları vb. konularında bilgi verir. Daha sonra Elbeyli köylerinin tespitine geçer. Suriye sınırları içinde kalan köylerle, Türkiye sınırları içerisindeki köyleri tespit eder. Ayrıca Elbeyli oymaklarının isimleri ve yerleştiği köyleri tabloluşturmuştur. Bu arada obaların davalarını birbirine karıştırmamak için uyguladıkları davar damgalarının şekillerini çizmiştir. Dolayısıyla her obanın sabitleşen damgalarının (enlerin) olduğu belirtilmiştir. Aynı obaların ev kuruluşu ve ev eşyalarının düzeni anlatıldıktan sonra, obadaki görüşmelere yer verilmiştir. Bu görüşmeler genellikle, doğum âdetleri, nişan, kına gecesi, gerdek gecesi, ölüm âdetleri üzerinedir.

Bundan sonraki alt başlıkta, Bozgeyikli ziyareti ile ilgili bilgiler vardır. Bozgeyikli bizimde bildiğimiz bir türbedir.³ Rivayete göre Bozgeyikli Ahmet Yesevî'nin soyundan gelmektedir. Bu şeyhin ve onun çocuklarının aşiretler arasında çıkan kavgaları barışla sona erdirmek gibi bir görevi vardır. Bugün hala Barak ve Elbeyli Türkmenlerinde Bozgeyik soyundan gelen ve bu soyadını taşıyan Türkmenler vardır. Elbeyli'deki türkü ve hikayeler ile devam eden kitap daha sonra, Türkmen takvimi ve Buhur Cetveli⁴ ile havanın değişmesine dair tecrübeler, günlerin özelliklerine ait inanışlar, uğursuz seneler ve Türkmenlerin çeşitli âdet ve gelenekleri ile devam eder. Bunlar içerisinde ilginç olanlardan bazıları şöyledir: Bir yılın son sayısı altı(6) olursa o seneyi uğursuz saymak, tavukların bitlenmesi, eşeğin kulaklarını sallamasının yağmurun yağacağına işaret etmesi, rüyada silah atmak, bıçak çekmenin büyük bir kavganın çıkacağına işaret etmesi gibi. ....

4. bölümde ele alınan kızamık hastalığı, yılan, akrep sokmasının tedavileri, korkan çocuğun tedavisi, kurdeş hastalığı⁵ çocuğu yaşamayanların durumu, yürüyemeyen çocuklar, cin hastalığı, rüyada korkmak, ağzı salyalı çocuk, korkan adama çare, kene ve tedavisi, hayvanlar ve hastalıkları (yanıkara, öküz ağrısı, kelebek hastalığı, kızılıkurt, sıraca, sakavu, karakuş hastalığı) ele alınmıştır. Ardından düğünler ve oyunlarla ilgili bilgilere geçilmiştir. Düğün merasimleri de Türkmenlerde ilginçtir. Bu bahiste ele alınan gelinin elbisesinin giydirilmesi, düğün davulu köye gelirken

gelin kurbanı, şirincelik⁶, kız değiştirme adetleri⁷, düğün bayramı gibi. ...Bu bölümde bir başka ziyaret yeri olarak bilinen Yel Baba Ziyareti hakkında da bilgi vardır. Alageyikli hikayesi ve çeşitli konulara ait notlarda Türkmen türkülerinden sonra ele alınmış diğer konulardan bir diğeridir. Birinci kısma ait son bölümde Türkmenlerin kullandığı coğrafi deyim ve terimler yer almaktadır. 28 adet resim bu kısmın sonunda verilmiştir. Ancak doğal olarak resimler siyah-beyaz ve eski olduğundan zor seçilmektedir.

Sayın Yalman II. kısım olarak ele aldığı bölüme “Bulgar Dağı”nda ve Yürükler Arasında” ismini vermiştir. Torosların bir diğer adı “Boğa” dağıdır ve bunlardan birincisinin adı “Bulgar” dır. Bu dağlar Mersin, Tarsus bölgelerindedir. Bu kısım ilk önce bu dağlardaki yaylalarla başlamaktadır. Yaylalarla ilgili betimlemelerden ve bir türküden sonra “Güzeluluk Köyü”, “Yayla Yollarında” ve “Bulgar Dağından Göç Dönüşü”nün bilgileri yer almaktadır. Ardından Bulgardağ Yürükleri olan ;

1- Koyuncu oymağı 2- Ayaş oymağı 3- Koçaş oymağı 4- Kemikli oymağı 5- Kocahasanlı oymağı 6- Boynuinceli oymağı 7- Karakeşli oymağı 8- Bolacalı oymağı 9- Kulfallı oymağı 10- Keşşafılı oymağı 11- Bahşiş yürükleri hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. “Çiftçi Tanrısının Önünde” adlı bölümde bir Aşar ağıdı ve Bulgar Dağı’ndan Türküler yer almaktadır. Bunlardan birinin ilk iki dördlüğü şöyledir:

Sabahleyin göçün çekti,

Göçü kervana karıştı.

Devenin yuları düştü,

Elinden haberin varmı?

* * *

Kolundan şahan süzüldü,

Lebinde şeker ezildi,

Belinde kuşak çekildi,

Bire kız, haberin varmı?

(Karacaoğlan türküsü, Keşşafılı aşiretinden derlenmiş)

Sayın Yalman bu cildin son bölümünde “Etnografya” başlığı altında ev, çadır, dokuma, ev eşyası, yiyecek, avcılık, evcilleştirilmiş hayvanları ele almıştır. Evlerin ve çadırların biçimini, çadırların çizimini vermiş, avcılık bölümünün alt başlığında Ala⁸ları anlatmış, bıldırcın ve keklik alasının resimlerini çizmiştir. Doğum-düğün olaylarında anlatılanlardan ilginç olanlarından bazıları şöyledir: karnı ağrıyan çocuklara kül suyu verilmesi, çıbanlara pişmiş soğan kullanılması;

düğün ve ölüm âdetlerinden bazıları ise nişan atma ve elmayı vurma, ölünün yıkandığı yerde gece ateş yakma âdeti gibi. ... Hikaye, masal , rüya, duygu ve efsaneler ile kitap son bulmaktadır.

Bugün, değişen koşullar ve geçen süre gözönüne alındığında, günümüzdeki Türkmenler hakkında çalışmaların devam etmesi ve kitap haline getirilerek basılması ise gönlümüzün dileğidir. 1930'lardan bugüne kadar Türkmenlerde bir çok değişikliğin olduğu bir gerçektir. Bu bakımdan da disiplinlerarası bir ekip çalışmasının yapılması hem dağınık çalışmaları sistemli hale getirecek, hem de aradan geçen zaman farkının neleri değiştirdiği ortaya çıkmış olacaktır. Bu bağlamda, bir kez daha ekip çalışmalarının (halkbilimci, sosyal antropolog, sosyolog, bilim tarihçi, psikolog vb.) önemi ortaya çıkmaktadır. Eserde bir "gönül" işi olarak tanımlanan folklor çalışmalarına gönülden bağlanmış olan Sayın Ali Rıza Yalman(Yalgın)'ın ruhunu hürmetle yadederken, kitabı hazırlayarak yayın hayatına tekrar kazandıran Sayın Sabahat Emir'i bu vesile ile kutluyor ve yeni "gönül" adamlarının çalışmalarının devamını diliyoruz.

NOTLAR

1- Bkz; Cahit Tanyol, "Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları", "Sosyoloji Dergisi, cilt 7, 1953; cilt 8, 1953; cilt 9, 1954; Faruk Sumer. "Türkmen Aşiretlerine Umumi Bir Bakış" Fuad Köprülü Armağanı, 1952; Ahmed Refik, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri; diğer Türkmenlerden Karakeçililer üzerine yapılan bir diğer çalışmada Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayımlandı, bkz. Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (3 Haziran 1999).

2- Bazı Türkmen obaları bugünkü sınırlarımızın dışında kalmıştır. Bu Türkmenler bugün hala akrabalık bağlarını sürdürmekte, özellikle bayramlarda sınır kapılarında akrabaları ile görüşmektedir.

3- Bu konuda bizde benzer bilgilere rastladık. Özellikle çocuğu olmayanların, akrep, yılan gibi zehirli hayvanlar tarafından ısırılanlar, hastalıklarına ve hastalarına çare arayanların ve akıl sağlığını yitirmiş olanların yakınlarının Bozgeyik türbesinde çare aradığı bu yöre halkınca bilinmektedir. Bozgeyikli ile ilgili anane şöyledir: "Bozgeyik, Hacı Bektaş müridlerinden imiş; asıl adı Yusuf Nuran'ı imiş. Hacı Bektaş, müridlerine icazet verirken, sıra Bozgeyik'e gelmiş. Ona: "Elindeki çöveni at, nereye düşerse orası senin olsun" demiş. Bozgeyik'de çövenini güneye doğru fırlatmış. Çöven şimdi Bozgeyik köyünün bulunduğu mıntıkaya düşmüş. O zamanlar burada oturan Muvalli aşiret reisi gezerken çöveni görüyor, almak istiyor. Fakat onu bir türlü yerinden oynatamıyor. Küçük bir deyneği yerinden oynatamamasına şaşırıyor. Bunun üzerine, çövene bir ip bağlıyor, ipin diğer ucunuda sekiz on devenin boynuna geçiriyor. Develerin gücünde bir türlü çöveni yerinden kıpırdatmaya yetmiyor. Muvalli aşiretinin reisi "Bunda bir keramet vardır, herhalde sahibi gelip alacaktır" diyor. Az zaman sonra Bozgeyik dede cemaatıyla çövenin bulunduğu yere geliyor ve çöveni yerden alıyor. Böylece cemaat oraya yerleşiyor. O günden sonra, her sene, Arapların bir deve ve Türkmenlerin bir koyun getirmesi anane haline geliyor. Bozgeyik dede ölünce de deve ve koyunu türbesine kurban etmeye devam ediyorlar" yine bkz. Tanyol "Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları" Sosyoloji Dergisi 8/1953.

4- Bu konu eserde tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır. Kendisinden bilgi aldığımız Bilim tarihçisi Doç. Dr. Remzi Demir, Bahur'un kökünü Bahur olarak açıkladı. Seydi Ali Reis'in Muhit adlı yazma eserinde Sayın Demir Temmuz'un 19. gününün Bahur'un başlangıcı olduğu bilgisini edindik.

5- Günümüzde buna tıp dilinde Kurdeşen veya Ürtiker hastalığı adı verilmektedir. Türkmenler buna "ürkütme", "dabaz" gibi isimlerde vermektedir.

6- Şirincelik: Bayramlarda yahut düğünlerde geline gönderilen tatlı türünden hediyelerin adıdır.

7- Sosyoloji de bu evlilik biçiminin adı "Berdel" dir. Berdel: İki ailenin birbirinden kız alıp vererek gerçekleştirdiği bir evlilik anlaşmasıdır. ayrıca bkz: Ali Rıza Balaban, Etnoloji Sözlüğü.

8- Ala: Yürüklerin av aletlerinin bazılarına verilen isim (s. 259-261).

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi

Birinci Cilt : A-Atatuğ

çıktı

600 sayfa büyük boy
öğretmen ve öğrencilere

% 30 indirimli

“Seçme Şiirler”

Anahtar Kelimeler: Halk şairi, şiir, Feyzi Halıcı.

Feyzi Halıcı, *Seçme Şiirler*, Ank. 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2429, Sanat-Edebiyat Eserleri Dizisi: 276-86, 384 s.

Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu Üyesi, Basın Şeref Kartı sahibi, dost ve kardeş Pakistan’ın Fahrî Konsolosu, Hz. Mevlâna’ya derin bağlılığı kadar mısralarında gönülden seslenişleri ve O’na hizmetleriyle büyük takdir toplamış bulunan, aynı zamanda Halk Şairleri’nin, âşıkların “Feyzi Babası”; aşağı yukarı altmış yıldır sanatımızı, dilimizi, kültürümüzü şiirlerinde, kilim kilim, halı halı dokuyan, işleyen ve –çok sevdiği Yunus’ca deyişle- “*dost bahçesi bülbülü*” ve gönlü hoşgörü, insan sevgisi ile dolu bir şair olan, değerli araştırmacı-yazar, folklorcu Sayın Feyzi Halıcı’nın son kitabı, 2000 yılı Ağustos ayında “*Seçme Şiirler*” adı altında yayımlandı.

İçinde toplam 213 şiirin yer aldığı kitap O’nun eserlerini ve sanatını anahatlarıyla topluca sergilemesi, göstermesi bakımından ayrı bir anlam ve değer taşıyor. Şairimizin, 40-50 yıldır çıkan şiir kitaplarını bulamayanlar, şiirlerini göremeyenler; “*Seçme Şiirler*” ile bu özlemi ve ihtiyacı –kısmen de olsa- giderme imkânına kavuşmuş bulunmaktadırlar.

Kitapta yer alan ilk şiir, Anadolu gerçeğini çeşitli yönleriyle yansıtan bir plâformda kaleme alınan “*Zamanı Çağrışan Güzel*”; halk tarzı bir yaklaşımla, kendi içinde ayrı bir güzellik ve derin bir mânâ taşımaktadır. Nitekim:

*Zamanı çağrışan güzel,
Sular bitmez akmağınan
Güzelliğin mi eksilir,*

*Bir göz ile bakmağınan
Sevgidir bedene düşer
Ataşsız yemek mi pişer,
Gönül ziyade mi yaşar
Gam yükünü çekmeğinen*

...

tarzındaki ilk dördlükten itibaren; bin yıllık vatan coğrafyasında, Anadolu ile Anadolu insanının, bitmez tükenmez çilelerle yoğrulan kaderinin birlikte paylaşıldığı reel dünyanın kapısından içeri gireriz. Çoğu şiirlerin gücünü, duygu ve düşünce kadar dil’den ve sağlam bir üslup anlayışından aldığı, kabul edilen bir gerçektir. Bu bakımdan şair, duygularını ve düşüncelerini; onlarla entegrasyonu sağlayan, bütünleşen bir dil ve üslup ile desteklemeli, sağlamlaştırılmalıdır. Bu, binanın yapımında harç ile taşın, tuğlanın kaynaşması; birleşip bütünleşmesi gibidir. “*Zamanı Çağrışan Güzel*” bu temel espriyi derinden kavramış bir şairin kalem kudretinin izlerini taşıması bakımından ilgi çekici bir hüviyetle karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede; “*bakmak, çekmek..*” gibi çeşitli masdarların, “*ile*” enstrumantal ekiyle sentezi olan “*bakmağınan, çekmeğinen, ekmeğinen, yıkmağınan..*” kelimeleri etrafında ifadesini bulan ve böylece bir tür “*atasözü*” hüviyeti kazanan:

*Güzelliğin mi eksilir,
Bir göz ile bakmağınan
ile:
Gönül ziyade mi yaşar
Gam yükünü çekmeğinen
ve:
Mutluluğu bal ederler
Acı soğan ekmeğinen*

...

*Dönersin mezar taşına
Gönül evi yıkmağınan*

gibi söyleyişler; aynı zamanda, halkımızın kadere rıza gösterip, ona boyun eğerek tevekküle sığınan; ancak, bilgeliği de ihmal etmeyen hikmet yüklü dünyasının ve nihayet hayat ve hadisler karşısında –herşeye rağmen- takındığı “*optimist*”; iyimser tavrının göstergesi olmaktadırlar.

“*İstanbul Caddesi I*” ve onun hemen ardından gelen “*İstanbul Caddesi II*” şiirleri; Konya’da Şair’in çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçtiği babasının halıcı dükkânının yer aldığı *Aziziye Caddesi*’nin, yani bilinen adıyla *İstanbul Caddesi*’nin “*zaman*” perdesin-

de adeta insanı ve hayatı yutan “mekân” ile bütünleşen *santimental*; duygu yüklü çizgide ifadesidir:

*Bu cadde İstanbul caddesi,
Aziziye minaresinde çifte ezan.
Nal sesleri, motor gürültüleri
Arasında kaybolursunuz bazan*

O caddede neler yoktur ki?.. Şair, tamamiyle realist bir plâformda kelimelerle yaptığı bir “*tablo-şiir*” hâlinde ve zamanı da aşarak bizi, “*bir sinema şeridi gibi*” o gençlik yıllarının İstanbul Caddesi’ne –daha doğrusu Konya’sına- götürür:

*Burası dellâl pazarıdır,
Eski eşyâların satıldığı.
Cömert oturak âlemlerinin
Kayıtsızca anlatıldığı.*

*Ağzına kadar dolu dükkanlarda,
Duyun ki ne ümitler eridi!
Oturup seyredin şöyle derin
Cadde değil, sinema şeridi.*

İşte böyle bir manzara içerisinde Şair, “*yolu düşen*” dostları dükkanlarında bir kahve içmeye davetten de kendini alamaz:

*Yolunuz İstanbul caddesine,
Düşmez mi bir zaman, ne dersiniz?
Pahalılıktan falan konuşur,
Bir acı kahvemizi içersiniz.*

Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti edebiyatlarının çoğu bedbîn (karamsar) hayat görüşlerini dile getiren kozmopolit şiir anlayışlarına Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi.. gibi Millî edebiyatçı şairler âdeta bayrak açarak sağlam, gerçekçi ve o ölçüde millî ruhla bütünleşmiş heyecan yüklü şiirler kaleme alırlar. Nitekim, Mehmet Emin Yurdakul bunu, “*Anadolu’dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken*” de:

*“Ben bir Türk’üm dinim, cinsim uludur,
Sînem, özüm ateş ile doludur.*

*İnsan olan vatanının kuludur.
Türk evlâdı evde durmaz giderim!”*

diyerek haykırırken; Ziya Gökalp, “*Altın Destan*” da millî tarih şuuru içerisinde birlik ve bütünlüğü idealize ederek:

*“Sürüden koyunlar hep takım takım,
Ayrılmış, sürüde kalmamış bakım;
Asmanın üzümü dağılmış; salkım
Olmak ister fakat bağban nerede?
Gideyim, arayım; çoban nerede?”*

tarzında konuşur.

Bu “*memleketçi şiir*” anlayışının, Cumhuriyet döneminde de gittikçe genişleyen bir sanat ortamında ele alındığını ve işlediğini görüyoruz. Bunu, kendi şahsî romaneski ile başarılı bir çizgide gerçekleştiren şairlerimizden birisinin de Sayın, Feyzi Halıcı olduğu inancındayım. Meselâ, “*Destanlar Şehri Konya*” başlıklı şiirinde:

*“Yoluna kurban olduğum,
Aziz bildiğim, evlâttan.
Şanın, şöhretin dörtnala,
Koşa gelmede milâttan...”*

*Dört ufkunda mühür mühür,
Hayaller fıskıran şehir.
Bağrında koca bir nehir,
Aka-durur hububattan...”*

sözleriyle, Konya’yı “*dört ufkunda mühür mühür hayâller fıskıran şehir*” olarak yüceltirken; işin manevi ve tarihî yönünü-özellikle Konya’yı Konya yapan bu tarafını-, ulvî bir çizgide dile getirmekten de kendini alamaz:

*“Sen ney dilinde uhrevi,
Mevlâna’nın aşk alevi,
Dile getir Keyhüsrevi,
Nağmeler sun, Keykubattan!”*

“Selçukya’dan” adını taşıyan şiiri ise, bu vâdide tek başına bir âbide gibi vakur, ağırbaşlı, ancak o ölçüde *pittoresk*; yani bir ressam için tablo konusu olabilecek özellikte ve güzelliكتedir:

SELÇUKYA’DAN

*Yumulu gözlerde bir yeşil türkü,
Düşe kalka bir yol, bir uçkun bahar.
Balık özleminde toprak denizi
Mengeneden Takkeli dağa kadar ...*

*Mor heybede göz göz tandır ekmeği,
Yalnızlık bu, bir aynada dört duvar.
Geçim derdi, mart ayazı, cemreler,
Mengeneden Takkeli dağa kadar ...*

*Umut dalda açan badem çiçeği,
Başörtüler, pembe beyaz urbalar.
-Kızla kısmetiniz sizi bekliyor.-
Mengeneden Takkeli dağa kadar ...*

*(Çek hemşerim, bir içimlik sigara)
Bulut değil; efsar yüklü dumanlar.
Büyür sokakların kimsesizliği
Mengeneden Takkeli dağa kadar ...*

İnsanın ve özellikle şairin, sanatkârın duygu ve düşünceleri ile renkler arasında sıkı bir münasebet olduğu gerçeği, yüzyıllardan beri dünya kültür tarihinin gündemini oluşturan konulardan birisidir. Nitekim,

meselâ kırmızı heyecanı, aşırı tutkuları, hattâ hırsı, öfkeyi ve giderek şiddeti; sarı, hüznü, hastalığı, ümitsizliği sembolize ederken: pembe, uçuk hayâllerin: beyaz safliğin, temizliğin, berraklığın ifadesi olmaktadır. Bu çerçevede, mavi de; duygularla hayâllerin sentezi, sonsuzluğa uzanan hülya yüklü bir dünyanın imgesidir. Sözlerimizi; bu yolda seçkin bir örneği oluşturan ve Sayın, Halıcı’mn, sanat yüklü zengin iç dünyasının ipuçlarını kesin çizgilerle veren “Masmavi” başlıklı şiiri ile noktalayalım:

MASMAVİ

*Masmavi, deli gönümde
Yeşeren dilek masmavi.
Nokta nokta düşündüğüm
Hayalden melek masmavi.*

*Pul pul altınlaşan sanat,
Kurmuş mevsimde saltanat.
Gün boyunca kanat kanat
Uçan kelebek masmavi*

*Elpence durur kaç hatun,
Ardında pembe bulutun,
Tomurcuklu dal eflâtun
Açılmış çiçek masmavi.*

*Aşkın bu tatlı ânında
Zamanın öte yanında
Bu hayal şadırvanında
Yıkanan yürek masmavi.*

Die Quellen Unserer Einheit: Was Von Asien

Nach Anatolien Überliefert Wurde

ABDURRAHMAN KÜÇÜK-HARUN GÜNGÖR

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkı

“Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı”

Anahtar Kelimeler : İslam tarihi ve kültürü, IX-XIX yy.'lar, biyografik derleme.

Haz.: Ramazan Şeşen, takdim eden: Ekmeleddin İhsanoğlu, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı (Başlangıçtan XIX. yüzyılın sonuna kadar)**, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR) yayınları: 7, İstanbul 1998, XIII+451 (5) s., 3 hrt.; 24 cm.

Dr. Sevay ATILGAN

Sanat Tarihçi

İslam tarih ve kültürü üzerine çalışan araştırmacılar için, bu alanda yapılmış yayınlar her zaman için büyük bir önem taşımıştır. Özellikle ilk el kaynaklarının kullanımındaki zorluklar gözönünde bulundurulunca, bu alandaki çalışmaların değeri bir kat daha artmaktadır. Burada tanıtımını yapacağımız, İslam tarihçiliği ve coğrafyacılığı üzerine yazılmış sözkonusu eser bu anlamda önemli bir boşluğu doldurmakta, tarihçiler için olduğu kadar, sanat tarihçileri, coğrafyacılar ve diğer araştırmacıların da başvurabileceği derli toplu bir müracaat kitabı olarak dikkat çekmektedir. İslam tarih ve kültürü üzerine yaptığı değerli araştırmalarıyla tanıdığımız Prof. Dr. Ramazan Şeşen tarafından hazırlanan bu çalışmada, İslam dünyasında tarih ve coğrafya ilimlerinin ortaya çıkışı, XIX. yüzyılın sonlarına kadar, İslam dünyasında Arapça, Türkçe ve Farsça yazılan tarih, coğrafya literatürünün gelişmesi, bu konulardaki kitapların yayımları, ve tercümeleleri ana hatlarıyla anlatılmıştır. Daha çok biyografik bir derleme niteliği gösteren eserde; IX. yüzyıldan itibaren kendine özgü metodu ve konuları ile bir ilim haline gelmiş olan İslam tarihçilik ve coğrafyacılığı tarihsel süreç içerisindeki gelişimine göre irdelenirken, dönemin önemli tarihçileri tek tek ele alınmış, kısa yaşam öyküleri ve eserlerinin tanıtımlarına yer verilmiştir. Yazarın da belirttiği gibi; bu konudaki literatürün büyük bir kısmının elimize ulaşamamış olması, ulaşanlardan ise ancak bir bölümü-

nün yayınlanması ve bir kısmının da yazma eserler halinde bulunması nedeniyle, İslam dünyasında XIX. Yüzyılın sonlarına kadarki tarih-coğrafya yazıcılığının bu kitaptaki bilgilerle sınırlı olmadığı gözönünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte sözkonusu eser, bu alandaki boşluğu dolduracak bir öncü müracaat kitabı olarak önem kazanmaktadır.

İslam dünyasında tarihçilik (historiographie) ve coğrafyacılık (geographie) üzerindeki çalışmalar IX-X. yüzyılda başlamış, XIV. yüzyıldan itibaren gelişerek, batılı metodların sonlarına kadar devam etmiştir. Eser, Batı'da ve Doğu'da İslam tarihçiliği üzerine yazılmış eski ve yeni önemli çalışmalar, tarih kelimesinin etimolojisi ve hicri tarihin kabulü, çeşitli tarihçi ve yazarların dilinden “tarih” ilminin tarifi ve faydası ile İslam dünyasında kullanılan takvimlerden sözeden kısa bir giriş ile başlamaktadır. Sonraki bölümler kronolojik bir düzene ve İslam tarihçiliğinin gelişimine göre beş ana başlık halinde ele alınmıştır. Her bölümde öncelikle, o devirdeki tarihçiliğin özellikleri ana hatlarıyla verilmiş, daha sonra devrin önemli tarihçilerinden ve onların eserlerinden söz edilmiştir. Eseri yazarın verdiği bilgiler doğrultusunda ve kronolojik bir düzende daha ayrıntılı bir şekilde incelersek, konu hakkında da bir ön bilgi sunabileceğimiz düşüncesindeyiz.

İslam tarihçiliğinin doğuşu ve gelişimi üzerine yapılmış çalışmalar, bir çok ilmi eserin daha Emeviler zamanında yazılıp, tercüme edilmeye başlandığını ortaya koymaktadır. Yazar bu bilgiden hareketle birinci bölümde; İslam tarihçiliğinin doğuşu ve tarih düşüncesinin gelişmesinde rol oynayan hususlar üzerinde durarak, konuyu *Medine tarih ekolü* ve *Irak tarih ekolü* olarak iki ana başlık altında irdelemiştir. Diğer bölgelerde ortaya çıkan birkaç tarihçi ise bunlara ilave edilmiştir. Hadisle uğraşanlar tarafından oluşturulmuş olan Medine tarih ekolünün temsilcileri arasında *Abdullah b. Abbas* (619-697); *Vehb b. Münebbih* (654-732); *İbn Şihab el-Zühri* (670-742); *İbn İshak* (705-767) gibi tarihçilerin isimleri geçmektedir. Hadis, şiir, dil ve tarih araştırmacıları tarafından oluşturulmuş olan Irak tarih ekolünün temsilcileri arasında ise: *El-Şa'bi*, *Ebu Amr Amir b. Şerahil* (640-728); *Ebu Mihhet*, *Lut b. Yahya* (ölm. 796); *Nasr b. Müzahim* (ölm.827) sayılabilir. Çeşitli monografiler ve derlemelerle ortaya çıkan malzemenin büyük tarih kitaplarında toplanması ise IX. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiştir. Bu tarihçilerin en eskileri arasında: *Abdumelik b. Habib el-Kurtubi* (796-853); *İbn Abdülhakem*, *Ebu'l-Kasım Abdurrahman* (ölm. 830); *El-Belazuri*, *Ahmed b. Yahya b. Cabir* (ölm. 982) gibi isimler bulunmaktadır.

İkinci bölüm İslam tarihçiliğinin ikinci safhasını oluşturan X. ve XI. yüzyıllara ayrılmıştır. Bu yüzyıl-da İslam tarihçiliği kendine özgü metodu ve konuları olan bir ilim haline gelmiştir. X. yüzyılda coğrafya edebiyatı, bölgesel tarihler çoğalmış; özellikle coğrafya edebiyatı X. yüzyıl İslam dünyası kültürünü, sosyal yaşayışını, ziraat ve ticaretini anlamak bakımından çok önemli kaynaklar olarak günümüze ulaşmıştır. Bu devrede İslam dünyasının batısında, doğusunda ve merkezinde çok sayıda tarih kitabı ve diğer ilimlerde eserler yazılmış, özellikle saray ve çevresinde bürokrat tarihçiler (saray katipleri) yetişmiştir. Bunlar arasında: *El-Mess'udi*, *Ebu'l-Hasan Ali b. El-Hüseyn* (ölm. 956); *El-Cahşiyari*, *Muhammed b. Abdus el-Kufi* (ölm.943); *Nerşahi*, *Ebu Bekr Muhammed b. Ca'fer* (899-959); *El-Makdisi*, *Mutahhar b. Tahir*; Endülüslü tarihçilerden *İbn el-Kutiyye Muhammed bin Ömer* (ölm. 977); *el-Huşeni*, *Muhammed b. el-Haris* (923-971); Mısırlı tarihçiler *İbn el-Daye*, *Ahmed b. Yusuf* (ölm.951); *el-Kindi*, *Muhammed b. Yusuf* (897-961); Yemenli tarihçiler *el-Hemdani*, *el-Hasan b. Ahmed* (893-956); *el-Razi*, *Ahmed b. Abdullah* (ölm.1106 civarı) sayılabilir. Yazar bu bölümde kısaca Hristiyan tarihçiler ve eserlerine de yer vermiştir. İslam dünyasında Farsça tarih kitaplarının yazılmasına da X. yüzyıl ortalarında başlanmıştır. En eski Farsça tarih kitapları Arapça tarih kitaplarının tercüme ve özetleridir. Farsça tarih yazarları arasında *Gerdizi*, *Ebu Said Abdülmelik b. Dahhak*; *el-Beyhaki*, *Ebü'l-Fazl Muhammed b. el-Hasan* sayılabilir. Yazar aynı bölümde biyografi kitapları ve ilim tarihine dair eserlere de yer vermiştir. Biyografi kitapları, siyasi tarihlerde ihmal edilen birçok bilgiyi, özellikle kültür tarihiyle ilgili bilgilerin çoğunu içermesi bakımından tarih kitaplarının eksik noktalarını tamamlamaktadır. Buna karşılık otobiyografi alanındaki eserler azdır. İlim tarihi alanında da bazı önemli kitaplar yazılmış olup, bunların en eskisi *İshak b. Huseyn* (ölm.910)'nin **Tarih el-etibba ve'l-felassife** adlı kitabıdır. Diğer önemli biyografi yazarları arasında: *İbn el-Nedim*, *Muhammed b. İshak* (937-1010); *el-Biruni*, *Ebü'l-Reyhan Muham-med b. Ahmed* (973-1048); *el-Maverdi*, *Ali b. Muham-med* (974-1058); *İbn Makula*, *Ali b. Hibetullah* (1030-1083) sayılabilir.

İslam âlimleri tarih yanında coğrafya alanında da değerli eserler yazmışlardır. Bu kitapların yazarları eski Yunan ve Hind'in coğrafyaya ait bilgilerinden yararlandıkları gibi, İslam dünyasında yetişen astronomların bilgilerinden çok şey eklemişlerdir. Bunlar arasında, genellikle İslam dünyasından sözedene coğrafyacıların yanında, *İbn Hurdabih*, *Mesudi*, *Idrisi*, *İbn Said*

el-Mağribi, *Ebu'l-Fida* gibi Doğu Asya, Batı Avrupa, Ekvatorun güneyindeki Afrika ülkelerinden sözedene coğrafyacılar ve seyahatname yazıları da bulunmaktadır. Bunlardan *İbn el-Fakih*, *Ahmed b. Muhammed el-Hemedani*, *İbn Sina*, *Idrisi* gibileri yerçekiminden, *İbn Rusteh*, *Ebu Ali Ahmed b. Ömer* gibileri ise, güneşin hareket etmeyip, alemin merkezi olduğundan söz etmişlerdir. İlimi anlamda coğrafya eserleri önce tercüme ile başlamış, daha sonra bu konuda özgün eserler yazılmıştır. Diğer önemli coğrafyacılar arasında ise: *Ebu Zeyd el-Belhi*, *Ahmed b. Sehl* (850-934); *el-İştahri*, *İbrahim b. Muhammed*; *İbn Havkal*, *Ebu'l-Kasım Muhammed* gibi isimler sayılabilir.

Kitaptaki üçüncü bölüm, İslam tarihçiliğinin üçüncü safhasını oluşturan XII. ve XIII. yüzyıllara ayrılmıştır. Bu yüzyılda bürokrat tarihçilerin yanında âlim tarihçiler yeniden ortaya çıkmıştır. Bundan sonra Arapça ve Farsça tarihçilik birbirinden ayrılmaya başlamış, Türklerin, Moğolların etkisiyle Anadolu, İran ve doğusundaki ülkelerde genellikle tarih dili Farsça olmuştur. Bu devrin önemli tarihçileri arasında: *El-Hemedani*, *Ebü'l Hasan Muhammed b. Abdülmelik* (1070-1127); *el-Azimi*, *Muhammed b. Ali el-Halebi* (1090-1163); *İbn el-Ezrak*, *Ahmed b. Yusuf el-Fariki*; Endülüslü tarihçilerden *İbn Bessam*, *Ebü'l Hasan Ali el-Şenterini* (ölm.1148); *İbn Beşkuval*, *Halef b. Abdülmelik* (1101-1183) sayılabilir. XIII. yüzyılda tarihçilik daha da yaygın bir hal almıştır. Bağdad ekolü yanında Şam-Mısır ekolü etkisini iyice hissettirerek, İslam tarihçiliğinin ana ekolü haline gelmiştir. Bu arada Endülüslü-Mağrib ekolü tarihçiler de çıkmaya devam ederken, yüzyılın ikinci yarısında İran'da Farsça yazılan İlhanlı ekolü tarihçiler ortaya çıkmıştır. Yine bu ekole bağlı olarak düşünülebilecek bir diğer ekol ise, Anadolu Selçuklu ekolüdür. Bu tarihçilik XIV. yüzyılda tercüme aracılığıyla Türkçe tarihçiliğe doğru kaymıştır. *Ahmedi* (ölm. 1413)'nin **İskender-name'si** ve Timurilerdeki **Tüzukat (Melfuzat-ı Tey-mur)** Türkçe tarihçilik başlamıştır. XV. yüzyılda *Aşıkpaşazade* ve Neşri ile gelişen bu tarihçilik, XVI. yüzyılda *İbn Kemal* (ölm.1534) ile klasik eserler vermeye başlamıştır.

Bu yüzyılda Eyyubi sahası tarihçilerinin devamçıları arasında: *İbn Memmati*, *Es'ad b. el-Mühezzeb* (ölm.1209); *el-Herevi*, *Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr* (ölm. h.1215); *el-Kıfti*, *Cemaleddin Ali b. Yusuf* (1172-1248); *Ebu Şame*, *Abdurrahman b. İsmail* (1203-1268); *İbn Hallikan Şemseddin Ahmed b. Muhammed* (1211-1282) gibi isimler bulunmaktadır. Üçüncü bölümün bir diğer alt başlığı: "XIII.yüzyılda Irak, İran, Anadolu ve Hind'de yaşayan tarihçiler" olarak belirlenmiştir.

XIII. yüzyılda İslam dünyasında tarihçiliğin ağırlık merkezi Eyyubiler sahası olmakla birlikte, Irak, İran, Anadolu, Fas ve Endelüs'te de önemli tarihçiler yetişmiştir. İran ve Anadolu'daki tarihçilerin çoğu eserlerini Farsça yazarken, Irak, Fas-Endelüs bölgelerinde Arapça yazılmaya devam edilmiştir. Bu yüzyılda Irak, İran, Anadolu'da yetişen önemli tarihçiler şunlardır: *el-Avfi*, *Nureddin Muhammed b. Muhammed* (1173-1235), *el-Nesevi*, *Muhammed b. Ahmed* (ölm.1249); *İbn el-Neccar*, *Muhammed b. Mahmud* (1183-1245); *el-Cüveyni*, *Alaeddin Ata Melik b. Muhammed* (1126-1253); *İbn Bibi*, *Nasıreddin Hüseyin b. Muhammed*; *el-Kazvini*, *Zekerıyya b. Muhammed* (1203-1283). Bu bölümün son alt başlığında, XIII. yüzyıl Mağrib ve Endelüs tarihçileri ele alınmıştır. Bunlar arasında: *el-Merraküşî*, *Abdulahid b. Ali*; *İbn el-Ebbar*, *Muhammed b. Abdullah*; *İbn Said*, *Ali b. Musa el-Mağribi* (1213-1286) sayılabilir.

Dördüncü bölümde ilk olarak, "Memluklar devrinde tarihçilik" konusu ele alınmıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda da İslam tarihçiliğinin ağırlık merkezi yine Şam-Mısır bölgeleri olmuştur. Eyyubiler gibi Memluk Sultanları ve devlet adamları tarihçileri himaye edip, onlara önemli görevler vermişlerdir. Bu devirdeki tarihçilik yine Eyyubiler devrindeki özelliklerini korumuş, hem bürokratlar (katipler) arasından, hem de din âlimleri arasından tarihçiler çıkmaya devam etmiştir. Bu devrin önemli tarihçileri arasında; *Baybars al-Mansuri* (1247-1325), *el-Yunini*, *Kutbeddin Musa b. Muhammed* (1242-1326); *Ebu'l-Fida*, *Imameddin Ismail b. Ali* (1273-1331); *İbn el-Verdi*, *Ömer b. Muzaffer* (1290-1349); *el-Ayni*, *Bedreddin Mahmud b. Ahmed* (1361-1451) bulunmaktadır.

1300 yılından XVI. yüzyılın başına kadar Irak, İran, Türkistan ve Anadolu'da tarihçilik genellikle İlhanlılar ile Timurilerin himayesinde devam etmiş ve bu tarihlerin çoğu Farsça olarak yazılmıştır. Diğer yandan XV. yüzyıl Türkçe tarihçiliğin doğduğu yüzyıl olmuştur. Bu devirde İlhanlılar, Timuriler ve bunlara komşu ülkelerde yaşayan önemli tarihçiler arasında şu isimleri sayabiliriz: *Reşidüddin Fazlullah b. İmadüdevle Ebu'l-Hayr Ali* (1248-1318); *Vassaf*, *Abdullah b. Fazlullah el-Şirazi* (1265-1334); *Haftz Ebru*, *Nureddin Abdulah b. Lutfullah*; *Şerefeddin el-Yezdi Ali* (ölm.1449); *Kemaleddin Abdürrezzak b. İshak el-Semerkandi* (1413-1482); *Cami*, *Nureddin*

Abdurrahman b. Ahmed (1414-1492); *Devletşah b. Alaeddevle Bahtışah el-Semerkandi* (1427-1495). Bu yüzyıllarda ayrıca Mağrib ve Ende-lüs'te *Lisaneddin İbn el-Hatib* (ölm.1374); *İbn Haldun* (ölm.1406) ve seyyah *İbn Battuta* (ölm.1377) gibi önemli tarihçiler yetişmiştir. Aynı devirde Hicaz-Yemen bölgelerinde yetişen tarihçilerin başlıcaları ise: *el-Mahalli el-Vadi'i*, *Humeyd b. Ahmedel-Şehid* ve *Rasuliler*'dir.

Yazar beşinci ve son bölümde, Türkçe tarihçiliğin doğuşu, Osmanlılarda tarihçilik, Osmanlılar devrinde Arap ülkelerinde Tarihçilik ve Arapça yazan diğer tarihçiler gibi konulara yer vermiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, Anadolu'da XV. yüzyılın başından itibaren Türkçe tarih kitapları yazılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da, *Aksarayi*, *Kerimeddin Mahmud b. Muhammed* ve *Eflaki*, *Şemseddin Ahmed* (1286-1360) gibi Farsça yazan önemli tarihçilerin yetiştiği görülmektedir. XV. yüzyıldan başlayarak Türkçe yazan tarihçiler arasında ise, *İbn Kemal (Kemalpaşazade)*, *Ahmed b. Süleyman* (1468-1534); *Piri Reis*, *Ahmed b. el-Karamani* (1470-1554); *Ali*, *Mustafa b. Ahmed* (1541-1599); *Katip Çelebi*, *Mustafa b. Abdullah* (1609-1657); *Evlıya Çelebi*, *Mehmed Zilli b. Derviş Mehmed* (1611-1672); *Hazerfen Hüseyin Efendi* (ölm.1691); *Naima*, *Mustafa Efendi el-Halebi* (1655-1716) ve *İbrahim Müteferrika* (1674-1745) gibi isimler bulunmaktadır. Osmanlılar devrinde Arap ülkelerinde yazan tarihçiler arasında ise: *İbn Tulun*, *Şemseddin Muhammed b. Ali el-Salihi* (1475-1546); *Mer'i b. Yusuf el-Makdisi*; *İbn Ebi'l-Sürur el-Bekri* (1590-1676) ve *el-Ceberti*, *Abdurrahman b. el-Hasan* (1754-1822) gibi isimleri saymak mümkündür. Yazar beşinci bölümün son alt başlığında, XV. yüzyıldan sonra İran, Hindistan ve Orta Asya'da tarihçilik konusunu ele almıştır. Bu devirde bu bölgelerde yetişmiş önemli tarihçiler şunlardır: *Nizamşahi* (ölm.1565); *Haydar Ali Razi*; *Hasan el-Rumlu*; *İskender bey Münşi* (1560-1633); *Babür*, *Zahireddin Muhand b. Ömer* (1483-1530); *Haydar Duğlat*, *Mirza Muhammed* (1500-1551); *Rıza Kulihan* (1800-1871).

Eserin sonunda, çalışmada sözedilmeyen bazı eserlerden alınan birkaç örnek tercüme ile kitapta sözedilmeyen, ancak yakın zamanlarda yayınlanan eserlerden oluşmuş ek bir liste yer almaktadır. Ardından ise, şahıs, kabile ve kitap adlarına ilişkin üç ayrı indeks esere ilave edilmiştir.

Şâhî Mahlaslı Çilekeş Bir Şehzâde: Bâyezid

Anahtar Kelimeler: Osmanlı tarihi, Eski Türk Edebiyatı, divan, Bâyezid.

Haz: Filiz KILIÇ, Şehzâde Bayezid “Şâhî”
Hayatı ve Divanı, Kültür Bakanlığı,
Ankara 2000, 308 s.

Dr. Selami TURAN

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

“**S**anat ve saltanat, birbirine en çok yakışan ya da tarih boyunca birbiriyle en çok birlikte kullanılan iki kelimedir. Saltanat mensupları sanatçıları, kendi yapıp ettiklerini hem çağdaşlaşma hem de çağlar ötesine anlatıp tanıtacak isimler, adlarını ölümsüzleştirecek unsurlar olarak görürken, bulunduğu konum gereği hem de bunu -tıpkı saltanat mensubu gibi- gelecek nesillere de iletebilmek gayreti içindeki sanatçı, saltanat sayesinde sanatını icra edebileceği bir ortam bulabilmek umuduyla devlet yöneticilerine yaklaşmış, böylece sözünü etmeye çalıştığımız ilişki ortaya çıkmıştır. (...) Saltanat mensuplarının aynı zamanda sanatçı olma özelliği, neredeyse sadece bizim tarihimizde görülen ilginç bir manzara meydana getirmektedir. Hem doğu hem de batı edebiyatlarında başta şiir olmak üzere güzel sanatların çeşitli şubeleriyle meşgul olmuş sultan ve krallara rastlanmaktadır. Ama bunun neredeyse bütün hanedan mensuplarına yayılmış dünyadaki tek örneği Osmanlı Hanedanıdır.”¹

Osmanlıdaki bu geleneğe bağlı kalarak şiir yazan, Şâhî mahlaslı şehzâde Bayezid üzerine yaptığı çalışmada Filiz Kılıç, bu hususa, esere ait “Önsöz’de”, şu cümlelerle temas eder:

“Bu hanedan mensuplarından yirmiden fazlası divan teşkil edecek kadar şiir yazmışlardır. Bir o kadarı çok başarılı hattat, musiki-şinas ve bestekârdır. Pek çoğu da resim, kuyumculuk, nakkaşlık ve marangozluk gibi sanat dallarıyla bizzat meşgul olmuşlardır.” Hatta

“Sultan ve şehzadeler sanatla bizzat uğraşmakla kalmamış, belki de daha önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Onlar sanatçı ve bilim adamlarına değer vermiş, korumuş ve desteklemişlerdir. Bu sayede özellikle şiir, Osmanlı döneminde son derece gelişmiş, duygu ve düşünceleri şiirle ifade etmek bir yaşam tarzı haline almıştır.”²

Filiz Kılıç’ın bu çalışması, iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Bayezid’in hayatı, edebî şahsiyeti, divanının şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuş; İkinci bölümde ise, divanını oluşturan Türkçe ve Farsça metinler transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

Birinci bölümü oluşturan “Şehzâde Bayezid’in Hayatı” kendi içerisinde, “Diğer şehzadeler”; “Bayezid’in Çocukluğu, Tahsili ve Düzme Mustafa Hadisesi”, “Şehzade Selim ve Bayezid’in Tahta Geçme Mücadeleleri”, “Konya Ovası’ndaki Kardeşler Savaşı”, “Bayezid’in İran’a Kaçışı”, “Bayezid’in Fizikî Yapısı ve Karakteri”, “Bayezid Vakasının Sonuçları”, “Bayezid’in Ölümünden sonra yazılanlar” şeklinde düzenlenmiştir.

“Bayezid’in Çocukluğu, Tahsili ve Düzme Mustafa Hadisesi” başlığı altında, Kanûnî Sultan Süleyman’ın Hürrem Sultan’dan olan oğullarından Bayezid’in, çocukluğu, tahsil hayatı ve Karaman sancak beyliği ile, Konya’ya ve 1553 yılında yapılan Nahcevan seferinde taht muhafazası için Edirne’ye gönderilmesi ve bu esnada şehzade Mustafa’nın öldürülmesinden (6 Ekim 1553) sonra onun adına isyan eden “Düzme Mustafa” kuvvetlerini durdurmada ağır davranmasıyla babasının gözünden düşmesi, daha sonra Hürrem Sultan’ın araya girmesiyle bağışlanarak Kütahya’ya vali olması anlatılmaktadır.

Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş devirlerinde başlıca iç hadiseler arasında yer alan şehzade mücadelelerinin bir halkasını teşkil eden, Bayezid’in ağabeyi Selimle yaptığı taht mücadeleleri üzerinde durulmuş, bu mücadelede vezirlerin oynadığı rol çevirdikleri enrikalar ve Bayezid’in isyanını hazırlayan şartlar anlatılmıştır.

Babasına isyan hazırlığı maksadıyla asker toplayan Bayezid’e karşılık, Kânûnî Ebussuud Efendi’den Bayezid’in katli için fetva alarak Selim ve Sokullu’yu üzerine gönderir. Konya ovasında ağabeyinin ordusuyla karşılaşan ve yenilen Bayezid, Anadolu’da tutunamayacağını anlayarak İran’a kaçır.

Filiz Kılıç, “Bayezid’in Öldürülmesi Ve Mezarının Bulunduğu Yer” ile ilgili olarak da Kânûnî Selim ve Şah Tahmasb arasında yapılan ve yazışmalar neticesinde varılan antlaşma üzerinde durduktan sonra,

Bayezid ve dört oğlunun öldürülmeleri ve mumyalanarak Sivas surlarının dışına defnedilmesi hakkında bilgi vermektedir.

“Bayezid’in Fizikî Yapısı ve Karakteri” başlığı altında, Bayezid’in mizacı ve fizikî görünümü hakkında bilgi verilmiştir. Bu hususla ilgili olarak Kılıç, mizaç itibarıyla babasına benzeyen Bayezid’in, fizikî bakımdan kaynaklarda “*kısa boylu, solgun, sarı benizli, zayıf ve hafif bıyıklı*”; mizaç bakımından ise, “*melankolik tabiatlı, fakat okumayı ve iyiliği seven faziletli, şair yaratılışlı, zeki, mütevazî, mert ve cesur kişi*” şeklinde portresini çizer.

İki kardeş arasındaki taht mücadelesi, Osmanlı tarih ve devlet teşkilatının seyri üzerinde birtakım değişiklikler yapmıştır. Konuyla ilgili olarak, eserinde “Bayezid Vakasının Sonuçları” başlığıyla bir değerlendirme yapan Filiz Kılıç, “*Bayezid, kendisinden büyük olan ağabeyi Selim’in yerine Kânûnî’den sonra tahta geçmek için verdiği büyük ve sıkıntılı mücadeleyi kaybetmiş ve teşebbüsü kendisiyle beraber beş oğlunun da katledilmesine sebep olmuştur. (...) Bu vak’a sonunda askerî teşkilatta değişiklik yapılmış, şehzadelerden sadece en büyüğünün sancağa çıkması kararlaştırılmış ve İran Şahı Tahmasb’a bazı konularda boyun eğilmek zorunda kalınmıştır*,”³ demektedir.

“Bayezid’in Ölümünden Sonra Yazılanlar” kısmında ise, Şehzâdenin Kütahya’da oluşturduğu edebî muhite dahil olan, Firâkî ve Meşâmî’nin, Bayezid’in öldürülmesiyle ilgili olarak yazdıkları şiirle yer verilmiştir.

“Şehzâde Bayezid’in Edebî Kişiliği”, “Bayezid’in Edebî Muhitindeki Şairler” ve “Bayezid’in Şiirlerinin Özellikleri” şeklinde tasnif edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Kılıç’ın çok iyi yetişmiş, maarif ve kemâl sahibi, kıymetli bir şehzade olarak nitelendirdiği Bayezid, âlim ve şairlerle görüşmekten hoşlanır ve onları himaye ederdi. Ayrıca “Şâhi” mahlasını kullanması hususunun kaynaklarda, hayatını iktidarı ele geçirme ve padişah olma mücadelesine bağlanmaktadır.

“Bayezid’in Edebî Muhitindeki Şairler” alt başlığı içerisinde, Osmanlı şehzadelerinin vali olarak buldukları yerlerde edebî muhit oluşturmaları geleneğine eserde şöyle temas edilmiştir: “*Bu merkezler pây-ı tahttaki sarayın adeta birer minyatür örneği olarak devlet yapısı içerisinde bilim ve sanatın hamiliği görevini üstlenirler, farklı birer kültür merkezi olarak ortaya çıkarlardı. Şehzadenin yanındaki görevlilerin önemli bir bölümü de şairlerden seçilirdi. Şehzâde*

Bayezid de Kütahya’da bulunduğu sırada sarayını, bir şiir ve kültür muhiti haline getirmiş, çevresinde bir takım âlim ve şairler toplanmıştır.”⁴ Bayezid’in yanında bulunan şairlerden arasında, Gubari Abdurrahman Çelebi, İşretî, Caferzâde Muhlis, Firâkî, Rahîmî Bey, Celalzâde Salih Çelebi ve Emre yer alırlar.

Şiirlerinin özelliklerinin anlatıldığı kısımda, hayata da birtakım göndermeler yapılarak, o zaviyeden Türkçe ve Farsça şiirleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirme sonucunda kudretli bir şair olmamakla birlikte şiirlerinde bir içtenlik ve samimiyetin göze çarptığı, hassas bir mizacın, arzusuna erişemeyen bedbaht bir şehzadenin elemelerinin hissedildiği vurgulanmıştır.

Şiirlerinin ana teması, “*ayrılık, firkat, firak, hicran, hasret, hecr, harab, giryan ve âteş*” olan Bayezid’in, “*hayat macerası, babası Kanunî ve ağabeyi Selim ile olan mücadelesi, çektiği sıkıntılar, İran’a kaçıışı ve oradaki azap dolu günleri vb. konular şiirlerine yansımıştır.*”

Şehzâde şairin, “*bitmek tükenmek bilmeyen acuları kelimelerde, mısralarda şekillenerek ortaya çıkmaktadır. O, şiirlerinde ezizet deryasında selamete kavuşacak bir sahil arayan, bir yardım eli uzanmasını bekleyen çaresiz bir insanın ruh halini yansıtır.*”⁵ Ayrıca duygu ve düşüncelerini şiirleştiren Bayezid, şiirimizde “hasb-ı hal” tarzının en güzel örneklerini vermiştir.

Bayezid’in şiiri ve şairliği hakkında önemli bir tespit de, Bayezid’in biyografisi ve şiirlerinden örneklerin Latîfî, Aşık Çelebi, Riyâzî ve Rıza gibi Türk edebiyatı için önemli tezkirelerde bulunmadığı, dolayısıyla şairliğinin çok bilinmediği ve şiirlerinin tanınmadığı yönündedir.

“Şehzâde Bayezid Divanı’nın Şekil Özellikleri”, **Şâhî Divanı’nın** Millet Ktp. Ali Emîrî Efendi manzum eserlerdeki, tek yazma nüshasının tavsifi ile başlar, daha sonra Divanını oluşturan, değişik nazım şekillerine ait, Türkçe ve Farsça şiirler hakkında bilgi verilir. Buna göre, mürettep olmayan divan Türkçe gazellerle başlar; “*Türkçe 1453, Farsça 101 beyit bulunmaktadır. Divanda Türkçe 170 gazel, 22 murabba, 3 mesnevi, 1 tahmis, 1 nazm ve 19 müfred; Farsça, 17 gazel, 3 nazm ve 7 müfred vardır. Eserde çoğu 5 beyitlik olmak üzere 4 beyitten 29 beyte kadar yazılmış gazeller bulunmaktadır. (...) Türkçe gazellerden 86; Farsça gazellerden 13’ü rediflidir. (...) Divanında 12 ayrı vezin kullanılmıştır. Şiirlerinde en çok Remel bahrinin Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün kalıbı kullanılmıştır.*”⁶

Sade bir söyleyiş olduğu vurgulanan Şâhî'nin, şiirlerinde birkaç yerde atasözü kullanmakla birlikte deyimlere çokça yer verdiği belirtilmiştir. Şiirlerinde görülen kelime tekrarları, şairin sözcük bulmaktaki sınırlılığına bağlı olmanın yanında, ahengi sağlama ve anlamı kuvvetlendirme endişesi ile ilgilidir.

İkinci bölümde ise, Şâhî Divanı'nda, yer alan Türkçe ve Farsça şiirlerin transkripsiyonlu metni bulunmaktadır. Kılıç, bu bölümün hazırlanmasıyla ilgili olarak, Millet Ktp. Ali Emîrî Efendi manzum eserlerdeki 97 varaklık Divan'dan, Divan'da bulunan Farsça şiirler içinse, hem divandan hem de bir divançe şeklinde eski harflerle basılan yayından yararlanmıştır. Ayrıca çalışma sırasında Pervâne bin Abdullah'a ait "Mecmuatü'n nezâir" isimli nazire mecmuasında Şâhî Divanı'nda bulunmayan iki gazel tespit edilerek metne dahil edilmiştir. Mürettep olmadığı belirtilen divandaki şiirler, nazım şekilleri ve kafiye sırasına göre yeniden dizilmiş ve numaralandırılmıştır. Metinde geçen Arapça ibarelerin, âyetlerin ve Farsça şiirlerin anlamları da dipnotta verilmiştir.

Eser zengin bir bibliyografya ve ilmî araştırmaların bir gereği olan dizin kısmıyla tamamlanmıştır.

Şehzâde Cihangir ile Şehzâde Bayezid'in sünnet düşünleri; Bayezid'in babasıyla görüşmesi; Kanûnî'nin Kraliçe Elizabeth ile görüşmesi esnasında babalarının yanında bulunan Selim ve Bayezid'in minyatürleriyle

birlikte, sadece tek nüshası bulunan Şâhî Divanı'nın ilk varlığının faksimile baskısı esere "Ek" olarak ilave edilmiştir.

Osmanlı 700. Kuruluş yıldönümü münasebetiyle, Osmanlı devleti ve hanedan mensupları üzerine birtakım çalışmalar yapılmasına karşılık, sultan ve şehzadelerin sanatçı kişiliklerini ortaya koyan pek fazla çalışma yoktur. Altı asır boyunca varlığını sürdürmeyi başarmış, dünyaya hükmetmiş, sanata ve sanatçıya her zaman değer vermiş, sanatın her dalıyla özellikle de şiirle meşgul olmuş Osmanlı hanedanı mensuplarına ait divanların yayımlanması, onların bu yönlerini ortaya çıkaracak temel malzemelerdir. Filiz Kılıç'ın bu çalışması, hayatı mücadele ve saltanat kavgalarıyla geçen bir Osmanlı şehzadesinin, şair kişiliği ve şiirlerini tanıtmaya yönelik olması münasebetiyle hem Osmanlı hem de edebiyat tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir.

NOTLAR

1- Prof. Dr. Mustafa İsen-Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Akçağ yay., Ankara 1997, s. 5. V.

2- Doç. Dr. Filiz Kılıç, *Şehzâde Bayezid "Şâhî" Hayat ve Divanı*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 2000, s. IX-X.

3- A.g.e., s.24.

4- A.g.e., s.30.

5- A.g.e., s.42.

6- A.g.e., s.61-65.

Son Asır Türk Şairleri

2. cilt

Haz: Kayahan Özgül

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

“İstanbul’da Buharalı Bir Mutasavvıf EMİR BUHARÎ”

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Emir Buharî, şair.

Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, **İstanbul’da Buharalı Bir Mutasavvıf Emir Buharî** Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1998, IX+205 sayfa.

Vedat Ali TOK

Eski Türk Edebiyatı Uzmanı

Eski kültürümüzün yeni kuşaklara tanıtımını mukaddes bir vazife olarak telakki ediyor; bu yolda emek sarfeden bütün ilim adamlarını da bu yolun kahraman mücahitleri olarak görüyorum. Zira ileri doğru hızlı bir adım atmak için gerilerden güç alınması gerektiği inancındayım. Ne var ki günümüzde eski kültürümüzün kıymetlerini ortaya çıkaracak, onları tanıtacak ve sevdirecek ilim adamlarımızın da gittikçe azaldığını müşâhede ediyor, bundan esef duyuyorum.

Klâsik edebiyatımızla ilgili olarak ufuk açıcı çalışmaları ile tanıdığımız Prof. Dr. Cemâl Kurnaz ile Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatçı’nın hazırladıkları **Emir Buharî**, bize tasavvuf kültürünü nazım yoluyla tanıtan bir kitap. Fatih Sultan Mehmet zamanında, Orta Asya’dan gelerek İstanbul’da faaliyet gösteren Emir Ahmed-i Buharî (1445-1461)’nin şiirleri, kitabı hazırlayanların da ifâde ettikleri gibi, Yunus Emre’den mısralar hatırlatıcı mahiyettedir. Bu bakımdan şiirleri incelemeye değer nitelik taşıyor.

Emir Buharî’yi tanıtan kitap önsözden sonra şairin hayatına ayrılmış. Bu bölümde Orta Asya’dan Osmanlı Ülkesi’ne gelen aynı isimli mutasavvıfın olduğu belirtilerek, kitap konusu olan şahsın ise İstanbul’da Nakşibendî dergâhını tesis ederek burada irsad faaliyeti gösteren büyük mutasavvıf Emir Buharî olduğu ifade edilmiştir. Kaynak olarak da halifesi Lâmiî Çelebi’nin “Nefehat Tercemesi” esas alınmıştır.

Emir Buharî’nin eserlerinin tanıtıldığı bölümde ona ait dört eserin olduğunu öğreniyoruz.

1- **Risâle-i fi’t Tasavvuf**

2- **Mevlânâ’nın bir şiirine yazdığı şerh**

3- **Farsça Divançe**

4- **Türkçe Divançe**

Türkçe şiirleriyle ilgili olarak Yunus’un şiirlerinden etkilenmiş olduğu yorumu yapılarak, iki şaire ait birer mısra, birer beyt ve birer dörtlüğe yer verilmiş. (s.18-19)

Son zamanlarda kaide hâline gelen bir durumu kutlamak gerekiyor. Yeni harflere çevrilen metinlerin foto kopyasının kitabın sonuna eklenmesi okuyucular için hele hele İstanbul, Ankara, Bursa, Konya... gibi şehirlerden uzakta kalıp da büyük kütüphanelere erişemeyen okuyucular için bulunmaz bir nimet.

Bu kitapta da metnin bugünkü alfabeyle çevrilmiş şeklinin yanında, kitabın sonuna şiirlerin tıpkı basımı eklenmek suretiyle takdire şayan bir çalışma yapılmış. Ancak Lâmiî Çelebi’nin şiirleri, bir doktora tezi esas alınarak sadece bugünkü alfabeyle çevrilmiş şekli ile verilmiş.

Emir Buhârî’nin şiirleri günümüz alfabesine çevrildikten sonra bir de karşısına bugünkü anlamda ne ifâde ettiği-yeni tabirle-düz yazıya-nesre çevrilmek suretiyle okuyucuların daha kolay anlamasına yönelik bir hizmette bulunulmuş. Ayrıca vezinleri de her şiirin üst kısmında eklenmiş. Metin belki de acemi bir müstensih elinden çıktığı için yer yer metin tamirine ihtiyaç duyuracak niteliktedir. Nitekim, kitabı hazırlayanlar da zaman zaman dipnotlarında bu hususla ilgili gerekli düzeltmeleri yaparak titizliklerini ortaya koymuşlar.

Ancak gerek metnin okunuşunda gerekse metin üzerinde yapılan tamirlerde, biraz acelecilikten olacak, bazı hatalara da düşülmüş. Bunları maddeler hâlinde göstermek istiyoruz.

1- S. 60 1. beytin okunuşu ve açıklaması şöyle:

*Bir ulu dergâh-ı Hak’dan intisâbum var
benüm*

*Hak bilür kim oradan çok feth-i bâbum var
benüm*

(Benim bir ulu Hak dergâhına intisabım var. Hak bilir ki, benim oradan çok açılacak kapım var.)

Yukarıdaki beyti biz şu şekilde okuyarak anlam verdik:

*Bir ulu dergâha çokdan intisâbum var benüm
Hak bilür kim oradan çok feth-i bâbum var
benim*

(Benim ulu bir dergâha çoktandır intisabım var.
Hak bilir ki oradan açılacak çok kapım var.)

Beyitte geçen *ordan* kelimesinin ilk hecesi vezin icabı 1.5 hece okunmalıdır.

2- S. 60, 3. beytin ilk mısraı:

“*Âhiretde nesneden gam yimezem dostlar*”
şeklinde okunmuş.

Halbuki asıl metinde,

“*Âhiretde nesneden gam yimezem ben dostlar*”
şeklinde yazılmış.

3- S. 60, 5. beyit

*Cümle evrakun dirüp dürdüm bu ilmün
defterin*

*Şimdi harfî nakşî yok bir hoş kitabum var
benüm*

şeklinde okunup *dirüp* kelimesine, metinde *diyüp* şeklinde yazılmıştır, dipnotu düşülerek metin tashihi yapılmış.

Halbuki asıl metinde de *diyüp* şeklinde yazılan kelimenin anlama uygun olduğu kuvvetle muhtemeldir. Zira şâir:

“*Bütün evrâkım bu idi, artık vazgeçmiyorum...*”
gibi ifade kullanıyor. Bütün yaptıklarım bu, diyerek artık yeni bir sayfa açtığını belirtiyor.

4- S. 70. 5. beytin 1. mısraı:

Işkun meyî ol kime ki geh

Şeklinde, matbaa hatasından dolayı, geri tarafı unutulmuş, Mısraın tamamını yazalım:

Işkun meyî ol kimse ki gehi koya geh içe

5- S. 84. 3. beyit şöyle okunup nesre çevrilmiş:

Kaminin yârı var âşıklarun lîk

İki âlemdeki yârı sen oldun

(Herkesin bir sevgilisi var, fakat âşıkların iki dünyada yârı sen oldun.)

Yazarların dipnotu: Metinde *varı* şeklinde yazılan bu kelimenin *yârı* olması gerektiğini düşünüyoruz.

Asıl metinde bizim de *varı* şeklinde okuduğumuz bu kelimenin tamire ihtiyacı yoktur. *Varı* şeklinde okuduğumuz zaman anlam bozulmuyor; bilakis anlam bütünlüğü kazandırıyor. Beyte şu şekilde bir anlam verebiliriz:

“*Herkesin bir sevgilisi var, fakat âşıkların iki âlemdeki varı (yoğu) da sensin*”. Buradaki *var* kelimesi üstteki kafiyeyi (2. beyit) teşkil eden *var* ile aynı anlamda olmadığını görüyoruz Oradaki *var, yok*’un

zıddı. Buradaki *var* ise her şey, güvenilecek, dayanılacak şey, nesne anlamında kullanılmıştır. Yani şâir her iki beyitte de *var* kelimesini değişik anlamlarda kullanmak suretiyle cinas san’atı yapıyor. Ayrıca bu beyitte *var* kelimesi üzerinde kıyaslar yapıldığı göz ardı edilmemelidir.

6- S. 86. 4. beyit şu şekilde okunarak nesre çevrilmiş:

Heves itmez ol cihâna

O da bir hevâdur iy dost

(Ey dost, o cennete heves etmez; o da bir hevâdur.)
Yazarlar *ol* kelimesinin vezin gereği kendileri tarafından eklendiğini dipnotta belirterek metin tamiri yapmışlar.

Ancak bu beytin şu şekilde okunması mümkün olup vezne de uygundur:

Heves itme zi-cinâna

O da bir hevâdur iy dost

(O da ber-hevâdur iy dost)

(Ey dost şu cennete heves etme, o da bir hevâden ibarettir.)

7- S. 88. 1. beyit şöyle okunup nesre çevrilmiş:

Pür midür ışkıla humhânelerün

Toptolu şevkıla meyhânelerün

(Şarap mahzenlerin aşk ile dolu mu ki, meyhanelerin şevk ile dopdoludur.)

Yazarlar dipnotta *pür midür* şeklinde okudukları kelimeyi metinde *pür mi* şeklinde yazıldığını söyleyerek metin tamiri yapıyorlar. Biz bu beyti şu şekilde okuduk:

Pür mey-i ışkıla hum-hânelerün

Toptolu şevkıla meyhânelerün

(Şarap mahzenlerin aşk meyî, meyhânelerin de şevk ile dopdoludur.)

8- S. 118. 9. kıta şöyle okunmuş:

Niçeye dek bu hevâyile heves

Şimdiden girü usan vakt oldı bes

Bu nigârünü esirge bir nefes

Hey gönül şeydâ gönül rüsvâ gönül

(Bu arzu istek ne zamana kadar sürecek? Vakit doldu, yeter, aklını başına topla. Bu sevgilini bir an esirge, hey gönül, şeydâ gönül, rüsvâ gönül!...)

Yazarların dipnotu: (*nigarunı* şeklinde okunan kelime) metinde *nigârı* şeklinde yazılmıştır.

Bu *nigârünü...* veya *nigârı* kelimesi, anlam itibarıyla divan edebiyatı mazmununa, mecazına, teşbihine kısacası bu edebiyata aykırı bir ifade olmuyor mu? Zi-

ra bu kelime sevgili için kullanılır. Şâirin kendini, velev ki hanım şâir olsun, nigâr kabul etmesi abestir. Kelime üzerinde düşünölmeli kanaatindeyim. Müstensih hatâsından kaynaklanan bir kelime olabilir. Metinde "بو نكار اسركه بر نفس" şeklinde yazılan bu mısraı erbâbına havâle ediyorum.

9- S. 130. 3. kıtanın 1. mısraı

"Bu yolın kim her kişi dadın tuya"

Şeklinde okunmuş.

Metinde

"Bu yolın her kişi kim dâdın tuya" şeklindedir.

10- S. 142'de yer alması gereken son beyit ve açıklaması matbaa hatasıyla çıkmamış; hatırlatmak için yazalım:

Hak rızâsıdır bizüm maksûdumuz

Andan artuk yokdurur ma'bûdumuz

(Bizim makasadımız Allah rızâsıdır. O'ndan başka ma'budumuz yoktur.)

11- S. 144. 2. beyit şöyle okunmuş:

Kimün göneldi yüzine zamâne

Ki virmedi bahârını hazâne

(Zamane kime teveccüh ettiyse, baharını hazana vermedi.)

Dipnotta ise metinde bu zamâne şeklinde yazıldığına işaret edilmiş.

Biz 1. mısraı metin tamiriyle:

"Kimün güldi yüzine bu zamâne"

Şekline getirdik. Böylece vezin kusuru da bertaraf edilmiş oldu.

12- S. 144. 3. beyit şöyle okunup açıklanmış:

Katı gaddâre vü mekkâredür bu

Katı kattâle vü gaddâredür bu

(Çok gaddar ve hilekârdır bu, kesin öldürücü ve merhametsizdir.)

Yazarlar dipnotta: *gaddâre* metinde *gattâre* şeklinde yazılmıştır.

"*Kattâle* kelimesi için metindeki yazılışına bir anlam veremedik, bu şekilde olabileceğini düşündük, diyorlar.

Bize göre ise, *gaddâre* şeklinde okuduğunuz kelime "merhametsiz" değil, eskiden kullanılan büyük bıçak, pala anlamındaki *gaddâre*dir. *Gaddâr* ve *gaddâre* ayrı ayrı kelimelerdir.

Şâir bu kelimeyi gaddar anlamında kullandıysa ikinci mısradaki *kattâle* şekline getirdiğiniz kelime de belki *addâve* şeklinde düşünülebilir. Onu da çok düşünün, kinci... anlamlarında kullanmış olabilir.

Fakat bana göre gaddare (büyük bıçak) kelimesini kullandığına göre, sizin *kattâle* şekline getirdiğiniz kelime de -zaten metinde de o şekilde yazılmış- arrâde (savaş arabası, mancık) olarak düşünülürse daha münâsib olacaktır. Günümüz Türkçesine çevrilirken de Türkçe olan katı (çok, pek, pek çok...) kelimesini herhalde Arapça kat'i (kesin) kelimesi ile karıştırılmış olmalı.

Kul elinden çıkan her eserin az da olsa hatası olacaktır. Başta da söylediğimiz gibi eski kültürümüzü yeni kuşaklara tanıtmaya hizmetini, kendine vazife bilen yazarlarımıza, böyle güzel bir eseri kültürümüze kazandırarak, ileri doğru hızlı bir adım atmamıza sebep olmaları için teşekkür ediyor yeni çalışmalarını bekliyoruz.

TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİ

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

“Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi”

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Ansiklopedi, madde başlıkları.

II Cilt, (Yayın Yönetmeni: Ekrem ÇAKIROĞLU)
Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Yard. Doç. Dr. Nermin ŞAMAN-DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü

Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. Kuruluş yıldönümü nedeniyle 1999 yılında bir çok üniversite ve diğer kamu kuruluşları tarafından “Osmanlı İmparatorluğu’nu” çeşitli yönleriyle konu alan çok sayıda kongre, seminer ve sempozyum düzenlenmiş ve kitaplar yayınlanmıştır.

Bu bağlamda tanıtacağımız “Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi” II cilt olarak hazırlanmıştır. Eser, 21.3 X 27.5 cm boyutlarındaki I. cildi 692, II. cildi 704 olan 1396 sayfadan oluşmaktadır. I. Cilt “ABA - KAL”, II. cilt “KAL -ZÜN” harflerini içermektedir. Ayrıca birinci hamur kağıda basılmış konuyla ilgili renkli resimler yer almaktadır.

Ansiklopedi konularında uzman olan birçok değerli araştırmacı, yazar ve bilim adamlarının yazmış olduğu yaklaşık 2300 maddeyi kapsayan önemli başvuru kaynaklarından biridir.

1299 yılında bir beylik olarak kurulan (Osmanlı Beyliği) ve güçlü bir cihan imparatorluğuna dönüşen Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş-gelişme-yükseliş-çözülme ve çöküş süreçlerinde siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda etkin olan bireylerin yaşam öyküleri objektif bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Ansiklopedi bir anlamda yazarlardan Enis BATUR'unda belirttiği gibi “Yaşamöyküsel Bir Sözlük” niteliği taşımaktadır. Batur, “Bir imparatorluğun doğuşu, genişlemesi ve çöküşünün yalnızca tarih ve olayların izlenmesi yoluyla

anlaşılamayacağını, bu geniş serüveni yaratan insanlara, hayatlara ve yapıtlara eğilmek gerektiğini ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kimliğinin belirlenmesinde sultanların, padişahların, sadrazamların rolü kadar şûaranın, ulemânın ve sanatkarların da payının olduğunu” vurgulamaktadır. Kuşkusuz, eserin bu anlamda “Osmanlı” kimliğini oluşturan, her şahsiyetin (olumlu-olumsuz) hiyerarşi gözetilmeksizin yaşam öyküsünü konu alması özellikle “Osmanlı Tarihi ve Sanatı” ile uğraşan araştırmacılara yeni ufuklar açacağı kanısındayız. Ansiklopedi'nin anlaşabilmesi için I. II. cildinde geçen farklı kişiliklerden bazı örnekler sunalım.

Araştırmacılardan Banu MAHİR tarafından yazılan “ABDULLAH BUHARİ” maddesi; 1728-1745 yılları arasında yaşayan Nakkaş, Lale ustası Buhari, geleneksel minyatür üslubunun çözülmeye başladığı 18. Yüzyılın ilk yarısında eserler vermiş Osmanlı nakkaşlarından biridir. Dönemin kadın ve erkek tiplerini kıyafetleriyle belgeleyen tek yada çift figürlü minyatürleriyle ve çiçek resimleriyle dikkati çeker.

Necdet SAKAOĞLU tarafından yazılan “ABDÜLAZİZ” maddesini kısaca özetliyorum. 1830-1876 yılları arasında yaşamış ve Sultan Aziz olarak ünlenmiş 32. Osmanlı padişahı (1861-1876). Döneminde iç ve dış politikalar açısından ekonomik buhranlar ve toplumsal eylemler bakımından yoğun olaylar ve gelişmeler yaşanmıştır. “Sultan Aziz Devri” denen bu kısa dönemde batıya açılışın getirdiği lüks yaşam ile padişahın Mısır'a ve Avrupa'ya yaptığı gezilerin yakınları sonucu “Aziziye” denilen giyim-kuşam ağırlıklı bir modanın doğması önemlidir.

Tanzimat Dönemi'nin (1839-1876) ikinci evresini oluşturan Abülaziz'in saltanatı siyasal açıdan hareketli, Karadağ, Eflak-Boğdan, Sırbistan ayaklanmalarının baş gösterdiği bir dönemdir. Abdülaziz, bir Osmanlı padişahı olarak ilk kez 1867 yılında Avrupa gezisine çıkmıştır Avrupa'da gördüklerinden hayli etkilenen padişah ilk iş olarak İstanbul'un görüntüsünü değiştirmek gibi heyecana kapılmış, Avrupa'dan borç alarak Çırağan ve Beylerbeyi saraylarıyla Ayazağa, Tokat bahçesi, Alemdağ ve İcadiye köşkerlerinin yapımlarını başlatmıştır. Devlet ve saltanat törenlerinin daha görkemli olmasını isteyen ve bu arada bir dizi yeniliğe izin veren padişah, tersanenin ve tophane'nin modernleşmesi, Taşkışla, Gümüşsuyu ve Taksim kışlaları, Harbiye nazırlığı binalarının yapımı, İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan demiryolu ile Haydarpaşa-İzmit hattının yapımı, telgraf şebekesinin genişletilmesi, İdare-i Aziziye denilen yeni bir deniz işletmesinin, ayrıca modern askeri fabrikaların kurulması, Mekteb-i Sultani (Gala-

tasaray Lisesi), Darülfünun Darülmualimat (Kız Öğretmen Okulu), Sanayi Mektepleri ve Tıbbiye gibi yeni eğitim kurumlarının hizmete girmesiyle birçok yenilikler yapmıştır. Çalışmada, kısa süreli padişahlığı sırasında oldukça renkli yaşamıyla dikkat çeken Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876 tarihinde askerî bir darbeyle padişahlıktan indirilerek yeğeni V. Murad'ın padişah ilan edildiği, tahttan indirilmesinin beşinci gününde Abdülaziz'in intihar ederek babası II. Mahmud'un Divanyolu'ndaki türbesine gömüldüğü belirtilmektedir. Sakaoglu'nun Abdülaziz'i tanıttığı değerli araştırmasında Sultan Aziz portresi sandukasının renkli resimleri verilmiştir.

Nuri ÖZCAN'ın yazdığı "CEMİL BEY (TAMBURI)" maddesi dönemin musikisinden esintiler sunmaktadır. Doğumuyla ilgili tartışmalar bulunan (1872?-1916) Cemil Bey, üç yaşındayken babasını kaybettikten sonra amcası Refik Bey'in himayesinde ilköğrenimini ve ardından Rüştüye'yi tamamlamıştır. İlk musiki çalışmalarına ağabeyi Ahmed Bey'in yanında başlayan Cemil Bey, Tamburi Ali Efendi ile tanıştırılmasından sonra genel musiki bilgilerini, inceliklerini öğrenmiş, küçük yaşta başlattığı tambur çalışmalarını yeteneği sayesinde üstün bir düzeye çıkararak onsekiz yaşında ünlü bir tamburi, yirmi yaşında kemençe, viyolonsel ve lavta virtüozluğunu kabul ettirmiştir. Özcan, Türk musiki tarihinin en büyük tambur virtüozlarından olan ve eline ilk defa aldığı herhangi bir sazı kısa sürede çalabilmesiyle tanınan Cemil Bey'in icracılığının yanı sıra besteleriyle de Türk musikisine büyük eserler kazandırdığını vurgular. Dönemin tambur tavrını değiştirerek daha hareketli, canlı bir üslup ortaya koymuştur. Bestelediği peşrev, saz semanisi ve oyun havaları saz eserleri repertuarının en güzel örneklerindedir. Sınırlı repertuarının en güzel örneklerindedir. Sınırlı olanaklarla taş plaklarla alınan bu icralar günümüzde CD ve kaset olarak yeniden piyasaya sunulmuştur. Birçok talebe yetiştiren Tamburi Cemil Bey'in musikiyle ilgili yayınları da bulunmaktadır.

Ahmet Kamil GÖREN'in yazdığı LİFİJ, HÜSEYİN AVNİ maddesi 1886-1927 yılları arasında yaşamış ressam Hüseyin Avni Lifij'i tanıtmaktadır. Sanatçının kısa bir yaşam öyküsünün ardından Fransızca dersleri aldığı, anatomi öğrenmek için Tıbbiye-i Mülkiye'ye, boya tekniğini anlamak içinde Eczacılık Mektebi'nin fizik ve kimya derslerine katıldığı belirtilmektedir. 1906 yılında Türk resim sanatının ilk otoportre örneklerinden olan ve Lifij'in adeta simgesi olan "Kadehli Pipolu Otoportresi"ni gerçekleştirmiştir. 1906 yılında Fransa'ya giderek yeteneğini geliştirmiş, yurda dönüşünde İstanbul Erkek Lisesi'nde resim, Kandilli Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenlikleri yapmıştır. 1916

yılında I. Galatasaraylılar Yurdu resim sergisi'ne, 1917 yılında yine aynı yerde açılan Savaş Resimleri ve Diğerleri Sergisi'ne 20 yapıtıyla katılmıştır. 1918 yılında Viyana'da düzenlenen ilk yurtdışı resim sergisinde 18 resmi yer almıştır. Lifij 1922 yılında Mustafa Kemal'in davetlisi olarak dört ay süreyle Erkan'ı Harbiye-i Umumiye'de kalarak "Mareşal Fevzi Çakmak"ın portrelerini çalışmıştır. 1923 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi Tezyini Sanatlar bölümünde hocalığa başlamış ve yaşamının sonuna kadar bu görevini sürdürmüştür.

A.K. Gören'in de belirttiği gibi ressamın yapıtlarında izlenimcilikten dışavurumculuğa, romantizmden sembolizme kadar değişik akımların izleri görülmektedir. Sanatçının yapıtlarını yağlıboya portreler, manzara, poşadlar ile karakalem, füzen, iki ya da üç renkli kalemle gerçekleştirilen desen çalışmaları oluşturmaktadır.

Nejdet SAKAOĞLU'nun yazdığı "SÜLEYMAN I (KANUNİ)" maddesinde Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleşen, klasik dönemine damgasını vuran, bir başka deyişle imparatorluğun en güçlü ve parlak döneminin padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşamı ayrıntılı olarak irdelenmiştir. 1494-1566 yılları arasında yaşayan Yavuz Sultan Selim ile Hafsa Sultan'ın oğlu olan 10. Osmanlı padişahı Kanuni 1520-1566 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Padişahlığının ilk yıllarından başlayarak Osmanlı Devleti'nin ilerleme ve genişletme siyasetine öncelikli olarak önem vermiştir. Belgrad, Rodos, Bodrum, Tahtalı ve Aydos adalarının, Macaristan'ın, İran ve Irak'ın Estergon kalelerinin alınması önemli fetihleri arasındadır. Bu arada Barboros Hayrettin Paşa'nın Akdeniz'deki zaferle sonuçlanan kara ve deniz seferlerinin sevinci sürerken padişahın oğlu Şehzade Mehmed 1543 yılında Manisa'da ölmüştür. Bunun üzerine Kanuni yaptıklarını özel bir yazışmada "karaların ve denizlerin büyük sultanı olduğunu, Tanrı'nun yeryüzündeki gölgesi niteliği gereği her tarafta adaleti tesis etmeyi görev bildiğini, atalarının ve kendisinin fetihleriyle Akdeniz'in, Karadeniz'in Anadolu'nun Rumeli'nin, Mekke'nin, Medine'nin Kudüs ve daha birçok ülkenin hükümdarı olduğu" biçiminde vurgulayarak adeta evrensel bir hükümdar imgesi yaratmaktadır. Kanuni'nin son iki yılının önemli dış sorunları Malta Kuşatması (1565) ve Zigetvar Seferi oluşturmaktadır. Onbir yıldır sefere çıkmayan ihtiyar padişah veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın ısrarıyla 1566 yılında son kez sefere çıkmıştır. Zigetvar Seferi sırasında oldukça rahatsızlanarak 7 Eylül 1566'da ölen padişahın ölümü veziriazamlardan bile saklanmıştır. Zigetvar Kalesi'nin fethi yaklaşık otuzdört günde gerçekleştirilmiştir.

Kanuni Dönemi'nde fetih hareketlerinin yanı sıra veziriazam İbrahim Paşa ile padişahın kızkardeşi Hatice Sultan'ın 1524 yılındaki At Meydanı'ndaki görkemli düğünü, 1539 yılında küçük oğulları Bayezid ve Cihangir'in sünneti ile kızı Mihrimah Sultan'ın vezir Rüstem Paşa ile evlenmesi dönemin önemli şenlikleri arasındadır.

Bu dönemde Sakaoğlu'nun da belirttiği gibi “*Osmanlı Devleti politik, diplomatik, askeri, teknolojik, mimari, güzel sanatlar ve bilim alanlarında altın çağını Süleyman'ın yarım yüzyılı bulan saltanatında yaşamış; Akdeniz havzasının, dolayısıyla da dünyanın en güçlü devleti konumuna yükselmiştir. Mimar Sinan, şair Baki, minyatürcü Nigari, din bilgini Ebussuud, Piri Reis, Barbaros ve daha pek çok sanatkar, bilim adamı, denizci, komutan ve devlet adamı, Kanuni Süleyman'ın döneminin parlaklığına katkıda bulunmuşlardır. Doğuya ve batıya yaptığı görkemli 13 seferle de padişahlar arasında bir rekor sahibidir. Süleymaniye Külliyesi başta olmak üzere kendisinin, eşi Hürrem Sultan'ın, damadı Rüstem Paşa'nın, kızı Mihrimah Sultan'ın, vezirlerinin Mimar Sinan'a yaptırttıkları eserlerle İstanbul ve başka Osmanlı kentleri yepyeni silüetler kazanmış; bent, sukemeri, suyolu, köprü, çeşme, saray, hasbahçe, mektep, medrese, kervansaray, hamam, sebül, türbe, tabhane, darüşşifa yapımları 46 yıllık saltanatı boyunca sürmüştür*”. Ayrıca dönemin dini bil-

gilerini ve hukukçularını görevlendirerek kendisinin de katkısıyla “Sultan Süleyman Kanunnamesi” adı altında yasaları toplamıştır.

Mustafa KOÇ'un yazdığı ZİVER PAŞA maddesi, 1793-1862 yılları arasında yaşamış şair Ahmed Sadık Ziver Paşa'yı tanıtmaktadır. Mevlevi tarikatına bağlı bir babanın oğlu olduğu, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Seyyid Ali Efendi tarafından evlat edinildiği açıklanmaktadır. Koç, Ziver Paşa'nın “*öğrenimini tamamladık-tan sonra defterhane ve darphane kalemlerinde çalışmış, Halet Efendi'nin katipliğini yürüterek Konya sürgününde yanında bulunduğunu, üç kez Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye azalığının ardından Bağdat ve Musul kapı kethüdalıkları görevini sürdürdüğünü*” belirtir. Şair şiirlerini *Âsâr-ı Ziver Paşa (1895)* ve *Zeyl-i Âsâr-ı Ziver Paşa (1898)* adlı kitaplarında toplamıştır. Kuyruklu yıldızları anlatan bir risale de kaleme alan Ziver Paşa, II. Mahmud ve Abdülmecid dönemi resmi binalarının tarih kitabelerini de yazmıştır.

Farklı maddelerinden örnekler sunduğumuz “*Yasamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*” Osmanlı toplumunu oluşturan ve bugüne kadar çoğu ayrıntılı olarak tanınmayan bireylerin daha iyi anlaşılması yoluyla ve 21. yüzyılda değişen-gelişen yeni bilim dallarının katkılarıyla “Osmanlıların” yeniden yorumlanmasına yardımcı olacağı kanısındayız.

Tanzimat Dönemi Edebî Eserlerinde

İnsan Motifi

Nurettin Öztürk

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

Cengiz Aytmatov'un "Kassandra Damgası"

Anahtar Kelimeler: Kırgız Edebiyatı, Cengiz Aytmatov, Kassandra Damgası, değerlendirme.

Cengiz Aytmatov, **Kassandra Damgası**, Ötüken
Yayınevi, 1997.

İbrahim TÜZER

Kırkkale Ün. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili Edebiyatı
Böl. Araştırma Görevlisi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık TURAL Bey'in "Yazarlar, atalarından aldıklarını fikir eserleri, edebiyat eserleri yapıyorlar; onlar, yazarlar atalarının sözcüsüdür."¹ dediği gibi, dünyaca tanınmış, romanları ve hikayeleri dünyada bir rekor olmak üzere 153 dile çevrilmiş olan Cengiz AYTMAOV, atalarının eserlerini en güzel şekliyle değerlendirip, sadece Kırgız halkının ve Türk dünyasının değil, tüm insanlığın hizmetine sunan bir sanatçıdır.

Cengiz AYTMAOV, sanatını, geçmiş ve gelecek arasında köprü vazifesi gören efsanelerden, destanlardan ve mitolojilerden alarak, Batı ve Doğu halklarının kültürünü mükemmel şekilde sentezleyerek oluşturmaktadır. Yazar, bu tarihin derinliklerinden gelen insanî değerler ile günümüz insanının kültürünü bir potada eriterek, insanların, hayvanların ve tabiatın problemlerine karşı çözümler aramaktadır. Aytmatov, dünyada aynı mekanı paylaşıp aynı havayı teneffüs eden her canlının, sorunsuzca yaşamasını dilemekte ve bu sorunlara kalemiyle çözümler bulmaya çalışmaktadır.

Cengiz Aytmatov'un 1997 yılının yazında, Ötüken Yayınevi tarafından yayımlanan "**Kassandra Damgası**" adlı romanı da yazarın diğer eserleri gibi insanların ortak problemlerini, ortak dertlerini konu alan bir romandır. Her şeyden önce yazar, bu romanda günümüzdeki insanlığın dertleri veya gelecek nesilleri bekleyen problemler ile ne kadar içli dışlı olduğunu ve bunları, anlatma esasına bağlı edebi metinde ne kadar ustalıkla ifade ettiğini, gözler önüne sermiştir.

Yazar, bu romanında bütün ülkeleri, bütün insanları ilgilendiren, düşündürdiren ve endişelendiren

konuları ele almış, yeryüzündeki bütün canlı varlıkların hayatı için tehlike oluşturan olaylara dikkat çekmek istemiştir. Aytmatov'un, eserine "**Kassandra Damgası**" ismini vermesi, romanda anlatılan olaylar ile yakından ilgilidir. Kassandra, "Yunan Mitolojisinde Piriam ve Hekuba'nın kızı ve kehanetlerine hiç kimsenin inanmadığı bir kadın kahin olarak bilinmektedir. Kassandra'nın aşkını kazanmak isteyen Apollon ona yüksek kehanet yeteneği bahşediyor fakat Kassandra onun teklifini reddediyor. Apollon da buna cevap olarak Kassandra'nın doğru kehanetlerini hiç kimsenin ciddiye almamasını sağlıyor."² şeklinde anlatılan bir Yunan Mitoloji kahramanıdır.

Gelecek büyük felaketleri haber veren fakat hiçbir zaman ciddiye alınmayan Kassandra, Aytmatov'un bu eserinde kendisine Uzay Rahibi Filofey adını veren Kırıtsov Andrey Andreyeviç ile temsil edilmektedir. Araştırmalar için uzaya giden ve daha sonra ekip arkadaşları ile birlikte dünyaya dönmeyi reddedip tek başına uzayda kalan Filofey, uzay istasyonunda yapmış olduğu çalışmalar sonucu tüm insanlığın geleceğini etkileyecek büyük bir buluşa imzasını atar. Uzay rahibi, anne karınında henüz daha embriyon halindeyken, insanların yaşanılmaz bir yer haline getirdikleri dünyaya gelmeyi reddeden embriyonların varlığını keşfetmiştir. Bu embriyonlar, kendilerini bekleyen kötü hayat şartlarıyla karşılaşmamak için doğuma karşı olumsuz tepki göstermektedirler. Bunun sonucu olarak da kendilerini doğuracak kadına bir işaret göndermektedirler. Filofey, bu embriyonlara "Kassandra Embriyonu" ve bu embriyonların bir işareti olarak hamile annenin alında beliren küçük beneklere de "Kassandra Damgası" ismini verir.

Uzay rahibi Filofey, bu buluşunu bir mektupla Roma Papasına anlatarak insanların dikkatini bu yöne çekmek ister. Filofey mektubunda şu sözlere yer verir: "Ben doğuma olumsuz tepki gösteren embriyonların gönderdiği işareti buldum. Bu embriyonları taşıyan kadının alında küçük benekler oluşuyor...İnsan embriyonu sadece gebeliğin ilk haftalarında kendi geleceğine tepki göstermek ve tehlike işareti göndermek gibi olağan üstü bir yeteneğe sahiptir. Sonra bu yetenek kayboluyor. Bu da herhalde ceninin zamanla kendi kaderine boyun eğmesi ile ilgilidir. Kassandra embriyonunun gelecek hayatı kabul etmemesi şüphesiz insan neslinin tüm hayatı boyunca olmuştur. Fakat o zaman, hatta şimdi bile, hiç kimse hamile kadınların alındaki küçük beneğe önem vermemiştir. Ben sadece bu beneğin anlamını çözmekle kalmadım. Onu daha iyi ortaya çıkarmamın, görünür kılmanın yolunu da buldum. Bunun için

uzaydan yere keşif ışınları gönderiyorum. Uzay istasyonundan gönderilen bu ışınlar ana rahmindeki embriyonların kıpırtılarını kuvvetlendiriyor. Keşif ışınlarının sayesinde bir sivilce olarak kabul edilen bu benekler türemeye ve ışıdamaya başlıyor. Keşif ışınları havada gözükmez ve insan vücudu için hiçbir tehlike arz etmez. Uzaydan istisnasız tüm kıtalara, tüm yeryüzüne bu ışınları gönderiyorum. Bu ışınlamanın amacı tüm Cassandra embriyonlarını meydana çıkarmaktır..."(s.20)

Kendi ihtiyaçlarını ve arzularını karşılayıp tatmin etme uğruna hiçbir saldırganlıktan ve yıpratıcılıktan kaçınmayan insanoğluna, nasıl bir tehlike ile karşı karşıya olduğunu bildirmek isteyen Filofey, mektubunun devamında Cassandra embriyonunun ağzından insan oğluna şöyle seslenir: "Karar verme şansım olsaydı hiç doğmamayı tercih ederdim. Sorgunuza cevap olarak gönderdiğim sinyali, beni, dolayısıyla da yakınlarımı, gelecekte bekleyen felaketlerin, acıların işareti olarak kabul edebilirsiniz. Bu sinyali çözebildiğiniz takdirde şunları bilmenizi isterim: Ben Cassandra embriyonu, hiç doğmadan, hiç kimseye fazla acı vermeden yok olmak istiyorum. Siz soruyorsunuz, ben cevaplıyorum: ben yaşamak istemiyorum. Fakat eğer irademin dışında beni doğmaya zorlarsanız, tüm zamanlarda tüm insanların yaptığı gibi, kaderimi olduğu şekliyle kabul edeceğim. Nasıl olacağına siz, ilk önce de beni doğuracak kadın, karar verin. Ama önce beni dinleyin ve anlamaya çalışın. Ben, Cassandra embriyonuyum! Şimdilik benimle vedalaşmak geç değil ve ben de buna hazırım. Ben, Cassandra embriyonu, birkaç gün kendimi hatırlatacağım, size sinyaller göndereceğim. Ben, Cassandra embriyonu, doğmak istemiyorum, istemiyorum, istemiyorum...Ben, Cassandra embriyonu!"(s.21)

Roma Papasına gönderilen bu mektup, Amerika'nın en çok satan gazetelerinden birisi olan **Tribün** gazetesinde yayınlanır ve dünyanın değişik kıtalarında, değişik ülkelerinde yaşayan her türlü kesimden insanın, aşırı derecede tepkisini çeker. Uzay rahibi Filofey'in keşfettiği bu Cassandra embriyonları, İsrail'de, Yahudilerin genetik formunu yok etme girişimi, Rusya'da, yeni bir Perestrojka hareketi, Çin'de ise, onların demografik üstünlüğünü yok etme yöntemi olarak değerlendirilip; fahişelerden mafya mensuplarına, uyuşturucu tacirlerinden terörist örgütlere kadar her grup insan tarafından protesto edilir.

Filofey ise, içinde bulunduğu uzay istasyonunun kendisine tanıdığı teknik imkanları kullanarak, dünyanın değişik kıtalarında meydana gelen olayları televizyon ekranından seyredebilmektedir. İnsanoğlunun her geçen gün, anlaşılmaz bir tavırla, biraz daha "vahşileştğini"ni

gören uzay rahibi, Cassandra embriyonlarının iletmek istedikleri mesajı insanların doğru olarak anlamalarını ümit etmektedir. Filofey bunları düşünürken, televizyon ekranlarından bir tanesi, İtalya'da mafya tarafından katledilen birinin cenaze merasiminde toplanan kalabalığı gösterir: Kendilerini protesto eden bu kalabalığa karşı, mafya mensuplarının, helikopterden dağıttıkları kağıtlarda, sıkılmadan, nasıl da ölüm tehdidi savurdıkları görülmektedir. Ekranlardan bir diğeri ise, Afganistan'da yol kenarına bırakılmış babasının cesedine sarılmak için koşan masum bir çocuğun, cesede dokunur dokunmaz, cesedin altına yerleştirilmiş olan bombanın patlamasıyla, nasıl paramparça olduğunu ve bu anı hiçbir merhamet emaresi göstermeden kamera ile kaydeden insanı göstermektedir.

Uzay rahibi Filofey, Cassandra damgasının, insanoğlunun birbirlerine karşı bu derece acımasız davranıp, dünyayı yaşanmaz bir yer haline getirmeleri sonucu bir tepki olarak ortaya çıktığını düşünüp, Roma Papasına gönderdiği mektubuna şu sözlerle devam eder: "Nesilden nesle insan felaketinin ölçüleri hep büyüyor. Ve biz hepimiz buna iştirak ediyoruz. Ve işte nihayet, Tanrı, bizi uçurumun kenarında durduruyor, Cassandra damgası ile işaret veriyor. Ben bir daha beyan ediyorum: Benim, Cassandra embriyonlarının sinyallerini ortaya çıkaran uzay araştırmalarım insanlara artık böyle yaşanılmayacağı, böyle giderse insan neslinin yok olacağını anlamalarında yardım etmek amacı taşıyor. Yalnız her bir ferdin, bütün toplumun, bütün insan neslinin kendi içindeki kötülük ve günahları temizlemesiyle hayat perspektifi yenilenebilir. Bu bir ütopya mıdır? Yine de mi ütopya? Hayır, bu yeni bir ütopya değil. Bu, canlı ruhun yaşam yoludur, başka yol yoktur. Geri çekilmeyecek, hemen Cassandra embriyonundan kurtulmaya çalışmayacak cesur insanların bulunacağına inanıyorum. Bu insanlara tehlike sinyalleri çok şey söyleyecek: Hepsinin ve herkesin hayat için gelecek nesillerin istikbali için sorumlu olduğunu; insanın kendi kendisi ile şimdiye kadar hiç görülmemiş bir mücadeleye girmesi gerektiğini vs...bu insanlar daha güzel bir hayat için savaşıacaklar."(s.38-39)

Tüm bu olayların verdiği mesajı alıp, "ötekileşme" sürecine karşı koyarak varlığın, tabiatın ve Tanrının, insanoğluna yüklediği değerlerin farkında olan insanlar da vardır. Cassandra damgasının sesine kulak veren bu üç beş insan, romanda rahip Filofey'in yanında yer almaktadırlar. Bu insanlardan birisi, dünyaca ünlü fütürolog Robert Bork'dur. Filofey'in yer yüzündeki "işbirlikçisi" olarak ilan edilen Robert Bork, Amerikan başkanlığına adaylığını koyan, yakın arkadaşı, Oliver

---

Ordk'un siyasi hesapları sonucu, şuursuzca hareket eden kalabalık tarafından öldürülmüştür.

Kassandra embriyonlarının sesine kulak verip, kendilerini bekleyen tehlikelerin önünü almak ve gelecek nesle "sorunsuz bir dünya" bırakmak için hiçbir çabada bulunmayan, bunun aksine kendisini "iblis" ilan ederek füzeyle yok etme tehdidinde bulunan insanlara karşı artık yapacak bir şeyi olmadığını anlayan Filofey, uydu bağlantılı canlı yayında insanlara şu sözlerle seslenir: "...Şu an beni dinleyen herkesten son sözlerimi söylemeye müsaade etmelerini rica ediyorum. Son gün zarfında seyrettiğim her şey keşfinin zamansız olduğunu, çağdaşlarım tarafından anlaşılmadığını gösteriyor. Bunun için de yok olmaya, hayatıma son vermeye kesin karar verdim ve burada uzayda kimse tarafından engellenmeden bunu yapabileceğim için şanslıyım...İşte benim sonum. Şimdi açık fezaya çıkacağım ve hayatımı sona erdireceğim...Dünyaya gönderdiğim keşif ışınları araçları tarafımdan yok edilmiştir. Kassandra damgasının ortaya çıkarılması ile ilgili tüm hesaplamalar ve projeler, araştırma notları da yok edilmiştir. Tüm bunlar benimle birlikte yok oluyor. Bun-dan sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi rahat olun..." (s.189-190)

Böylelikle uzay rahibi Filofey, Kassandra embriyonlarından ve onların işaretlerinden kurtularak, çok uzakta, uzayın derinliklerinde hayatına son vermiş, "insanlığın iblisi" olarak yaşamaktan kurtulmuştur. Fakat onun, Kassandra damgasıyla insanların dikkatini çekmek istediği tehlikeler, her gün biraz daha artarak ortaya çıkmaya devam etmektedir. Kassandra embriyonlarının küçük pembe benekleri ise, her geçen gün daha fazla hamile anne adayının alnında parlayarak mesaj vermeyi sürdürmektedir.

Gen mühendisliğinin oldukça geliştiği ve genetik şifrelemenin sırlarının yavaş yavaş çözüldüğü günümüzde, anne karnındaki bir haftalık embriyonlar böyle pembe beneklerle ebeveynlerine mesaj gönderirler mi bilemiyoruz ama, bu embriyonların annelerinin karnındaki gelişimlerini tamamlayıp dünyaya gözlemlerinde kendilerini bekleyen tehlikelerin aynı olduğunu söylememiz herhalde mümkündür.

Usta yazar Cengiz AYTMAOV'un, insanoğlunun ortak problemlerini konu alan ve bu problemlere büyük bir hassasiyetle çözümler aradığı eserlerine bir yenisini daha ekleyeceği günü sabırsızlıkla bekliyor, sanatçıya yazım hayatında başarılar diliyoruz.

Folklorumuzda Beddua Gelenegi ve

Türk Halk Şiirinde Beddua

Doğan Kaya

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

Sanal Dünyadan Kitap Kurtlarına...

Anahtar Kelimeler: Sanal dünya, internet, kitaplar.

İbrahim TÜZER

Kırıkkale Üni. Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edeb. Böl. Arş. Gör.

Gelişen teknoloji, insan oğlunun özgürlüğünün yanı sıra hayal dünyasının da sınırlarını zorlayarak, hiçbir gizliliğin kalmadığı ve küçüle küçüle bir “köy” haline gelen dünyamızda kendini tüm ağırlığı ile hissettirmektedir. Bu ağırlık, insanların en temel ihtiyaçlarına dahi olanca kuvvetiyle şekil vermek için, zaman ile bir yarış içerisinde. Bilimin ve teknolojinin ulaştığı son nokta olan “gen devrimi” bunun en canlı bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. “Doğal bir hadise” olarak insanların zihinlerinde yer etmiş olan “doğum” ve “ölüm” hadiseleri, artık teknolojinin ağırlığının etkisi altına girerek yeni alacağı şekli beklemekte ve insanların zihinleri, gelinen bu son noktadaki gelişmeyi adlandırmak için yeni arayışlar içerisine girmektedir.

Yukarıdaki ifadelerimizle, doğumdan ölüme kadar insan hayatı üzerinde söz sahibi olma çabasındaki, “gen mühendisliği”nin mucizelerinden bahsetmek niyetinde olduğumuz anlaşılmasın. Bizim asıl niyetimiz, bir bakıma da teknolojiye gelinen bugünkü noktaya esaslı bir ışık tutmuş olan “iletişimde çabukluk ve küresellik” de demek olan “internet mucizesi”nin sahamızla alakalı olan kısmından bahsetmektir.

Günümüz insanının hayatının her alanında müracaat ederek, bilginin derinliğinde kaybolup zaman ve hız kavramlarına karşı koyduğu bu harikulâde olaydan söz etmek, elbette ki bu yazımızın sınırlarının çok üzerindedir. Biz sadece bu derinliğin içerisinde çok küçük yer kaplayan fakat içerik itibarıyla hafızamızın alamayacağı genişlikte olan bir kısımdan, sınırlı olan sayfamızın müsaadesi ölçüsünde bahsetmeye çalışacağız.

Maksim Gorki'nin, “Kitaplar, yaşamınızı daha çekilir hale sokarak size dostça hizmet edecek, düşünce-

lerin, duyguların ve olguların dolaşık ve gürlütlü karşılığında yolunuzu bulmanıza yardım edecek, kendinize ve başkalarına saygı duymayı öğretecek, yüreği ve aklı insanlık sevgisiyle dolduracaktır” (Edebiyat Yaşamım s.25) dediği gibi insanlar, hayatlarının her dönemlerinde yemeğe ve içmeye ihtiyaç duydukları gibi, kalbî ve aklî doyuma ulaşıp kendilerini ifade edebilmeleri için de okumaya ihtiyaç duyarlar.

“Okuma” insanlık tarihinin her döneminde karşımıza çıkan bir eylem olmuş, insanlar bu eylemi gerçekleştirip daha çok kitaba ulaşabilmek için kalıcı çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bu çözümler, kimi zaman taş işlenip nesilden aktarılmış, kimi zaman hayvan derileri üzerinde daha faydalı olmayı beklemiş, kimi zaman da mum ışığında geceler boyu göz nuru olup bir mücelitin elinden çıktıktan sonra bir müzehhibin elinde edilebilmiştir. Evet, kitap tüm insanlık tarihi boyunca vazgeçilmeyen bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmıştır.

Asırlardır devam eden bu “eylem” günümüzde ise dijital ortamda her türlü ses ve görüntü ile birlikte insanların kalbî ve aklî ihtiyaçlarını karşılamak için varlığını sürdürmektedir. Kitabın, kusursuz ses ve görüntü ile dijital ortamdan okunması bu ihtiyacı ne derecede karşılar, bu husus başka bir yazının konusu olabilir. Bizler Stephen King’in dediği gibi “kitapların ağırlıklarının ve kokularının hissedilmesi”nin gerektiğine inanıyoruz. Kitaba dokunulduğunda hissedilen hoş duygu, öyle tahmin ediyoruz ki gerçek manadaki kitap kurtları tarafından da özlenen bir duygudur.

Değirmekte fayda gördüğümüz husus ise kitapla içli dışlı olan, edebiyat, sanat, kültür ve dil sahalarına ilgi duyanlar için bu “sanal dünyanın” vazgeçilmez bir kaynak olduğudur. Adı geçen sahalarla alakalı yüzlerce web sayfasının yer aldığı bu dünyada, ilgililerinin oldukça faydalı bulacağını ümit ettiğimiz altı web sayfasını tanıtmaya çalışacağız.

<http://www.sanalkutuphane.net> adresinden ulaşılan bu web sayfası kitap, kültür, dil ve edebiyatın dışında, internet ortamından ulaşılmak istenen her türlü bilgiyi bünyesinde barındıran bir site olma özelliğini taşımaktadır. İnternette yer almaya başladığı 28.09.1998 tarihinden bu güne 341.500 meraklı tarafından ziyaret edilen web sayfası, özellikle “kitap kurtları”nın en sık ziyaret ettikleri sitelerin başında gelmektedir.

Web sayfasının sol köşesinde siteye dahil edilmiş konu başlıklarının listesi, aranan bilgiye daha hızlı bir şekilde ulaşmak için büyük kolaylık sağlamaktadır. Burada, “gazete, dergi, kitap, kütüphane, dil, edebiyat, çevre, eğitim, coğrafya ve müzikten tutun da alışveriş,

otomobil, insan kaynakları” gibi çok değişik konularda bilgilere ulaşmak mümkün hale getirilmiştir. Örneğin, bu konular arasından “*dil*” ile alakalı bilgiye ulaşmak isteyenler, bu başlığı seçtiklerinde 31 tane “*dil*” ile alakalı ingilizce, 5 tane de Türkçe siteye kolaylıkla ulaşabileceklerdir. Özellikle bu kısımdan, 55.000 sözcük, 90.000 sözcük anlamı ve 30.000 kadar kullanım örneğine yer veren “*Türkçe Sözlük*” adlı site “*dil*” konusuyla ilgilenen meraklılarını beklemektedir.

Bunun yanı sıra web sayfasında “genel arama motorları”nın hemen altında 140 tane, hemen hemen her konudan kitabın yer aldığı bir “kitap tanıtım” kısmı yer almaktadır. Her ay 15 yeni kitabın eklendiği bu kısımda yer alan kitaplar, kapak resimleri, yazar ve eseri hakkında kısa bilgiyle birlikte meraklılarına duyurulmaktadır. Web sayfasında kitap tanıtımlarının yer aldığı bu bölümün yanı sıra, Melih Cevdet Anday’dan Oktay Rifat’a, Necip Fazıl’dan Nazım Hikmet’e kadar 135 şairin 1.600 şiirinin yer aldığı “şiir demeti” adlı web sayfasına da ulaşmak şiir severler için çok kolay ve çabuk hale getirilmiştir. Ayrıca, şiirlerin yer aldığı bu sayfada, şairlerin şiirlerini kendi seslerinden dinleme imkânı da hoş bir güzellik olarak düşünülmüştür.

Aynı zamanda 17 değişik konuda 950 farklı fıkranın yer aldığı sitede Salvador Dali’nin 130 resimden oluşan “sanal resim sergisi”ni gezmek meraklıları için mümkün kılınmıştır. Ekonomi haberlerinden tutun yeni vizyona girmiş filmlerin de tanıtıldığı bu web sayfası üzerinden “*Hürriyet, Milliyet, Sabah, Cumhuriyet, Zaman ve Radikal*” gibi gazetelere anında ulaşıp “*Alem Fm, Show Radyo, Kent Fm*” gibi ulusal yayın yapan radyoları da dinlemek mümkündür.

“*İyi.net, ZİRVE20.net, hepberaber, ZİRVE100, sayacNet, TR8.Net*” gibi web sayfaları tarafından da desteklenen “sanalkütüphane”, Diyarbakır’da görev yapan bir öğretmenin imkânsızlıklar sebebiyle okulunda bulunmayan kütüphanesini, sanal ortamda “*imece.org*” adıyla kurmaya çalışarak, çoktandır unutulmuş olan “yardımlaşma ahlâkı”nı yeniden kazandırmaya çalışmaktadır. Bu site, her gün daha iyiye giderek meraklılarına hizmet vermeye devam etmektedir.

<http://www.ideefixe.com> adresinde meraklılarına hizmet veren bu web sayfası Burak Günay ve arkadaşları tarafından hazırlanmaktadır. “*IDÈEFIXE*” Türkiye’de kültür ürünleri denilince akla gelen, en gelişmiş web sayfalarından bir tanesidir. 3 Mart 1999 tarihinden itibaren internette yer almaya başlayan bu site, 40.000 civarında kitabı veri tabanına aktararak ülkemizde yayınlanan tüm kitapları, kataloglamak ve internet kullanıcılarına açmak amacıyla hizmete girmiştir.

Kitapların yanı sıra, müzik eserleri ve video ürünlerinin de meraklıları için tanıtıldığı bu sitede aynı zamanda tanıtılan tüm eserleri satın alma imkânı da vardır. “*IDÈEFIXE*”de günün kitabı ile beraber günün albümü ve günün filmi de internet kullanıcıları için seçilip yayınlanmaktadır. “*Fantastik, polisiye, çizgi roman, karikatür, popüler bilim, kişisel gelişim, anne baba kitapları ve roman-öykü*” konularında daha birçok kitabın yer aldığı bu web sayfasında her hafta, okuyucuları ile buluşan 5 yeni kitap tanıtılmakta, site hazırlayanlarının tavsiye ettiği 5 kitabın listesi yayınlanmakta ve de en çok satan 10 kitap, kitap kurtlarının bilgisine sunulmaktadır.

Bu web sayfası tüm bunlarla beraber, kitap ve kültürle ilgili bir dizi dergiyi takip etmekte ve her birinin “içindekiler sayfası”nı büyük bir titizlikle meraklıları için yayınlamaktadır. Kitap eleştirilerini, yorumları dergilerden takip edenler bu siteden yayınlanan “*Adam, Öykü, Adam Sanat, Dergah, Halkbilimi, İstanbul, Virgül, Varlık, Papirüs, Mizan, Milliyet Sanat, Toplum ve Bilim, Kitaplık*” gibi dergilere kolaylıkla ulaşip onları okuyabilmektedirler.

“Erken Uyarı Sistemi” adı verilen bir de üyelik sisteminin bulunduğu bu siteye kitap, müzik ve film meraklıları “e posta” adreslerini kaydedip üye oldukları takdirde, yeni çıkan tüm kitaplar, müzik eserleri ve video ürünleri hakkında haberdar edilmektedirler. Örneğin, kitap konusunda bilgilenmek isteyen bir meraklı, üye olduğu takdirde “*politika, şiir, edebiyat, İslâm, referans-kaynak kitap, çocuk kitapları, sağlık, eğitim, aile, dinler-mitolojiler, felsefe, tarih ve ekonomi*” gibi konularda yayınlanan kitaplar hakkında bilgilendirilmektedir.

Web sayfasının “sizin için seçtik” adlı kısmında ise, gündemde olan konularla alakalı kitapların listesi yayınlanmaktadır. Örneğin şimdilerde, genetik şifresinin çözülmesiyle alakalı olarak genlerle ilgili kitapların listesi bu konuların meraklıları için verilmektedir. Her geçen gün daha fazla genişleyen “*IDÈEFIXE*” kitap kurtlarının oldukça faydalı bulacakları bir sitedir.

<http://www.kitapnet.com.tr> adresinden ulaşılan ve kitap kurtlarının ilgisini çekeceğini umduğumuz bu web sayfası, Sosyal Yayınları tarafından hazırlanmaktadır. İnternette yer almaya başladığı günden bu güne kadar 117.452 kitap meraklısı tarafından ziyaret edilen bu sitenin en büyük özelliği, tanıtılan kitapların aynı zamanda da satışa sunuluyor olmasıdır. Bu siteden kitap satın almak isteyenlerin satışa sunulan bu kitaplara etiket fiyatından %20 daha ucuza sahip olabileceği gibi bir avantajları da vardır.

Satın alınan kitapların okuyucuya posta ile ulaştırıldığı sitede kitap kurtlarının 25.000 den fazla kitaba ulaşmaları ve eğer dilerlerse satın almaları mümkün kılınmıştır. Haftanın kitabı ve ayın kitabının da seçildiği bu web sayfasında ulaşmak istediğiniz kitabın adını veya yayın evinin adını ya da yazarının adını, "hızlı arama motoru"na yazarak çok çabuk bir şekilde ulaşabilirsiniz.

"*Inceleme-araştırma, düşünce, tarih, edebiyat-roman, şiir, eğitim, psikoloji, sözlük, fotoğraf, bilgisayar, edebiyat-öykü, edebiyat-fantastik kurgu, araştırma-tarih*" gibi konularla alakalı kitapların yer aldığı bu siteye "e posta" adresinizi kaydedip üye olursanız, son çıkan kitapların listesi "e posta" yolu ile size gönderilmektedir. Tüm bunların yanı sıra "en çok satan kitapların"ın listesinin de yayımlandığı bu web sayfası kitap, kültür, edebiyat, sanat meraklıları ve internette dolaşmaktan zevk duyanlar için çoktan ziyaret edilmeyi hak etmiştir.

<http://www.kitapyurdu.com.tr> adresinden ulaşılabilen bir başka site de "kitap kurtlarının sitesi" sloganıyla meraklılarına seslenen ve içerik olarak bir hayli zengin olan sitedir. Web sayfasının adresinden de anlaşılacağı gibi bu site tam bir kitap yurdudur. "*Bilim-mühendislik, çocuk kitapları, edebiyat, sanat, dil, felsefe-düşünce, islâm, tarih, müzik, eğitim, ders kitapları ve hukuk*" ile alakalı kitapların yer aldığı bu web sayfasında adı geçen konulardaki kitaplara ulaşmak çok kolaydır. Meraklılarının yapması gereken tek şey ilgi duyduğu kitapların bulunduğu konu başlığına bakmaktır. Bununla beraber, ulaşılan bu kitaplara eğer istenirse, kredi kartı hesap numarası verilerek sahip de olunabilir.

A'dan Z'ye, şair ve yazarların eserleri ile beraber yer aldığı bu sitede "e posta" yolu ile bu şair ve yazarlarla görüşmek, onlarla eserleri üzerine sohbet etmek de mümkündür. Ama böyle bir sohbeti gerçekleştirebilmek için öncelikle görüşmek istediğiniz şair veya yazarın böyle bir web sayfasından haberi olması ve "e posta" adresini bu sayfaya kaydetmiş olması gerekmektedir. Kitapyurdu.com'a üye olarak ilgilendiğiniz konularda yeni çıkan kitaplar hakkında önceden bilgileneceğiniz gibi üyelere olan bazı kampanyalardan da faydalanma imkânına bulunmaktadır.

Bu web sayfasını diğer bir özelliği ise, "eski kitaplarınızı küflendirmeyin, değiş tokuş edin ya da satın, para kazanın" sloganıyla "*sahaf*" başlığı altında kitap severleri buluşturarak, eskimiş kitapların tekrar değerlendirilmesine fırsat sağlıyor olmasıdır. Kitap takasında bulunmak veya eski kitaplarını satmak isteyenlerin mesaj bıraktığı bu siteye üye olmak şartıyla bu mesajları

okuyup, ortak ilgi alanlarınız olan kitap severlerle tanışıp haberleşmeniz mümkündür.

Her on beş günde bir, gündemle alakalı mini bir de anketin yapıldığı sitede tüm bunların yanı sıra bir de ödüllü bulmaca yer almaktadır. Bulmacayı doğru olarak yanıtlayanların hediye olarak kitap kazandığı bu web sayfası, kitap kurtlarının ziyaret edebilecekleri, oldukça faydalı sitelerden bir tanesidir.

<http://www.remzi.com.tr> adresinden ulaşılan diğer bir site de köklü bir geçmişe sahip olan Remzi Kitabevi'nin hazırlamış olduğu web sayfasıdır. Kitabevinin baskısını yaptığı 750'den fazla kitabın bilgisine ulaşılabilen bu siteden, beğenilen kitapların satın alınması de mümkündür. Üstelik muayyen bir miktarın üzerinde sipariş verildiğinde kitabevinin uyguladığı indirimlerden de faydalanma imkânı vardır.

Web sayfasına "e posta" adresinizi bırakıp üye olduğunuz takdirde, yeni çıkan kitapların listesini "e posta kutunuzda" görebilirsiniz. Yayınevinin baskılarını yaptığı yeni kitapları sürekli olarak "*yeni yayınlar*" başlığı altında duyurması, kitap severleri yayınevine kadar gitme zahmetinden de kurtarması bakımından önemlidir.

"Arama motoru" ile desteklenen bu sitede "*edebiyat, çocuk kitapları, eğitim ve bilim, yaşam, iş ve yönetim, sanat, bilim kurgu, tarih*" gibi konularda yayınlanmış kitapların isimlerini ve fiyatlarını görüp dilerseniz sipariş edebilirsiniz. Örneğin "*edebiyat*" sahasında Remzi Kitabevi tarafından yayınlanmış kitaplara baktığımızda "*Shakespeare, Yunan ve Latin klasikleri, dünya klasikleri, dünya edebiyatından seçmeler, Türk yazarları, şiir kitapları ve edebiyatçılar*" gibi konularda yayınlanmış kitapları görmemiz mümkündür.

Yazarlar ve yazıları ile alakalı bilgilerin de yer aldığı "remzi.com"da örneğin, Emre Kongar'ın 1996 yılından bu yana yayınlanmış tüm yazılarına ulaşma imkânı bulunmaktadır. Remzi Kitabevi'ni böylesine faydalı bir çalışmasından dolayı tebrik etmemek mümkün değildir. Umarız bu yayınevimizin yapmış olduğu hizmet, diğer yayınevlerimize de örnek teşkil eder ve onlar da yayınlarını yapmış oldukları kitapları, daha kısa sürede tanımamız açısından, "sanal ortama" taşurlar.

<http://www.epikrafifisek.com> adresinden ulaşılan bir başka web sayfası ise, İstanbul Teknik Üniversitesi Fizik Mühendisliği Bölümü'nde okuyan Emre Sururi Taşçı tarafından hazırlanmaktadır. Çok sayıda yazar, şair ve eserlerinin yer aldığı bu site kitap kurtlarının aradıkları yazı ve şiirleri bulabilecekleri bir yer olması bakımından önemlidir.

Ahmet Arif'in "Akşam Erken İner Mahpushane" adlı şiirinden Cemal Süreyya'nın "Eşdeğerleriyle Yan" adlı şiirine, Roland Barthes'ın birçok yazısından Michel Foucault'un "Kelimeler ve Şeyler" adlı kitabına kadar daha pek çok konuda orijinal yazıların yer aldığı bu web sayfası, kitap severlerin göndermiş oldukları yazılar ile de her gün biraz daha genişlemekte ve daha faydalı hale gelmektedir. Bu sitenin "Yazarlar ve Şairler" kısmında "Ahmet Haşim, Behçet Necatigil, Asaf Çelebi, Murathan Mungan, Oğuz Atay, Sezai Karakoç, T.S.Eliot" gibi daha bir çok şair ve yazara yer verilerek, onları eserleri ile tanıtmaya işine girişilmiştir.

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi sayıları yüzleri aşan "edebiyat, kültür, dil, sanat, eğitim v.b." konularda içeriğe sahip olan web sayfaları, bu konularda meraklı olanlar için vazgeçilemeyecek bir kaynak olma özelliği göstermektedir. "Sanal dünya"nın, ilgililerine tanıtmış olduğu bu ortamdan, sadece fikir olması bakımından örnekler sunmaya çalıştık. Hayatımızın vazgeçilemeyecek bütününi oluşturan kitaplara ulaşma noktasında çok az dahi olsa bir katkımız olmuştusa hedefimize ulaştığımız demektir.

TEZKİRETÜ'Ş ŞÜARÂ

SALİM EFENDİ

Adnan İnce

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

Bilim adamları ve araştırmacılarının
dikkatine:

A.K.M. Süreli Yayınlar Kataloğu

az sayıda basıldı

“Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemekleri”

Anahtar Kelimeler : Halkbilimi, Türk mutfak kültürü, Adana yemekleri.

Doç. Dr. Erman ARTUN: **Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemekleri**, Adana 1998, 91 s. ÇUKTOB Kültür Yayınları

Nail TAN

Halk Bilimi Uzmanı

Yemek kültürü, maddi ve manevi kültürün birleştiği bir kavşak noktasında ortaya çıkar; ait olduğu topluluğun hem zevkini, hem tarihi tecrübesini hem de geleceğe bakış tarzını aksettirir. Bu bakımdan zengin ve geniş tarihe sahip milletlerin sofrası ve damak zevkleri de ince ve zengindir.

Zengin Türk Mutfağı üzerinde XIX. Yüzyıldan itibaren yemek kitapları yayımlanmaya başlanmıştır. Bunların en önemlisi ilk yemek kitabımız sayılan 1844 yılında Mehmet Kâmil Bey'in yazdığı **Melceü't Tabbahîn (Aşçıların Sığınağı)**'dir. Bu kitap 1844-1889 yılları arasında dokuz kez basılmıştır. Bu kitabı Ayşe Fahriye'nin 1892-93 yılında yine İstanbul'da basılan **Aşçıbaşı** adlı kitap izlemiştir.

Cumhuriyet döneminde folklorun-halkbiliminin bir bilim dalı kabul edilmesiyle birlikte halk kültürümüzün her dalında olduğu gibi Türk Mutfağı üzerinde de bir çok derleme yapılmış, kitap ve makaleler yayımlanmaya başlanmıştır. Türk Mutfağı alanında düzenlenen ulusal ve uluslararası sempozyum ve kongreler, araştırmaların sayısını artırmıştır (Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği iki Türk Mutfağı Sempozyumu ile Konya Kültür ve Turizm Vakfı'nın düzenlediği beş Milletlerarası Yemek Kongresi gibi). Bu arada, bazı illerimizde yemek yarışmaları düzenlenmiş, böylece mutfak kültürümüz yaşatılmak istenmiştir. Son yıllarda yemek dergilerinin sayısı artmış, baskı kalitesi yükselmiştir. Yabancı yemek tariflerinden millî yemeklere dönüldüğü görülmesi de başka bir sevindirici gelişmedir.

1960'lı yıllarda itibaren illerimizin yemekleriyle ilgili müstakil kitaplar yayımlanmaya başlanmıştır. Bu kitaplara ve kendi araştırmalarına dayalı olarak yemek uzmanı Nevin Halıcı bölgelerimizin yemek kitaplarını yayımlamıştır (**Ege Bölgesi Yemekleri** ; Ankara 1981, **Akdeniz Bölgesi Yemekleri**; Konya 1983, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yemekleri**; Konya 1991 gibi). Şair ve araştırmacı ağabeyi Feyzi Halıcı da halk şairlerinin yemek destanlarını yayımlamıştır.

İllerimizin mutfak kültürlerini, yiyecek ve içeceklerini inceleyen makalelerin sayısı oldukça fazladır (Bakınız Dr. Selma Birer-Zümrüt Nahya: **Geleneksel Türk Mutfağı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme**, Ankara 1990, 165 s. Kültür Bakanlığı HAKAD Yayınları: 133). Ancak illerimizin mutfak kültürlerini müstakil bir kitap çerçevesinde ele alıp inceleyen yayımların sayısı pek azdır. Görüp inceleyebildiklerim şunlar: **Selçuk Konya Yemekleri** (Konya 1965), İrfan Ünver Nasrattınoğlu; **Ananım Yemekleri, Afyonkarahisar Yemekleri** (Ankara 1974), Nevin Halıcı; **Geleneksel Konya Yemekleri** (Ankara 1979), Müjgan Üçer, **Sivas Halk Mutfağı** (Sivas 1992) Süleyman Kazmaz; **Rize Yemekleri ve Yemek Kültürü** (Ankara 1992), Feyzi Halıcı; **Eskişehir Yemekleri (1992)** Mehmet Tekin; **Hatay Mutfağı Sempozyumu Bildirileri** (Antakya-1994), **Ankara Mutfağı Sempozyumu Bildirileri** (Ankara 1999) Söz konusu il mutfak kültürü kitaplarının son örneği Adana'da yayımlandı. Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Halkbilimci Doç.Dr. Erman Artun, memleketi Tekirdağ'dan sonra görev yaptığı Adana'nın Halk kültürünü araştırıp kitaplar yayımlamaya başladı. **Günümüzde Adana Aşıklık Geleneği ve Aşık Feymanî** 1996 yılında yayımlandı ve büyük ilgi gördü. Bu defa Çukurova Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği-ÇUKTOB tarafından bastırılan **Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemekleri** adlı ikinci kitabının Önsözünde yazar yemek tariflerini araştırması yöntemiyle 53 kaynak kişiden topladığı belirterek, daha geniş bir araştırma yapıldığı takdirde çok sayıda yemek tarifi derlenebileceğini yazmaktadır. Ayrıca, her ilimizde olduğu gibi Adana mutfağının da hızlı bir değişim içinde olduğu vurgulanmakta, birtakım yemekler unutulurken civar illerden yerlerine yenilerinin yerleştiği ifade edilmektedir.

Önsöz'den sonra, yazar Adana yemeklerini oluşturan kültürel ilmi tanıtmak istemiş, “Adana Halk Kültürüne Bakış” başlığı altında ilinin halk kültürü özelliklerini anlatmıştır. Bu girişin ardından, Adana'lı gazeteci Osman Yereşen'in, dedesi Adana'nın ünlü aşçısı Hasan Ağa'dan (Hasan Doğan) dinlediği hatıralarına

dayalı olarak kaleme aldığı “Atatürk’ün Sevdiği Yemekler” başlıklı bir sayfalık yazısı gelmektedir. Bu yazıdan öğrendiğimize göre Yüce Atatürk’ün Adana’ya her gelişinde ziyafet sofrasını Aşçı Hasan Ağa hazırlamış. Doğal olarak da Atatürk’e Adana yemekleri ikram edilmiş. Hasan Ağa’nın pişirdiği ve Atatürk’ün beğendiğini ifade ettiği yemekler şunlarmış: Bamya dolması, sütle hâledilmiş hünkâr beğendi, taş fırınlarda ve toprak güveçlerde pişirilmiş güveç, sini köftesi, domatesli pirinç pilavı, kadın göbeği tatlısı.

Yazar, kitabında Adana yemeklerini altı bölüm altında toplamış.

I. Bulgurlu Çorbalar, Köfteler, Pilâvlar:

- A. Çorbalar (33 çeşit)
- B. Köfteler (13 çeşit)
- C. Pilavlar (15 çeşit)

II. Ekmekler ve Hamurışı Yemekleri:

- A. Ekmekler (10 çeşit)
- B. Börekler (14 çeşit)
- C. Çörekler (5 çeşit)

III. Et Yemekleri:

- A. Kebaplar (9 çeşit)
- B. Köfteler (Sadece et ile yapılan köfteler 2 çeşit)
- C. Parça Et Yemekleri (7 çeşit)

IV. Sebze Yemekleri (2 çeşit)

V. Salatalar (26 çeşit)

VI. Tatlılar (36 çeşit)

Yazar, bu yemek kitabını hazırlarken her yörede yaygın yemekler üzerinde durmamış, Adana’ya özgü yemekler olmasına dikkat etmiştir. Bu sebeple, listedeki yemeklerin azlığı okuyucuyu şaşırtmamalıdır. Kaynak kişilerin yemek tarifleri, pişirme yöntemleri de pişiren-den pişirene değişebilir. Halk kültürü ürünlerinin temel

özelligi, standartların bulunmamasıdır. Yazarın da belirttiği gibi, “Her evin soğan doğrayışı ayrıdır.” Yemeğin harcı kazanca, gelire görede değişir. Diğer yandan, mutfak kültürümüzün yaşatıcısı, aktarıcısı ninelerimiz, annelerimiz farklı aile ortamlarında yetişmişlerdir. Bu durum da tarifleri çeşitlendirmiştir.

Doç. Dr. Erman Artun’un derlediği yemeklerden adları dolayısıyla dikkatimi çekenler şunlardır: Börek Çorbası, Namaz Çorbası (Kamhi), Mahluta, Ace Bekli Bulgur Çorbası, Yüzük Çorbası, Yalancı Ekşili Çorba, Kara Çorba, Tirs Topalak, Lepe, Mırmırık Çorbası, Yalancı Paşa, Püsürük Çorbası, Tutmaç, Rüştü Çorbası, Analı Kızlı (Analı kuzulu), Süt Çorbası, Dul Kadın (Avrat) Çorbası, Tahinli Köfte, Sarımsaklı Köfte, Fıstıklı Köfte, Simit Köfte, Hırçıklı Köfte, Dövme Pilavı, Sebzeli Pilav, Ispanaklı Dövme Pilavı, Kömeç Lepesi, Kelleli Bulgur Pilavı, Baklalı Bulgur Pilavı, Susamlı Tandır, Bayram Çöreği (iftir), Biberli Ekmek, Setikli Ekmek, Şiş Börek, Çökelekli Tandır Böreği, Çoban Böreği, Pazılı Börek, Etli Kömbe, Sıkma, Küp Kebabı, Cıgırtlak Kebabı. Patlıcan Tepsi Kebabı, Çingene Kebabı, Dolama Börek, Ciğer Tepsisi, Tencere Kebabı, Sini Kebabı, Ekşili Pancar, Kabak Çiltmesi, Muhammara, Pişmiş Soğan Salatası, Soğan Salatası, Teretür, Çökelek Salatası, Domatesli Soğan Salatası, Yaz Salatası, Babagannüç, Vartabi, Bartavit, Övelemeç, Bandırma, Bici Bici, Karakuş, Adana Tatlısı, Kaynar, Yufka Tatlısı, Meyve Mezesi.

Kitaptaki yemeklerin kompozisyonuna bakarak, Adana mutfağının çorba, kebab, pilav, salata ve tatlı ağırlıklı yemeklere önem verdiği anlaşılmaktadır.

Mutfak kültürü denildiği zaman, yemeklerin yanında öğünler, özel günlerde yenilen yiyecek ve içecekler de anlaşılır. Kullanılan kap kacaklar da mutfak kültürünün bir parçasıdır. Değerli araştırmacının ikinci baskıda kitabını geliştireceğine, yeni yemek ve içeceklerle daha da zenginleştireceğine inanıyorum.

Atatürk Kültür Merkezinin Dev Projesi

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı

Ürünlerini Vermeye Başladı

“Şi’riy San’atlar ve Mümtaz Kafiye”

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Özbek Edebiyatı, şiir sanatı.

Hacıahmedov, A., **Şi’riy San’atlar ve Mümtaz Kafiye**, “Şark” Yayımevi, Taşkent 1998, 160 sayfa.

Aysu CANPOLAT

Atatürk Kültür Merkezi Proje Uzmanı

Aynı kökten, aynı geçmişten gelen Türk Dünyasında birçok konuda olduğu gibi dil ve edebiyatta da birlik ve ortaklık vardır. Dil ve edebiyattaki bu ortaklık, yani eski zamanlarda ortak bir edebiyatımızın olması, sonraki zamanlarda da birçok benzerlikle kendini göstermiştir. Bu kitapta da çoğumuzun bildiği şiir sanatları ve kafiye hakkında bilgiler verilmiştir.

Yazar kitabın giriş kısmında, köklü bir geçmişe sahip olan mümtaz edebiyatımızın hazinesini yaratan ünlü şair ve yazarlarımızın sanatkârlık kabiliyetlerinin sihri keşfetmek için şiirî sanatlar, aruz vezni ve kafiye ilmi hakkında etraflıca bilgiye sahip olmanın gerekliliğine dikkati çekerek, kitabı bu amaçla yazdığını belirtmiştir.

“Aruz ilminden habersiz öğretmen ya da öğrenci bin yıllık edebiyat tarihimizde yazılan nadir eserleri ifadeli bir şekilde okuyamadığı gibi, şiirî sanatlar ve kafiye ilminden uzak kişilerin büyük şairlerimizin bediî kabiliyetini anlamaları zordur. Elinizdeki kitap vasıtasıyla şiirî sanatlar ve kafiye ilminin esasları ile sizleri tanıştırmayı istedik” sözleriyle amacını açık bir şekilde ifade eden A. Hacıahmedov, bu sanatlar hakkında etraflıca bilgi vermektedir. Ayrıca, derslerden başka zamanlarda, ya da edebiyat gruplarında öğrenilmesi mümkün olan diğer şiirî sanatlar hakkında da durmak gerektiğini, bu sanatları öğrenmekle, mümtaz edebiyat örneklerini bediî bakımdan daha ayrıntılı tahlil etme imkânını elde edeceğimizi söylemektedir. Kitapta, Şiirî sanatlar, mümtaz kafiye, kafiye dizilişi, türleri, kafiye sanatları hakkındaki teorik bilgiler de yer almaktadır.

Yazar bunun yanında, Özbek şiiriyatındaki meseleleri daha derin ve mükemmel öğrenmeyi isteyen edebiyatçılar için kaynak kitaplar önermiştir.

İki bölümden oluşan kitabın, birinci bölümünde “Şiirî Sanatlar”, ikinci bölümünde “Kafiye” hakkında bilgi verilmektedir.

Yazar, birinci bölümde “Şiirî Sanatlar Nefaseti” başlığı altında, ünlü şairlerimizin ve yazarlarımızın eserlerini okumada, yorumlamada şiirî sanatları iyi bilmenin önemine değindikten sonra, şu bilgilere yer vermiştir.

“Şiirî sanatları kullanmada ölçü meselesinin önemi büyüktür. Şiirde, birinci olarak, ölçü meselesi, yani şiirde gereğinden fazla sanat kullanmak makbul değildir. İkincisi, şiirî sanatların her birinin bediî bir fikre, niyete hizmet etmesidir. Şiirî sanatların değeri beyitte yazılan bediî yazılar, örneklerinin yeniliği ve orijinalliği ile dikkat çekmesiyle belli olur. Bir diğeri ise şiirî sanatların önce mantıkî bir zemine sahip olması, yani kullanılan sanatın mantığa uygun olması ve hayatın gerçeklerine zıt düşmemesi gerekir. Ayrıca, şiirî sanatlarda ifade edilmek istenen duygular anlatılırken, okuyucuların anlayacağı türde olması gerekmektedir. Bir başkası da şiirî sanatların güzel duygular uyandıracak nitelikte olmasıdır.

Edebiyatımızda şiirî sanatları “Manevî Sanatlar” ve “Sözlü Sanatlar” olmak üzere ikiye ayırma, gelenek olmuştur. Manevî sanatlar, eserdeki fikri özgür bir şekilde ifade etme, lirik ve epik örnekleri gerçeğe yakın bir şekilde canlandırma, onların manevî görünüşlerini, duygularını daha tesirli aksettirmeye hizmet eder. Sözlü Sanatlar ise, eserin dil bakımından daha dikkat çekici, daha ahenkli olmasına yardım eder. Manevî ve Sözlü Sanatlardan her birinin kendine has özellikleri, kendine has hacmi vardır. Bunu her bir sanat mahiyeti ile daha derin tanıştığınızda açıkça hissetmek mümkündür.”

Hacıahmedov, bu konu hakkındaki görüşlerini belirttikten sonra, Manevî Sanatlar ve Sözlü Sanatlar’ı ayrı başlıklar altında vererek, bu sanatlarla ilgili geniş bilgilere yer vermiştir.

“Manevî Sanatlar” grubunda Mübalağa, Teşbih (Teşbih sanatı, Teşbihi mutlak, Teşbihi Kinaye, Teşbihi Tasviye, Teşbihi İzmar, Teşbihî Tefsil, Teşbihî Aks), Temsil, Hüsnî Ta’lil, Tecahülü Arif, Teşhis, İntak, Telmih, Leff ve Neşr, Rücu’, İstiare, Tansık as-Sıfat, Mukabele, Kinaye, İrsali Mesel, Tazmin, Sevalü Cevab, İktibas, İltifat, Muemmma sanatları hakkında bilgi vererek, her bir sanatı detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bu sanatları anlatırken de, genellikle Ali Şir Nevaî’nin

gazelleri olmak üzere, ünlü şairlerin şiirleri ve gazellelerinden parçalar olarak her bir şiir sanatına örnekler vermiştir.

Sözlü Sanatlar grubunda ise, Tecnis (Tecnis: Tecnisi Tamm, Tecnisi Mürekkeb, Tecnisi Nakıs, Tecnisi Zayid, Tecnisi Muzarı', Tecnisi Aks, Tecnisi Mükerrer, Tecnisi Hatti olmak üzere 8'e ayrılıyor), İyham, Tenasüb, İştikak, Tezad, Ta'lil, Reddul Acuz, Terdü Aks, Cem', Taksim, Tefrik, Cem' ve Taksim, Cem' ve Tefrik, Takrir, Mükerrer, Tazmini Müzdevec, Kitabat, Telmi', Müvazene, Tarih, Reddi Metle', İnşa, Temenni', Nida, İstifham, Emr ve Nahiy adlı sanatlarla yer vermiştir.

"Mümtaz Kafiye Nezaketi" başlıklı ikinci bölümde, yazarın kafiyenin gerekliliğiyle ilgili düşüncelerinden bir kaç cümle ile bahsedecek olursak,

"Mümtaz şiiriyatımızda kafiye, edebiyatın esasî kurallarından biridir. Şairin kabiliyeti, şiirlerinde kullandığı kafiyelerin fikir mahiyeti, timsallerin görünüşünü açmadaki önemi, kafiye için seçilen kelimelerin manevî derinliği, ahenkliliği, süsü ile de belirlenir. Kafiyenin çeşitli tür ve sanatlarından, vezin ve kafiye ilişkilerinden yerinde faydalanma şairin becerisinin önemli kısımlarından biri olarak değerlendirilir. Bunun için de, şairlerin kafiye düzenini çok iyi şekilde bilmesi gerekmektedir.

Kafiye, şiirî eserlerde ifade edilen toplumsal, ah-lâkî fikirler, derin felsefî müşahedeleri bedîî kelime vasıtasıyla tesirli bir şekilde aksettirmenin önemli araçlarından biridir. Kafiyenin şiirî eserde tuttuğu yeri ve önemini anlamak için kafiye ilminin esasları olan kafiyenin dizilişi ve türleri, şiirî türlerin kafiye özellikleri, kafiye sanatları ve hataları, vezin ve kafiye, redif ve kafiye münasebetleri mazmunu ve mahiyetini etraflıca bilmek gerekir."

Yazar, ikinci bölümde yukarıda sözü edilen fikirlerinden hareketle, Kafiye Tizilişi (Kafiye Düzeni), Kafiye Türleri; (Özbekçede kafiye türleri: Mücerred Kafiye, Mürdef (Redifli) Kafiye, Mukayyed (Kaydlı) Kafiye, Müesses (Te'sisli) Kafiye, Mutlak Kafiyeler),

Şiir Şekillerinin Kafiye Dizilişi ve Kafiye Sanatları, Kafiye Hataları, Kafiye ve Redif başlıkları altında, konu hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Son bölümde bulunan Kafiye Sanatları hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

Bu bilgilerden bazılarını faydalı olacağı görüşünden hareketle tanımlamak istiyoruz. Meselâ;

Zülkafiyeteyn: Beyit mısralarında iki kelimeyi kafiyedaş yapma sanatına denir.

Zülkavafi: Beyit mısralarında üç ve üçten fazla kelimeyi kafiyedaş yapma sanatına denir.

Tersi: Beyit mısralarındaki bütün kelimelerin kafiyedaş olmasına denir.

Tecnisli Kafiye: Tecnisli kafiyeleri şiirî eserde kullanmak da kafiye sanatlarından biri sayılır.

Müseccce: "Kafiyeli" anlamına gelip, beyitleri içki kafiyeli olan şiirî eserler böyle söylenir.

Tacziye: İlmî bedî' istilahlarından olup, beyit mısralarının her birini iki kısma ayırıp, mısralardaki birinci kısımları da ikinci kısımları da birbiriyle kafiyeli yapma sanattır. Kafiye sanatlarından sonra "Kafiye Aybleri" kafiye kusurlarından bahseden yazar, Arap, Fars-Tacik ve Türk şiiriyatında kafiye ile ilgili olması mümkün olan hataları ikfa, sinad, ıkva, iyta adlı dört başlık altında toplamıştır.

Kitabın son bölümünde, "Kafiye ve Redif" adlı bölümde, kafiye ile redif'in ilişkisinden bahsederek, bu konuyla ilgili birçok örnek vermiştir.

Aktarma kitaplarının günümüz Türkçesi'ne çevrilmesiyle birçok dil arasında bağlantı kurulmasına, özellikle Türk devletlerinde ortak alfabe meydana getirme çabalarına destek olacağı görüşündeyiz. Tanıtma-ya çalıştığımız Özbekçe **Şi'riy Sanatlar ve Mümtaz Kafiye** adlı yayının sayesinde Türk Dünyası Ortak Edebiyatı'nda kullanılan Şiir Sanatları, Edebî Terimler vb. konular hakkında bilgi edinip, benzer ve farklı özellikleri tespit edebiliriz. Eserin bu konuda çalışanlara yol göstereceği ümidini taşımaktayız.

Demokraside Aldığımız Yol ve Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet rejimi, terör, laiklik, iman, ibadet, demokrasi, din ve vicdan özgürlüğü, hukuk, adalet, anayasa.

Vural Savaş, İrticacılığa ve Demokrasi'ye Karşı
Militan Demokrasi, Bilgi Yayınları, Bilgi Dizisi:133,
Sekizinci Basım, Ağustos 2000, 560 sayfa.

Neval KONUK

M. Ü. Türk Sanatı Programı Yüksek Lisans Öğrencisi

Türkiye'nin geçmekte olduğu, değişim ve gelişim süreci içinde Sadık Tural hocanın söyleyişleriyle 'siyasallaşmamış bir iman ve ibadet herkesin hakkı ve hatta vazifesidir'. Ne yazık ki toplumumuzda bu yönde oluşan bazen anlamsız bazen ölçsüz tartışmalar, düşünce hayatımızı, idare hayatımızı, siyaset hayatımızı ve adalet hayatımızı meşgul ediyor. İnanmak hürriyeti, inanmamak hürriyeti kadar bir hak. İnanmak hürriyetinin gereği olan, ibadet hürriyeti de temel hak ve hürriyetlerden birisidir ve olmalıdır. Bu temel hak ve hürriyetlerin bir grup öfkesine, bir siyasal taraftarlığa, bir ötekini düşman sayma hastalığına dönüşmesi de, dini duygunun sömürülmesi de, dini duyguya saygısızlık da toplumumuzun on yıldır içinde yaşadığı gerçeklerdendir. Adalet ise bu konuda son çözüm alanı olmaktadır. Türk savcısının ve Türk hakiminin işi gerçekten zordur. Biz bu yazımızda bir savcının kaleme aldığı ve şu ana kadar on beş baskı yaptığını öğrendiğimiz bir kitabın tanıtımını yapmaya çalışacağız.

Terörle mücadele, laiklik, Cumhuriyet rejimimizi yıkmaya çalışan çeşitli örgütler, din ve vicdan özgürlüğü konularının ele alındığı "Militan Demokrasi": Önsöz (s. 7-9), Vural Savaş'ın Not Defterinden Seçmeler (s.11- 126), Vural Savaş'ın Hukuk Yoluyla Anayasal Düzenimizi ve Ülke Bütünlüğünü Savunmaya Çalışırken Yaptığı Konuşmalar ve İmzasını Taşıyan Belgeler (s.127 - 156), Refah Partisi Davası (s.157), İddianame (s.159), Esas Hakkında Görüş (177 - 250), Yargıtay

Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın, Refah Partisi'nin Kapatılmasına İlişkin Açtığı Davada, Anayasa Mahkemesi'nde 11.11.1997 Tarihinde Yaptığı Sözlü Açıklama (s.251-326), Recep Tayyip Erdoğan Hakkındaki Tebliğname (s.327-344), Fazilet Partisi Davası - Esas Hakkında Görüş (s.345- 402), 1989 Tarihli İngiltere Terörle Mücadele Kanunu (İlgili Hükümler) Temel Suçlar (s.403-448), Marmara Üniversitesi ile Emniyet Genel Müdürlüğü'nün, 19-20 Haziran 2000 Tarihlerinde "Örgütlü Suça Mücadele "Konusunda Düzenlediği Konferansta, Federal Almanya'nın On Üç Yıl Başsavcılığını Yapmış Olan Prof.Dr. Kurt Rebmann'ın Konuşmasının Tam Metni (s.449-472) ve Ord. Prof. Dr.Sulhi Dönmezer Tarafından Ankara Barosu'nca Düzenlenen "Hukuk Kurultayı 2000'e Sunulan , "Din Vicdan ve Kanaat Özgürlüğü" Başlıklı Bildirinin Tam Metni (s.473-517)'nden oluşmaktadır .

Yazar Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, Önsöz bölümünde partiler devleti kavramını ortaya atan Gerhard Leibholz'un Bonn Anayasası'nın 'militan demokrasi' anlayışını benimseyen görüşlerine yer vermektedir. Leibholz : "*Her anayasa gibi liberal-demokrat bir anayasanın da, düşmanlarına karşı hukukun silahıyla kendisini koruma hakkına sahip olduğundan kuşku yoktur. Hiç bir anayasadan, hele liberal bir hukuk devleti demokrasisi öngören bir anayasadan, kendisini ortadan kaldıracak koşulları onaylaması ve böylece intiharını yasallaştırması beklenemez. Liberal demokraside de özgürlük, maddesiz (substanslos) bir relativizmin ve nihilizmin görmek istediği gibi , hukuksal bağlardan yoksun değildir. Böylesine yanlış anlaşılmuş bir özgürlük, önce özgürlüğün kendisini ve böylece özgürlükçü demokratik temel düzeni abes bir noktaya ve sonunda yok olmaya götürür. Özgürlük, siyasal alanda da keyfilikle özdeş değildir. Liberal bir demokraside de özgürlük, kendisine siyasal açıdan işlerlik kazandıran varoluş temellerine bağlı olmayı şart kılar. Bu bağlılığa değişmezlik sağlamak ve buna karşı olanları devlet düşmanı olarak değerlendirmek liberal demokrasinin hakkıdır.*" (s.8) şeklindedir.

"Vural Savaş'ın Not Defterinden Seçmeler" bölümü. Osmanlı'ya egemen olan zihniyetin niteliğine ışık tutan Kanuni Sultan Süleyman'ın Şeyhülislamı Ebusuud Efendi'nin fetvaları ve Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılışından altı ay sonra, 26 Aralık 1920 tarihinde frengiyle savaşı öngören yasa tartışılırken, Erzincan mebusu Şeyh Fevzi Efendi'nin "*Sahipsiz , mahremsiz kadınlar için avucunun içini göstermek caiz değildir. Yalnız gözlerinin etrafını - eşyaya bakacağı için - gösterebilir .*" (s.14) görüşü ile başlamaktadır.

İBDA-C'nin yayın organı olan **Taraf** dergisinin 1 Ekim tarihli sayısından kitaba yapılan alıntılarda :
"Dinsiz cumhuriyeti yıkma yolunda en önde giden Sivas'ın yiğit müslümanlarına teşekkürü bir borç biliriz."

"Karar çıkmıştır. 'İslam'da şiddet yoktur' diyen her kim olursa olsun, aynen Kemalist ve işgal yanlısı bir kafirdir. Nifak ve fitnecilerin katli hak ve önceliklidir. Yaşasın Anadolu halkının şeriat için silahlı mücadelesi."

"Sivas'ta insanlarımız, yargılama ve cezalandırma hakkını kullanmıştır: Yargılama ve cezalandırma hakkı yalnız müslümanlarındır. Bunun lamı cimi yok. Yasadışı T.C' nin hiç bir hakkı yoktur."(s.16) denilmektedir .

Taraf dergisinin Eylül sayısının 24. sayfasında yer alan bir - bayan okur tarafından gönderilen - mektup ve mektuba İBDA-C tarafından verilen cevap, "**Fethullah'ın Gerçek Yüzü**" adlı kitaptan bir başka alıntı ve Dr. Abdullah Manaz tarafından yayımlanan "**Dünya da ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık**" adlı eserdeki İBDA-C tanımı ilerleyen satırlarda ele alınmaktadır . Sayın Manaz'ın eserinde İBDA-C şöyle tanımlanmaktadır (s.422) : "*İşgal düzeninin kurduğu dengeleri yıkmak için, meydanlarda, sokaklarda, okullarda..... Milis Savaşı verilen her yer İBDA bölgesidir. Bu bölgelerde faaliyet gösteren milis güçlerinin stratejik hedefi sömürge rejiminin her türlü işgal dengelerini, ilişkilerini, müesseselerini imha ve işgal otoritesini bozup ona karşı bir itaatsizlik ve kaos ortamı meydana getirmektir. İşgal düzeninin müesseselerine karşı girilen bu bütün imha eylemlerinin sebebi, sonucu ve gayesi NBKK, yani Nizam Bozucu Kitle Kıyamıdır.*" (s.20).

Bu bölümün ardından İBDA hareketinin fikir temelini yer aldığı "*Topyekun Savaş*" ve "*Topyekun İhtilal*" broşürleri , Suudi Arabistan'ın Adalet Bakanı'nın **Foreign Affairs** dergisi muhabiri Milton Viorst'a verdiği "*İslam'da Yönetim ve Yöneticilerle*" ilgili beyanatı, Muharrem Sarıkaya'nın 30 Mayıs 2000 tarihli Hürriyet gazetesinde yer alan "Camilerdeki Terör Örgütü" başlıklı makalesi ve bu makalede Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin Hizbullah terör örgütü hakkında hazırladığı rapor yer almaktadır. Bu raporda örgütün Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından başlatılan gönüllü imamlık uygulamasını fırsat bilerek imamı olmayan tüm camilere kendi adamlarını yerleştirdiği, diğer cami ve mescitlerdeki resmi imamları gerek sindirme yöntemiyle , gerekse iyi ilişkiler kurarak pasifize ettiği ve 1994 yılına geldiğinde sadece Diyarbakır'daki 162 cami ve mescitten 90'ında örgütün yapılanmasının tamamlandığı belirtilmektedir (s.22-23) .

M. Emin Değer tarafından yazılan ve 2000 yılının Şubat ayında yayımlanan "**Bir Cumhuriyet Düşmanının Portresi yada Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Derin Misyonu**" adlı kitaba İlhan Selçuk'un yazdığı Sunuş yazısı, Jandarma Genel Komutanlığı'nın "*Hizbullah Terör Örgütü ve Diğer İrticai Faaliyetler*" adlı rapordan Fethullah Gülen'le ilgili bir bölüm ve bu bölümde : "*Unutmamalı ki F. Gülen'in nihai hedefi ve rüyası, Türkiye liderliğinde İslam Birliği ve Tanrının sözünün topluma egemen olmasını sağlamaktır.*"

Şifre kendisinin ifadesi ile üç kademelidir. İman, hayat, iktidar. Said Nursi onlara göre imanı diriltmeyi sağlamıştır. İçinde bulunulan safha ise imanı hayata geçirme ve yaşama safhasıdır. 'Altın Nesil' de iktidarı sağlayacaktır" (s.29) şeklindeki ifadesi vurgulanmaktadır.

Jandarma Genel Komutanlığı'nın hazırladığı bu raporda ayrıca örgütlenme ve cemaate adam kazandırma esasları, empoze edilen fikir ve düşünceler, cemaatte hiyerarşik yapı, hedef kurum ve kuruluşlar, gelir kaynakları ve sermaye gelişimi, ibadet, basın ve yayın faaliyetleri ve cemaatin geleceği başlıkları altında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Ergün Poyraz'ın "**MNP' den FP'ye İhanet Belgeleri**" adlı eserden RP Ankara milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan'ın milli görüşçülere yaptığı bir konuşma ve gene aynı kitaptan 27.5.1993 tarihinde Mekke'de yapılan toplantıda Fazilet Partisi Bitlis milletvekili Zeki Ergezen'in Laiklik'le ilgili düşüncelerini içeren bir yazıya yer verilmiştir.

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile The British Council 'un birlikte düzenledikleri "Hukuk Devleti"nde Terör ve Örgütlü Suçla Mücadele Sempozyumu"nda yazar Vural Savaş tarafından yapılan konuşmadan bir bölüm ve 6 Temmuz 1999 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde Tamer Bacınoğlu tarafından yazılmış "*Türkiye'de Alman Vakıflarının Marifetleri*" başlıklı yazının tamamı yer almaktadır .

Tamer Bacınoğlu yazısında : "*Ülkemizdeki Alman vakıflarının programını en özlü ifade eden kişi sanırım Steinbach'tır. 15 Eylül 1988 günü Katolik kilisesine bağlı Lingen Akademisi'nin çağrısı üzerine verdiği "İslamın Avrupa İçin Önemi " konferansında şöyle demiştir : " Sorun, Atatürk'ün bir paşa fermanıyla yarattığı yapay ürün Türk Devleti ve Türk ulusudur. Sorun Kemalizm ve Kemalizmin ulusçuluk ve laiklik ilkeleridir. Sorun, uyduruk, zorlama ve yapay Türk ulusudur. Böyle bir ulus yoktur. Olmadığını, Türkiye'de yaşayan Kürt-Türk, Müslüman/laik, Alevi/devlet çatışmalarında görmekteyiz . Bu uyduruk ulusu Atatürk*"

nasıl kurdu? Önce Ermenileri yok ettiler, sonrada Rumları. Kürtleri şu güne kadar neden yok etmediler, bilinemez". (s.44) şeklindedir. Türkiye’de kurulan yada şubesi olan Alman vakıflarının ne amaçla kurulduklarını ve hangi amaca hizmet ettiklerini bu paragraf oldukça açık bir şekilde dile getirmektedir .

Şükrü Elekdağ’ın Milliyet gazetesinde yayımlanan İslam ve Demokrasi başlıklı, kitaba alınan makalesinde de Çırağan Sarayı’nda toplanan Yeni Atlantik Girişimi’nin İstanbul Konferansı’nda, bu konunun ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde fikir lideri niteliği taşıyan çok sayıda kişinin yer aldığı bir panelde ele alınması ve tartışılması yer almaktadır. Bu konuyla ilgili Amerikalı yazar David Pryce Jones’un : “Demokrasi fidanı, ancak sağlam bir laiklik zemininde kök salar ve yeşerir. İslam dünyasında böyle bir zemini ancak Atatürk yöntemiyle oluşturabilirsiniz. Başka yolu yok !” (s.47) şeklindeki düşüncelerine yer verilmiştir .

Ergun Poyraz tarafından 1996 yılında hazırlanan ve yayımlanan “**Refah’ın Gerçek Yüzü**” adlı eserden alınan bir başka yazıda ise Sultanbeyli Belediyesi’nde cenaze imamı olarak çalıştığı anlaşılan, ancak kamuoyunda Sultanbeyli Belediyesi Mezarlıklar Müdürü olarak bilinen İmdat Kaya’nın : “Laik demokrat kafalı insanların namazı kılınmaz. Zorlarsa karşı gelmeyin. Cenazesini yıkamak için yanınıza gelenlere yasaktır diyerek , kimseyi almayın (s.135) dediği yazılıdır”(s.48) şeklindeki cümleler ise oldukça dikkat çekici ve düşündürücüdür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Adalet Bakanlığı görevini üstlenen büyük İslam bilgini Seyyid Bey’in hilafet konusundaki görüşleri ise sonraki sayfalarda şu şekilde yer almaktadır : “İslam dünyasının bize olan yardımı bilmiyorum , gerçekten var mıdır? Efendiler, beş on lira vermekle ona yardım denmez . Vaktiyle İstanbul’da ‘Cihad Fetvası’ yayımlandığı zaman İslam dünyasından hiç bir kabul ve katılma sesi çıkmadı.”

“İçimizde Şeyhülislamlık yapmış olan kişide beraber Malta’da esir yaşadığımız zaman İslam dünyasının hiç bir tarafından bize yardım eli uzatılmamıştı. Efendiler, kendimizi aldatmayalım, gerçeği olduğu gibi görelim ve görmeyenlere de gösterelim.” (s.49). Seyyid Bey bu sözleriyle devrin tarihine ışık tuttuğu gibi bütün gerçeği de gözler önüne sermektedir.

Bu bölümün ardından Cengiz Özakıncı tarafından 1999 yılında yayımlanan “**United States of İRTİCA 1945-1999**” isimli kitaptan yapılan bazı alıntılar, “**Fethullah’ın Gerçek Yüzü**” adlı kitaptan Müsiad eski

Genel Başkanı Erol Yazar’ın Zehra Vakfı’nda yaptığı konuşma ve Ergün Poyraz’ın “**MNP’den FP’ye İhanet Belgeleri**” kitabında bulunan Refah Partisi İstanbul milletvekili Ali Oğuz’un Bayrampaşa Cezaevi’ n de yatmakta olan İBDA-C üyelerini ziyareti ile ilgili bir yazı bulunmak-tadır .

Yine “**Dünya’da ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**” adlı kitaptan alınan (s.267-426) bazı notlar da şu şekildedir : “Ülkelerinde İslam devleti hedefine ulaşmamış İslamcılar için içinde bulunulan dönem, Hz. Peygamberin Mekke dönemine benzer. Bu dönemi yaşayanların ülkesi de bir bakıma **Daru’l harb**’dir. Cihad yurdu anlamına gelen bu kavram, İslam hükümlerinin uygulanmadığı ve Müslümanların güvenlikte olmadığı ülkeleri tanımlar. Daru’l harb olan bir ülkede, Cihad yerine hile yoluna gitmek ve Müslüman olmayanlara karşı ‘barış içinde birlikte yaşamayı kabul etmiş görünmek’ gerekir. Bu amaçla Takıyye yapmak ve asıl maksadı bir süre gizlemek Şiilere göre dinsel bir tarz hükmündedir. Sünnilerde ise bu durum, siyasi bir zorunluluk kabul edilir.

Türkiyeli İslamcıların bu konuda kullandıkları fetvalardan birisi Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi’ye aittir. Ona göre; “**Türkiye’de kurulan Demokratik Laik Cumhuriyet, medeni kanunu kabul etmek suretiyle, İslam fıkhını yürürlükten kaldırmış ve diğer hususlarda da, Avrupa’dan getirilen kanunlarla hükmetmeye başlamıştır. Bu sebeple Daru’l Harb’e dahil olmuştur.**” (s.52).

Yesevizade tarafından Humeyni ’ye ilişkin olarak yazılan, henüz yayımlanmamış **Şeriatçı Beşinci Kol** adlı eserden Sayın Vural Savaş tarafından alınan notlar ise şöyledir : “**Şeriatçılığın Sünni varyantı da, Şii varyantı da totaliter teokratik iktidar mücadelesin de hep aynı ‘beşinci kol’ stratejisini takip etmektedirler. Yani: Mevcut düzeni can düşmanı bilerek onu topyekun reddetme, kanunlara itaatsizlik, o düzen içinde elden geldiğince kendi başına buyruk alternatif bir cemaat oluşturma, işbaşındaki rejimi önce uzun süreli bir sözlü propaganda ile gözden düşürme ve kendi içinden sabote etme ve nihayet yeteri kadar kuvvetlenince, -yeryüzündeki bütün şeriatçı güçlerle işbirliği yaparak ve onların bir uzantısı halinde- silahlı mücadeleyle, terörle, ayaklanmayla, kan ve ateşle şeriatçı düzeni kurma ..**” (s.55).

Vural Savaş’ın Not Defterinden Seçmeler bölümü, Enis Berberoğlu’nun ‘Laiklik Asıl Kime Lazım’ ve Hasan Pulur’un ‘Din ve Siyaset’ başlıklı makalesi ile devam etmektedir. Hasan Pulur makalesin de 1951 yılında, dini siyasete alet ettiği için 10 ay hapse mahkum

olan vaiz Fevzi Bayar'ın af önerisi görüşülürken İsmet Paşa'nın bu konuyla ilgili sözlerini şu şekilde aktarmıştır: "Dini siyasete araç etmeye örnek gösterilen bir olayın görüşülmesindeyiz. Bizim yürürlükteki rejimimize dini siyasete araç etmeyi yasaklayan hüküm nereden ve niçin gelmiştir? Bunun kaynağı ulusal savaşa kadar gider. Ulusal savaşta yenen taraf, Türkiye devletinin yeryüzünden kalkmasına karar verdi ve bunun için halifeyi, padişahı ve ule-masını araç olarak kullandılar. Anadolu'da yalnız başına kalan Türk ulusu, eline ne geçerse, sopa, balta, yumruk, tırnak, bununla yaşamını ve bağımsızlığını kurtarmaya çalışıyordu. Buna halife en etkili karşılık ve engel olarak şu önlemi buldu; ule-ma toplandı, Şeyhülislam bunların başına geçti. Anadolu'da mücadele edenler kafirdir, fetvasını verdi. Huzurunuzda konuşmak şerefine eren bu arkadaşınız onların içinden seçilen beş-altı idam mahkumundan birisidir. Halifenin, Şeyhülislam Dürri Efendi'nin fetvası ile.

(.....)

Anadolu büyük bir savaştan çıkmış, yorgun, araçsız, Türk ulusu mücadelenin sonucunun ne olacağını zaten endişe ile düşünürken, bütün çabasını vatansızlığında toplamış iken, Yunan uçakları her gün avuç avuç Şeyhülislam Dürri Efendi'nin fetvasını bizim saflarımıza atardı ." (s.58-59).

Gazeteci Hasan Pulur aynı makalesin de Mustafa Kemal Atatürk'ün 1933 yılında ki şu sözlerine yer vermiştir : "Bazı şeyler vardır ki bir kanunla, emirle düzeltililebilir. Ama bazı şeyler vardır ki kanunla emirle, millete omuz omuza boğuştuğunuz halde düzelmeyiz. Adam fesi atar şapkayı giyer ama, alnunda fesin izi vardır. Siz sarıkla gezmeyi yasaklarsınız, kimse sarıkla dolaşamaz. Ama bazı insanların başın-daki görünmeyen sarıkları yok edemezsiniz. Çünkü onlar zihniyetin içindedir. Zihniyet binlerce yılın biri-kimidir. Bu birikimi bir anda yok edemezsiniz. Onunla sadece boğuşursunuz. Yeni bir zihniyet, yeni bir ahlak yerleşinceye kadar boğuşursunuz. Ve sonunda başarırlı olursunuz ." (s.59) .

Bu bölüm de ayrıca ABD Yüksek Mahkemesi'nin laiklikle ilgili iki kararı, Alman İstihbarat Teşkilatı Başkanı Dr . Peter Frisch'in 6 Nisan 2000 tarihli **Milliyet** gazetesine verdiği demeç, Prof. Dr Türker Alkan'ın 16.1.2000 tarihli **Radikal** gazetesinde yer alan 'Amerika'da Din Neden Güçlüdür' başlıklı makalesi, Levent Kavas'ın 3.4.2000 tarihli **Star** gazetesinde yazdığı makalesinden bir bölüm, Ali Sirmen'in 23.6.2000 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde de yer alan 'Sorumluluğu Yüklenmek' başlıklı makalesi, Ertuğrul Özkök'ün

14.10.1999 tarihli **Hürriyet** gazetesine yazdığı "Keşke Bugün Orada Olsaydım" başlıklı makalesi, Prof.Dr. Zafer Gören'in "Anayasa İle Bütünleşme Sürecinde Anayasal Reform" başlıklı yazısı, Abdullah Öcalan'm 23 Haziran 1999 tarihinde yaptığı esasa ilişkin yazılı savunması, Serdar Turgut'un 21 Kasım 1999 tarihli **Hürriyet** gazetesine yazdığı "Açık ve Yakın Tehlike" başlıklı makalesi, Metin Aydoğan'ın Aralık 1999'da yayımlanan ve USİAD büyük onur ödülünü de alan iki ciltlik kitabı "Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye" den yapılan bazı alıntılar, Avrupa Birliğine alınıp alınmayacağına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Türklüğe ve Türkçülüğe bakışa dair çeşitli gazeteler ile kitaplardan alınan bazı notlar, Sayın Vural Savaş'ın Demokratik Kitle Partisi'nin kapatılmasına ilişkin olarak, 10.3.1998 tarihinde, Anayasa Mahkemesi'nde yaptığı sözlü açıklamadan bir bölüm ve kendisinin notlarına aldığı sekiz yazı yer almaktadır . Bu yazılar ise : Coşkun Kırca'nın **Milliyet** gazetesinde yayımlanan "Korsika ve Güneydoğu" (s.112-115) başlıklı makalesi, Ergun Balcı'nın 29.3.2000 tarihli **Cumhuriyet** gazetesindeki makalesi (s.116), Gülay Göktürk'ün 3.9.1996 tarihli **Yeni Yüzyıl** gazetesindeki makalesi (s.117-119) , Bülent Acar'ın **Ankara Barosu Dergisi**'nde 1995 yılında yayımlanan "Hukuk Düzenimizde Düşüncenin Açıklanmasının Cezalandırılması ve Cezalandırmanın Sınırı" başlıklı makalesi (s.119-120), Oktay Ekşi'nin 14.11.1993 tarihli **Hürriyet** gazetesindeki yazısı (s.120-121) , Gülay Göktürk'ün 20.8.1995 tarihli **Yeni Yüzyıl** gazetesinde yayımlanan yazısından bir bölüm (s.121-122), Ege Cansen'in 11.2.1995 tarihli **Hürriyet** gazetesinde yayımlanan "İnsan Hakları" başlıklı makalesi (s.122-123) ve 21.1.1996 tarihinde **Yeni Yüzyıl** gazetesinde Prof.Dr. Yonah Alexander'la yapılan bir söyleşiden (s.123-126) oluşmaktadır .

Tanıtmaya çalıştığımız kitabın, 'Vural Savaş'm, Hukuk Yoluyla Anayasal Düzenimizi ve Ülke Bütünlüğünü Savunmaya Çalışırken Yaptığı Konuşmalar ve İmzasını Taşıyan Belgeler' bölümünde ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın, 19 Mayıs 2000 tarihinde, Samsun'da "Atatürk ve Türkiye" konulu konferansta yaptığı konuşma (s.129-138), 26 Mayıs 2000 tarihli **Müdafa-i Hukuk** gazetesinde yayımlanan "Uluslararası Antlaşmalar Karşısında ABD'nin Tutumu" başlıklı konuşması (s.139-142) , **Cumhuriyet** gazetesinde yayımlanan "Çağdışı Bir 'İnsan Hakları' Anlayışı" başlıklı konuşması (s.143-147), 26 Ekim 2000 tarihinde yaptığı basın toplantısında verdiği demeç (s.148-152) ve 10 Kasım 1999 günü Atatürkçü Düşünce

Demeği tarafından verilen “Yılın Atatürkçüsü” ödülünü alırken, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Farabi Salonu’nda yaptığı konuşma (s.153-155) yer almaktadır.

Kitabın “*Refah Partisi Davası*” bölümünde; Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın ‘Anayasamızın laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği açıklıkla anlaşıldığından, Refah Partisi’nin temelli kapatılmasına karar verilmesi istemi’ ile açtığı dava , anayasamıza göre laiklik ilkeleri, davanın açılması için dayanak yapılan deliller (s.157-176), dava ile ilgili esas hakkında görüşü (s.177-249), “*Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş’ın , Refah Partisi’nin Kapatılmasına İlişkin Olarak Açtığı Davada , Anayasa Mahkemesi’nde 11.11.1997 Tarihinde Yaptığı Sözlü Açıklama*” (s.251-326) ve yine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ‘halkı, din ve ırk farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek’ suçundan dava açılan Recep Tayyip Erdoğan hakkındaki tebliğname (s.327-344) bulunmaktadır .

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı’na ‘Fazilet Partisi’nin Temelli Kapatılmasına Karar Verilmesi İstemi’ ile açtığı davanın esas hakkındaki görüşü (s.345-448) ve bu dava ile ilgili olarak 1989 tarihli İngiltere Terörle Mücadele Kanunu (ilgili hükümler) Temel Suçlar bölümleri diğer sayfalarda yer almaktadır. Ayrıca Marmara Üniversitesi ile Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 19-20 Haziran 2000 tarihlerinde “Örgütlü Suçla Mücadele” konusunda düzenlediği konferansta, Federal Almanya’nın on üç

yıl Başsavcılığını yapmış olan Prof.Dr. Kurt Rebbmann’ın “*Teröre Yönelik Yayınlarında Cezai Tatbikat*” başlıklı konuşmasının tam metni (s.449-472) ve Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer tarafından Ankara Barosu’na düzenlenen “Hukuk Kurultayı 2000”e sunulan “*Din, Vicdan ve Kanaat Özgürlüğü*” başlıklı bildirisinin tam metni (s.473-517) yer almaktadır.

Sizlere tanıtmaya çalıştığımız bu kitapta, Türkiye’de altmış yedi yıldan beri hala laiklik ilkesinin bin bir türlü eleştirisinin yapıldığı ve yapılmaya devam edildiği, Türk halkının manevi duyguları ile vicdanı üzerinde hakimiyet kurmaya çalışıldığı ve bir Türk adalet adamının bu konularla ilgili görüşleri ele alınmıştır .

Sayın Başsavcı’nın da belirttiği gibi “*Hiç bir anayasanın , kendini yok edecek koşulları onaylaması ve bunu hukuklaştırmayı düşünülemez*”. Sayın Vural Savaş’ın mesleği gereği, anayasal düzenimizi ve ülke bütünlüğümüzü hukuk yoluyla savunmaya çalışırken yazdığı makaleler, hazırladığı belgeler ve yaptığı bazı konuşmaları içeren bu kitabının, insanların kafalarındaki bazı korkulara ve sorulara panzehir olacağı inancındayız.

Gönümüz ve düşüncemiz, bu kitapta Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile ona bağlı kuruluşlar olan Atatürk Kültür Merkezi ve Atatürk Araştırma Merkezi’nin de yayımlanmış olduğu - bu konularla direkt ilgili - süreli yayınlar ve kitaplardan da yararlanılmasını, alıntı yapılmasını diler ve isterdi.

The Meaning of Turk, Turk’s Brief History and Present (Türk Adının Anlamı)

Prof. Dr. Tuncer Baykara

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

“Yeşil Rengin Işığ”*

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, Sovyet rejimi, Resul Rıza.

Resul Rıza, **Yeşil Rengin Işığ**, Nurlan Yayınevi,
Bakü 2000.

Prof. Dr. Kâmil Veli NERİMANOĞLU

Azerbaycan Devlet Üniversitesi-Bakü-Azerbaycan

Bakü’da Nurlan Yayınevinde (2000) yayımlanan **Yeşil Rengin Işığ** ilk Azerbaycan Ansiklopedisi’nin kaderiyle ilgili hatıraları, makaleleri içermektedir.

Bu eser, Sovyet devrinde Azerbaycan’ın millî kültürü üzerinde çalışmanın zorluklarını anlama ve Sovyet rejimine aykırı düşünen insanların kaderini, mücadele yolunu anlatma ve ünlü Azerbaycan şairi Resul Rıza’nın Başkanlık ettiği **Azerbaycan Ansiklopedisi**’nin kaderini öğretme ve açıklama bakımından (önemli) bir rol taşımaktadır.

Önce Resul Rıza’nın kendisiyle ilgili birkaç cümle söylemek gerekir. Ne yazık ki, Türkiye’de çok az bilinen ve tanınan şair Resul Rıza, Sovyet devrinde millî düşüncüyü koruyup yaşatan, demokrasi ve yeni edebiyat, yeni şiirler uğruna büyük mücadeleler vermiş olan aydın, fikir adamıydı.

1920-1930’lu yıllarda Stalin döneminin en zor çağlarında şiirleri, makale ve konuşmaları, sosyal faaliyetleri ile millî-demokratik kültürü görüşlerinin temeline koymuş olan Resul Rıza aykırı düşünen eski Sovyetler Birliği aydınları içinde kendine özgü bir yer kazanmıştır.

Eşi, ünlü Azerbaycan şairi Nigar hanımın, Refibeyli ile omuz-omuza götürdüğü büyük fikir mücadelesi zaman-zaman takip altında baskılara maruz kalmıştır. 1960’lı yıllardan sonra başlayan “*poststalin*” dönemi, tüm eski Sovyetler Birliği’nin fikir hayatının, edebiyat ve sanatta başlayan kıpırtıların uyanış yolunun önderlerinden biri de Resul Rıza olmuştur.

Yeni edebiyatın yalnız Azerbaycan’da değil, tüm eski Sovyetler Birliği’nin simgelerinden biri Resul Rıza

sayılması tesadüfi değildir. Çetin mücadele 1960-1970-1980 yıllarında devam etmiştir. “*Mücadele bugün de var, yarın da, Ben de onun ön sıralarında*” diyen şair, ölümüne kadar bu mücadelenin zor safhalarını yaşamıştır.

Özellikle yeni edebiyat, yeni düşünce bayraktarı olması, onun karşısına çok büyük zorluklar çıkarmıştır. Bu zorlukların önemli bir kısmı Sovyet rejimine, rejim psikolojisine bağlı, diğer kısmı gericilik, eskimiş bakış, tek taraflı yaklaşımlarla ilgili olmuştur.

Batı ve Doğuyu, millî değerlerle dünyevî-insanî değerleri ile uzlaştırmayı dengeli bir biçimde uygulayan Resul Rıza’nın hayatının on yıldan fazlası **Azerbaycan Ansiklopedisi**’ne bağlı olarak geçmiştir. 100’den fazla genç aydını millî-demokratik kültüre bağlı bir ekol hâline getirerek, Azerbaycan’da ansiklopedi kültürünü başlatan Resul Rıza 9-10 yıl içinde Azerbaycan tarihini, millî kültürünü, ekonomi ve fikir hayatını içeren 10 ciltlik Ansiklopedi hazırlamıştır. Hatta I. cilt basılmış ve ideolojik sebeplerle toplatılıp yakılmıştır. R. Rıza görevinden bu nedenle alınmış, yerine Cemil Kuliyev adlı bir tarihçi tayin edilmiştir.

Moskova’yı, Azerbaycan Komünist Partisinin Merkez Komitesini, KGB’yi kızdıran bu kitabın suçu Azerbaycan tarihini, kültürel geçmişini, millî-demokratik fikirleri açık bir şekilde objektif vermesi idi. Ermenilerin itiraz ettiği tarihî coğrafi haritaları Taşnak-sütün aşırı milliyetçi, terörcü örgütün fikirleri, gayesi ile sesleşmekte idi. Merkez Komite’nin toplantılarında eleştirilen yalnız R. Rıza’nın kendisi değildi.

R. Rıza’nın öğrencileri, (Vagif Sametoğlu, İsa İsmayılzade, Alekper Salahzade, gibi) Ansiklopedi’de çalışan aydınlar, oğlu yazar, **Kobustan Sanat Dergisi**’nin Başkanı Anar, keskin şekilde eleştirilere maruz kaldı.

Merkez Komite’nin mizah dergisi **Kirpi**’nin bir sayısı tümüyle Anar’ın ve **Kobustan**’ın tenkitine hasır olunmuştur. Zamanın bu acı rüzgarı tepeden gelirdi. “**Yeşil Rengin Işığ**” kitabında o zamanlar Ansiklopedide çalışan, yalnız itiraz hakkı olmayan insanların yürekli sözleri, hatıraları toparlanmıştır. Kitabı heyecansız okumak imkân dışındadır.

Makalelerdeki fikirlerden alınan kısa örnekler durumu güzel canlandırıp, anlatmaktadır. “*Resul hocanın Ansiklopediyada ki büyük işi ayrıca araştırılmalıdır*” (Ş. Salmanov, “Resul Rıza Hem de Görkemli Ansiklopediyacı idi)

“Her defasında Resul Hoca söylerdi: “*Köroğlu*”-*nu, kahramanlık destanlarını alfabe kitabı olarak her*

yıl yayınlayın. Ben Anar'ı, çocuklarımın hepsini "Kör-oğlu" ile büyüttüm" (A. Ahmetova, "Zirve Yolu").

"1970 yılında R. Rıza Redaktörlüğünde basılmış Ansiklopedi'nin I. cildinin sayılarının satıştan kaldırılmasına, yasaklanmasına ilişkin bir çok neden vardı. Bu nedenlerden biri de "Ağrıdağ makalesi" idi (A. Balayev "Ağrıdağ Ağrısı").

"Maalesef Azerbaycan'da kurulmuş komisyonun Ermeniperest üyeleri düşman değirmenine su döktüler, suç duyurusunda bulundular" (İ. Novruzov, "R. Rıza'yı Hatırlarken").

"Yeşil" de (K.V. Nerimanoğlu-R. Rıza'nın Hazırladığı Ansiklopedi).

(M.E. Resultzade) "Asrımızın Seyavuşu"

Bunların sayfalarında Haydar Hüseynovların, Şiheli Kurbanovların, Ziya Bünyadov'ların elyazısı görünüyor. "Kırmızı'da (C. Kuliyev'in Hazırladığı Ansiklopedi-K.V. Nerimanoğlu) yalnız ve yalnız Ali Haydar Karayev'lerle Stepan Şaumyan'ların ticarî anlaşma destanı olarak bilinmektedir" ("Yeşil ve Kırmızı" T. Kurban).

"Resul Hoca yalnız Azerbaycan'da değil, tüm eski Sovyetler Birliği'nde büyük saygı ve otorite taşıyan ciddi bir şahsiyet idi." ("Ömürde Kalmış Yıllar" A. Bağirov).

"Şimdi olduğu gibi o zaman da milli uyanış herkesten önce merkeze bağlı (Merkez Komite K.V. Nerimanoğlu) kuvveleri teşvike soktu" ("Kendimiz" Y. Mahmutov).

"1285 formada hacimli 10 ciltlik Ansiklopedi için elyazma olarak 55 bin terim-makale var idi. Bu büyük ve ağır işi R. Rıza omuzlarında 9 yıl taşımıştır" (İ. Memmedov, "Şair Ölmüyor").

"Kimisi Ansiklopediyi "Fikir gemisi"ne benzetiyordu. çok iyi olur ki, Ansiklopedi'de daha fazla fikir olsun ve bu fikirler millî mefkureye, halkın kültürel-bilimsel yükselişine, istiklâl düşüncesine hizmet versin" (N. Alekperli, "Ansiklopediden Görünen Edebiyatımız").

"Resul Rıza Zamani'nin Köroğlusu idi", "Ne mutlu ki, şiirimizin şuuru, şuurumuzun şiiri R. Rıza'yı

haps etmediler" (N. Heseleni, "Çınar Ömürlü Şairim").

"Binamız tam yararsız olduğunda Resul Hoca ilk günlerden yeni bina inşa etmek için yollar arıyordu" (İ. Halilov, "Müdrüklük Mektebi") ("Bu güzel bina R. Rıza'nın gayretleriyle İçeri Şehir de dikildi" K.V. Nerimanov).

"R. Rıza adına Azerbaycan Ansiklopedisi Baş Redaksiyonu-kelimeleri şairin inşa ettirdiği binanın önüne yazılması adaletli bir karar olurdu" (A. Hüseynov, "Bir Resulumuz Vardı").

Kitapta O'nun o ağır yıllarda Moskova ve Bakü büyüklerine yazdığı mektuplar da var. Bu mektupları heyecansız okumak imkânsız. Bilimsel mantık ve aydın bir zeka ile söylenmiş fikirler duyarsız insanlar için etkisiz kalmıştır. Ve bu durum bugün de devam etmektedir.

Rahmetli Halil Rıza derki, "Devam ediyor 37..... (37-Azerbaycan aydınlarının tutuklandığı, öldürüldüğü yıl-K.V. Nerimanoğlu).

Ben keder ve ibret dolu bu yakın Azerbaycan tarihini, bu tarihi yansıtan kıymetli kitabı şair R. Rza fikir ve şiir mektebinin şerefli devamcısı Vakıf Samet-oğlu'nun sözleri ile bitirmek istiyorum:

"Bu yıl R. Rza'nın 90. yaşı tamamlanıyor. Bin yıllık Azerbaycan şiirinin en anlaşılmamış şairinin, bu yurdun en Bilge şairinin, eli halkına, toprağına uzanmış, fakat eli havada kalmış 90 yaşındaki şairin.

O ele ulaşamayan el bizim ellerimiz. Bunu itiraf etmek gerekir. Fakat ben bir gün o ellerin birbirine ulaşacağına eminim. Ve buna yemin ediyorum! Ne zaman! R. Rza maratonun sonuna yetişince. Orada büyük şairi, asrımızın en meraklı, parlak insanlarından birini, onun kendisinin arzuladığı ve aydın gördüğü bir Azerbaycan bekliyor.

Özgür fikirli, eğitilmiş, kültürlü, bilgili, güçlü, tahammüllü ve hüznünlü bir vatan... Biz de inanıyoruz ve bekliyoruz. İnşallah!"

NOTLAR

* Bu yazı Dildar Atmaca tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

C. Aytmatov'un "Betme-Bet" Öyküsü Hakkında*

Anahtar Kelimeler: Kırgız Edebiyatı, C. Aytmatov ve eserleri, değerlendirme.

Aynura KADIRMAMBETOVA

Kırgızistan İlimler Akademisi, Manastaanuu ve Edebi Kültür Merkezi Uzmanı

G ünümüzde C. Aytmatov'un sanatı, yaratıcılığı hakkında yeni bir şey söyleyebilmek kolay bir iş değildir. Yazarın her yeni eseri hakkında yazı yazmak, fikir üretmek tabiidir. Ancak, 25-30 yıl önce yazılıp yayımlanmış, okuyucular (okuyuculara eleştirilen ve edebiyatçıların da dahil olduğunu hatırlatalım) tarafından değerlendirilmiş ve fikirler üretilmiş bir eser hakkında yeni bir şey söylemenin ve yeni fikir üretmenin ne kadar ağır olduğu herkesçe mâlumdur. Ama sanat sanattır. Her hangi bir sanat eseri; ister eşya, ister resim, ister beste, ister edebî olsun, bütün bunların hepsi insanı kendi cazibesinin altına alacağı, öyle ya da böyle farklı derecelerde etkileyeceği bir gerçektir. C. Aytmatov'un eserleri için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Onun eserlerine, sanki kuyumcunun eliyle yapılmış bir süs eşyası kadar güzeldir demek gelir içinden. O eşyaya, kuyumcu kalbinin ateşiyle erittiği, hayal dünyasını dalgalandıran duygularını da yoğurduğu, emsalsiz bir akıl ile değerlendirerek, ferasetli göz ile tartıp ölçüsünü verdiği mânevî bir sırrını katmıştır. İşte böyle bir değerli eşyayı ele alıp, döndürerek baktıkça, onun her bir nakışı, çizgisi yeni hayaller yaratarak, insanı yeni fikirlerin ufuklarına sürükleyerek, devamlı sır kapılarını açar. Bu durumda, yazarın eserlerinin bu etkileyici gücünün sırrı onun öykü ve romanlarının metninin, derinliklerinde bulunan *podteksiten*¹ mi kaynaklanıyor düşüncesine kapılmamak elde değildir. C. Aytmatov'un sanatını araştıranlardan bazıları ve sıradan okuyucuların belirttiği gibi, Aytmatov, kelimeye çok cimri bir yazardır. Ünlü yazar Ernest Heminguey 1926 yılında kendisinin redaktörü Perkinsk'e yazdığı mektubunda, "*Benim ilk amaçlarımdan biri, uygun olmayan kelime kullanmadan kitap yazmaktır*", demiştir. C. Aytmatov'un da böyle bir prensibi kat'î surette uyguladığını söyleye-

biliriz. Onun, 1957 yılında gün ışığına çıkmış "*Betme-Bet (Yüz-Yüze)*" öyküsü, Kırgız nesrinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu eser, kendisinin emsalsiz sert bir realizmi ile, kalemdaşlarının, okuyucularının "*Sovyet Edebiyatı, işte böyle olmalı*" diye anladıkları kavrayış çerçevesini kırarak genişletmiş; ve bu çerçeveyi düzeltmek istercesine, âdeta onlarla açıkça polemikçe çıkmış oldu. Çok zaman geçmeden, bu eserin peşinden "*Camiyla*" öyküsünü yazdı. Bu eserle Kırgız edebiyatı dünya edebiyatına adımını attı. C. Aytmatov'un bu iki öyküsünden önce yazdığı 8, 9 eseri 1956 yılında gerçekleştirilen Kırgızistan Yazarlar Birliği genel toplantısında olumlu kabul edilmiş olmasına rağmen, o, "*Betme-Bet*" öyküsünün "*ilk tecrübesi*" olduğunu belirtmiştir. Bu öykü onun Moskova'da Yüksek Edebi Kurs'ta okuduğu sıralarda kaleme alınmıştır. O dönemde, C. Aytmatov'un, dünya klasikleri ile daha derinden tanışmaya, sanatın gizemli sırlarını açmaya gayret ettiği hissediliyor. Millî Edebiyat için âdeta "*çarpınan*"² C. Aytmatov'u, Kırgız edebiyatının, ayrıca kendi eserlerinin dünya edebiyatındaki konumu, çok yakından ilgilendiriyordu. O, orijinal fikirlere, ciddi tezlere sahip hakikî sanatın örneğini yaratmak için, empirizmden, anlamsız çok sözlülükten kurtulmak gerekliliğini, bunun için "*detayları ustalıkla seçerek tüm dikkati sonraki genel tabloya birleşecek bazı önemli noktalara yoğunlaştırıp*"³ "*her bir sözü mânevî, entelektüel, felsefî anlamla sulamak gerekliliğini*"⁴ anlamıştır.

1958 yılında Kırgız Edebiyatı ve Sanatının Moskova'da gerçekleştirilen II. 10 günlük sergisi sırasında C. Aytmatov: "*Kanaatimce, Kırgız edebiyatında, podteksti oluşturan anlamların ve felsefî düşüncesinin, insan hayatını yansıtmada epik genişliğe ulaşma vakti gelmiştir*"⁵ diyor. Bu, sanatta, kendi çıkışını daha yeni keşfetmiş olmasına rağmen, edebiyat ve sanat faaliyetiyle ilgili engin bilgiye sahip bir yazarın görüşleriydi.

Kırgız nesri, hâla da sade realizmin kucağından kurtulmuş değil. C. Aytmatov'un gelmesi, Kırgız profesyonel edebiyatının gelişmesinde, yeni bir dönemin başladığına işaret etmiştir. Onun sanatı, Kırgız nesri için ciddi bir yenilik getirmiştir. İlk olarak, psikanalizin objesi olacak, klişeleşmiş ölçülerle bazı şahsî olayın uyum sağlamaması, çelişkili ilişkiler gözlemlendi ve bıkırtıcı çok sözlülükten kurtularak *podtekst* özel bir estetik metot olarak eserde kullanıldı. İlk öyküsü "*Betme-Bet*"te, eserin çekirdeğini, bir asker kaçağıyla ilgili olaylar teşkil ediyor. Eserin baş kahramanı Seyde, bu kaçağı son dakikalara kadar gizler. Buna rağmen Seyde, yazarın sihri ile okuyucular tarafından hiç kötülüğü olmayan, adâletli olması ve insânî yüceliğiyle kötülüğü

ürkütecek gizemli güce sahip bir kahraman olarak kabul edildi.

“*Camiyla*”da genç gelin, vatanını korumak için savaşa giden nikahlı kocasını beklemeden, ağır şartlarda mutluluğunu arayıp, başka biriyle kaçır. Camiyla ile ilgili mektubunda söz etmemesi haricinde, Camiyla'nın kocasının ne bir ayıbı, ne de bir kusuru vardır. Kaynası ise ona çok değer vermektedir. Bütün bunlara rağmen, o “*yabancı*” birisiyle kaçmaktadır. Ancak burada, ne Camiyla, ne de Daniyar suçludur...

Dolayısıyla Seyde, esrarengiz bir kahramandır. Eseri incelerken, çoğu zaman edebiyatçılar ve eleştiriciler farkında olmadan Seyde'yi suçlamaya başlarlar. Onlara göre “Seyde, “*Erkek ne yaparsa kendisi bilir*” denilen eski anlayışın etkisi altında, “*Karı ve koca iyilikte ve kötülükte beraberdir*” denilen halkın değerli deyimini doğru anlayamayıp (Seyde bu atasözünü “*Kocan hürsüzsüz hürsüz, hainse hain ol*” şeklinde anlamamış olmalıdır), ilkin sadece şahsî menfaatini düşünerek kaçığı gizleyen ve yaptığından yanlış olduğunu anlayamamış bir “kahraman”dır. “Sonunda hatasını anladı” derler. Benim kanaatimce, böyle demek Seyde'ye iftira atmaktır eşdeğerdir. Eğer böyle olsaydı, Seyde önce hataya düşüp sonradan düzelmiş kahraman olarak karşımıza çıkardı. Ancak, Seyde'nin özelliğindeki okuyucuyu celbeden, kendine çeken bir özellik varsa o da şöyledir: Seyde, eserin sonunda ne kadar ulvî, masum ve temizse, eserin başında da o kadar ulvî, masum ve temizdir. Çünkü Seyde, kendisini, çocuklarını ve annesini çok seven kocası İsmayıl'ın daha sonra Totoy'ların sıkıntı çektiği bir dönemde gözünü kırpmadan ineğini çalacağını, daha önceden kestirebilseydi, onu, kocası olmasına rağmen, hemen ele verirdi.

Eserin orijinalliği ve güzelliği meselesine gelince, asker kaçığının bir edebî kahraman olarak işlenmesi, vak'anın geçtiği dönemin durumunu, halkın mânevîyatını vermede paralel peyzajların ustalıklı kullanılması söz konusu olur. Seyde karakterine gelince, genelde edebî gerçekçilikten ziyâde, hayattaki her hangi bir olayın kişisi, yâni eser kahramanı değil, gerçek bir asker kaçığının karısının davranışlarını yargılamaya koyulurlar ve böylece eseri tahlil ettiklerini düşünüyorlar. Aslında, gerçekten de, edebî gerçekçiliği bir yana bırakıp, hayat gerçeklerinin mantığını takip ettiğimiz taktirde bile (ataerkil düzenin etkisini de gözümüzün önünde bulundurduğumuzda) Seyde'nin yerinde sıradan bir kadın olsaydı, yine aynı şeyi yapacaktı. Seyde siyasi bir yetkili⁶ değildir; İsmayıl'ın karısıdır. İsmayıl onun hayat arkadaşı, çocuğunun babasıdır. Eğer, İsmayıl Totoy'ların ineğini çalmasaydı, gerçekten de onlar hep beraber Çatkal'a taşınırlardı. Belki, İsmayıl yolda gi-

derken yakalanabilirdi de. Hayatta her şey olabilir. O zaman edebî gerçekçiliğin mantığı bozulacaktı ve Seyde, eserin sonunda yükseldiği zirveye ulaşamazdı. İpi o kadar doladıktan sonra, bir ucundan tutup da bırakıvermiş gibi olurdu. Ancak yazarın edebî gerçeğini yâni, muhevânın mantıkî gelişmesini takip edecek olursak, Seyde, sonunda İsmayıl ile mânevî, fikrî mücadeleye girmeli, karşı karşıya, yüz yüze gelmelidir. C. Aytmatov, insanın sözle anlatamadığı gelişmeleri tabiat olaylarıyla anlatmaktadır. Seyde'nin, İsmayıl'ı, kendisinin ele vereceğine dair henüz hiçbir fikri yokken, onun eserin sonunda yapacağı hareketin mahiyeti, rüzgarın “*oradan buradan gizlice esmesi, ılık çalması*”yla hissettirilir. İsmayıl savaştan kaçıp, köyüne geldiğinde “*sisli soğuk kış*” da kapıdan girecektir.

Öykü, vak'anın gelişmesine göre küçük bölümlere ayrılmıştır:

1) Üçüncü bölüm şöyle peyzajla başlıyor: “*Sabahtan akşama kuru çayırlarda pelin otlarının başları bozarıp, uçlarını kırağı basmış ot sapları daha yeni tomurcuklarını döküp, karlar kâh yağıyor, kâh eriyordu. Köy arasında arazilerde yayılmış koyunların, nemli sırtlarından gübre kokan mavi buharlar çıkıyor, peşlerine takılan saksaganlar durmadan, şak-şak öterek birinden diğerinin sırtına konuyorlar. Sisli kış, dağ arasına işte böyle girdi. Savaşın, her geçen gün şiddeti artıyor, yakın arada bitmeyecek gibi. Millet hâlâ askere gidiyor.*”⁷ Bu tasvirin, peşinden Cumabay ve yaşlıları gibi çocuk denecek yaştaki delikanlıların savaşa gidişinin anlatıldığı sahneye yer veriliyor ve bölümün sonunda yine bir peyzaj geliyor.

2) “*... Sükûnet içinde suskun milleti gören Seyde, Allah'a yalvararak, kendince tövbe etti. “Yanlışlık olmasın, kocam eve gelemiyor, kaçıyor demeyeyim; canı sağ olsun yeter...”*”.

Köy sakinleştiği sırada, kucağına torbadaki irmik tatlısı ile iki ekmeği gizleyen Seyde orak ve ipini omzuna atarak odun almaya gitti.

Sisle kaplı bozkır boğazları tam bir sükûnet içinde. Ne “gak” diye karga, ne de “guk” diye kuzgun uçuyor. Sadece, rüzgar çalılık ve çiğlerin uçlarını kırarak yılan gibi bir oradan, bir buradan gizlice ılık çalıyor. Sislin ortasında etrafına bakınan kadın, kendisinin çok sevdiği insanı görmek acelesiyle gidiyordu.”⁸

3) Postacı Kurman'ı görüp, aslında gelmemiş bir mektubun kavgasını yapan Baydaalı'nın çocukları ile ilgili dördüncü bölümde, Asantay'ın: “*Seyde yenge, İsmayıl ağabeyimden mektup gelmiyor, bizim babamızdan da gelmiyor. Postacı Kurman amca, önümüzdeki Pazar mektup geleceğini söyledi. O rüyasında öyle*

görmüş!” şeklinde sâde konuşmasından sonraki peyzaj “rüzgar bazen ürkmüşçesine aniden esiveriyor.”

4) Sonraki bölümde: “Fırtına koparak, karları kürtüklere yığıp, donmuş çığırklar demir gibi gıcırdıyor.”⁹

5) Totoy’ların ineğinin çalınmasının anlatıldığı bölümde (hırsızın kim olduğu hakkında daha Seyde’nin haberi yoktu):

“Sis, insanın içini karartan ve duman gibi sızan sis ilerliyor... Geçen seneden kalan dikenlerin başlarına yığılmış sarı kar, yeni çıkmakta olan çimenlerin üzerine düşüyordu.”¹⁰

6) Eserin sonunda: “Sonra, kamışları hışırdatarak gelip, “geri dön, dön” diyor gibi yüzüne çarpan rüzgar, Seyde’nin baş örtüsünü uçurdu.”

Örneklerden sonra, edebî eserdeki *podtekst* yöntemi hakkındaki anlayış üzerinde durmak istiyorum.

Podtekst, edebî eserde organik bir şekilde gelişen, kendisini sadece mecazî anlamda, dolaylı yoldan gösteren gizli örgüdür. *Podtekst* yöntemi, vakadaki psikolojik anlamda çok önemli özel durumlarda, geçişlerde, başka bir deyişle şahıs kadrosundaki kahramanların her hangi bir sebeple birbirlerine kendi fikir veya duygularını doğrudan dile getirmek istemedikleri veya herhangi bir uyumsuzluk çıktığı zaman başvuru olan bir yöntemdir. Bu durumda, kahramanın dahi gerçekleşmekte olan olayı kavrayamayışına rağmen, yazar, okuyuculara onlar hakkında böyle yöntemi kullanarak anlatır.¹¹ *Podtekst*, bütün halkaları birbirleriyle bağlantıda bulunan ve bunun neticesinde onların yeni, derin anlamını meydana getirerek ayrı ayrı yerleştirilen, belli aralıklarla tekrarlanmalardır. O halkalar durum ile esas (veya, “motif ile esas”) ve “durum ile tekrardan” (veya “motif ile tekrarlanmadan”) ibarettir.¹²

Öyküdeki birinci tablo savaş nedeniyle çetinleşen halkın mâneviyatına denk geliyor; bu aynı zamanda da *podtekste* ait “motif ile esas”tır. Sonraki tabloları duman anlamı takip etmektedir. 2. peyzajdan sonra ise duman çift anlam kazanmaktadır. O genel anlamıyla savaşın kara gölgesi ise, dar anlamıyla Seyde’yi sarsan bulanık düşünceler, buhran ve belirsizliktir. Dumanı güçlü bir rüzgar dağıtmadıkça o uzun zamana kadar dağılmaz. Seyde aynı zamanda çocuk denecek yaştaki delikanlılar savaşa giderken onların durumu için çok üzülür, ve “Yanlışlık olmasın, kocam eve gelemiyor, kaçıyor demeyeyim; canı sağ olsun yeter...” diye düşünür.

“Sisli kış” geldi. İlk “Sis kaplı bozkır boğazları tam bir sükûnet içinde...”, “...rüzgar yılan

gibi bir oradan, bir buradan gizlice ıslık çalıyor...” Hemen sonraki peyzajda: “.bazen ürkmüşçesine rüzgar esiveriyor..”: “Fırtına koparak karları kürtüklere yığıyor.” Sonunda “rüzgar” kendi vazifesini yerine getirir, sisi kovalayarak dağıtır.

Eserin başlangıcında, sis, rüzgar sıradan bir tabiat olayı, peyzaj paralelizmi niteliğindeyse, eserin sonlarına doğru devamlı artarak bir sembolik unsur hüviyetini kazanır. Sis, rüzgar sembolik unsurlardır. *Podtekst* ise, İsmayıl’ı kendisinin ele vereceğine dair daha Seyde’nin hiçbir fikri yokken “rüzgarın, “bir oradan, bir buradan gizlice ıslık çalması”yla, eserin, sonucuyla ilgili daha başlangıcında gizli işaretlerdir. Bu da, Seyde’nin şuur altında bir mücadelenin başladığını göstermektedir. Peyzaj ile vak’a gelişmesinin çatışmasından iç tenakuzun (çelişki ve karşı gelmenin) ne kadar seviyeye ulaştığını bir ölçü âletiyle ölçüyor gibi öğrenmek mümkündür.

C. Aytmatov’un daha sonraki eserlerindeki *podtekst* yöntemi, ilk öyküsü “Betme-Bet”e nispeten daha ağır formda olup, yapı bakımından en gerekli unsur olarak kullanılıyor. Yazarın böyle ustalığı onun eserlerinin emosyonelliği ve ekspresifliliğini pekiştirerek muhtevasını artırıyor, muhakeme kapsamlılığını genişletmektedir.

NOTLAR

* Türkiye Türkçesine Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek Lisans öğrencisi Kalmamat Kulamshaeve tarafından aktarılmıştır.

1- *Podtekst: Metin’in, okuyucuları ve kahramanı, daha sonraki olacak olaya bilinç altında hazırlayan edebî yöntem.*

2- K. Asanaliyev. *Kırgız Adabiyatının Tarihi, Frunze, İlim, 1990, s. 547-548.*

3- Ç. Aytmatov, *Biz düynönü cañırtabız, düynö bizdi cañrtat.* Frunze, Kırgızistan, 1988, s. 149.

4- *Aynı eser*, s. 243.

5- Ç. Aytmatov., “Do svidaniya, Zemlya Moskovskaya” *II Literatur-naya gazeta*, 26 Ekim, 1958.

6- *Burada Komsomol gençlerin önderi, köydeki insanların arasında devletin siyasî yetkilisi v.b. siyasî anlamda önder kişi anlamında kullanılmıştır.*

7- Aytmatov Ç., *3 Ciltli Eserleri, Frunze, Kırgızistan 1982, 2. Cilt, s. 355.*

8- Aytmatov Ç., *3 Ciltli Eserleri, Frunze, Kırgızistan 1982, 2. Cilt, s. 358.*

9- Aytmatov Ç., *3 Ciltli Eserleri, Frunze, Kırgızistan 1982, 2. Cilt, s. 367.*

10- Aytmatov Ç., *3 Ciltli Eserleri, Frunze, Kırgızistan 1982, 2. Cilt, s. 384.*

11- Sileman T., “Podtekst, metnin derinliğidir”, *Voprosi Literaturi*, 1969., No 1., s.89.

12- *Aynı eser*, s.94.

“Denetim Alt Sistemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”

Anahtar Kelimeler : Eğitim, denetleme, Türkiye, Fransa, İngiltere, karşılaştırma.

Fatoş Oktay, **Denetim Alt Sistemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (TÜRK, FRANSTZ VE İNGİLİZ EĞİTİM DENETİM SİSTEMLERİ)**
Armağan Yayınevi, Ankara 1999, 161 sayfa.

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Eğitim, en genel anlamıyla “davranıştaki kalıcı değişiklikler” olarak tanımlanır ve insanoğlunun içinde bulunduğu kültürel sürecin her aşaması da bir eğitim sürecidir denilebilir. Ancak bu sürecin bir kısmı, kendiliğinden devam eden bir süreçtir, diğer bir kısmı da plânlı ve programlı olarak devam eder ki bu da eğitim adı altında incelenir. “Eğitim doğa düzenini her öğretim kademesinde gündeme getirir; eğitim böylece insanın doğayı anlama, bu düzenin sırlarını çözme arzusu ve eğilimi doğrultusunda önemli bir işlev yüklenmiş olur. Bilindiği gibi sırlar, sadece insanın dışında doğa olaylarının derinliklerinde değil, insanın kendisinde ve kendi ilişkilerinde, davranışlarında, tutumlarında, düşünce ve duygularında bu sırlar yığınla bulunmaktadır.”¹

Eğitim konusunu ele almanın, sırlarını açığa çıkarmanın önemli aşamalarından biri de, yapılmış çalışmalarını ele almakla, değerlendirmekle mümkün olabilmektedir. Aksi takdirde yaşamın kendisinde uygulamaya konulmayan, yararlanılmayan çalışmalar kâğıtlar üzerinde kalmaktan, kütüphane raflarında sararmaktan öteye geçemez. Akademik çalışmalar, böylece bir anlam kazanacak, verilen emekler ufkumuzu genişletecektir. Eğitimin bir çok alanında akademik ve diğer çalışmalar mevcuttur, ancak denetim konusunda pek fazla çalışmaya rastlayamıyoruz. Hele bu konudaki ülkeler karşılaştırılması parça parça çeşitli kitaplarda

yer aldığından derli toplu bir kitabın yayınlanmış olması da oldukça sevindiricidir. Akademik çalışmalarda, karşılaştırmalı çalışmanın ise önemi büyüktür. Bütün bu düşüncelerle adı geçen kitabı büyük bir ilgiyle inceledik.

“Denetim sistemlerinin karşılaştırılması çalışmalarında görülen bu önemli eksikliğin giderilmesi doğrultusundaki çabalara okyanusta bir damla misali küçük bir katkıda bulunabilmek...” amacıyla yazarını kaleme aldığı bu çalışmada İngiltere’den Fransa’da da orijinal kaynakların kullanılmış olması dikkate değerdir.

Eser, kısaltmalar, tablo ve şekiller cetvelleriyle başlamıştır. Ardından bu konuda dış ülkelerde ve Türkiye’de yapılan inceleme ve araştırmalarla devam eder. Çalışmanın yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları tanıtıldıktan sonra, “Denetim Süreci ve Bu Sürecin Tarihsel Gelişimi” ele alınmıştır. Bu kısım kitapta ikinci bölümdür ve alt başlıklar olarak, Denetim Süreci ve Denetimin Tarihsel Gelişimi İncelenmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye, Fransa ve İngiltere’de Denetim Sürecinin Tarihsel Gelişimi ele alınmıştır. Bu kısım kronolojik olarak İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası olarak yazar tarafından ikiye ayrılmış ve ayrı ayrı incelenmiştir. Dördüncü bölümde, Dört ayrı inceleme sözkonusudur. Bunlar çalışmanın asıl konusunu oluşturur ve şöyledir.

- A) Eğitim Denetimi Sisteminin Yapısı ve İşleyişi
- B) Türkiye’de Eğitim Denetimi Sisteminin Yapısı ve İşleyişi
- C) Fransa’da Eğitim Denetimi Sisteminin Yapısı ve İşleyişi
- D) İngiltere’de Eğitim Denetimi Sisteminin Yapısı ve İşleyişi

Bu bölümde Türkiye’deki çalışma, hem ilköğretim denetimlerini, hem de yükseköğretim kurumlarının denetimleri ile Bakanlık müfettişlerinin görev ve yetkileri, İngiltere için; bağımsız müfettişlerce gerçekleştirilen teftişler ile bir mezhebe ait dinî eğitimin teftişi v.b. gibi en ince ayrıntılar çalışılmıştır. Beşinci bölümde, dördüncü bölümden çıkan sonuçlar karşılaştırılmış ve öneriler sunulmuştur. Son kısımda kaynakça ve ekler yer almaktadır. Beşinci bölümde her ülkenin karşılaştırılması tablolar halinde vardır ve bu tablolar karşılaştırma kolaylık sağlamaktadır.

Yazarının sözleriyle söyleyecek olursak “Doğru eğitim politikaları belirleyerek eğitimi geliştirmek, değişik uygulamalara ilişkin bilgi ve dokümanlara kolay erişimi ve bunlardan gereğince yararlanmayı gerektirmektedir. Değişik ülkelerin eğitim denetimi sistemle-

rinin, başarı ve başarısızlıklarının, problemlerin çözümü için atıkları adımların incelenmesi; karşılaşılan sorunları çözerek etkili sistemler oluşturmalarında eğitimciler ve politika belirleyicilere yardımcı olacaktır. Eğitimciler ve politika belirleyiciler, farklı bakış açılarıyla incelediklerinde, kendi eğitim sistemlerini daha iyi anlayabileceklerdir. Kalite ve verimliliğin önem kazandığı günümüzde, eğitimde standartların korunması, sağlıklı bir denetim sisteminin kurulması ile yakından ilgilidir. Standartların korunmasında denetimin gerekliliği kabul edilmekle beraber, eğitim denetimine ilişkin kıyaslamalı çalışmalar oldukça sınırlıdır.”

Kuşkusuz bu konuya duyarlı olan eğitimcimiz ve denetleyicimiz vardır. Ancak öte yandan eğitim kurumlarımızda aksayan ve karşılaşılan bir çok problemin varlığı da bir gerçektir. Bu problemlerin bazıları teknolojik eksikliklerden ve yeterli malî kaynakların olamayışından kaynaklandığı gibi, bir kısmı da, maale-

sef, yeterince duyarlılık göstermeyen sözde eğitimcilerimizden ve yalnızca görünüşü kurtarma çabasından kaynaklanmaktadır. Bir öğretmen arkadaşım vaktiyle şöyle bir olay anlatmıştı. “Göreve başladığım ilk yıllardı. Denetim geçireceğimiz haberini alınca bir ay hazırlandık. Korkuyla heyecan karışımı bir duyguyla bekledik. Nihayet denetleyici geldi ve yalnızca, sınıf duvarındaki panoların yerini inceledi. Panoların yerlerini değiştirmemi bana söyleyerek 50 cm yukarı astırdı. Hepsi o kadar.” Eğitime gönül vermiş, özveriyle çalışan eğitimci ve denetleyicileri yeri gelmişken bu satırlarla gönülden kutluyor, yanlışlarımızı da düzelterek inaniyorum. Bu vesilelerle kitabın yazarına teşekkür ediyorum.

NOTLAR

1) Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi*, 1. Cilt. 1. Kısım, Ank. Ün. Eğitim Fakültesi Yay. No: 164, Ankara 1991, s.4.

“Öğretmenler: Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır.
Eserin kıymeti sizin beceriniz ve fedâkarlığınız
derecesi ile orantılı olacaktır.
Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen ve
bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli
muhafızlar ister. Yeni nesili bu nitelikte ve
yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir”

M.K. Atatürk

“Takiyüddîn’de Matematik ve Astronomi”

Anahtar Kelimeler: Bilim tarihi, Osmanlı dönemi, Takiyüddîn, matematik, astronomi.

Remzi Demir, **Takiyüddîn’de Matematik ve Astronomi, Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker Üzerine Bir İnceleme**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2000, IV+243 sayfa.

Yrd. Doç Dr. Yavuz UNAT

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı

Sayın Remzi Demir’in kaleme almış olduğu **Takiyüddîn’de Matematik ve Astronomi, Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker Üzerine Bir İnceleme** adlı kitap, Önsöz, Giriş, **Cerîdetü’l-Dürer**’in Nüshaları, **Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker**’in Aritmetik, Astronomi ve Astroloji açısından Bilim Tarihindeki Yeri ve Önemi, Sonuç ve Tercüme olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. Kitabın sonuna Kaynakça ve Kaynakça’dan sonra da kitapta yer alan özel terimlerin açıklandığı Sözlük kısmı eklenmiştir. Kitabın **Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker**’in Aritmetik, Astronomi ve Astroloji açısından Bilim Tarihindeki Yeri ve Önemi adlı bölümü Aritmetik, Astronomi ve Astroloji alt başlıklarını içermektedir ve bu başlıklardan Astronomi başlığı altında Takiyüddîn’in ondalık kesirleri trigonometriye ve astronomiye nasıl uyguladığı ve onun tarafından kullanılan rakamlar ve işlem yöntemleri Ondalık Kesirler ve Takiyüddîn Tarafından Kullanılan Rakamlar ve İşlem Yöntemi başlıkları altında incelenmiştir.

Kitap Türkçede yayımlanmış ilk **zîci**dir ve **Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker** adlı Takiyüddîn’in bu **zîci**, onun İstanbul Gözlemevi’nde yapmış olduğu gözlemlere dayanarak yazdığı üç önemli **zîci**den birisidir. **Zîci**de bölüm başlıkları yer almamakla birlikte aritmetik, astronomi ve astrolojiye ilişkin bilgiler çeşitli başlıklar altında aktarılmıştır. Bu **zîci**in en önemli yönü, ondalık kesirlere göre hesaplanan sinüs ve tanjant cet-

velleriyle astronomik gözlemlere dayanılarak hazırlanmış astronomik cetvelleri içermesidir. Bu astronomik cetveller, bize Osmanlı astronomi bilgisini tarihi süreç içerisinde değerlendirme olanağı sağlamaktadır. **Zîci** diğer önemli bir yönü, Takiyüddîn’in **Bugyetü’t-Tülâb min İlmi’l-Hisâb** adlı aritmetik eserinde kuramsal olarak ortaya konulan ondalık kesirler bilgisinin bu eserde, trigonometri ve astronomi alanlarına uygulanmış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında onun bu **zîci Teshîlu Zîci’l-Âşâriyyi’s-Şehinşâhiyye**’si ile birlikte Osmanlı bilim literatüründe ondalık kesirlerin kullanıldığı mevcut yegâne eserdir.

Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker Ortaçağ İslâm Dünyası’nda yürürlükte olan geleneksel astronomi bilgisini çeşitli başlıklar altında ana çizgileriyle sunmuş olmasıyla da önemli bir eserdir ve araştırmacılara bu dönemdeki kuramsal bilgiyi tanıtmak açısından büyük olanaklar sağlamaktadır. Eserde astronomiye ilişkin pek çok konuya temas edilmiştir. Bunların arasında küresel astronomi, kullanılan açı ve yayların matematiksel olarak belirlenmesi, astroloji, Güneş saatleri, takvim türleri vs. gibi konular yer almaktadır. İçerdiği altmış beş yıldızdan oluşan yıldız tablosu ise bu eserin diğer bir önemli kısmını oluşturmaktadır.

Sayın Demir, **Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker**’i Türkçeye tercüme ettikten sonra içeriğini Aritmetik, Astronomi ve Astroloji başlıkları altında tartışmış ve özellikle Aritmetik bölümünde Takiyüddîn’in ondalık kesirlere ilişkin çalışmalarının Doğu ve Batı matematik tarihindeki yerini de göstermiştir. Bu bölümden anlaşılmaktadır ki, Takiyüddîn’in on altıncı yüzyıldaki matematik çalışmaları, dönemin batılı matematikçilerinden Simon Stevin’in çalışmalarıyla yarışabilecek düzeydedir. Şayet bu çalışmalar Takiyüddîn’den sonraki dönemlerde yaşayan Osmanlı matematikçileri tarafından geliştirilmiş olsaydı Türk matematikçiliğinin bugün daha ileri bir düzeyde olabileceği düşünülebilirdi.

Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker’in en önemli yönlerinden birisi de takvim ve tutulma tabloları ile Güneş, Ay ve sabit yıldız gözlemlerine ilişkin çok sayıda hesap ve gözlem tablosu içermesidir. **Zîci** içerdiği bu astronomik tablolar 1575’de kurulan ve birkaç sene ayakta kalabilen İstanbul Gözlemevi’nde çalışan Takiyüddîn ve diğer astronomi bilginlerinin çok verimli bir biçimde çalıştıklarını kanıtlamaktadır.

Cerîdetü’l-Dürer ve Harîdetü’l-Fiker’in içinde yer alan diğer bir tablo da Takiyüddîn’in ağabeyi olan el-Emîr Necmüddîn İbn M’arûf’un Şer’î Mer’î Ayların Gurrelerine İntikal Eden ‘Arabî Kamerî Ayların Gurrelerinin Çıkarsanması Tablosu’dur. Bu tablo ve tablodan

önce yer alan açıklamalar bize, hem Takiyüddîn'in bilgin bir ağabeyi, hem de Takiyüddîn'in ağabeyinin yüksek düzeyde matematik ve astronomi bilgisi gerektiğren tablolar hazırlayabilecek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Saym Demir, kitabının sonuna ilave ettiği sözlük kısmında metin içerisinde geçen ve matematik, astronomi ve astroloji ile ilgili özel terimleri açıklamıştır. Bu sözlük bundan sonraki matematik ve astronomi tarihi araştırmalarına yardımcı olacaktır.

Bu çalışma bize, on altıncı yüzyılın sonlarında Osmanlı Dünyası'nda matematik ve astronomi bilgisinin dönemine göre oldukça gelişmiş ve hatta bu alanlarda Batı'da yapılan araştırmalarla karşılaştırılabilecek bir olgunluk düzeyine ulaşmış olduğunu göstermektedir. Dönemin tam bir panoraması ve Takiyüddîn'in bilgisinin ne olduğunun bilinmesi için Takiyüddîn'in diğer iki zîcinin de araştırılması gerekmektedir. Bu tip yayınlar arttıkça Osmanlı bilim yaşantısına ilişkin önyargıla-

rın da değişeceği ve tarihteki bilimsel gelişmelerin daha doğru bir çerçeveye oturtulabileceği söylenebilir. Doğrudan doğruya Osmanlı bilginlerinin kaleminden çıkan bilimsel metinlere dayalı araştırmalar Osmanlıya yönelik kuşkularımızı gidermede önemli bir dayanak görevi görecektir. Diğer taraftan bu tür araştırmaların Türk tarihçiliği açısından da çok yararlı olacağı açıktır.

Yazarın Önsöz'de vurguladığı üzere Takiyüddîn'in matematik ve astronomi çalışmalarının daha iyi kavranabilmesi için bu tarihten sonraki araştırmaların da incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde görev yapmış olan bilim tarihçilerimizden Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı başta olmak üzere Prof. Dr. Sevim Tekeli, Doç. Dr. Melek Dosay ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir'in yapmış olduğu araştırmaların Takiyüddîn konusundaki bilgilerimizin daha başka yönlerini doldurduğu için bu araştırmaların da incelenmesinde faydalı olduğunu belirtmek gerekir.

Uluslararası 4. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri Kitabı

3. cilt

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

Yayını

çıkıyor

“Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri”

Anahtar Kelimeler : Milli benlik, milli kimlik, milli kültür, bildiri, tarih, sanat tarihi, bilim tarihi, halk bilimi, edebiyat.

Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 25-29 Eylül 1993, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, 2 cilt , 808 sayfa .

Neval KONUK

M.Ü. Türk Sanatı Programı Yüksek Lisans Öğrencisi

Yirmi birinci yüzyılda , dünya üzerinde ki bütün devlet ve toplumlar , kendi milli benlik ve milli kimliklerinin göstergesi olan milli kültürlerini araştırma ve geliştirme yarışı içindedirler . Bu yarışta bilim adamlarının geçmiş , bugün ve geleceği ilgilendiren konulardaki yorumları, teşhis ve çözüm yollarını içeren teklifleri oldukça önemlidir.

Millet haline gelmeyi başaran bütün toplumlarda, kavimlerde, siyasi birliği sağlayan devlet adamlarının yanında yer alan bilim ve fikir adamlarının, mimarların, edebiyatçıların, filozofların, ressamların, müzisyenlerin, heykeltıraşların v.b., milli kültürün, milli şuurun ve milli beraberlik duygusunun oluşmasında büyük katkıları olmuştur. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ünde söylediği gibi, “Türk milletinin idaresinde ve korunmasında milli birlik, milli duygu ve milli kültür, en yüksekte göz diktiğimiz ideallerdir”.

Anayasal kuruluşlarımızdan olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu , Anayasamızın 134. maddesi gereğince “Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak , tanıtmak , yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı “ olarak ve 2876 sayılı kanunla kurulmuştur .

Atatürk Yüksek Kurumu'nun faaliyetlerinin en önemli olanlarından biri de, dört bağlı kuruluşunun

sıra ile her yıl biri olmak üzere düzenledikleri kongrelerdir. Uluslararası olan bu kongrelere yurt içinden ve dışından pek çok bilim ve fikir adamları ile araştırmacılar katılmaktadır.

Sizlere tanıtmaya çalışacağımız Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri Kitabı, Atatürk Yüksek Kurumu'nun kuruluşunun 10.yıldönümünde ve Cumhuriyetimizin 70. yılında Atatürk Kültür Merkezi tarafından düzenlenen kongrenin bildirilerini içermektedir. Kitap, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 'nun o zamanki Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç'in “Açış Konuşması ile başlamaktadır (s.1-4). Sayın Genç, “Çalışmalarımızın sonunda ortaya konacak araştırma ürünlerinin , teşhislerin ve çözüm tekliflerinin, millet olarak , medeni milletler ailesinin şerefli bir üyesi olmanın gururunu duyan ve sorumluluğunu daha çok anlayan nesillerin yetişmesine yol açacağına inanıyoruz . 3. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nin çalışmalarını bu inanç ve beklentilerle başlatıyoruz” dilekleriyle kongrenin açılışını yapmıştır .

İki cild olarak basılan kitap, kongredeki “Tarih” , “Sanat Tarihi” , “Bilim Tarihi” ile “Halk Bilimi - Edebiyat” seksiyonlarından oluşmaktadır. Birinci cild de “Tarih” ve “Sanat Tarihi” bildirileri ile bu bildirilerle ilgili resimler ve çizimler yer almaktadır .

Kitabın “Tarih” bölümün de on üç adet bildiri yer almaktadır (s.5-160) . Bunlar ; Prof. Dr. Anvar Kasimov'un “Orta Asya ve Türkiye Münasebetleri Tarihinden “ (s.7-10) , Prof. Dr. Ercüment Kuran'ın “Fransız İnkılabı'nın Türk Düşünürlerine Etkisi , 1789-1922” (s.11-16) , Prof. Dr. Hamid Nutki'nin “Güney Azerbaycan'da Kültür Meseleleri ve Aydınlarımız” (s.17-26), Prof.Dr. Tuncer Baykara'nın “Seyir - Temaşa Gerçeğinin Türk Kültüründeki Yeri” (s.27-34) , Prof. Dr. Aldo Gallotta 'nın “Eski Türkler Arasında ‘Çift Krallık’ Meselesi” (s.35-44) , Prof.Dr. Afat Qurbanov'un “ Azerbaycan'da Medeniyetin Tarihi” (s.45-50) , Prof.Dr. Andras J.E. Bodrogliegeti'nin “ The Notion of Hubbu'l-vatan in Muhammed Shaybani Khan's Political View “(s.51-64), Prof.Dr. Roger Finch 'in “The Shaman's Drum of Siberia and The Far East” (s.65-78), Prof.Dr. İbrahim Tatarlı'nın “Yakın Zamanda Bulgaristan-Türkiye Dostluk İlişkilerinin Fikri Gelişmeleri “ (s.79-84) , Doç. Dr. M.Mehdi İlhan'ın “Tapu Tahrir Defterlerindeki Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar” (s.85-96) , Sayın Dmitri D. Vasilyev 'in “Türk Göçmenlerince Ortaçağ Avrasya'da Kurulan Devletlerde Polietnik Kültür Kompleksi” (s.97-102) , Sayın Cihan Yamakoğlu'nun “Kültür Unsurları” (s.103-132) ve Sayın Yusif Behluloğlu Yusifov 'un “Proto-Türkle-

rin İlk Vatanının Ön Asya da Olması Baredere" (s.133-152) başlıklı bildirilerdir .

Bildiriler kitabının "Sanat Tarihi" bölümünde de on yedi adet bildiri yer almaktadır . Osmanlı subayı ve aynı zamanda ressam olan Hüseyin Zekai Paşa'nın bilinmeyen yönlerinin ele alındığı "Hüseyin Zekai Paşa ve 19. yy. Osmanlı Resmi" (s.155-160) isimli bildiri Prof.Dr. Selçuk Mülayim , Türklerin Orta Asya'dan beri kullandıkları ve kültürlerini aks ettiren çadırlarının belli bir yöre ele alınarak işlendiği "Güney Anadolu Yayla , Çadır Kültürü ve Sanatından Örnekler" (s.161-166) isimli bildiri Prof.Dr. Taciser Onuk, Ortaçağ Batı Anadolu Türk beyliklerinden olan Menteşe Beyliği'nin mimarisinin ele alındığı "Menteşe Beyliği Mimarisi'nde Latin Etkileri" (s.167-180) isimli bildiri Prof.Dr. Ayda Arel , Ebu'İ Fadil İbn-i Amid'in yazılarının zengin örneklerle ele alındığı "The Contribution of Abu'l Fadl İbn Al-'Amid (died 360 / 970-1)" (s.181-186) isimli bildiri Prof.Dr. Hans Daiber, Türk çözümlü yüzü dokumalarından Kolan ve Cecim'in ele alındığı "Tanrı Dağları'ndan Ege Denizi'ne Türk Çözümlü Yüzlü Dokumaları (Kolan ve Cecim)" (s.187-194) isimli bildiri Prof.Dr. Neriman Görgünay Kırzioğlu, farklı coğrafi bölgelerde yaşayan Türklerin işlemelerinde ki benzerliklerin örneklerle ele alındığı "19-20. Yüzyıl Balkan ve Anadolu Türk İşlemelerinden Örnekler" (s.195-202) isimli bildiri Prof.Dr. H.Örcün Barışta, ülkemiz sınırları içinde bulunan menzil yollarından İpek Yolu'nun ve buna bağlı yolların ele alındığı "Türkiye İpek Yolu Üzerinde ki Kuruluşlar" (s.203-214) isimli bildiri Prof.Dr. Gönül Cantay, Bursa-Muradiye'de , 2. Murad'ın 1426'da inşa ettirdiği Caminin haziresinin ele alındığı "Muradiye Türbeleri ve Şehzade Mustafa'nun Türbesi" (s.215-220) isimli bildiri Prof.Dr. Hakkı Önkal , "Türk Resminde 1970-1980 Yılları Arasında Görülen Figüratif Eğilimlerin Kültürel Gelişme İle İltisatı" (s.221-230) isimli bildiri Doç.Dr. Gönül Gültekin, İslam ibadet mekan tiplerinden namazgahın ele alındığı "Musalla , İdgah , Namazgah : Tanımsız Bir Mimari Olgu" (s.231-238) isimli bildiri Doç.Dr. Uğur Tanyeli , Süleymaniye Hamamı'nın ele alındığı "Süleymaniye Hamamı'nın Cephe Kuruluşu" (s.239-241) isimli bildiri Doç.Dr. Tanju Cantay, Türk Sanatı'nda Gök ve Yer / Su sembolizmi ile alakalı hayvan figürlerinin ele alındığı "Türk Sanatında Görülen Hayvan Figürlerine ' Gök ve Yer' Sembolizmi Açısından Bakış" (s.243-260) isimli bildiri Yrd.Doç. Dr. Yaşar Çoruhlu , "Pastoral Türk Kültürünün Yakındoğru'ya Bir Katkısı : Mimari Tasarımda Sentez Arayışı" (s.261-268) isimli bildiri Ali Uzay Peker , "19.y.y'da

Osmanlı İdaresinin Altında Dobruca'da Müslüman Kültürü" (s.269-286) isimli bildiri Tarihçi Anca Ghiata , Askeri Müze salonlarında sergilenen 16.y.y. ile 17.yy'ın ilk yarısına tarihlenen, tombaklama yöntemi ile süslenmiş ve tören malzemesi olarak kullanılan Osmanlı koruyucu silahlarının ele alındığı "Askeri Müze'deki Tombak Eserler" (s.287-300) isimli bildiri Araştırmacı Tülin Çoruhlu , "Selçuklu Tezhip Sanatı'nda İlk Mesnevi'nin Yeri" (s.301-304) isimli bildiri Sayın Atanur Meriç ve "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan 1783-1810 Tarihleri Arasında İşlem Görmüş Bir Mühür Tatbik Defteri" (s.305-316) isimli bildiri ise Sayın Sadi Bayram kaleme almıştır. Birinci cild , bu bildirilerin ardından "Resimler" bölümü ile sona ermektedir .

Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler kitabının ikinci cildin de ise "Bilim Tarihi" ve "Halk Bilimi –Edebiyat" başlıkları altında toplanan bildiriler yer almaktadır . "Bilim Tarihi" bölümün de Prof.Dr. Ayşegül Demirhan Erdemir'in "Hekimbaşı Salih Bin Nasrullah'ın 'Gayetü'l Beyan Fi Tedbir-i Bedeni'l İnsan' Adlı Eserinin Türk Tıbbi Folklorundaki Yeri ve Bazı Orijinal Sonuçlar" (s.319-328), Prof.Dr. Mübahat Türker-Küyel'in "İnsan Camiasının Birliği İle Milletlerin Çokluğu Hakkında İlginç Bir Misal Olarak Farabi'nin Toplumla İlgili Felsefi Görüşleri" (s.329-344) , Prof.Dr. Esin Kahya'nın "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Cerrahi Çalışmalarından Bazı Örnekler" (s.345-356) , Prof.Dr. Sevim Tekeli'nin "Türklerin Rönesansa Etkisi" (s.357-364), Prof.Dr. Arslan Terzioğlu'nun "Topkapı Sarayı'nda Helvahane'de İlaçların İmaline Dair Bir Yazma Eser ve Buna Göre İki Mithridatikum Reçetesi" (s.365-376), Doç.Dr. Ayten Altıntaş'ın " Osmanlı Tıp Eğitiminde Teşrih Meselesi" (s.377-384), Doç.Dr. Melek Dosay'ın "Takiyüddin'in Cebiri" (s.385-390) , Yrd .Doç.Dr. Adnan Ataç'ın " 19.y.y.'in Son Yarısında Türk Tıp Eğitiminde Yenilik Hareketleri" (s.391-394) ve Sumerolog Muazzez İlmiye Çığ'ın "Orta Asya Türk Efsanelerinde Sumer Efsanelerinden İzler" (s.395-402) başlıklı bildirileri yer almaktadır.

İkinci cildin "Halk Bilimi – Edebiyat" bölümünde de kırk dokuz adet bildiri yer almaktadır . Bu bildiriler, Prof.Dr. Bekir Nebiyev'in "Ahmed Cavad'ın Eserlerinde Türköçülük Mefkuresi" (s.405-416), Prof.Dr. V. Ye. Mainogasheva'nın "Güney Sibiry Türk Halkları Kahramanlık Eposu'nun Tarihi Problemleri" (s.417-426) , Prof.Dr. İnci Engünün'ün "Edebi Eserlerin Aydınlanmasında Hatırat ve Mektup" (s.427-434) , Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın "Eski Yugoslavya'da Çağdaş Türk Edebiyatı" (s.435-444), Prof.Dr. Saim Sakaoglu'-

nun "16.y.y. Anadolu ve Azerbaycan Sahası Aşıklarının Karşılıklı Etkilenmeleri" (s.445-452), Prof.Dr. İsmail Parlatır'ın "Tevfik Fikret'in Yazılarında Servet-i Fünun Edebiyatı Dil Anlayışı" (s.453-460), Prof. Dr. Önder Göçgün'ün "Türk Kültüründe Edebiyatın Rolü" (s.461-468), Prof.Dr.Ferid Hekimcan'ın "Halk Kültürünün Terkip unsuru Olan Tatar Dili" (s.469-472), Prof.Dr. M.Fahrettin Kızıoğlu'nun "Hazar Denizi'nden Kızılmak ve Seyhan Boylarına Kadar Yaygın Olan Kivrelilik Töresi" (s.473-486), Prof.Dr. Abdülkadir Karahan'ın "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Güneydoğu Anadolu ve Şanlıurfa ve Çevresi Kültür Kurumları ve Hizmetleri" (S.487-500), "Prof.Dr. Zeynullin M.V ve Doç.Dr. Zeynullina L. M.'in ortak tebliğleri "Dil ve Kültür Halleri Meslek – Mütehassıs Sözlüğü'nde (Başkurt dilinin arıcılık terimleri verilerinden)" (s.501-504), Prof.Dr. Altay Amanjolov'un "On The Prototurkic Cult of The Deer" (s.505-508), Prof.Dr. Fikret Türkmen'in "Ahmet Yesevi ve Anadolu Halk Edebiyatı" (s.509-516), Prof.Dr. Umay Günay'ın "Türk Kültürünün Değerlendirilmesi İle İlgili Görüşler" (s.517-522), Prof.Dr. Gurbandurdı Geldiyev'in "Şair Kurtoğlu – Şarkıcı Veyran Bağşı" (s.523-528), Prof.Dr. İsmail Ünver'in "Eski Türk Edebiyatında Mahla'lar Dizini" (s.529-534), Prof.Dr. Barbara K. Walker'ın "Türk Fıkra Aynasında Yansıyan Karadenizli Görüntüsü" (s.535-542), Prof.Dr.Warren Walker'ın "Chaucer'in 'Franklin Hikayeleri'nde Yaşayan Zamanımıza İntikal Etmış Türkçe Benzerlikleri" (s.543-550), Doç.Dr. Nevin Güngör Ergan'ın "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı" (s.551-564), Doç. Dr. Vaqif İsmayıl Oğlu İsrailov'un "Gürcistan Respublikasında Türk Köklü Yer Adları" (s.565-568), Doç.Dr. Hayriye Süleymanoğlu Yeniso'y'un "Türkiye'deki Bulgaristan Göçmenlerinin Dil Sorunları Var mı ?" (s.569-574), Doç.Dr. Cem Dilçin'in "Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri" (s.575-584), Doç. Dr. Mikail Bayram'ın "Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi" (s.585-592), Doç.Dr. Osman Fikri Sertkaya'nın "Göktürk Yazılarında İsim ve Unvan Söyleme Geleneği" (s.593-600), Doç.Dr. Necla Pekolcay'ın "Türk Lehçelerinde Kültür Unsurlarıyla İlgili Müşterek Meseleler" (s.601-612), Yard. Doç.Dr. Zafer Önler'in "'Revna-ı Bostan' Adlı Eserin Söz Varlığı" (s.613-626), Yard.Doç.Dr. Danuta Chmielowska'nın "Polonya Türkiye Arasındaki Edebi İlişkiler" (s.627-632), Dr. İrfan Ünver Nasrattunoğlu'nun "Türkiye Dışında Yararlanan Atatürk Şiirleri" (s.633-644), Dr. K. N. Bichel-dey'in "The Turkish Interrogative Particle" (s.645-648), Dr.M. Fatih Kirişçioğlu'nun "Er-Sogotox Efsane-

lerindeki Motifler" (s. 649-656), Dr. Muratçayeva Feride'nin "Halk Kültürü Çerçevesinde Kumuk Dilinin Tarihi Gelişmesi" (s.657-662), Doç.Dr. Rahile Şükürova'nın "Ebubekir Tihrani'nin 'Kitab-ı Diyarbekriyye' Adlı Eseri Türk Kültürünün Değerli Bir Kaynağıdır" (s.663-666), Sayın Dr. Müjgan Cunbur'un "Onyedinci Yüzyılda Bir Asker Mektubu ve Üç Şiir" (s.667-688), Sayın S. M. Orus-ool'un "Notes of an Epos Hoppening at Different Times" (s.689-692), Sayın Sevim Piliçkova'nın "Makedonya Cumhuriyeti'nde Türk Peri Masallarının Anlatım ve Konusal Bünyesi (AT – 400 – 425)" (s.693-704), Sayın Abdul-Hakim Acıyev'in "Kumuk Folklorunun Hazar Esasları" (s.705-708), Sayın Tacida Hafız'ın "Melami Şeyhi Lütfi'nin Edebi Yaratıcılığı" (s.709-714), Sayın Uğur Derman'ın "Hattat Derviş Abdi'nin Türkçe Şehname Nüshası" (s.715-718), Sayın Abdildacan Akmatiev'in "Kırgız Folkloru" (s.719-722), Sayın Harid Fedai'nin "Kıbrıs'tan Divan Sahibi Bir Şair: Handi" (s.723-734), Sayın Faiq Şahbazlı'nın "Türk Adgoyma Medeniyeti" (s.735-738), Sayın Yuri İ. Vasiliev'in "Yakutistan'ın Ünlü Yazarı Platon Oyunskiy" (s.739-742), Gazeteci ve Oyun Yazarı Sayın Recep Bilginer'in "Türk Kültürünün Öğeleri" (s.743-748), Oyun Yazarı Sayın Turan Oflazoğlu'nun "Yalan mı Gerçek mi ?" (s.749-756), Sayın Müjgan Üçer'in "Halk Kültürümüzde Karadağ" (s.757-766), Araştırmacı-Yazar Sayın Feyyaz Sağlam'ın "Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı'nda 'Türk Tarihi' Temi" (s.767-780), Sayın H. B. Paksoy'un " İnsan İnciyi Denizden Çıkarmadıkça , O İster İnci Olsun – İster Çakıltası Fark Etmez" (s.781- 786), Sayın Kadiracıyev Kalsin Salahoviç'in "Hint-Avrupa Anadilinde ve Avrupa'nın Tarihinde Eski Türk Ögesi" (s.787-790) ve Prof.Dr. Nejat Diyarbekirli'nin "İslam Öncesi Türk ve Çin Mezar Anlayışı Arasındaki Bağlantılar" (s.791-806) isimli tebliğleridir .

Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler Kitabı Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof.Dr. Sadık Tural'ın 'Kapanış Konuşması' ve 'Resimler' bölümü ile sona ermektedir. Prof.Dr. Sadık Tural 'Kapanış Konuşması' nda :

"Biz iki yüz elli milyon insanın , Türk olan büyük bir topluluğun üyelerinden birisiyiz. Kendimizle alakalı dikkatlerimiz yok idi. 19.y.y.'ın hemen başlarında hatta 18.y.y.'ın sonlarında Uzakdoğu'yu merak eden onun gizli hazinelerini keşfetmek, onun bakir dünyasını yakalamak ve onu adeta eline , avucuna almak isteyen Avrupalılar bir ilim dalı kurdular. Bu ilim dalının adı sinolojidir. Sinoloji bir müddet sonra Türkoloji nin

kurulmasına yol açmıştır . Sinoloji özellikle seyyahlar ve askerlerin gayretiyle Türkoloji haline geldi . Türkoloji ise, Türk dilini, edebiyatını, sanatını, felsefesini araştırmak manasına gelir. Ne yazık ki, Türkoloji adı da bakınız bir batı dili ile ifade ediliyor. Türkoloji, mensubu olmayan Türk araştırmacılarla uzun müddet hayatietini devam ettirdi.”

(.....)

“Türk milleti olarak , iki yüz elli milyonluk Türk Topluluğu olarak kendimizle ilgili merakları biz kimiz, biz neyiz, biz ne değiliz, biz kim değiliz, biz kimden neden, niçin ayrılırız?, 1870'lerden sonra merak etmeye başladık. Bu hassasiyet, sadece duyguya dayalı ilmi hassasiyet değil, duyguya dayalı hassasiyet olma basamağını uzun müddet devam ettirdi. 20.y.y.'ın başından itibaren ise, öncelikle yine edebi, fikri hassasiyet, daha sonra ilmi hassasiyet olarak biraz kendimize döndük. Biz kimiz, nereden geldik, niye geldik, nasıl geldik ve

nerede oturuyoruz, niye burada oturuyoruz suallerinin cevaplarını aradık .”

(.....)

“Biz Türk'üz”, biz müslümanız. Türk olmaktan ve müslüman bulunmaktan ne utanırız, ne de sıkılırız. Benliğimizi, kimliğimizi yoğuran bu iki kavramın Türk dünyasında benzeştirici, birleştirici yönlerini ortaya koymak için bu cins ilmi faaliyetler yapacağız. Yapmaya devam edeceğiz.” demektedir .

1993 yılında düzenlenen ve 1999 yılında kitap haline dönüştürülen Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Türk kültürünün tanıtılması, yeni bulguların ortaya çıkması, bazı bilinmeyen ya da göz ardı edilen gerçeklerin yeniden hatırlatılarak gözden geçirilmesi görev ve amacını yüklenmiştir. Bu kongre de bildiri sunan Türk bilim adamları ve yabancı Türkologlar ile Atatürk Kültür Merkezi'ne biz gençlere, biz olduğumuzu bir kere daha hatırlattıkları için müteşekkirimiz.

Tanzimat Devri

Türk Romanında

Kadın Kahramanlar

Melin Has-Er

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor

“Türklerde Yönetim Kültürü”

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, yönetim biçimleri, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan.

Ceylan Tokluoğlu-Bülent Arıcı, **Türklerde Yönetim Kültürü: Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan Örnekleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000. X+243 s.

Mehmet TOPRAK
Kütüphaneci

Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan’da, 1988 yılında Bülent Arıcı ve Ceylan Tokluoğlu’nun alan araştırması yaparak gerçekleştirmiş olduğu bir çalışmadır. Kültür Bakanlığı’nca yayınlanan bu eserde; *“Türk Cumhuriyetleri hakkında sistematik, bilimsel bilgi birikiminin sağlanması, bu cumhuriyetlere yönelik sağlıklı devlet politikalarının oluşturulması açısından son derece önemli ve gerekli”* olduğu vurgulanmaktadır. Türk yönetim kültürünü araştırmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada yönetim kültürünün unsurlarından olan; yönetim araçları ve değerleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yerel kurumlardan aksakallılık, yerel cemaatler, dini kurumlar ile liderlik, paylaşım ve katılıma ilişkin değerlerin Sovyet yönetimi öncesi ve sonrası siyasal süreçlerde nasıl farklılaştığı ve biçimlendiğine bakılmıştır. Özbekistan ve Türkmenistan’ın birer köyünde, birer ay boyunca yapılan araştırmalarla yerel cemaat ilişkileri gözlemlenmiştir. Azerbaycan’da ise bu farklılaşma sürecinin siyasal seçkinlerin yönetim araç ve değerlerine nasıl yansıdığı bir aylık bir çalışma ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Azerbaycan’da var olan siyasi kültürün Sovyet yönetimi ile olan ilişkisi, Sovyet yönetimi sonrası ortaya çıkan muhalefet etme biçimleri, birbiriyle çatışan ideolojiler ve söylemler incelenmiştir. Bakü’de gazeteciler, iktidardan ve muhalefetten siyasetçiler ve akademisyenlerden oluşan yirminin üzerinde kişi ile yapılan değerlendirme toplantılarıyla bu konular çözümlenmeye çalışılmıştır.

Kitabın birinci bölümünde bu araştırmanın kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur. Daha sonra Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan örnekleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Kitabın sonuç bölümünde ise; alan araştırmasının Sovyet yapılanmasına bir cevap olarak oluşturulan yapıların Sovyet sonrası Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan’daki önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Özbekistan’da modern bir yeniden yapılanmanın yerel cemaatlerin yönetilebilirliği açısından önemi gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma; *“İslamî-kominizme karşı, modernite öncesini-moderniteye karşı, yerel kimlikleri-ulusal kimliğe karşı”* gibi kavramların tersine, cemaatlerin yönetilebilirliğinin temellerini oluşturarak, geleneksel semboller aracılığı ile İslam ile kominizmin, yerel kimlikler ile ulusal kimliğin iç içe geçirdiğini ortaya koymaktadır. Sovyet sonrası rejimin yönetim ve kontrol araçları olarak yerel cemaatleri sürdürme çabası Sovyetler döneminde oluşan yapıların ve ilişkilerin Sovyetler sonrası gelişmeleri nasıl koşullandırdığına ışık tutmaktadır. Değişen sosyopolitik ortamda zayıflayan cemaat ilişkilerini sürdürmek için oluşturulan politikalar ve uygulamalar, Sovyetler sonrası gelişim çabaları olarak yakın gelecekte de Özbek yönetim kültürünün önemli unsurları olacaktır.

Türkmenistan’da Özbekistan’ın tersine oluşan yerel cemaatler devletin kamu yönetimi organından görece bir kopukluk sergilemektedir. Burada yerel cemaatler, içinde âdil ilişkilerin oluşturulduğu ve sürdürüldüğü modeller olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, cemaat içi ilişkiler Özbekistan’a nazaran çok daha zayıftır. Bununla birlikte oluşturulan siyasal söylem, yerel halkın örgütsüz katılımını destekler niteliktedir. Böyle bir ortamda demokrasinin gelişebilirlik olasılığı Türkmenistan’ın yakın geleceğini belirleyici dinamik olarak ortaya çıkmaktadır. Yerel cemaatler sembolik bir model oluşturduğundan, sembollerin, yani âdil ilişkilerle tanımlanmış Türkmenliğin tanımlanması, önemli bir meşruiyet aracı oluşturmakta ve siyasal merkez tarafından etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak, tanımlanmanın gerçekleşeceği demokratik alanların ve araçların görece azlığı gelişmelerin kırılğan yanını oluşturmaktadır.

Azerbaycan’da ise, Sovyetler dönemi oluşturulmuş yapıların, Sovyetler sonrası dönemde var oluş biçimleri ve yeni oluşturulan söylemler karşısındaki durumları, siyasal seçkinlerin söylem oluşturma süreçlerinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Sovyetler döneminde gelişmiş olan koşullara uygun kimlikleri harekete geçirme olgu-

su, Sovyetler sonrası ortamda da varlığını sürdürmektedir. Ulusal kimliğin güvence altına alındığı ve sürdürüldüğü ilişkilerin yaratılması çabası, yakın gelecekte, Azerbaycan'da yönetim kültürü için önemli bir süreç olacaktır. Öte yandan, uzun süre kendilerini diğerlerinden farklılaştırma ve bu yolla varlığını sürdürme çabası içindeki bu toplumlar için kendi farklılıklarının tanınması önem kazanmaktadır. Bu açıdan ba-

kınca Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinde benzerlikler kadar farklılıkları da algılayan bir yaklaşım sergilemesi, sağlıklı ilişkiler kazanmak bakımından önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir yaklaşımın oluşturacağı bir ortam, benzerliklerin ve ortaklıkların yaratılacağı ve bu yönde söylemlerin oluşturulacağı sağlıklı bir zemin olacaktır.

Türk Dünyası

Edebiyat Terimleri ve

Kavramları Ansiklopedik

Sözlüğü

Birinci Cilt : A, B, C, Ç Maddeleri

600 Sayfa

Büyük Boy

çıkıyor

öğretmen ve öğrencilere

%30 indirimli

“Ölümcül Kimlikler”

Anahtar Kelimeler: Kültürel kimlik, aidiyet, deneme, Amin Maalouf.

Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, Çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, IX+133 s.

Dr. Hüseyin GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler
Fakültesi Araştırma Görevlisi

Amin Maalouf, toplumsal, kültürel ve siyasal olayları tarihsel bir çerçevede inceleyen daha önceden yayınlanmış romanları olan Lübnan asıllı bir Fransız yazar. Yazar, deneme tarzındaki bu son eserinde Lübnan’da başlayıp Fransa’da devam eden yaşamından yola çıkarak, özellikle çok kültürlü, farklı etnik ya da ırklara üye, farklı dinleri olan grupların yaşadığı toplumlardaki ‘kimlik’ ve ‘aidiyetlik’ olgularını sorgulamaktadır. Küreselleşen dünyada gittikçe daha çok kültürlü ve kimlikli hale gelen, ama aynı zamanda da artan iletişim ve etkileşim sonucu ‘dünyalılaştıran’ toplumlarda, farklı grupların kardeşçe ve barış içinde yaşayabileceği bir dünyanın nasıl kurulabileceği sorusuna cevap arıyor. Yazar, kendi deyimiyle, “*şu dünyalılığa denen şeyin kimliğe ilişkin davranışları nasıl azdırdığını*” örnekleriyle inceliyor, ve “*günün birinde bunların daha az ölümcül hale*” nasıl getirilebileceğini tartışıyor. (s.99)

Yazar, günümüzde halen değişik grupların kendi kültürlerini ve kimliklerini özgürce, ama başkalarına tehdit düzeyine getirmeden yaşayabilmesi için gerekli hoşgörü ve karşılıklı saygı ortamını oluşturabilen, ve aynı zamanda da bu grupların kendilerini dünya toplumunun bir parçası olarak görmelerini sağlayabilen toplumların Batı’da bile az bulunur olduğuna işaret ediyor. Fransa’da kendine en çok sorulan sorunun ‘*gerçek kimliğinin*’ ne olduğu sorusu olduğunu belirtiyor. Yazara göre bu sorunun altında yatan gerçek neden ise, bireylerin “*içlerindeki çoğu zaman dinsel ya da ulusal*

ya da ırkçı ya da etnik nitelikteki sözümona temel aidiyetlere dönmeleri ve onu gururla ötekilerin suratına çarpmaları gerektiğine” olan inançtır. (s.10) Böyle bir anlayışın temel nedeni ise “*kimlik konusunda bütün dünyada hâlâ ağır basan ‘kabile’ kavramının böyle bir sapmayı desteklemesidir.*” Yazar, yerel ya da kabile kimliklerine aşırı katı ve sorgulamasız bağlılığın, ‘ölümcül kimlikleri’ ortaya çıkardığını belirtiyor. (s.30) Ona göre, ‘ölümcül kimlikler’, kişileri mantıklı karar verme yerine taraf tutmaya ve hoşgörülü, saygılı ve kapsayıcı olmak yerine katı, baskıcı ve farklı kimliklere yaşam hakkı tanımayan bir dışlayıcı tavır takınmaya zorlayarak, tekilci kimliğe sahip olmaya iter ve reddedilmesi gereklidir.

Yazara göre ‘ölümcül kimlikler’ kendilerini değişik etnik, dil, din, millet ya da ırk biçimlerinde ortaya koyabiliyor; ve bunun örneklerine gelişmiş, gelişmekte olan ya da geri kalmış tüm ülkelerde rastlanabiliyor. Afrika’da Hutularla Tutsiler; Çin’de Çinlilerle Malaylar; Yugoslavya’da Sırplarla Hırvat ve Boşnaklar; Orta-Doğu’da Yahudilerle Araplar ya da Lübnanlı Müslümanlarla Hıristiyanlar; Amerika Birleşik Devletleri’nde beyazlarla siyahlar ya da yerlilerle (Kızılderililer) Avrupa kökenliler; Belçika’da Flamanlarla Wallonlar, Hindistan’da Hindularla Sihler; İngiltere’de İngilizlerle İrlandalılar, Kafkaslarda Ruslarla Çeçenler ya da Ermenilerle Azeriler; ve Kanada’da İngilizce ve Fransızca konuşanlar arasında yaşananları ‘kimliklerin’ yerelleşmesine ve hoşgörüsüzleşmesine örnek olarak gösteriyor (s.34). Yazar bu türden ‘dünyalılığa’ karşı gelişmelerin özellikle 1989’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla hız kazandığını belirtiyor.

Amin Maalouf, ‘ölümcül kimlik’ olgusu ile panter arasında bir benzerlik kuruyor. Ona göre ‘ölümcül kimliklere’ körü körüne ve katı bağlılık, o kimlikleri panterleştirir. “*Çünkü eziyet edildiğinde öldürür, çünkü serbest bırakılırsa öldürür, en kötüsü de yaralandıktan sonra onu doğaya bırakmaktır.*” Eğer ‘kimliklerin’ ölümcülleşmesi istenmiyor ise “*pantere ne işkenceyle ne de merhametle davranılması, ama serinkanlılıkla gözlemlenmesi, incelenmesi, anlaşılması, sonra dizginlenmesi, evcilleştirilmesi gerekir.*” (s. 117) Dolayısıyla, yazar, içine kapanık, dışlayıcı ve ‘dünyalılığa’ karşı reddedici olarak, birçok toplumda oluşan ‘ölümcül kimlikleri’ öne çıkarma eğilimine karşı en iyi çözüm, bu alt kimliklerin de ‘dünyalılığın’ bir parçası yapılması gerektiğine inanıyor. Ancak, “*eğer bunun (dünyalılığın) milyonlarca ve milyonlarca hemcinsi-*

mizde nefret ve kin dolu, kendi kendini yok edici, sistemli bir red tepkisini yaratmasının önüne geçilmek isteniyorsa, kurulmakta olan küresel uygarlığın sadece ve sadece Amerikalı gibi görünmemesi de çok önemlidir; herkesin kendini bu uygarlığın içinde biraz görebilmesi, herkesin kendini bir parça onunla özdeşleştirebilmesi, hiç kimsenin onu kendine iflah olmaz biçimde yabancı, dolayısıyla da düşman görmeye itilmemesi gerekir.” (s.99) Belirli bir kültürün evrensel egemenlik kurma eğilimleri de çoğulculuğa tehdit oluşturur ve reddi gerekir.

Yazara göre bir diğer tehlikeli ve yanlış eğilim de, çok kültürlülüğün ya da çoğulculuğun, bir çok grubun sadece kendi grupları içinde var olabilecekleri, kendi kimliklerini, geleneklerini, değerlerini ve inançlarını yaşayarak, ama farklı gruplarla iletişim ve etkileşime kapalı olabilecekleri şeklinde gelişen sözde bir çoğulculuk anlayışıdır (s. 100-101). Bu türden bir anlayış da, ‘kabile’ anlayışının ve, çoğulculuk adı altında, ‘tektipliliğin’ devamıdır. Alt kültürlerin ‘dünyalılışmasına’ değil, aksine birbirlerinden kopmalarına ve yabancılaşmalarına, dolayısıyla da birbirlerinin varlıklarını tehdit eder görmelerine yol açar.

Yazara göre “*bir insanın toplumdaki yeri, onun şu ya da bu cemaate ait oluşuna bağlı kalmaya devam ettikçe, bölünmeleri daha da derinleştirmeden başka bir işe yaramayan çarpık bir sistem hâlâ sürdürülüyor demektir; mantıklı tek hedef olarak, onurlu tek hedef olarak eşitsizliklerin, haksızlıkların, ırkçı ya da etnik ya da başka türden gerginliklerin azaltılmasının yollarını araştırmak, aidiyetleri ne olursa olsun her yurttaşı bütün haklara sahip bir yurttaş gibi muamele görmesi için çalışmak demektir.”* (s. 122) Yazar, böyle bir yaklaşımın Avrupa Topluluğu gibi girişimlerin de temelini oluşturması gerektiğine inanıyor. Çok kimlikliliğin, ancak küresel, serinkanlı ve hoşgörü temelli bir yaklaşımla, barışçıl ve özgürlükçü bir birlikteliğe dönüştürülebileceğine işaret ediyor. Yazar, halen var olan kültürel ve ‘ölümcül kimliklere’ rağmen, çoğulculuğun ve çok kimlikliliğin kaçınılmazlığını, Arap dünyasından

ve Batı ülkelerinden örnekler vererek ortaya koyuyor. Bir kişi aynı zamanda hem farklı etnik ya da dinsel gruplara ait olabilir, kendini hem tek bir ulusun hem de dünyanın vatandaşı olarak görebilir, hem tanrı inancı taşıyabilir, hem de laik ve demokratik değerlere bağlı biri olarak görebilir.

Yazar’a göre üzerinde kafa yorulması gereken olgu, alt kültürlerin kendilerini başka alt kültürleri tehdit etmeden ortaya koyabildiği, barışçıl ve özgürlükçü bir toplum modelinin nasıl gerçekleştirilebileceğidir. Ancak, yazar çoğulcu bir toplumun nasıl bir yönetim ve toplum modeli çerçevesinde oluşturulması gerektiğine ve bunun kurumsal temellerine fazla girmiyor. Sadece çoğulcu toplumun genel bir çerçevesini çiziyor ve, bu çerçevenin içinin doldurulmasında, olmazsa olmaz temel değerlerinin neler olması gerektiğini araştırıyor ve irdeliyor. Çerçevenin sınırlarının, doğal olarak, değişik toplumlara göre farklılıklar gösterebileceğini kabul ediyor.¹ Ancak, yazar için önemli olan, toplumların ve değişik grupların çoğulcu, demokratik, hoşgörü temelli barışçıl ve özgürlükçü bir birlikteliği temel almaları ve bu değerler çerçevesinde toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamlarını düzenlemeye çalışmalarıdır. Yazar, kesin çözümler önermekten çok, okuyucuyu düşünmeye ve sorgulamaya iterek, belki de hepimizin içinde şu veya bu biçimde var olabilecek ‘ölümcülleşebilecek’ ya da ‘saldırganlaşabilecek’ kimliklerin ya da aidiyetlerin, saplantılara ya da bağınazlıklara dönüşmesine katkıda bulunuyor. Çevirmenin düzgün ve akıcı bir Türkçe ile yaptığı çevirisi de kitabın daha kolay okunur ve anlaşılır olmasını sağlıyor.

NOTLAR

1- İlgi duyanlar için, Türkiye ve Türkler üzerine yapılmış bir çalışmaya örnek olarak, kendisi Suriye uyruklu olup Almanya’da yaşayan ve Türkiye, Almanya’daki Türkler ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerine araştırmalarıyla tanınan Prof. Dr. Bassam Tibi’nin çalışmasını önerebiliriz: *Boğazın İki Yakası: Avrupa ile İslamcılık Arasında Türkiye*. Çeviren Sevinç Kabakçıoğlu. Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

“Azerbaycan-Türkiye Diplomatik-Siyasî Münasebetleri”

Anahtar Kelimeler: Tarih, Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, Türkiye-Rus ilişkileri, diplomasi.

Musa Kasımov, **Azerbaycan-Türkiye Diplomatik
Siyasî Münasebetleri** (Nisan 1920- Aralık 1922)
Mütercim Yay. Bakü 1998. 120.s.

Pervane BAYRAM

20. asrın evvelerinde Türk dünyasındaki uyanış hareketleri ve Türk halklarının bu yoldaki çabaları konusunda fazla bilginin olmadığını itiraf edersek gerçeği söylemiş oluruz. Asrın evvelerinde kendi soy kökünü araştıran, milli kimliğinin bilincine varan Türk halklarını esarete tutmak çok zordu ve sömürgecilerin tabiriyle “uyuyan aslan” bir kerelik uyanmıştı. 28 Mayıs 1918 yılında Azerbaycan’da Mehmed Emin Resulzade’nin başkanlığında, Şarkta ilk defa Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kuruluyor. Cumhuriyetin kurulmasında Fransız inkılapçılarınin, Rus Bolşeviklerinin, Türk Meşrutiyetçilerinin tecrübelerinden faydalanan ve bu tecrübeleri millî zemine oturtan Resulzade “*İnsanlara Azadlık, Milletlere Hürriyet*” sloganından hareketle bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetini yönetmeğe başlar. Ne yazık ki kurulduğu günden itibaren önemli işler yapan ve 22 ay kadar kısa bir süre zarfında 48 yabancı ülke tarafından bağımsızlığı onaylanan bu Cumhuriyet 28 Nisan 1920 yılında Bolşevik Rusyası tarafından işgal edilir. Bolşevikler Azerbaycan Cumhuriyetini devirdikten sonra ülkedeki Musavatçıları, yani Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurucularını katletmeye ve ülkeden kovmaya başlarlar. Musavatçıların büyük bir kısmı öldürülür, türlü işkencelere maruz kalır; kaçabilenler ise Türkiye’ye muhaceret eder.

Bu konu ile ilgili yıllarca kapalı bulunan ve kullanılması yasaklanan arşivler Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra halka açıldı ve sadece Azerbaycan

Türkleri değil, Sovyet İmparatorluğundaki bütün Türk halkları yıllarca sinsi bir şekilde kendilerine yapılan oyunları anlamış oldular.

Son yıllarda, Türk tarihinin en karışık dönemi olan 20. asrın başlarında yıkılmış Azerbaycan Cumhuriyeti’nin İngiltere, Fransa, Rusya ve Türkiye ile olan ilişkileri konusunda seri şeklide eserler yayınlanmaktadır. Bu eserlerden biri de 1998 yılında Bakü’de yayınlanmıştır. Bu eser konusunun aktüallığı ve 20. asrın başlarındaki bilinmeyen bazı gerçekleri gün ışığına çıkarması yönünden okuyucularımız için çok önemli bir kaynaktır.

Bakü’de Mütercim yayınevinde basılan **Azerbaycan -Türkiye Diplomatik-Siyasi Münasebetleri** (Nisan 1920 - Aralık 1922) adını taşıyan bu kitabın yazarı Prof. Dr. Musa Gasımov’dur. Yazarın bu ve diğer kitapları 20.yy. Azerbaycan tarihinin karanlık sayfalarını açmakta büyük önem taşıyor. Musa Gasımov’u biz, 20.yy’ın başlarındaki karanlık sayfaları açan bilimsel makale ve kitaplarından da tanımaktayız. Onun 120 sayfa hacmindeki bu kitabı Giriş, Sonuç ve 7 bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yazar Azerbaycan tarihinin en zor dönemi olan 1920-22 yıllarında Azerbaycan-Türkiye diplomatik-siyasi ilişkilerinin araştırılmasının ne kadar önemli olduğuna değinerek, bu konudaki objektif ve subjektif yayınlardan bahseder. O dönemle ilgili kısa bilgiler vererek “*1918 yılında Azerbaycan’ın bağımsızlığının ilan olunması Türkiye’nin Güney Kafkas siyasetinin sonucu idi*” diyen yazar Azerbaycan’ın bağımsızlığı sadece “*Azerbaycan Türkleri’nin yıllar boyunca ettikleri hayal ve mücadelelerinin sonucu değil, aynı zamanda Anadolu Türkü’nün I. Dünya Savaşı sırasında Bakü kumsallıklarında ve Azerbaycan’ın diğer yerlerinde akıttığı kutsal kanın sonucunda Azerbaycan ve Anadolu Türkü’nün beraberce o luşturduğu bir şaheser idi*” diye belirtiyor. Peki neden Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kurulmasında büyük hizmetleri olan, Azerbaycan’a ordu sokarak Bakü’yü Rus, Ermeni, İngiliz işgalcilerinden temizleyen ve Azerbaycan Türkü’nü Rus Bolşeviklerinin ve Ermenilerin soykırımlarından kurtaran Türkiye Azerbaycan’ın Bolşevik Rusyası tarafından işgal edilmesine göz yumdu? Acaba doğrudan mı Türkiye Nisan işgaliyle Azerbaycan’ın bağımsızlığının kaybedilmesine rıza göstermiştir? Ve o dönemde Azerbaycanla Türkiye arasındaki sosyal ve diplomatik ilişkiler nasıl idi? Şeklinde sorularla yazar Azerbaycan ve Türk tarihşinaslığına hitap eder. Yazar, yıllardır tarihçilerin beynini kemiren bu soruları kendi kendine

sorduktan sonra eserin birinci bölümüne geçer ve burada ve sorduğu soruların cevaplarını kendisi verir.

I. Bölüm: 20. Yılların Başlarında Türkiye ile Rusya'yı Yaklaştıran Sebepler.

Bu bölümde yazar 20. yy'ın evellerinde Türkiye ile Rusya'yı yaklaştıran sebeplere değiniyor, Türkiye'nin o dönemdeki genel durumundan, I. Dünya Savaşından yenik ve topraklarının çoğunu kaybederek perişan bir halde çıkan ve Avrupa'nın hasta vücuttaki iltihaplı çiban gibi nitelendirdiği Osmanlı Devletinden, bu devletin harabeliklerinin külünden neşv ü nüma bulan Türkiye Cumhuriyeti ile Atlanta Birliğinin düşmanı olan Bolşevik Rusya'sının şartlar karşısında yakınlaşmasından bahsederek, 1920 yılının Nisan ayında kurulan Ankara Hükümeti'nin aynı yılın 26 Nisanında Rusya'ya diplomatik ve harbi anlaşma yapmayı teklif ettiğini anlatır. Yazar bazı kaynakların Bolşevik Rusya'sı ile Türkiye'nin yakınlaşmasının Azerbaycan Cumhuriyeti için zararlı olduğu görüşünü gündeme getirdikten sonra tarihi gerçeklere esaslanarak bu olay hakkında fikir yürütür. “Yeni kurulmuş Azerbaycan Cumhuriyeti çok zor durumdadır. Bir taraftan yeni kurulduğu için bazı ülkeler tarafından bir devlet olarak tanınması gerekirken, diğer taraftan da Bolşevik Rusyası ve Avrupa devletleri tarafından her an saldırıya uğramak tehlikesi var. Bu sırada Türkiye Cumhuriyeti de Antanta devletleri ile savaşmaktadır. Türk milletçileri Antanta'ya karşı mübarizede Azerbaycan Cumhuriyeti'nden iki önemli şey istiyorlar:

1. Türkiye 'ye maddi ve harbi yardım etmesini
2. Bolşevik Ruslarla işbirliği yapmasını

Halil Paşa da dahil Bakü'deki Türk subayları XI. Kızıl Ordu'nun Bakü'ye girmesini istiyorlardı. Güya bu ordu Bakü'ye girerek Kafkasya yoluyla Anadolu'ya yardım etmeye gidecekti ve Atatürk'ün Lenin'e, 26 Nisan 1920 tarihli mektubu da bu amaçla yazılmıştı. Bolşevikler Türkiye'nin zor durumundan faydalanarak Azerbaycanlı Bolşeviklerin, aynı zamanda Azerbaycan'daki Türk subaylarının yardımıyla kurnazca işgalci planlarını gerçekleştirmek istiyorlardı. İşin gerçek mahiyetini anlayan Musavatçı Azerbaycanlı liderleri gözden düşürmek için Bolşevikler şöyle söylentiler yaymaya başladılar: “XI. Kızıl Ordu yaşam mücadelesi veren Türkiye'ye yardıma gitmek istiyor, ama Musavatçılar geçmek için yol vermiyorlar”. Azerbaycan Cumhuriyetinin lideri Mehmed Emin Resulzade o zaman Halil Paşa'ya “Yapmayın, bizi kendi halimize bırakın. Yüz yıldan beri esaretinde yaşadığımız Rusları biz iyi biliriz. Onlar hileyle gelirler, sonra da bizi ezerler” demiş. Nitekim sonuç Resulzade'nin tahmin ettiği gibi oldu.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu istekleri yerine getirmesi çok zordu. Bolşevikler, Musavatçı Azerbaycan Hükümetini düşmanları olan İngilizlerin dostu olarak nitelendiriyordu ve Musavatçıların mevcudiyeti Ruslar'ın Güney sınırlarını tehlikesiz kılıyordu. Ayrıca İngilizlerin bazı daireleri de Musavatçılara güvenmiyor ve onları Türkiye ile olan samimi ilişkilerinden dolayı suçluyorlardı. Bu durumda Rusya Azerbaycan'daki Musavat hükümetini devirip Bakü petrolünü ele geçirmek ve Azerbaycan'ı sovyetleştirmek istiyordu. Türkiye ise İngiliz—Yunan işgalcilerine karşı mücadelede müttefik arıyordu ve Rusya en uygun müttefik olabilirdi.

Bu bölümde yazar Daşnak Ermeni Hükümetinin Türkiye'ye karşı savaş başlatmasından, Türkiye Hükümeti'nin savaşa katılmasından, Ruslar'ın Ermeniler'i koruma cehtlerinden, Ermeniler'in Türkiye'ye toprak iddialarından, Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden, Bolşevik Rusyası'nın genel durumundan, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ve Rusya'ya cephe almasından da bahsetmektedir.

Avrupalılar “piç doğmuş hükümet” olarak nitelendirdikleri Rusya'yı daha beşikteyken boğmak istiyorlardı. Bolşeviklerin amacı ise bu hükümeti dünyaya kabul ettirmektir. Yalnızlıktan ve dışlanmışlıktan kurtulmak için Rusya bu durumda sadece Türkiye ile müttefik olabilirdi. Rusya Türkiye'yi Antanta'ya karşı savunarak, kendi etkisinde bırakacak, Sosyalizmi Türkiye'de yaymak için orduya iyice sokulacak ve Türkiye'ye yardım göstererek, reklam yoluyla kendi nüfuzunu ber-karar edecekti.

II. Bölüm. Nisan İşgali Sonucunda Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Yitirmesine Türkiye'nin Münasebeti.

Bu bölümde bir zamanlar toplumda büyük yankılar uyandıran Sovyet ordusunun Azerbaycan'ı Türklerin yardımıyla işgal etmesi tezine değiniliyor. Sovyetlerin ve dönemin diğer arşiv belgelerinde “Türkiye şark'ı geliştirmekte ve bağımsızlığa kavuşturmakta Rusya'ya yardım ediyordu; dili ve dini aynı olan Türkler Azerbaycan'da darbe yapmada Ruslara yardım ettiler” vb şeklinde bilgiler vardır. Yazar bu bilgilerin sahipsiz olduğunu belirttikten sonra o dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak olaylara açıklık getiriyor. “Halil Paşa başta olmakla Türk subayları ve Bakü'ye Kızıl Ordunun girmesini isteyenler öyle zannediyorlardı ki Bolşevik yönetiminde Azerbaycan bağımsız kalacak ve Ruslar va'd ettikleri şekilde şartları bozmayacaklardır.” Ruslar Azerbaycan'a girdikten sonra olayların gerçek yüzü anlaşıldı ama artık çok geçti.

III. Bölüm: Azerbaycan-Türkiye-Rusya-İngiltere-Fransa Münasebetlerinde Esir Değiştirilmesi Meselesi.

Bu bölümde işgalden sonra Bakü'deki Türk ve İngiliz, Maltadaki Türk, İngiltere'nin idaresindeki ülkelerde olan Rus ve Türkiye'deki İngiliz, Fransız esirlerin değiştirilmesinden, Azerbaycan yönetiminin Azerbaycandaki İngiliz esirlerle Maltadaki Türk esirleri değişme çabalarından, sonuçta Rusların işe karışmasıyla bu işin engellenerek esir Türk askerlerinin yerine Rus esirleriyle İngiliz esirlerinin değiştirilmesinden bahsediliyor. Esir değiştirme prosesinde Rusyanın talepleri aşağıdaki lerdir:

1- *İran'da hapsedilmiş ve Hindistan'a götürülmüş Rus esirlerinin bırakılması*

2- *Türkiye'de ve Mısır'da İngilizlerin hapsettikleri Rus vatandaşlarının bırakılması*

3- *Bırakılan esirlerin Rusya'ya dönmelerinin sağlanması.*

Rusya'nın esir değiştirme konusunda amaç ve çıkarları: Esirlikte olan Ruslar vatana getirilecek, bunun karşılığında Rusya, Bakü'de esir olan İngiliz ve Fransızları değişerek İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini düzene sokacak, bu şekilde de Garp ülkelerinin Sovyet Rusya'sını tanımamak siyasetine son vermiş olacak, Azerbaycan'ın sözde bağımsızlığını göstererek esir değiştirilmesi meselesinde onun kendine bağımlı olduğunu bütün dünyaya gösterecek ve nihayet Azerbaycan'da iyice yerleşmiş olacaktır.

İngilizlerin amacı ise sadece vatandaşlarını vatana döndürmek değil, Bolşevik Rusya'sının İran'a ordu göndermesini durdurmak, Ruslar'ın harbi eylemlerine son vermek, Türklerle birlikte Küçük Asya'da Britanya İmparatorluğuna karşı gelmelerini önlemek, onları İngilizlerin meraklı olduğu Merkezi Asya'dan, Hindistan ve Afrika'dan uzaklaştırmak idi. Bakü'deki İngiliz ve Fransız esirleri Britanya arazisinde olan Rus esirleriyle değişmekle Rusya hem ülke dahilinde, hem de ülke dışında her şeyi kendi lehine yöneltti. Eskiden beri sahip olduğu topraklarda ve Azerbaycan'da iyice yerleşti. İngiltere ve Fransa karşısında yeni iddialar ileri sürdü.

Türkiye de kendi isteklerine ulaştı. Esir değiştirme meselesi Türklerin zaferiyle sonuçlandı ve milli bağımsızlık mücadelesini daha da alevlendirdi.

Yazar "*Rusya'nın elinde olan Azerbaycan Bolşevik Hükümeti ise esir değiştirme meselesinde fırsatları iyi değerlendiremediği için hiç bir şey kazanamadı*" diyerek III. bölümü tamamlar.

IV. Bölüm: 16 Mart 1921 Tarihli Rusya-Türkiye Antlaşması ve Azerbaycan

16 maddeden ve iki ilaveden oluşan bu antlaşmada Nahçıvan'ın özerkliği ve sınırlarının belirlenmesinden, Rusya ile Türkiye arasında eskiden beri mevcut problemler hususlardan ve bunlara getirilen çözümlerden bahsediliyor.

V. Bölüm: Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Bu İlişkiler Esnasında Rusya'nın Çıkardığı Zorluklar

İşgalden sonra Azerbaycan vatandaşlarının Ruslar tarafından incitilmesinden ve ancak Türkiye-Rusya antlaşmasından sonra problemin biraz çözüldüğünden bahseden yazar, o dönemde Azerbaycan'ın Türkiye'deki ve Türkiye'nin Azerbaycan'daki büyükelçilerinden, onların yaptıklarından ve bu güne kadar haberimizin olmadığı bazı casusluk olaylarından bahsediyor. Yazar, Azerbaycanlı Bolşevik yöneticilerin yaptıkları siyasi hataların kötü sonuçlarını gördükten sonra, bu hataları düzeltmek için çaba sarfettiklerini ama Rus yöneticilerinin çeşitli baskı ve zulümlerle bu özgürlük çabalarını bastırdıklarını anlatır.

VI. Bölüm: Azerbaycan - Türkiye İlişkilerinde Musavatçı Teşkilatların Faaliyetinin Yasaklanması Meselesi

Bolşevik Azerbaycanı muhacirette faaliyet gösteren musavatçıları tehlikeli buluyordu. Bunun için de Rusya'nın baskısıyla Türkiye'de faaliyet gösteren Musavatçı Azerbaycanlıların Türkiye'den çıkarılmasını talep eder. O dönemde Azerbaycan'dan ayrılmak zorunda kalan bütün musavatçıların İstanbul teşkilatının başında Halil Bey Hasmemmedov, Trabzon teşkilatının başında Samed Muradov, Nasrullah Aşurbeyov, Hacı Şeyhzamanlı, Kars teşkilatının başında Memmed Ali Efendizade, Yasin Vekilov, İzmir teşkilatının başında Azerbaycan'ın Batumdaki geçmiş büyükelçisi Doktor Efendiyev'in bulunduğunu belirten yazar, Halil Hasmemmedov'un Güney Kafkasya'da Bolşevikler aleyhindeki olaylara başçılık ettiğinden bahseder; o dönemde Kars'ta "*Beldeciler*" adlı musavatçı teşkilatın bulunduğunu ve terkinin esasen musavatçı subaylardan oluştuğunu, bu subayların Türk vatandaşı olarak orduya girdiğini, iyi derecede Rusça bildiklerinden Doğu sınırlarında görev yapmalarının Rusları rahatsız ettiğini vb. bilgileri bu bölümden öğreniyoruz.

VII. Bölüm: Azerbaycan ve Kars Konferansı

Türkiye Güney Kafkas sınırlarını garantiye almak için Güney Kafkas Cumhuriyetleriyle antlaşma yapmak ister. Türkiye her cumhuriyetle ayrı ayrı, bir birinden bağımsız olarak, antlaşma yapmak istemektedir. Aracı

“Heves-nâme*” Şairi Tâcî-zâde Cafer Çelebi’den 15. Yüzyılda Kozmolojiye Felsefî Bir Yaklaşım

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatı, şair, Tâci-zâde Cafer Çelebi.

Dr. Necati SUNGUR
TÜBİTAK Arşiv Uzmanı

GİRİŞ

Tâcî-zâde Cafer Çelebi, II. Bayezit ve I. Selim dönemlerinde nişancılık ve kazaskerlik gibi önemli devlet görevlerinde bulunmuş, inşa sanatına ve resmî yazışma üslûbuna getirdiği yeniliklere ve daha çok **Heves-nâme**’siyle tanınan devrinin en önemli devlet ve sanat adamlarından biridir.

Onun **Heves-nâme**’si, hem devrinin hem de günümüzün edebî kaynakları ve araştırmacıları tarafından başarılı ve orjinal bulunan kıymetli bir eserdir. **Heves-nâme**’de, dönemine ait dikkatimizi çeken tarihî, edebî, siyasi, mimarî ve folklorik unsurlar ile yaşadığı aşk maceraları yanında bir başka ilginç ve önemli hususu da tespit ettik.

Cafer Çelebi’nin bir hattat olduğunu, müderrislik, nişancılık ve kazaskerlik yaptığını; aynı zamanda iyi bir şair olduğunu, hatta hezle merakından dolayı bu sahada da eser verdiğini (**Kûs-nâme**), ayrıca ahlâka dair **Enfsü’l-Arifîn** isimli bir eserinin de bulunduğunu tespit ettik. Fakat araştırmalarımız sırasında, onun kozmolojiyle (gök bilimi) ilgilendiğine dair bir bilgi edine-memiştik. **Heves-nâme**’de rastladığımız -hem de uzunca karşılıklı soru-cevaplı- bir pasajla, onun bu konuda da bilgi sahibi olduğunu ve konuyu felsefî olarak ele aldığını gördük.

HEVES-NÂME’DE KOZMOLOJİ

Şair, eserin giriş, İstanbul’a ait tanıtım, eseri yazmasının sebepleri ve başından geçen aşk macerası (ki eserin asıl teması budur) gibi bölümlerinden sonra, ele aldığı değişik konulardan birinde de kozmolojik unsur-

lara değinir. Burada rüzgârın oluşumu, ayın doğuşu, batışı ve değişmesi, gece ile gündüzün meydana gelişi, yağmurun, karın, dolunun, çiğın ve gök kuşağının oluşumu şair tarafından hem ilmi hem de felsefî açılardan soru-cevap şeklinde tahlil edilmiştir.

‘Zemherir’in, ‘buhar’ın, ‘kırağı’nın, ‘duman’ın da tanımlarının yapıldığı beyitler, gerçekten de entere-sandır. Şair, buharı şu beyitlerle anlatır:

*Suya te’sir idüp günden düşen tâb
Hevâya münkalib olur biraz âb
Sudan kalkup tutar râh-ı hevâyı
Çıkar anunla hem eczâ-yı mâyî
Karışur birbirinden fark olunmaz
Su kangıdur hevâ kangı bilinmez
Bulanlar ma’rifet yolunda pâye
Buhar okurlar ol âb u hevâya
Buhardan sonra, sıra yağmurun oluşumundadır:
Sudan kalkup buhâr ey serv-i ra’nâ
Çıkıcak zemherîre ana sermâ
Tokınup çün dirilür bir yire o
Hevâ olur bulut yağmur olur su*

Karın meydana gelişi ise fazla soğuk olması ve havayla suyun buluşmasından önce suyun soğuktan donmasıyla açıklanıyor. Eğer havayla suyun buluşma-sından sonra su donarsa, bu kez meydana gelen yağışın adı “dolu” dur:

*Sovuk katı olup ey serv-i şâd-âb
Hevâ cem’ olmadan tonarsa ger âb
Dökilür pâre pâre olur ol kar
Hevâ cem’ olduğundan sonra ey yâr
Tonarsa su dökilür dâne dâne
Tolı dirler ana ehl-i zamâne
Duman ise şu beyitlerle anlatılır:
Buhâr-ı sa’id ammâ zemherîre
İrişmeden ki yolda berde ire
Şedîd olmaz ise ol irdügi berd
Buhâra gelmese ol berdden ‘akd
Tuman olur tutar yirün yüzini
Bunu dimiş diyen hikmet sözünü
Kırağı ile çiğın tarifleri ise şöyle yapılmıştır:
Sovuk artuk olup eczâ-yı mâyî
Tonup düşse yire dirler kırağı*

*Buhâra irişen olsa sovuk az
Çi olur cüz'-i mâyî ey ser-efrâz*

Şair, daha sonra bazı gök olaylarını anlatır. Bunlar gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım düşmesidir.

Rüzgârın oluşumunda hava hareketlerinin etkisinden bahseden şair, bunu anlattığı beyitlerin ikisinde şunları söyler:

*Hevâ eyler temevvüc ey perî-zâd
Dimişler ol temevvücden kopar bâd
Hevâ mevce gelür andan kopar yıl
Vücûd-ı bâdun esbâbı budur bil*

Rüzgârın oluşumunu anlatan şair, bundan sonra ayın hareketlerini, şekillerini, doğuşunu, batışının, değişmesini ve haleyı anlatır. Tâcî-zâde Cafer Çelebi, baştan sona kozmolojik olayları ele aldığı bu bölümde, bir şairden çok kozmolojiye felsefî yaklaşımda bulunan bir ilim adamı hüviyetindedir.

Tâcî-zâde Cafer Çelebi, soru-cevap şeklinde devam eden ve kozmolojik unsurlara, gök olaylarına felsefî ve ilmî yaklaşımlarda bulunduğu bu bölümün sonunda, ele aldığı unsurların cihanın nizamının sebeplerinden olduğunu, onlarsız cihanın ferî olmayacağını söyler. Yine de söylediklerinin mutlak gerçek olduğunu ifade edemeyeceğini ve her şeyin Allah'ın takdiri olduğunu belirtir:

*Eger şeb-nem eger yağmur eger kâr
Eger bâd-ı bahâr u ebr-i dür-bâr
Ki bunlar kâr-sâzıdur cihânun
Bulardan muntazamdur hâli anun
Kem olmasun cihânda 'ışk eri hiç
Ki bunlarsuz cihânun yok ferî hiç
Nizâmına sebeb bunlardur ey yâr
Kalanı kuru derd-i serdür ey yâr
Hakikat budur elbette dinilmez
Ki Hak'dan gayri anı kimse bilmez
Dilerse var ider yokdan buları
Gerekmez şart u esbâb ana bârî*

Ancak Tâcî-zâde, ayın şekillerini de anlattığı bu son bölümde, tekrar şairlik hüviyetine dönmekten kendini alamaz ve

*Niçün geh bedr olur gâh eksilür ay
Gehî olur muhâk ey'âlem-ârây*

beytindeki sorulara verdiği cevapta, ayın hilal ve bedr

şekillerinin sebebinin aşıkların çektikleri ahlârların çokluğu veya onlarda 'sevdanın galip' gelmesi halleri olduğunu söyler. Şair, aşıkların ahlârlarının dumanının gökte ayın yüzeyini kapattığını, bu nedenle çok az kısmının görülebildiğini, bu şekildeki aya 'hilal' ve 'eksik' dendiğini; aşıkların aşk deryasına daldıkları vakitlerde, ahlârlarının gökte ayı parlattığını ve bu dönemdeki ayın da 'bedr' olarak bilindiğini söyler:

*Budur hikmet eyâ hurşîd-i tâbân
Ki her şeb subha dek 'uşşâk-ı devrân
Çekerler âh u dâd-ı tîre-i âh
Bürür geh cümle mâhu ba'zını gâh
Bürinse cümlesi olur muhâk ol
Hilal olup olur 'âlemde tâk ol
Eger örterse rûy-ı mâhu ekser
Budur noksânunun sırrı da yek-ser
Gehî 'uşşâka sevda gâlib olur
Batar deryâ-yı 'ışka gâyib olur
Basît âteş olur ol vakt âhu
Çıkar çarha ider tâbende mâhu
Pes ol demlerde ay bedr oldı dirler
Kemâl-i mümkinîni buldı dirler
SONUÇ*

Osmanlı'nın en meşhur nişancılarından, kaynaklarda daha çok münşiliği ve Heves-nâme'si ile öne çıkarılan ve döneminin aydın tipinin önemli bir temsilcisi olan Tâcî-zâde Cafer Çelebi, bir sergüzeşt-nâme örneği olan başarılı eseri Heves-nâme'de yaşadığı aşk maceraları yanında böyle farklı bir konuya yer vermesiyle de hem eserinin hem de kendi edebî ve ilmî kişiliğinin orijinalliğini ve başarısını artırmıştır. Eserini ve şairini orijinal kılan taraf, 15. yüzyılda kaleme alınmış, müellifinin başından geçen bir aşk macerasını anlatan edebî bir üründe, kozmoloji gibi farklı bir ilmi ilgilendiren olay ve unsurları edebî bir dille fakat ilmî ve felsefî bir üslûpla ele almış olmaktadır.

NOTLAR

* Heves-nâme hakkında şu çalışmalara bakılabilir: İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâcî-zâde Cafer Çelebi with a Critical Edition of his Divan*, İstanbul, 1983, s. XLVII-LXI; Necati Sungur, *Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin Heves-nâme'si (Basılmamış doktora tezi)*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiplopedisi, "Heves-nâme" maddesi (Haz.: İsmail E. Erünsal), C. 17, İstanbul, 1998.

“Yatağına Kırgın Irmaklar”

Anahtar Kelimeler : Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi, karşılaştırma.

A.Turan ALKAN, “Yatağına Kırgın Irmaklar”,
Ötüken – 1997, 302 Sayfa

Yrd.Doç.Dr.Kudret ALTUN

Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Yirminci yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla merhaba dediğimiz bu devrede çağdaş yazarlarımızın da romandan çok deneme tarzındaki yazılara meyl ettikleri dikkat çekmektedir. Bunda “Deneme tarzının makaledeki sertlikten, karar makamı olmaktan uzak yumuşak üslubu ile; romanın aksine kısa yazılar ile okuyucu cezbetmesinde etken olduğu” gözardı edilemez.

Daha önceden de “Üç Noktanın Söylediği” ve “Altıncı Şehir” gibi denemelerinden tanıdığımız A. Turan ALKAN, “Yatağına Kırgın Irmaklar” ile Osmanlı Geleneği ile bugünü karşılaştırıyor. Elbette ki Osmanlı Geleneği bugün de devam ettirmemiz gereken Türk kültürüne, değişim ile nelerden olduğunu eski dile vakıf üslubu ile bugünü ve hatta muhtemel yarınımıza da bir ufuk açıyor.

Eser beş bölümden meydana gelir.

Havada Turna Sesi Var,Dilde Gam Var Şimdilik,
Arzın Seccadesinde, İbtida Süknet Vardı, Kağıda ve İnsana Dair.

Dolu dolu muhtesasıyla adeta beş ayrı kitapçık olabilecek bu bölümler kendi arasında birçok farklı başlıklarla yazarın fikir imbiğinden bize katreler sunmaktadır.

Havada Turna Sesi Var, İsnığna Makamında Gazel’le başlar.Kanaatimizce bu tesadüfi değildir. Yazar, kültüründen emin toplumların kendini ifade ederken tercih ettiği istiğna halini biri mesneviden iki kıssa ile anlatır.

*Ağniyâya arz-ı hâcet etme müstağni bulun
İhtiyacın söylemektir şahsı ednâ gösteren*

Ustalar nesline ihtiram; Alkan’ın teknolojisi ile usta–çırak ilişkisini irdelediği bir deneme. Yazar, bir nevi “silah icat edildi mertlik bozuldu” cinsinden serzenişle eski ustaları yâd ediyor;

“Vaktiyle gönül yarası hariç hemen her şeyin onarılabilirdi ve kullanıma sunulduğu zamanlar vardı. Çorap,çamaşır yamanır, elbise tersyüz edilir, kitap yapıştırılır, baca aktarılır, duvar sıvanır, bıçak ve makas bileylenir, tencere kalaylanır, duvar badana edilir, ayakkabı ökçelenirdi. Çatısından temeline kadar her evde, o evin içinde yaşayanların himmet ve marifetiyle tamir edilebilecek yüzlerce ayrıntı mevcuttu. Ancak pek çaresiz ve ezlem hallerde “usta”ya müracaat edilir, lakin işlerin tamamına yakını o mekanda yaşayan insanlar tarafından halledilirdi. Bundan “ahşap evler pek de dayanıksızmış” manası da çıkarılabilir ama kısasanın asıl hissesi daha farklı bir noktada gizlenmekteydi; eski hayat tarzı, yedi yaşındaki çocuktan, evin yaşlı büyükannesine kadar herkesin doğrudan veya dolaylı olarak bir şeyler üretebildiği, eşyaya müdahale edebildiği ve fiziki çevreyi icabında bizzat inşa edebildiği, kısaca insan ve eşya münasebetinin bugünkü ölçüde yabancılaşmadığı bir iklimde cereyan ederdi. “Usta” tipi, işte bu iklimin içinde tasarımdan üretim organizasyonuna, imalattan bakıma kadar varan bütün mühendislik ve teknisyenlik hünerlerini şahsında içtima etmiş, neredeyse yarı mistik hususiyetler taşıyan bir insandı.”

Bir bölümün bizi düşündürden yazılarından biri de “Derunumuzdaki Çarşılara Dair” başlıklı.

“Mektepler olmasa maarifi ne güzel idare ederdim” diye hayıflanana Maarif Nazırı pek de haksız sayılmaz; mekteple maarifi birbirinin ezelden müştaki zanneden modern anlayış, aslında hayli ıslaha muhtaçtır. Maarif, malum bulunduğu üzere “irfan”la aynı kökten gelmesine rağmen mekteplerimizde irfanın kelime manasını bile öğretmez haldeyiz.

Esasen irfanın mektebi bütün cemiyettir. Eskiler “...müşterisiz meta zayidir” derlerdi; bu hükümden eski cemiyetin irfana daha ziyade revaç gösterdiği neticesi çıkar ki doğrudur.

Bu şekilde başlayan yazı “Türk Çarşısı” ile onu doğuran maarif sisteminden bahsederken gözlerinizin önünde gerçekten dolaşırken bile öğreneceğiniz, ibret alacağınız mekanlar canlandırıyor. Dolaşırken sohbet edeceğimiz nur gizli insanlar, dükkanlarda “benim iki cihan üzerine muradım ol Hudâdadır”, “Kanaat, altından bir hazinedir”... gibi yazılar gözünüzde ve gönlünüzde nesim-i nevbahar gibi efiliyor ve büyük şehirlerin karmaşık mekanlarından biraz daha soğuyorsunuz.

“Ne bulacağınız, ne aradığınıza bağlıdır.”

Birinci bölümün son yazısı “Yatağına Kırgın Irmaklar”. Eserin en dikkate değer yazı denemesi olan bu kısım kitaba da ismini vermiş.

Bu bölümü okunurken kitaba niçin bu ismin verildiğini, çok eski bir dostunuzla tekrar karşılaşmışçasına sevinçle hüznü bir hissederek anlıyorsunuz.

“Buruk bir hikayedir bu; “denize düşen yağmurların” ahvalini beyan eder. Yatağına kırgın ırmakların, kaldırımlara döşenen yakutların, üstüne fermanlar yazılmayı beklerken bakkal defterliğine layık görülen “tabula rasa”nın meselidir.”

Timsahlar neslinin hikayesidir.

“.....Timsahlık, bir nesli serâpa heyecan ve enerji haline getiren o tarif edilemez beraberlik hissini adı olsun, bir ekmeği bölüşmenin, bir battaniyeyi, bir endişeyi, bir ümidi paylaşmanın, birlikte ölümlerle hayat arasındaki ince sınırdaki hayatla veya ölümlerle cilveleşmenin diğer adı...Yirminci yüzyılın 70’le 80’li yılları arasına sıkışıp kalan genç insanların açık gözlerle gördüğü rüyanın “yorası” olsun. Aynı kitaplara baş koymuş delikanlıların derinden derine hissettiği mensubiyet şuurunun argo lisanıyla ifadesi; soğukkanlılıkla tartışıldığında kardeşlikten, akrabalıktan ve hatta aşktan daha ağır gelen bir “karâbet” duygusu...”

İşte öyle bir şey!”

“.....Niçin hep güzeldiler; trajediden drama, dramdan komediye, ordan yeniden trajediye doğru şimşek hızıyla geçişveren o herc ü merc günlerinde onları, başkalarının yazdığı sinsi ve hesabi bir senaryonun piyonları durumuna düşmekten kurtarıp son tahlilde kahramanlaştıran nasıl bir ruh kimyası olmalıydı ki daima güzel kalabildiler? Onlarda yalan yere Şems’den müjdeli haber getiren şarlatanı bile ödüllendiren Mevlana’nın neş’esi hiç eksik olmadı; Hazret, “Dosttan gelen yalan habere müjdelik verdim; doğru olsaydı canımı verirdim” demişti hani.

Ki canlarını bile verdiler.

Galiba hilkat onların kumaşını bayrakların kumaşıyla birlikte dokumuş, hamurlarını Allah’a adanan kınalı kurbanlık koçların mayasıyla yoğurmuş, sütlerini haysiyet ve feragatın imbiğinden geçirmişti; onun için “maznun” iken de, “mahpus” iken de, “mağdur” iken de hep güzel kaldılar: Edebiyatın, sanatın, estetiğin güzelliğinden söz etmiyorum; hani kiraç bozkırlarda ardını çok ama uzaklarda sislenmiş mor dağlara verip de Allah’tan gayri kimseden nimet beklemeden kendi cürmünde yeşilin saltanatına itaat eden tek top ağaçların güzelliği vardır ya;

İşte öyle bir güzelliştir bu; farkedebilmek için biraz “yerli” olmak gerekir!”

A. Turan Alkan; Bu bölümde bir nesli, onların yaşadıklarını-muhtemel ki onlardan biri olarak- bizlere hissettiren yazar, adeta okuyucuyu da kahramanların arasına dahil eder.

“Ve sen ey okuyucu; kelimelerin arasında yüreğinde bir yerleri kıvıldatan bir aşinalık sezersen bil ki, timsahların nesliyle aynı zamanları bölüşmesen bile sen de timsahın birisin. Timsah lafzının soğuk tedailerine aldırış etme, bırak timsahların ezeli hüznü tenini buruştursun, bukaletunların kül üfürüklerine gülümseyip geçiver, kini canlandıran kıvılcım sevgiyi de uyandırır çünkü; nefret unutulur da muhabbet bâki kalır. Günün birinde “Türkiye” derken gözlerinin içinde aydınlık bir tebessümü uyandıran biriyle karşılaşsan onunla derûni dilden musafaha et; o da bir timsahtır.

Ve “timsah” kelimesinin Türkçedeki tek kafiyesi “Ah”tır;

“Ah!”

İkinci bölüm de yazarın Türkçe dil, lisan konularında yaptığı tespitlerden oluşur.

Türkçe’nin Son Rönesans’ı adlı yazı Tazminat’tan bu yana Türkçe’nin başına gelenler, kat ettiği yol ironik bir biçimde anlatılırken kendilerini “şeb-çerağ-ı irfan (!)” sayan aydınlarımızın Türkçe’ye ne kadar zarar verdiklerini dehşet içinde okuyoruz. Yazı şu seslenmeyi- le sona erer.

“Ey bu devrin kara bahtlı, nice “devrim”lere uğramış gençleri, viraneye dönmüş bir savaş meydanının akşamında inleyerek yarasını sarmaya çalışan bir “kılıç artığı” nesil olsanız da, Türkçe’nin son rönesansını tuğla taşımış bir yazarın eseriyle karşılaşsanız önünde hürmetle eğilmeyi ihmal etmeyiniz!”

Bu bölümdeki diğer bir deneme ise “Osmanlı Hakkında Ahkâm Kesmenin İlk Lâzimesi”dir. Yazar bu bölümde Dîvân Şiirine göz atarak tespitlerini aktarıyor.

“Divan şiirinin sadece aşktan, şaraptan ve abartılmış sevgili tasvirlerinden ibaret olduğu iftirasıyla biz eski şiirimizi hayattan ve düşünceden kopuk bir zevk ü safa oyunu olarak gördük. Şimdi yıllar süren gafletin pişmanlığı ile fark ediyorum ki Türk düşüncesi eski şiirin içindedir ve ecdadımız fikrini, kalitenin evc-i bâlâsına çıkmış bir lisan zevkiyle ifade edebilmiştir. Esefie belirtmeliyiz ki bugün yüksek fikir

spekülasyonuna imkan verecek, yüksek ifadeye zemin teşkil edebilecek bir lisandan mahrumuz. Modern Türk şiirinin hali, yüksek şeyler terennümüne izin vermeyecek kadar perişandır; için en vahim tarafı artık şiirin fikirden tecrid edilmiş bir bunalım yansıtıcısı olarak revaç görmesidir. Lisan fikri kaybolunca. Fikri ifade edecek lisan da ele geçmiyor.”

Burada Klasik Şiir’imizden aldığı birkaç beyit ile de Klasik Şiir’imiz hakkında öğretilenlerin asılsızlığını şairlerin kendi dilinden söyletir:

*Tevekkül ehliyiz, hergiz bizim âmâlimiz yoktur
Müheyyâdır bizim-çün devlet, isti’câlimiz yoktur*

*Rüzgârın böyle eyyâmından olma Örfî şâd
Keştî-i mihnet-zeden bahr-i serâb üstündedir*

“Arzın Seccadesinde” adlı üçüncü bölüm, bize dil, hürriyet, akıl ve sanat konusunda yazarın sosyolojik yaklaşımlarından ibarettir. Bölümün ilk yazısı “Bir Seccadem Yok Diye Üzülmeiniz” başlıklıdır.

Yazar burada seccade ile yaşam ve ölüm arasındaki hüznü gibi görünen ancak âlemşümül olan ilişkiyi gözler önüne seriyor.

“.....Süleyman Dede’nin, “Velâyet gösterüb halka suya seccâde salmışsın / Yakasın Rûm ilinün pençe-i himmetle almışsın” diye tasvir ettiği mânâda

seccade sermek er kişinin harcıdır, her kişinin değil. Bize suda batmayan, ateşte yanmayan, gökte tayy ü cevalân eden cinsten seccade gerekmez; vâkıa isterseniz o dahi mümkündür, lakin bize evvela bir seccade lazım: Shakespeare’in bilmem kaçınıcı Richard’ı, “bir at, bana bir at lazım, bir at için krallığımı bile veririm” diye hayıflandığı noktada bize lazım olan budur.”

Mûsiki, özellikle Türk mûsıkisi üzerine “Lakin Bal O Kadar Tatlı ki” misalinde sohbetleri “İbtidâ Sükûnet Vardı” bölümündedir. Yazar, Dede Efendi’den ve onun eserlerinden bugüne “Sükûneti Tasarruf Eden Ahenk” mücibince bize melodiler ulaştırır.

“Kağıda ve İmana Dair” adlı son bölüm medeniyetin en büyük taşıyıcısı olan kağıdın artık yerini “CD”-lere bırakmasına adeta bir isyandır.

Yatağına Kırgın Irmaklar, yaşadıkları ve sevmeyi öğrendikleri zamana; sevgi adına, erdem adına, inandıkları değerler uğruna gönülleriyle savaşan insanların gurbetini bize hissettiren bir eser... Hatta daha da ötesi sahip olduğumuz değerlere, geleceğe-musikimize, şiirimize, çarşıımıza, pazarımıza-yabancılaşmamızın hikayesidir. Belki de bu yüzden hepimiz bir nebze an-latılanların ikliminde kendimizi buluyoruz.

A.Turan Alkan’ı kutlarken “melâli”anlayan bir nesle aşına olmak isteyenlere de kitabı okumalarını tavsiye ediyoruz.

Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi

Kültür İzleri

Uluslararası Bilgi Şöleni

Bildiri Kitabı

Yayına Hazırlanıyor

“Sokaktaki Yabancı İşyeri İsimlerine Yansıyan Kültürel Eğilimler”

Anahtar Kelimeler : Yabancı işyeri isimleri, dilde yozlaşma, yabancı kelimelere karşılıklar.

İsmail Doğan, *Sokaktaki Yabancı İşyeri İsimlerine Yansıyan Kültürel Eğilimler*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999, 203 s.

Dr. Reşide GÜRSES
Türk Dil Kurumu Uzmanı

Sosyoloji ve iletişim alanında çeşitli çalışmaları bulunan ve dersler veren İsmail Doğan'ın bu alanlarda telif ve tercüme olmak üzere pek çok çalışması bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını söyleyebilirsek; **Eğitim, İletişim, Yabancılaşma** (Tercüme Yazılar), **Sosyoloji Ders Notları, Değişen Türkiye’de Bilim ve Kültür, İletişim ve Yabancılaşma** gibi eserlerini sayabiliriz.

Türk Dil Kurumu, yabancı dillerden akın akın dilimize giren kelimelere karşı kurulduğu tarihten itibaren çeşitli çalışmalar yapmıştır. Konuyu çeşitli platformlarda tartışmaya açmış ve açmaya da devam etmektedir. Bunlardan biri de; 1993 yılında gerçekleştirilen “Dilde Yozlaşma” konulu panelidir. Panelde konu; edebiyatçılar, yazarlar, gazeteciler ve alanın uzmanlarınca tartışılmıştır. Panelde yabancı dillerin dilimize yaptığı tahrifat, sebepleri, çözümleri ile birlikte ele alınmıştır. Bu konu zaman zaman Dil Bayramları vb vesilelerle de değişik açılardan ele alınmış ve alınmaya da devam etmektedir. Yabancı dille eğitim, ana dili suuru, teknolojik gelişmeler gibi pek çok etkenin ele alındığı bu toplantılar yanında, Türk Dil Kurumu “Yabancı Kelimelere Karşılıklar” konusunda da çalışmalar yapmaktadır. Bu konudaki çalışmalar: *Yabancı Kelimelere Karşılıklar* (Ankara, 1995) ve *Yabancı Kelimelere Karşılıklar İkinci Kitap* (Ankara, 1998) olmak üzere iki kitap halinde çıkmıştır.

Diğer taraftan konunun çözüme kavuşturulabilmesi için; toplumsal, kültürel, ekonomik yönden pek çok bilimsel araştırmaya, analize ve desteğe ihtiyaç

olduğu da açıktır. İşte Doç. Dr. İsmail Doğan'ın *Sokaktaki Yabancı İşyerlerine Yansıyan Kültürel Eğilimler* adlı bu incelemesi, konuyu tarihsel, kültürel, sosyolojik boyutlarıyla olmak üzere geniş bir çerçeveden ele alan, tasvir ve teşhis eden önemli bir incelemedir. Türk dilinin bugün yaşadığı problemleri, aslında çok uzun zamandan beri yaşamakta olduğunun altının çizildiği eserde, iş yeri adlarında yabancı kökenli kelimelerin tercih edilmesinde hangi psikolojik ve sosyolojik sebeplerin etkili olduğu üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca eserde, 1996 yılının Ekim ve Kasım aylarında Ankara'nın Ulus, Kızılay ve Kavaklıdere semtlerindeki 105 iş yeri sahibi üzerinde yapılan anket ve onlarla yapılan görüşmelerin istatistiki analizi temel alınmıştır. Eserde konuya geniş bir çerçeveden bakılmış olup anketlerde; iş yeri sahiplerinin ve müşterilerin eğitim durumlarından, iş yerinin bulunduğu semtte, kullanılan ismin yabancı mı, yoksa Türkçe kökenli mi olduğuna kadar pek çok konuda çeşitli sorular yer almıştır.

Eserin sonunda, dilimizde yaşanan bu çarpıklığa ait fotoğraflara da yer verilmiştir. Dilin bugün yaşadığı çıkmazda dilde uygulanan bazı yanlış politikaların da etkili olduğunun da altı çizilmiştir. Bu konuda basından alınan bazı yazılara da yer verilmiştir. Kitaba alınan yazılardan birinde, Şiar Yalçın bu durumu şöyle dile getirmektedir.

“XX.yy’ın başlarında takriben yüz bin kelimedenden oluşan zengin bir ciddi Türkçe’imiz. Bugün ise (...) Ahmet Hamdi Tanpınar ile Yaşar Kemal gibi biri dünyaca ünlü iki yazarımızın kullandıkları kelimelerin sayısı sırasıyla altı bin, iki bin yedi yüz elli ile sınırlıdır.”¹

Kitap, Prof. Dr. Akif Engin'in: “Bizim olan ama giderek bize yabancılaşan sokakları anlatan” eser olarak nitelendirdiği kısa bir “Takdim” yazısı ile başlamaktadır. Daha sonra yer alan “Ön Söz”de ise kitabın konusu üzerinde kısaca durulmuştur.

Ön Söz’den sonra yer alan “Doç. Dr. İsmail Doğan” adlı kısmında yazarın hayatı ve eserleri ile bir bilgi verilmiştir.

I. Bölümü oluşturan “Giriş”te konu, tarihi bir perspektifle ele alınmış ve kısaca tasvir edilmiştir

Giriş’ten sonra sırasıyla şu dört bölüm yer almaktadır. II: Bölüm; “Türk Dilinin Tarihsel Serüveni”, III. Bölüm; “Bulgular ve Yorum”, IV. Bölüm; “Tartışma” ve V. Bölüm; “Sonuç ve Değerlendirme”

“Türk Dilinin Tarihsel Serüveni”, başlıklı II: bölüm de kendi içinde, “Dil Kültürü” ve “Türk Dilinin Tarihsel Serüveni” başlıklı ikinci alt başlığa ayrılmıştır.

Bu bölümün “Türk Dilinin Tarihsel Serüveni” başlıklı ikinci kısmında da sırasıyla şu başlıklar bulunmaktadır: “Cumhuriyet Öncesi Dönem”, “Yeni Terimler Karşısında Özgün Tutumlar”, Türk Dilinin İslah Çalışmaları” ve “Cumhuriyet Dönemi”

“Bulgular ve Yorum” adlı III. Bölümde; anketlerde ve birebir görüşmelerde elde edilen bilgiler tablolar halinde ortaya konmuş ve sonuçlarla ilgili çeşitli yorumlarda bulunulmuştur.

“Tartışma” adlı IV. bölüm şu üç alt başlıktan meydana gelmektedir: “A. Türkçenin Sokağa Çıkışı Tarihsel, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Bir Yaklaşım Denemesi”, “B. “Cumhuriyet Dönemi ve Sokağın Dili” ve C. “Dili Koruma Girişimleri”

Bu IV. bölümde yer alan “Dili Koruma Girişimleri” başlığı altında; Fransızlarda, Almanlarda ve Türkiye’de dili koruma ile ilgili yasal düzenlemeler ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca bu kısımda, “Türk Dilinin Kullanımına İlişkin” kanun taslağının 1994 yılında gündeme geldiği ve yazarların bu tasarıya nasıl baktığı gibi çeşitli konular yer almıştır. Burada dilin yasal düzenlemelerden çok, ancak üreten bir toplum olmakla üretmesine paralel bir şekilde gelişip, zenginleşebileceğinin altı çizilmiştir. Aksi takdirde, üretmeyen ve devamlı surette tüketen bir toplumun dilini de tüketeceği ifade edilmiştir.

“Sonuç ve Genel Değerlendirme” başlığını taşıyan V. bölümde anket sonuçları madde madde ortaya konulmuş ve konu genel bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Burada, XVI. yüzyıldaki hareket başta olmak üzere (Türkî-i basit hareketi), İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyetin ilk yıllarında (1926-1929’daki “Vatandaş Türkçe Konuş” noktasındaki Türkçeleşme hareketi)-ve ilerleyen dönemlerinde, Türkçeye akın akın giren yabancı kelimelere karşı, Türkçenin korunması yönünde bazı hareketler ve kampanyalar olduğu ancak, dilin; kültür ve üretim hayatının bir ifade vasıtası olması sebebiyle bu tür faaliyetlerin fayda sağlamadığı belirtilmiştir. Kültürü canlılığını yitirmiş ve üretkenliğini kaybetmiş bir toplumun dilinin de canlı ve etkili olmasının beklenemeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca bu noktada, “Yerli Malı, Yurdun Malı” çerçevesinde düzenlenen, “Yerli Malı Haftaları”nın başarılı olabilmesi için, “Avrupa” deyiminin; “en iyi”, “en işlevsel” ve “en kaliteli” (s.105) anlamına geldiği günümüzde öncelikle “yerli malın”, “... rekabete açılan bir kültürde genç kuşakları yerli malı kullanmaya yöneltecek gerçekçi yöntem, içinde yerli malının bütün göstergeleriyle yabancı ürünler karşısındaki rekabet standardı”nı yakalaması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Ayrıca dilin ifadede işlevsel ve etkililik bakımından özgün olanı tercih etmesi nedeniyle de “*Kaliteli, işlevsel ve kullanılabilir olan her türlü ürün aynı zamanda kültürün damgasını da pazara vurmaktadır. Dolayısıyla da “Ürünü alalım, ama adını almayalım; teknolojisini alalım ama kültürünü almayalım.” Biçimde tercihten beklenen sonuçları elde etmek mümkün değildir.*” (s.62) diyen yazar verimlilik, kalite, rekabette dinamik yapıya sahip toplumların ürünle birlikte kültürlerini, terminolojilerini ve kavramlarını da ihraç ettiklerini belirtmekte ve çözüm olarak kültürün çağın gereklerine uygun şekilde geliştirilmesi ile dilin canlılık kazanacağını vurgulamaktadır. Çünkü dil; toplumdan, ekonomiden, sanayiden ve teknolojiden kısaca kültürden ayrı düşünülemez. Bu noktada bu bilgi çağında yapılacak iş, “*bilgi, teknoloji üreten toplum*” olmaktadır.

Öte yandan yazar eserinde, Türkiye’nin, sokaklardaki tabelâlardan yola çıkılarak “*yabancı dillerin istilasına uğramış bir ülke*” olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü anketlerden elde edilen bilgilere göre iş yerlerine verilen adlar, ancak şu 12 alt başlık altında toplanabilmiştir. 1. Doğrudan Yabancı İsimler, 2. Şahısların İsmi ve Soy İsimleri, 3. Yer İsimleri, 4. İlgili Çekici Özel Buluşlar, 5. Rakamlı ya da Kısaltma İsimleri, 6. Geleneksel İsimler, 7. Hayvan İsimleri, 8. Çiçek ve Bitki İsimleri, 9. Akrabalık İsimleri, 10. Kısaltma İsimleri, 11. Dini İsimler ve 12. Medyatik İsimler. Bu sınıflandırmaya göre tabelâ isimlerinin; “yaşanan kent”, “ithal ürün”, “ilginçlik”, “marka”, “kalıplaşmış isim”, “yapılan işe uygunluk”, “çocuğunun ismi oluşu”, “belli bir kesime hitap etmesi” ve “ticari açıdan çarpıcı oluşu” (s.114-116) gibi kriterler esas alınarak verildiğinin altı çizilmiş ve yabancı isimlerin yaygınlık kazanması noktasındaki problemin halledilmesi için öncelikle konunun tüm yönleriyle ele alınması gerektiğini ifade edilmiştir.

Eserde daha sonra şu kısımlar yer almaktadır. “Kaynakça”, “Ekler”, “Ek I, İşyeri İsimleri Bilgi Formu”, “Ek II, Araştırmaya Konu olan İşyeri İsimleri”, “Ek III, Bazı Özgün İşyeri İsimleri”, “Ek IV, Basında Türkçe”, “Ek V, Sokaklardan Görüntüler”

Eser dildeki çıkmaz, nedenleri ve sonuçları ile birlikte bilimsel verilerden de yararlanarak tarihsel bir bakış açısıyla bir bütün hâlinde ortaya konmaktadır. Eser bu açıdan dikkate değer bir çalışmadır.

NOTLAR

1- Şiar Yalçın, “Dil Emperyalizmi Diye Bir Şey Yoktur.”, *Yeni Yüzyıl*, 02.06.1997,s.20.

Ergun Sav'ın Kitabından

Anahtar Kelimeler: Dış ilişkiler, anı, diplomat, politika.

Ergun Sav, **Diplomaturka, Bir Diplomat -Yazarın Yazıları**, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Kasım 2000, Ankara, 248 sayfa .

Neval Konuk

M.Ü. Türk Sanatı Programı Yüksek Lisans Öğrencisi

Köşe tiyatro yazarı, tiyatro eleştirmeni Ergun Sav'ın şimdiye kadar yetişkinler için sekiz, çocuklar için üç olmak üzere onbir kitabı yayımlandı.

İğneli bir dili, alaycı üslubu, fakat samimi ifade-siyle her kitabında ilgi gören Ergun Bey, diplomatlığa başladığı yılları, emekliliğe uzanan çizgisini "**Diplodramatik Anlatılar**" adlı kitabında, mizahın hakim olduğu bir dille sergilemiştir.

Bu kez ise Bilgi Yayınları arasında "**Diplomaturka**" adlı eseri çıktı. Eser üç ana bölümden oluşuyor. "Meslek (s.9-50)" başlıklı birinci bölümde ilk 39 sayfa, mizahın hissedilmediği bir Dışişleri Tanıtım bilgisi hâlidir.

"Ülkeler (s.51-226)" başlıklı ikinci bölümde Fransa (s.51-60), Nijerya (s.61-96), Finlandiya (s.97-126), Almanya (s.126-154), Katar (s.155-182), Brezilya (s.183-208) ve Portekiz (s.209-226) devletlerinde ki çalışmalarını zaman zaman gerçekten çok ciddi ve bulunmaz bilgilerle beraber, trajikomik tablolar eşliğinde sunmuştur.

"Merkez (s.227-247)"i anlattığı kısım ise bir çok sırrı ele veriyor ama bunların bir çoğunu sadece aynı zaman içinde o Genel Müdürlük bünyesinde bulunanlar tanıyabilirler.

Bir kısmı, diplomatlık hayatının beşte birinde, Türkiye'de kaldığı için böyle bir trafiğin sonucu olarak Genel Müdür, Müsteşar Yardımcısı, Müsteşar ve Avrupa ülkelerinde Büyükelçi olmadıkça tanınmamış olanlardır.

Hocam Prof. Dr. Sadık Tural'ın deyimiyle, pehlivan duruşlu , 'Türkmen Ağası tabiatlı' bir diplomat olan Sayın Ergun Sav'ın kitabından üç parça seçtim.

Ağustosta ilkbahar

Çok önemli günler yaşadık. Dışarda, "Türküm. Türk diplomatıyım!" demenin büyük övünç olduğu günler geçirdik. Böyle sürecektir artık. Kimse geçip gitmiyor, soracak soruları oluyor. Öğrenmek istedikleri şeyler var. Doğumdan yana gururunu duyduğumuz Türklüğümüzün tadına varıyoruz.

Böyle günlerde uzakta olmak zor. İnsan, yurdunda olmak, ulusuyla dostlarıyla sevinci paylaşmak istiyor.

...

Babam öldüğünde de yurt dışındaydım. Çok zor gelmişti. İçimin burkuntusu daha da artmıştı. Bu kere uzakta olmak onun kadar, ondan da güç oldu. Bir ulus şahlanırsa, hele bu ulus benim ulusum olursa, buna uzaktan bakmak gerçekten insanın içini eritiyor. "Buradaki de görevdir. Yurt görevidir," avuntusu var ama, olayların içinde olmak, bunları kendi topraklarında yaşamak bambaşka bir şey.

...

Cumhuriyetimizin ellinci yılını kutladık. Peşinden Boğaz Köprüsü açıldı. Şimdi ise Mehmedimiz konuştu. Artık Türkiye'nin sınırlarını, gücünü, yeteneğini biliyorlar. Ben onlara anlatmaya çalışmıyorum. Onlar bana soruyorlar. Mutluyum.

...

Kıbrıs Harekâtını bütün dünya yarı şaşkın, yarı meraklı, hatta biraz da korkulu izledi. Yıllardır sarsamadığımız batılıları silkeledik bu kere. Vaktiyle bize "Avrupa'nın hasta adamı" diyenler, hastalanıp yatağa girdiler. "Üzülme, kalk konuşalım" diye elimizi uzattık. Aslan Mehmedim! Yanık tenli Anadolu yüzünden cesaretli gözlerin baktı. Silahı yığıtçe kavrayan elin, görev bitince, şefkatle çocukların başlarını okşamak için uzandı.

...

Finliler Kıbrıs Harekâtımızla çok ilgilendiler. Askerleri vardı BM Barış Gücü'nde. 15'i yaralandı. Üzüldük tabii. Üzüntümüzü bildirdik. Doğal karşıladılar. Mehmedin elinden gelen özeni gösterdiğini biliyorlardı.

...Finlilerle dilimizin, kökenimizin aynı olduğu söylenir durur. Bilimsel doğrulama bulamadım henüz. Olsa ne olur, olmasa ne olur? Önemli olan iki ulusun birbirini anlaması. Ben onları anlamıştım. Sanıyorum

bu Ağustos ayında onlar da beni daha iyi anlıyorlar. Önemli olan bu.

***
Havalar serin gidiyordu. Finlandiya'da yaz gelmiyordu. "Baharı görmeden yaz geldi geçti" diyordum. Meğer tümünden ilkbahar başlıyormuş. Ağustosta her tarafta çiçekler açtı gibi geliyor bana.

(13. Mektup: Hisar, Ekim 1974)

Finlandiya Türkleri

"Saygılı bala ana-ataları,

Mahallebizin 1973-74 anatili ve din kursaları 17.09.1973 tarihinde başlıdır. Kurslarga yazılı (yazılış) 13.-14.09.1973 könleri saat 15-17 arasında imam A.N. Atasever efendi tarafından İslam Yortinin (Yurdunu) kütüphane bülnesinde karşı alınadır. Şakirdların (öğrencilerin) yürüngenleri (devam ettikleri) mektepnin atalık (haftalık) ders programlarını yanlarında kitürelere kireklidir.

Balalarını (çocuklarını) Kazan yeyse (veya) Anadolu şivesinde ukıtuga yazdıru ana atalarının üz ihtiyarındadır. (okumaya yazdırmak kendi seçimlerine bağlıdır)

Kursalarının mümkün kadar faideli buluvı için (olması için) balaların devamlı ve tertipli yürülerine dikkat itüleri bala ana atalarından ütinelidir (rica olunur)

Hürmetler ile

Finlandiya İslam Cemaati Mütevelli Heyeti"

Bu duyuru, Finlandiya İslam Cemaatinin Helsinki'de, kendi malları olan 6 katlı büyük binanın en üst katındaki, geniş salonlarının ilan tahtasında asılı. Parantez içindeki karşılıkları, anlaşılması kolay olsun diye ben koydum. Dil ve din kursları için velilere yapılan duyuru. İlginç bir nokta da Kazan ve Anadolu şivesi arasındaki ayırım. Kazan Türkçesi bizim için anlaşılması çok zor bir dil. Arada kapığımız kelimelerin anlamı çıkarmaya çalışıyoruz.

Kim bu Finlandiya Türkleri? Yurdumuzdaki bir günlük gazetenin "Kızlarını Türklere evlendirmek istiyorlar" diye yazması üzerine binlerce kişiden evlenme teklifi alan bu topluluk nedir?

Sayıları 900 civarında. 450'si Helsinki'de, diğerleri başka şehirlerde yaşıyorlar. Çoğu ticaretle, özellikle kürkçülükle uğraşıyorlar. (Bir rastlantı: Fincede 'Turkki', hem 'Türkiye', hem de 'kürk' demek.) Mali ve sosyal durumları çok iyi. Türkiye ile ve

Türklükle bağları kaybetmemişler. Dillerini, dinlerini, gelenek-göreneklerini, törelerini sürdürüyorlar.

***
Finlandiya Türkleri, 19. yüzyıl başlarında bu ülke İsveç'ten ayrılıp, Rusya'ya bağlı bir çeşit özerk idare haline gelince Kazan'dan buraya göçmeye başlamışlar. Anayurtlarında gezici olarak yaptıkları ticarete (çerçilik) burada yerleşerek sürdürmüşler. Yüzyıl sonlarında göçmen sayısı daha da artmış. 1917'de Finlandiya bağımsızlık kazanınca Anayasa gereğince laikliği kabul etmiş; Finlandiyalı Türkler de kendi cemaatlerini resmen kurmuşlar. Adına bakıp bu topluluğu sadece bir din topluluğu sanmak doğru değil. Gerçi İslâmiyete bağlılıkları söz götürmez ama, Türkiye'ye de çok bağlılar. "Memleket" diye söz ediyorlar. Nitekim, bunlardan bir heyet yurdumuzu resmen ziyaret edeceği zaman, ilk istedikleri, ilk gün Anıtkabir'e çelenk koymak oldu. "En büyüğümüzdür bizim o, Atamızdır" dediler.

***
Finlandiya Türkleri, kalpleri, elleri açık, sevimli, dürüst ve samimi insanlar. Finlandiya'da olduğu gibi onlarda da nüfus artışı çok yavaş. Sıfıra yakın. Fakat Fin toplumu içinde sağlam bir yerleri var. Birbirlerine bağlı, övgüye değer bir topluluk.

(3. Mektup: Hisar, Kasım 1973)

Cezayir ve Fransız kültürü

Yıl: 1990. Brezilya'dayım. Yeni Cezayir Büyük-elçisi ziyaretime geldi. Mecburen Fransızca konuşuyoruz, çünkü başka dil bilmiyor. Sevimli bir adam. Bir saate yakın konuştuk. Bir ara, konu Arapçaya geldi. Ben hep merak ederim. Arapların aksan farkları müthiş.

Cezayirliye dedim ki:

"Ben Magrip (Kuzeybatı Afrika) Arapçasını duymak istiyorum. Aksanınızı merak ediyorum. Bana Kuran'dan bir bölüm okusanız. Mesela şurda Arapça Kuran-ı Kerim metni var. Fatiha sûresini bir okur musunuz? Aksanı duyayım."

Kitaptıktan Kuran'ı aldım. Uzattım. Bekliyorum. Adamcağız şaşırıldı:

"Ama bu Arapça!"

"Evet."

"Ben Cezayir'de de, sonra Fransa'da da hep Fransızca öğrenim gördüm. Arapça konuşur, anlarım ama, okuyamam, Arap alfabesini bilmiyorum."

Kaldım, donakaldım, kalakaldım, adamın elinden Kuran'ı aldım.

“Cumhuriyet Özel Sayısı II”

Anahtar Kelimeler: Süreli yayın, Erdem (Cumhuriyet özel sayısı), makaleler, tanıtma yazıları.

Erdem, Cumhuriyet Özel Sayısı, Cilt II, Sayı 31-32-33, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Mayıs 1999, 1 Sunuş Yazısı, 71 Makale, 14 Tanıtma Yazısı.

Durmuş BUNARCIOĞLU

TDEP Proje İşlemleri Sekreteri

“**C**umhuriyet Özel Sayısı-II” Sayı 32. 333 sayfadan oluşan 32. sayıda 23 makale ve 3 adet tanıtma yazısı yer almaktadır.

32. sayıda yayımlanan yazıların bibliyografik künyesi aşağıdaki gibidir:

Ersin ALTINTAŞ, “Atatürk’ün Çağdaş Eğitim Anlayışı ve Liderliği”, s. 339-345; Ahmet ARI, “Atatürk, Cumhuriyetimiz ve Edebiyat Terbiyesi”, s. 347-355; Gülay ARIKAN, “Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları”, s. 357-366; İ. Ethem ATNUR, “Mustafa Kemal (Atatürk) ve Nahçıvan”, s. 367-369; Mehmet BAŞARAN, “Atatürk, Cumhuriyet ve Tarih Şuurı”, s. 371-380; Tuncer BAYKARA, “Türk Hayatında Şehir ve Cumhuriyet Devri Gelişmeleri”, s. 381-407; Nihat BAYŞU, “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji”, s. 409-437; Süleyman BOZDEMİR, “Atatürk ve Eğitim, Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler”, s. 439-458; Bekir BÜYÜKARKIN, “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Ordusu”, s. 459-470; İsmail ÇALLI, “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Dünyası”, s. 471-482; Süleyman KAZMAZ, “Atatürk Düşüncesinde Millî Hukuk”, s. 483-498; M. Nuri KODAMANOĞLU, “Cumhuriyetin 75. Yılında Eğitimde Bütünlük ve Millîlik”, s. 499-512; Erol KÜRKCÜOĞLU, “Atatürk, Millî Mücadele ve Türk Dünyası”, s. 513-526; Mehmet ÖNDER, “Atatürk Fransa-Picardie Manevralarında”, s. 527-532; Hamit PEHLİVANLI, “Saltanattan Millî Hakimiyete”, s. 533-539; Erdal SAYGIN, “Atatürk’ü Kavrayabilmek”, s. 541-543; Işıl Saygın, “Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları”, s. 545-557; Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, “Bilge Kağan’dan Atatürk’e

Gelen Sır: Kimlik, Kişilik, Önderlik”, s. 559-585; Hülya ŞAHİN “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Ordusu”, s. 587-619; Semra ŞEN, “Atatürk, Cumhuriyet ve Tiyatro”, s. 621-629; Yavuz ŞEN, “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Müziği”, s. 631-635; Cemalettin TAŞKIRAN, “Atatürk, Cumhuriyet ve Millî Kimlik”, s. 637-646; Hidayet VAHAPOĞLU, “Atatürk ve Liderlik”, s. 647-657; Şebnem ERCEBECİ, “AKM’nin Yayınladığı Atatürk’le İlgili Eserlerin Bibliyografyası”, s. 659-664; Serap LELOĞLU-ÜNAL, “Türklüğe Gönderilen Mektup”, s. 665-667; Berna TÜRKDOĞAN, “Nutuk”, s. 669-671.

Ersin ALTINTAŞ: “Atatürk’ün Çağdaş Eğitim Anlayışı ve Liderliği”. Sayın Altıntaş, Osmanlı Devletindeki eğitim sistemi ile lider Atatürk’ün öngördüğü eğitim sistemini mukayese ediyor. Buna ilave olarak Atatürk’ün eğitimle ilgili görüşlerin bugünde önemini koruduğuna dikkat çekiyor.

Ahmet ARI: “Atatürk Cumhuriyetimiz ve Edebiyat Terbiyemiz”. Ahmet Bey, Atatürk’ün ifadeleriyle Cumhuriyeti anlatarak, 75. yılda geldiğimiz noktayı edebiyat, kültür ve millî şuur açısından değerlendiriyor.

Gülay ARIKAN: “Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları”. Makale, “Giriş”, “Medeniyet ve Milliyetçilik Kavramları Üzerine”, “Türkçe Akım ve Kemalist Kadın Kimliği”, “Cumhuriyet Dönemi Kadınları ve Yasal Gelişmeleri” ve “Sonuç” başlıklarını taşıyan beş bölümden oluşmaktadır.

İbrahim Ethem ATNUR: “Mustafa Kemal (Atatürk) ve Nahçıvan”. Ulu Önder’in ileri görüşlülüğünü bir daha gözler önüne seren yazar, Nahçıvan’ın Türkiye için önemini okuyucuya aktarıyor.

Mehmet BAŞARAN: “Atatürk, Cumhuriyet ve Tarih Şuurı”. Tarihimizin araştırılması ve tarih şuurunun oluşturulmasındaki maceramızı yazar, Atatürk’ün Cumhuriyeti kurmasından başlayarak günümüze kadar taşıyor.

Tuncer BAYKARA: “Türk Hayatında Şehir ve Cumhuriyet Devri Gelişmeleri”. Atatürk Kültür Merkezi yayınlarından “Türk Adının Anlamı” kitabının yazarı olan Baykara, ikinci cildin en uzun araştırma yazısını bizlere sunuyor. Araştırma, Giriş, Türklerde Şehir Gerçeği, Selçuklu ve Osmanlı Şehir Gelenekleri, Millî Mücadele Sonrası ve Türkçe Cumhuriyeti ve Sonuç kısmı ile tamamlanmış, sonuç kısmında hocanın Türklerin şehir hayatı ile ilgili vardığı hükümler var. Bunlardan birkaçını sizinle paylaşmak istiyoruz: “*Türk şehrindeki inşaatlarda taş değil, toprak malzeme daha etkindir. Ayrıca hemen belirtelim ki zaten Türk evi de,*

önceleri göçürülebilir bir özellik taşıyordu. Dolayısıyla, Türk şehrinin görünüşü sadedir. Bu sadelik doğrudan Türk hayatıyla da yakından ilgilidir. Türk şehri, kimi zaman komşu kavimler şehrine katılmalar esasında oluşmuş ise de, zaman içinde doğrudan Türkler, Türk özellik-leriyle şehirler kurmuşlardır. Türk insanı, sıhhatını kazanmış, sayıca artmış ve hepsinden önemlisi şehir hayatını tercih etmiştir. Bu kesin bir gerçek olup, Ata-türk'ümüzün de hayal ettiği bir özellik kabul edilme-lidir.”

Nihat BAYSU: “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji”. Kurtuluş Savaşından sonra Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye’imizin her yerinde ve her alanında kalınma hareketi, M. Kemal tarafından başlatılmıştır. Bu alanlardan biri de Bilim ve Teknoloji hamlesidir. Sayın Rektör Atatürk’ün bilim ve teknolojiye verdiği önemin yine Atatürk’ün kendi ifadeleriyle pekiştirerek bizlere sunuyor.

Süleyman BOZDEMİR: “Atatürk ve Eğitim Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler”. Cumhuriyet döneminde eğitim alanındaki gelişmelerin daha iyi kavraması için yazar Osmanlı Devletinde eğitim anlayışı anlatarak makalesine giriş yapmış. Daha sonra Cumhuriyetin ilanı ile başlayan 75. yıldaki eğitimindeki gelişmeleri eksileri ve artılarıyla ortaya koyuyor.

Bekir BÜYÜKARKIN: “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Ordusu ‘O’ bir Dâhi”. Sayın Büyükkarkin, Dâhi Atatürk’ün vasıflarını kendi bakış açısından değerlendiriyor. Ayrıca yazıda millî şuuruna sahip bir Türk ordusunun kuruluşu ve Türk kumandanların tavır ve davranışları yazarın hatırası ile süslenerek anlatılıyor.

İsmail ÇALLI: “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Dünyası”. Türk Dünyasının, Türk Halkı için özellikle de Atatürk için ne ifade ettiğini öğrenmek isteyenlerin mutlaka okumaları gereken bir araştırma yazısı.

Süleyman KAZMAZ: “Atatürk’ün Düşüncesinde Millî Hukuk”. Devleti aynı zamanda bir hukuk düzeni olarak kabul eden Atatürk’ün başından geçen olaylarla Millî hukuka verdiği kıymeti ve millî hukukun oluşmasında gösterdiği gayretleri kronolojik olarak aktarıyor.

M. Nuri KODAMANOĞLU: “Cumhuriyet’in 75. yılında Eğitimde Bütünlük ve Millîlik”. Süleyman Bozdemir gibi Sayın Kodamanoğlu’da aynı konuyu irdelemiş. Birbirini ikmal edici iki makale’nin aynı cilde konması konunun daha iyi kavranması için isabetli olmuştur.

Erol KÜRKÇÜOĞLU: “Atatürk, Millî Mücadele ve Türk Dünyası”. Türk Dünyasının önemli bir parçası

olan Azerbaycan’ın Millî mücadele yıllarında Türkiye için yaptıkları bununla birlikte Atatürk’ün Türk Dünyasına verdiği kıymeti makalede bulabilirsiniz.

Mehmet ÖNDER: “Atatürk Fransa-Picardi-e Manevralarında”. Yazar, yukarıda zikredilen manevraya Atatürk’ün davet edilmişinden başlayarak bu gidişinden dönüşüne kadar olanları anlatıyor. Bu yazıda Atatürk’ün Fransa’ya Selahaddin Bey’le giderken fesle ilgili olarak yaşadıkları hatırayı her okuyucunun bilmesinin faydalı olacağını hatırlatıyoruz.

Hamit PEHLİVANLI: “Saltanattan Millî Hâkimiyete”. Hamit Bey, “Türkiye’de saltanatın fiilen yıkılması ve millî hâkimiyet fikrinin gelişip, ileride kurulacak devletin yönetim biçiminde belirleyici olmasına, I. Dünya Harbi sebep olmuştur diyebiliriz” tezi ile makalesinin giriş kısmını oluşturur. Türkiye’de millî iradesinin hakimiyetini 2 safhada gerçekleştirdiğini savunduğu yazısı dikkate değer.

İşıl Saygın: “Atatürk, Cumhuriyet ve Kadın Hakları”. Kadın ve aileden sorumlu eski Devlet Bakanı konuyu en iyi bilenlerden birisidir. Türkiye Kadın Haklarını nasıl elde edildiği öğrenmek isteyenlerin bu konuyla ilgili yazılmış diğer makalelerden farklı tutacakları bir yazıdır.

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU: “Bilge Kağan’dan Atatürk’e Gelen Sırrı (Kimlik, Kişilik, Önderlik)”. Kimlik, kişilik ve önderlik kavramları etrafında Bilge Kağan ve Atatürk arasında ilişki kuran yazar, Atatürk’ü nasıl anlamalıyız sorusuna farklı bir bakış açısı getiriyor.

Hülya ŞAHİN: “Atatürk Cumhuriyet ve Türk Ordusu”. Hülya Şahin’in yazısının, Sayın Büyükkarkin’in yazısı ile örtüşen yanları epeyce var. Ama, Büyükkarkin’in yazısından farkı ise, Türk ordusunun şimdiki hali hakkında bilgileri de bize aktarmasıdır.

Semra ŞEN: “Atatürk, Cumhuriyet ve Türkiye”. 1923’den başlayarak günümüze kadar tiyatrunun değerlendirildiği yazıda tiyatrunun cumhuriyetimize kazandırdıklarını, tiyatrunun gelişmesindeki gayretler ve tiyatrunun diğer edebî türler içindeki yeri de tayin edilmiştir.

Yavuz ŞEN: “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Müziği”. Rahmetli Atatürk’ün Cumhuriyetin kuruluşunda “En zor devrim. Müzik devrimidir” diyerek başladığı bu devrimde zoru başarmış ve Türk müziğine bir ivme kazandırmıştır. Bu ivmenin seyrini Yavuz Bey’in makalesinde en güzel şekilde takip edebilirsiniz.

Cemalettin TAŞKIRAN: “Atatürk, Cumhuriyet ve Millî Kimlik”. Yazar Atatürk’ün anladığı ve anlattığı milliyetçilik anlayışından başlayarak, Atatürkçülük’ün

nasıl anlaşılması gerektiğini, son olarak ta Atatürk'ün bu millet içindeki yerini makalesinde izah ediyor.

Hidayet VAHAPOĞLU: "Atatürk ve Liderlik". Hidayet Bey, lider kelimesini anlatarak makalesine başlıyor. Sonra Sosyal psikolojideki lider özelliklerini veriyor. Bu izahlardan sonra, Atatürk'ün liderlik özellikleri açıklanıyor.

Hidayet Vahapoğlu'nun yazısı 32. sayının son makalesidir. Buradan itibaren tanıtma yazıların başlar.

Bu sayıda "Atatürk Kültür Merkezinin Yayınladığı Atatürk'le İlgili Eserlerin Bibliyografyası; Serap Leloğlu-Ünal, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun "Türk'e Doğru" eserini "Türklüğe Gönderilen Mektuplar" başlığı altında, en nihayetinde ise, Berna Türkdogan, Atatürk'ün "Nutuk"u adını taşıyan eseri tanıtmışlar.

Tanıtma yazılarından sonra 32. sayı sona erer.

Yeni Yılın
ve
Ramazan Bayramının
Vatandaşlarımıza
ve
Türk Dünyasındaki
Soydaşlarımıza
Mutluluk ve Esenlikler
Getirmesini Diliyoruz
A.K.M. Başkanlığı

“Stratejik Analiz”

Anahtar Kelimeler: Stratejik araştırma, uluslararası ilişkiler, bölgeler ve olaylar.

Stratejik Analiz, Cilt: 1, Sayı: 5, Eylül 2000,
Fiyatı: 1.500.000.-TL., 117 sayfa.

Dr. Alev KÂHYA-BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar dergisi, Avrasya Bir Vakfı Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin yayınıdır. Sahibi Avrasya Bir Vakfı adına Şaban Gülbahar, editörler Doç. Dr. Ümit Özdağ, Doç. Dr. Osman Metin Öztürk, editör yardımcıları Tuğrul Görgün, Birgül Demiştaş-Coşkun, Yazı İşleri Müdürü Dr. Ali Nihat Özcan'dır. Yazı Kurulu Dr. Nail Alkan, Doç. Dr. Mustafa Aydın, Dr. Nuraniye Ekrem, Dr. Yaşar Kalafat, Aziz Koluman, Prof. Dr. Hasan Köni, E. Tümgeneral Armağan Kuloğlu, E. Büyükelçi Ömer Lütem, Dr. Ali Nihat Özcan ve Necdet Pamir'den oluşmaktadır. Derginin Washington, Hong Kong, Bonn ve Londra temsilcilikleri bulunmaktadır. Ankara'daki yönetim merkezinin elektronik posta adresi şöyledir: E-Posta: asam@avsam.org, Web sayfası: www.avsam.org. adreslerinden merkezle irtibat sağlanabilir.

Stratejik Analiz dergisinin bu ay ki sayısı Dr. Yaşar Kalafat'ın “Elçibey'in Ardından”, Nazım Cafersoy'un Derginin bu ay ki sayısına adını veren Kafkasya Araştırmaları başlığı altında “Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey”, Avrupa Araştırmaları başlığı altında Deniz Altınbaş'ın “Korsika Sorunu Çözülüyor mu?”, Balkan Araştırmaları başlığı altında, Osman Karatay'ın “Tek ve Birleşik Bir Bosna'ya Doğru mu?”, Ortadoğu Araştırmaları başlığı altında Mustafa Coşkun'un “Camp David Görüşmeleri ve Sonuçları”, Rusya-Ukrayna Araştırmaları başlığı altında Terken Hacaloğlu-Güpür'ün “Rusya'nın Federal Siyasal Yapısında Değişiklik”, Türkistan Araştırmaları başlığı altında Nermin Guliyeva'nın “Özbekistan'daki Son

Gelişmeler ve Orta Asya'ya Yansımaları”, Uzak Doğu Araştırmaları başlığı altında Ömer Sıddık'ın “Soğuk Savaş Sonrası Japon Dış Politikası: Hegemonyaya Geri Dönüş mü?”, Dünya Ekonomisi Araştırmaları başlığında Ekin Keskin'in “Bilgi Teknolojisi ve Elektronik Ticaret”, Uluslararası İlişkiler Literatüründen başlığı altında Michael Robert Hickok'un “Yükselen Hegemon: Türk Stratejisi ile Askeri Modernizasyonu Arasındaki Uçurum”, Söyleşi başlığı altında Mehmet Tütüncü'yle yapılan söyleşiden oluşmak üzere 11 tane makale yer almaktadır. Ayrıca Bölgeler ve Olaylar başlığı altında Temmuz-Ağustos 2000 tarihlerinde Avrupa'da, Balkanlar'da, Kafkasya'da, Ortadoğu'da, Rusya-Ukrayna'da, Türkistan'da ve Uzakdoğu'da meydana gelen önemli olaylar özetlenmiştir. Daha sonra Kitap Köşesi, İnternet Adresleri ve Asam Bülteni yer almaktadır.

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'ndeki (ASAM) bölgesel ve işlevsel araştırma masalarının aylık analizlerinin ürünü olarak nitelendirilen **Stratejik Analiz** dergisinin beşinci sayısının yüklü gündeminin ASAM başkanlar Kurulu tarafından verilen kısa özetinde Türk Dünyasına yönelik samimî görüşleri ile dikkati çeken; kendisini “Atatürk'ün Askeri” olarak gördüğünü açıklayan Azerbaycan'ın müteveffa Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey rahmetle anılmaktadır. ASAM Kafkasya Araştırmaları Masası Başkanı Dr. Yaşar Kalafat'ın “Elçibey'in Ardından” başlıklı yazısında 22 Ağustos'ta Esenboğa Hava Alanından Azerbaycan bayrağına sarılı olarak Türk Hava Kuvvetleri'nin bir uçağı ile Bakü'ye yolcu edilen Elçibey'i Bakü'de de, Nahçıvan'da da aynı bayrağın altında dinlediğini, Türkiye'den Azerbaycan'ı savunmaya gidip 1918'de şehit düşen 1130 Türk askerinin, Azerbaycan'da beş ve sekiz köşeli yıldızlı ve ayılı bayraklara sarılı olarak Şehitler Hıyabam'nda Ermeni mezalimini yeni nesillere unutturmamacasına koyun koyuna yattıklarından bahsederek, Elçibey'in Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine gerçek anlamda önem verdiğini, Onun Atatürk'ün fikir ve uygulamalarını tam manasıyla kavramış samimî bir Atatürkçü olduğu üzerinde durmaktadır. Elçibey'den sonra; Azerbaycan'ın iç siyaseti, Azerbaycan-Türkiye ve Azerbaycan-Türk Dünyası ilişkileri ne olacak? Kafkasya'da Elçibey'in ölümü nasıl yankı yapacak? sorularıyla yazısı son bulmaktadır.

ASAM Kafkasya Masası asistanı Nazım Cafersoy “Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı Ebülfez Elçibey” başlığı altında SSCB'nin çöküşünde öncü rol oynayan hareketlerden Elçibey'in başkanı olduğu Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) liderliğindeki ulusal mücadele dönemi (1988-1993)ni ele alarak, Azerbaycan

Ulusal Mücadelesinde AHC Öncesi Siyasî Gelişmeler, Ulusal Siyasî Mücadelede AHC Dönemi, Azerbaycan Halk Cephesinin Kurulması, 20 Ocak 1990 Bakü Katliamı, 20 Ocak'tan Bağımsızlığa Giden Siyasal Süreç ve AHC, AHC'nin İktidara Geliş Süreci (Ocak 1992-Haziran 1993), AHC İktidarı Dönemi (Haziran 1992-Haziran 1993), AHC İktidarı Döneminin Politikaları, Devlet Yapılanması ve Hukuk Politikası, İktisadî Politikalar, Sosyal Politikalar, Kültür ve Eğitim Politikası, AHC İktidarının Askerî Politikası, Dış Politika ve Sonuç başlıkları altında incelenmektedir.

ASAM Avrupa Araştırmaları Masası asistanı Deniz Altınbaş "Korsika Sorunu Çözülüyor mu?" başlıklı yazısında Korsika adasının tarihi, nüfus özellikleri, coğrafyası ve genel tanıtıcı kısa bilgilerle birlikte, Korsika'ya hangi şartlar altında, hangi hakların tanındığı, Korsika sorununun temelinde yatan nedenlerle birlikte anlatılmıştır. Adanın yerlileri ile Fransız halkının da bu konu ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Başbakan Lionel Jospin'in planının, muhafazakâr olarak adlandırılan grupların korktukları kadar tehlikeli olup olmadığı da, Fransa'nın seslerini yükseltmeye başlayan diğer azınlıklarının görüşlerine değinilerek, yorumlanmaya çalışılmıştır. Türkiye'ye Korsika benzetmesi yapılmasına da kısaca değinilen bu yazı, ayrıca adanın geleceği ile ilgili senaryoları da içermektedir.

ASAM Balkan Araştırmaları Masası kıdemli araştırmacısı Osman Karatay, "Tek ve Birleşik Bir Bosna'ya Doğru mu?" başlıklı yazısında yaklaşık 5 yıldır, ülkeye barışı getiren Dayton Antlaşması'nın öngördüğü karmaşık yapının hayata geçirilme çalışmaları, şimdiye kadar ki tüm sürece damgasını vuran gelişmeler, bunlardan tarihi öneme sahip ikisi: Ülkedeki üç halkın her iki yönetim biriminde de kurucu halk konumuna geçmesi ve ortak bir Bosna ordusunun kurulması, ortak Bosna ordusunun büyük tartışmalara yol açması, ancak uluslararası toplumun bunu sağladığı kararlığı gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Mustafa Coşkun "Camp David Görüşmeleri ve Sonuçları" başlıklı yazısında, Ortadoğu barış sürecinin parçası olan Camp David görüşmelerinin sonuçlarından, tarafların uzlaşmaya varamamalarının nedeninin uzun çatışma yıllarının zihinlerde bıraktığı derin izler olduğunun altı çizilmektedir. Ancak, tarafların sorunlarının barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğinin, anlaşmaya varamamaları durumunda meydanın şiddet yanlısı gruplara kalacağını bilincinde olduğu belirtilmektedir.

ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası, araştırmacısı Terken Hacaloğlu-Güpür, "Rusya'nın Federal Siyasî Yapısında Değişiklik" başlıklı yazısında

Vladimir Putin'in göreve gelmesiyle birlikte bir dizi reformu uygulaması, Rus siyasî hayatını en fazla etkileyenin, yasama organlarının yapısında yapılan değişikliğin olduğu, reform paketinin nasıl ve ne şekilde uygulamaya sokulduğu ve federal idarî yapıya ilişkin değişikliklerin Rus siyasî sistemini nasıl etkilediği anlatılmaktadır.

ASAM Türkistan Araştırmaları Masası stajyeri Nermin Guliyeva, "Özbekistan'daki Son Gelişmeler ve Orta Asya'ya Yansımaları" başlıklı yazısında, 5 Temmuz 2000'de Özbekistan'ın Surhandarya bölgesinde hükümet güçleri ile Tacikistan'dan geçtikleri iddia edilen İslamcı militanlar arasında çıkan çatışmalara değinilerek, bu çatışmaların birkaç gün içinde Kırgızistan'a sıçradığı ve bugünlerde Kazakistan'ın güney bölgelerinde her an bir saldırıyla karşılaşma ihtimaline karşı güvenlik tedbirleri almakta olduğundan bahisle, sözü edilen olayların Orta Asya'da yeni güvenlik sorunları ortaya çıkaracağı ve büyük ihtimalle bu sorunlarla baş edemeyecek liderlerin yardım için yeniden Rusya'ya yönelmesine neden olacağı anlatılmaktadır. Özellikle, Özbekistan'da bir İslâm devletinin kurulması tehdidi karşısında kendi iktidarını da kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Kerimov'un sorunların çözümü için muhalefetle görüşmeler yapma yerine aşırı baskı yollarına başvurduğu, daha önce bu baskılar karşısında ülkeyi terketmek zorunda kalan Özbekistan İslam Hareketi'nin ise elinde silahla geri döndüğü vurgulanmaktadır.

ASAM Uzakdoğu-Pasifik Araştırmaları Masası araştırmacısı Ömer Siddık, "Soğuk Savaş Sonrası Japon Dış Politikası: Hegemonyaya Geri Dönüş mü?" başlıklı yazısında Giriş, Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Ortam, Yeni Güç Dengeleri ve Japonya'nın Konumu, Küreselleşmeyle Beraber Ülkeler Arasındaki Bağımlılık İlişkisinin Ön Palana Çıkması, Serbest Pazar Ekonomisi Anlayışının Yaygınlaşması, Uluslararası Politikanın Çeşitlenmesi, Dünya Sorunlarına Önem Verilmesi, Japonya'nın Dış Politikası, Dış Güvenlik Politikası, Ekonomi ve İnsan Haklarıyla İlgili Dış Politika, Birleşmiş Milletlerle İlgili Dış Politika, İkili İlişkiler, Japon Dış Politikasının Gerçekleşmesi İçin Kullanılan Yöntemler, Japonya-Amerika İlişkisi, Japonya-Çin İlişkisi, Japonya-Rusya Federasyonu İlişkisi, Japonya-Kuzey Kore, Japonya-Güney Kore İlişkisi, Sonuç başlıkları altında Japon yönetimini, hâlâ geçerli olan "Savaş mağlubu ülke" statüsünü değiştirmeye yönelen faktörler aydınlatılmış ve Japonya'nın sadece Asya'da değil, bütün dünyada yeniden öne çıkmak için harcadığı çabalar ele alınmıştır.

Dünya Ekonomisi Araştırmaları Masası araştırmacısı Ekin Keskin, “Bilgi Teknolojisi ve Elektronik Ticaret” başlıklı yazısında Giriş, E-Ticaretin Tanımı, E-Ticaretin Kapsamı, E-Ticaretin Yararları, E-Ticaretin Ekonomik Unsurları, Analiz başlıkları altında Elektronik ticaretin özellikle İnternet teknolojisindeki gelişmeler doğrultusunda 1998 yılından itibaren hızlı bir artış gösterdiği bu sebeple uluslararası ticaretin yeni kalıbı olarak düşünülen e-ticaretin ülkeler arasındaki yaygınlığının ve e-ticarette öncü ülkelerin kazandıkları avantajların bilgi teknolojilerinin seviyeleri ile ilgili olduğu, ayrıca internet kullanım seviyesi ve bilgiye erişim kolaylığının e-ticarette, ilgili ülkeye karşılaştırmalı üstünlük sağladığı, ticaretin bu yeni kalıbından bilgi teknolojilerine yatırım yapan ülkelerin daha kazançlı çıkacağı anlatılmaktadır.

Michael Robert Hickok ki bu şahsın Alabama’daki Yüksek Hava Harp Akademisi, Maxwell Hava Kuvvetleri Üssü’nün (The Air War College, Maxwell Air Force Base) Türkiye ve Orta Asya Araştırmaları (Turkish and Central Asian Studies) Bölümü’nde yardımcı doçent olduğu ve doktorasını Michigan Üniversitesi’nde Osmanlı Tarihi üzerine yaptığı, Dış İlişkiler Uluslararası Olaylar Konseyi (Council on Foreign Relations International Affairs) bursuyla Japonya’ya, Fullbright-Hays bursuyla da Türkiye’ye gittiği, 18. yüzyılda Bosna’daki Osmanlı Askerî İdaresi (Ottoman Military Administration in Eighteenth-Century Bosnia) adına bir kitabı ve çağdaş Türk ordusuyla ilgili makalelerinin olduğu şeklinde hakkında bilgi verilmektedir.

Michael Robert Hickok’un “Yükselen Hegemon: Türk Stratejisi ile Askerî Modernizasyonu Arasındaki Uçurum” başlıklı yazısı Birgül Demirtaş-Coşkun tarafından, ASAM Jeopolitik ve Strateji Araştırmaları Başkanı Emekli Tümgeneral Armağan Kuloğlu’nun büyük yardımlarıyla İngilizce aslından çevrildiği belirtildikten sonra, Türkiye’nin Belirsiz Geleceği, İsteklerle Kabiliyetlerin Uyuşmaması, Savunma İhtiyaçlarının Tedariki Süreci, Sistemin Güncelleştirilmesi ve Sonuç başlıkları altında Türk strateji uzmanlarının soğuk savaş döneminde Türkiye’yi ateş hattıyla çevrilmiş kötü bir bölgede yaşıyor gördüklerini ve sadece NATO garantisi Sovyet maceraperestliğini caydıracakken, şimdi Türkiye’nin, ülkeleri halihazırda başarısız olmuş veya başarısız olan devletlerin külleri tarafından sınırlanmış durumda görüldüğü belirtilerek, 1940’lardan bu yana stratejik savunmayı destekleyen Ankara’daki karar vericilerin

günümüzde yeni fırsatlardan yararlanmak ve belirsiz gelecek karşısında Türk çıkarlarını korumak için daha aktif güvenlik politikalarıyla ilgilenmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu makale, Türk ordusunun ve Türk hükümet ve parlamentosunun ülke menfaatleri için uyguladığı stratejilerin bir yabancı gözüyle nasıl algılandığı ve yorumlandığını gözler önüne sermek için çevrilerek yayınlanmış olabilir.

“Hollanda’da Kurulu Türkistan-Azerbaycan Vakfı ve Türk Diasporası” başlıklı yazıda Hollanda’da kurulan ve Hollanda’ca baş harfleri SOTA (Stichting Ondierzoek Turkistan en Azerbaycan) olan Türkistan-Azerbaycan Araştırmaları Vakfı başkanı Mehmet Tütüncü ile vakıf ve vakfın faaliyetleri üzerine yapılan söyleşi yer almaktadır. Söyleşide Hollanda’daki Türkler, yurtdışından Türkiye’nin görünümünü, Türk Dünyası ve Avrupa Birliği gibi konulara yer verilmektedir.

Bölgeler ve Olaylar başlığı altında Temmuz-Ağustos 2000 tarihlerinde Avrupa’da, Balkanlar’da, Kafkasya’da, Ortadoğu’da, Rusya-Ukrayna’da, Türkistan’da ve Uzakdoğu’da meydana gelen önemli olaylar kronolojisi bulunmaktadır.

Kitap Köşesi başlığında **Avrupa Birliğine Neden Hayır** (Suat İlhan), **Albania In Transition: The Rocky Road to Democracy** (Elez Biberaj), **Soğuk Savaşın Başladığı Yer Güney Azerbaycan (1945-1946)** (Cemil Hasanlı), **Suriye’de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum** (Nikolaos Van Dam), **İlk Ağzdan Vladimir Putin** (Ot Perava Litsa Razgavori S Vladimirom Putinom) (Natalya Gevorkyan, Natalya Timakova, Andrey Kolesnikov), **The Hazaras of Afghanistan** (Sayed Askar Movsavi), **Big Dragon The Future of China: What It Means for Business, the Economy, and the Global Order** (Daniel Burstein and Arne de Keijzer) adlı kitaplar tanıtılmaktadır.

İnternet Adresleri başlığı altında Avrupa, Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Rusya-Ukrayna, Türkistan ve Uzakdoğu’daki buralarla ilgili çeşitli internet adresleri verilmektedir.

Derginin sonunda ASAM Bülteni başlığında Merkezin Ağustos ayı içerisinde yaptığı faaliyetleri hakkında haberler yer almaktadır.

Merkezin faaliyetlerini ve yayınlarını takip etmek isteyen meraklısına sunulur.

“Avrasya Dosyası”

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası, süreli yayın, değerlendirme.

Avrasya Dosyası, TİKA, Aylık Bülten Dergisi,
133, Ağustos 2000, 8s.

Kalmamat KULAMSHAEV

Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans
Öğrencisi

Tarih 1990. Demir perdelerin kalktığı, ortak dil, ortak din ortak kültür mensuplarının 70 senelik ayrılıklarının sona erdiği günler...

Aynı kökten gelen, ancak birbirlerinden uzak kalmış bir milletin, yeniden birbirleriyle kucaklaşacağını istedikleri günler...

Nihayet, 90'lı yıllardan sonra tüm heyecanımla yaşandı. Ancak bu günler ne kadar iştiyakla bekleniliyorsa da, beklenilmediği bir anda meydana gelmişçesine insanlarımızı ve insanları heyecanlandırdı, duygulandırdı ve çok şaşırttı. Bundan iki sene sonra (1992), Türk Cumhuriyetleri'nden o günün şartlarında kalabalık sayılabilecek sayıda öğrenciler, yüksek okul ve üniversitelerde eğitim almak amacıyla Türkiye'ye akın etmeye başladı.

Evet, bu da ortak değerlere mensup bir milletin topluluklarının yeniden bir araya gelip kuvvetlenmesindeki temel ve olmazsa olmaz şartlarındandı.

Bu, Türk Cumhuriyet ve toplulukları arasındaki eğitim işbirliğinin en parlak göstergesi olarak hâlâ devam ediyor ve devam edecektir de...

Tabii, günümüzde, artık her alanda Türk işbirliğinden söz etmek mümkündür. İşte böyle Türk işbirliği amacı doğrultusunda hizmet veren kuruluşlardan biri de TİKA'dır.

TİKA'nın, kuruluşundan bir sene sonra aylık bülten şeklinde yayım faaliyetine başladığı **Avrasya Dosyası** adlı aylık dergisi, kendisinin, yaptırımları, faaliyetleri ve çeşitli projeleri konusunda devamlı bizleri aydınlatmakta sanki aynadan yansımaktadır.

İşte bu derginin tanıtacağımız sayısı Ağustos 2000 tarihli 133 sayısındır.

Bu sayının içindeki yazıların başlıkları şunlardır: *TİKA'nın Balkan Ülkelerine Yönelik Proje Paketi* (1-3), *Azerbaycan* (3-4), *Kazakistan* (4), *Kırgızistan* (4), *Kırgızistan'da Yatırım ve Kredi Bankası Kuruluyor* (4-5), *Kosova'daki Oto Yolların Yapımı ve Onarımı* (5), *Özbekistan* (5), *Türkmenistan* (5-6), *TİKA'nın Ağustos Ayı Faaliyetleri*, *Kırgızistan'da El Halıcığının Geliştirilmesi Protokolü*, *İstanbul Özel Sektörü Geliştirme Merkezi* (7-8).

Bu derginin ilk yazısı *TİKA'nın Balkan Ülkelerine Yönelik Proje Paketi* (1-3) başlığıyla verilip, 18 Ağustos 2000 tarihinde Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı'nda düzenlenen bir basın toplantısında, Devlet Bakanı Prof. Abdulhaluk Mehmet Çay tarafından açıklanmış olan, TİKA'nın Balkan Ülkelerine yönelik proje paketi teferruatlı bir şekilde anlatılıyor. Yazıda Türk Cumhuriyetleriyle beraber Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya'ya Küçük ve Orta ölçekli İşletmelerin Geliştirilmesi Projesine (2000-2005) öncelik verileceğinden haber verilmektedir.

Bunun haricinde, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Bulgaristan ve Romanya'ya yönelik "Sigortacılık Eğitimi Projesi", Balkan ülkelerine yönelik "Bankacılık ve Merkez Bankacılığı Eğitimi" konusunda "İşbirliği Protokolü" gibi bazı projelerin özetleri şu şekilde verilmiştir:

1- *TİKA ve Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nün ortaklaşa yürüttüğü proje ile Arnavutlukta serbest bölgelerin oluşturulması için teknik yardım yapılacaktır.*

2- *Ayrıca, hayvancılık konusunda eğitim programı ve danışmanlık hizmetinin sağlanması amacıyla, TİKA ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında ortak bir proje yürütülmektedir.*

3- *TİKA'nın Arnavutluk için gerçekleştirdiği diğer bir proje ise, sulama sistemleri hakkında danışmanlık hizmetinin verilmesidir.*

Yazı, *TİKA'nın Balkan ülkelerinden biri olan Bosna-Hersek için ele aldığı münferit projelerin konu başlıklarının verilmesiyle sona ererken, peşinden Azerbaycan başlığıyla gelen yazıda, Azerbaycan Cumhuriyetindeki son günlerdeki gündemden bahsediliyor. Bu yazıda genel olarak, daha yakınlarda vefat eden, tüm Türk Dünyası'nı üzüntüye boğan, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin lideri ve ülkenin eski Devlet Başkanı merhum Ebulfez Elçibey'in kısaca hayat hikayesi veriliyor.*

Bu yazıyı takip eden yazılarda belirtildiği gibi Türk Cumhuriyetlerinden Kazakistan, Kırgızistan Türkmenistan ve Kosova'daki otoyolların yapım ve onarımı hakkındaki yazılar takip etmektedir.

Dergide yer alan sonuncu başlıklardan biri olan *Kırgızistan'da El Halıcılığının Geliştirilmesi Protokolü* ile ilgili bilgiler veren yazı önemlidir. Bu yazıda artık unutulmakta olan el halıcılığı sanatının yeniden canlanmasını sağlayacak olan programlar hakkındaki gelişmelerden söz edilmektedir. Bu konuda, TİKA ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı arasında, *Kırgızistan'da El Halıcılığının Geliştirilmesi* için hazırlanan protokol, Devlet Bakanı Prof. Abdulhaluk Çay ve Sanayi ve Ticaret Bakanı Ahmet Kenan Tanrıku tarafından imzalanmış (17 Ağustos 2000) olduğu belirtiliyor.

Yazıda, bu protokol ile hayata geçirilecek proje sayesinde artık Türk El halıcılığının Türkiye'de ve

dünyada geliştirilmesi ve yaşatılması konusunda önemli hizmetleri olan Sümer Halı'nın bilgi ve tecrübelerini Kardeş Cumhuriyetlerle paylaşabilmesinin amaçlanmakta olduğu, böylece Türkiye ve kardeş Cumhuriyetler ara-sındaki ortak kültürel değerlerin 21. Yüzyıla taşınması konusunda, önemli bir adım atılmış olacağı anlatılmaktadır.

Proje kapsamında Kırgızistan'da kurulacak olan atölyede yetiştirilmek üzere 1,5 yıl süreyle 30 tezgahta 60 kişiye eğitim verilmesi öngörülmektedir.

Dergi, İstanbul Özel Sektörü Geliştirme Merkezi adlı yazıyla sona eriyor.

*Asıl, şeref ve haberleşme
üyelerimiz ile
yazar ve okuyucularımızın
Ramazan Bayramlarını
Kutlar
Esenlikler Dileriz
Bilge Yayın Kurulu*

Bir Arkeoloji Dergisi: “Azerbaycan Arkeolojisi”

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, arkeoloji, süreli yayın, değerlendirme.

Editör: Prof. Dr. Kudret İsmayılzade, **Journal of Azerbaijani Studies (AZƏRBAYCAN ARXEOLOGİYASI)**, Cilt:I/Sayı: 1-2, 89 s., (1999), Cilt:II / Sayı:3-4, 138 s., (1999), Hazar Üniversitesi Yayını.

Dr. Azize AKTAŞ-YASA
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Azerbaycan’da yeni bir dergi yayın hayatına başladı. Azərbaycan Arxeologiyası (Azerbaycan Arkeolojisi). Hazar Üniversitesi yayını olarak Prof. Dr. Kudret İsmayılzade’nin editörlüğünde çıkarılan bu derginin (1-2) ve (3-4). sayıları 1999 tarihli.

I. cildin 1 ve 2 numaralı sayısı, künye sayfasından sonra Nahçıvan’daki Mümine Hatun Türbesi’nin gravürü üzerine yazılan, yine bu türbeye ait bir dize ile başlıyor.

Biz gedəcəyik, dünya duracaq

(Biz gideceğiz, dünya duracak)

Biz öləcəyik, bu yadigar qalacaq.

(Biz öleceğiz, bu yadigar kalacak)

Künyesi Azerice ve İngilizce olarak iki dilde verilen derginin, içindekiler listesi Rusça ve İngilizce. Makalelerin Azerice, Türkçe, Rusça ve İngilizce yazılabileceği belirtilmekle birlikte, Rusça olarak kaleme alınmış makaleler ağırlıkta.*

Baş yazıda, derginin amacı, önemi ve gelecekte yapılması planlanan işler anlatılıyor. Yeni bin yılın başlarında yayın hayatına giren bu derginin hedefinin Azerbaycan’ın zengin tarihini ortaya çıkarmak, bu tarihe ait kıymetli eserleri araştırıp bulmak ve bunlardan hareketle geçmişini yeniden inşa etmek olduğu belirtiliyor. Ama araştırma konuları Azerbaycan Arkeolojisi ile sınırlandırılmıyor. Dergi’nin herbir sayısında dünya arkeolojisinin oluşması ve gelişmesi, büyük arkeolojik keşifler, meşhur arkeologların çalışmalarının yanı sıra, çağdaş arkeologların araştırmaları hakkında geniş bilgi

verileceği ifade ediliyor. Dergi, aynı zamanda ders aracı olarak da düşünülmüş. “Burada arkeolojinin esasları ve metodolojisi, muassır problemleri ve başarıları ayrıntılı bir şekilde yer alacaktır” denildikten sonra, Azerbaycan Arkeolojisi Dergisi’nin tarihe ve geçmişine ilgi duyan herkes için olduğu belirtiliyor.

Derginin editörü Prof. Dr. Kudret İsmayılzade’nin “Büyük Kudsi ve Azerbaycan Arkeolojisinin Erken Çağı” başlıklı makalesinde Azerbaycan’ın büyük tarihçisi Abbaskulu Ağa Bakıhanov’un Azerbaycan Arkeolojisinin gelişmesi yolunda yaptığı hizmetlerden söz ediliyor. Sevda Hüseynova tarafından Rusça olarak kaleme alınan “Eski Kale’nin Sırrı” makalesinin konusu daha önce Bakıhanov tarafından tasvir edilen Sebail Kalesi. Sakine Nasirova’nın yazısında ise, Sebail Kalesi’nde bulunan yazılı taş levhalar hakkında bilgi verilmiş. Viktor Kvaçidze’nin “Azerbaycan’da Sualtı Arkeolojisi Araştırmaları” isimli makalesinde Hazar’ın kıyısında bulunan eski şehir yerinden ve buluntularından bahsediliyor. Roza Arazova’nın Rusça olarak yazılan “Azerbaycan’ın Erken Çiftçilik Anıtlarında Bulunan Esnaf Aletlerinin Eksperimental-Trasoloji Analizi” başlıklı makalesinde, Azerbaycan’da bu alanda yapılan çalışmaların sonuçları irdelenmiş. Kudret İsmayılzade ve Mubariz Halilova tarafından hazırlanan ve “Bilime ve Vatana Hizmetin Parlak Numunesi” olarak adlandırılan yazı, Sovyet Totaliter rejiminin kurbanı olan ünlü arkeolog ve etnograf Alesker Kazımoğlu Alekperov’un hayatına ve sanatına adanmış. Tarih Dostiyev’in “Azerbaycan’ın Orta Çağ Şehirleri” makalesinde bu çağ şehirleri konu edilmiş.

Bu dergide “İlginç Araştırmalar”, “Büyük Arkeolojik Keşifler” gibi bölümler de yer alıyor. Bu sayıda “İlginç Araştırmalar” bölümünün konusunu İdeal Nariyanov ve Tufan Ahundov’un birlikte hazırladıkları “Hındıstan Müzesi’nde Eski Buluntular” başlıklı yazı oluşturuyor. Bu makalede adı geçen müzede bulunan tunç baltalardan söz ediliyor.

İdris Aliyev ve Vahid Şabanov tarafından kaleme alınan “Apşeron Kale Köyü’nün Tarihinden” başlıklı makalede Kale Köyü’nün ilginç mimarî anıtları ile köyde bulunan Tunç devri eserleri anlatılmış.

“Büyük Arkeolojik Keşifler” bölümünün ilk yazısı Turuva kazılarına adanmış. Nigar Kudretkızı tarafından hazırlanan bu yazıda Eski Turuva’nın tarihi ve onun öğretilmesinde H. Schlimann’ın rolüne değinilmiş. Feride Aslanova’nın “Arkeoloji ve Eski Bergama” olarak adlandırılan makalesinde konu Eski Bergama kenti. Richard Pegge’nin makalesi ünlü Stonehenge anıtı hakkında.

Öğrencilere yol göstermesi, yardım etmesi amacıyla hazırlanan bölümün konuları “Arkeoloji ve Önemi”, “Arkeolojik Anıtlar ve Çeşitleri”, “Arkeolojik Araştırmalar Sisteminde Trasoloji Metodu” ve “Söz-lük”ten oluşuyor.

“Çöl Günlüğü” bölümünde Kudret İsmayilzade'nin “Küçük Vadi'nin Şafaklı Yolu” başlıklı yazısı ile ünlü Arkeolog Gara Ahmedov'un şiirleri yayımlanmış.

“Kronoloji” bölümünde Elmar Muharemov'un “Yokolmuş Anıtlarımız” ve yine aynı yazarın Azerbaycan'ın ünlü şarkiyat alimi İgrar Aliyev'in hayatını konu edinen “İlimak Geçen Ömür” adlı yazıları yer alıyor.

Roza Arazova ve Firuze Muradova tarafından kaleme alınan Vadim Mihayloviç'in “Masson Hayatı ve Sanatı” adlı yazıda ünlü Rus bilgininin arkeoloji alanındaki hizmetlerinden söz ediliyor.

Journal of Azerbaijani Studies, Azərbaycan Arxeologiyası Dergisi'nin II. cildinin (3-4) numaralı sayısı yine 1999 tarihli.

Bu sayının “İçindekiler”den sonraki, ilk sayfaları mektuplar ve tebriklerle ayrılmış. Bu sayfalarda, adı geçen derginin Azerbaycan halkının bu coğrafyada bugüne kadar yarattığı maddî kültürünün incelenmesi ile tarihin karanlıkta kalan yönlerinin aydınlatılacağı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde son on-oniki yıl içinde bu tür araştırmaların durdurulmuş olmasının, araştırılması gerekli konuları yerin altında beklemeye mahkûm ettiği belirtilmiş ve “bu derginin halkımızın maddî kültürüne ilim ışığı tutacağı günleri ümitle bekliyoruz” denilmiş.

Yine bir başka mektupta, “Arkeoloji, geçmişte kalan hakikatleri su yüzüne çıkaran ve gerçeklerin diliyle konuşan bir ilimdir. Fakat ne yazık ki, geçmişimizle ilgili hakikatleri ya gerektiği gibi araştırmamışız, ya da bunları yeteri kadar sosyoloji ile ilişkilendirmemişiz. Bu dergi, işte böyle bir görevi üzerine almakla, Azerbaycan halkına karşı çok önemli bir sorumluluğu yerine getirmiştir. Bu şerefli vazifenin üstesinden layıkınca gelecek, tarihî hakikatler ve arkeolojik malumatlar ile sosyoloji arasındaki boşluğu dolduracak ve dününe ve bugününe büyük bir ilgiyle yaklaşan herkesin en önemli kaynağı olacaktır” deniliyor.

İlk yazılar “Kitab-ı Dede Korkut”, 1300. Yıl ve Asif Hacıyev tarafından kaleme alınan “Kadim Oğuz Tarihinin “Kitab-ı Korkut'ta Yaşayan İzleri” konusunda.

“Araştırmalar” bölümünde Mansur Mansurov'un “Gadirdere Paleolit Düzelgesinde Aşel Devri Mamu-

latı”, Roza Arazova'nın “Azerbaycan'ın En Eski Biçin Aletleri”, Aliya Garahmedova'nın “Savaş Tanrıları ve Onların İkonografisi”, Kudret İsmayilzade'nin “Taht-ı Tavus'un Sorağında”, M.V. Soselia'nın “Guelet Türbesi'nde Pehlevî Yazılı Kitabı”, Tarih Dostiyev'in “Orta Çağ Şabran Şehrinin Arkeolojik Araştırmalarının Bazı Sonuçları” başlıklı makaleler yer alıyor.

“İlginç Araştırmalar” başlıklı bölümde ise, Gardeşhan Aslanov ve Solmaz Gaşgay tarafından kaleme alınan “Merdangol Nekropolünün Materyalleri”, Barohan Karımşakova'nın “Merkezi Asya'nın Hazinesi: Süleyman Too” ve Ferhad İbrahimov'un “Orta Çağlarda Bakü” konulu yazıları bulunuyor.

Öğrenciler için hazırlanan köşede Gazenfer Recebov'un “Etnografya Tarih ilmidir” başlıklı yazısı ile Gabil Aliyev'in bir araştırmasına yer verilmiş.

Dergi “Kronikler, Haberler, Bilgiler”, “Yol Günlüğünden” gibi bölümlerde yer alan yazılar ile son buluyor.

Maddî kültür tarihlerinin yazılmasındaki güçlükler düşünüldüğünde, geçmişte insan elinden çıkan her türlü eseri, kalıntıyı inceleyen Arkeoloji biliminin bu konudaki önemi daha da belirginleşiyor. Tarihin karanlıkta kalan noktalarını aydınlatmak üzere yapılan kazılar çoğaldıkça eski şehirler, şehirlerdeki kültür ortamları, şehirlerin morfolojisi gibi konular açıklığa kavuşuyor, bu konuda söylenebilecekler giderek çoğalıyor. Kırgızistan'ın Oş kentinde yapılan kazıların sonuçları da bunun en güzel örneklerinden biri. Kendisiyle Bişkek'te “Tarihi Perspektif İçinde Oş ve Fergana” konulu konferansta tanıştığımız, tanıtmaya çalıştığımız derginin editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Kudret İsmayilzade'yi yayın hayatına kazandırdıkları bu dergiden dolayı kutluyor, büyük bir fedakârlıkla yaşatmaya çalıştıkları söz konusu yayının devamını diliyorum.

Arkeoloji biliminin alanına giren her türlü araştırmaya açık olan bu dergiye yazıları ile katkıda bulunmak isteyenler için adres:

370096 Azerbaycan Respublikası

Bakı şeheri, Mehseti küçesi, 11, Xezer Üniversitesi

Telefon: (99412) 217927; Faks: (99412) 989379;

E-mail: contact@khazar.org; Website: http://www.khazar.org

* Bu yayının hazırlanmasına çevirileri ile katkıda bulunan Prof.Dr. Kudret İsmayilzade ve Dilber Şahinci'ye teşekkür ederiz.

“Yüce Erek”

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, süreli yayın, haber.

Türk Dünyası, Aylık Fikir, Kültür, Araştırma Dergisi
(3.Mayıs 1999-1. Sayıdan, Haziran 2000 14. Sayıya kadar)

Zaim GÖK

Yüce Erek, erişilmek istenen noktadır; yüce olmasına gelince, erişilen her erekten, daha yeni, daha büyük ereklere görülebilmesi ve oralara nişan alınabilmesinin mümkün olmasındandır.

Yüce Erek, Türk Ulusunu ortak ruh ve ortak ereklere etrafında, içinde, azim ve çabasında bulmak, buluşturmak için vardır.

Türk Ulusunu ilimde, teknikte, ekonomide bunlara bağlı olarak sosyal hayat şartlarında dünya ölçülerinde mutlu ve güvenli bir seviyeye taşımak yada en azından bu yönde çalışmak yakın ereğimizdir.

Gelecek bin yıllardaki torunlarımıza güçlü ve buhransız devlet, mutlu ve onurlu Türk kimliği şerefle anacakları bir tarih bırakmaksa ereğimizi gerçekten yüce kılacağına inandığımız hevesimiz, sevdamız, aşkımızdır.

Yüce Erek nişan aldığımız bu noktaları nişan alan her türlü kişi veya kuruluşa saygı ve sevgi besler, yardımlaşır, yardıma çağırır...

Amaçlar, ülküler, bizim deyimimizle ereklere ulusa mal olmazsa başarı da mümkün değildir. Türk ulusunun aynı ereklere yönelmesi tek çıkar yoldur! Bunun için de ruhta ve dilde kaynaşmak şarttır.

İşte bu düşüncelerle Türkiye’imizde yüksek öğrenim görmekte olan çeşitli boy, topluluk ve cumhuriyetlerden bavrılarımızla oluşturduğumuz “Yüce Erek Türk Dünyası Fikir, Kültür, Araştırma Birliği” 3 Mayıs 1999 tarihinde 24 sahifelik bir dergiyi de yayın hayatına başlatırken, Türk’ün kucaklaşmasına engel oluşturan bazı kavram ve metodların yeniden ele alınması gerekiyordu. Türk Ulusunun tarih boyunca yakaladığı en olumlu dönem ve fırsatın harcanmaması, kaynaşmanın daha kolay ve çabuk sağlanması için kesinlikle uyulması

gerektiğine inandığımız altı maddelik yol bizim için ilke oldu.

Yüce Erek ilkeleri;

1. Dinî inançlara saygı ve eşit mesafede durulacak.
2. Bütün Türk boy, topluluk ve cumhuriyetleri eşittir. Birbirine üstünlüğü yoktur.
3. Hiçbir Türk boy, topluluk yada cumhuriyetinin iç işlerine karışılmayacak.
4. Siyasetle (siyasi partilerle) organik bağ olmayacak.
5. Bağımsız olunacak.
6. Tavizsiz olunacak.

İşte bu ilkelerimizle 3 Mayıs 1999 tarihinde 24 sayfa olarak yayımladığımız ilk dergimizden başlayarak Haziran 2000 tarihli 14. Sayımıza kadar tanıtımaya çalışacağım.

İlk sayımız 3 Mayıs 1999 tarihinde yayın hayatına başlarken bu günü, ömrünü Türklüğe bağışlayanların anısını yaşatmak için en uygun tarih olarak gördük. Dergimizdeki en ağırlıklı konu da Türkçülük ve Türk Dünyasıdır.

“Türk Dünyası ve Geleceğe Bakış” başlıklı Sayın Prof. Dr. M. Cihat Özönder’in makalesi ile “Ulu Türkistan Memleketi ve Türkistan Lejyonu” başlıklı Aman-tay Kaken’e ait yakın tarih araştırması dergimizin ana konusunu oluşturmaktadır.

Haziran 1999 tarihli 2. Sayımızın kapağı bir “Korkut Ata” tasviriyile resimlenmiştir. 1999 yılının “Dede Korkut Yılı” ilan edilmesi sebebiyle “Korkut Ata” (Z. Gök) başlıklı bir makale, “Orhun Abideleri”, (Prof. Dr. Muharrem Ergin) “Kültigin Abidesi-Güney Cephesi” ve “Türk Dünyasının Birbirine Yakınlaşması Gerekliliği” (Zafer Kibar) en önemli konuları oluşturmaktadır.

Temmuz 1999 3. Sayımızda kapak Orhun Abideleri ile bezenmiştir. Yine Orhun Abideleri (2. Sayıdan devam)”7. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı” (Murat Ziya) ve “Aral Gölü” (Eyüp Çelik) dergimizin esaslı konuları olmuştur.

Ağustos 1999 tarihli 4. Sayımızda kapak 17 Ağustos depremi sebebiyle üzüntümüzü ifade etmeye çalıştığımız için resimsiz ve siyahtır. “Orhun Abideleri” ve “Türk Dünyasının Birbirine Yakınlaşması Gerekliliği” (Zafer Kibar) bu sayımızın ağırlıklı konularıdır.

Eylül 1999 -5. Sayı

Kapak resmimiz Tıva Cumhuriyeti’nin başkenti Kızıl’daki Asya’nın Tövü (merkezi) anıtı -Hayat Aras.

Yine Hayat Aras'ın Tıva'yı tanıtan "Tıva Cumhuriyeti" başlıklı gözlem ve araştırma yazısı ile "Deşt-i Kıpçak ve Kıpçak Türkleri" (Ünver Sel) araştırmacılara kaynaklık edecek niteliktedir.

Ekim 1999 – 6. Sayı

"Sahalarda İslah Bayramı" (A. A. Egorov) kapak resmimiz olup ağırlıklı konuların başında da "Ölüm Yıldönümünde ATsiz" (Haluk Ölçekçi) ile "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinin Geleceği Üzerine" (Timur Devletov) gelmektedir.

Kasım 1999 – 7. Sayıda 1943-1944 kışı Karaçay-Balkar Türklerinin sürgününü konu alan kapak resmi Hızır Teppeyev'e ait.

Bu sayımızdaki önemli konuların bazıları "Dede Korkut Mirası" (Prof. Dr. A. Bican Ercilasun), "Ortak Türk Dili Üzerine Bazı Düşünceler" (Saida Uralbayeva) dir.

Aralık 1999 – 8. Sayının kapak resmi Kırgız milli kahramanı Manas, "Bakü Ceyhan Petrol Boru Hattının Gececeği Ülkelerin Jeopolitiği" (Av. Kürşat Karacabey) ve "Afganistan'da Türklük ve Hazaralar" (Yrd. Doç. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ) dikkatinize sunmak istediğimiz konuların başında geliyor.

Ocak 2000 – 9. Sayının kapak resmi "Baykal Gölü". "Kutsal Baykal Gölü" (Yüce Ereğ), "Doğu Türkistan, Çin ve Dünya Barışı" (M. Rıza Bekin) ile "Karaçay-Balkar Türkleri" (Orusulu Umar) kaynak olarak değerlendirileceğine inandığımız araştırma, değerlendirme yazılarıdır.

Şubat-Mart-Nisan 2000-10-11-12. Sayılar (48 sayfa). Bu üç sayımız normalden bir forma daha hacimli olup bir arada çıkmıştır. Kapak Doğu Türkistan'dan görünümle bezenmiştir.

Ağırlıklı konularsa "Rusya'nın Sibirya'ya Girişi" (Adar Artuşev), "Viyana İhaneti Hakkında" (Ünver Sel) ve "Tataristan Tarihi" çevirisidir. (Aleksy Çimbeyev)

3 Mayıs 2000 13. Sayı (3 Mayıs özel sayısı).

Kapak resmimiz 13. Sayıya kadar çıkardığımız bütün sayılar ve dergimizde temsil edilen boyların bayraklarından oluşmaktadır.

Bu sayımızda bütün makaleler günün anlam ve önemi üzerindedir. "Yolların Sonu ATsiz" (Prof. Dr. Dursun Yıldırım), "Nihal Atsız ve Tarih Anlayışımız" (Doç. Dr. Saadettin Gömeç) "3 Mayıs'tan 15 Ocak'a" Nefi Demirci ve Atsız Hoca'nın bazı makaleleri bunlardan bir kaçıdır.

Haziran 2000 14. Sayı

Artık kabul görmüş emin adımlarla geleceğe yürüyen birçok kamu kurum ve kuruluşun kütüphanelerinde yerini bulan, genç ve sıcak bir dergi.

Türk Dünyası, Aylık Fikir Kültür Araştırma Dergisi.

Kapakta Türkmen halk şairi Magtımgulı'nın resmi ve bir beyti:

Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili

Bir devlete kulluk etssek beşimiz.

1. sayfa künyemize ve Akademik Temsilcilerimizi ayrılmıştır. Şimdilik, Altay, Çuvaşistan, Gagauz Yeri, Kıbrıs, Kırgızistan, Saha Sire, Tıva, İstanbul, Trabzon ve Kars olmak üzere on bölgede temsilciliğimiz bulunmaktadır.

2. sayfamızı, içindekiler.

3. sayfamızda ise H. Nihal Atsız Hoca'nın

*Hey arkadaş!.. Bu yolda ben de coşkun bir selim,
Beraberiz seninle, işte elinde elim.*

Seninle bu hayatın, gel beraber gülelim,

Ölümüne, gamına, tipisine, karına...

dörtlüğüyle başlayan ve Yüce Ereğ'in "geçmişin mirası, geleceğin sorumluluğundan öte bir çalışma olmadığı gerçeğinin" işlendiği kısa bir sunuş.

4-5-6 ve 7 sayfalar Dil-Araştırma bölümü.

Gagauz Edebiyatı başlıklı, Olga Karanastas Radova'ya ait akıcı üslupla yazılmış ciddi bir araştırma. Moldova Bilimler Akademisi'nde araştırma görevlisi olan yazar aynı zamanda şair kişiliğiyle de tanınıyor. Makalenin spot olarak dergimize yansıyan bir cümlesini dikkatinize sunmak istiyorum "Meğer ki okulları, gazeteleri, radyoları ve televizyonları ana dilimizde, Gagauz Türkçe'mizde kapatmışlar..."

8. ve 9. sayfalarda Bilgehan Atsız Gökdağ'ın "Atsız'ın Şiirlerinde Hasret ve Özleyiş Temi" başlıklı değerli bir araştırma, 10-11. sayfalarda "Magtımgulı" başlığıyla büyük şairi, Türkmenistanlı Murat Amanmuradov bizlere tanıtıyor.

12. sayfada ise Altay ressam Grigoriy İvanoviç Çoros-Gurkin'i İbrahim DİLEK'in titiz bir çalışması neticesi tanıyabiliyoruz. 13 ve 14. sayfalar normal yayın çizgimizden biraz farklı fakat siyah beyaz dergimize renk katmış gibi Sayın Prof. Dr. İ. Hakkı Gökhan hocamızın "Atsızla İlgili Haturalar ve Görüşlerim" başlığıyla bir anı makale yer almaktadır.

15-16. sayfalarda ise Romanya'daki bazı Türkoloji çalışmaları" başlıklı araştırmasıyla G.Ü Doktora öğrencisi Neriman Molali bizleri aydınlatıyor.

"Ete Kemiğe Büründüm, Türklük Diye Göründüm" Sayın Prof. Dr. Dursun Yıldırım hocamızın 17-18-19-20. sayfalarda yer alan bu değerli makalesini Hüseyin Nihal Atsız Hoca'yı ve Türkçülüğü gerçekten tanımak ve anlamak isteyen, hatta ezberlemesi gerekir diye düşünüyorum. Bu metin Sayın Prof. Dr. Dursun Yıldırım hocamızın 3 Mayıs 2000'de birlik olarak düzenlediğimiz 3 Mayıs Türkçüler Günü'ndeki "Yaşayan Türkçülere Ağıt" diye düşünülmüş ve adanmıştı diye başlayan konuşmalarıdır.

21-22-23. sayfalarda, Merhum Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün "Türkistan'dan Kıbrıs'a Tek Kültür" başlıklı makalesi Kültür Bakanlığı yayınlarından alınmış olup Kültür – Araştırma Bölümünde yer almaktadır.

24. sayfamızdaki, Türk Cumhuriyetleri bölümümüzde "Türkmenistan Cumhuriyeti" başlıklı araştırmasıyla Sayın Kadir TOSUN bizleri bilgilendiriyor.

25-29. sayfalarımız Araştırmalarını severek okuduğum, dergimizde defalarca yazılarıyla destek veren Kazakistanlı bavrım Nurgali Jüsipbay'ın " Ahmet Yesevi Türbesi" ni tanıtan geniş ve titiz bir araştırması bizleri aydınlatıyor.

30-31 ve 32. sayfalarımız "Türk Dünyasından Kısa Kısa" başlığıyla önemli bulduğumuz haberleri içeriyor.

İç kapaklar ve arka dış kapak ise reklamlara ayrılmıştır.

Evet artık bir yıldan fazla zamanı geride bıraktık, hepimiz birbirimizin eksikliğini tamamlayarak, kabiliyetlerimizi birleştirerek, bir sevgi yumağı halinde yolumuza büyüyerek devam ediyoruz. Bu birlik bünyesindeki herkesi ilgilendiren bir organize hareket haline geldi. Çıkan yeni bir sayı, geciken her hangi bir iş hepimize aynı duyguları, sevinç veya tasaları yaşıyor. Çok çeşitli sosyal çalışmalarımız var. Spordan tutun, müziğe, folklorla, yabancı dile, piknikler, eğlence geceleri, anma toplantıları, konferanslar hep bu birlik ruhunun, amatör ruhun ve profesyonel heyecanın sonucu ortaya konulan çalışmalarıdır.

Biz "Ruhta ve Erekte Birlik" uranıyla yola devam ediyoruz. Yüce Türk Ulusundan başka kişi veya kuruluş bazında hiçbir yere bağlı olmadığımız için yapılacak her işte, atılacak her adımda sorumluluğun vicdani yükünü de hissediyoruz. ve diyoruz ki;

Yaptığımız hiçbir iş, hiçbir zaman yapılacakların en iyisi olmayacak. Daha iyi, daha başarılı çalışmalar yapabilmek için, Yüce Ereke'ye kurulu merdiven sadece bir üst basamak olacak.

Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu 17-19 Mayıs 2000 Şumnu-Bulgaristan Bildiri Kitabı Atatürk Kültür Merkezi Yayını çıkıttı

“Türksoy”

Anahtar Kelimeler: Türk kültür ve sanatları, süreli yayın, haberler.

TÜRKSOY, Yıl:1, Sayı:1, Haziran 2000
(6 aylık dergi) ISSN 1302-6569

Mehmet TOPRAK

Kütüphaneci

Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) Genel Müdürlüğü'nce ilk sayısı yayınlanan TÜRKSOY Dergisi'nin bu sayısı; TÜRKSOY Genel Müdürü ve Azerbaycan Kültür Bakanı Sayın Prof. Polad BÜLBÜLOĞLU'nun “Yola Çıkarken” adlı başyazısı ile okuyucusunun karşısına çıkmaktadır. Bülbüloğlu; Derginin çıkış amacını şöyle anlatmaktadır. “TÜRKSOY'un amaçları doğrultusunda, Türk dünyasının ortak kültürel, sosyal, edebi, tarihi, coğrafi ve sanatla ilgili haberleri, gelişmeleri ele alan; her türlü inceleme, araştırma ve değerlendirmeye sayfalarını açık tutacak” bir dergi olacağından söz etmektedir. TÜRKSOY'un ilk sayısında; Türksoy Daimi Konseyi 13. Dönem Toplantısı'na katılan Türk Dili konuşan ülkeler Kültür Bakanlarının, 30 Kasım-01 Aralık 1999 tarihlerinde sundukları “21.Yüzyıl Türksoy Bildirgesi” de yer almaktadır. Türksoy'un tarihçesini Kemal Ocak “Türksoy'un Kuruluş Öyküsü, Amaçları, Etkinlikleri ve Bugünü” adlı makalesinde anlatmaktadır. “12 Temmuz 1993 tarihinde Türk Cumhuriyetleri Kültür Bakanlarının Almatı'da imzaladıkları” Türksoy'un kuruluş ve faaliyet ilkeleri hakkındaki anlaşmayı Türksoy'un resmi kuruluş tarihi olarak vermektedir. Şahmar Ekberzade'nin kaleme aldığı “Dağlarınız Yıkılmasın, Sularınız Kurumasın, Çıraklarınız Gür Yansın” başlıklı yazısında; 1300. Yıldönümünde Azerbaycan'da yapılan ve Türkiye'den de Reşat Genç, Sadık Tural, Ali Yavuz Akpınar, Yavuz Bülent Bakiler, Ali Doğramacı, Fikret Türkmen, Ahmed Bican Ercilasun, Osman Fikri Sertkaya,.. gibi bilim ve üst düzey fikir adamlarının katıldığı Dede Korkut kutlamalarından söz edilmektedir. “Atatürk ve Türk Dünyası” adlı makalesinde Oktay

Sanan; yalnız Türkiye'nin değil Türk dünyasının da atası olduğunu belirttiği Atatürk'ü anlatmaktadır. İki Türkmen şairi; Mahdumkulu Feragi ve Yunus Emre Arasındaki Benzerlikleri” Hayrettin İvgin'in yazısından okumak mümkündür. İvgin; “Bizde Yunus Emre ne ise Türkmenlerde de Mahdumkulu odur” diyor. “Ülkelerde Kukla Tiyatrolarının Durumu”nu Mevlüt Özhan kaleme almıştır. Türk Cumhuriyetlerinde ve Osmanlı'dan itibaren bizde kukla gösterimi nasıl başlamış ve şimdi ne durumda olduğunu bu yazıdan öğrenmek mümkündür. “Yetmiş Yıllık Bir Defterden Azerbaycan Bayatıları” adlı makalesinde M. Sabri KOZ; Anadolu halk edebiyatındaki mani'nin Azerbaycan halk edebiyatındaki karşılığı olan bayatı'yı anlatmaktadır. Ayrıca yetmiş yıl önce Süleyman Şevket [Tanlı]'ya, Süreyya adlı birinden armağan edilmiş küçük bir defterde yer alan bayatı'lardan bahsetmekte, örnekler vermektedir “Gagauz Yeri Özerk Bölgesi” nin tarihçesini Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu kaleme almıştır. “Osmanlı Türklerinde Lale'ye verilen önem”i emekli öğretim görevlisi F. Gönül Ayanoglu'nun yazısından okumak mümkündür. Damira Sartbayeva tarafından yazılan ve **Visiting Arts** adlı dergide daha önce yayımlandığı belirtilen “Kırgızistan Sanatları: Kökleri ve Gelişmesi” adlı makale Metin Ekici tarafından İngilizce aslından Türkçeye çevrilmiştir. “Türk Dünyası ve Kızılderililerde Kurt Motifi” adlı makalede; Tamilla Aliyeva kurt motifinin tarihte ve çeşitli Türk topluluklarında nasıl kullanıldığına dair bilgiler vermektedir. Ali Abbas Çınar'ın kaleme aldığı “Koroğlu Destanı'nın Türkmenistan Versiyonundan Bazı Motifler” adlı makalesi; 27-28 Nisan 2000 tarihlerinde Ankara'da yapılan 1.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu'nda da bildiri olarak okunduğunu yazıdaki dipnottan anlamaktayız. Halil Atılğan “Türkiye'de Anonimleşen Beste Azeri Türküler” adlı yazısında; Türkiye'de kullanılan bir kısım Azerbaycan çalgı aletlerinin yanı sıra Türk kamuoyunca da bilinen ve severek dinlenen Azeri Türkülerinden örnekler vermiştir. TÜRKSOY Dergisi'nin sonunda Türk Dünyasından haberler, TÜRKSOY yayınlarının tanıtımı ve Türksoy'un yayın ilkeleri anlatılmaktadır. Derginin kapak resminde Türk Cumhuriyetleri Cumhurbaşkanlarının kendi ülke bayrakları altında çekilmiş bir fotoğrafı, fotoğrafın altında da Türkiye Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e ait olduğu anlaşılan şu söz yer almaktadır. “Diğer bakanlar istediler. Kültür bakanları başardılar.”

Yedinci Sayısıyla “Bizim Külliye”

Anahtar Kelimeler: Külliye, Dergi, Şiir, Batı.

Bizim Külliye, Ekim-Kasım-Aralık 2000

Yıl:2, Sayı:7, 79 s.

Semiha ÖZEL

AKM Proje Uzmanı

Bizim Külliye dergisi, kültür ve sanat konulu yazılar, tanıtım yazıları, şiirler ve hikâyelerin birbiri ile buluşturulduğu bir bütün olarak, yedinci sayısıyla karşımıza çıkmaktadır. “Küll” (bütün) kökünden türetilmiş olan “külliye”, “*Bir caminin çevresinde, cami ile birlikte kurulmuş medrese, imâret, sebil, kitaplık, hastane gibi çeşitli yapıların bütünü*”¹ anlamını taşıyacak şekilde, bir mimarî terimi hâline getirilmiştir. Birbirinden farklıların, bir bütün teşkil etmesi bakımından “külliye” ile derlemek fiilinden gelen ve “-gi” eki ile, derlenmiş, toparlanmış manasında isim olarak, bir yayın organı söz konusu olunca ise, sınırlandırılmış bir konudaki yazıları derleyen, birleştiren, toparlayıp okuyucuya sunan süreli yayın türünün adı olarak kullanılan “dergi” kelimesi arasındaki ilgi, okuyucu tarafından kurulmuştur sanırız. “Bizim” diyen herkesin dergisi olan **Bizim Külliye**’nin, bu sayısının muhtevasına geçelim:

“Kazım Ağam dedim de mutlu oldum” diyen Nazım Payam, şiir kokan ve derûn-ı dile işleyen ifadeleriyle, bize mutlu olmak için bir sebep aramamayı anlatmakta. Payam’ın ardından gelen ve Lale Müldür’le yapılan röportajın konusu şiir. Müldür’ün, kendisini “vahiy ile cinnet arasında”ki bir “delilik zamanı”nda şiir yazan bir şâir olarak nitelediği röportajda, şiir konusundaki şu sözleri, buraya alınmalı bizce: “*Şâirler yeni bir dil yaratma peşindedirler. Hepsi yeni bir dil yaratmak ister. Dil, çünkü etrafımızda bir hapisane örür. Bu hapishaneden kurtulmak, özgürlüğümüzü elde edebilmek için yeni bir dil yaratmak zorundayız.*” Doğu-Batı sentezinin, ancak Türkiye’den çıkabileceğini ifade eden Müldür’e, biz de katılıyoruz. Burhan Kemal

Ateş, “Batılılaşma, Modernizm ve Türkiye” başlıklı yazısında, modernleşmeyi içine sindirememiş bir toplum yapısına sahip olan günümüz Türkiye’sinin yaşadığı ikileme, “*sanayi toplumu, enformasyon toplumu, post-modern toplum*” gibi kavramlarla, mazeret elbisesi giydirmeyi, bir çıkmaz olarak görmekte ve Türkiye gibi alternatif medeniyetin dinamiklerini taşıyan bir ülkenin, başta sosyal bilimcileri olmak üzere, aydınlarına çok iş düştüğünü, bu yazısıyla dile getirmektedir. “*Batı’nın mantığında bir ‘Küresel Anlayış’ ihtiyacı var. Bu ihtiyaç bütün ülkeler içindir. O hâlde bütün ülkeler değişmelidir. Fakat bu değişimin kontrol edilebilmesi için değişmeyi gözlemleyecek bir gücün değişmeden varlığını sürdürmesi gerekir. İşte Batı’nın çelişkisi buradadır.*” Bu sözler, M. Sıtkı Döner’in “Batı Edebiyatında Eleştiri” adlı yazısından. “Batı”, “edebiyat”, “eleştiri” kavramlarının üzerinde tek tek durulacağı ifade edilen dizi yazının ilkinde “Batı” kavramı, tarihî gelişim süreci içinde değerlendirilmekte, tarih boyunca Batı’nın Doğu’ya yaklaşımı anlatılmaktadır. “*İskender’in hakim olduğu Batı topraklarında Yunan’ın gösterdiği uygarlık, düşünce, kültür ve yaşam biçimi, fiziksel olarak bu görünüşten öte bir şeylere daha muhtaçtı ve bu şeyler Doğu’dan gelen insanların gözlerinde parlıyordu. Doğu insanının gözlerindeki bu parıltıyı, Doğu insanlarından değil de, Doğu’nun kendisinden almıyordu diye düşünüyor o zamanki Batı. Bu nedenle Doğu’nun üzerine yürüdü.*” diyen Döner, Doğu’nun Batı karşısındaki tutumunu ise, kendini küçümseyiş ve rekabet düşüncesinden çok, benimseme tavrı gösteriş olarak görüyor ve şu şekilde ifade ediyor: “*Doğu çözümleme işlemini bile yapıp yapmamakta kararsız kalmıştır. Yoksa Batı’nın ‘Doğu bilim’ diye bir bilim dalı kurup, Doğu’yu çözümlenmeye başladığı noktaya Doğu da döner ve ‘Batı bilim’ diye bir bilim dalı kurarak kıtalar arası rekabeti körükleyen adımları atabilirdi. Doğu’un henüz böyle bir girişimi yok.*” Muhterem Yüceyılmaz, “Mal bulmuş mağribin hırkası” başlıklı denemesiyle, **Bizim Külliye**’nin 21 ve 22. sayfalarında yer alıyor. Yüceyılmaz, anlattığı bir hikâyenin ardından Doğu-Batı ayrımı ve bu ayrımı oluşturanın ne’liği konusunun gündeme getirmekte. Ona göre, Doğulu olmak ya da Batılı olmak kriteri, sadece coğrafya kaynaklı değil; bilgiyi kullanmayı bilmekle alakalıdır. Japonya da bir Doğu ülkesidir; ancak, ileri teknolojisiyle Batı’yı geride bırakmıştır. Yüceyılmaz’ın yazısının ardından, Fikret Karaman’ın, “Değişim süreci ve dinî değerlerimizin yorumlanması” adlı yazısı gelir. Karaman, gelişen dünyada, değişmesi zorunlu olan insanların, İslâm dinine yaklaşımlarında oluşan değişiklikler üzerinde

durmaktadır. Ona göre, “İslâm’ın temel hükümleri hukuk düşüncesinin gelişmesine ve güncel olayların çözümlenmesine rehberlik edebilecek bir imkâna sahiptir.”; fakat, bu Hıristiyanlıkta olduğu gibi “reform” tarzında bir değişiklik değildir, İslâmiyet için böyle bir gereklilik söz konusu olamaz. “Batı’dan birkaç çizgi ve biz” adını taşıyan hatıra yazısı Hadi Önal’a ait. Önal, yazısında Belçika hatıralarını anlatarak, Türklerin Batılılara göre olumlu ve olumsuz durumlarını göstermeye çalışıyor. M. Naci Onur, “Divan Şiirimizin Doğu ve Batı Yakası” yazısında, Divan şiirini Doğu ve Batı’ya ayırmış ve karşılaştırmıştır. Batılı Divan şairleri tabii ki İstanbullular; Doğulular ise, Anadolu ve Osmanlı coğrafyasının diğer kesimlerinde kalanlar. Bu karşılaştırmada da pek bir şey değişmiyor. Batı, süslü, çekici; Doğu, içi güzelliklerle dolu, ama fakir ve sesini duyurmak bakımından güçsüz. Onur’un yazısının ardından sadece başlığı ile bile bir şeyler anlatan “Yahşi Batı” adlı yazı gelmektedir. Vedat Tanyıldızı, dışardan yahşi görünen Batı’nın, gerçek yüzünü, bazı hatıralarıyla dile getirmekte, durumumuzun analizini yapmakta ve “Sosyal kurumlara işlerlik kazandırmak için, toplumun rahatça özümseyeceği her kaynağı israf etmeden kullanmak, ilerlemenin anahtarıdır. ‘Yeniden teşhisi’ peşinen gereksiz görmek ve kargaşanın sebebinin taraflarla birlikte sorgulamaktan kaçınmak, toplumu küçümsemek ya da çözümsüzlükten fayda ummakla açıklanabilir. Boş tartışmalarla vakit kaybetmek yerine, istenen seviyede iş üretmek üzere gerekli ciddiyet ve disipline ulaşmak, amaç olmalıdır... Vazife, eğer varsa ‘gaflet, dalâlet ve hatta hıyanet içinde olabilirler’ sözüyle kastedilenlere rağmen, Türk insanının mutluluğu ve devletinin bekâsı için, dertleri aklı selimle teşhis etmeye çalışmaktır, tedavinin yegane şartı budur.” sözleriyle makalesini sona erdirmektedir. Mustafa Yağbasan, “Batı’nın gözüyle Türk imajı ve izafiyet” başlığını verdiği inceleme yazısında, Türkleri önce Batılıların gözüyle (zalim, bağnaz, hain, şehvete düşkün, cahil, pis, hilekâr, sinsî, kavgacı, intikamcı, tutucu, hurafeci), sonra Pakistan halkının gözüyle (cesur, barışsever, güvenilir, dindar, sadık, iyi kalpli, görevine bağlı, şerefli, doğru sözlü, idealist), en sonra ise kendi gözüyle (kaderci, kanaatkâr olmayan, girişken ve çalışkan olmayan, yeni kurallara uyma esnekliği zayıf...) değerlendirilmesini ve bu değerlendirme işlemi sırasında, açık seçik ortaya çıkan izafî bakış açısını ve önyargıyı ortaya koymaktadır. Prof. Dr. Alemdar Yalçın, **Bizim Külliye**’nin kendisiyle yaptığı röportajda, bizde edebî hareketlerin köksüzlüğü, eleştirmenlerimizin işlerini

hakkıyla yapmayışları, batılılaşma ve medeniyet konularını gündeme getirmekte; Batılılaşma için şunları söylemektedir: “Halkımızın kafası bulanık değil. Aydınımızın kafası bulanık olduğu için bir kör dövüşü içerisinde. Bu kör dövüşü sırasında Batı hızla geliyor ve bizim de, bölge dolayısıyla, kafalarımızın tümü Batı’dan gelen her şeye açık. Batı’ya gümrük koyabilmemiz için kafalarımızın durgun olması, toplumun aydının önüne geçmesi ve toplumu bir hedefe doğru sevk etmesi gerekir ki, şuursuz bir Batılılaşma ortadan kalksın.” Röportajda Hoca, Türk aydınının, kullandığı kavramı bile tanımlamaktan âciz hâlini ise, “Türk aydını, her şeyi körün fili tarif ettiği gibi tarif ediyor.” sözleriyle ifade etmektedir. Alemdar Yalçın Hoca’yla yapılan röportajdan sonra **Bizim Külliye**, Durdu Şahin’in “Ağlamak ve Batı” adlı deneme yazısıyla, Doğu-Batı dosyasını kapatmaktadır. Okuduğumuz yazılar, bizce, bugünkü kararsız hâlimizi de açıklamaktadır. Hepsinin iyi niyetle kaleme alındığına emin olduğumuz bu yazıların her birisinde başka bir reçete, başka bir çözüm yolu önerilmekte; Türk devleti ve Türk halkının ve hatta Doğu’nun, Batı’ya karşı takınması gereken tutum, her birisinde başka;...Kimi yüksek kültürümüzü ön plâna çıkarırken, kimi kötü yanlarımızın çokluğundan bahsetmekte. İşin ilginç yanı, söylenenlerin neredeyse tamamı doğru; ama, bir bütün, ortak bir tavır sergilemekten uzak... Bu durum, Alemdar Hoca’nın, Türk aydını hakkındaki sözlerini aklımıza getiriyor.

Rıfat Araz, “Kuş ona derim ki Ağrı’da uça” adlı yazısını, Bahaeddin Karakoç’un Ağrı Dağı adlı şiiri için kaleme almıştır. Şiirin tahlil edildiği yazının ardından, Hasan Özçam’ın yazdığı “Hikâye ve hikâyeci üzerine” adını taşıyan inceleme yazısı, **Bizim Külliye**’de yerini almaktadır. Hikâye türünün, hikâyecinin tavrı açısından değerlendirildiği yazıda, hikâyeciye önemli nitelikler atfedilmekte ve önemli görevler yüklenmektedir: “Türk sanatçısı (hikâyecisi) önce kendi insanının, sonra tüm insanlığın menfaatleri doğrultusunda eserler vermeye çalışmalıdır. Zaten bu iki çalışma arasında özdeşlik vardır. Toplumunun ve kültürünün kaybolmaya yüz tutmuş insan tipini tekrar yaşatmaya uğraşmalıdır hikâyeci. Buhanlı hayattan ideal insan tipimize bir özlem, bir arzu hâlinde yükselerek, topluma yücelmenin yollarını açacak olan da hikâyecidir.”

Bizim Külliye’de, 1 Eylül 2000 tarihinde, bâki ömre eren Hasan Ali Kasır için hazırlanmış “Özel Bölüm”de, Murat Cengiz’in “Seni uyarıyorum eylül”; Beyhan Kanter’in “Ölüme ‘havar’ demek”; Necati

Kanter'in "...ve ölüm kavuşmaktır hayalin gerçeğine"; Kemal Karabulut'un "Güle güle delalî Hasan" adlı yazılarla, merhum Hasan Ali Kasır'ın kendisinin yazdığı "Sevgi, İlahi Aşk ve Yunus Emre" başlıklı yazısı bulunmaktadır. Biz de, kendisine, Allah'tan rahmet diliyoruz. **Bizim Külliye**, Yahya Akengin'in Sarkaç adlı romanı için yazılmış olan "Sarcâç romanı ve 'Roman yazarına yeni imtiyaz alanları'" adlı Sami Demirbağ'ın yazısından sonra, Kazım Çimen'in yeni yayınları tanıttığı "Kitap/Vitrin" bölümüyle son bulmaktadır. Ahmet Tevfik Ozan, Mahmut Bahar, Filiz

Bedük, Mehmet Zeki Akdağ, Ömer Kazazoğlu, Ali Öztürk, Özcan Ünlü, Ömer Demirdağ, Bahaettin Karakoç, Tarık Özcan, Halil Soyuer ve Ö. Faruk Karataş'ın şiirleriyle, A. Vahap Akbaş'ın "Gülsakal Dede" adlı hikâyesiyle renklendirilmiş, tatlandırılmış olan **Bizim Külliye**'nin, seviyeli, dikkatli, isabetli yayınına tebrik ederek, sözlerimize son vermek istiyoruz.

NOTLAR

1- *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1998, 2.Cilt, s.1436.

İBN-İ SÎNÂ EI-KANÛN Fİ'T TİBB

2. cilt

Prof. Dr. Esin Kâhya

tarafından

yayına hazırlandı.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıkıyor.

“Osmanlı Dönemi Ortaöğretim Kurumlarında Okutulan Türkçe-Edebiyat Ders Kitapları”

Anahtar Kelimeler: Ders kitapları, Osmanlı dönemi, Ortaöğretim kurumları.

Dr. Nilay IŞIKSALAN

Talim Terbiye Kurulu Uzmanı

Tanzimat Döneminde eğitimin, Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşten kurtaracak bir olgu olarak algılanarak eğitimin öneminin farkedilmesi, toplumsal kalkınmanın başlıca koşulu olarak görülmesi, önemli bir gelişmedir. Bu anlayıştan hareketle, devletin ve hükümetin eğitime ciddi biçimde eğilmesi, eğitimi, ülkenin imarı ve halkın refahı için zorunlu görmesi üzerine, İstanbul'da ve taşrada, günümüzde de işlevini sürdüren pek çok okul açılır. Batılı tarzda eğitim ortamları düzenlenerek yeni ders araç ve gereçleri kullanılır, yeni öğretim yöntem ve teknikleri denir. Toplumun ihtiyacı olan yaşama dönük dersler konarak ders kitabı yazımına başlanır.

Tüm okullara ve Dârülfünûn'a ders kitabı hazırlama işini ilk kez, ilk bilimler akademimiz olan Encümen-i Dâniş başlatır. Ancak birkaç kitabın yayımlanmasından sonra, kendisinden beklenen hizmeti verememesi üzerine dağılıp gider. Maarif Nezareti'nde kurulan Tercüme Heyeti daha sonraki adıyla, Telif ve Tercüme Dairesi, ders kitabı yazımı ve çeviri kitaplarla ilgilenirse de çalışmalar, gerçekte sistemli olarak 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'yle hızlandırılır. Nizamnameye göre kurulan Meclis-i Kebir-i Maarif'in bünyesindeki “ilmî daire”, okullar için ders kitapları yazdıran, yabancı kaynaklı bilimsel kitapları çevirten bir devlet organıdır. Devletin son günlerine kadar bu işlevini sürdürür.

Ders kitabı yazdırma ve yabancı dillerden bilimsel kaynaklı kitap çevirtme işini yasal esasa bağlayan devlet, Maarif Nezareti'nin onayı olmadan hiçbir kitap, dergi veya risalenin okullarda okutulmasına izin vermez. Okutan öğretmen veya yöneticiyi görevinden alır. Bu

karar özel okullar, gayr-ı müslimler ile yabancı okulları da kapsar niteliktedir. Devletin her tür ve derecedeki okul üzerinde sürekli denetim hakkı vardır.

Devlet politikasına genel âdâba ve ahlâka aykırı kitap ve yayınlar için 1875 yılında uygulamaya başlatılan sansür, ders kitaplarına da uygulanır. Maarif Nezareti ve Saray, öğretmenleri gözetim altında tutar, yenilikçi uygulamaların öğrencilerin dinî inançlarını zayıflatığı gerekçesiyle tüm öğretim programları ve ders kitaplarını yeniden inceletir, din derslerinin saatini artırarak Felsefe, Edebiyat ve Genel tarih derslerini ders cetvellerinden çıkarır. (1895) Bu dersler, ancak II. Meşrutiyetin ilânıyla yeniden öğretim programlarına alınır.

Ders kitapları nitelik açısından yetersizdir. Çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmış değildir. Her yıl tekrarlanan basmakalıp bilgilerle basılır. Estetik açıdan ilgi çekici bir görünümü de yoktur. Hatta, okulların çoğunda, Dârülfünûn da dahil kitap yoktur. Dersler, öğretmenlerin, öğrencilerine not tutturması biçiminde yapılır. Taşrada ise kitapsızlık ileri aşamadadır. Çağdaş kitaplar İstanbul'un isim yapmış okullarıyla sınırlı kalır, taşraya bir türlü ulaşamaz.

Kitapların çıkmaması, çağdaş bilgi ve becerilerle yeterince donatılmamasında sansürün büyük etkisi vardır. Özellikle Felsefe, Edebiyat ve Genel Tarih gibi kültür dersleri sansür kapsamındadır.

Ders kitaplarının bir başka yönleri de kozmopolit oluşlarıdır. Temsil ettikleri eğitim anlayışlarını yansıtır. Kimi medrese eğitiminin ürünüdür; Sahaflar ve çevresinde satılan kitaplar gibi. Kimi yabancı eğitimin, özellikle Fransız eğitiminin etkisindedir; Beyoğlu ve çevresindekiler gibi. Kimi de Tanzimatın eğitim anlayışını simgeler; Bâbüâlî caddesindekiler gibi. Millî ruh ve bilinci işleyen kitap anlayışı henüz oluşmamıştır.

Osmanlı dönemi ortaöğretim kurumlarında -rüşdiye, idâdi ve sultanîlerde- Türkçe-Edebiyat alanında Kitâbet (Resmî yazı teknikleri), Fenn-i İnşâ veya Tahrir (Kompozisyon); Kıraat (Okuma); Kavâid/Sarf ve Nahiv (Osmanlıca Dil Bilgisi); Lûgat ve İmlâ; Edebiyat; Edebiyat Tarihi; Hüsn-i Hat dersleri okutulduğundan bu derslerle ilgili kitaplar yazılır.

Devlete memur yetiştirmek amacıyla açılan rüşdiye ve idâdilerde **Kitâbet**, **Kavâid/Sarf** ve **Nahiv** dersleri ağırlıklı olarak okutulduğundan bu derslerle ilgili kitaplar öncelikli olarak yazılır. Faik Reşad ile Mehmet Fuad'ın yazdığı **Kitâbet** adlı kitaplar, okullarda en çok tercih edilen ders kitaplarıdır.

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'yle (1869), Türkçenin öğretim dili olarak kabul edilmesi ve öğretim

programlarına bağımsız ders olarak konması sevindirici bir gelişmedir. Ancak, medresenin kuvvetli etkisiyle okullarda, özellikle rüşdiyelerde Arap sarf ve nahvinin okutulması, ardından Farsçaya da yer verilmesi, üç dilin karışımından oluşan Osmanlı gramerini ortaya çıkarmış ve bu alanda ders kitabı yazımını gerektirmiştir. Encümen-i Dâniş kararıyla Sadrazam Fuad Paşa ile Cevdet Paşa'ya yazdırılan **Kavâid-i Osmâniyye**, ilk dilbilgisi kitabıdır. Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımı ile dilbilgisi kuralları hakkında bilgi veren kitap Fransız dil öğretme yöntemini benimseyen, açık ve anlaşılır diliyle daha sonraki kitap yazarlarına örnek olmuştur. Ahmet Rasim'in özel okullar için yazdığı **Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî** ile Hüseyin Cahit'in yazdığı **Türkçe Sarf ve Nahiv**, bu yolda belirtilmesi gereken başarılı örneklerdir.

Üç dilin, Arapça, Farsça ve Türkçenin sarf ve nahiv bilgisi üzerinde yoğunlaşan Ahmet Cevat Emre'nin **Lisân-ı Osmânî**, **Lisân-ı Fârisî**, **Lisân-ı Arabî** adlı kitapları okullarda, özellikle Meşrutiyet dönemi okullarında uzun süre ders kitabı olarak okutulmuştur.

Bu bölümde, dilbilgisini yeni yöntemle, -Fransız dil öğretme yöntemiyle- vermeyi amaçlayan Mithat Sadullah Sander'in **Mükemmel Yeni Sarf ve Nahv-i Osmânî**'sini de söyleyebiliriz.

Üzerinde ders kitabı yazılan bir başka ders de **Kıraat (Okuma)**'dır. Rüşdiye ve İdâdilerde daha çok Faik Reşad'ın **Kıraat** adlı kitabı okutulur. Fuat Köprülü'nun Celâl Sâhîr'le birlikte yazdığı **Kıraat-ı Edebiyye** de idâdilere yönelik ders kitabıdır.

Ahlâkî ve didaktik içerikli doğu bilgelik kitapları ile Türk şair ve yazarlarının isim yapmış eserlerinden seçilen metinler de okuma kitabı görevini üstlenirler. Bunlardan İranlı şair Sadî'nin **Gülîstan ile Bostan'ı**, Molla Câmî'nin **Baharistan'ı** ile **Gülşen-i Maarifî** sayabiliriz.

Kıraat kitabına seçilecek metinlerin özellikleri ise, ilk kez 1911 İdâfî Programında açıklanır, eserleri okutulacak yazarların adları belirtilir. Sınıf düzeyleri esas alınarak yapılan metin seçimleri, pedagojik ölçütleri içerir. Başlangıç sınıflarında ahlâkî, fennî hikâyeler, tarihî fıkralar, vatan sevgisi ve medenî faziletlerle ilgili parçalar önerilirken daha ileri düzeylerde manzum ya da mensur edebî metinlerin işlenmesi önerilir. Kitap olarak da Atâ Bey'in **İktitâf'ı** ile Süleyman Fehmi'nin **Edebiyat'ı** belirlenir.

Tanzimat döneminde, Menemenlizâde Tahir'in **Osmanlı Edebiyatı** ile Ebuzziya Tevfik'in **Nümûne-yi Edebiyyât-ı Osmâniyye**'si da ders kitabı olarak

okutulur. Ayrıca, özellikle Meşrutiyetin ilânından sonra, Namık Kemâl'in **Hürriyet Kasidesi**, **Vatan Yahut Silistre**'si; Hâmit'in **Makber**'i; Recaizâde Ekrem'in **Ta'lim-i Edebiyyât'ı** da İdâdi ve Sultanilerde ilgiyle okunur.

II. Meşrutiyet döneminde, amacı ve önemi anlaşılan **Edebiyat** dersi, İdâdi ve Sultanilerde bağımsız ders olarak okutulur. Özellikle, Arap edebiyatının tanınmış ilm-i belâgat kitaplarından yararlanılır. Bunların başlıcası, Sekkâkî'nin **Miftâh'ül ulûm** adlı eserinin **Telhis'ül-miftah** adlı özeti ile bu özete Sadettin Taftazanî tarafından yazılan **Mutavvel şerhi**'dir.

Türk Edebiyatının zirve şahsiyetlerinden Nesimî, Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nedim ve Galip'in divanları da okutulan metinlerin başında yer alır.

Süleyman Fehmi'nin **Edebiyat'ı**, Şahabeddin Süleyman'ın **Sanat-ı Tahrir ve Edebiyat'ı** idâdilerde yaygın biçimde okutulan ders kitapları arasındadır. Gene Şahabeddin Süleyman'ın Fuat Köprülü'yle birlikte yazdığı **Malûmât-ı Edebiyye**, iki ciltten oluşan ve edebî bilgileri içeren ders kitabıdır.

Muhiddin Birgen'in edebî bilgilerden söz eden **Yeni Edebiyat'ı** ile Ahmet Reşit Rey'in temel edebî bilgileri işleyen **Nazariyyât-ı Edebiyye** adlı iki ciltlik kitabı, İdâdi ve Sultanilerde ders kitabı olarak okutulur. Bunlara Ali Ekrem Bolayır'ın **Edebiyyât-ı Türkiyye**'sini de ekleyebiliriz.

Fuat Köprülü'nün Türk Edebiyatında **İlk Muta-savvıflar** adlı eseri ile **Divân-ı Lûgati't Türk** de ilk kez Meşrutiyet döneminde basılıp okullarda okutulan önemli kaynak kitaplarıdır.

İdâdi programlarına ilk kez Meşrutiyet döneminde giren **Edebiyat Tarihi** dersi, bu dönemde giderek kabul görmeye başlar. Şahabeddin Süleyman'ın **Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye**'si ile gene Şahabeddin Süleyman'ın Fuat Köprülü'yle birlikte yazdığı **Yeni Osmanlı Edebiyatı Tarihi** adlı ders kitapları bu amaçla okutulur.

Faik Reşad'ın **Tarih-i Edebiyyât Osmâniyye**'si ile İbrahim Necmi Dilmen'in **Tarih-i Edebiyyât Dersleri** de İdâdilerde okutulan edebiyat tarihi ders kitaplarıdır.

Meşrutiyet döneminde, Osmanlı Edebiyatı Tarihi dışında, Arap, Fars ve Garp Edebiyatı tarihleri de yazılmaya başlar. Bunlardan, öğretim hayatına katkıda bulunanlardan Müderrisizâde Mehmet Fehmi'nin **Tarih-i Edebiyyât-ı Arabiyye**'si ile Halit Ziya'nın **Tarih-i Edebiyyât-ı Garbiyye**'si en bilinenleridir.

Tanzimat dönemi idâdilerinde bağımsız ders olarak okutulan **Lûgat** dersi, ilgili dili öğretirken eğitimi de amaçlar. Matbaada basılan ilk sözlük olan **Vankulu Lûgatı**; Cumhuriyet yıllarına kadar okullarda Arapça ve Farsça öğretiminde kullanılan, Sümbülzâde Vehbi'nin yazdığı **Tuhfe-i Vehbi ile Nuhbe-i Vehbi** adlı sözlükleri gibi.

Tanzimat döneminde Ahmet Vefik Paşa'nın **Lehçe-i Osmânî**'si; Şemsettin Sâmî'nin **Kâmus-i Türkî**'si; Necip Âsım'ın **Lûgat-ı Müsâhabet**'i; Muallim Nâci'nin **Lûgat-i Nâci**'si; Hüseyin Âgâh'ın **Lûgatçe-i Istilahat-ı Resmîye**'si ile **Lûgat-ı Ebuzziya** büyük ölçüde öğretimde yararlanılan sözlüklerdir.

Baha Toven'in **Türkçe Sözlüğü**, bu dönemde sözlük hareketi olarak düzenlenirken, Hüseyin Kâzım'ın **Büyük Türk Lûgatı**, Cumhuriyet dönemi çalışmalarına ışık tutan ve eğitim alanında en çok yararlanılan sözlüktür.

Ders kitaplarının dışında, okul öğrencilerinin yararına sunulan rehber kitapları ve antolojiler de vardır.

Her türlü yetersizlik ve olumsuzluklarına rağmen, özellikle II. Meşrutiyet döneminde ders kitaplarının yetersizliklerinin farkedilip çağdaş ölçülerde arayışlara girilmesi, kitap yazım ve basımına hız verilmesinin ciddi bir gelişme olduğu kaydedilebilir.

Ücretsiz Yayın Kataloğumuzu

Aldınız mı?

Atatürk Kültür Merkezi

Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey

Britanya Halk Edebiyatlarından

MASALLAR

II. cilt

Ahmet Ali ARSLAN

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

“Demokrasi ve İnsan Hakları”

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı, insan hakları, demokrasi.

Dr. Niyazi Altunya, **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Düzgün Yayıncılık, İstanbul 1999, 135 sayfa.

Ömer ÇAKIR

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Günlük hayatımızda sık sık şahit oluruz “demokrasi” ve “insan hakları” kavramlarına. Kimi zaman bir televizyon programında, kimi zaman radyo haberlerinde duyar, çoğu zaman da basın organlarında okuruz. Ama birçoğumuzun bu konularda yeterli bir bilgiye sahip olduğu söylenemez. Hele yirmibirinci yüzyılın eşiğinde insanlık için son derece önemli olan bu kavramlar üzerine yeterli bir birikime sahip olmanın artık neredeyse bir zorunluluk olduğunu bildiğimiz halde. Öğrenim süresince verilen teorik bilgilerin günlük yaşamımızda da önemli faydaları olmalıdır. Kurallara uyan bir vatandaş olma, ödevlerini zamanında yerine getirme sorumluluklarımız olduğu gibi haklarımızı da bilmek ve hak arama konusunda meşru yolları öğrenmemiz gerekir. Çünkü günlük hayatımızda birçok problemle boğuşuyor ve çoğu kez de çözüm yollarını yeterince bilmediğimiz için mücadelemizin sonucunu alamıyoruz. Yasalar uygulandığı sürece, haklarsa kullanıldığı sürece bir anlam ifade eder. İşte bu eksikliği hissedenden Milli Eğitim Bakanlığı 1999-2000 Öğretim Yılı'ndan itibaren liselerde okutulmak üzere “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersini programına almıştır.

Elimizdeki kitap Haziran 1999 tarih ve 2501 sayılı tebliğler dergisinde yayınlanan "Lise Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi" programına uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarı Dr. Niyazi Altunya.

Kitabın önsözünde bu dersin amacı kısaca şöyle özetlenmiştir; Topluluk içinde yaşarken sahip olduğumuz hak ve özgürlüklerden daha iyi yararlanmak, başkalarının hak ve özgürlüklerini öğrenmek ve saygı göster-

mek, içinde bulunduğumuz topluluğun yönetimine etkin bir şekilde katılmak, demokrasi ve insan haklarının gelişimini öğrenmek ve tabi ki bu gelişimin ülkemizdeki yansısını görmek açısından yararlı olacağı belirtilmekte. Bir de Atatürk'ün bugünkü demokratik ortamın kurulmasında ortaya koyduğu mücadele gözler önüne serilmekte.

Dört üniteden oluşan kitabımızın birinci ünitesi üç ana başlık altında toplanmıştır. A. İnsan hakları ve temel kavramlar, B. İnsan hakları ve devlet, C. İnsan hakları, devletin örgütlenmesi ve işleyişi... Bu ünite hak, özgürlük ve eşitlik kavramlarının neler olduğu açıklanıyor. İnsan haklarının kapsamı ve temel haklar konusunda yeterince bilgi veriliyor. Adalet, hukuk ve devlet kavramlarının neleri ifade ettiği, devletin ödevlerinin neler olduğu belirtiliyor. Bu kavramlardan yoksun olunması halinde vatandaşları ne gibi tehlikelerin beklediği de önemle vurgulanıyor. Bu kavramların işleyişi ve anayasamızdaki yeri ayrıntılı olarak ele alınıyor. Hukuksal bir kurum olarak devletin ele alındığı bir başka bölümde devletin bir baskı aracı ve insanlığın zararına bir gelişim göstermemesi için ne gibi tedbirler alındığı açıklanıyor. Bunun için çağdaş anayasalar hazırlanıyor, devletin temel görevleri, hak ve özgürlüklerin sınırları çiziliyor. Yasama, yürütme ve yargı kavramları açıklanıyor. Laiklik kavramının çağdaş devlet için ne anlama geldiği ve bu bağlamda insan hakları ve laiklik ilişkisi açıklanıyor. Hukuk devletinin özelliklerinin sıralandığı bir başka maddede devletin herkese eşit ve bağımsız yargı güvencesi sağlamak zorunda olduğu önemle vurgulanıyor, anayasamızın bu konudaki maddelerinden örnekler veriliyor. Kişinin özgürleşip gelişebilmesi ve haklarından azami surette yararlanabilmesi için önündeki engellerin kaldırılması gerekiyor. Bunu sağlayacak olan da Sosyal Devlet'tir. Sosyal devletin ödevleri ve bunun insan haklarıyla ilişkisi ortaya konup yine anayasamızın bu konudaki maddeleri açıklanıyor. İnsan haklarına saygılı devletin tarihsel süreçte nasıl oluştuğu, bu devlet sisteminin insan haklarını tanıdığı ama bu haklardan vatandaşlarının yararlanması için gerekli tedbirleri almak zorunluluğu olmadığı ortaya konuluyor. Bir başka madde altında ise İnsan Haklarına Dayalı Devlet hakkında bilgi veriliyor. Bu devlet insan hak ve özgürlüklerine yalnızca saygılı olmakla kendini yeterli görmez, aynı zamanda onları gerçekleştirmek için de gerekli tedbirleri alır. Ülkemizde Osmanlı'dan bu yana devletin geçirdiği aşamalar ortaya konup nasıl insan haklarına dayanan bir devlet durumuna geldiği açıklanıyor. Yine anayasamızdan bu konularla ilgili madde örnekleri veriliyor.

İkinci ünite ise şu ana başlıklardan oluşuyor: A. Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi ve Demokrasi Kavramı, B. Demokrasinin İlke ve Kurumları, C. Türkiye'de Demokratikleşme Hareketleri ve İnsan Hakları, Ç. Demokratik Yönetimlerde İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar, D. Yaşama Biçimi Olarak Demokrasi.

Tarihsel süreçte demokrasi düşüncesinin gelişimi ve demokrasi kavramının ele alındığı kitabın bu bölümünde öncelikle demokrasi kavramının ne anlama geldiği, kökeni ve gelişimi ortaya konuyor. Demokrasi türleri olan doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi açıklanıyor. Eski çağdan başlayarak demokrasi düşüncesinin günümüze dek geçirdiği evreler ve bu evrelerin önemli olayları gözler önüne seriliyor. Çeşitli batı ülkelerinde günümüze dek bu kavramların hangi evrelerden geçtiği ve günümüzdeki durumu özetleniyor. Bir ülkede demokrasinin olması yetmez. Gerçek anlamda demokrasinin olabilmesi için ilkeler ve demokrasinin gerektirdiği kurumların da oluşması ve geliştirilmesi gerekir. Bunun başta gelen en önemli özelliği seçimdir. Halk kendini yönetecek ve kendi adına kararlar alacak temsilcilerini serbest iradesi ile seçer. Herkes seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Seçilenler sadece kendilerine oy verenleri değil bütün seçmenleri kucaklamak zorundadır. Bunlar anayasamızın ilgili maddeleri örnek verilerek açıklanıyor. Demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biri de siyasal partilerdir. Siyasal partilerin önemi, kuruluşu ve özellikleri, siyasal oluşumların zararlı akımlardan uzak tutulmasının önemi vurgulanıyor. Çoğulculuk ve katılımın vurgulandığı bir başka başlık altında fikirlerin özgürce ortaya konulup bu görüşler etrafında siyasal parti ya da örgütler kurulmasının demokrasinin gelişimi açısından önemi vurgulanmakta. Ayrıca sadece seçimden seçime demokrasinin gereği yapılmaz. Bunun için seçilenleri devamlı denetlemek, tepkileri ortaya koyabilmek için bir takım dernekler görüş bildirir, yasalar içinde tepkisini çeşitli yollarla dile getirir. Vatandaş etkin olarak bazı kurum ve kuruluşlarda yönetime katılabilir hatta karar alınmasında oy sahibi olabilir. Demokrasinin gerçek anlamda sorunsuz işleyebilmesi için hukukun üstünlüğü ilkesine sıkı sıkıya bağlı olmak ve bunu yasalarla güvence altına almak gerekir. Hukuk gerektiğinde yasama organının çıkardığı yasaları hukuki açıdan incelemeli ve gerekiyorsa iptal edebilmelidir. Vatandaşların hukuk karşısında eşit olması gerekir. Devlet evrensel hukuk normlarına uymak zorundadır. Bu bağlamda devletimiz anayasanın ilgili maddesiyle uluslararası hukukun üstünlüğünü kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme hareketleri ve insan haklarının ele alındığı bir başka başlık altında Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nde insan hakları ve Tanzimat'tan sonra gösterdiği gelişim olaylarla anlatılıyor. Türkiye Cumhuriyeti'nde demokratikleşme hareketleri ve insan hakları bir başka başlık altında ortaya konuluyor. Bilgisizlik ve bilinçsizlik, ekonomik yetersizlik, siyasal dengesizlikler, kamu görevlilerinin yetersizliği demokratik yönetimlerde insan haklarının gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunlar başlığı altında açıklanıyor. Bir başka başlık altında yaşama biçimi olarak demokrasi ele alınıyor ve demokrasi, hoşgörü ve uzlaşma kavramlarının birbiriyle ilintisi ortaya konuluyor. Demokrat bireylerin oluşması için ailede demokrasinin önemi, okulda demokrasinin önemi vurgulanıyor. Kişinin demokratik tepkisini dile getirmek için oluşturduğu sivil kuruluşların önemi ve yararı, çalışma yaşamındaki yeri ve kamu yönetiminde katılım ve demokrasinin vatandaşların aktif olarak bu konularda çalışmalar yapmasının ne gibi yararlar sağladığı göz önüne seriliyor.

Kitabın üçüncü ünitesinde İnsan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi için alınan uluslararası önlemler ve sonuçları ile uluslararası korumanın dayanakları ve türleri belirtiliyor. Ortaya konulan belgeler tek tek açıklanıyor. Başlıca uluslararası koruma organları başlığı altında Birleşmiş Milletler Koruma Organları ve Avrupa Konseyi Koruma Organları tanıtılıyor ve işlevleri ve katkıları hakkında bilgi veriliyor.

Uluslararası korumada sivil toplum örgütlerinin yeri ve rolü konusunun ele alındığı bir başka başlık altında sivil toplum örgütlerinin özellikleri, bu örgütlerin katkıları ve bu örgütlerin etkinliklerini yaparken dikkat edilmesi gereken noktalar ortaya konuluyor.

Bilgisizlik ve bilinçsizlik, demokrasinin yanlış uygulanması, terör olayları ve yönetsel yetersizlikler günümüzde insan haklarının korunması konusunda demokrasilerde karşılaşılan sorunlar olarak açıklanıyor.

Dördüncü ünitenin ana başlığı "Atatürk İnkılâbı, İnsan Hakları ve Demokrasi". Atatürk İnkılâbının düşünsel temellerinin neler olduğu, aydınlanma ve aydınlanmanın gelişimi, bu bağlamda Atatürk aydınlanmacılığı örneklerle ortaya konuyor. Atatürk İnkılâbı ve bu İnkılâp'la ilgili kavramlar tek tek açıklanıyor. Türlü zorluklar altında kurulan devletimizin daha kurtuluş savaşı yıllarında demokratik ve sosyal devlet olma yolunda ne gibi uygulamalar ortaya koyduğu, daha sonra yapılan İnkılâplarla Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi yolunda emin adımlarla ilerlemesi ve bu ilerlemede Atatürk'ün ortaya koyduğu etkin mücadele

anlatılıyor. Hepimizin artık adı gibi bildiği Atatürk İnkılâbı'nın temel ilkeleri Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik tek tek açıklanıyor, demokrasi ve insan hakları bağlamında değerlendiriliyor.

Bir başka konu başlığı altında Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde demokrasi ve insan hakları örneklerle sunuluyor. Önce demokrasiyle ilgili görüşleri, daha sonra da hak ve özgürlüklerle ilgili görüşlerine yer veriliyor.

Bu dört ünitenin sonunda ayrıca İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin tam metni, kitapta adı geçen kavramları açıklayan kısa bir "sözlük" ve "kaynakça" bölümlerine yer verilmiş.

Bu kitap ve bu dersin okullarımızda okutulması ülkemiz ve demokrasimiz adına kıvanç vericidir. En

azından bir demokrasi kültürü oluşmasına katkıda bulunacak, hak ve özgürlüklerimiz konusunda anahtar olacaktır. Bundan sonrası öğrencilere bağlı; bu anahtarla sosyal hayatta aktif bir mücadele durağanlıktan kurtulup topluluklarda söz sahibi olacak ve haksızlığa uğradığını hissettiği an hukuk kuralları içinde hakkını sonuna kadar arayacaktır. Bu şekilde bilinçlendirilen bireyler yalnız ülkemizde değil, dış dünyada da bireyin ya da ülkemizin maruz kaldığı haksızlıklar karşısında tepkisiz kalmayacak ve meşru her platformda görüşlerini savunacaktır. Bu gelişme gelecek kuşaklar için çok önemlidir. Çünkü bizler Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesi'nin üstüne ancak bu şekilde çıkabiliriz.

Tabiat : Derdin Devâsı (Tibet Hekimliğinin Sırları)

Anarkan Nadirova

Atatürk Kültür Merkezi

Yayını

çıktı.

“Mantık”

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı, mantık, eğitim, öğretim.

Suna Atabek, Semra Gençoğlu, **Lise Mantık Ders Kitabı**, Koza Yayıncılık, 1998 Ankara, 112 s.

Mehmet BOYBEYİ

Öğretmen

“**M**antık doğru düşünmenin bilimidir. “Mantıklı düşünme” denen doğru düşünme ise, bütün bilimler için gerekli olan temel bir metottür. Doğru düşünme ise kendini akıl yürütme de gösterir. Akıl yürütme, verilen yargılardan (öncüllerden) sonuç olarak yeni bir yargı çıkarma işlemidir.”¹ Ülkemizde mantık konusunda çalışan sayısı az olmakla birlikte ilk akla gelen isimler arasında Klasik mantık çalışmalarıyla tanıştığımız, Necati Öner, modern mantık çalışmalarıyla Teo Grünberg, Hüseyin Batuhan, Şafak Ural, Cemal Yıldırım, Doğan Özlem, Dursun Çüçen, vs. sayılabilir. Mantıkçılarımızın sayısı maalesef çok azdır. Az sayıda bilim adamının çalıştığı bu sahada Lise düzeyinde çıkan kitapların sayısı da bu oranda azdır. Daha önce Teo Grünberg ve Necati Öner hocaların yazdığı Lise Mantık kitabından sonra yukarıda künyesini verdiğimiz Lise Mantık kitabı yayınlanmış, ve halen liselerin bazılarında okutulmaktadır. Adı geçen kitap, 1998 yılında Talim Terbiye Kurulu’nun kararı ile tüm liseler için ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Ortaöğretim kurumlarına yönelik diğer mantık kitapları ise şunlardır: Hasan Âli Yücel, **Suri ve Tatbiki Mantık**, ilk baskı 1926’da olmak üzere 1939’a kadar altı baskı, yine Hasan Âli Yücel, **Mantık** ders kitabı, 1952’den 1980’e kadar 19 baskı, Hatemi Semih Sarp, **Mantık** 1952, Nurettin Topçu, **Mantık** 1953, Nezahat Kulen, **Mantık** 1972, M.E.B. Komisyon, Lise ve Dengi okullar için **Mantık** 1986, Emine Yamanlar, **Mantık** 1996. Görüldüğü gibi, bu alanda yayın sayısı oldukça azdır. Bu bakımdan öncelikle **Lise Mantık** kitabının yazarları Sayın Atabek ve Sayın Gençoğlu’na teşekkür ediyoruz. Öncelikle kitap, lise öğrencilerinin pedagojik özelliklerine son derece uygun bir dil ve yapıda hazırlanmış olduğundan seviyeye çok uygundur.

Bilindiği gibi ortaöğretim kurumlarındaki pek çok kitap iyi hazırlanmış ve zengin bir bilgi birikimini içerse bile çoğu zaman hitap ettiği kitlenin düzeyinin üstünde kaldığından kullanımı sınırlı olmaktadır. Bu bakımdan bu türden ve benzeri kitapları hazırlarken konunun öğretileneği kitlenin yaş grubu ve özellikleri çoğu zaman gözardı edildiğinden çeşitli problemler doğmaktadır. Elimizdeki kitabın en önemli özelliklerinden biri de bu problemin ortadan kaldırılmış olmasıdır. Mantığın konusunun ve tarihçesinin verildiği bir üniteden sonra kitap, klasik ve sembolik mantığın ele alındığı iki ve üçüncü ünite ile devam eder. Aristo mantığına ayrılan klasik mantıkla kavram, terim, tanım, önerme ve kıyas konuları işlenmiştir. Bu konuların işlenmesi sırasında diğer benzeri kitaplara göre farklı örneklerin sayısı az verilmiştir. Hatta okuma parçaları dahi aynı örneklerden seçilmiştir. (Gerçi, bu konuda yapılan çalışmaların az olması da bu durumun nedenlerinden biridir.)

Sembolik mantıkta iki değerli mantık konusu ele alınmış, bu konu bağlamında önermeler mantığı, niceleme (yüklemler) mantığı incelenmiştir. Daha sonra çok değerli mantık, kiplik mantığı, özdeşlik mantığı, varlık mantığı konularına yer verilmiştir. Şekil ve tabloların dikkatli çizildiği ve baskıdan kaynaklanan hataların en aza indirildiği bu kısımda görülmektedir. Aynı bölüm “Mantık ve Düşünme Yasaları” adlı okuma parçası ile sona erer. “Fizikte hareket yasaları, hareketin nasıl oluştuğunu belirleyen genellemelerdir. Bu anlamda düşünme yasalarının da düşünmenin oluşum koşullarını belirleyen bir takım genellemeler olduğu akla gelebilir.

Oysa sözkonusu yasaların böyle bir niteliği yoktur. Düşünme sürecinin oluşum koşulları, daha önce de belirttiğimiz gibi, mantığın değil, olgusal bir bilim olan psikolojinin konusudur. Mantık, düşünmenin nasıl oluştuğu, hangi koşullar altında etkinlik kazandığı ile uğraşmaz; olsa olsa bir tür düşünme olan akıl yürütmenin birtakım geçerlik kurallarına göre denetimini yapar. Diğer bir deyişle mantık “düşünme yasaları” denen ilkeleri zihinsel olguları açıklayan birer hipotez olarak değil, akıl yürütmeleri değerlendirme de birer ölçüt olarak kullanılır. Ancak bu ölçütlerin, genel ve zorunlu bir niteliği olduğu, toplumsal kuruluş veya davranışları düzenlemek amacıyla millet meclislerince çıkarılan yasalar gibi yere ait, ihtiyaç ve zamana bağlı, kararlar olmadığı da besbelli” (s.94-Cemal Yıldırım **Mantık Doğru Düşünme Yöntemi** adlı kitaptan alınmış)

Kitabın son iki ünitesi olan Mantığın Uygulamaları ile Mantık Felsefesi konuları çok kısa olarak ele alınmıştır.

Bu bağlamda, mantığın uygulamalarına ayrılan 4. bölümde, mantık ve matematik ilişkisi sadece anlatılmış, halbuki ilişki sembolik bir yapıya dönüştürülüp, birkaç örnek verilebilirdi. Böylece pedagojik olarak daha kolay öğretilibilirdi. Mantık ve Doğa Bilimlerinin ilişkisi de bir yöntem sorunu olarak ele alınıp anlatılmaya çalışılmış aynı bölümde. Oysa, bilime ait bir önermenin mantuksal analizi yapıp, mantık doğrusuyla, bilim doğrusunun birbirine yakınlaştırılmış bir yapıya kavuşturulması bizce daha doğru olurdu. Mantığın eleştirel düşünme açısından yapılan tespitlerin ise yeterli olduğu düşüncesindeyiz.

Mantık felsefesi konusunun işlendiği son bölüm de (ünite 5) mantığın bilim ve felsefeyle ilişkisi, bir yöntem olarak düşünme etkinliğine dönüştürülüp, aşağıda sözkonusu edeceğimiz değerlendirmenin mantık kitaplarında gözönüne alınmasından yana olduğumuzu da belirtmek isteriz.

Mantığın bir düşünme yada akıl yürütme metodu olduğu konusunda bütün mantıkçılar hemfikirdir. Mantık doğrusunu, bilgi doğrusundan ayıran temel ölçüt ise, zihinsel tutarlılık yada çıkarımsal geçerliliğidir. Düşüncenin geçerliliğini, bilimin önermelerine indirgeyerek bilim dilinin yapısıyla ilişkilendirmek ise bilim felsefesi yapmak yada bilim dili mantığı yapmak anlamını taşır. Bizce, belkide yapılması gereken asıl

şey; mantık, bilim ve felsefeyi birlikte düşünen, bilim dili çözümlemesiyle hem felsefeye hem de bilime yeni ufuklar açan veya açmaya çalışacak örnekleri öğrencilere tanıtmak olmalıdır. Yalnız, analitik felsefede (mantıkçı pozitivism) olduğu gibi felsefeyi mantıkla yada doğa bilimiyle sınırlandırıp, bir bilim dili etkinliği olarak düşünmektense mantık-felsefe ve bilimi bir düşünce tarzı olarak güncelleştirmek olmalıdır. Ancak bu şekilde mantığı kuru bir zihinsel etkinlik olmaktan kurtarıp, öğrenci ve öğretmenin pratik hayatına katabiliriz.

Sonuç olarak, mantıklı olmanın iki temel koşuluna birey ve toplum olarak çok ihtiyacımız varken mantığın bu koşullarını tekrarlamakta fayda vardır. Bunlar:

- Tutarlılık: Birbiriyle çelişik olan veya bağdaşmayan düşünce ve iddialara zihinde yer vermemek
- Olgusal kanıtlara saygı: Yeterince güvenilir yoldan belgelenmemiş hiçbir iddiayı veya teoriyi kabul etmemek. Aynı şekilde doğruluğu belgelenmiş iddia ve teorilere de karşı durmamaktır.

Bu vesile ile mantık kitabının yazarları Sayın Suna Atabek ve Semra Gençoğlu'nu tebrik eder, başarılarının devamını dilerken, yeni mantık kitaplarının da yayın dünyamıza kazandırılmasını temenni ederiz.

NOTLAR

1- Necati Öner, *Teo Grünberg-Mantık I. Emel Yayınevi Ankara, 1994.*

“ Kültür, okumak, anlamak, görebilmek,
görebildiğinden mâna çıkarmak,
intibah almak, düşünmek,
zekâyı terbiye etmektir”

M.K.Atatürk

Güneyimizin Tarih ve Kültür Kokan İki Şehrindeki (Hatay, İskenderun) Bilgi Şöleni'nin Ardından

Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Gerçekleştirildi (25-27 Ekim 2000, Hatay – 28 Ekim 2000, İskenderun)

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Aysu CANPOLAT

Proje Uzmanı

Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni 25-27 Ekim 2000 Hatay'da – 28 Ekim 2000 İskenderun'da gerçekleştirildi. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü ile beraber 25-28 Ekim 2000 tarihleri arasında Hatay-Antakya'da ve İskenderun'da **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri** konulu Uluslararası Bilgi Şöleni düzenlemiştir. Bilgi Şöleni'nin başkanlığını Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr. Sadık Tural, Eş Başkanlığını Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Halûk İpek yapmıştır. Başkan Yardımcılığını Atatürk Kültür Merkezi, Merkez Sekreteri Sayın İmran Baba'nın üstlendiği, Tertip Komitesi'ni Gazi Üniversitesi'nden Prof.Dr. Örcün Barışta, Prof.Dr. Hakkı Acun, Prof.Dr. Nihat Boydaş, Hacettepe Üniversitesi'nden Prof.Dr. Filiz Yenişehirlioğlu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Aysıl Tükel Yavuz ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nden Araştırmacı Yazar Mehmet Tekin oluşturmuştur. Bilgi Şöleni'nin Genel Sekreterliğini Şebnem Ercebeci, Genel Sekreter Yardımcılığını Aysu Canpolat, Sekreteryalığını Hacer Sevdî, Mali İşler Koordinatörlüğünü Hale Dumlu, Mehmet Alkan, Halim Kılıçer yapmıştır.

Bilgi Şöleni'nin açılışı 25 Ekim 2000 Çarşamba günü Hatay Kültür Merkezi'nde, Devlet Bakanı Prof.Dr. Tunca Toskay, Hatay Valisi Yener Rakıcioğlu, Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr. Sadık Tural ve

Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Halûk İpek'in açış konuşmalarıyla başlamıştır. Sunuculuğunu Yard.Doç.Dr. Sayın Hayriye Tokoğlu'nun yapmış olduğu Bilgi Şöleni "*Zaman içinde yol almak tek kişiden söz ediyorsak; kişisel tarihin, toplumdaki söz ediyorsak, bir milletin tarihinin de her anıyla bir bakıma yol alması ve de yazılmasıdır. Yürüdüğümüz yollarda sadece ayak izimizi değil, sesimizi, kokumuzu hatta varlığımızın bir parçasını bırakırız. Onlardan kalan her parça biliriz ki; bilmeliyiz ki; bizdendir ve unutulmamalıdır. Geriye dönüp o sesi, o kokuyu, o değerleri toplayıp geleceğe aktaran veya o değerler üzerinden geleceğin şekillenmesine katkıda bulunan bilim insanları, tarihçiler, sanat tarihçileri bu kez bulunduğumuz coğrafyayı ve köklerini yakından ilgilendiren bir izi sürmüşler. Dikkatin yoğunlaştığı alan Ortadoğu, Kültür ise Osmanlı İmparatorluğu'nun görkemli birikimi. Dört gün boyunca Osmanlı'nın izlerinde imparatorluğun Ortadoğu serüveni aydınlatılacak. Tüm konuklarımızı Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e, Osman Gazi'den Gazi Mustafa Kemal'e kadar bu uzun yürüyüşün yolcularının ve mevcut birikimi var eden insanların değerlerinin önünde bir dakikalık saygı duruşuna, ardından İstiklal Marşı'mızı birlikte söylemeye davet ediyoruz.*" sözleriyle açılmıştır. Üniversitelerin temel işlevlerinin yanı sıra buldukları bölgeye ilişkin verileri toplamak, çözümlemek ve yine, o bölgeye artı değer kazandırmak için üstlendiği işlevleri de vardır. Ortadoğu'yu merkez alacak bilimsel araştırmalarda ilgili bölge üniversitelerinin aktif rol alması beklenir. Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü'nün böylesine önemli, uluslararası bir etkililiğe ev sahipliği yapması elbette kıvanç vericidir. Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halûk İpek açılış konuşmasında bu Bilgi Şöleni'nin Hatay ili için değerli bir faaliyet olduğunu vurgulayarak konunun önemine "*Tarihin kaydettiği en büyük ve uzun ömürlü devletlerden biri olan Osmanlı devleti üç kıta üzerinde çok geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir. Üzerinde çok çeşitli ırklara ve inançlara mensup milletlerin yaşamasına rağmen bu ihtiyaç döneminde bu coğrafya üzerindeki sistem ve ruh birliği şaşırtıcı bir özellik arzemektedir. Bu sistem içinde yer alan toplumlar özgün yapılarını korumuşlar ve her toplum bu siyasî birliğe kendinden birşeyler katmıştır. Devlet padişahlıkla yönetilmiş ama her yere hazırlanan özel kanunnâmeler sayesinde genel bir yapıyla uyum içerisinde yaşayabilmişlerdir. 'Osmanlı barışı' denilen kavram böyle bir uyumun sonucudur ve muhteşem sanat eserlerinin büyük bir çoğunluğu bu huzur döneminde ortaya çıkmıştır.*" sözleriyle değinmiştir. Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı

Prof.Dr. Sayın Sadık Tural ise, “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu’nun dört bağlı kuruluşundan biri olan Atatürk Kültür Merkezi adlı bilim kuruluşumuz, Mustafa Kemal Üniversitesi ile bir araya geldi ve Hatay’da bu toplantıyı gerçekleştiriyoruz. Irak, Suriye, Ürdün, Mısır, Medine, Hicaz. Buralara biz camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar su yolları yaptık. Bu suç mu? Evet! Biz bu suçu işledik. İstasyonlar yaptık. Buda suç ise, bu suçu da işledik. Hıristiyan ve Müslüman hacılar ve tâcirler için güvenlik sağlamak suç mu? Demiryolu yaptık. Bu suç ise bu suçu da işledik. Bu suç değil, bu medeniyet, dostluk ve insanlıktır. Bunların yıkılması hangi akıl, hangi vicdanla izah edilebilir? Ben hem yerli, hem buraya ülkelerinden kalkıp gelen bilim adamlarının vicdanına, iz’anına, bilimlerine sığınıyorum. Hangi dinden, hangi milletten olursanız olun, binalardan korkan, binaları yıkan insanların mantığını anlamam için, bana yardım edin. Bizler bilim adamlarıyız. Her zaman her yerde doğruyu söylemek, doğrunun yanında olmak zorunda olan insanlarız. Bilgi kirlenmesine, bilgi tahrifine ve menkûl, gayr-i menkûl tarihî miras tahribine karşı çıkmak bilim adamı olarak bizim vazifemizdir. Bunu yapmıyorsak biz bilim adamı olamayız. Bu eserler 120-150 senedir tahrif ediliyor, tahrif ettiriliyor, yok ediliyor, bunun adı barbarlıktır. Osmanlı’nın yaptığı bu eserler insanlığın ortak malıdır. Bu yıkım, bu yok ediş artık durmalı, barbarlık kınanmalıdır.” şeklindeki ifadeleriyle bu konudaki bilgi kirlenmelerinin önüne geçilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Ayrıca törene İSEDAK toplantısına başkanlık ettiği için katılamayan kuruluşlarımızdan sorumlu Devlet Bakanımız ve Başbakan Yardımcımız Sayın Dr. Devlet Bahçeli’nin şu mesajı iletilmiştir: “Hatay’da toplanan bilim adamlarını sizin şahsınızda selâmlıyorum. Onlara saygı ve sevgilerimi götürün. Yurt dışından gelenler ise, bizi tanımak istedikçe, arşivlerimizin, kütüphanelerimizin ve yüreğimizin onlara açık olduğunu bilsinler, ülkelerine iyi dileklerimi götürsünler. Gerçek bilim adamlığının sorumluluğunu taşıyan bildiri sahiplerine, tartışmacılara selâm ve saygılarımı ulaştırın.” Hatay Valisi Sayın Yener Rakıcioğlu ise, açılış konuşmasında Hatay’ın Osmanlı İmparatorluğu’nun kültür varlıklarını hâlâ üzerinde yaşatan bir il olduğunu vurgulayarak, “Kültürler şahısların malı değildir. Kültürler insanların ortak değerleridir. Bu vilayet bunun çok güzel bir örneğidir. Bu güncel örnekli vilayette böyle anlamlı bir toplantı tertip edildiği için minnetârim. Bu vesileyle Hataylı milli kahramanlarımızı bir kere daha yâd ediyorum.” ifade etmiştir. Devlet Bakanı Prof.Dr. Sayın Tunca

Toskay açılış konuşmasında şunlara değinmiştir: “Bu sempozyumda ele alınan konular, yaratılan Osmanlı medeniyetinin ortak paydalarıdır. Bilimlik bakışla incelenen sanat ürünleri ise, hangi ülkede olursa olsun, Osmanlı sanatının ve sanatkârının ebediyete bıraktığı mesajlardır. Bu eserlerin tümü, bugün insanlığın malıdır ve nerede bulunduğu, ne olduğuna bakılmaksızın, insanlığa ait değerler olarak, özenle korunmalı ve gelecek nesillere intikâli sağlanmalıdır. Hatay, Devletimizin kurucusu büyük önder Atatürk için özel bir öneme sahiptir. Bu şölenin, O’nun büyük değer verdiği barışçı politikasının en güzel örneği ve son hatırası olan Hatay’da düzenlenmesi, bu faaliyetin kıymetini bir kat daha arttırmaktadır.”

Dört gün devam eden Bilgi Şöleni’ndeki bildiriler 11 oturumda sunulmuştur. 25 Ekim 2000 Çarşamba günündeki ilk oturumun başkanlığını Prof.Dr. Berin U. Yurdadoğ yapmıştır. Birinci oturumda, Prof.Dr. Ercüment Kuran, “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzylında Arap Asıllı Osmanlı Aydınları”; Beji Ben Mami, “Les Influences Architecturales et Artistiques Ottomanes dans la Medina de Tunis” (Tunus Şehrinde Osmanlı Mimarı ve Sanatsal Etkileri); Prof.Dr. Salim Cöhçe, “Doğu Akdeniz Çevresinde Türk Hâkimiyetinin Tesisi” adlı konuşmalarıyla dönemin tarihî ve kültürel mirası hakkında bilgiler sunmuşlardır.

İkinci oturumda Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi’nin Mavi Salonu’nda gerçekleştirilmiştir. Prof.Dr. Ercüment Kuran ve Prof.Dr. Doris Abouseif’in başkanlığını yaptığı bu oturumda sunulan bildiriler şunlardır: Prof.Dr. Gönül Öney, “Şam İşi Adını Alan Çini ve Seramiklerin İznik ve Şam’a Özgü Farklılıkları”; Prof.Dr. Abdeljelil Temimi, “Bilan et perspectives des congrés sur le corpus d archeologie dans le monde (Bilan ve Dünyada Arkeoloji Çalışmaları Üzerindeki Kongrelere Bakış); Prof.Dr. Nasrullah El-Tirazi, “Osmanlı Türklerinin 1517’de Mısır Fethinden Sonra İdarî ve Askerî Nizamları”; Dr. Abdülkadir Dündar, “16. Yüzyılda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’daki İmar ve İnşa Faaliyetlerine Katkıda Bulunan Bazı Osmanlı Mimarları”.

Üçüncü oturumda ise, Prof.Dr. Baha Tanman ve Dr. Mahmoud Hretani’nin başkanlığında, Doç.Dr. Zeki Sönmez, “Osmanlı Kumaş Sanatı İçinde Suriye Dokumacılığının Yeri”; Prof.Dr. Zeren Tanındı, “Osmanlı Döneminde Eyâletlerde Kitap Sanatı”; Dr. Nadia Erzini, “Ottoman Influence on the Arts of the Book in Morocco” (Fas Kitap Sanatında Osmanlı Etkileri); Dr. Kawter Abu Al-Fetouh Al Leathy, “The Ottoman Court Carpets in the Cairo Collections” (Kahire Koleksiyonu’ndaki Osmanlı Saray Halıları) adlı

bildiriler ilgililerin dikkatine sunulmuştur.

26 Ekim 2000 Perşembe günündeki dördüncü oturumda Prof.Dr. Baha Tanman, “Osmanlı Dönemin’de Kudüs: Kent Dokusu, Mimarlık ve Çini Sanatına İlişkin Bir Araştırmanın İlk Sonuçları”; Prof.Dr. Örcün Barışta, “Kâbe ve Ravza-ı Mutahara ile İlgili İşlemeler Üzerine”; Mehmet Tekin, “Hatay’da Osmanlı Dönemi Eserleri” adlı bildirileri Prof.Dr. İbrahim Numan ve Prof.Dr. Fernando Varanda’nın oturum başkanlığında sunmuşlardır.

Oturum başkanlığını Prof.Dr. Rami Farouk Daher ve Prof.Dr. Zeren Tanındı’nın yaptığı beşinci oturumda Prof.Dr. Halit Çal, “Hatay Kapı Tokmakları”; Prof.Dr. Aynur Durukan, “Taşınamayan Kültür Varlıkları ile Halfeti ve Çevresi”; Prof.Dr. Doris Abouseif, “The Mausoleum of Muhammad Ali in Cairo” (Kahire’deki Mehmet Ali Paşa Türbesi) adlı konuşmalar yapılmıştır.

Altıncı oturumda Prof.Dr. Enver Konukçu ve Prof.Dr. Aynur Durukan’ın oturum başkanlığında Yard.Doç.Dr. Fatih Müderrisoğlu, “Osmanlı Dönemi’nde Anadolu Sağ Yolunun Adana-Antakya Güzergâhı Üzerindeki Menzillerin Bugünkü İzleri”; Prof.Dr. Münir Atalar, “Osmanlı Sömürmemiştir (Suudi Arabistan Örneği)”; Prof.Dr. Gönül Cantay, “Osmanlı Dönemi’nde Güney-Doğu Anadolu’da Ticaret Yolları ve Menzil Kuruluşları”; Prof.Dr. Hüsrev Subaşı, “Türk Hattatlığının Arap Hattatlığını Etkilemesi Üzerine Düşünceler” adlı bildirilerle Bilgi Şoleni’ne katkıda bulunmuşlardır.

Oturum başkanlığını Prof.Dr. Gönül Öney ve Prof.Dr. Nihat Boydaş’ın yaptıkları yedinci oturumda Sadi Bayram, “Hicaz Demiryolları ve Vakıflar”; Dr. Rami Farouk Daher, “The Hijaz Railroad Line on the Darb Al Hajj Al Shami: The Last of the Sublime Regional Muslim Endeavor” (II. Abdülhamit’in İslâm Siyâsetinin Son Eseri: Darb Al Hajj Al Shami’deki Hicaz Demiryolu Hattı); Yard.Doç.Dr. Nuri Yavuz-Yard.Doç.Dr. Halil Aytekin, “Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’ya Yönelik Eğitim Sistemi”; Prof.Dr. İbrahim Numan, “Suudi Arabistan’daki Demiryolu İstasyonları” adlı bildirileri sunmuşlardır.

27 Ekim 2000 Cuma günü sekizinci oturumda, Dr. Saleh Lamei, “Typology of Ottoman Sacral Building in Cairo” (Kahire’de Osmanlı Dönemi Dinî Yapılarının Tipolojisi); Dr. Mehmet Yaşar Ertaş, “Şam Depreminde Büyük Hasar Gören Emeviye, Selimiye ve Süleymaniye Camilerinin Onarımı (1760-1763)”; Dr. Mahmoud Hretani, “Local Architectural Influences on the Ottoman Buildings in Aleppo” (Halep’teki Osmanlı Yapılarındaki Yerel Etkiler); Yard.Doç.Dr. Mustafa Akpolat, “Gaziantep’te Tanzimat Sonrası

Mimarî Gelişmeler” adlı bildirilerini Dr. Nadia Erzini ve Doç. Dr. Zeki Sönmez’in oturum başkanlığında, dokuzuncu oturumda ise, Prof.Dr. Filiz Yenişehirlioğlu, “Beer Sheva – XIX. Yüzyılda Bir Çöl Yerleşimi”; Prof.Dr. Abdüsselam Uluçam, “Irak’taki Osmanlı Mimarîsinden Örnekler”; Yard.Doç.Dr. Hasan Karaköse, “Sultan II. Abdülhamit’in Halep’deki Çiftlikleri ve Arazi-i Mahsusa’nın İdaresi” adlı bildirilerini Prof.Dr. Hakkı Acun’un ve Prof. Dr. Nasrullah el-Tirazî’nin oturum başkanlığında sunmuşlardır. Öğleden sonra saat 14:00-18:00 arasında Antakya gezisi düzenlenerek Antakya müzesi ve tarihi eserler gezilmiştir. Sosyal program çerçevesinde düzenlenen bu gezide Antakya Mozaik Müzesi, Saint Pierre Kilisesi, Antakya Ulu Cami, Ortodoks Kilisesi, Katolik Kilisesi, Eski Antakya Sokakları, Kurtuluş Caddesi, Habib-i Neccar Camii, Hükümet caddesindeki Antik Beyazıt Hotel, Hükümet Konağı, Hatay Devleti Millet Meclisi Vilayet Müzesi misafirlere tanıtılmaya çalışılmıştır. Buradaki en önemli yapılardan biri Antakya Reyhanlı karayolunun 2. km.de şehrin doğusuna düşen Stavrın (Haç) Dağı’nın güney yamacındaki bir mağara kilise olan Saint Pierre kilisesidir. Oniki havarilerin başı olan Saint Pierre bu mağarada Saint Paulus, Saint Barbara, Saint Lukas ve Saint Markos ile biraraya gelmiş ve Hıristiyanlığı yaymak için burada çalışmalar yapmıştır. İlk dini toplantıların yapıldığı bu mağarada o zamanlar herhangi bir isimle anılmayan bu topluluğa Hıristiyan (Hiristos) adı verilmiştir. Bu nedenle St. Pierre Kilisesi Hıristiyanlığın ilk kilisesi olarak bilinir. Kilisenin sol tarafında Hıristiyanların ani bir saldırı sırasında kaçıp dağlara sığınmasını sağlamak amacıyla bir tünel bulunmaktadır. Bu tünelin büyük bir bölümü, zamanla kapanmıştır. Kilisenin sağ tarafında ise birkaç yıl öncesine kadar kayalardan sızan bir kaynak su bulunuyordu. Hıristiyanlar için önemli olan ve hacı olmaya geldikleri bu kilise şehrin tarihî açısından önem taşıdığı için kısaca söz etmek istedik. Kilise çanlarıyla, camilerden gelen ezan seslerinin karıştığı enteresan bir şehir olan Hatay’da Antakya Ulu Camii ve Habib-i Neccar Camii önemli Osmanlı yapılarındandır. (Bkz. Mehmet Tekin, **Habib-i Neccar**, Antakya 2000) Geçmişten gelen izleri Antakya sokaklarında bir bir takip ettiğimiz bu gezi sırasında özellikle Kurtuluş ve Hükümet caddesindeki eski evler misafirlerin dikkatini çekmiştir. Bunlardan sizlere aktaracağımız 1903 yılında konak olarak inşa edilen Antik Beyazıt Hotel iç ve dış mimarîsinin özellikleri korunarak günümüze kadar gelebilmiştir. Konak olarak kullanıldığı dönemde Mehmet Âkif Ersoy gibi birçok ünlüye ev sahipliği yapmıştır. 1940’lı yıllarda bina Türkiye Cumhuriyeti tarafından

kiralanan 1975 yılına kadar Adliye Sarayı olarak kullanılmıştır. Bu özellikleriyle ilk ve tarihi oteli olarak Antakya'ya gelen yerli ve yabancı turistlere Antakya tarihini yaşatmayı amaçlamaktadır. Şehrin ilginç bir kesimi ise Harbiye'dedir. Anadolu tarihinde ilk ipek kumaş Harbiye'de dokunmuştur. Baharat yolunun vazgeçilmez duraklarından biri olan Harbiye, tarihinin en önemli şahsiyeti ve aynı zamanda ilk dokumacı olan Şeyh Yusuf El-Hekim'e ev sahipliği yapmıştır. Tarihi yapan insanoglu büyük bir dehayla, emek ve sabırla ipek böceği kozasından elde ettiği ipliği ilmi ilmi dokuyarak giysilere ve dokumalara dönüştürmüştür. Antakya çarşısında yapılan gezi sırasında geçmişin bütün geleneklerinin ve göreneklerinin korunduğu ve hâlâ devam ettirildiği gözlenmiştir.

28 Ekim 2000 Cumartesi günü İskenderun'da İskenderun Belediye Meclis salonunda onuncu ve onbirinci oturumlar İskenderun Belediye Başkanı Sayın Mete Arslan'ın ev sahipliği çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Prof.Dr. Sadık Tural'ın kendine has benzetişleriyle "Denizin dağla öpüşe öpüşe yaşadığı bir şehir olan İskenderun'da bu sempozyumun son oturumu yapılmaktadır." diyerek burada yaptığı açış konuşmasında, "Hatay bizim için bir rüya idi. Hatay bizim kanayan yaramız idi. Ve toplumumuzun, coğrafyamızın, kültürümüzün tabii bir parçası olan Antakya şimdi bizim şehrimizdir. Antakya kadar hatta ticarî bakımdan ondan daha ileri olan İskenderun ise ayrı bir önem ifade eder." şeklindeki sözleriyle sempozyumun son oturumunun İskenderun'da yapılmasından duyduğu memnuniyeti vurgulayarak Belediye Başkanı Sayın Mete Arslan'a teşekkürlerini sunmuştur. Oturum başkanlığını Prof.Dr. Gönül Cantay ve Prof.Dr. Salim Cöhçe'nin yaptığı onuncu oturumda Prof.Dr. Enver Konukçu, "Osmanlı Seyahatnâmelerinde Hatay"; Doç.Dr. Suphi Saatçi, "Arşiv Vesikalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Güney Eyâletlerinde Yapılan Restorasyon ve İmar Çalışmaları"; Doç.Dr. Bülent Uluengin – Yard.Doç.Dr. Nihâl Uluengin, "Mekke'de Osmanlı Dönemi Geleneksel Konut Mimarîsi – Plân ve Kullanım Özellikleri" adlı bildirimler sunulmuştur.

Oturum başkanlığını Prof.Dr. Berin Yurdadoğ ve Dr. Beji Ben Mami'nin yaptığı onbirinci ve son oturumda Prof.Dr. Fernando Varanda, "Aspects of the Built Space in the "High Yemen" (Yüksek Yemen'de İnşa Edilmiş Mekânların Özellikleri); Prof.Dr. İnci N. Aslanoğlu, "Fransız, Manda Yönetiminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimarî Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları"; Prof.Dr. Aysıl Tükel Yavuz, "Osmanlı Kentlerinin Korunmasında Özgünlük

Sorunu" adlı bildirimlerle Bilgi Şöleni'ni tamamlamışlardır.

Tunus'dan katılan Dr. Beji Ben Mami ve Mısır'dan katılan Prof.Dr. Doris Behrens-Abouseif diğer ülkelerden katılan yabancılar adına yaptıkları konuşmalarda şunları ifade etmişlerdir: "Bu tarz sempozyumlar aslında çok kolay başarıya genellikle ulaşmıyor. Ya yönetimi muhkem şekilde sürdüremiyoruz ya da ilmi seviye biraz düşük olabilir. Fakat bu sempozyum hakikaten büyük bir başarı kaydetti. Çünkü çok iyi bir şekilde organize edilmiş idi bu nedenle Prof.Dr. Sadık Tural'a, Sayın İmran Baba'ya ve bu sempozyumun başarıya ulaşmasında emeği geçenlere teşekkür ediyoruz. Biz doğrusu bu sempozyumda Sayın Tural'ı başından sonuna kadar bizimle beraber görmekten hem çok memnun olduk, hem de çok şaşırдық. Çünkü bir sempozyumda ilk kez bir Başkanın bütün oturumları başından sonuna kadar izlediğine şahit olduk. Sempozyumun başarıya ulaşmasında en önemli etkenlerden biride bildirilerin gerçekten çok üstün düzeyli olması idi. Biz burada Türkiye'nin bir bölümünün tarihini ve büyük bir devletin İslâm tarihindeki etkilerini öğrenmiş olduk. Bu tabii ki bize göre bir son değil bir başlangıç olacak. İnşallah bunu bir başka sempozyumlar takip edecek. Biz burada hem Osmanlı dünyasını, hem Türkiye'yi, hem de birbirimizi tanımış olduk. Öyle umarız ki; bundan sonra daha derin, daha geniş kapsamlı sadece mimarîde değil, sanatta, diğer kültür alanlarında da aynı şekilde daha düzeyli sempozyumlar düzenlenmiş olsun. Bizleri güzel bir şekilde ağırladıkları için herkese ayrı ayrı teşekkür ediyor ve saygılar sunuyoruz." Türk delegeleri adına ise Gazi Üniversitesi'nden Prof.Dr. Sayın Örcün Barışta kendine has üslûbuyla yaptığı konuşmayla büyük ilgi uyandırmıştır. Sayın Barışta, bu konuşmada: "Sayın Tural, bu dünyada yeniden bahar açtırdı. Türk ve yabancı delegasyon adına bu mütevazı ve kalplerimizi içeren çiçeği size sunuyoruz. Ve diyorum ki daha çok öğreneceğimiz var. Ben diğer meslektaşlarıma katılıyorum. Hakikaten çok güzel bir programdı. Sadık Tural adına Atatürk Kültür Merkezi'ndeki bütün arkadaşlarımıza da biz delegasyon olarak teşekkür ediyoruz. Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü'ne bu âlicenap tavırları ve bu sıcak misafirperverliği için de şükranlarımızı sunuyoruz. Valilerimize, Belediye Başkanlarımıza da saygılarımızı sunuyoruz. Tabii ki yalnız üniversite değil, yalnız Atatürk Kültür Merkezi değil bunlar top yekûn hareketler olmalıdır. Eğer hep beraber olursak çok daha güzel şeyler yapabiliriz diyor hepimizi sevgi ve saygıyla selamlıyoruz. Sizleri unutmayacağız. Sizler de bizleri unutmayın. Şunu da eklemek istiyorum:

Hiçbir toplum, hiçbir millet Arap kültürüne, Arap sanatına Türkler kadar gönül vermemiştir, hizmet etmemiştir. Bir Selimiye yoktur. Hat sanatında da en güzelini biz yapmaya çalıştık. O yüzden bizi sevin diyoruz.” demiştir.

Atatürk Kültür Merkezi'nin Asıl Üyesi Prof.Dr. Sayın Berin U. Yurdadoğ'un Bilgi Şöleni'nin başından sonuna kadar ki bildiriye ve konuşmalara dayanarak yaptığı değerlendirme konuşması ise şöyledir: “Ortadoğ'u'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni'ni tamamlamış bulunuyoruz. Bu tür toplantılar aslında çok faydalıdır. Başlangıç zordur. İnsanlar henüz birbirini tanımıyor. Birtakım aksaklıklar özellikle de teknik olarak meydana gelebilmektedir. Herşey acaba rayına oturup doğru gidecek mi? diye bir telaş vardır. Böyle yürür ve de sonuna gelinir. Sona gelindiği zaman bir hüznün çöker. Çünkü, çok güzel bir toplantı bitmektedir. Hiç tanımadığınız insanları tanımışsınızdır. Şöyle bir selâmlaştığınız ama fazla bilmediğiniz insanlarla dostluk kurmaya başlamışsınızdır. Dostluğunu zaten kazandığınız insanlarla daha sıkı ilişkilere girmişsinizdir. Ve onlardan ayrılmak size zor gelir. Ama birşeyi bitirmiş e de tamamlamış olmak güzeldir. Ancak tabii ki; hiçbir bitiş gerçek bitiş değildir. Bitiş gibi görünen herşey bir başka yeninin başlangıcıdır. Tıpkı bugün o top seslerinde Cumhuriyet Bayramı'nın başlangıcının ifade edilmesi gibi. Bir konuşmanın veya bir bildirinin güzelliği sadece mesaj vermesi değil, sadece bilgi vermesi değil, ama bizi ne derece düşündürdüğü noktasında toplanır. Protokol konuşması diye geçen bu konuşmalarda bizi düşündürecek çok fazla şey vardı. Örneğin bir Osmanlı İmparatorluğu ve bu imparatorluğun insanları Osmanlılar. Ne idiler? Neden bu kadar uzun süre yönetimde kalabildiler? Neler yaptılar? Neler bıraktılar? Eğer bir devletin imparatorluğa doğru giderken üç kitada at koşturması söz konusu ise; insan durup düşünüyor. Demek bunlar fethetmekten hoşlanan insanlar. Bunlar yayılmaktan hoşlanan insanlar. İnsanın aklına geliyor. Acaba küreselliğe doğru bir gidiş mi? vardı o zaman. Onların fikrinde bilemiyoruz ama hükmetmek var mıydı? düşünmek lâzım. Eğer hükmettiği halde asimile etmiyorsa ezme diye bir şey yok. O zaman bu yayılma bir birleşmenin öngördüğü bir yayılma belki... Bunun üzerinde daha çok düşünmemiz lâzım. Ama Sadık Tural Hocamızın söylediği bir şey vardı. “Biz asimile etmeyiz ama çok kolay asimile oluruz” acaba burada kimliğini bulamama mı? var. Acaba değişen birşeyler mi? oluyor insanlarda. Hem fetihten hoşlanırsın. Fütühat yapsın, üç kıtaya yayılsın sonra da asimile olmayı kabullensin. O zaman belki de üzerinde durmamızı gerektiren bizim

militemizin o engin hoşgörüsü. Diyorum ki hoşgörüden yana olmayalım. Toleranstan yana olalım. Evet... Kendinizden çok emin olduğunuz için bir potada erimekte bir mahsur görmüyor iseniz sizi silmeye kalkarlar. Bir büyüğümüzün söylediği gibi “tevâzuda fazla ileri gitme doğru zannederler” meselesi unutulmaması gereken bir nokta. O halde hak tanınmalı, toleranslı olmalı. Buna evet. Ama hoşgörü niye? Bütün hataları eğer affederse bizi silmeye kalkarlar, asimile etmeye kalkarlar çok olur. Ama hem iyi niyetimizi gösterelim, birleşme için gayretimizde hiçbir eksiklik olmasın. Ama eğer birisi de asimile etmeye kalkıyor ise bizim doğrularımızın dışında bir doğruyu kendi doğrularını devam ettirmek arzusunda ise kendi doğrularını devam ettirsin. Ama o doğru bizim yanlısımız ise o yanlışa boyun eğmeyelim. Bugün de o yanlışa boyun eğmeme hakkımız olduğunu kendimize kabul ettirelim. Âli cenaplık güzeldir ama bir noktaya kadar.”

Kapanış konuşması Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr. Sadık Tural tarafından yapılmıştır. Kapanış konuşmasında oldukça önemli noktalara değinen Prof.Dr. Sadık Tural'ın konuşması: “Toplantı niye yapılır? Toplantı nasıl yapılır? Ben, bunlar üzerinde epeyce düşünmüş biriyim. Üç tür toplantı yapılıyor. Birincisi, toplantıyı düzenleyenlerin kafasında bir büyük cümle var. O cümlenin konuşulmasını ve konuşturulmasını istiyorlar. Onun dışında hiçbir şeye izin vermiyorlar. Düzenleyenlerin, katılımcıya hâkim olduğu toplantı tipi... İkinci tür toplantı; toplantıyı düzenleyenlerin kafasında büyük bir cümlenin yarısı var, yarısını da gelenlerden öğrenmek için yapıyorlar. Bu tür toplantının daha hür olduğunu kabul edebiliriz. Üçüncü tür toplantı ise; bizim yaptığımız gibi herkesin şahsiyetine, haysiyetine, ilmî hüviyetine hürmet ederek, yapılan çağrı: ‘Kürsü sizin ne diyeceksiniz? Buyurun deyin. Ama hakkı teslim edin. İlminizi ortaya koyun! Bizim gerçekleştireceğimiz bu üçüncü türden bir toplantı değil miydi? Ben sizden önce bunu soracağım. Peki bu toplantıyı niye yaptık? Biz Osmanlılar olarak ne kadar büyük bir devlet idik, Türkler olarak ne âlicenap, dürüst, insanlığa hizmetkâr milletiz diye öğünmek için mi? Hayır... Vallahi öyle bir şey demek için yapmadık. Biz, geniş bir coğrafyada oturuyorduk. Hayır... Bunu söylemek için de yapmadık. Tekâsür Sûresi'nde söylendiği gibi “Biz mezar taşlarımızla da, biz nüfusumuzla da öğünmek niyetinde değiliz.” Bizim derdimiz öğünmek değil. Böyle bir toplantıyı öğünmek için ne yapalım? Biz merak ediyoruz, öğrenmek istiyoruz. Öğrendiklerimizi birbirimizle paylaşmak, aktarmak ve doğru bilgide buluşmak istiyoruz. Bizim işimiz bu. Öğrenmek,

paylaşmak ve doğru bilgide buluşmak bu toplantıların hareket noktası, hedefi bu... Toplantının amacı aklımızdan hiç geçmeyen propaganda olabilir mi? Onu ben bilmem. O, işim de değil. Açılıştta dedim ya, 'Türkler nereye gitseler asimile olurlar' diye. Biz kolay asimile oluruz. Ama kimseyi de asimile etmeyiz. Beceremeyeceğimiz şeyler. Bize birçok şeyi söyleyebilirsiniz, suçlayabilirsiniz, ama böyle bir suçumuz vallahi de billâhi de yoktur. Asimileyi propagandayı bilen bir millet olsaydık İngiliz'in Hindistan'da, Fransız'ın Kuzey Afrika'da, Amerikalının Arap yarımadasında yaptığı gibi herkes Türkçe konuşurdu. Asimileyi, propagandayı bilse idik. Balkanlar Müslüman Türk olurdu... Biz kimseye istemediği muameleyi yapmadık, yapmayız. Toplantıyı niçin Antakya'da yaptınız? Niçin Hatay'da yaptınız? Biz bu toplantıyı Kahire'de, Kudüs'te veya Halep'te yapabirdik. Onlara müracaat ettik. Onlar da 'Böyle büyük bir organizasyonu 60 kişilik bilim adamı organizasyonunu ve üç dil işini halledemeyiz. Siz yapın, biz eleman gönderelim' dediler. Biz de doğrusu ev sahipliği bizde olacak diye düşünüp böyle yaptık. Biz Tanrının görevlendirdiği bir irade olarak kimseyi soymak, sömürmek niyetinde değildik. Niye sömüreceğiz? Yemen'den ne getirecektiniz? Nesini çalacaksınız? Yemen'deki bu kaleleri biz yaptık. Öğünmek için söylemiyorum. Ne yazık ki, Anadolu'ya yapmadık. Oraya yaptık. Benim derdim nedir? Birbirimizle hakk-ı teslim manâsında şunları şundan dolayı yaptınız. Şunları da şundan dolayı yapmadınız denilebilmeli... Allah'ın coğrafyasına, peygamberlerine, kitaplarına giden yolları güvenliğe almak için uğraştık. O kadar uğraştık ki 500 sene boyunca derdimiz, bu oldu. Devlet yıkılırken, yoksulluk yıllarımızda İstanbul'da Hicaz'a kadar demiryolları yaptık. Perişanlığımıza rağmen her ay her memurun maaşından bir miktar kesilerek ve senede bir defa da bir maaşını verecek. Bunları niye söylüyorum? Başınıza kakmak için mi? Hayır. Bu bizim vazifemizdir. Ama bunun karşılığında dostluk istiyorum. Böyle bir hakkım yok mu? Benim. Sadece Müslüman hacıların değil, hem de Hristiyan hacıların ve tüccarlarının güvenliğinden sorumlu bir devlet ve millet düşünün. Böyle bir işe soyunmasak da bir kenarda otursaydık daha iyi olmaz mıydı diye zaman zaman ben de öfkeleniyorum. Bir kusurumuz, bir eksikimiz olmuşsa gelin bizi taşılayın ama bir yerde söylemeyin. Böyle büyük organizasyonları başından sonuna ulaştırmak her zaman mümkün değildir. Hoşgeldiniz. İnşallah memleketlerinize vardığınızda da bizi hatırlarsınız. Şu sözünü ettiğim takımım, ben, Mustafa Kemal Üniversitesi'nin insanları sizi tanımaktan mutlu oldu.

Yurt dışından gelen dostlarım için söylüyorum. Portekiz'den, Mısır'dan, İngiltere'den, Ürdün'den, Suriye'den gelen dostlarımızın hepsine benim özel bir minnetim var. Çünkü başka birinin kültürüyle, tarihiyle uğraşıyorlar. Böyle karşılıklı, protokolar teşekkür ederim. Nasılsınız değil? Alın şu yüreğimi götürün. Nereye istiyorsanız oraya götürün benim tarihimin doğrusunu ve bilgi kirlenmelerinin karşısında paylaşılacak doğru bilgiyi bir cümle yazmış iseniz vallahi de billahi de sizin köleniz olurum. Böyle güzel toplantılarda buluşmak, böyle güzel toplantılarda bilişmek, böyle güzel toplantılarda doğruyu paylaşmak üzere hepimize saygılarımı, sevgilerimi iyi dilekelerimi tekrar ifade ediyorum, sağolun, varolun." olarak sunduğu konuşma sayesinde dinleyiciler ve sempozyuma katılanlar bazı konuların üzerinde düşünme imkânı bulmuşlar ve gelecekte yapacakları araştırma ve çalışmalara bir yön çizmeye karar vermişlerdir.

Bilgi Şöleni'nin ana temasına değinecek olursak; Bugünkü Suriye, Irak, Ürdün, Filistin, Lübnan, İsrail, Mısır, Libya, Tunus devletleri Osmanlı Devleti'nin güney eyâletleri idi. Suudi Arabistan, Yemen de dahil bu coğrafyada Osmanlı Devleti'nin yaptığı mimarî eserleri, kara ve demir yolları tarihî ortak mirasın izleridir. Kültürel etkileşimin ve insanlığa emanet edilen yapı ve hizmetlerin bilimlik zeminde konuşulması ise hem gerekli hem de faydalı olmuştur. Osmanlı Sanatı veya Mimarîsi sadece Türkiye'nin değil tüm Osmanlı coğrafyasında meydana getirilen eserlerdeki geniş üslûbun adıdır. Bu sebeple, Osmanlı kültürü, Osmanlı'nın yönetimini üstlendiği ülkeler açısından bütün yönleriyle incelenmeli, arşiv çalışmalarına dayanan ve belgelerden sağlanan bilgilerle bütünleştirilmelidir. Sempozyum boyunca izlenildiği üzere elde çok malzeme vardır. Bunların hepsi araştırmacıları ve araştırmayı beklemektedir. Ülkemizin güneydoğusunda bulunan (Ortadoğu) Osmanlı eserlerini yabancı bilim adamlarının tespitleriyle değerlendirmek ve gelecek nesillere aktarmak boynumuzun borcu olmalıdır. Görüldüğü üzere hem mimarî, hem de el sanatı örnekleri tartışılmaya ve araştırmaya hazır olarak bilim adamlarının tespitlerini ortaya koymaya açıktır. Bu sebeple karşılıklı kültür alışverişi çerçevesinde gönül ister ki tüm sözü edilenler yapılabilsin ve yayımlanabilsin.

Bu Bilgi Şöleni'nin tertiplenmesi çerçevesinde 28 Ekim 2000 Cumartesi günü saat 14:00'de Payas ve Dörtöyl gezisi gerçekleştirilmiş. Sözü edilen ilçelerin Belediye Başkanları ziyaret edilerek tarihî eserler gezilmiştir. Payas'da Adana-Antakya karayolunun 107.

km.deki Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi gezilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bu külliye Osmanlı mimarîsinin önemli örneklerinden biridir. Ayrıca Dörtöydeki ilk kurşun anıtı ziyaret edilmiş ve anıt hakkında bilgiler alınmıştır.

25-28 Ekim 2000'de gerçekleştirilen sözü edilen Bilgi Şöleni'ne yurtiçinden 31, yurtdışından 10 kişi olmak üzere 41 bilim adamı katılmışlardır. Ülke içi ve ülkelerarası bilgi alışverişine zemin hazırlayan, zengin bir bilgi demeti sunan bu tür toplantılar bilim çevreleri ve toplumumuz için büyük önem taşımaktadır. Osmanlı'nın Ortadoğu'daki İzlerini ele alan bu şölenin gerek ülkemiz, gerekse konuk bilim adamları için ayrı bir önem ve değer taşıdığı kanısındayız. Osmanlı İmparatorluğu, tarihin, doğuşuna ve batışına tanıklık ettiği, en büyük, en uzun ömürlü ve güçlü devletlerden biridir. Bu büyüklüğe ve güce rağmen Osmanlı Devleti hiçbir zaman sömürgeci olmamış aksine kültürlere saygılı davranmış, kültürlerin özgünlüğünün korunmasına özen göstermiştir. Her kültürün zenginleşerek devam etmesini sağlayan bu yaklaşımın tarihte bir başka örneği yoktur.

Osmanlı dönemi incelendiğinde, devletin, kıtalar arasında bir medeniyet köprüsü, bünyesindeki milletler için bir kültür potası, inanç sözkonusu olduğunda ise, dinler üstü bir tolerans platformu oluşturduğu dikkati çekmektedir. Bugün Ortadoğu gibi, problemlerin eksik olmadığı birçok bölgenin, Osmanlı yönetiminde, yüz yıllarda huzur içinde yaşamış olması, bu gerçeklerin en canlı ifadesidir. Bu anlayış, çok farklı toplulukların aynı bünyede birlikte yaşamalarını sağlamış ve sonuçta devlete katılan bütün milletler, ortak değerlerden hareketle, ortak bir medeniyet yaratmışlardır.

Sunulan bildirilerdeki arşiv kaynaklarına dayanan bilgilere bakacak olursak arşivlerde incelenen her yeni belge bu görüşü desteklemekte önyargıların ortadan kalkmasını sağlayan yeni ve olumlu yaklaşımlara yol açan birer delil olmaktadır.

Bu sempozyumda ele alınan konular, yaratılan Osmanlı medeniyetinin ortak paydalarıdır. Bilimlik bir bakışla incelenen sanat ürünleri ise, hangi ülkede olursa olsun, Osmanlı sanatının ve sanatkârının günümüze bıraktığı mesajlardır. Bu eserlerin tümü, bugün insanlığın malıdır ve nerede bulunduğuna, ne olduğuna bakılmaksızın insanlığa ait değerler olarak, özenle korunmalı ve gelecek nesillere intikâli sağlanmalıdır.

Yeni bir bin yılın başlangıcında, tarihe mal olmuş bir imparatorluğun, sosyal ve kültürel mirasını, objektif yaklaşımla ve birer medeniyet ürünü olarak değerlendirmek amacıyla düzenlenen bu bilgi şöleni,

tarihe ve bilime saygı açısından, fevkalâde önemli bir faaliyet olarak kabul edilmelidir. Bu bilgi şöleni sayesinde özellikle dost ülkelerden gelen (Ürdün, Suriye, Mısır, Portekiz, Suudi Arabistan, KKTC, Fas, İngiltere) değerli bilim adamları ortak kültür değerlerimize sahip çıkarak ve geçmişte aynı kaderi paylaştığımız ülkelerle olan kültür ve gönül bağlarını güçlendirmek yönünde büyük katkılar sağlamışlardır. Ümit ediyoruz ki devletimiz ve üniversitemiz Osmanlı tarihine ve arkeolojisine daha çok önem versin. Bu sayede önemli bir birikim sağlansın ve ileride Osmanlı kültürünü paylaşan dost ve ülkelerin de katılımıyla Osmanlı mirasını araştırmaya ve korumaya yönelik faydalı çalışmalar yapılsın. Tüm delegelerin ortak görüşü bu şölenin yukarıda sözü edilen fikirlerle bir başlangıç oluşturmasıdır. Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Bilgi Şöleni'nin her çağda kıtalararası kültür alışverişinde önemli bir rol oynayan ve Ortadoğu ülkelerine açılan pencere olan Hatay'da düzenlenmesinin iki sebebi vardır. Birincisi geçmişte pek çok medeniyete sahne olan ve İpek Yolu ile kıtaları birbirine bağlayan başka anayollar üzerinde bulunan il merkezi Antakya'nın bir kültür köprüsü, bir inanç potası oluşudur. Bölgede önemli bir merkez olan şehrin en belirgin özelliklerinden biri Osmanlı şehri kimliğini taşıması ve hâlen muhafaza etmesidir.

İkincisi ise, Hatay'ın Devletimizin kurucusu büyük önder Atatürk için özel bir öneme sahip olmasıdır. Bu şölenin, O'nun büyük değer verdiği, barışçı politikasının en güzel örneği ve son hatırası olan Hatay'da düzenlenmiş olması, bu faaliyetin kıymetini bir kat daha artırmaktadır.

Atatürk Kültür Merkezi'nin kültürel ve sosyal değerlerimizi büyük bir titizlikle ele alan çalışmaları gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında geniş yankılar uyandırmış ve faydalı sonuçlar sağlamıştır. Bu bilgi şöleni Atatürk Kültür Merkezi ile Mustafa Kemal Üniversitesi'nin işbirliğiyle diğer kurumlara örnek teşkil edecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu Bilgi Şöleni Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. kuruluş yıldönümünde hem geçmişe şükran, hem de armağan niteliği taşımaktadır. Cumhuriyet dönemi kültür kurumlarının geleceği, geçmişin mirası üzerine inşa etme anlayışı artık daha soğukkanlı bir yüzleşmeye girildiğini de göstermektedir. Her yüzleşme ister kişi için olsun, ister toplum için olsun kendimizi daha iyi tanıyarak, daha doğru tanımlayarak, geleceği daha bilinçli şekilde kurmamızı sağlar.

Kanaatimizce; böyle bilgi şölenlerinin devamı kültür alışverişlerimizin sürekliliğini sağlayacak ve gelecek nesillere doğru, güvenilir bilgiler aktarılacaktır.

24 Kasım Öğretmenler Günü'nde

Şanlıurfa Anadolu Teknik Lisesi
Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi'nden
Şehit Öğretmenlere
Vefa Anıtı

Abdülkadir AÇAR

Şanlıurfa Anadolu Teknik Lisesi Müdürü

Şanlıurfa Anadolu Teknik Lisesi, Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi öğretmen ve öğrencileri; Şehitlerimize saygı ifadesi olan ve yurt çapında tek örnek olan **Şehit Öğretmenler Anıtı** ile şehitlerimizin hepsinin adının sonsuza kadar bir arada yaşatmak ve yeni nesillere İbret Abidesi olarak aktarmak için bir anıt yaptılar.

“Öğretmen; sevgi, saygı, kardeşlik, hoşgörü ve barış adamıdır.” sözüne karşılık; kendisine ilim, irfan ve ışık götüren öğretmenine çiçek vereceğine, silah çekerek başta Ermeniler olmak üzere, Türklük düşmanı yabancı uşağı terör örgütü PKK tarafından şehit edilen öğretmenlerimiz. Türkiye'nin bugünlere gelmesinde büyük pay sahibi olduklarına, ülkemizi Büyük Önderimiz Ölümsüz Başöğretmenimiz Atatürk'ün belirlediği hedefler doğrultusunda: **“Muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak”** için didinen ve ter döken, alındaki bilgi çelengi ve elindeki meşaleyle nurlu ufuklar açarak düşüncelerde şimşekler çaktıran, gönüllerde sevgi çiçekleri açtıran vefakâr ve cefakâr öğretmenlerimizin hatıralarını yâd etmek gâyesiyle 24 Kasım 2000 **tarihinde Şehit Öğretmenler Anıtı'nın** açılışı yapıldı.

Okul bahçesinde yapılan üç kaideli anıtta 147 şehit öğretmenimizin adı, şehit oldukları yer ve tarihleri mermer kaide üzerine oyma yazı ile yazılmıştır.

Anıtın açılışı **Öğretmenler Gününde**, çok kalabalık bir davetli, öğretmen ve öğrenci topluluğu huzurunda duygu yüklü bir törenle Devlet Bakanı Sayın Hasan GEMİCİ tarafından yapılmıştır.

Anıtın açılış töreninde bir konuşma yapan Okul

Müdürü Abdülkadir AÇAR duygularını aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

“Sayın Bakanım, Sayın Valim, Sayın Paşam, Saygıdeğer Misafirler, mübarek elleri öpülesi öğretmenlerim ve yüce milletimin geleceği sevgili gençler, değerli basın mensupları!...

Hepinizi saygılarımla selamlıyorum. Hoş geldiniz.

Millet, tarifi ne olursa olsun o: “Birlikte sevinip, birlikte yas tutan insan topluluğudur”.

Birlikte sevinmek, hele birlikte ağlamak, insanları birbirine en sıkı bağlarla bağlayan güçtür.

Milyonlarca insanın bir araya gelmesinden ibaret olan millet için müşterek sevinç;

Büyük zaferlerle, büyük adamların doğum yıldönümleridir.

Müşterek yas ise; büyük bozgunlar ve büyük adamların ölüm yıldönümleridir.

Milletler için sadece zafer günlerinin bayramı yeterli değildir. Milletlerin tamamıyla şuurlanabilmesi için; büyük acı günlerinin de anılması gerekir. Bundan dolayı, milletlerin özeneceği büyük adamların yıldönümleri kutlandığı gibi, ölüm yıl dönümleri de anılır.

“Milletler bunları anmakla ne kazanır”, diye düşünmek ve şüpheye düşmek doğru değildir. Şüphesiz ki; milletler bunlardan maddi olarak bir şey kazanmaz, fakat manevi olarak kazandıklarının değeri hiçbir şeyle ölçülemez.

Bu Kazanç: Milletın Kendine Güvenmesidir:

Geçmişinde büyük günleri olan milletler, bunların gelecekte de olacağına inanırlar.

Geçmişimizdeki kara günleri anarken;

Düşmanlarımızı unutmayacak, ilerde de aynı hatalara ve oyunlara düşmemek için tedbirler almak durumunda kalacağız. Tarihindeki büyük adamların doğum ve ölüm yıldönümlerini kutlamakla milletler, onlara olan minnet borcunu ödeyerek ahlâki bir davranışta bulunurlar.

Bir milletin ölümlerini saygı ile anması ileride de büyükler yetiştireceğinin müjdecisidir.

Milletleri için şahsi menfaatlerinden fedakârlık edenler, milletlerinin hatırasında ve tarihinde yer almaya layık kahramanlardır.

Bugün; şan, şeref ve kahramanlıklarla dolu olan Türk tarihinde, Oğuzhan ile başlayan, Alparslan,

Osman Gazi, Fatih, Yavuz ve Kanuni ile devam eden dâhiler zincirinin son halkalarından birisi olan, büyük dâhi, büyük kumandan ve büyük devlet adamı Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti Devletini ilelebet yaşatmak, Anadoluyu Ebedi Türk Yurdu yapmak, milletimizi çağlar üzerinden aşırarak muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmak ve yeni nesli yetiştirmek için, canlarını veren şehit öğretmenlerimizi anmak için burada toplanmış bulunmaktayız.

Yüce milletimizin aydınlık geleceği için hizmete koşarken, Ermeni uşağı PKK'lı teröristler tarafından hunharca katledilen 147 şehit öğretmenimize minnet borcumuzu ödemek için buradayız.

Sayın Bakanım!

Bu anıtı; Milli Eğitim Temel Kanunu'nda belirtildiği üzere:

“Türk Milleti'nin bütün fertlerini; Atatürk İnkılâplarına ve Anayasa'nın başlangıcında ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliği'ne bağlı; Türk Milleti'nin milli, ahlâki, insani, manevi, kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; İnsan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan milli, demokratik, lâik, sosyal bir hukuk devleti olan, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek”

şeklindeki emirler doğrultusunda yaptık.

Bu anıtı,

Ulu Önder Atatürk'ün:

“Geçmişini bilmeyenler geleceğe sahip çıkmazlar” ve yine Ulu Önderimizin:

“Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize göre-

cekleri tahsilin hududu ne olursa olsun; en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine, milli ananelerine düşman olan unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir” direktifleri doğrultusunda yaptık.

Bu anıtı; 250 milyonluk Türk Dünyasının son bağımsız kalesi ve ümidi olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, içten ve dıştan ateş ve ihanet çemberi içerisinde olduğunu bildiğimiz için yaptık.

Bu anıtı; son günlerde gördüğümüz gibi, tarihleri her türlü insanlık suçu ve ayıbı ile dolu olan ülkelerin tümünün, tarihinde tek insanlık suçu olmayan yüce milletimize karşı birleşmekte ve kinlerini salya halinde akıtmakta olduklarını gördüğümüz için yaptık.

Bu anıtı; Sözde Ermeni Meselesi'nde olduğu gibi, gelecekte de haklı iken, haksız duruma düşmemek ve gelecek nesillere ibret abidesi olarak aktarmak için yaptık.

Bu anıtı; aziz şehitlerimize namus borcumuzu ödemek ve şanlı adlarını yaşatmak için yaptık.

Bize Düşen Tek Şey:

Türkiye Cumhuriyeti'ni ilelebet yaşatmak için; milli-manevi değerlerimiz etrafında sıkılmış bir yumruk gibi kenetlenmek ve çok çalışmaktır.

Mübarek Vatanın bölünmez bütünlüğünü muhafaza ve müdafaa etmek için; gerekirse gözümüzü kırpmadan can vermektir.

Aziz şehitlerimize karşı borcumuzu, ancak bu şekilde ödeyebiliriz.

Aziz şehitlerimizi ve yüce milletimize hizmet etmiş tüm büyüklerimizi minnet ve rahmetle anıyoruz.

Saygılarımla...”

**“Hiçbir zaman hatırımdan çıkmasın ki,
Cumhuriyet sizden ‘fikri hür,
vicdanı hür, irfanı hür’
nesiller ister”**

M. K. Atatürk

Üçüncü Bin Yılın Eşiğinde Türk Uygarlığı Kongresi (Dünü, Bugünü, Yarını)

Prof. Dr. Esin KÂHYA

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü
Öğretim Üyesi

Kongre 2-3 Ekim arasında Kırgızistan'ın Bişkek kentinde Manas Üniversitesi tarafından düzenlenmiştir. Kongre üç ana bölümde gerçekleştirilmiştir.

- Kavram tartışmaları
- Türk Kültürünün gelişme süreci
- Üçüncü bin yılında uygarlıklar arasında Türk uygarlığının yeri

Kongreye farklı ülkelerden 65 bildiri sunulmuştur.

2 Ekimde başlayan kongrenin açılış konuşmaları ülkelerin temsilcileri, Türkiye temsilcisi ve Manas Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Reşat Genç, Kırgızistan temsilcisi Prof. Dr. Askar Kakyev, Azerbaycan temsilcisi Şamil Bagaduroğlu, Özbekistan temsilcisi, Prof. Dr. Akmal Sayidov Halmatoviç, Türkmenistan temsilcisi, Prof. Dr. Muhammed Atayev Atayeviç ve Tataristan temsilcisi Prof. Dr. Zakiyev Mifatih Zakiyeviç tarafından yapılmıştır. Bu konuşmalarda Türk kültürünün genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve farklı Türk devletlerindeki ortak kültür öğeleri üzerinde durulmuştur.

Kongreye katılım listesine baktığımız zaman Türkiye'den birçok siyasi tarihçi ve kültür tarihçilerinin yanı sıra, edebiyatçı, felsefeci ve idari bilimlerle ilgilenen kişiler de bu toplantıya ilgi göstermiştir. Kongreye Türkiye'den katılanlar arasında Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Orta Doğu Teknik Üniversitesinden Prof. Dr. İsembike Togan, Ankara Üniversitesinden Prof. Dr. Esin Kâhya ve yine aynı üniversiteden emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Berrin Yurdadoğ, Marmara Üniversitesinden Devlet Nadir, Ege Üniversitesinden Prof. Dr. İsmail Aka,

Çukurova Üniversitesi'nden Prof. Dr. İlater Uzel, İstanbul Üniversitesinden Emine Gürsoy Naksali ve Türkiye'nin diğer üniversitelerinden ve Türk Cumhuriyetleriyle ilişkili kurumlarından seçkin bir araştırmacı grubu katılmıştır.

Türkiye dışından katılanlar arasında John Clark, Eljan Kuaniş, Sabri Hizmetli, Manaş Kozibayev (Kazakistan), Abazov Rafiz (Avustralya), Abdullaev Yevgeniy Viktoroviç, Babahodjaev Ahtam, Akmal Saidov (Özbekistan), Barcard David Maxwell, David Shankland (İngiltere), Butanayev (Hakasya), Hudayakov Yuliy (Rusya), Li Hi Su (Güney Kore), Salihov Ahad (Başkurdistan), Uyama Tomohiko (Japonya), Ahmed Uğur (Türkistan), Mirfatih Zakiyav (Tataristan) gibi araştırmacılar bulunmakta olup, değerli bildirileriyle kongreye bilimsel katkılarını sunmuşlardır.

Ayrıca kongrenin yapıldığı ülkeden halen Manas Üniversitesinde görevli olan Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu ve Prof. Dr. Arif Çağlar'ın yanı sıra, Çevik Seyfullah, Abdırzakov İşenbay, Alimkulova Sinaru, Mustafa Aksoy, Düyeşaliyev Kamçıbek, C.C. Aytuganova, İsaev Kusein, Karaev Ömürkul, Turar Koyçuyev, İ. Moldayev, Fahri Unan, Muzaffer Ürekli, Karıbek Moldayev, Cusup Pirimibayev gibi bilim adamları katılmıştır.

Katılımcılar genel olarak, Türk kültürünün şekillenmesi, Türk kültürünün ortak öğeleri, genel karakteristik özellikleri, Türk Dünyasında yetişmiş bilim ve felsefe adamları, Osmanlı Devletinin idari ve toplumsal gelişmelerinin Türk Dünyası açısından değerlendirilmesi, Türk devleti geleneği, Osmanlı Arşiv çalışmalarının Türk tarihi açısından önemi, Türklerin Bozkır Kültüründen yerleşik uygarlığa geçişi, Türk kültürünün, yabancı kültürlerle münasebeti, Türk dünyasındaki müzikoloji çalışmalarının yeri ve önemi, Türk Dünyasındaki uygarlık ölçüleri ve sorunları, Türk kültürünün sanat ürünleri ile ilgili değerlendirmeler gibi daha çok tarihi boyutlarla ilgili konularda bildiriler sunmuştur. Ancak tarihi boyutu esas alan tebliğlerin yanı sıra, Türk dünyasının günümüz problemlerini tartışan bildiriler de toplantıda tartışılan konular arasında yer almıştır. Bunlar arasında Türk Cumhuriyetinin ve Türk toplumlarının ekonomik ilişkilerinin geleceği, Türk uygarlığının geleceğinde üniversitenin rolü, Orta Asya ülkelerinde Türk Dünyası çalışmalarında gelecek Rönesans gibi konularda bildiriler sunulmuştur.

I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Konya'da Yapıldı

Dr. Azize AKTAŞ-YASA
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Selçuklu payitahtı Konya, Selçuklu döneminin çeşitli yönleriyle ele alındığı bir bilimlik toplantıya daha ev sahipliği yaptı. Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi'nce geniş bir katılımı gerçekleştirilen "I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi" 11 Ekim 2000'de Selçuk Üniversitesi, Alâeddin Keykubad Kampüsü Süleyman Demirel Kültür Merkezi'nde çalışmalarına başladı. 3 gün süren Kongre, 13 Ekim 2000'de çalışmalarını tamamladı.

1985 yılında kurulan ve genel olarak Selçuklu Kültür ve Medeniyeti, özel olarak Mevlâna konusunda araştırmalar yapan "Selçuklu Araştırmaları Merkezi", bugüne kadar ikisi Milletlerarası, sekizi Millî olmak üzere 10 Mevlâna Kongresi ile, 7 Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti semineri düzenledi. Sonuncusu Orta Çağ kazılarında ve araştırmalarına ayrılan bu seminer yeni bin yılın başında uluslararası bir kongreye dönüştürüldü ve ülkemizde ilk kez münhasıran Selçuklu dönemini konu alan böylesine büyük bir kongre gerçekleştirildi.

"Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Genel Oturumu" dışında, iki salonda, 22 oturumda yaklaşık 80 bildiri sunuldu. Kongre 11 Ekim 2000 Çarşamba günü saat 10:00'da saygı duruşu ve İstiklâl Marşı'nın okunması ile başladı. Klasik Türk Müziği dinletisinin ardından protokol konuşmaları Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Nizamoglu, Konya Valisi Ahmet Kayhan ve Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanı Prof. Dr. Haşim Karpuz tarafından yapıldı. *'Selçuklu devri Türk tarih, kültür ve medeniyetinin en önemli devresini oluşturmaktadır. Anadolu kapıları Türklük dünyamıza bu devirde açıldı. Selçuklu Türkleri, Azerbaycan, Türkistan, Ortadoğu ve Adalar denizine kadar, bütün Anadolu'da süratle maddî ve manevî kalkınma ve imar faaliyetleri gerçekleştirip, kısa sürede bu toprakları "Türkiye" yaptılar. Yönetimlerinde toplumsal barış*

ve hoşgörüyü büyük yer veren Türkiye Selçukluları, günümüzde de büyük önem verilen ve en geniş ifadesini küreselleşme ile bulan, ülkeler arası yakınlaşmanın ilk tohumlarını attılar.' diyerek Selçuklu döneminin Türk tarihi içindeki önemine değinen Prof. Karpuz, *'Tarihte olduğu gibi günümüzde de yaşadığımız topraklar büyük bir stratejik öneme sahiptir. Bu bakımdan Selçuklulardan öğreneceğimiz çok şey vardır. Bunun için bütün yönleriyle Selçuklu dönemini ele alan bir kongre düzenlemeye karar verdik. Sizlerin çok değerli katkılarıyla 'bu onur verici, muhteşem tablo' ortaya çıktı. Konya ve Üniversitemiz, atalarımız Selçuklulara vefa borçlarını yerine getirmenin mutluluğu içindedir.'* sözleriyle de bu Kongreye ev sahipliği yapmaktan dolayı duydukları memnuniyeti dile getirdi.

Protokol konuşmalarını Firdevs Sayılan'ın "Orta Çağ Anadolu Türk Sanatından Kesitler" konulu slayt gösterisi izledi. "Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Genel Oturumu"nda Prof. Dr. Halil İnalçık, Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Metin Sözen konuyla ilgili konuşmalarını yaparak, önemli mesajlar verdiler. Bu oturumda, ayrıca Prof. Dr. Oktay Aslanapa "Anadolu Selçuklu Sanatı", Prof. Dr. Oluş Arık ise "Anadolu Selçuklu Mimarlığında Tipoloji Üzerine Düşünceler" başlıklı bildirimlerini verdiler. Genel Oturum'dan sonra Kongreyi görsel olarak zenginleştiren dört serginin açılışı yapıldı. Mehmet Başbuğ'un "Türk Dünyasından İzlenimler Resim Sergisi", Mikail Dugan'ın Selçuklu Çinilerini konu ettiği "Resim Sergisi", Ahmet Saim Arıtan'ın "Selçuklu Ciltleri Fotoğraf Sergisi" ve Ahmet Saim Arıtan ile Fevzi Günüş'ün Hat, Cilt ve Ebru Sanatlarından örnekleri içeren "Klasik Güzel Sanatlar Sergisi".

Öğleden sonra, 30 Ağustos ve Malazgirt salonlarında başlayan oturumlarda Selçuklu mimarîsi, süslemesi ve ikonografisi, çevre kültürlerle etkileşimi, tarihlendirme problemleri, Orta Çağ Türk kazılarının sonuçlarının değerlendirilmesi, Selçuklu dönemi Türk şehirleri ve fiziki özellikleri, restorasyon ve problemleri, restitüsyon; Selçuklular dönemindeki bilimsel çalışmalar fikir hareketleri, diplomatik ilişkiler, kurumlar, dönemi etkilemiş önemli şahsiyetler gibi Selçuklu dönemini çeşitli yönleriyle değerlendiren bildirimler sunuldu.

Kongrenin tartışılıp değerlendirilmesi ise 13 Ekim 2000 Cuma günü yapılan kapanış oturumunda kapanış konuşmasını Selçuk Üniversitesi Rektörü Abdurrahman Kutlu gerçekleştirdi. Ardından kapanış

---

oturumu başladı. Prof. Dr. Haşim Karpuz'un başkanlığını yaptığı bu oturumda, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Prof. Dr. Oluş Arık, Prof. Dr. Tuncer Baykara, Prof. Dr. Adnan Karaismailođlu, Prof. Dr. Mikâil Bayram ve Prof. Dr. Selçuk Müleyim söz aldılar. Kongreyi değerlendiren hocalarımız bu konudaki görüşlerini ifade ederek çeşitli öneriler sundular.

Selçuklu döneminin farklı yönleriyle daha iyi tanınıp, birlikte değerlendirilmesini sağlayan, tarihçi, sanat tarihçisi, mimar, restoratör, şehir ve bölge planlamacısı ve bilim tarihçisi gibi farklı alanlardan bilim

adamlarını bir araya getiren bu kongre, Selçuklu kültürü ve bilim hayatımız için büyük bir kazanç oldu. Bilim adamları arasındaki bilgi alışverişi de bunun en güzel göstergesiydi. Yeni bulunan kervan yolları ve yol üstü kuruluşların tanıtıldığı, yüzey araştırmaları ve kazı bulgularının ortaya konduğu bu Kongre sanıyorum hepimiz için çok faydalı oldu. İçinde olmaktan gurur duyduğum bu organizasyonu gerçekleştirenleri candan kutluyor, kongrenin devamını diliyorum.

“Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir.

Öğretmenden, eğiticiden yoksun bir millet henüz millet sanını almak yeteneğini kazanmamıştır.

Ona basbayağı bir yığın denir, millet denemez. Bir yığın millet olabilmek için kesinlikle eğiticilere, öğretmenlere ihtiyaç duyar.

Onlardır ki, bir toplumu gerçek millet durumuna getirirler.”

M.K.Atatürk

14. CIEPO Uluslararası Sempozyumu, Türk Kültürü İncelemeleri

Filiz ÇOLAK

Ege Üni., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

14. CIEPO Sempozyumu geçtiğimiz günlerde, 18-22 Eylül 2000 tarihleri arasında İzmir'de Altinyunus Otelinde yapıldı. CIEPO çalışmaları 1970'li yılların başlarında Bursa'da bir hazırlık toplantısı yapan Selçuklu ve Osmanlı çağının ünlü araştırmacılarının, *Comite International Des Etudes Pre-Ottoman Et Ottoman*'i kurarak başlamıştır. Sonraki yıllarda her iki yılda bir dünyanın bir yerinde toplanarak Sempozyumlar tertiplenmeye başladı. Düzenlenen toplantılar: 1. 1974, Napoli / İtalya, 2. 1976, Ravenna/ İtalya, 3. 1978, Sarayevu / Yugoslavya, 4. 1980, Tunus, 5. 1982, İspanya, 6. 1984, Manchester / İngiltere, 7. 1986, Pecs / Macaristan, 8. 1988, Minnesota / Amerika, 9. 1990, Kudüs / İsrail, 10. 1992, Ankara / Türkiye, 11. 1994, Amsterdam / Hollanda, 12. 1996, Prague / Çek Cumhuriyeti ve 13. 1998, Viyana / Avusturya.

14. CIEPO Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Manisa Celal Bayar Üniversitelerinin ortak çalışması olarak düzenlenmiştir. Sempozyum 18 Eylül Pazartesi günü saat 10.00'da açılış töreniyle başladı. Sempozyumun düzenlenmesinde büyük emeği olan Prof. Dr. Tuncer Baykara ve CIEPO başkanı Jean-Louis Bacqué-Grammond birer konuşma yaptılar.

Açılıştan sonra bildirilerin sunulmasına geçildi. Konuşmalar aynı anda üç ayrı sekiyonda başladı. Bu durum bildirilerin mümkün mertebe hepsini takip etmek isteyen katılımcıları zor durumda bıraktı. Salonların birbirine yakın olması bir nebze rahatlık sağladıysa da konuşmalar arasında tercih yapmak sıkıntı yarattı. Toplantıya dünyanın 20 ülkesinden 97 bilim adamı iştirak etti. Bu sayının yaklaşık olarak yarısını yabancı bilimadamları (47) oluşturmaktaydı. Konuşmacılara bildiriler için 20 dakika süre verildi. Bildiriler Osmanlı Devleti'ni çeşitli açılardan inceleyen konulardan oluşmuştu. Böylelikle Türk ve yabancı bilimadamları arasındaki karşı-

lıklı fikir alışverişinde bulunabileceği bir ortam meydana gelmiş oldu. Yaklaşık olarak 13.30'da biten toplantılardan sonra çevreye düzenlenen geziler katılımcılar tarafından memnuniyetle karşılandı.

Kongreye katılan bilimadamları ve tebliğlerin bazıları şunlardır:

Birinci Gün (18 Eylül 2000) : İlhan Şahin "Kırşehir Bölgesinde Varsaklar", Keith Hopwood "the Relation between the Emirates of Menteşe and Aydın and Byzantium, 1250-1350", Jean-Louis Bacqué-Grammond "Evliya Çelebi Seyehatnamesinde İskenderiye'nin Tasviri Hakkında", İlhan Tekeli "16. yüzyılda Akdeniz ve kıyılarında deniz güçlerinin siyasal ve mekansal örgütlenmesinde Osmanlı örneği", Dimitris Loupis "An unpublished anonymous Ottoman Portolan-text that ignores Piri Reis", Nora Şeni "Papers Phylanthropy in the Aegean Region (Greece and Turkey) in the 19 th century an comparative approach"

İkinci Gün (19 Eylül 2000) : Yusuf Halaçoğlu "Osmanlı Deniz Yolları ve Fonksiyonları", İrina Pavlova "Mediterranean Sea and the Russian-Turkish Relations at the beginning of the XIX. Century", Özer Ergenç "XVIII. yüzyılda Ankara-İzmir İlişkisi: Tiftik İpeği Ticareti", İbrahim Güler "Osmanlı Devri İzmir-Tunus İlişkileri (XVII-XVIII. yüzyıl)", Howard Reed "An American Family's lasting links with Iznir (Smyrna) and Turkey since 1830: Trade, Education and Philantropy Bridging three Centuries", Mücteba İlgürel "Batı Anadolu'dan XVII. yüzyılda Hububat Kaçakçılığı", Keiko Kiyotaki "Property Right and Midhat Pasha's land Reforms in the Province of Baghdad in 1869-1872", Ercüment Kuran "XIX. yüzyılda Osmanlı Aydınlarının Batı'yı Algılaması ve Ahmet İhsan (Tokgöz)ün Avrupa'da Ne Gördüm Başlıklı Eseri", Heath W. Lowry "The period of Greek Vezirs: From Byzantine Nobility to Ottoman Pashas, 1453-1512", Mehmet İpşirli "XVI. Yüzyılın İki Çağdaş Veziriazamı Koca Sinan ve Ferhad Paşaların Kariyer, Muhit ve Kapı Halkı Üzerine Düşünceler", Claudia Römer "An unknown 16 th Century Mühimme Defteri at the Austria National Library", M. Akif Erdoğan "Osmanlı Yönetiminin İlk Yıllarında Kıbrıs Adasında Görev ve Görevliler", Eleni Gara "Choosing between relevant and irrelevant: Methodological considerations in view of FHW's project: Encyclopaedia Micrasiatica Graeca", Özcan Mert "XIX. yüzyılda Çeşme Kocabaşları", Orhan Koloğlu "Osmanlı Meclislerinde Libya", Sabri Sürgevil "19. Yüzyıl Ortalarında Üsküp Çingeneleri", Kunihiro Shudara "İtihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu".

Üçüncü Gün (20 Eylül 2000) : Feridun Emecan “Ayan ve muhallefati: Karaosmanoğlu Mustafa Ağa”, Tuncer Baykara “Osmanlı klasik döneminde çift arazisi en az iki parçalı mı idi?”, Edith Gülçin Ambros “One does not speak ill of the dead or does one? Ottoman chronograms (tevarih) on deaths”, Nabil al-Tikriti “The religious tolerance of Şehzade Korkud (ca 1468-1513), Hilal Ortaç-Gürpınarlı “Manisa Kazasında Bulunan Bazı Çiftlik Köylerinin XIX. Yüzyıl Ortalarındaki Durumu”, Jan Schmidt “Mustafa Vasfi Efendi’s Tevarih: the Autobiography of an Ottoman Cevalerist, 1801-1826”, Halime Doğru “Kozluca Kazasında Yer Adlarının Saruhan Sancağındaki Yer Adları İle Karşılaştırılması”, Sema Öner “Türk Resim Sanatının Gelişimindeki Öncü adımlarıyla Ahmet Ali Paşa (Şeker Ahmet Paşa) ve Osmanlı Sarayı”, Zübeyda Cihan Özsayınır “Mimar Sinan’ın İstanbul’daki Cami ve Türbelerindeki Hat Düzeninin Manisa Muradiye Camiine Etkileri”.

Dördüncü Gün (21 Eylül 2000) : Ariel Salzman “Oreintalem, Occidentalnit the consumer culture of the 18 th century Ottoman Empire”, Melek Delilbaşı “Aydinoğlu Hızır Bey’e ait bir Ahitname”, Mübahat

Kütükoğlu “1896 İzmir Sancağı Nüfusu”, David Kushner “The establishment of an Ottoman Town: Beesheba”, Ali Karaca “Arşiv Belgelerine Göre Arkeoloji Bağlamında Osmanlı ve Batı”, Jacob Landau “An Arab Intellectual’s 1908 vision of the future Ottoman Empire”, Serap Yılmaz “İzmir’in İki Özel İhrac Ürünü: Üzüm ve İncir”, Filiz Çolak “İzmir İhracatında Palamutun Yeri ve Önemi”, Nesim Şeker “Mütareke dönemi Türk basınında milliyetçilik tartışmaları: 1918-1922”, Süleyman Genç “Selçukluların Batı Siyaseti”, Devlet Finke “Some remarks on the history of town of Ayasolug (Today Selçuk) and the Mosque of İsa Bey”, Ayşıl Yavuz “The Anatolian Seljuk state post as reflected in Arcitecture”, Ahmet Özgiray “17 Şubat 1923’de düzenlenen İzmir İktisat Kongresi hakkında İngilizler ne düşünüyordu?”, Danuta Chmielowska “1923-1929 Türkiye-Polonya Siyasî İlişkileri”, Adnan Şişman “XX. Yüzyıl Başlarında Türkiye’deki Fransız Sosyal ve Kültürel Müesseseleri”.

Toplantının sonunda CIEPO komitesi bir sonraki toplantı yerini açıkladı. 15. CIEPO 2002 Temmuz’unda İngiltere (Londra)’de toplanacaktır.

Esrar Dede

TEZKİRE-İ ŞU’ARÂ-YI MEVLEVİYYE

Hazırlayan

Dr. İlhan GENÇ

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

çıktı

2000 Felsefe Kongresi

İmran BABA

Atatürk Kültür Merkezi, Merkez Sekreteri

Türk Felsefe Derneği, 3-4-5 Kasım 2000 tarihlerinde Özel Eğitim Genel Müdürlüğü Konferans Salonu Beşevler/Ankara'da 2000 yılı Felsefe Kongresini gerçekleştirmiştir. Bu Kongre "İnsan Felsefesi" konusuna ayrılmış ve iki seksiyon halinde düzenlenmiştir. Kongreye Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden katılan yaklaşık 50 felsefeci bilim adamı insan konusundaki bildiriyle iştirak etmiştir. Türk Felsefe Derneği (TÜFED) 1987'de kurulmuş, 1993'den bu yana da her yıl o yılın adıyla anılan geleneksel felsefe kongreleri düzenleme işini üstlenmiştir. Aynı kuruluş Felsefe Dünyası adlı yılda iki kez yayımlanan bir de dergi çıkarmaktadır. Derneğin faaliyetleri arasında Türk Düşüncesine katkı sağlayacak panel, sempozyum, kongrelerde vardır.

İnsan konusu bağlamında eğitim, hukuk, psikoloji, bilim, sanat, iletişim v.b. konular felsefi problemler olarak bildirilerde ele alınmıştır. Kongre bildiri kitabı, daha sonra TÜFED tarafından yayıma hırılanıp basılacaktır. Böylece, Türk Düşünce Tarihine katkı sağlayacak önemli bir eserde kazandırılmış olacaktır.

Kongre bildiri şöyledir:

1. Gün A salonu: Prof.Dr. Saffet Bilhan: "İnsan Nedir?"; Prof.Dr. Ömer Naci Soykan: "İnsanın Dünyadaki Yerinin Yeniden Sorgulanması"; Prof.Dr. Şahin Yenişehirlioğlu: "Sanal İnsan"; Prof.Dr. Abdulkuddüs Bingöl: "İnsan Nedir?"; Dr. Ertuğrul Turan: "Yabancı, Sessizliğin Tınısı, Marakes"; Prof. Dr. Ahmet İnam: "Bir Şifa Olabilecek Felsefenin İmkânı Üzerine"; Yard.Doç.Dr. Abamüslim Akdemir: "Kendini Bil" ile "Bilginin Merkezi Olarak İnsan Kavramları Arasındaki İlişki"; Araş.Gör. Levent Bayraktar: "Mustafa Şekip Tunç Düşüncesinde Model İnsanı Yaratacak Eğitim Anlayışı"

1. Gün B salonu: Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi: "İnsan ve Sorumluluğu"; Doç.Dr. Atilla Erdemli: "Profanlaşan Dünyada Yaşama Sorunu"; Prof.Dr. Sabri Büyükdüvenci: "İnsan Doğallığında "Aşk"ın Yeri"; Doç.Dr. Nurten Gökalp: "İhtiras ve İstek Varlığı Olarak İnsan"; Yard.Doç.Dr. Emel Koç: "İnsan ve Sadakat"; Doç.Dr. Gülnihal Küken: "Doğasını Unutan Varlık: İnsan"; Yard.Doç.Dr. Zerrin Oral Kavas: "Eylemsizlik, Kayıtsızlık, Özgürlük"; Yard. Doç. Dr. Neşet Toku: "Eşit-Yurttaş ve Özgürlük-Bireyin Varoluşunun Hukuki Temelleri"; Yard. Doç. Dr. Eyüp Ali Kılıçarslan: "İnsanın Yazgısı: Fichte'nin Görüngübilimi"

2. Gün A salonu: Prof.Dr. Doğan Özlem: "İnsanın Bir Doğası Var mıdır?"; Prof. Dr. Necmettin

Tozlu: "İdeolojilerin Oluşumunda Eğitimin Rolü"; Doç. Dr. Kadir Çüçen: "Tekniğin Gölgesinde İnsan"; Sadettin Elibol: "Postmodern İnsanın Dayanılmaz Hafifliği"; Prof.Dr. Akın Ergüden: "İletişim ve İnsan"; Prof.Dr. Yasin Ceylan: "İletişimsel Eylemde Din Tezi"; Araş. Gör. Sedat Yazıcı "Uzlaşmazların Uzlaşısı"; Prof.Dr. Adnan Güriz: "Adalet Kavramı"; Doç.Dr. Ahmet Gürbüz: "Felsefe, Din ve Hukuk İlişkisi"; Prof.Dr. Mustafa Yıldırım: "Evrensel Bir Değer: Adalet"

2. Gün B salonu: Prof.Dr. Hüseyin Aydın: "Yunan Düşüncesindeki Pnömatik Ruh Anlayışının İslam Felsefesindeki Etkileri"; Doç.Dr. Hakan Poyraz: "Herakleitos: İnsandan Kozmosa"; Yard.Doç.Dr. Veli Urhan: "Michel Foucault: Klasik ve Modern Çağlarda İnsan"; Doç.Dr. Uğur Köksal Odabaşı: "Bir İnsan Hakkı Olarak Baskıya Karşı Direnme Hakkı"; Prof.Dr. Kenan Gürsoy: "Mistik İnsan"; Doç.Dr. İbrahim Emir-oğlu: "Mevlana'ya Göre İnsanı Yanlışlara Sevkederek Bazı Nedenler"; Doç.Dr. İbrahim Aslanoğlu: "Tasavvuf Felsefesinde İnsan"; Prof.Dr. Şahin Uçar: "İnsan-Varlık ve Zaman"; Doç.Dr. Ayhan Bıçak: "Zaman Bilinci"; Yard.Dç.Dr. Zekiye Kutlusoy: "21. Yüzyıla Girerken Felsefe ve Bilişsel Bilim"; Yard. Doç. Dr. Şeref Günday: "Çağdaş Zihin Felsefesi ve Denet"

3. Gün A Salonu: Doç.Dr. Erdinç Sayan: "Kişi Sürekliliği Muamması"; Dr. Halil Rahman Açar: "İnsan Doğasının Doğası Üzerine"; Yard.Doç.Dr. Kutsi Kahveci: "Gülen Bir Varlık Olarak İnsan"; Yard. Doç. Dr. Cafer Sadık Yaren: "Bilgelik Sevgisi ve Bilge İnsan"; Vehbi Hacıkadiroğlu: "İnsan Özgürlüğü Üzerine"; Yard.Doç.Dr. Nevzat Can: "Kant'ta Özgürlük Problemi"; Doç.Dr. Mustafa Açıköz: "Aklın Hamal-yesi"; Doç.Dr. Kazım Sarıkavak: "Schopenhauer'da İnsan-İrade İlişkisi"; Doç.Dr. Ali Osman Gündoğan "Schopenhauer'ın İnsana Bakışı"; Burhanettin Tatar: "Heidegger ve Gadamer'de İnsanın Tarihselliği ve Anlamının Sürekliliği Sorunu"

3. Gün B Salonu: Yard.Doç.Dr. Adnan Ömerusta-oğlu: "Aristoteles'te İnsan Anlayışı"; Araş.Gör. Aslı Yetimoğlu Yazıcı: "Stoalılarda Erdem ve İnsan"; Sebahattin Çevikbaş: David Hume'da İnsan Doğası Açısından "Sevgi ve Nefret"; Dr. Muhsin Akbaş: "Kişisel Kimlik ve Ölüm Sonrası Hayat"; Doç.Dr. Vahdettin Başçı: "İnsaniliğin Oluşumunda Dinin Rolü"; Araş.Gör. Fulya Avcı: "Semiha Cemal'in Mistik Felsefesinde İnsan"; Yard.Doç.Dr. Münir Dede: "Bergson Felsefesinde Açık Toplum Nosyonu ve İnsan"; Prof.Dr. Alpaslan Açıkgenç: "Sadra'nın Tekamuli Âlem Anlayışında İnsanın Yeri"; Araş.Gör. Haluk Erdem: "K.Jasper'in Felsefesinde İnsanın Varoluşunu Gerçekleştirmesi Olarak İletişim"; Araş.Gör. Servet Gözetlik "Wittgenstein'de Dil Oyunu"; TÜFED'e yeni çalışmalarında başarılar diler, bildiri kitabının en kısa sürede hazırlanabilmesini temenni ederiz.

Atatürk Kültür Merkezi Kütüphanesi

Ergüvün KOCATÜRK

Atatürk Kültür Merkezi, Kütüphane Müdürü

Atatürk Kültür Merkezi Kütüphanesi, Merkezin araştırma faaliyetlerini gerçekleştirebilmesinde etkin görevi bulunan ve bu doğrultuda, gerekli bilgi kaynaklarını bünyesinde toplayarak araştırmacıların hizmetine sunan zengin bir araştırma kütüphanesidir.

Kütüphanenin çağdaş ve profesyonel bir anlayışla araştırmacılarına hizmet verebilmesi için gerekli çalışmalar sürdürülmektedir. 1984'den sonra başlatılan ilk çalışmalarla kütüphanemizin gelişim süreci, örgütsel yapılanması, sistematığı, işlevleri ve hizmet anlayışı açısından Merkezin kuruluş, gelişme ve yapılanma çalışmalarına paralel bir gelişim göstermiştir.

Kütüphaneye materyal, satın alma, değişim ve bağış yolu ile sağlanmaktadır. Koleksiyonumuzda edebiyat, folklor, bilim tarihi, sosyoloji, sanat tarihi, felsefe, v.b. konularda, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, Prof. Dr. Tahir-Saadet Çağatay, Etnolog Hamit Zübeyr Koşay, Gazeteci Şevket Rado, Nazlı-Cemal Köprülü'ye ait özel koleksiyonlar bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de ve yabancı ülkelerde yayınlanmış ve yayınlanmakta olan bilimsel süreli yayınlar vardır.

Kütüphanemiz, bilgisayar alt yapısına ve fiziksel ortamına ve koşullarda yapılacak iyileştirmelere bağlı olarak koleksiyonları aşamalı olarak bilgisayara girmekte ve bunun için gerekli çalışmaları yapmaktadır.

1999 yılında 248 iş günü içerisinde, Merkezimiz Kütüphanesini 1707 okuyucunun kullandığı belirlenmiştir.

Kütüphane koleksiyonumuzdan isteyen herkes yararlanabilir; ancak araştırmacılara öncelik verilir. Yabancı uyruklu araştırmacıların kütüphaneden yararlanmaları Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın iznine bağlıdır.

Okuyucular, kütüphane materyalinden yalnız kütüphane içinde yararlanabilmektedirler. Ancak Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun yüksek kurul üyeleri, kurul ile kurum yönetim kurulu üyeleri ve dört bağlı kuruluşun bilim kurulu üyelerine ayrıca bu kurum ve kurullarda çalışan uzman ve uzman yardımcılara, Merkezimiz görevlilerine Kütüphane Müdürlüğü'nün izniyle, ödünç kitap verilmektedir. Resmî kurum ve kuruluşlar ile kütüphanelerin müracaat etmesi halinde karşılıklı işbirliği çerçevesinde yapılan yazılı müracaatlarının üzerine ödünç yayın verilmektedir. Başvuru kaynakları, süreli yayınların son sayıları, sanat eserleri, yazmalar ve nadir eserler, plak, fotoğraf, resim v.b. materyal ve özel koleksiyonlarda bulunan belgeler ödünç verilmemektedir.

Atatürk Kültür Merkezi Kütüphanesi, 60.000 eser 17.000 süreli yayın ile araştırmacılara, resmî tatiller, millî ve dinî bayramlar dışında hergün 8.50-17.15 saatleri arasında hizmet vermektedir.

SADIK TURAL'IN

bütün eserlerinin yeni baskısını
Ahmet Yesevî Üniversitesi Vakfı
yapıyor

In this issue

Sadık TURAL	: The grudge some people Have Against Turks or Their Desires to Make Capital of Armenians	3
Feyzi HALICI	: Hacı Bektaş-ı Veli's Spiritual Welfare	11
Hamza ZÜLFİKAR	: Let's Write Truly, Let's Talk Truly	18
Abdullah ŞENGÜL	: "El-Oyin" Celebrations of Altay Turks	21
Nazım Dündar SAYILAN	: A few Anecdotes from the First Military History Seminar	24
ARTICLES		
HAFZOĞULLARI-TARAKÇIOĞLU	: Digital Publication Period and Legislative Regulations	28
Hamit PEHLİVANLI	: Inteligence of the great Seljuks	31
Süleyman KAZMAZ	: History and Civilization	36
Zeynep ZAFER	: Lev Nikoloyeviç Gumilyov's and his Artistik Family's Destiny During Stalin Period	41
Sefa YÜCE	: The Center of Charisma : Tanpınar	49
Süleyman KAZMAZ	: Towards Asia-III	56
Cemile GASANZADE (Trans: Dildar Atmaca)	: The end of XIIIth Century-The beginning of XVth Century, The Foundation and progress of Tebriz Miniature School	62
FROM THE PRESS		
Taha AKYOL	: Atatürk Supreme Council	66
Cumhuriyet	: Supreme Council for Language and History is seventeen	67
BOOKS		
İsmail AKA	: "Production of Cosmetic, Food, Medicines, and Their Alchemy"	68
Kayahan ÖZGÜL	: To Attempt to do the Impossible or to Draw up the Bibliography of Ottoman	71
Azize AKTAŞ-YASA	: A New Contribution of Atatürk Culture Center to Turkish Culture : "Books of Papers of the IVth International Congress on Turkish Culture"	74
Songül BOYBEYLİ	: "Turkoman Tribes in the South I"	79
Önder GÖÇGÜN	: "Selected Poems"	82
Sevay ATILGAN	: "Works on History Geography in Islam"	85
Selami TURAN	: Bayezid, an Unlucky Prince under the Pseudonym of Şahi	88
Vedat Ali TOK	: "Emir Buhari of Bukhara"	91
Nermin ŞAMAN-DOĞAN	: "Encyclopaedia of Ottomans with Their Lives and Works"	94
İbrahim TÜZER	: "Kassandra Damgasi" by Cengiz Aytmatov	97
İbrahim TÜZER	: From the Nominal World to Book- worms	100
Nail TAN	: "Cuisine Culture of Adana and Dishes of Adana"	104
Aysu CANPOLAT	: Poetic Arts and Distinctive Rhymes	106
Neval KONUK	: Progres We have made in Democracy and what Kind of Democracy do we Desire?	108
Kamil Veli NERİMANOĞLU (Trans : Dildar Atmaca)	: The Light of Green	113
Aynura KADIRMAMBETOVA (Trans : Kalmamat KulamshaeV)	: On the story "Betme Bet" by C. Aytmatov	115
Songül BOYBEYLİ	: "A Comparatine study on Supervision Sub-systems"	118
Yavuz UNAT	: "Mathematics and Astronomy of Takiyüddin"	120
Neval KONUK	: The Papers of the IIIth International Congress on Turkish Culture	122
Mehmet TOPRAK	: "Culture of Administration in Turks"	126
Hüseyin GÜL	: "Mortal Identities"	128
Pervane BAYRAM	: "Diplomatic Political Reletions Between Azerbaijan-Turkish"	130
Necati SUNGUR	: A philosophical Approach to Cosmology in 15 th Century by Taci-zade Cafer Çelebi, the Poet "Heves-name"	134
Kudret ALTUN	: "Rivers resenting their Reverbeds"	136
Reşide GÜRSELS	: "Cultural Inclinations that are Reflected in Foreign Names of Work-sites in Streets"	139
Neval KONUK	: From the Book by Ergun Sav	141
PERIODICALS		
Durmuş BUNARCIOĞLU	: "Cumhuriyet/Republic Special Edition II"	143
Alev KÂHYA-BİRGÜL	: "Strategic Analysis"	146
Kalmamat KULAMSHAEV	: "The File of Eurasia"	149
Azize AKTAŞ-YASA	: A Review of Archaeology "Archaeology Azerbaijan"	151
Zaim GÖK	: "Yüce EreK"	153
Mehmet TOPRAK	: "Türksoy"	156
Semih ÖZEL	: "Bizim Külliye" With its Seventh Edition	157
TEXT BOOKS		
Nilay İŞIKSALAN	: The Turkish-Literature School Books Used in Secondary Schools during the Ottoman Period	160
Ömer ÇAKIR	: "Democracy and Human Rights"	163
Mehmet BOYBEYLİ	: "Logic"	166
NEWS		
ERCEBECİ-CANPOLAT	: After Knowledge Feast in two cities of our South (Hatay-İskenderun) Smelting:History and Culture	168
Abdülkadir AÇAR	: On November 24th Teachers' Day	175
Esin KÂHYA	: The Congress on Turkish Civilization on the Threshold of the Third Millennium (Its:Post, Present, Future)	177
Azize AKTAŞ-YASA	: Ith International Congress on Seljuk Culture and Civilization has been held in Konya	178
Filiz ÇOLAK	: 14th CIEPO International Symposium on Reviews on Turkish Culture	180
İmran BABA	: 2000 Philosophy Congress	182
Ergüvün KOCATÜRK	: The Library of Atatürk Cultural Center	183

Hatay'da son gün henüz büyük ayrıntılar başlamadan.
28 Ekim 2000
(Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni)

